

E-ISSN: 2147-1185

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF THE HUMAN AND
SOCIAL SCIENCE RESEARCHES

itobiad

YIL- YEAR: 2024

Cilt-Volume : 13

Sayı- Issue : 5

Ekim - Kasım- Aralık

October - November - December

İSTANBUL / TÜRKİYE

Since 2012 -13 th Years

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi

Journal of the Human and Social Science Researches

itobiad

Cilt/Volume: 13 Sayı/ Issue: 5

Ekim-Kasım-Aralık / October-November-December 2024

e-ISSN: 2147-1185

www.itobiad.com & https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Yayıncı / Publisher

Mustafa Süleyman ÖZCAN- publisher@itobiad.com

itobiadmuhasebe@gmail.com

 0000-0003-1091-6314

Eyüp-İstanbul

www.itobiad.com

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU itobiad@itobiad.com

mustafayigitoglu@ibu.edu.tr-www.mustafayigitoglu.com

 0000-0001-6308-1475

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology,
Bolu-TURKIYE

Baş Editör/ Editor in Chief

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU -

itobiad@itobiad.com , mustafayigitoglu@ibu.edu.tr

 0000-0001-6308-1475

Address: Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of
Theology, Bolu-TURKIYE

Address: Bolu Abant İzzet Baysal University, Prof. Dr. Fuat
Sezgin Library, Scientific Publications and Journals
Coordinatorship / **Coordinator**

3rd Floor, Room 220

Golkoy, 4030, Bolu / TURKIYE

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative
Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Assist. Prof. Dr. Eyüp AKBULUT-

eyupakbulut@ibu.edu.tr

 0000-0003-4314-8462

Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu- TURKIYE

Veri Girişi/Data Entry

Mehmet ÖZGÜN- mehmet_1296_@hotmail.com

Yazım Desteği Akademik Yayın ve Danışmanlık-TURKIYE

E-Yayın/Electronic Publication

31.03.2024

https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Yönetim Yer /Executive Office

Yesilpınar Mah. Ruzgarlı Sokak. No:8/10 Eyup
Sultan -İSTANBUL

publisher@itobiad.com ; itobiad@itobiad.com

www.itobiad.com

Dizinlenme Bilgileri / Abstracting And Indexing Services

[itobiad] Tubitak-Ulakbim **TR Dizin**, Ebsco (Sociology Source Ultimate) , Index Islamicus, **Modern Language Association (MLA)**, Education Full Text (**H. W. Wilson**) Database Coverage List, , IPSA, **CNKI**: China National Knowledge Infrastructure, **Erih Plus**, The Belt and Road Initiative Reference Source (Ebsco), **RILM Abstracts of Music Literature (EBSCO)**, EBSCO - SocINDEX For detailed information, please click here: https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Digital Platforms

ULRICH'S (Proquest), JGate, Academic Journal Database, Asos, SJournals, Academic Journals Database, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), EuroPub, İlahiyat Atıf Dizi (Davet), Sobiad **For detailed information, please click here:** https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Alan Editörleri/Section Editors

İktisadi İdari Bilimler Editörleri / Economic Administrative Sciences Editors

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics and Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-TURKIYE

Assist. Prof. Dr. Samet YÜCE- syuce@kastamonu.edu.tr

 0000-0002-9975-4739

Kastamonu University School of Foreign Languages, Kastamonu-TURKIYE

Prof. Dr. Norma Md SAAD -norma@iiium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of Economics and Management Sciences

 0000-0002-2455-904X

Islamic Economy, Kuala Lumpur / Malasia

Assoc. Prof. Dr. Dzuljastri Abdul RAZAK-

dzuljastri@iiium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of Economics and Management Sciences

 0000-0002-2455-904X

Islamic Economy, Kuala Lumpur / Malasia

Dr. Khoirul UMAM- khoirulumam@unida.gontor.ac.id

University Darussalam Gontor (unida),

 0000-0002-5530-8884

Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Sıtı Zubadah ISMAIL- szubaida@um.edu.my

University of Malaya- Malaysia

 0000-0003-3381-4943

Siyaset Bilim Editörü/ Editor of Political Science

Dr. Oğuz ÖZCAN- oguz_ozcan@yahoo.com

 0000-0003-4031-615X

Eğitim Editörleri / Educaciton Editors

Assoc. Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR –

gologlu.cennet@gmail.com, Bahkesir- TURKIYE

 0000-0002-8770-6107

Bandırma Onyedı Eylöl University

Dr. Macario G. GAYETA-doc.aiyo@gmail.com

 0000-0001-8183-5234

University of the East, University of the East Caloocan Campus, PHILIPPINES

Felsefe ve Dini Araştırmalar Editörleri / Philosophy and Religious Studies Editors

Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

 0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology, Konya- TURKIYE

Dr. Merve YİĞİTOĞLU- merve56yigitoglu@gmail.com

 0009-0006-7833-7131

Presidency of Religious Affairs- Bolu- TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Ali YILDIRIM – oklubali@hotmail.com

 0000-0003-1687-993X

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Theology, Tokat-TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN –

sukrumaden@karabuk.edu.tr

 0000-0002-7165-6299

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Nelofar ARA- nelofarara2017@gmail.com

 0000-0003-1366-1505

Lovely Professional University, Pencap-INDIA

Assist Prof. Dr. Ahmad ALI- ahmadali.pak@yandex.com

 0000-0001-6739-9384

Abdul Wali Khan University-Pakistan

Tarih Kültür Sanat Editörleri / History, Culture and Arts Editors

Prof. Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR-gulcin.yahya@hbv.edu.tr>

 0000-0001-6056-2564

Ankara Hacı Bayram Veli University State Conservatory of Turkish Music Instrument Education Department

Ankara-TURKIYE

Prof. Dr. Aşkın ÇELİK- a_celik36@hotmail.com

 0000-0003-4056-0371

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Education, Manisa-TURKIYE

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics And Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Fatma DEMİRAY AKBULUT-

demiray_f@ibu.edu.tr

 0000-0003-0689-8483

Bolu Abant İzzet Baysal University, School of Foreign Languages, Bolu- TURKIYE

Assist. Prof. Dr. Samet YÜCE- syuce@kastamonu.edu.tr

 0000-0002-9975-4739

Kastamonu University School of Foreign Languages, Kastamonu-TURKIYE

Fransızca Dil Editörü / French Language Editor

Assist Prof. Dr. Zeynep BÜYÜKSARAC-

zeynepbuyuksarac@ibu.edu.tr

 0000-0001-7683-0965

Bolu Abant İzzet Baysal University, School of Foreign Languages, Bolu- TURKIYE

Rusça Dil Editörü / Russian Language Editor

Assist. Prof. Dr. Gulzira ZHAXYGULOVA-

gulzirazhaxygulovala@ibu.edu.tr

 0000-0002-3797-6803

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSİTİ- Bolu-TURKIYE

Almanca Dil Editörü / German Language Editor

Assist Prof. Dr. Muhammet Ali CAN

muhammetalican@gmail.com

 0000-0001-8781-0812

Çanakkale Onsekiz Mart University, Theology Faculty, Çanakkale- TURKIYE

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics and Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-TURKIYE

Doç. Dr. Hanudin AMİN- hanudin@ums.edu.my

 0000-0003-3645-287X

Universiti Malaysia Sabah- Malasia

Dr. Maciej MILCZANOWSKI – macm@poczta.onet.pl

 0000-0002-2322-2074

Rzeszow University-POLAND

Dr. Muhammad Uhaib AS'AD-uhaibm@yahoo.com

 0000-0003-3645-2706

Islamic University of Kalimantan-INDONESIA

Assoc. Prof. Dr. Tetiana KUSHNAREVA –

kushnareva_t@mail.ru

Vernadsky Federal University-RUSSIA

Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN –

sukrumaden@karabuk.edu.tr

 0000-0002-7165-6299

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Prof. Dr. Ieva MEIDUTĖ-KAVALIAUSKIENĖ

ieva.meidute@gmail.com

 0000-0003-0435-7632

Vilnius Gediminas Technical University (Vilnius Tech) LITHUANIA

Dr. Merve YİĞİTOĞLU- merve56yigitoglu@gmail.com

 0009-0006-7833-7131

Presidency of Religious Affairs- Bolu- TURKIYE

Prof. Dr. Esmail ABOUNOORİ-

esmaiel.abounoori@semnan.ac.ir

 0000-0003-4168-7163

Semran University-IRAN

Assoc. Prof. Dr. Ali YILDIRIM – oklubali@hotmail.com

 0000-0003-1687-993X

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Theology, Tokat-TURKEY

Dr. Maksym DOICHYK- maksvdoc@ukr.net

 0000-0001-5081-1336

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, UKRAINE

Assist Prof. Dr. Ahmad ALI- ahmadali.pak@yandex.com

 0000-0001-6739-9384

Abdul Wali Khan University-Pakistan

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Fine Arts,

Bolu-TURKIYE

Dr. Macario G. GAYETA-doc.aiyo@gmail.com

 0000-0001-8183-5234

University of the East Caloocan, PHILIPPINES

Dr. Nagmi AİMER-najmimuftah@gmail.com

 0000-0003-1739-2509

Higher Institute of Marine Sciences Techniques,
SabrathaLIBYA

Prof. Dr. Ihor HURAK-ihorhurak@gmail.com

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-
Frankivsk- UKRAINE

 0000-0003-1739-2509

Dr. Amina OMRANE -amina.omrane@yahoo.fr

UNİVERSİTY OF SFAX

 :0000-0001-9057-5307

Tunus

Assoc. Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR –
gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir- TURKIYE

 0000-0002-8770-6107

Bandırma Onyedi Eylül University

Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

 0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology Konya-TURKEY

Prof. Dr. Norma Md SAAD -norma@iiu.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of
Economics and Management Sciences

 0000-0002-2455-904X

Islamic Economy

Kuala Lumpur / Malasia

İndeks Editörü & Index Editor

Havva ÖZGÜN- info@yazimdestegi.com

 0000-0002-2905-5326

Yazım Desteği Akademik Yayın ve Danışmanlık-TURKIYE

<https://yazimdestegi.com/>

Hakem Kurulu / Referee Board

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / **Bu konuda genel bilgi için** www.itobiad.com **Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad]** uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential. **For detailed information, please click here:** <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Telif Hakları/Copyrights

Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmalarını [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

Authors own the copyright to their work published in the journal and their work is licensed under [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)

İçindekiler/Contents

i/x | Jenerik/Generic

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

- 1858/1872 | Süleyman Akçay
Comparison of Turkish Science Curricula and British Science Curriculum in Terms of Environmental Education
Türk Fen Bilimleri Öğretim Programları ile İngiliz Fen Bilimleri Öğretim Programının Çevre Eğitimi Açısından Karşılaştırılması
- 1873/1898 | İrem Yumaç & Hasan Sadık Tatlı
The Mediator Role of Employee Resilience in The Effect of Abusive Supervision on Organizational Silence
İstismarcı Yönetimin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisinde Çalışan Dayanıklılığının Aracı Rolü
- 1899/1919 | Uğur Epçaçan & Ferhat Bahçeci & Burhan Üzüm
Experiences of Special Education Teachers: Difficulties They Face and Solution Suggestions
Özel Eğitim Öğretmenlerinin Deneyimleri: Yaşadıkları Zorluklar ve Çözüm Önerileri
- 1920/1932 | Özlem Ulucan
A New Historicist Perspective on the Transformation in Perception of Cultural Heritage in Alice Walker's Everyday Use
Alice Walker'ın Gündelik Kullanım'ında Kültürel Miras Algısındaki Dönüşüme Yeni Tarihselci Bir Bakış
- 1933/1947 | Mustafa Türk
Antik Kaynaklar Işığında Roma İmparatoru Caracalla'nın Batı Anadolu Seyahati
Roman Emperor Caracalla's Travels in Western Anatolia in the Light of Ancient Sources
- 1948/1972 | Erdem Ünal Demirci
Molière Oyunları Işığında 17. Yüzyıl Fransa'sında Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Değişimin İzleri ve Kapitalizmin Ruhu
Traces of Political, Social and Economic Change and The Spirit of Capitalism in 17th Century France in The Light of Molière Plays

1973/1999	Bahadır Kayaalp & Evren Kavukcu Sanatın Bütünleştirici ve İyileştirici Rolü Üzerinden Permakültür Kavramı The Concept of Permaculture through the Integrative and Healing Role of Art
2000/20027	Ali Çakır “Türkiye’yi Mevcut Anayasa Kamburundan Kurtarmak”: Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “Yeni Anayasa İhtiyacı” Söylemine Ulusal Basının Bakışı "Rescuing Türkiye of the Hump from Current Constitution": National Media's Take on President Erdoğan's Discourse on the "Need for a New Constitution"
2028/2056	İsmail Arı & Vesile Çakır Nüfuz Pazarlaması Bağlamında Paylaşeyn ve Instamom Kavramlarının İncelenmesi Examination of the Concepts of Sharenting and Instamom in the Context of Influencer Marketing
2057/2078	Burcu Turan Torun & Elif Çelik Etik Liderlik ile Performans Arasındaki İlişkinin Bibliyometrik Olarak İncelenmesi A Bibliometric Investigation of the Relationship between Ethical Leadership and Performance
2079/2102	Özden Sevgi Akıncı & Ercan Taşkın Türkiye’nin Küresel Rekabet Gücünün Artırılması: Lojistik Altyapı ve Sürdürülebilir Ticarete Odaklanmak Increasing Türkiye's Global Competitiveness: A Focus on Logistics Infrastructure and Sustainable Trade
2103/2123	Emine Şener Kutadgu Bilig Rehberliğinde Türk Yönetim Tarihinde Duygular ve Duyguların Yönetimi Emotions and Management of Emotions in Turkish Management History Guided by Kutadgu Bilig
2124/2137	Serdar Nükte Değişim Konusunun Muhafazakâr Düşünce Geleneğindeki Görünümü The Appearance of the Issue of Change in the Conservative Tradition of Thought

- 2138/2159 | Asiye Tütüncü & Aybala Demirci Aksoy
Avrupa Birliği Üyeliğine Aday Olan Ülkelerin Çevre Kirliliğine Uygulanan Şokların Etkisinin Değerlendirilmesi
Evaluation of the Effects of the Applied Shocks on Environmental Pollution in Candidate Countries for European Union Membership
- 2160/2179 | Gülcan Ertan Hacısüleymanoğlu
Türkülerdeki Söz Varlığının Kültürel Motiflerle Değerlendirilmesi -Safranbolu Örneği
Evaluation of Vocabulary in Folk Songs with Cultural Motifs -Safranbolu Example
- 2180/2194 | Saime Kavakcı
Economic Growth and Female Labor Participation in Islamic Countries: Evidence from Labor Kuznets Curve
İslam Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Kuznets Eğrisinden Kanıtlar
- 2195/2213 | Orhan Yılmaz
Kaygıyı ve Korku Duygularını Kontrol Altına Almada Nebevî Metotlar
Prophetic Methods for Controlling Anxiety and Feelings of Fear
- 2214/2236 | Muharrem Aka
Zihinsel Yankıların İki Yüzü: Tefekkür ve Ruminasyon Arasındaki Çizgi
The Two Sides Of Mental Echoes: The Line Between Contemplation and Rumination
- 2237/2256 | Onur Doğan
Effectiveness of Occupational Health and Safety Practices for Employees in Workplaces: A Meta-Analysis Study
İşyerlerinde Çalışanlara Yönelik İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının Etkinliği: Bir Meta Analiz Çalışması
- 2257/2273 | Fatma Akgül & Melike Demir Doğan
The Relationship Between Earthquake Risk Perception and Claustrophobia Level and Affecting Factors
Deprem Risk Algısı ve Klostrofobi Düzeyi Arasındaki İlişki ve Etkileyen Faktörler

2274/2293	Sibel Barcın Türk Soyullara Türkiye Türkçesi Öğretimi Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme Manuscript Title an Evaluation of Studies on Teaching Türkiye Turkish to Turkic Descendants
2294/2318	Faruk Selahattin Yolcu & Mehmet Seyda Ozan Stratejik Yönetim Perspektifinden Dijital Hükümet: Uygulama Süreçlerine İlişkin Nitel Bir İnceleme Digital Government from a Strategic Management Perspective: A Qualitative Study of Implementation Processes
2319/2336	Tuncay Oral & Yusuf Akyıl & Beste Erdinç Parallel Mediating Role of FoMO and Mental Well-Being Between Entrapment and Psychological Distress Sıkışmışlık Hissi ve Psikolojik Sıkıntı Arasında FoMO ve Mental İyi Oluşun Paralel Aracılık Rolü

Comparison of Turkish Science Curricula and British Science Curriculum in Terms of Environmental Education

Süleyman Akçay¹

Abstract

A common and important problem that threatens all humanity today is environmental problems. A comprehensive effort is indispensable for the permanent solution of environmental problems. Again, in this process, it is important for all countries and societies to work simultaneously and collaboratively. However, perhaps qualified environmental education is a must in this process. In this context, all curricula around the world, especially science curricula, are rapidly being enriched in terms of environmental education. The purpose of this study is to compare Turkish and British science curricula in terms of environmental education. In this context, the science curricula of the two countries at primary and secondary school levels (3rd-8th grades) were compared in the context of environmental education. Turkey's 2018 and 2024 curricula were used in the study. The study generally falls into the document analysis method. In particular, it falls into the category of content analysis. In this research, British and Turkish science curricula were compared in three categories. First, the frequency of use of environmentally related keywords in the curriculum was examined. Secondly, the numbers and contents of environmentally related acquisitions were compared. Finally, it was examined whether there were independent courses on environmental education. As a result, Turkish science curriculum stands out in terms of the frequency of use of environmental concepts. Again, in terms of the number of environmental acquisitions, the 2018 Turkish science curriculum includes more acquisitions. However, in terms of the distribution and content of the acquisitions, the English science curriculum is more harmonious, meaningful and effective. In addition, the Turkish 2024 curriculum mentions the course "environmental education and climate change". However, there is no information about the content of the course. Within the framework of the research findings, it would be beneficial to enrich the Turkish science curriculum in terms of effective acquisitions for environmental education. Finally, it can be suggested that the Turkish science curriculum be enriched in terms of the protection of natural resources.

Keywords: Environment, Education, Science Education, Curriculum, Turkish, British.

Akçay, S. (2024). Comparison of Turkish science curricula and British science curriculum in terms of environmental education. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 1852-1872. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1470356>

Date of Submission	18.04.2024
Date of Acceptance	07.10.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education, Isparta, Türkiye, suleyman.akcay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0651-6425

2024, 13 (5), 1858-1872 | Araştırma Makalesi

Türk Fen Bilimleri Öğretim Programları ile İngiliz Fen Bilimleri Öğretim Programının Çevre Eğitimi Açısından Karşılaştırılması

Süleyman Akçay¹

Öz

Günümüzde tüm insanlığı tehdit eden ortak ve önemli bir sorun çevre sorunlarıdır. Çevre sorunlarının kalıcı olarak çözülmesi için ise kapsamlı bir gayret vazgeçilmezdir. Yine bu süreçte tüm ülke ve toplumların eş zamanlı ve işbirliği içerisinde çalışması önem taşımaktadır. Ancak belki de bu süreçte nitelikli çevre eğitimi olmazsa olmazların en başındadır. Bu bağlamda dünya çapındaki tüm öğretim programları, özellikle fen bilimleri öğretim programları, çevre eğitimi açısından hızla zenginleştirilmektedir. Bu çalışmanın amacı ise Türk ve İngiliz fen bilimleri öğretim programlarını çevre eğitimi açısından karşılaştırmaktır. Bu bağlamda iki ülkenin ilkököl ve ortaokul düzeyindeki (3-8. sınıflar) fen bilimleri öğretim programları çevre eğitimi bağlamında karşılaştırılmıştır. Çalışmada Türkiye'nin 2018 ve 2024 öğretim programları kullanılmıştır. Çalışma yöntem açısından içerik analizi sınıfındadır. Bu çalışmada İngiliz ve Türk fen bilimleri öğretim programları üç kategoride karşılaştırılmıştır. İlk olarak çevreyle ilgili olan anahtar kelimelerin öğretim programlarındaki kullanım sıklığına bakılmıştır. İkinci olarak çevre ile ilgili kazanımların sayıları ve içerikleri kıyaslanmıştır. Son olarak ise çevre eğitimine dair bağımsız derslerin olup olmadığına bakılmıştır. Sonuç olarak Türk fen öğretim programları çevre ile ilgili kavramların kullanım sıklığı açısından öne çıkmaktadır. Yine çevre ile ilgili kazanım sayısı açısından 2018 Türk fen bilimleri öğretim programında daha fazla kazanım yer almaktadır. Ancak kazanımların dağılımı ve içeriği açısından İngiliz fen bilimleri öğretim programı daha uyumlu, anlamlı ve etkili bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca Türk 2024 öğretim programında "çevre eğitimi ve iklim değişikliği" dersinden bahsedilmektedir. Ancak dersin içeriği hakkında bilgi yoktur. Araştırma bulguları çerçevesinde Türk fen bilimleri öğretim programının çevre eğitimine yönelik etkili kazanımlar açısından zenginleştirilmesi faydalı olacaktır. Son olarak Türk fen bilimleri öğretim programının doğal kaynakların korunması açısından zenginleştirilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Eğitim, Fen Eğitimi, Öğretim Programı, Türk, İngiliz.

Akçay, S. (2024). Türk fen bilimleri öğretim programları ile İngiliz fen bilimleri öğretim programının çevre eğitimi açısından karşılaştırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 1852-1872. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1470356>

Geliş Tarihi	18.04.2024
Kabul Tarihi	07.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Isparta, Türkiye, suleyman.akcay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0651-6425

Introduction

Humanity has faced many adverse environmental conditions throughout history. However, with industrialization and urbanization caused by humans, environmental problems have become more dominant and noticeable. As a result, various environmental protection laws have been on the agenda in many western countries since the late 1960s (Bozkurt, 2017). Greenhouse gas emissions released into the atmosphere since the industrial revolution have surpassed all emissions before the industrial revolution. Due to this incomparable increase in greenhouse gas emissions, environmental problems such as global warming and climate changes have emerged (Adebayo, Pata and Akadiri, 2024). The environmental problem threatens the entire world as a whole. However, perhaps only global warming and climate changes are more visible now (Świąder et al., 2020). It is known that a recyclable, active and balanced life process prevails in ecosystems where there is no human intervention. However, human intervention without taking into account the integrity of the ecosystem and its recycling balance harms this process. The disturbed balance in ecosystems has reached serious levels such as global warming and waste problems and has become a threat to the whole world (Ruggerio, 2021). The basis of many environmental problems, especially climate change, lies in unsustainable industrialization and the rapid increase in greenhouse gas emissions that it brings (Aksakal, 2013). To overcome these problems, 28 OECD countries decided to reduce carbon dioxide emissions at least on a local scale and rapidly increase their renewable energy production (Cerqueira, SoBritishiasis and Proença, 2021).

It is of great importance that all countries and societies work in coordination in order to significantly reduce and permanently solve environmental problems. In this process, the need for qualified environmental education seems inevitable. In this regard, all curricula around the world, especially science curricula, are rapidly being enriched in terms of environmental education (Wilson, 2000; Reid, 2019). The purpose of environmental education is to convey information about the environment we live in, to protect nature, to teach how to benefit from the environment in a healthy way and to live in interaction with the environment (Çelik, 2011). Another aim of environmental education is to improve people's attitudes towards the environment and to raise individuals who are more conscious about the place they live in (Başer, 2019). Education of this age group becomes even more important, especially since it is seen that the habits and attitudes acquired at a young age are more permanent (Alım, 2006). In order for people to know and fulfill their responsibilities towards the environment, they need to gain a positive attitude towards the environment (Karatekin, 2013). Teaching program and the teachers who implement it are of great importance in the process of developing positive attitudes towards the environment in students and therefore in society. Many developed countries are updating their curricula in order to provide more qualified environmental education to their citizens and are making efforts to make them more qualified in terms of environmental education (Reid, 2019; Turan and Koç, 2021).

In Turkey, environmental education is mainly given within the scope of the science program (Akinoğlu and Sarı, 2013). It can be said that science curriculum updates made in Turkey in recent years have shown progress in terms of environmental education (Akinoğlu and Sarı, 2013; Alım, 2006). However, comparing the Turkey science curriculum with other developed countries will give us more meaningful data. In this context, in this research, British and Turkish science curricula were compared in terms of

environmental education. It is thought that this research will contribute to future curriculum updates.

Balkan Kıyıcı and Atabek-Yiğit (2023) compared Turkish and Brazilian science curriculum in terms of environmental education. Derman and Gürbüz (2020) compared the primary school science curriculum of Australia, Singapore, Ireland, Canada and Turkey in terms of environmental education. Erten, Köseoğlu and Gök (2022) similarly compared Turkey, Canada and America. Tasar and Karaçam (2008) compared the Turkish science curriculum with the US state program of Massachusetts. Özata-Yücel (2010) compared the 1999 TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) exam data among the countries taking this exam. Güven and Gürdal (2011) broadly compared science education in Turkish and Canada. However, when looking at the above studies, no comparative study was found specific to England and Turkey. In addition, the studies were mostly conducted with pre-2018 programs. In this sense, it is believed that this study will fill an important gap in terms of environmental education and science education. The problem statements of the research are as follows:

In British and Turkish science curricula:

- How often are concepts related to the environment included?
- How often are environmental acquisitions included?
- How does it include courses related to the environment?

Method

Research Model

In this study, the document analysis method was used. Document analysis is one of the qualitative research methods in which written documents are examined for a purpose. In this context, while the research is generally a qualitative research, it is a document analysis study in particular. Since direct observation or interviews are not performed in document analysis, written sources regarding the problem are needed (Yıldırım and Şimşek, 2016). It involves examining documents and documents sequentially, obtaining information about the subject, making sense of it, and comprehensively interpreting the information obtained (Corbin and Strauss, 2008). Since this type of research does not involve one-on-one observations and interviews, it saves time for the researcher. In this research, the Turkish science curriculum received online was compared with the British science curriculum obtained by the same method.

Data Collection and Analysis

In this study, text analysis method was used. In this method, a framework is created based on the problem statement of the research, and analysis is carried out by determining under which categories and themes the data will be collected in line with this framework (Baltacı, 2019). A three-stage method was followed in this study. First of all, the curricula were compared in terms of environmental concepts. Secondly, it was examined how often and in what way environmental achievements were included in the curricula. Thirdly and finally, it was examined whether science curricula included independent environmental courses. Turkish science curricula (2018 and 2024) cover six grades, including grades 3 and 8 (Ministry of National Education (MoNE, 2018; MoNE, 2024).

Two of the British science curricula were included in the study to be equivalent to this curriculum. These are key stages 1 and 2 and key stage 3. Key stage 1 and 2 cover the 3rd and 6th grades, and key stage 3 covers the 7th, 8th and 9th grades (NCE, 2023).

Reliability and Validity

The science curricula examined were examined in three stages: environmental concepts, environmental achievements and whether they included environmental courses. In the first stage, a 90-minute meeting was held with the participation of two educational programmers and researchers with at least 15 and 20 years of experience. At this meeting, it was decided with a hundred percent consensus that two concepts (environment and ecology) could be used as basic concepts in comparing these two curricula in terms of environmental education. Afterwards, the frequency of these concepts being included in the curriculum was investigated by the researcher. While looking at the frequency of these basic concepts, it was taken into account whether environmental discipline was meant in terms of the context of the sentence. Finally, the suitability of the study for its purpose was discussed by the same three experts, including the researcher. As a result, it was accepted with 100% consensus that comparison of concepts, achievements and course contents would be sufficient to compare curricula.

Findings

In this section, the data obtained according to the problem sentences are listed. In the study, the findings of the three problem sentences are presented in tables, respectively. In the following, the comparisons in each table are explained separately.

How often are environmental concepts included in British and Turkish science curricula?

Table 1. Frequency of Environmental Concepts in The Science Curricula of Both Countries.

Curriculum	Number of pages of curricula	Concepts	Frequency of use
Turkish 2018	58	Environment	73
		Ecosystem	1
Turkish 2024	234	Environment	151
		Ecosystem	4
British	47	Environment	22
		Ecosystem	2

As seen in Table 1, the existence of two environmental concepts in science curricula has been examined. Turkish 2018 and 2024 science curricula 3-8. It is a single file covering the classes and consists of 58 and 234 pages respectively. In contrast, the British science curriculum is prepared in the form of basic stages. When we look at the curricula in terms of the frequency of use of the mentioned concepts, the concept of environment is included more frequently (73, 151 times) in Turkish curricula. The concept of ecosystem was included four times in the 2024 Turkish science curriculum. The concept of ecosystem is included twice in the British science curriculum. However, the page numbers of the 2024 Turkish science curriculum and the British science curriculum are quite different from

each other. In this sense, the 2024 Turkish science curriculum has almost 5 times more pages than the British science curriculum. With this logic, it can be said that the British science curriculum includes the concept of ecology to a significant extent.

How often are environmental acquisitions included in British and Turkish science curricula?

Table 2. The status of environmental acquisitions in the science curricula of both countries.

	Acquisitions	Classes
Turkish 2018	F.3.6.1.1. Classifies entities as living and non-living using examples around him.	
	F.3.6.2.1. He knows the environment he lives in.	
	F.3.6.2.2. He takes an active role in cleaning the environment he lives in.	
	F.3.6.2.3. Explains the differences between natural and artificial environments.	
	F.3.6.2.4. Designs an artificial environment.	3rd grade
	F.3.6.2.5. Recognizes the importance of the natural environment for living things.	
	F.3.6.2.6. It conducts research and suggests solutions to protect the natural environment.	
	F.3.7.2.2. Discusses the damage that battery waste will cause to the environment and what needs to be done about it.	
	F.4.5.5.2. Explain the negative effects of sound pollution on human health and the environment.	4th grade
	F.5.6.2.1. It expresses the importance of the interaction between humans and the environment.	
	F.5.6.2.2. It offers suggestions for solving an environmental problem in its immediate surroundings or in our country.	5th grade
	F.5.6.2.3. It makes inferences about environmental problems that may occur in the future as a result of human activities.	
	F.5.6.2.4. Discusses the benefits and harms in human-environment interaction using examples.	
	F.6.4.4.2. Discusses the effects of using different types of fuels for heating purposes on humans and the environment.	6th grade
	F.7.4.5.4. It pays attention to waste control in its immediate surroundings.	7th grade
F.8.6.3.3. Discusses the causes and possible consequences of global climate changes.	8th grade	
F.8.6.4.1. Takes care to be economical in the use of resources.		

F.8.6.4.2. Designs projects for economical use of resources.

F.8.6.4.3. Explains the importance of separating solid waste for recycling.

F.8.6.4.4. It offers solution suggestions using research data on the contribution of recycling to the country's economy.

F.8.6.4.5. It indicates the problems that may be encountered in the future if resources are not used economically and offers solutions.

Total: 21 Acquisitions

	FB.3.4.3. Ability to solve problems regarding waste separation	
	FB.3.8.1. Ability to use evidence to determine the characteristics of living things' habitats	3rd grade
	FB.3.8.2. Ability to operationally define the diversity of living things in the habitat	
	FB.3.8.3. Ability to question what to do to protect living spaces	
	FB.4.7.3. Ability to evaluate solution suggestions for the problem of the effects of light pollution on living things	4th grade
	FB.4.8.1. Ability to make scientific inquiries about establishing a sustainable living space	
	FB.5.7.1.1. Ability to classify recyclable and non-recyclable materials in household waste	
Turkish 2024	FB.5.7.1.2. Ability to make scientific inferences about the importance of recycling in the effective use of resources	5th grade
	FB.5.7.1.3. Ability to reflect on experiences regarding the applicability of waste management in the immediate environment	
	FB.6.7.1.1. Ability to question the importance of biodiversity for natural life	
	FB.6.7.1.2. Ability to predict factors that threaten biodiversity based on research data	
	FB.6.7.2.1. Ability to discuss the effects of using fuel for heating on humans and the environment	6th grade
	FB.6.7.2.2. Ability to produce solutions to an environmental problem in the immediate surroundings or in our country	
	FB.7.7.2.1. Ability to question the importance of economical use of resources	7th grade
	FB.8.4.2.3. Ability to make scientific inquiries to prevent sound pollution	
	FB.8.7.2.3. Ability to discuss the causes and possible consequences of global climate changes	8th grade

Total: 16 Acquisitions

Notes and guidance

Class

Pupils should use the local environment throughout the year to explore and answer questions about plants growing in their habitat. Where possible, they should observe the growth of flowers and vegetables that they have planted.

Pupils should use the local environment throughout the year to explore and answer questions about animals in their habitat. They should understand how to take care of animals taken from their local environment and the need to return them safely after study. Pupils should become familiar with the common names of some fish, amphibians, reptiles, birds and mammals, including those that are kept as pets.

3rd
grade

Pupils should be introduced to the idea that all living things have certain characteristics that are essential for keeping them alive and healthy. They should raise and answer questions that help them to become familiar with the life processes that are common to all living things. Pupils should be introduced to the terms 'habitat' (a natural environment or home of a variety of plants and animals) and 'micro-habitat' (a very small habitat, for example for woodlice under stones, logs or leaf litter). They should raise and answer questions about the local environment that help them to identify and study a variety of plants and animals within their habitat and observe how living things depend on each other, for example, plants serving as a source of food and shelter for animals. Pupils should compare animals in familiar habitats with animals found in less familiar habitats, for example, on the seashore, in woodland, in the ocean, in the rainforest.

4th
grade

Pupils should use the local environment throughout the year to observe how different plants grow. Pupils should be introduced to the requirements of plants for germination, growth and survival, as well as to the processes of reproduction and growth in plants.

Linked with work in geography, pupils should explore different kinds of rocks and soils, including those in the local environment.

5th
grade

Explore and use classification keys to help group, identify and name a variety of living things in their local and wider environment

Recognise that environments can change and that this can sometimes pose dangers to living things.

Pupils should use the local environment throughout the year to raise and answer questions that help them to identify and study plants and animals in their habitat. They should identify how the habitat changes throughout the year. Pupils should explore possible ways of grouping a wide selection of living things that include animals and flowering plants and non-flowering plants. Pupils could begin to put vertebrate animals into groups such as fish, amphibians, reptiles, birds, and mammals; and invertebrates into snails and slugs, worms, spiders, and insects.

6th
grade

Pupils should explore examples of human impact (both positive and negative) on environments, for example, the positive effects of nature reserves, ecologically planned parks, or garden ponds, and the negative effects of population and development, litter or deforestation.

They should use and develop keys and other information records to identify, classify and describe living things and materials, and identify patterns that might be found in the natural environment.

Pupils might work scientifically by: observing and comparing the life cycles of plants and animals in their local environment with other plants and animals around the world (in the rainforest, in the oceans, in desert areas and in prehistoric times), asking pertinent questions and suggesting reasons for similarities and differences. They might try to grow new plants from different parts of the parent plant, for example, seeds, stem and root cuttings, tubers, bulbs. They might observe changes in an animal over a period of time (for example, by hatching and rearing chicks), comparing how different animals reproduce and grow.

7th
grade

Pupils might work scientifically by: using classification systems and keys to identify some animals and plants in the immediate environment. They could research unfamiliar animals and plants from a broad range of other habitats and decide where they belong in the classification system.

Identify how animals and plants are adapted to suit their environment in different ways and that adaptation may lead to evolution.

How organisms affect, and are affected by, their environment, including the accumulation of toxic materials.

The interdependence of organisms in an ecosystem, including food webs and insect pollinated crops

8th
grade

Changes in the environment may leave individuals within a species, and some entire species, less well adapted to compete successfully and reproduce, which in turn may lead to extinction

Total: 16 Acquisition

In the Turkish 2018 science curriculum, a total of 21 environmental acquisitions were determined between the 3rd and 8th grades. Eight of them are at the 3rd grade level, one at the 4th grade level, four at the 5th grade level, one at the 6th grade level, one at the 7th grade level and finally six at the 8th grade level.

A total of 16 environmental achievements were identified in the Turkish 2024 science curriculum between the 3rd and 8th grades. Four of them are at the 3rd grade level, two at the 4th grade level, three at the 5th grade level, four at the 6th grade level, one at the 7th grade level and lastly two at the 8th grade level.

A total of 16 environmental acquisitions have been identified in the British science curriculum between 3rd and 8th grades. Two of them are at the 3rd grade level, two at the 4th grade level, one at the 5th grade level, five at the 6th grade level, three at the 7th grade level and the last three at the 8th grade level.

How do the science curricula in British and Turkish include courses related to the environment?

There is no independent environmental course in both the Turkish 2018 and the British science curriculum. The Turkish 2024 curriculum mentions the course "environmental

education and climate change". However, there is no information about the content of the course. In British's key stage 3 science curriculum (covering 7th, 8th and 9th grades), under the subheading "relationships in an ecosystem", the matter and energy cycles in the ecosystem and its relationship with the environment are emphasized at the 8th and 9th grade levels. The British science curriculum has a more general structure. In this context, it is stated in general terms which topics will be emphasized, but does not go into details (NCE, 2023, p. 4).

The concept of environment is included quite frequently in the 2018 and 2024 Turkish science curricula (Table 1). However, when we look at the achievements, the emphasis on ecosystem perception and the interaction of all living things in the ecosystem is not included in the Turkish science curriculum. Despite this, the interdependence of organisms in the ecosystem is emphasized in several acquisitions in the British science curriculum (Table 2).

Conclusion, Discussion and Recommendations

In this section, first the results of the three problem statements will be summarized respectively. Accordingly, two concepts related to the environment stand out in the science curricula of the two countries examined. The first of these is the environment and the other is the ecosystem. While the concept of environment was mentioned 73 times in the Turkish 2018 science curriculum, it was included 151 times in the Turkish 2024 science curriculum. It is mentioned 22 times in the British science curriculum. When compared to the number of pages of science curricula, the 2018 Turkish science curriculum stands out in terms of the concept of environment. The concept of ecosystem is included once in the 2018 Turkish science curriculum, four times in the 2024 Turkish science curriculum, and twice in the British science curriculum. However, it can be seen that in the British science curriculum, a more detailed emphasis is placed on matter and energy cycles with the last two acquisitions at the 8th grade level (Table 2). These acquisitions are included under the heading "interactions and interdependencies" and the subheading "relationships in the ecosystem" (NCE, 2023, p. 7).

Secondly, looking at the frequency of environmental-related achievements in the science curricula of both countries, the Turkish 2018 science curriculum includes a total of 21 environmental-related acquisitions. Turkish 2024 and British science curricula include a total of 16 acquisitions related to the environment (Table 2). It is seen that the frequency of acquisition in the Turkish 2018 science curriculum is highest in the 3rd grade, followed by the 8th grade. In the Turkish 2024 science curriculum, it is seen that the frequency of acquisition is highest in the 3rd and 6th grades, followed by the 5th grade. In this respect, contrary to the expectation that environmental acquisitions will increase as the class level increases, there is a heterogeneous distribution.

A total of 16 environmental acquisitions have been identified in the British science curriculum between grades 3 and 8. Two of them are at the 3rd grade level, two at the 4th grade level, one at the 5th grade level, five at the 6th grade level, three at the 7th grade level and finally three at the 8th grade level (Table 2). As a result, it is seen that the total number of environmental-related acquisitions in the 2018 Turkish science curriculum is higher. However, it can be said that the acquisitions in the British science curriculum are more compatible in terms of distribution and content. Again, it can be said that the

acquisitions in the British science curriculum are more meaningful and effective because they are detailed and descriptive.

In addition, the Turkish 2024 curriculum mentions the course "environmental education and climate change". However, there is no information about the content of the course. The concepts of energy and matter cycles are important concepts for a more meaningful and holistic understanding of environmental education (Boschhuizen and Brinkman, 1995; Johnson and Činčera, 2019). In this sense, the British science curriculum has significant advantages over the Turkish science curriculum in teaching the perception of the ecosystem and the cycles of energy and matter within the ecosystem and its impact on the environment.

Özata-Yücel (2010) similarly reported that Turkish's science program is weaker in terms of environmental issues compared to the programs of Ireland, the USA, Canada and New Zealand. He also stated that the curriculum of these countries includes independent programs and courses related to the environment, which is considered necessary by him. Again, Erten, Köseoğlu, and Gök (2022) compared the 2018 primary school science curriculum of Canada and Turkish in terms of environmental education and determined that Turkish's primary school science curriculum contains significant deficiencies compared to Canada. In this sense, it may be recommended to add more qualified environmental acquisition to the curriculum.

Artvinli and Bayar (2018) find the acquisitions in primary and secondary school curriculum insufficient in terms of recycling, which is considered an important component of environmental education. In order to eliminate this deficiency, it is deemed necessary to first reconsider the curriculum within this framework. Positive changes to be made in the curriculum will also be reflected in the textbooks, since the textbooks are prepared based on the curriculum (MoNE Journal of Announcements, 2023).

Balkan Kıyıcı and Atabek-Yiğit (2023) examined Turkish and Brazilian science curriculum in terms of environmental acquisitions. As a result, it was reported that the science curricula of both countries mainly included cognitive acquisitions in terms of environment and were lacking in terms of effective acquisitions. In this sense, it would be beneficial to enrich the Turkish science curriculum in terms of affective gains regarding environmental education.

A study was conducted comparing the primary school science curricula of Australia, Singapore, Ireland, Canada and Turkey in terms of environmental gains. Here, while Turkish science curriculum ranks second after Canada in terms of environmental achievements, it has been observed that the curricula of all countries do not have any achievements on "protection of soil, water and seas" (Derman and Gürbüz, 2020). In this context, it may be recommended to enrich the Turkish science curriculum in terms of protecting natural resources.

In future studies, the status of more specific concepts such as recycling, global warming, and climate change in curriculum can be investigated. In addition, addressing the environmental acquisitions in the Turkish science curriculum more homogeneously according to grade levels will ensure the permanence and more meaningfulness of environmental education.

In the future, comparing the science curriculum of more countries with Turkish's science curriculum using different methods may provide more detailed information on this subject. If these findings and suggestions are taken into account in the new updates to be made in the curriculum, a more qualified environmental education can be achieved.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

- Adebayo, T. S., Pata, U. K., & Akadiri, S. S. (2024). A comparison of CO₂ emissions, load capacity factor, and ecological footprint for Thailand's environmental sustainability. *Environment, Development and Sustainability*, 26(1), 2203-2223, <https://doi.org/10.1007/s10668-022-02810-9>
- Akinoğlu, O., & Sarı, A. (2013). Environmental education in primary school curriculum *Marmara University Atatürk Education Faculty Journal of Educational Sciences*, 30(30), 5-29.
- Aksakal, Ş. (2013). *Determination of Science and Technology Teacher Candidates' Sensitivity About Recycling*. [Unpublished master's thesis]. Fırat University, Elazığ, Türkiye.
- Alım, M. (2006). Environment and environmental education in primary school in turkey within the process of the membership of European union. *Kastamonu Education Journal*, 14(2), 599-616
- Artvinli, E., & Bayar, V. (2018). Recycling as a value in primary and secondary school curriculum. *Osmangazi Journal of Educational Research (OJER)*, 5(1),18-33.
- Balkan Kıyıcı, F., & Atabek-Yiğit, E. (2023). Examining environmental acquisitions in science curriculum: a comparison of brazil and turkey. *Trakya Journal of Education*, 13(1), 593-605, <https://doi.org/10.24315/tred.1067454>
- Baltacı, A. (2019). The qualitative research process: how to conduct a qualitative research? *Ahi Evran University Institute of Social Sciences Journal*, 5(2), 368-388, <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>.
- Başer, Ş. (2019). *Perception of high school students about recycling and waste*. [Unpublished master's thesis]. Gazi University, Ankara, Türkiye.
- Boschhuizen, R., & Brinkman, F. G. (1995). The concept of cycles for environmental education. *Environmental Education Research*, 1(2), 147-158, <https://doi.org/10.1080/1350462950010202>
- Bozkurt, O. (2017). *Çevre eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çelik, Z. (2011). *The place of packaging waste recycling education in the primary education curriculum and investigation of recycling practices in primary education institutions (Istanbul provincial example)*. [Unpublished master's thesis]. Yıldız Technical University, İstanbul, Türkiye.
- Cerqueira, P. A., SoBritishiazis, E., & Proença, S. (2021). Assessing the linkages between recycling, renewable energy and sustainable development: Evidence from the OECD countries. *Environment, Development and Sustainability*, 23, 9766-9791, <https://doi.org/10.1007/s10668-020-00780-4>
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. London: Sage Publication.
- Derman, M., & Gürbüz, H. (2020). Investigation of primary science subjects in term of environmental attainments in Australia, Singapore, Ireland, Canada and Turkey. *The Journal of Academic Social Science*, 9(9), 411-426, <https://doi.org/10.16992/ASOS.482>

Erten, S., Köseoğlu, P., & Gök, B. (2022). Environmental education in science teaching programs: the case of Turkey, Canada, America. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*, (63), 220-246, <https://doi.org/10.21764/maeuefd.1019038>

Güven, İ., & Gürdal, A. (2011). Comparative analysis of science education systems of Turkish and Canada. *Journal of Turkish Science Education*, 8(4), 89-110.

Johnson, B., & Činčera, J. (2019). Development of the ecological concepts of energy flow and materials cycling in middle school students participating in earth education programs. *Studies in Educational Evaluation*, 63, 94-101.

Karatekin, K. (2013). Developing a scale to measure pre-service teachers' attitudes towards solid waste and recycling: a validity and reliability study. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, (10), 71-90.

MoNE Journal of Announcements (2023). *2023-2024 Eğitim öğretim yılı ders kitapları (Ocak-2023) [2023-2024 academic year textbooks (January-2023)]*, Retrieved January 25, 2024, from http://dhgm.meb.gov.tr/tebligler-dergisi/2023/2783_Ocak_2023.pdf

MoNE, (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) [Science course curriculum (grades 3-8)]*. Retrieved January 20, 2024, from <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312311937-FEN%20B%C4%B0L%C4%B0MLER%C4%B0%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI2018.pdf>

MoNE, (2024). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) [Science course curriculum (grades 3-8)]*. Retrieved May 23, 2024, from <https://cdn.eba.gov.tr/icerik/GorusOneri/2024Programlar/2024programfen345678.pdf>

NCE (2023). *National curriculum in British: Secondary curriculum*, Retrieved February 20, 2023 <https://www.gov.British/government/publications/national-curriculum-in-British-secondary-curriculum>

Özata-Yücel, E. (2010). Comparison of 2005 primary science and technology curriculum in terms of goals and content with curriculum of different countries. *Uludağ University Faculty of Education*, 23(1), 293-310.

Reid, A. (Ed.). (2019). *Curriculum and environmental education: Perspectives, priorities and challenges*. London: Routledge.

Ruggerio, C. A. (2021). Sustainability and sustainable development: A review of principles and definitions. *Science of the Total Environment*, 786, 147481, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2021.147481>

Świąder, M., Lin, D., Szewrański, S., Kazak, J. K., Iha, K., van Hoof, J., ... & Altiok, S. (2020). The application of ecological footprint and biocapacity for environmental carrying capacity assessment: A new approach for European cities. *Environmental Science & Policy*, 105, 56-74, <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2019.12.010>

Taşar, M., & Karaçam, S. (2008). Comparison of 6-8 grade science and technology curriculum framework of the Turkish republic and science and technology/engineering curriculum framework of Massachusetts. *The Journal of National Education*, 37(179).

Turan, S., & Koç, A. (2021). Evaluation of science education and social sciences curriculums in terms of environmental education. *Gazi Journal of Education Sciences*, 7(2), 178-195. <https://doi.org/10.30855/gjes.2021.07.02.004>

Wilson, T. L. (2000). Environmental education in the 21st century: Theory, practice, progress and promise. *The Journal of Environmental Education*, 31(3), 40.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri [Qualitative research methods in the social sciences]*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

2024, 13 (5), 1873-1898 | Research Article

The Mediator Role of Employee Resilience in The Effect of Abusive Supervision on Organizational Silence

İrem Yumaç¹

Hasan Sadık Tatlı²

Abstract

The negative effects of abusive supervision on organizations and employees have been studied for many years. This research differs from previous studies as it is the first to examine the role of employee resilience in the impact of abusive supervision on organizational silence. Therefore, the aim of the research is to determine the mediating role of employee resilience in the effect of abusive supervision on organizational silence. The research data was collected through a survey, one of the quantitative research methods. An online survey was administered to participants, which included the Abusive Supervision Scale, the Organizational Silence Scale, and the Employee Resilience Scale. In the study, abusive supervision was considered the independent variable, organizational silence as the dependent variable, and employee resilience as the mediator variable. The sample of the study consisted of 429 employees aged 18 and older, selected through a convenience sampling method. The research data was analyzed using SPSS through factor analysis, reliability analysis, correlation analysis, and mediation analysis. The statistical analyses revealed that employee resilience plays a mediating role in the effect of abusive supervision on organizational silence. Additionally, it was found that employee resilience has a significant mediating role in the effect of abusive supervision on prosocial silence and acquiescent silence. However, no significant mediating role was found for defensive silence. According to the findings, abusive supervision has a significantly negative impact on employee resilience. It was also found that abusive supervision has a negative effect on organizational silence. Employee resilience was found to have a negative effect on organizational silence. In conclusion, the research shows that abusive supervision harms both employee resilience and the organization. Another significant finding is that abusive supervision increases defensive silence, rendering employee resilience ineffective. These results are important for better understanding the effects of abusive supervision on employees and the organization.

Keywords: Abusive Management, Organizational Silence, Acquiescent Silence, Defensive Silence, Prosocial Silence, Employee Resilience

Yumaç, İ., & Tatlı, H. S. (2024). The Mediator Role of Employee Resilience in The Effect of Abusive Supervision on Organizational Silence, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 1873-1898. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1467447>

Date of Submission	10.04.2024
Date of Acceptance	14.10.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ R.A., İstanbul Beykent University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration, İstanbul, Türkiye, iremyumac@beykent.edu.tr, ORCID:0000-0002-3840-8912

² Asst. Prof. Dr., İstanbul Galata University, Faculty of Arts and Social Sciences, Management Information Systems, İstanbul, Türkiye, hasansadik.tatli@galata.edu.tr, ORCID:0000-0003-1918-3188

2024, 13 (5), 1873-1898 | Araştırma Makalesi

İstismarcı Yönetimin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisinde Çalışan Dayanıklılığının Aracı Rolü

İrem Yumaç¹

Hasan Sadık Tatlı²

Öz

İstismarcı yönetimin örgüt ve çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileri uzun yıllardır araştırılmaktadır. Bu araştırma istismarcı yönetimin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinde çalışan dayanıklılığının nasıl bir rolü olduğunu inceleyen ilk çalışma olması nedeniyle önceki çalışmalardan farklıdır. Bu nedenle araştırmanın amacı, istismarcı yönetimin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinde çalışan dayanıklılığının aracılık rolünün tespit edilmesidir. Araştırma verileri nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılara, İstismarcı Yönetim Ölçeği, Örgütsel Sessizlik Ölçeği ve Çalışan Dayanıklılığı Ölçeği'ni içeren bir çevrimiçi anket yöneltilmiştir. Araştırmada bağımsız değişken olarak istismarcı yönetim, bağımlı değişken olarak örgütsel sessizlik ve aracı değişken olarak çalışan dayanıklılığı ele alınmıştır. Çalışmanın örneklemini kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 18 yaş ve üzeri 429 çalışan oluşturmaktadır. Araştırma verileri SPSS programı aracılığıyla faktör analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve aracılık analizi yapılarak çözümlenmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda istismarcı yönetimin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinde çalışan dayanıklılığının aracılık rolünün bulunduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan istismarcı yönetimin; örgüt yararına sessizlik ve kabullenici sessizliğe etkisinde personel dayanıklılığın anlamlı aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir. Ancak savunmacı sessizliğin aracılık rolü anlamlı değildir. Bulgulara göre istismarcı yönetimin çalışan dayanıklılığı üzerinde önemli düzeyde olumsuz bir etki sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca istismarcı yönetimin örgütsel sessizlik üzerinde de olumsuz bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışan dayanıklılığının örgütsel sessizlik üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak araştırma, istismarcı yönetimin hem çalışan dayanıklılığına hem de örgüte zarar verdiğini göstermektedir. Diğer bir önemli sonuç, istismarcı yönetimin savunmacı sessizliği arttırarak personelin dayanıklılığını anlamsız hale getirmesidir. Bu sonuçlar istismarcı yönetimin çalışanlar ve örgüt üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İstismarcı Yönetim, Örgütsel Sessizlik, Kabullenici Sessizlik, Savunmacı Sessizlik, Örgüt Yararına Sessizlik, Çalışan Dayanıklılığı

Yumaç, İ., & Tatlı, H. S. (2024). İstismarcı Yönetimin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisinde Çalışan Dayanıklılığının Aracı Rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 1873-1898. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1467447>

Geliş Tarihi	10.04.2024
Kabul Tarihi	14.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Arş. Gör., İstanbul Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, İstanbul, Türkiye, iremyumac@beykent.edu.tr, ORCID:0000-0002-3840-8912

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Galata Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, İstanbul, Türkiye, hasansadik.tatli@galata.edu.tr, ORCID:0000-0003-1918-318

Introduction

Research on harmful and destructive behaviors in organizations has increased in recent years (Mitchell & Ambrose, 2007, p. 1559). Abusive supervision, one of these negative behaviors, means superiors' verbal or non-verbal hostile behavior towards their subordinates without physical contact. In abusive supervision, the attitudes and behaviors of superiors towards their subordinates can be perceived differently by each employee. Employees' reactions may differ in this negative process that emerges due to perceptions (Tepper, 2000, p. 178). Suppose employees think they are being exploited due to the behaviors they are exposed to within the organization. In that case, they may perceive involvement in any issue as a risk and tend to remain passive even in events that concern them (Milliken et al., 2003, p. 1466-1470). Morrison and Milliken (2000, p. 708) define this behavior as organizational silence, as the majority of organizational members hide their concerns and thoughts out of concern that their superiors will not care about them or will receive negative feedback. This action, which people carry out consciously, is one of the consequences of low trust in the organization and can emerge as an obstacle in the development of organizations.

In the literature, abusive supervision is associated with organizational commitment and job satisfaction (Tepper, 2000, p. 178; Zhang & Liao, 2015, p. 971), loneliness at work (Alper Ay, 2015, p. 1116), burnout and family conflicts (Hoobler & Brass, 2006, p. 1125), organizational deviation. Moreover, aggressive behavior in employees (Mitchell & Ambrose, 2007, p. 1559; Tepper et al., 2008, p. 721), organizational silence (Sakal & Yıldız, 2015, p. 389; Kim & Lee, 2015, p. 507) and intention to leave (Köksal & Gürsoy, 2019, p. 347). As a result of these studies, it is revealed that abusive supervision behaviors have negative consequences on employees.

Some employees may resist abusive supervision, an undesirable situation in organizations. Each employee has a different way of coping with these challenging conditions. Kuntz et al. (2016, p. 460) call employee resilience the ability of employees to adapt to this process and successfully overcome difficulties by using their internal and external resources with a unique ability to cope with the negative situations they encounter in organizations. Employees' resilience levels are very important in affecting their job performance and improving their sense of loyalty towards the organizations they work in.

Employees exposed to negative behavior by their superiors may become silent and hide their knowledge and skills from others. In an environment where employees cannot freely share their ideas, knowledge and skills, organizations may lose their human resources, an important source of competitive advantage. When the literature is examined, it is seen that abusive supervision behaviors increase organizational silence. Additionally, studies are showing that abusive supervision behavior negatively affects employee resilience. However, in this study, it is assumed that abusive supervision primarily affects the resilience of employees and that employees whose resilience decreases become silent. There are very few studies in the literature that associate abusive supervision with both organizational silence and employee resilience. In addition, there is no study examining the role of employee resilience in the effect of abusive supervision behaviors on organizational silence. Therefore, the research aims to determine that employee resilience has a mediating role in the effect of abusive supervision behaviors

on organizational silence. They address these deficiencies and make significant contributions to the relevant literature.

In the first part of the research, abusive supervision, organizational silence and employee resilience issues were discussed. The second section examined the relationship between the variables in question. The third chapter includes the research method, findings and interpretations of the research. The results and discussion section were discussed in the last part of the research.

1. Conceptual Framework

This section discusses the relationships between variables and the basis for creating hypotheses.

1.1. Abusive Supervision

Abusive supervision, which is one of the management styles that represent the dark side of leadership, can be used in different ways by some researchers as "aggressive manager", "petty bullying", and "undermining manager" (Alper Ay, 2015, p. 1116). However, Tepper (2007, p. 265) clearly distinguishes abusive supervision from similar concepts because it is the managers who display these behaviors, which do not involve physical/sexual violence and differ in terms of intention.

Abusive supervision is verbal/non-verbal hostile behavior by managers against their employees (Tepper, 2000, p. 178). There is a long-term hierarchical mistreatment in this hostile behavior, which depends significantly on the employees' perceptions. (Mitchell & Ambrose, 2007, p. 1159). The behavior of a superior, who has had a bad day and acts poorly towards a subordinate as a result of their tension, can not be considered abusive supervision if it does not occur regularly or continuously (Sayğan Tunçay & Çıraklar, 2020: 224). Angry and punitive actions such as managers mocking their subordinates, yelling at them, threatening to cut their wages or dismiss them, and hiding important information about the job from them are examples of abusive behavior (Mitchell & Ambrose, 2007, p. 1159). Since each employee's perception levels differ depending on various factors (personality characteristics, demographic characteristics, cultural differences, etc.), their reactions in this process are also different. Therefore, some employees who encounter the same mistreatment in the same work environment may tend to retaliate against their managers out of revenge. In contrast, others may consider this process inspiring (Serdar & Özsoy, 2019, p. 5). Employees who are negatively affected by the abusive supervision approach may feel the need to remain silent in order to avoid further reactions from their superiors and may choose to hide their work-related thoughts, knowledge and skills. These people believe that they may face retaliation if they express their opinions. Therefore, they prefer to remain silent rather than express their opinions about work-related ideas, issues, actions and necessary changes (Morrison & Milliken, 2000, p. 714).

1.2. Organizational Silence

In its current meaning, the concept of organizational silence put forward by Milliken and Morrison (2000, p. 1456-1457) is defined as the failure of employees to clearly express their collective thoughts, suggestions or fears in events that concern themselves and the organizations they are affiliated with. Organizational silence is seen as a danger that prevents the development of organizations. Employees may remain passive to avoid

negative feedback when they perceive getting involved in any issue as a risk. This behavior is one of the consequences of low trust in the organization (Kish-Gephart et al., 2009, p. 166).

Dyne et al. (2003, p. 1360) defined organizational silence as employees deliberately hiding their thoughts, opinions and information about the organization. Dyne (2003, p. 1363) divided organizational silence into three dimensions and evaluated it as acquiescent, defensive, and prosocial. In the first of these dimensions, Acquiescent silence, employees consciously choose to remain silent because they tend to submit to the current conditions, even though they know/idea about the job, subject or situation. In this type of silence, employees' self-efficacy and self-confidence are low. In defensive silence, employees remain silent after evaluating all alternatives to protect themselves from external threats, thinking that keeping their opinions to themselves is the best option. For example, Employees may ignore problems, hide their mistakes, and hesitate to share their new ideas to protect their interests (Dyne et al., 2003, p. 1363-1366; Karacaoğlu & Cingöz, 2009, p. 702). In prosocial silence, the employee chooses to remain silent actively and consciously, considering the interests of both the organization and his colleagues. In this type of silence, employees remain silent not because they are afraid to speak openly, but to protect the interests of the organization and other people. For example, Employees do not complain about work-related issues, discuss their colleagues' inadequacies, or leak any information outside the organization (Dyne et al., 2003, p. 1363; Öztürk & Cevher, 2016, p. 74).

Studies have shown that organizational silence harms the organizational commitment of employees (Önder, 2017, p. 669; Çetin, 2020, p. 7), negatively affects the organizational socialization of employees (Dönmez, 2016, p. 111; Demir, 2021, p. 161), causes burnout in employees (Aktaş & Şimşek, 2015, p. 205; Kahya, 2015, p. 523) and low performance (Tayfun & Çatır, 2013, p. 114).

1.3. Employee Resilience

Organizations may need a durable structure to gain a competitive advantage over their competitors, successfully overcome difficult conditions, and adapt to changing environmental conditions. Kuntz et al. (2016, p. 457) states that a resilient organization is only possible with resilient employees. Employee resilience becomes more important, especially in organizations where stress and distress predominate (Avey et al., 2009, p. 678).

Employee resilience is defined as an ability specific to employees that enables them to successfully overcome this challenging process by using their internal and external resources to combat the negative situations they face in organizations (Kuntz et al., 2016, p. 460).

Coutu (2002, p. 4) defined highly resilient employees as individuals who accept their situation and have the flexibility to adapt to change. Studies show that the bond between individuals with employee resilience and the organization is strengthened (Paul et al., 2016, p. 308 ; Meng et al., 2019, p. 10), and their job satisfaction increases (Rahmawati, 2013, p. 30). It has also been revealed that employee resilience prevents burnout that may occur due to intense stress at work (Dunn et al., 2008, p. 48). In light of these studies, employee resilience is an important element affecting organizational resilience.

2. Relationships Between Concepts and Hypotheses

According to the Resource Conservation Theory, people have four valuable resources: material, conditions, personal characteristics and energy. People struggle against threats from their environment to protect or increase these resources. According to this theory, people experience stress when there is a threat to individuals existing resources, when resources are lost, or when there are not enough resources despite spending existing resources. Stress can lead to burnout in individuals in the future (Hobfoll, 1989, p. 518). In this process, people are forced to spend their limited resources to not lose or enrich their resources. Individuals' level of resilience to stress depends on the abundance of resources they have. People with many resources show more resilience when faced with a stressful situation than those with fewer resources (Türe Orhan, 2022, p. 20).

In a work environment where abusive supervision behaviors exist, the organization and interpersonal relationships are negatively affected (Serdar & Özsoy, 2019, p. 6). Upon reviewing the literature, it is observed that employees exposed to abusive managerial behaviors experience stress regarding whether their diminished resources, in the event of any resource loss, will be compensated by their organizations. Additionally, studies suggest that abusive management leads to chronic stress (Aktürk & Demirbağ, 2022, p. 127- 128; Şengür, 2023, p. 1898). At the same time, it is stated that this negative situation adversely affects employees' job satisfaction (Imran et al., 2020, p. 292), work productivity (Simbolon et al., 2023, p. 1), and job performance (Nisar & Rasheed, 2019, p. 5). Moreover, there are studies that reveal stress as one of the main factors leading to organizational silence (Kılıç et al., 2013, p. 17; Yıldız & Güneş 2017, p. 45; Manti, 2020, p. 60).

2.1. The Relationship Between Abusive Supervision and Organizational Silence

In abusive supervision, managers use their power and authority to arbitrarily display negative behavior toward their employees. These negative behaviors include humiliating employees, hiding job-related information, interfering with their private lives, and threatening to dismiss them (Tepper, 2000, p. 178; Mitchell & Ambrose, 2007, p. 1159).

Abusive supervision behaviors negatively affect employees' motivation and attitudes toward the organization (Deniz & Çimen, 2019, p. 156). Organizational silence displayed by employees as a reaction against management is one of these negative attitudes. Employees who perceive that they are being exploited may, over time, reduce their work-related efforts, engage in counterproductive behavior, hesitate to express their opinions even in events that concern them or may have the intention of leaving the job.

Studies in the literature show that one of the factors that most affect organizational silence is the negative behavior of managers toward their subordinates (Vakola & Bauradas, 2005, p. 441; Megenci, 2015, p.224). In the study conducted by Morrison and Milliken (2000, p. 708), it was determined that the most important factor that creates organizational silence is managers, and employees remain silent to not be punished by their managers. In addition, the study conducted by Premeaux and Bedeion (2003, p. 1537) revealed that employees who trust their managers and are not afraid of their reactions do not exhibit silent behavior. In light of these studies, it is thought that abusive supervision has a positive effect on organizational silence, and the hypothesis created is as follows:

H1: Abusive supervision positively affects organizational silence.

H1a: Abusive supervision positively affects acquiescent silence.

H1b: Abusive supervision positively affects defensive silence.

H1c: Abusive supervision positively affects prosocial silence.

2.2. The Relationship Between Organizational Silence and Employee Resilience

Employee resilience is one of the most important psychological resources to combat distressing and stressful situations at work (Avey et al., 2009, p. 678). Employees may want to remain silent to avoid conflicts or stressful situations they encounter in organizations. Organizational silence, which they often exhibit as a reaction behavior to their managers, negatively affects people who are social beings. In a workplace environment where ideas are ignored, managers are not trusted, speaking out is perceived as a threat, and there is fear of exclusion for various reasons, organizational silence emerges as an element that disrupts organizational integrity (Milliken et al., 2003, p. 1466-1477; Vakola & Bouradas, 2005, p. 441). Research has revealed that individuals with high resilience do not hesitate to try to achieve the organization's goals when faced with distressing and stressful situations (Mallak, 1998, p. 1). It is also stated that resilient employees behave harmoniously in business life, develop positive work attitudes and establish positive relationships with their colleagues (Waite & Richardson, 2004, p. 12).

Studies examining employee resilience have identified that resilience positively impacts organizational commitment (Shin et al., 2012, p. 727; Meng et al., 2019, p. 10), job satisfaction (Rahmawati, 2013, p. 30; Youssef & Luthans 2007, p. 774; Zhang et al., 2020, p. 1), and job performance. Additionally, research has shown that individuals with high resilience establish high-quality relationships with others (Fredrickson et al., 2003, p. 1), and are more willing to engage in dialogue and share informations (Malik & Garg, 2017, p. 624).

In the literature, there are very few studies on organizational silence and employee resilience. However, based on research shows that the job satisfaction of individuals who hesitate to express their opinions about any event or issue at work decreases, and their motivation is negatively affected (Çakıcı, 2008, p. 119; Sarrafoğlu & Günsay, 2020, p. 85), employee resilience affects organizational silence. It is thought to have an effect, and the hypothesis created is as follows:

H2: Employee resilience negatively affects organizational silence.

H2a: Employee resilience negatively affects acquiescent silence.

H2b: Employee resilience negatively affects defensive silence.

H2c: Employee resilience negatively affects prosocial silence.

2.3. The Relationship Between Abusive Supervision and Employee Resilience

Abusive supervision behavior is a factor that affects employees' attitudes toward the organization and, therefore, negatively affects organizational integrity (Whitman et al., 2014, p. 49; Xu et al., 2015, p. 763). Rude behavior of managers towards their subordinates

in the work environment can cause unhappiness in employees and consume their energy (Tortumlu, 2020, p. 706; Aryee et al., 2008, p. 406). According to the resource conservation theory, employees constantly criticized, mocked and humiliated by their superior's experience stress by having to spend the resources they have to cope with these negative situations (Hobfoll & Lilly, 1993). Recent studies have found that abusive supervision causes both physical and psychological problems in employees (Liang et al., 2017, p. 1050; Peltokorpi & Ramaswami 2021, p. 1). Depression and emotional exhaustion (Martinko et al., 2013, p. 130; Abbas et al., 2021, p. 241), stress (Xu et al., 2015, p. 763; Meglich & Easley, 2011, p. 12), bipolar disorder and anxiety disorder (Restubog et al., 2011, p. 713), examples of psychological disorders experienced by employees who are abused by others. The physical disorders experienced by employees during this process are diseases that will cause long-term resource losses for employees, such as loss of appetite and weight, high blood pressure, stomach and intestinal disorders, sleep disorders and joint pain (Aktürk & Demirbağ, 2022, p. 122). A review of the literature reveals that these physical and psychological disturbances negatively impact various functions such as employee performance (Nisar & Rasheed, 2019, p. 5), work productivity (Simbolon et al., 2023, p. 1), and job satisfactions (Zhang & Liao, 2015, p. 971; Imran et al., 2020, p. 292).

Based on the research mentioned above, it is thought that abusive supervision causes the psychological strength of employees to weaken, and as a result, the resilience of employees decreases and the hypothesis created is as follows:

H₃: Abusive supervision negatively affects employee resilience.

2.4. The Relationship Between Abusive Supervision, Organizational Silence, and Employee Resilience

Abusive supervision negatively affects employees' impressions of their managers and trust in the organization. According to the Conservation of Resources Theory (Hobfoll, 1989), employees who perceive that they are abused verbally or non-verbally by their managers make physical and psychological efforts to cope with this stressful process. Studies have found that work stress increases in employees exposed to abusive supervision behavior (Martinko et al., 2013, p. 130; Şengür, 2023, p. 1898). When the literature was examined, it was seen that stress caused a collective organizational silence among employees (Kılıç et al., 2013, p. 17; Yıldız & Güneş 2017, p. 45; Mantı, 2020, p. 60).

Since abusive supervision is a form of behavior that occurs depending on the perceptions of employees, the reaction of each employee in this process may differ. While individuals with high employee resilience can cope with abusive supervision, which is a chronic source of stress, individuals with low resilience may lose their bond with the organization over time and either exhibit retaliatory behavior or have the intention of leaving the job. A review of the relevant literature shows that abusive supervision has a positive effect on organizational silence (Sakal & Yıldız, 2015, p. 389; Kim & Lee, 2015, p. 507; Vakola & Bauradas, 2005, p. 441). However, the stress and pressure environment creates by abusive supervision is noted to negatively affect employees' psychological well-being (Wu & Hu, 2009, p. 146; Mullen et al., 2018, p. 951).

Based on relevant research, it is thought that abusive supervision reduces employee resilience, and employees with decreased resilience tend to remain silent. In light of this information, employee resilience is expected to play a mediating role between abusive supervision and organizational silence, and the hypothesis created is as follows:

H4: Employee resilience has a mediating role in the effect of abusive supervision behaviors on organizational silence.

H4a: Employee resilience has a mediating role in the effect of abusive supervision behaviors on acquiescent silence.

H4b: Employee resilience has a mediating role in the effect of abusive supervision behaviors on defensive silence.

H4c: Employee resilience has a mediating role in the effect of abusive supervision behaviors on prosocial silence.

3. Research Method

In this section of the research, information is given about the purpose and importance of the research, data collection tools, the sample and sampling method of the research, the research model and the research analysis.

3.1. Purpose of the Research

The sharing of information within the organization by all employees is seen as a crucial factor that enhances organizational participations and strengthens communication. Additionally, the knowledge, ideas and experiences that employees possess can provide organizations with a competitive advantage (Demirel & Seçkin, 2008, p. 199). However, employees faced with undesirable situations in the organizational environment deliberately hide their knowledge, ideas and experiences from their friends or superiors (Dyne et al., 2003, p. 1360). Although this situation occurs collectively and is undesirable in organizations, it is an attitude that is difficult to intervene in (Morrison & Milliken, 2000, p. 706-707). On the other hand, the reactions of employees exposed to abusive supervision may differ depending on their level of resilience.

Based on this information, the research aimed to determine the mediating role of employee resilience in the effect of abusive supervision on organizational silence. When the literature was examined, no study was found that addressed the relationship between abusive supervision, employee resilience and organizational silence. In this context, the research aims to examine the effect of abusive supervision on organizational silence and determine whether employee resilience plays a mediating role in this effect.

3.2. Research Sample and Sampling Technique

A quantitative research method was used to determine whether employee resilience is mediating the effect of abusive supervision behaviors on organizational silence. For research data collection, ethics committee permission numbered 96953653-314 was received from Beykent University Publication Ethics Board for Social and Human Sciences on 26.01.2023. The research sample, created according to the convenience sampling technique, consists of people aged 18 and over working in Turkey education, finance, health, law, food and beverage and office services sectors. Participation was voluntary, and 492 people were reached with the survey form prepared online. However, when incorrect and incompletely filled surveys were excluded from the research, 421 surveys were considered for use in the study. The data collection process started in January 2023 and was completed in March 2023.

Table 1. Demographic and Socioeconomic Characteristics of the Study

Characteristics	Categories	Frequency (%)
Age	18-24 years	49.9%
	25-29 years	26.8%
	30-34 years	5.9%
	35-39 years	6.9%
	40 years and above	10.5%
Gender	Female	79.3%
	Male	20.7%
Marital Status	Single	75.3%
	Married	24.7%
Education Level	Primary School	4%
	Secondary School	2.6%
	High School	16.4%
	Associate Degree	6.7%
	Bachelor's Degree	63.2%
	Master's Degree	6.4%
	Doctoral Degree	0.7%
Tenure at Current Workplace	1-3 years	67,5%
	4-6 years	19.7%
	7 years or more	12.8%
Job Sector	Blue-collar	31.4%
	Manager	8.1%
	Education	11.2%
	Law	3.6%
	Health	8.1%
	Finance	3.3%
	Food and Beverage	7.6%
	Office Services	11%
	Other Sectors	15.7%

The majority of participants in the study are women (79.3%) and are aged between 18-24 years (49.9%). The highest educational level among participants is undergraduate degrees (63.2%), and most participants are single (75.3%). A significant portion of participants has been working at the same workplace for 1-3 years (67,5%), with blue-collar workers (31.4%) representing the largest sectoral group.

3.3. Data Collection Tools of the Research

A quantitative research method was used to determine the mediating role of employee resilience in the effect of abusive supervision behaviors on organizational silence. In the first part of the survey form, eight questions contain demographic information to get to know the volunteers (age, gender, education level, marital status, working time in the enterprise, total working time and current position). In addition, there are 52 questions: 15 questions representing the abusive supervision scale, 20 questions representing the organizational silence scale, and nine questions representing the employee resilience scale.

Abusive Supervision Scale: Developed by Tepper (2000) and containing 15 statements representing a single dimension, this scale was developed to measure the abusive supervision behaviors of managers. For the Turkish version of the scale, see Ülbeği et al. (2014) study was used. The validity coefficient of the Turkish adaptation of scale is 0,97, and the reliability is also 0,97. The scale includes "My manager makes fun of me," "My manager humiliates me in front of others," and "My manager is rude to me." There are expressions such as. They were asked to choose the one that best suits them on a 5-point Likert-type scale: "I strongly disagree", "I disagree", "I am undecided", "I agree", and "I strongly agree".

Organizational Silence Scale: The Turkish adaptation of the scale developed by Knoll and Dick (2012) and consisting of 20 statements was carried out by Çavuşoğlu and Köse (2019). The scale originally included four dimensions, but the factor analysis in the Turkish adaptation revealed the presence of three factors with eigenvalues greater than 1. In this study, these dimensions were addressed as Acquiescent Silence, Defensive Silence and Prosocial Silence (Dyne et al., 2003). The validity coefficient of the Turkish adaptation of scale is 0.93, and the reliability is also 0,91. The scale includes "I stay quiet at work to avoid conflicts." "I stay quiet at work because I fear negative consequences." There are expressions such as. They were asked to choose the one that best suits them on a 5-point Likert-type scale: "I strongly disagree", "I disagree", "I am undecided", "I agree", and "I strongly agree".

Employee Resilience Scale: This scale was developed by Näswall et al. (2019), and its Turkish version was created by Yasrebdoost (2022). The scale consists of 9 statements. The validity coefficient of the Turkish adaptation of scale is 0.83, and the reliability is also 0,89. "I cooperate effectively with others to overcome unexpected challenges at work." "I successfully overcome long-term excessive workload." There are expressions such as. They were asked to choose the most appropriate one for themselves on a 5-point Likert scale: "I never do it", "I rarely do it", "I sometimes do it", "I often do it", and "I always do it".

3.4. Model of the Research

Figure 1 presents the research's conceptual model, which consists of the variables abusive supervision (x), employee resilience (m), and organizational silence (y).

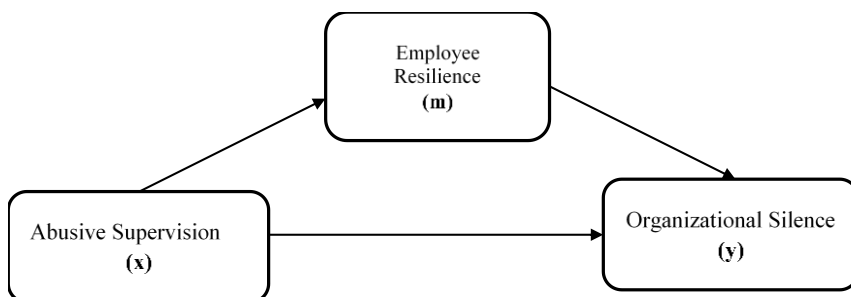

Figure 1: Conceptual Model of the Research

3.5. Analysis of Data

SPSS 25 package program and SPSS Process 2,16,3 macro were used to analyze the data collected within the scope of the research. First, factor analysis was performed to determine the suitability of the data and measurement tools. Hair et al. (2014), frequently used in the literature, were taken as a basis for applying factor analysis. According to these limit values, Kaiser-Meyer Olkin (KMO) sample adequacy measurement is 0.7 and above, Bartlett's Sphericity test is at $p < 0.05$ level, and the total variance explained is 60% and above. In addition, a factor should not provide more than half of the explanatory power and factor loadings should be 0.4 or above (Hair et al., 2014).

Additionally, Cronbach's Alpha coefficient was examined to test the reliability of the measurement tools. Cronbach's Alpha coefficient, 0.70 and above, is considered sufficient for the reliability of the measurement tool (Hair et al., 2014).

If the factor and reliability analysis findings yield appropriate results, the normal distribution of the data is tested as another step. Parametric tests can be applied depending on whether the data has a normal distribution. Shapiro-Wilk and Kolmogorov-Smirnov tests are applied to test normal distribution. The fact that the tests in question are at the $p < 0.05$ level shows that normal distribution is not achieved (Yıldırım & Gökpinar, 2012). In cases where normal distribution is not achieved, skewness and kurtosis values, which are two components of normal distribution, are examined. The skewness and kurtosis values are between -2/2 (George & Mallery, 2001; Leech et al., 2005; Uysal & Kılıç, 2022) is considered sufficient to assume a normal distribution.

When the data is normally distributed, or normal distribution is assumed, Pearson correlation analysis and mediation analyses can be performed. Some limit values are taken as the basis for evaluating the coefficients obtained due to the correlation analysis. According to the limit values in question, "0 = no relationship, 0.01-0.19 = very low relationship, 0.2-0.39 = low relationship, 0.4-0.59 = moderate relationship, 0.6- It is interpreted as 0.79 = high relationship, 0.8-0.99 = very high relationship, 1 = complete relationship (Karahan, 2017; Kocaay, 2022).

After identifying the relationships between variables, the next step is to test the research hypotheses. The Process macro and procedure developed by Hayes (2018) were used to test the research hypotheses. This procedure, frequently used in the literature in recent years, is based on the resampling technique. It is argued that the resampling technique provides more reliable results than traditional methods. A resampling number of 5000 is used to ensure the reliability of the results. In analyses performed with resampling, the confidence interval (CI=confidence interval) value is used instead of the significance value (p). Confidence interval values are evaluated between the lower limit (LLCI) and upper limit (ULCI). The fact that the confidence interval does not contain a zero (0) value shows that the results are reliable and that the hypotheses are supported (Preacher & Hayes, 2004; Gürbüz, 2021).

A simple mediation model was created in accordance with the research model (Figure 1). In the simple mediation model, "x = dependent variable," "m = mediator variable," and "y = dependent variable" (Figure 2).

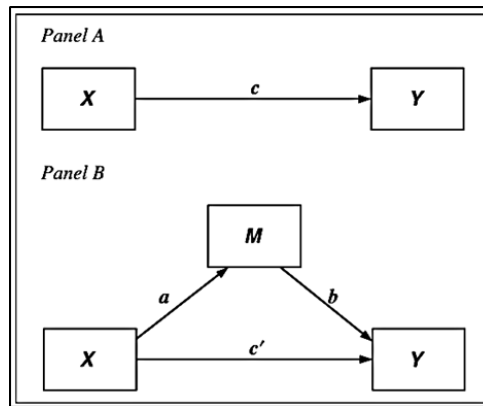

Figure 2. Simple Mediation Model

In Figure 2;

a path; the effect of the independent variable (x) on the mediator variable (m),

b path; the effect of the mediator variable (m) on the dependent variable

c path; the effect of the independent variable (x) on the dependent variable (y) (total effect)

c' path; It represents the effect (direct effect) of the independent variable (x) on the dependent variable (y).

The c' path in the model is obtained by including the x and m variables simultaneously. In addition, the product of paths A and B is called the indirect effect (Preacher & Hayes, 2004; Gürbüz, 2021).

4. Findings

This part of the research includes findings regarding factor and reliability analysis, descriptive statistics, correlation analysis and mediation analysis.

Table 2. Factor Analysis and Reliability Analysis Findings

		Abusive Supervision	Employee Resilience	Organizational Silence
KMO		,954	,865	,951
Bartlett's Test of Sphericity	Chi square	5027,570	1318,821	4781,392
	Df	105	28	153
	Sig.	,000	,000	,000
Total Variance		61,163	51,077	(Acquiescent Silence)
				32,283
				(Defensive Silence)
				16,671
			(Prosocial Silence)	
			16,393	
			Total: 65,347	
Cronbach's Alpha		,953	,859	,943
Item		15	8	18

The KMO value of the abusive supervision scale is 0.954, and Bartlett's test of Sphericity is significant at the $p < 0.05$ level. In addition, the total explained variance of the scale was 61.16%. While the scale's reliability coefficient (Cronbach Alpha) is 0.953, the number of items in the scale is 15. As a result of factor and reliability analyses, no item from the abusive supervision scale was excluded from the scope of the research. In addition, as in the original scale, it is seen that the abusive supervision scale used in this research is collected in a single factor.

The KMO value of the employee resilience scale is 0.865, and Bartlett's test of Sphericity is significant at the $p < 0.05$ level. Additionally, the total explained variance of the scale was 51.077%. While the scale's reliability coefficient (Cronbach Alpha) is .859, the number of items in the scale is 8. However, while analyzing the scale, Item 3 was not included in the research because it loaded on more than one factor. In addition, as in the original scale, it is seen that the employee resilience scale used in this research is collected in a single factor.

The KMO value of the organizational silence scale is 0.951, and Bartlett's Sphericity test is significant at the $p < 0.05$ level. The total explained variance of the acquiescent silence dimension was 32.283%, the defensive silence dimension was 16.671%, and prosocial silence dimension was 16.393%. The total explained variance of the organizational silence scale was 65.34%. While the scale's reliability coefficient (Cronbach Alpha) is 0.943, the number of items in the scale is 18. However, while analyzing the scale, items 14 and 19 were not included in the research because they loaded on more than one factor. In addition, it is seen that the organizational silence scale used in this research is collected in three dimensions, as in the Turkish version.

Table 3. Correlation Analysis and Descriptive Statistics

	\bar{x}	σ	Abusive Supervision	Acquiescent Silence	Defensive Silence	Prosocial Silence	Employee Resilience	Organizational Silence
Abusive Supervision	2,2363	1,03761						
Acquiescent Silence	2,8936	1,16510	,544**					
Defensive Silence	2,7969	1,14449	,416**	,730**				
Prosocial Silence	2,4270	1,10741	,474**	,642**	,539**			
Employee Resilience	4,0048	,74770	-,295**	-,358**	-,138**	-,344**		
Organizational Silence	2,7058	,99240	,549**	,911**	,870**	,830**	-,321**	

** Correlation (r) is significant at the 0.01 level (2-tailed).

N: 421

Correlation analysis was performed to determine the correlations between variables. Correlation analysis results are included in Table 2. According to the findings, it was determined that there was a moderate, positive and significant relationship between organizational silence and abusive supervision at $p < 0.05$. It has been determined that there is a moderate, positive and significant relationship at $p < 0.05$ between acquiescent silence, one of the dimensions of organizational silence, and abusive supervision.

Defensive silence and abusive supervision, another dimension of organizational silence, were found to have a moderate, positive and significant relationship at $p < 0.05$. It has been determined that there is a moderate, positive and significant relationship at $p < 0.05$ between prosocial silence, which is the last dimension of organizational silence, and abusive supervision. It was determined that there was a low, negative and significant relationship between employee resilience and abusive supervision at $p < 0.05$. It has been determined that there is a low, negative and significant relationship between organizational silence and employee resilience at $p < 0.05$. It was determined that there was a low, negative and significant relationship between employee resilience and acquiescent silence at $p < 0.05$. It was determined that there was a very low, negative and significant relationship between employee resilience and defensiveness at $p < 0.05$. It has been determined that there is a low, negative and significant relationship at $p < 0.05$ between employee resilience and prosocial silence.

Descriptive statistics of the participants' views on organizational silence, resilience and abusive supervision are included in Table 2. According to the findings, the participants' perceptions of abusive supervision are at a very low level (2.23), their perceptions of acquiescent silence are at a low level (2.89), their defensive perceptions are at a low level (2.79), their perception of prosocial silence is low (2.42), Their perception of organizational silence is low (2.70). Employee resilience is high (4.00).

Table 4. The Mediating Role of Employee Resilience in the Effect of Abusive Supervision on Organizational Silence

Variables	R2	P	B	P	LLCI	ULCI
Abusive Supervision(x)	0,0872	,0000	-0,2128	,0000	-0,2789	-0,1467
Employee Resilience (m)			4,4807	,0000	4,3177	4,6436
Abusive Supervision(x)	,3294	,0000	,4761	,0000	,3973	,5549
Employee Resilience (m)			-0,2312	,0000	-,3406	-,1218
Organizational Silence(y)			2,5670	,0000	2,0430	3,0911
Abusive Supervision(x)	,3017	,0000	,5253	,0000	,4486	,6021
Organizational Silence(y)			1,5311	,0000	1,3419	1,7203
Abusive Supervision → Employee Resilience → Organizational Silence			Effect		BootLLCI	BootULCI
			,0492		,0167	,0224

According to the mediation analysis findings, the level of explanation of abusive supervision employee resilience is 8.7%. It was determined that abusive supervision behaviors negatively affected employee resilience at a low level ($B = -0.2128$). The effect of abusive supervision on employee resilience is significant ($LLCI = -0.2789$, $ULCI = -0.1467$).

The extent to which abusive supervision and employee resilience explain organizational silence is 32%. The effect of abusive supervision behaviors on employees' organizational silence ($B = 0.4761$) was positive. The effect obtained is significant ($LLCI = 0.3973$, $ULCI = 0.5549$). The effect of employee resilience on organizational silence is also tested in the same model. According to the findings, the effect of employee resilience on organizational silence ($B = -0.2312$) is negative. The effect of employee resilience on organizational silence ($LLCI = -0.3406$, $ULCI = -0.1218$) is significant.

The extent to which abusive supervision behavior directly explains employees' organizational silence is 30%. The effect in question ($B = 0.5253$) is positive. The level at which abusive supervision explains organizational silence is significant ($LLCI = 0.4486$, $ULCI = 0.6021$).

The effect coefficient of the model, which tests the mediating role of employee resilience in the effect of abusive supervision behaviors on organizational silence, was determined as 0.0492. The resulting coefficient is positive. It can be seen that the confidence interval of the mediation role ($BootLLCI = 0,0167$, $BootULCI = 0,0224$) does not contain a value of 0. When the findings are evaluated in general, employees' exposure to abusive supervision behavior reduces their employee resilience, albeit at a low level. Abusive supervision behaviors significantly increase employees' organizational silence. The organizational silence of employees with high employee resilience decreases significantly. Finally, while abusive supervision behaviors increase organizational silence, employee resilience plays a mediating role in this relationship. In summary, abusive supervision reduces employees' resilience and leads to organizational silence in employees.

Table 5. The Mediating Role of Employee Resilience in the Effect of Abusive Supervision on Acquiescent Silence

Variables	R2	P	B	P	LLCI	ULCI	
Abusive Supervision(x)			,5391	,000	,4472	,6310	
Employee Resilience (m)	,3387	,000	-0,3372	,000	-0,4647	-0,2097	
Acquiescent Silence (y)			3,0384	,000	2,4247	3,6494	
Abusive Supervision(x)			,6109	,000	,5204	,7014	
Acquiescent Silence (y)	,2960	,000	1,3045	,000	1,3045	1,7505	
Abusive Supervision → Employee Resilience → Acquiescent Silence					Effect ,0718	BootLLCI ,0364	BootULCI ,1222

According to the mediation analysis findings in Table 5, the explanatory power of abusive supervision and employee resilience for acquiescent silence is 33%. The effect of abusive supervision on employees' acquiescent silence ($B = 0.5391$) was found to be positive. The effect is significant ($LLCI = 0.4472$, $ULCI = 0.6310$). In the same model, the effect of employee resilience on acquiescent silence is also tested. According to the findings, the effect of employee resilience on acquiescent silence ($B = -0.3372$) is negative. The effect of employee resilience on acquiescent silence is significant ($LLCI = -0.4647$, $ULCI = -0.2097$).

The explanatory power of abusive supervision on employees' acquiescent silence directly is 29%. This effect ($B = 0.6109$) is positive. The explanatory power of abusive supervision on acquiescent silence is significant ($LLCI = 0.5204$, $ULCI = 0.7014$).

The effect size of the model testing the mediating role of employee resilience in the impact of abusive supervision on acquiescent silence was determined as 0.0718. The coefficient is positive. The confidence interval for the mediation effect ($BootLLCI = 0.0364$, $BootULCI = 0.1222$) is also significant. When the findings are evaluated as a whole, abusive supervision reduces employees' resilience while increasing their acquiescent silence. Additionally, it has been determined that employee resilience plays a mediating role in the effect of abusive supervision on acquiescent silence.

Table 6. The Mediating Role of Employee Resilience in the Effect of Abusive Supervision on Defensive Silence

Variables	R2	P	B	P	LLCI	ULCI
Abusive Supervision(x)			,4538	,000	,3528	,5547
Employee Resilience (m)	,1735	,000	-0,0250	,726	-0,1650	,1151
Defensive Silence (y)			1,8822	,000	1,2112	2,5532
Abusive Supervision(x)	,1732	,000	,4591	,000	,3628	,5554
Defensive Silence (y)			1,7703	,000	1,5329	2,0077
Abusive Supervision → Employee Resilience → Defensive Silence				Effect	BootLLCI	BootULCI
				,0053	-0,0218	,0383

The explanatory power of abusive supervision and employee resilience for defensive silence is 17%. The effect of abusive supervision on employees' defensive silence (B = 0.4538) was found to be positive. The effect is significant (LLCI = 0.3528, ULCI = 0.5547). In the same model, the effect of employee resilience on defensive silence is also tested. According to the findings, the effect of employee resilience on defensive silence (B = -0.0250) is not significant (LLCI = -0.1650, ULCI = 0.1151).

The explanatory power of abusive supervision on employees' defensive silence directly is 17%. This effect (B = 0.4591) is positive. The explanatory power of abusive supervision on defensive silence is significant (LLCI = 0.3628, ULCI = 0.5554).

The effect size of the model testing the mediating role of employee resilience in the impact of abusive supervision on defensive silence was determined as 0.0053. The coefficient is positive. However, the confidence interval for the mediation effect is not significant (BootLLCI = -0.0218, BootULCI = 0.0383). According to the findings, abusive supervision increases employees' defensive silence, but employee resilience does not play a mediating role in this process.

Table 6. The Mediating Role of Employee Resilience in the Effect of Abusive Supervision on Prosocial Silence

Variables	R2	P	B	P	LLCI	ULCI
Abusive Supervision(x)			,4354	,000	2,1706	3,3905
Employee Resilience (m)	,2705	,000	-0,3314	,000	-0,4587	-0,2041
Prosocial Silence (y)			2,7805	,000	,3437	,5272
Abusive Supervision(x)	,2248	,000	,5060	,000	,4157	,5962
Prosocial Silence (y)			1,2955	,000	1,0730	1,5179
Abusive Supervision → Employee Resilience → Prosocial Silence				Effect	BootLLCI	BootULCI
				,0705	,0364	,1197

The explanatory power of abusive supervision and employee resilience for prosocial silence is 27%. The effect of abusive supervision on employees' prosocial silence (B = 0.4354) was found to be positive. The effect is significant (LLCI = 2.1706, ULCI = 3.3905). In the same model, the effect of employee resilience on prosocial silence is also tested. According to the findings, the effect of employee resilience on prosocial silence (B = -0.3314) is negative. The effect of employee resilience on prosocial silence is significant (LLCI = -0.4587, ULCI = -0.2041).

The explanatory power of abusive supervision on employees' prosocial silence directly is 22%. This effect ($B = 0.5060$) is positive. The explanatory power of abusive supervision on prosocial silence is significant ($LLCI = 0.4157$, $ULCI = 0.5962$).

The effect size of the model testing the mediating role of employee resilience in the impact of abusive supervision on prosocial silence was determined as 0.0705. The coefficient is positive. The confidence interval for the mediation effect is significant ($BootLLCI = 0.0364$, $BootULCI = 0.1197$). According to the findings, abusive supervision increases employees' prosocial silence. This means that employees prefer not to speak up for the benefit of the organization. However, employees with higher resilience tend to show less silence. Therefore, employee resilience plays a mediating role in the effect of abusive supervision on prosocial silence.

Table 7. Hypotheses Acceptance/Rejection Status

H1: Abusive supervision positively affects organizational silence.	Accepted
H1a: Abusive supervision positively affects acquiescent silence.	Accepted
H1b: Abusive supervision positively affects defensive silence.	Accepted
H1c: Abusive supervision positively affects prosocial silence.	Accepted
H2: Employee resilience negatively affects organizational silence.	Accepted
H2a: Employee resilience negatively affects acquiescent silence.	Accepted
H2b: Employee resilience negatively affects defensive silence.	Rejected
H2c: Employee resilience negatively affects prosocial silence.	Accepted
H3: Abusive supervision negatively affects employee resilience.	Accepted
H4: Employee resilience has a mediating role in the effect of abusive supervision behaviors on organizational silence.	Accepted
H4a: Employee resilience has a mediating role in the effect of abusive supervision behaviors on acquiescent silence.	Accepted
H4b: Employee resilience has a mediating role in the effect of abusive supervision behaviors on defensive silence.	Rejected
H4c: Employee resilience has a mediating role in the effect of abusive supervision behaviors on prosocial silence.	Accepted

Results and Discussion

This research reached some important findings, which examined the role of employee resilience in the silence levels of employees against the abusive behavior of managers in organizations. According to the findings, employees' resilience is negatively affected by abusive supervision. Another finding is that employee resilience is a factor that reduces organizational silence. Additionally, abusive supervision practices increase employees' silence. Finally, the mediating role of employee resilience in the effect of abusive supervision on organizational silence was determined.

The findings of this study provide significant insights into the impact of abusive supervision on employee silence. First, it was determined that employee resilience plays a mediating role in the effect of abusive supervision on Prosocial Silence and Acquiescent Silence. This finding suggests that when employees are exposed to an abusive supervisor, their resilience tends to lead them toward more positive or compliant forms of silence. Particularly, Prosocial Silence refers to a type of silence where employees withhold information to avoid harming the organization, and resilient employees are shown to still consider organizational interests in such situations. Similarly, resilience reinforces this tendency in cases of Acquiescent Silence, where employees exhibit submissive silence.

However, it was found that resilience does not mediate the effect of abusive supervision on Defensive Silence. Defensive silence is where employees withhold information for self-protection, typically stemming from fear or insecurity. This result indicates that resilience levels do not significantly impact defensive silence. This suggests that even resilient employees do not change their defensive silence behavior when they feel threatened.

The findings obtained are compatible with the results of previous studies in the literature and the assumptions of resource conservation theory. According to the resource protection theory, employees tend to protect their resources when they perceive a threat to their resources. This protective tendency can be resistance or retreat (Hobfoll, 1989). This research examines how employees become silent to protect their resources when threatened. According to research findings, employees become silent in the face of developments because the abusive behavior of managers will reduce the resilience level of employees. Employees protect their resources through organizational silence. The results of previous research also provide findings that negative manager/leader behaviors cause employees to become silent (Morrison & Milliken, 2000, p. 714; Wang & Jiang, 2015, p. 2; Sakal & Yıldız, 2015, p. 389). Since abusive supervision increases threats to employees' resources, it is observed that employees become silent to defend their resources (Kiewitz et al., 2016, p. 4). On the other hand, there are also study findings that employees' silence increases because abusive supervision reduces the psychological health of employees (Park et al., 2018, p. 775). According to the results of another study, abusive supervision negatively affects the emotions of employees, and therefore, the silence of employees increases.

Employee resilience is important in maintaining well-being in adverse management and organizational environments. When employee resilience is high, employees may be less affected by negative organizational factors. Therefore, it is important to examine employee resilience to ensure the continuity of employee well-being in adverse working environments. This research is different from previous studies as it is the first to examine the role of resilience in the organizational silence of employees under abusive supervision.

This finding indicates that by enhancing their personal resilience, employees can strengthen their tendencies to avoid harming the organization and exhibit more compliant behaviors. Accordingly, organizations can offer programs and training that foster employee resilience to minimize the negative impacts of abusive supervision in the workplace.

On the other hand, the lack of an effect of resilience on defensive silence suggests that these types of silence need to be managed not only through individual resilience but also through broader organizational strategies that promote trust. Specifically, silence arising from fear and insecurity points to the need for managers to adopt a trust-building leadership style and create an open, trust-based communication environment with their employees.

In conclusion, this study highlights the importance of programs aimed at enhancing employee resilience and demonstrates the critical role of organizational trust in reducing negative forms of silence, such as defensive silence, in the workplace.

While this research contributes to the literature, it also has some limitations. The first of these restrictions is about the sample. Within the scope of the research, data was collected

from employees in different sectors. Sectoral characteristics, difficulty of substitution of employees, high education of employees, and existence of protective laws may affect the level of silence of employees in the face of abusive supervision. Within the scope of this research, sectoral distinction, educational characteristics of the employees or their being in a specific business line were ignored.

Additionally, research findings benefit from abusive supervision and employee resilience when explaining how employees become silent. The research is limited to the concepts in question. Finally, the research does not discriminate regarding employees' positions (manager-employee). People in management positions may react differently to abusive behavior than people working at lower levels. In the research, no discrimination was made regarding the management roles of the employees in the sample.

Some suggestions can be offered, taking into account the limitations of the research and the findings of the research. The first of these is to examine in detail the sectoral and job characteristics of studies examining the role of employee resilience in the effect of abusive supervision on silence. When employees' resilience decreases, their tendency to silence will increase. However, in areas such as informatics and software, where qualified personnel are scarce, and employees have bargaining power, how is employees' resilience in the face of abusive supervision affected, and which reactions of raising voice/silence can the employees be examined? Finally, whether employees have management duties may change their behavior towards abusive supervision. For this reason, future research on a similar subject can be examined regarding management duty.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	The decision was made by the Istanbul Beykent University Rectorate, Social and Human Sciences Ethics Committee with the decision numbered 96953653-314, dated 26.01.2023, by the Presidency of the Publication Ethics Committee.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50). Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50).
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Karar, İstanbul Beykent Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından, Yayın Etik Kurulu Başkanlığının 26.01.2023 tarihli ve 96953653-314 sayılı kararı ile alınmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

References / Kaynakça

Abbas, M. W., Ali, M., & Dost, I. (2021). Impact of abusive supervision on emotional exhaustion, counterproductive work behaviours and intention to quit: moderating role of emotional intelligence. *Multicultural Education*, 7(8), 241-252.

Aktürk, E. & Demirbağ, O. (2022). Amirim beni hasta edebilir mi? İstismarcı yönetimin çalışanın sağlığı üzerindeki etkileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13, 122-147.

Alper Ay, F. (2015). İstismarcı yönetim, işyeri yalnızlığı ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiler: Sağlık çalışanlarına yönelik bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 116-1125.

Aryee, S., Sun, L. Y., Chen, Z. X. G. & Debrah, Y. A. (2008). Abusive supervision and contextual performance: The mediating role of emotional exhaustion and the moderating role of work unit structure. *Management and Organization Review*, 4(3), 393-411.

Avey, J. B., Luthans, F. & Jensen, S. M. (2009). Psychological capital: A positive resource for combating employee stress and turnover. *Human Resource Management*, 48(5), 677-693.

Çakıcı, A. (2008). Örgütlerde sessiz kalınan konular, sessizliğin nedenleri ve algılanan sonuçları üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 117-134.

Çakır Yıldız, N. & Güneş, M. (2017). Örgütsel stresin, örgütsel sessizlik ve tükenmişlik ölçeği üzerine etkisi: Eczane çalışanları üzerinde bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 45-66.

Çavuşoğlu, S., & Köse, S. (2019). Örgütsel Sessizlik Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 365-387

Demirel, Y., & SEÇKİN, Ö. G. Z. (2008). Bilgi ve bilgi paylaşımının yenilikçilik üzerine etkileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 189-202.

Dönmez, E. (2016). *Örgütsel sosyalleşme ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişki* [Master's thesis], Pamukkale Üniversitesi.

Dunn, L. B., Iglewicz, A. & Moutier, C. (2008). A conceptual model of medical student well-being: Promoting resilience and preventing burnout. *Academic Psychiatry*, 32(1), 44-53.

Dyne, L. V., Ang, S. & Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392.

Fredrickson, B. L., Tugade, M. M., Waugh, C. E. & Larkin, G. R. (2003). What good are positive emotions in crisis? A prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the United States on September 11th, 2001. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 365.

George, D. & Mallery, M. (2001). SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference 10.0 update. Allyn and Bacon.

Gürbüz, S. (2021). Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri. Seçkin Yayıncılık.

Hobfoll, S. E. & Lilly, R. S. (1993). Resource conservation as a strategy for community psychology. *Journal of Community Psychology*, 21(2), 128-148.

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources a new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 13-524.

Hoobler, Jenny M. & Daniel J. Brass. (2006). Abusive supervision and family undermining as displaced aggression. *Journal of Applied Psychology*, 91(5), 1125- 1133.

Imran, B., Mariam, S., Aryani, F., & Ramli, A. H. (2020, September). Job stress, job satisfaction and turnover intention. In *International Conference on Management, Accounting, and Economy*, 290-292.

Karacaoğlu, Korhan, Cingöz, Ayşe (2009). İş gören sessizliğinin kaynağı olarak liderlik davranışı ve örgütsel adalet algısı, 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, Eskişehir Osmangazi University., 700- 707.

Karahan, M. (2017). Denetim raporlarının yayınlanma süresini etkileyen faktörler BİST 100 endeksinde yer alan şirketler üzerine ampirik bir uygulama. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*. 4(15), 1819-1830.

Kılıç, G., Tunç, T., Saraçlı, S. ve Kılıç, İ. (2013). Örgütsel stresin örgütsel sessizlik üzerine etkisi: beş yıldızlı termal otel işletmelerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 17-32

Kiewitz, C., Restubog, S. L. D., Shoss, M. K., Garcia, P. R. J. M., & Tang, R. L. (2016). Suffering in silence: Investigating the role of fear in the relationship between abusive supervision and defensive silence. *Journal of Applied Psychology*, 101(5), 731-742. <https://doi.org/10.1037/apl0000074>

Kim, P. Y. & Lee, Y. L. (2015). Effects of abusive supervision on organizational silence and organizational commitment in travel agency. *The Journal of the Korea Contents Association*, 15(5), 507-514.

Kish-Gephart, J. J., Detert, J. R., Treviño, L. K., & Edmondson, A. C. (2009). Silenced by fear:: The nature, sources, and consequences of fear at work. *Research in Organizational Behavior*, 29, 163-193.

Knoll, M. & Van Dick, R. (2013). Do I hear the whistle...? A first attempt to measure four forms of employee silence and their correlates. *Journal of Business Ethics*, 113(2), 349-362.

Kocaay, F., Demir, B. T., & Biçer, B. K. (2022). Üniversite öğrencilerinde internet, sosyal medya ve oyun bağımlılığının değerlendirilmesi. *Sağlık Bilimlerinde Değer*, 12(3), 511-519.

Köksal, K. & Gürsoy, A. (2019). İstismarcı yönetimin işten ayrılma niyetine etkisinde örgütsel etik ilkelerin düzenleyici ve aracı rolü. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 347-366.

Kuntz, J. R., Näswall, K. & Malinen, S. (2016). Resilient employees in resilient organizations: Flourishing beyond adversity. *Industrial and Organizational Psychology*, 9(2), 456-462.

Leech, N. L., Barrett, K. C. & Morgan, G. A. (2005). *SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation*. Taylor & Francis.

Liang, L.H., Hanig, S., Evans, R., Brown, D.J. & Lian, H. (2017). Why is your boss making you sick? A longitudinal investigation modeling time-lagged relations between abusive supervision and employee physical health. *Journal of Organizational Behavior*, 39(9), 1050–1065.

Luthans, F., Avolio, B. J., Walumbwa, F. O. & Li, W. (2005). The psychological capital of Chinese workers: Exploring the relationship with performance. *Management and Organization Review*, 1(2), 249-271.

Malik, P. & Garg, P. (2017). The relationship between learning culture, inquiry and dialogue, knowledge sharing structure and affective commitment to change. *Journal of Organizational Change Management*, 30(4), 610-631.

Mallak, L. (1998). Putting organizational resilience to work. *Industrial Management-Chicago Then Atlanta*, 8(13), 1-9.

Manti, M. (2020). Akademisyenlerde örgütsel stres ve örgütsel sessizlik davranışları arasındaki ilişki [Master's thesis]. Pamukkale Üniversitesi.

Martinko, M.J., Harvey, P., Brees, J.R. & Mackey, J. (2013). A review of abusive supervision research. *Journal of Organizational Behavior*, 34(1), 120-137.

Megenci, C. (2015). Antecedents and consequences of organizational fear and silence behavior: Evidence service sector from Turkey. *International Business Research*, 8(5), 223–229.

Meglich, P. A. & Eesley, D. T. (2011). A "bully" in its own china shop: Risk factors for abusive supervision in small firms. *International Journal of Business and Social Science*, 2(19), 11-22.

Meng, H. , Luo, Y. , Huang, L., Wen, J., Ma, J. & Xi, J. (2019). On the relationships of resilience with organisational commitment and burnout: A social exchange perspective. *The International Journal of Human Resource Management*, 30(15), 2231–2250.

Milliken, F. J., Morrison, E. W. & Hewlin, P. F. (2003). An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1453–1476.

Mitchell, M. S. & Ambrose, M. L. (2007). Abusive supervision and workplace deviance and the moderating effects of negative reciprocity beliefs. *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 1159–1168.

Morrison, E. W. & Milliken, F. J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *Academy of Management Review*, 25(4), 706–725.

Näswall, K., Malinen, S., Kuntz, J. & Hodliffe, M. (2019). Employee resilience: Development and validation of a measure. *Journal of Managerial Psychology*, 34(5), 353-367.

Nisar, S. K., & Rasheed, M. I. (2020). Stress and performance: Investigating relationship between occupational stress, career satisfaction, and job performance of police employees. *Journal of Public Affairs*, 20(1), 1-9.

Orhan, A. T. (2022). Sosyal kaytarma davranışına kaynakları koruma teorisi yaklaşımı. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (17), 11-25.

Önder, E. (2017). Ortaöğretim okullarında örgütsel sessizliğin yordayıcısı olarak örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 669-686.

Öztürk, U.C., Cevher, E. (2016), Sessizlikteki mobbing: Mobbing ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 71 – 80.

Park, J. H., Carter, M. Z., DeFrank, R. S., & Deng, Q. (2018). Abusive supervision, psychological distress, and silence: The effects of gender dissimilarity between supervisors and subordinates. *Journal of Business Ethics*, 153, 775-792.

Peltokorpi, V. & Ramaswami, A. (2021). Abusive supervision and subordinates' physical and mental health: The effects of job satisfaction and power distance orientation. *The International Journal of Human Resource Management*, 32(4), 893-919.

Preacher, K. J. & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36(4), 717-731.

Premeaux, S.F. & Bedeian, A.G. (2003). Breaking the silence: The moderating effects of self-monitoring in predicting speaking up in the workplace. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1537-1562.

Restubog, S. L. D., Scott, K. L. & Zagenczyk, T. J. (2011). When distress hits home: The role of contextual factors and psychological distress in predicting employees' responses to abusive supervision. *Journal of Applied Psychology*, 96(4), 713-729. doi.org/10.1037/a0021593

Sakal, Ö. & Yıldız, S. (2015, 6-7 November). İstismarcı yönetim algısı ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkide güç mesafesi ve örgütsel tabanlı benlik saygısı değişkenlerinin rolü, [Paper presentation] 3. *Örgütsel Davranış Kongresi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi*, 389-395.

Sarrafoğlu, G. B., & Günsay, M. M. (2020). The effects of organizational justice and organizational silence on job satisfaction and employees' intention to leave. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 15(2), 85-97.

Serdar, E., & Özsoy, E. (2019). İstismarcı yönetim: Bir literatür taraması. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-11.

Shin, J., Taylor, M. S. & Seo, M. G. (2012). Resources for change: The relationships of organizational inducements and psychological resilience to employees' attitudes and behaviors toward organizational change. *Academy of Management Journal*, 55(3), 727– 748

Simbolon, S., Sutiono, L., & Simbolon, D. M. (2023). The effect of leadership style, work stress and commitment on employee work productivity at PT. Lunadorii Utama in Medan. Indonesia. *International Journal of Finance, Economics and Business*, 2(1), 1-12.

ŞENGÜR, D. (2023). Öğretmenlerin istismarcı yönetim algıları ile stres düzeyleri arasındaki ilişki. *Journal of History School*, 16, 1886-1905.

Şimşek, E. & Aktaş, H. (2015). Örgütsel sessizlik ile kişilik ve yaşam doyumu etkileşimi: Kamu sektöründe bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 121-136.

Tayfun, A., & Çatır, O. (2013). Örgütsel sessizlik ve çalışanların performansları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 114-134.

Tepper, B. J. (2000). Consequences of abusive supervision. *Academy of Management Journal*, 43(2), 178-190.

Tepper, B. J. (2007). Abusive supervision in work organizations: Review, synthesis and research agenda. *Journal of Management*, 33(3), 261-289.

Tepper, B. J., Henle, C. A., Lambert, L. S., Giacalone, R. A., & Duffy, M. K. (2008). Abusive supervision and subordinates' organization deviance. *Journal of Applied Psychology*, 93(4), 721-732.

Tortumlu, M. & Taş, M. A. (2020). İşyeri kabalığı ve mutluluk ilişkisinde iş yaşamında yalnızlığın düzenleyici etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(2), 706-719.

Tunçay, S. S. & Çıraklar, N. H. (2020). Rol çatışması ve rol belirsizliğinin işyeri mağduriyeti üzerine etkisi: Olumsuz duygulanımın düzenleyici rolü. *Journal of Yasar University*, 15(Special Issue), 219-237.

Uysal, İ., & Kılıç, A. (2022). Normal dağılım ikilemi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(1), 220-248. <https://doi.org/10.18039/ajesi.962653>

Ülbeği, İ. D., Özgen, H. M. & Özgen, H. (2014). Türkiye’de İstismarcı Yönetim Ölçeği’nin uyarlanması: Güvenirlilik ve geçerlik analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 1-12.

Vakola, M. & D. Bouradas, (2005). Antecedents and consequences of organisational silence: An empirical investigation. *Employee Relations*, 27(5), 441-458

Waite, P. J. & Richardson, G. E. (2004). Determining the efficacy of resiliency training in the work site. *Journal of Allied Health*, 33(3), 178-183.

Wang, R., & Jiang, J. (2015). How abusive supervisors influence employees' voice and silence: The effects of interactional justice and organizational attribution. *The Journal of Social Psychology*, 155(3), 204-220.

Whitman, M. V., Halbesleben, J. R. & Holmes IV, O. (2014). Abusive supervision and feedback avoidance: The mediating role of emotional exhaustion. *Journal of Organizational Behavior*, 35(1), 38-53.

Wu, T. Y. & Hu, C. (2009). Abusive supervision and employee emotional exhaustion: Dispositional antecedents and boundaries. *Group & Organization Management*, 34(2), 143-169.

Xu, A. J., Loi, R. & Lam, L. W. (2015). The bad boss takes it all: How abusive supervision and leader-member exchange interact to influence employee silence. *The Leadership Quarterly*, 26(5), 763-774.

Yasreboost, H. (2022). Örgütsel adalet ve örgütsel güvenin çalışan dayanıklılığı üzerine etkisi [Doctoral thesis], Gazi Üniversitesi.

Yıldırım, N., & Gökpınar, F. (2012). Bazı normallik testlerinin 1. tip hataları ve güçleri bakımından kıyaslanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 109-115.

Youssef, C. M. & Luthans, F. (2007). Positive organizational behavior in the workplace: The impact of hope, optimism, and resilience. *Journal of Management*, 33(5), 774- 800.

Zhang, X., Bian, L., Bai, X., Kong, D., Liu, L., Chen, Q. & Li, N. (2020). The influence of job satisfaction, resilience and work engagement on turnover intention among village doctors in China: A cross-sectional study. *BMC Health Services Research*, 20(1), 1-11.

Zhang, Y. & Liao, Z. (2015). Consequences of abusive supervision: A meta-analytic review. *Asia Pacific Journal Management*, 32(4), 959-987.

2024, 13 (5), 1899-1919 | Research Article

Experiences of Special Education Teachers: Difficulties They Face and Solution Suggestions

Uğur Epeçcan¹

Ferhat Bahçeci²

Burhan Üzüm³

Abstract

This paper explores special education teachers' opinions about the reasons for choosing their field, expectations, the problems they face, and their suggestions for these problems. This research was designed according to case study. 34 special education teachers, 13 female and 21 male, in Siirt during the 2022-2023 academic year, participated. The data were analyzed through content analysis. Results reveal that individual and economic factors are effective in choosing the field of special education teachers. The main expectations of teachers were environmental, individual and institutional expectations. Under the environmental expectations category, the highest demand for material support, appropriate educational environment, family education and the profession to be valued was expressed. Under the category of individual expectations, demands such as the need for in-service training, improvement of economic conditions and retirement age were specified. Under the institutional expectations category, the topics of intensive training in undergraduate education and the removal of field changes attracted attention. Environmental, institutional and individual issues categories emerged regarding the problems faced by special education teachers. Under the environmental issues category, the problems of low parent support, deficiencies in materials, lack of knowledge about the field by the society, and seeing teachers as caregivers came to the fore. Under the institutional issues category, problems encountered with school administrations and field changes occurred. In the category of individual issues, problems related to burnout and lacks of in-service training were mentioned.

Keywords: General Education, Special Education, Special Education Teaching.

Epeçcan, U., Bahçeci, F., & Üzüm, B. (2024). Experiences of Special Education Teachers: Difficulties They Face and Solution Suggestions. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 1899-1919. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1264690>

Date of Submission	13.03.2023
Date of Acceptance	21.10.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof, Siirt University, Faculty of Education, Curriculum and Instruction, Siirt, Türkiye, ugur.epccan@siirt.edu.tr,
ORCID:0000-0003-0240-7093

² Assoc. Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Education, Curriculum and Instruction, Elazığ, Türkiye, ferhatbahceci@hotmail.com,
ORCID:0000-0001-6363-4121

³ Asst. Prof, Siirt University, Vocational School of Social Sciences, Child Development, Siirt, Türkiye, uzum_b@siirt.edu.tr,
ORCID:0000-0003-3385-5841

Özel Eğitim Öğretmenlerinin Deneyimleri: Yaşadıkları Zorluklar ve Çözüm Önerileri

Uğur Epçaçan¹

Ferhat Bahçeci²

Burhan Üzüm³

Öz

Bu araştırma özel eğitim öğretmenlerinin alanlarını tercih etme nedenleri, beklentileri, karşılaştıkları sorunlar ve sorunlara ilişkin çözüm önerilerini belirlemeye ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile desenlenmiştir. Araştırmaya 2022-2023 eğitim öğretim döneminde Siirt ilinde görev yapan 13'ü kadın 21'i erkek olmak üzere toplam 34 özel eğitim öğretmeni katılmıştır. Araştırma sürecinde ulaşılan veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırmada özel eğitim öğretmenlerinin alanı seçme konusunda bireysel ve ekonomik faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin başlıca beklentileri, çevresel, bireysel ve kurumsal beklentiler şeklinde oluşmuştur. Çevresel beklentiler kategorisi altında en çok materyal desteği, uygun eğitim ortamı, aile eğitimi ve mesleğin değer görmesi talebi dile getirilmiştir. Bireysel beklentiler kategorisi altında hizmet içi eğitim ihtiyacı, ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve emeklilik yaşı gibi talepler belirtilmiştir. Kurumsal beklentiler kategorisi altında ise lisans eğitiminde yoğun eğitimlerin verilmesi ve alan değişikliğinin kaldırılması başlıkları dikkat çekmiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin alanda karşılaştıkları sorunlara ilişkin çevresel, kurumsal ve bireysel sorunlar kategorileri oluşmuştur. Çevresel sorunlar kategorisi altında veli desteğinin az olması, materyal konusunda eksiklikler yaşanması, toplum tarafından alanla ilgili bilgi eksikliğinin olması ve öğretmenlerin bakıcı olarak görülmesi sorunları ön plana çıkmıştır. Kurumsal sorunlar kategorisi altında okul yönetimleriyle karşılaşılan sorunlar ve alan değişikliği başlıkları oluşmuştur. Bireysel sorunlar kategorisinde ise yıpranma ve hizmet içi eğitim eksikliğine ilişkin sorunlar dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Genel eğitim, Özel Eğitim, Özel Eğitim Öğretmenliği.

Epçaçan, U., Bahçeci, F., & Üzüm, B. (2024). Özel Eğitim Öğretmenlerinin Deneyimleri: Yaşadıkları Zorluklar ve Çözüm Önerileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 1899-1919. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1264690>

Geliş Tarihi	13.03.2023
Kabul Tarihi	21.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Siirt, Türkiye, ugur.epcacan@siirt.edu.tr, ORCID:0000-0003-0240-7093

² Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, Elazığ, Türkiye, ferhatbahceci@hotmail.com, ORCID:0000-0001-6363-4121

³ Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Çocuk Gelişimi, Siirt, Türkiye, uzum_b@siirt.edu.tr, ORCID:0000-0003-3385-5841

Introduction

With our similarities and differences, we try to maintain our existence in the society we live in. As well as facilitating our adaptation to the society, having the characteristics of the majority also enables the society to embrace us. Very few of us, however, experience what it means to have different characteristics in a society where the majority has similar traits. In fact, we need to be defined and named by those who are normal if we look, think, feel, or act differently from the majority. The needs of individuals different in terms of their need for special education are emphasized and evaluated in a special category with the phrase “the state takes measures to make those in need of special education beneficial to the society” included in the 42nd article of the constitution of Turkish Republic.

Activities aimed at training teachers in the field of special education first started with Mithat Enç in the 1950s at the Gazi Education Institute for individuals with special needs, whose rights are guaranteed in the Constitution of the Republic of Turkey, to receive the education they need. However, due to some bureaucratic reasons and insufficient demand for teachers in this field, the program was closed after graduating for two terms (Altunya, 2006). Later, teacher training activities continued by opening special education at Ankara University in 1965 and at Anatolian University Faculty of Educational Sciences in 1983 (Akçamete, 2010). Due to the increase in the need for teachers in this field and the fact that the program implemented by the Ministry of National Education (MoNE) does not comply with the teacher appointment policy, the Council of Higher Education (CoHE) has combined the “Gifted/Special Talented”, “Visual, Hearing and Mentally Impaired Teaching” programs into a single undergraduate program under the name of “Special Education Teaching” starting from the 2016-2017 academic year and taking into account the programs implemented in various countries (Büyükalın Filiz et al. 2018). Each child is a different world. Therefore, their mental, social, emotional development, learning speed, and learning styles may differ. These differences may be greater in children with special needs. Thus, changes in school practices or special education services are needed to develop the unique potential of these children (Kirk et al., 2017). It can be said that with the expansion of the scope of the special education teacher program, student diversity has increased, thus increasing the responsibilities of teachers to meet these special education needs.

Teacher training is a situation that maintains its importance in the field of special education, together with the training of teacher candidates who will work at general education levels. Candidates who will work in special education should be equipped with the necessary equipment in the evaluation of individuals with special needs and in preparing their programs according to their performance. In addition to effective teaching methods, they are expected to have a good command of teaching skills (Özen et al. 2009).

The aim of the special education teaching program is to train teachers who enable people with special needs to be individuals who can act independently, participate actively in society and have a productive character. In addition, it is important to train teachers who can use different teaching methods and techniques, provide the necessary education and support services to the families of individuals with special needs, cooperate with different disciplines, are sensitive to the problems in the field, fulfill the ethical principles of the profession, and have the knowledge, skills and qualification

that meet the needs of the age (Afat & Çiçek, 2019). The special education teacher program is planned as a core program in Turkey like in the international literature, so that candidates who first take general common courses and then specialization-oriented field elective courses will have knowledge about students in different areas of need when they graduate (TEDMEM, 2016). The program includes professional knowledge, general culture and field education courses. Field education courses are in six areas: visual impairment, hearing impairment, mental impairment, learning disability, autism spectrum disorder and special talent. In order to graduate, a teacher candidate must take one course from these six areas in addition to the compulsory courses and seven elective courses in a chosen field of expertise (YÖK, 2018).

The intense need for special education teachers, both in public institutions and in the private sector, leads student candidates to prefer these departments (Yıldız & Melekoğlu, 2016). Being well-qualified in special education is important for special education teacher candidates in meeting the needs of students, in the problems they will encounter in the workplace and in the search for solutions to these problems. Qualified special education teachers are mainly expected to be competent in teaching methods, coping with behavioral problems, planning and evaluating instruction, preparing and implementing an individualized education program (IEP), cooperation with family and experts, materials and learning environment, laws, and personal and professional development (Özyürek, 2008; Manning et al. 2009; Gebbie et al. 2012). In addition, since the outputs of special education take place in small steps and in a longer term (Başaran, 2001; Major, 2012; Şahin & Şahin, 2012), unlike the learning speed of students who learn in normal times, teachers working in the field of special education should be as patient and self-sacrificing as the families of people in need (Girgin & Baysal, 2005). On the other hand, the fact that most of the teachers who work in the classes opened for mentally, visually, hearing impaired and autistic children are graduates from different fields means that expectations for students decrease. Without sufficient knowledge and experience, special education classes become backbreaking and tiring for teachers who work with students with different characteristics (Akçamete et al. 2001). Teachers who are incompetent in special education services also experience various problems in meeting the expectations of parents and feel themselves under pressure (Sucuoğlu & Kuloğlu, 1996). In addition, since the number of private education institutions is not sufficient and the materials and physical conditions in the institutions do not adequately meet the needs of the students (Gündüz & Akın, 2015). Environments suitable for students with special needs should be appropriate for the individuals' developmental areas and needs in cognitive, affective, social and physical terms. Fimian (1986), and Billingsley and Cross (1991) reveal that the quality of special education services decreases even if the teachers have the necessary academic qualifications in the field.

As a matter of fact, the most basic feature that distinguishes special education teachers from general education teachers is that they have a wide expertise due to working with different disability groups, and that they work at different education levels and all grade levels. At the same time, they are expected to have more knowledge and skills than general education teachers in terms of teaching programs and interventions, and to continue their education and training activities in cooperation with other professional groups and families (Brownell et al. 2004). It is stated that being a teacher in special

education can be a more difficult and tiring process in the professional sense compared to other teaching fields (Güleç Aslan, 2014).

To develop a comprehensive and collaborative approach regarding how a qualified special education teacher should be, to fully discuss teacher competencies in special education, and to implement large-scale reforms to address these deficiencies, relevant departments at universities and administrators responsible for education need to work together to increase teacher quality (Brownell et al., 2004; Ngang, 2012). Special education teachers are expected to have a broad range of expertise, serve in a variety of roles for students with special needs at all grade levels, have more knowledge than general education teachers about curriculum and interventions, and provide direct instruction in collaboration with other professionals and parents (Brownell et al., 2004).

Based on literature, it is clear that the studies on special education teachers are mostly about such topics as the difficulties that the special education teachers face (Çetin, 2004; Ergenekon, 2004; Altinkurt, 2008; Adıgüzel et al. 2017; Demir & Kale, 2019), occupational burnout (Girgin & Baysal, 2005; Karahan & Uyanık Balat, 2011; Dere Çiftçi, 2015), opinions on field of special educations (Dedeoğlu et al. 2004; Nartgün, 2007; Tortop et al. 2015), job satisfaction and professional competency (Bayrakdar et al. 2016; Akkaş, 2017). It is thought that there is a need for a study in which problems related to special education services- an area under the shadow of general education-and solutions to these problems are worth to be investigated through the expectations of special education teachers. Thus, the present study is expected to contribute to the literature.

While conducting a study, bearing in mind the views of the people in the field, who are the primary addressees of the study, will contribute to the emergence of a more qualified product. Therefore, in this study conducted on special education, it was thought that they could best express the situation that special education teachers are in. In this study, it was tried to determine the opinions of special education teachers about the field of special education. In line with this general purpose, answers to the following questions were sought.

1. Why did special education teachers prefer this field?
2. What are their expectations?
3. What kind of problems do they face?
4. What kind of solutions do they have for the problems they encounter?

Method

Research Model

This research which used qualitative research method was designed as a case study. Case study can be defined as the method in which educational curriculums, social groups, events and the related systems are analyzed in a detail manner (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Participant

Whether the sample represents the target population adequately in a study can be understood by how the sample is selected. While choosing the sampling method, one of the probabilistic (non-purpose) sampling and non-probabilistic (purposeful) sampling

methods are selected according to whether there is a probability element or not and the research objectives and questions are clearly expressed (Liamputtong, 2013). Purposive sampling methods are preferred more frequently in qualitative studies (Grix, 2010). One of them is the stratified purposive sampling method. In stratified purposive sampling, the aim is to highlight major changes rather than develop common understanding. In stratified purposive sampling, each stratum is small and homogeneous so that the sample is at the level of generalization or statistical representation. In general, it is preferred in situations where it is desired to access universes with multiple and different characteristics from professional groups such as teachers, opera singers, army members and bankers (McNabb, 2015). Therefore, the stratified purposive sampling method, which was suitable for the purpose of this research, was used.

Research was conducted to 34 special education teachers who were working in Siirt province during 2022-2023 academic year. The reason for the participants remaining at this number is that there are a limited number of special education teachers in the province where the study was conducted. The study was carried out in Siirt because there was a demand for an academic publication where special education teachers could express their opinions on this subject. The information related to gender, age, educational status and years of experience of the participating teachers is presented in Table 1 below.

Table 1. Demographic Information of the Participants

	Variables	f	%
Gender	Female	13	38.2
	Male	21	61.8
Age	20-25	1	3.4
	26-30	21	61.7
	31-35	10	29.4
	36 +	2	5.8
Education Status	Bachelor	33	97
	Master	1	3.4
Years of Experience	1-5	18	52.9
	6-10	12	35.2
	11-15	2	5.8
	16+	2	5.8
Total		34	100

Table 1 shows that of the participating teachers, 13 teachers are female and 21 of the teachers are male. According to the age variable, there is just 1 person between 20-25, 21 people between 26-30, 10 people between 31-35 and 2 people aged 36 and over. As for the education level variable, there are 33 people with a bachelor's degree and 1 person with a master's degree. Years of teaching experience variable reveals that there are 18 people with 1-5 years of experience, 12 people with 6-10 years, 2 people with 11-15 years, and 2 people with 16 years of experience or more.

Instruments

A semi-structured interview form developed by researchers was used in the present study. In the first part of the interview form-consisted of two parts- questions aiming to gather information about teachers were included. In the second part, there were open-ended questions, whose answers were sought in line with the purpose of the research. The questions in the first part are about the gender, age, education level and professional experience of the participants. In the second part, in line with the purpose

of the research, the following questions were included: What are the reasons for special education teachers to prefer the field of special education? What are their expectations? What problems do they have? What are the solutions for the problems they encounter? Before the study, special education teachers were interviewed regarding the general framework of the study and their opinions were sought during the preparation of the interview questions. Then, the questions were finalized in line with the suggestions of three academics who are experts in educational sciences. Ethics committee approval numbered 30.06.2022-2955 was obtained from Siirt University Ethics Committee to conduct the study.

Data Analysis

The data obtained during the process of the study was analyzed by using content analysis. The purpose in the content analysis is to find out the concepts and relationships that can reveal the data obtained. Therefore, the obtained data should be conceptualized first, and then organized according to these concepts, and finally the themes that explain the data should be determined (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Trustworthiness of Study

The opinions of experts in the field of special education and training programs were taken in data analysis in order to ensure internal validity. After the collected data were analyzed, they were compared with the analysis of another researcher. As a result of the comparison, it was determined that there was sufficient consistency between the codings. The method of the research to ensure external validity is clearly stated.

The categories which were generated for the reliability of the study were examined by each researcher separately. At the end of the examination, the categories that had "consensus" and "disagreement" were identified. Following the necessary adjustment related to the categories, the reliability formula [Reliability = Consensus/Consensus + Disagreement] proposed by Miles and Huberman (2016) was used. In qualitative studies, a reliability percentage of at least 70% is expected to be reached between the data analysis of the researcher and the expert.

In order to ensure the reliability of the research, the results of the content analysis of the qualitative data were shared with two expert academicians in the field of education programs and teaching, and feedback was received. It has been determined that there is consistency between the shared results of the research and the feedback of the academicians in the field. According to Yıldırım (2010) quoted from Glesne and Peshkin (1992), sharing the data obtained in qualitative research with experts in the field of qualitative research and receiving feedback will increase the reliability of the study.

Based on the opinions of the teachers, the reliability coefficient of all themes was 1.0: A reliability coefficient of 1.0 was reached in the theme of "Preferences", 1.0 in the theme of "Expectations", 1.0 in the theme of "Problems" and 1.0 in the theme of "Solution Suggestions". Since the obtained values are above 0.70, it shows that there is agreement among the researchers.

Findings

The findings obtained in this part of the study were presented in tables and supported by direct quotations.

Findings Regarding the Reasons of Special Education Teachers to Prefer this Field

The findings regarding the reasons why special education teachers prefer this field are presented in Table 2.

Table 2. Opinions of special education teachers on the reasons for preferring the field

Theme	Category	Code	Participants
Reasons for Preference	Individual Factors	Helpfulness	P10-P16-P20-P25-P28-P32
		Interest	P17-P18-P21-P24-P30-P31
		Self-improvement	P2-P11
		A Different Profession	P19-P33
		Appropriateness	P8
		Being Patient	P4
		Feeling Close to	P7
		Sense of Wonder	P15
		Affection	P17
		Economic Factors	Employment
		Opportunity	

Scrutinizing the opinions of special education teachers on the reasons for choosing the special education field were examined, the categories of "Individual Factors" and "Economic Factors" were created under the theme of "Reasons for Preference" and the findings were analyzed. In addition, it is seen that job opportunities are the most important factor in special education teachers' choice of department.

Within the scope of the "Individual Factors", the opinions of the students are expressed below through direct quotations.

"To promote the lives of individuals with special needs and to reintroduce them into society." (P25)

"I knew that it was a profession that I could do with passion and will. The second reason is that it is easy and convenient to be assigned." (P21)

"I chose it because each student has different characteristics and I like to push my limits." (P19)

The opinions of the students related to "Economic Factors" category are presented below through direct quotations.

"I chose it because it is the branch with the highest rate of appointment in the field of profession (teaching) I want to do." (P1)

"The reasons for my preference are that it is a field of my interest, that my score is enough, and that it puts less anxiety about future on me is than the other branches." (P24)

"I chose it because I thought I wouldn't have any assignment problems." (P27)

Findings Related to Teachers Expectations

Findings related to teachers' expectations are identified in the Table 3 below.

Table 3. Opinions of special education teachers on their expectations

Theme	Category	Code	Participants
Expectations	Environmental Expectations	Material Supply/Variety/Support	P1-P5-P6-P9-P10-P13-P14-P15-P16-P24-P25-P30-P31-P33
		Appropriate Educational Environments	P3-P4-P5-P10-P11-P12-P23-P25-P34
		Parenting Education	P1-P6-P13-P30
		Being Appreciated	P7-P19
		Parent-Administrative Cooperation	P9
		Being Supported	P22
		Assistant Personnel	P25
	Individual Expectations	In-service Training	P2-P3-P6-P11-P12-P15-P16-P17-P18-P32
		Economic Conditions	P4-P5-P10-P11-P26-P31
		Retirement Age	P26-P27-P28-P29-P31-P32
		Increasing Job Opportunity	P9-P20
		Professional Depreciation Allowance	P26-P27
		Internship Applications	P2-P8
		Class Durations	P23-P27
Institutional Expectations	Intensive Training	P8	
	Measuring Professional Competence	P21	
	Being Supported	P22	
	Changing Field	P24	

Based on the opinions of special education teachers on their expectations, the categories of "Environmental Expectations", "Individual Expectations" and "Institutional Expectations" were created under the theme of "Expectations" and the necessary analysis was done accordingly. It has been determined that environmental expectations and individual expectations are close to each other and are seriously prominent.

The opinions of the students related to "Environmental Expectations" category are presented below through direct quotations.

"Various materials that appeal to more senses can be developed for special education teachers." (P31)

"Making school and classroom environments suitable for special education." (P3)

"To ensure that the development expectation between the teacher and the parent is brought together on a common ground by providing realistic information about the level of the students with the parent education programs." (P1)

"It is necessary to be aware of the fact that we are raising human beings not only as special education teachers, but also as all teachers and that we should be appreciated." (P19)

The opinions of the students related to "Individual Expectations" category are presented below through direct quotations.

"Increasing the quality of teachers with in-service training." (P15)

"Being granted professional depreciation allowance." (P5)

"Lowering the retirement age compared to other teachers." (P32)

The opinions of the students related to “*Institutional Expectations*” category are presented below through direct quotations.

“*More intensive university education.*” (P8)

“*...I wish there was a reliable study that evaluates and measures our professional competence from time to time. Therefore, we can be more dynamic. We constantly renew ourselves and those who do their job well remain.*” (P21)

“*I would like and expect non-field teachers to be added to special education teachers’ field.*” (P24)

Findings Related to Problems of Special Education Teachers

Findings related problems of special education teachers are tabulated in the Table 4 below.

Table 4. Opinions regarding problems of special education teachers

Theme	Category	Code	Participants
Problems	Environmental Issues	Parent Support	P1-P2-P3-P6-P9-P10-P13-P15-P19-P20-P23-P25-P27-P31
		Material Shortage	P7-P8-P13-P23-P25-P28-P29-P33
		Field Knowledge Deficiency	P2-P5-P10-P14
		Expectation	P5-P9-P29-P30
		Unappreciated	P20-P21-P22
		Physical Conditions	P15-P16
		Being Regarded as a Babysitter	P30-P33
		Relevancy to the Real World	P16
		School Administrations	P1-P21-P28
		Field Changing	P16-P20-P24
	Institutional Issues	Practical Application	P12
		Shortage	
		Inadequacy of Teachers	P16
		Deduction of Additional Course Fee	P21
Individual Issues	Number of Teacher Appointments	P24	
	Burnout	P4	
		In-service Training Shortage	P11

Reviewing special education teachers’ opinions about the problems they face, the categories “*Environmental Issues*”, “*Institutional Issues*” and “*Individual Issues*” were generated under the theme “*Problems*” and the data was analyzed. Although individual problems seem to be less prominent, the fact that institutional problems are mentioned but environmental problems are very common has drawn attention.

The opinions of the students related to “*Environmental Issues*” category are presented below through direct quotations.

“*Families’ lack of awareness about the education of special students.*” (P10)

“*Sufficient resources and materials should be provided.*” (P7)

“*The inadequacy of the administrators in the normal school in the field of special education.*” (P5)

The opinions of the students related to “Institutional Issues” category are presented below through direct quotations.

“Trying to compromise with the administration that does not have knowledge about special education.” (P1)

“In order to eliminate the shortage of teachers, training of qualified teachers through courses should be avoided.” (P16)

“Lack of practical application in the field.” (P12)

The opinions of the students related to “Individual Issues” category are presented below through direct quotations.

“Early onset of professional disinformation. (P4)

“Providing continuous in-service training especially on different types of disability” (P11)

Findings Regarding Solution Suggestions for the Problems Special Education Teachers Face

The findings regarding the solution suggestions for the problems faced by special education teachers are given in Table 5.

Table 5. Opinions of special education teachers on suggestions for solutions to the problems they encounter

Theme	Category	Code	Participants
Solution Suggestions	Institutional Recommends	Material Supply	P9-P15-P24
		School Administrations	P1
		Book Contents	P8
		Speech and Language Therapy	P16
		Appointing Special Education Teacher	P21
		Field Changing	P24
		Working Hours	P13
	Environmental Suggestions	Parenting Education	P1-P2-P3-P5-P9-P10 P16-P20-P23-P30
		Raise the Awareness of Public Collaboration	P25-P28-P31
		Importance of Special Education	P14-P34
		Appreciation	P20-P22
		Enviromental Support	P31-P32
	Teacher Centered Suggestions	Economic Conditions	P18
		Inservice Training	P8-P13
		Continuing Education	P10-P11
		Early Retirement	P4
Motivation		P13	
Student Centered Suggestions	Educational Environment	P34	
	Absence	P6-P15	
			P30

Considering the opinions of special education teachers regarding the solution suggestions for the problems they encounter, the categories of "Institutional Suggestions", "Environmental Suggestions", "Teacher-Centered Suggestions" and "Student-Centered Suggestions" were created under the theme of "Solution Suggestions" and necessary analyzes were made. Although all of the suggestions made are noteworthy, it has been determined that environmental suggestions are particularly dominant.

The opinions of the students related to “*Institutional Suggestions*” category are presented below through direct quotations.

“Sending resources and materials to schools regularly every year.” (P15)

“Every school should have a special education teacher, just as counselors. Because private education is everywhere in our lives. The special education teacher should regularly inform each class about ‘special education’, other branch teachers and especially their parents. This can be presented as various activities.” (P21)

“Speech and language therapists need to be more and involved in the process.” (P16)

The opinions of the students related to “*Environmental Suggestions*” category are presented below through direct quotations.

“Seminars can be given by counselors to parents to have realistic expectations.” (P5)

“Establishment of a systematic order. Community, parent, etc. awareness studies. Trainings, etc., where the employees of the institution will be informed about the special education point.” (P25)

“Cooperation between the administrator-teacher-parent-student should be ensured.” (P34)

The opinions of the students related to “*Teacher-centered Suggestions*” category are presented below through direct quotations.

“Teachers’ material needs should be asked regularly, and teachers should be paid extra for this.”(P8)

“If deemed necessary, academic in-service training of teachers should be expanded and conducted.”(P10)

“Early retirement due to burnout” (P13)

The opinions of the students related to “*Student-centered Suggestions*” category are presented below through direct quotations.

“Material materials should be provided and educational environments should be designed in accordance with the level of the student.” (P6)

“Investigating the reasons for absenteeism from school” (P30)

Results and Discussion

As a result of the research, it can be said that individual and economic factors are effective on special education teachers' department preferences. Helpfulness and interest in the category of individual factors, and employment opportunity codes in the category of economic factors were predominantly specified. It can be said that the teachers participating in the research tend to prefer the department primarily in terms of obtaining a source of income for their lives. In addition, it can be said that the participants in the research prefer the field of special education because conscientious feelings predominate in their choice of profession and it is different from other teaching fields. It was concluded by Afat and Çiçek (2019) that there are helpfulness and employment opportunities factors among the opinions of special education undergraduate students regarding their tendency to choose the department. In the studies conducted by Nartgün (2007), Tortop et al. (2014), and Güner Yıldız and

Melekoğlu (2015), it was concluded that the availability of employment opportunities was effective in the preference of the special education department. These results are in line with the results obtained from the present research. The fact that the reason for choosing the special education department is that it has high job opportunities or employment opportunities is a subject worth thinking about in this sense. Because acting with such concerns will likely make teacher efficiency and quality open to discussion.

In the present research the expectations of special education teachers were gathered under the categories of environmental, individual and institutional expectations. Under the environmental expectations category, mostly material support, appropriate educational environment, parenting education and the appreciation of the profession were identified. Under the category of individual expectations, the need for in-service training, improvement of economic conditions and retirement age appeared. Intensive training in undergraduate education and field change under the category of institutional expectations are remarkable. In line with the findings, it has been determined that special education teachers expect support in terms of classroom environment and equipment in order to provide a higher quality education, and they want to be appreciated by families and society. In addition, it can be said that teachers want to increase their personal development through in-service trainings and subsequently to benefit students. However, they stated that economic conditions need to be improved in order for them to lead a more comfortable life and considering the difficulty of the profession, they had the expectation for an early retirement. The removal of the field change, which can be defined as the "bleeding wound" of special education teaching, is also expected by field teachers. It is necessary to keep in mind the fact that integrating the members of a truly special field such as special education, namely the students and their families into society, is possible by listening to the expectations of the teachers in this field.

Going over the literature, it has been concluded that special education teachers do not get the appreciation they deserve in the society and this situation leads to professional burnout (Girgin & Baysal, 2005; Işıkhan, 2017; Yavuz & Yıkımsı, 2021). In addition, special education teachers pointed out the importance of in-service training in catching up with the developments in the field (Yıldırım et al. 2014). Dedeoğlu, Durali, and Tanrıverdi Kış (2004) concluded in their research that more emphasis should be placed on practice in order to increase the experience of special education undergraduate students in working in the field of special education. In the research by Nartgün (2007) with special education students, the conclusion was that making field changes through in-service training was met with reaction from field graduate students. Similarly, it has been determined that teachers from different fields working in the field of special education have difficulties in the field of special education (Çetin, 2004). These results support the results obtained from the present research. These results indicate that initiatives need to be taken to give special education teachers the value they deserve, to prevent professional burnout, and to provide more practice opportunities.

As a result of the research, the problems faced by special education teachers in the field consisted of three categories as environmental, institutional and individual issues. Such problems in the category of environmental issues as low parent support, material shortage, lack of knowledge about the field by the society, and seeing teachers as

babysitters were remarkable. The problems encountered with school administrations and field changes formed the category of institutional problems. Burnout and shortage of in-service training constituted the category of individual problems. The support of families, one of the most important elements of the special education process, to teachers and their children throughout the education process is important to smoothly carry out this process. On the other hand, material shortage in the classroom environment complicates the learning process. The lack of knowledge about special education by the society and the fact that special education teachers are regarded as babysitters rather than educators reduce the motivation of teachers to work. Likewise, it can be said that the negative attitudes of school administrators towards the field of special education wear out special education teachers. In order to follow the developments in the field, it can be stated that special education teachers have problems with in-service training. Regardless of the problem area, it should not be forgotten that in order to find a solution, it is necessary to get to the root of the problem. In addition, ignoring the problem or postponing the solution are issues that should be avoided. Since special education is a sensitive field, paying attention to these issues will be an important gain. This approach will also affect the professional attitudes of special education teachers. In addition, Johnson and Howell (2005) argue that the positive attitudes of teachers towards the profession are related to being able to fulfill the requirements of the profession more effectively and to be able to overcome problems. Because the attitude developed towards the profession can be an important determinant of the individual's success in that profession.

Based on literature, it has been determined that the most important problem related to special education is related to the setting of the environment (Gündüz & Akın, 2015). The completeness of the materials, indispensable for the arrangement of the environment, will ensure sound special education services to be carried out. In the study by Altınkurt (2008) it is concluded that there is a lack of knowledge and formation of the personnel working in private education institutions. On the other hand, in the study by Ergenekon (2004), it was demonstrated that special education teachers had various problems with school administrations, especially in the first years of their profession. In the study conducted by Griffin et al. (2009) with special education teachers, such remarkable ideas as providing material support, increasing practice-based training, improving physical conditions and increasing professional collaboration were proposed to eliminate some of the instructional and administrative problems experienced by teachers. All these results support the results obtained from the present research. In addition, Karasu et al. (2014) stated in their research that determining the various in-service training needs of teachers working in the field of special education will benefit teachers working in the field. This view is in line with the results obtained from the present research. Efforts to improve environmental conditions for special education and to increase the educational quality of special education teachers will be a separate added value for this field.

In the research, solution suggestions for the problems faced by special education teachers consisted of categories such as institutional suggestions, environmental suggestions, teacher and student-centered suggestions. Institutional suggestions category composed of material supply and school administrations. Parenting education and public awareness were the leading in the environmental suggestions category. Teacher-centered suggestions consisted of improving economic conditions, while

student-centered suggestions consisted of improving educational environments. It can be stated that special education teachers have developed suggestions for the provision of special education materials in the classrooms where they primarily work and for school administrations to have the necessary awareness. Dikici Sığırmaç et al. (2011) concluded in their research that school administrations should play an active role in increasing the quality of education that students in need of special education will receive. This result supports the present research results. In addition, a suggestion was made to raise awareness of families and society through various trainings. It can be argued that the realization of this situation will strengthen the motivation of special education teachers. It has been stated that the special education field is a more difficult field than other teaching fields, and accordingly, it is suggested that the economic conditions should be improved. It can be thought that special education teachers have developed this proposal to make their economic conditions attractive so that they can work in the field for many years. Finally, it can be revealed that students expected their learning environments to be promoted. It would be beneficial to take into consideration the solution suggestions offered for the problems if they come from individuals in the relevant field. Because they are the ones who deal with the problems in that field. Therefore, it should be taken into account that the suggestions to be offered will be the product of a solution-oriented understanding.

Recommendations

In line with the results of this study, the following recommendations have been developed.

1. Special education teachers' views on their working status at different levels and according to different disability groups can be examined.
2. Research can be conducted to examine the competencies of teachers who are graduates or not.
3. Physical infrastructure of special education classes can be strengthened.
4. Action plans that include all the elements of special education can be implemented.
5. Studies can be carried out to improve the social and economic conditions of special education teachers.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. *(Siirt University Rectorate Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 30.06.2022, numbered 2955 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: UE (%35), FB (%35), BÜ (%30) Data Acquisition: UE (%35), FB (%30), BÜ (%35) Data Analysis: UE (%35), FB (%35), BÜ (%30) Writing up: UE (%35), FB (%35), BÜ (%30) Submission and Revision: UE (%35), FB (%35), BÜ (%30)
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 30.06.2022 Tarih, 2955 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu takdirde)	Çalışmanın Tasarlanması: UE (%35), FB (%35), BÜ (%30) Veri Toplanması: UE (%35), FB (%30), BÜ (%35) Veri Analizi: UE (%35), FB (%35), BÜ (%30) Makalenin Yazımı: UE (%35), FB (%35), BÜ (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: UE (%35), FB (%35), BÜ (%30)

References / Kaynakça

Adıgüzel, S., Kizir, M., & Eratay, E. (2017). Ağır ve çoklu yetersizliği (AÇYE) olan bireylerle çalışan özel eğitim öğretmenlerinin yaşadıkları sorunların belirlenmesi [Identification of the Problems Had by the Special Education Teachers Working with Children That Have Severe and Multiple Disabilities (SMD)]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi [Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education]*, 18(1), 45-59. <http://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.296901>

Afat, N., & Çiçek, Ş. (2019). Özel eğitim öğretmenliği lisans programlarındaki öğrencilerin profili ve alana yönelik görüşleri [Profile of Students in Special Education Teaching Undergraduate Programs and Their Views on the Field]. *İZÜ Eğitim Dergisi [IZU Journal of Education]*, 1(1), 68-99. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/716849>

Akçamete, G. (2010). Özel gereksinimi olan çocuklar [Children with special needs]. İçinde G. Akçamete (Ed.), Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim [Students with special needs and special education in general education schools] (31-74). Kök Yayıncılık.

Akçamete, G., Kaner, S. & Sucuoğlu, B. (2001). Öğretmenlerde tükenmişlik iş doyumunu ve kişilik [Burnout, job satisfaction and personality of teachers]. Nobel Yayın Dağıtım.

Akkaş, S. (2017). Özel eğitim ve oçem sınıflarında çalışan öğretmenlerin iş doyumunu [Job satisfaction of teachers working in special education and ecia classes]. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi [Medeniyet Journal of Educational Researches]*, 1(1), 53-65. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mead/issue/30039/321968>

Altınkurt, N. (2008). *Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri* [Problem which are experienced in special education and rehabilitation centers and solution suggestions] [Unpublished master's thesis]. Eğitim Bilimleri Enstitüsü [Educational Sciences Institute], Dokuz Eylül Üniversitesi [Dokuz Eylül University].

Altunya, N. (2006). *Gazi Eğitim Enstitüsü–Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926–1980)* [Gazi Education Institute- Gazi teacher education school and Education Institute, 1926-1980]. Gazi Üniversitesi 80. Yıl Armağanı.

Başaran, I. (2001). Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları [The working conditions of special education teachers]. *Ege Eğitim Dergisi [Ege Journal of Education]*, 1(1), 41-53. <https://doi.org/10.12984/eed.75260>

Bayrakdar, U., Vural Batık, M., & Barut, Y. (2016). Özel eğitim öğretmen adaylarının öğretmen özyeterlik düzeyleri ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları [The Teacher Self-Efficacy of Special Education Prospective Teachers and Their Attitudes Towards Teaching Profession]. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi [Journal of Kırşehir Education Faculty]*, 17(2), 133-149. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1487607>

Billingsley, B.S. & Cross, L.H. (1991). Teachers' decisions to transfer from special to general education. *The Journal of Special Education*, 24(4), 496-511. <https://doi.org/10.1177/002246699102400408>

Brownell, M.T., Hirsch, E. & Seo, S. (2004). Meeting the demand for highly qualified special education teachers during severe shortages: what should policymakers consider?" *The Journal of Special Education*, 38 (1) 56-61. <https://doi.org/10.1177/00224669040380010501>

Büyükalın Filiz, S., Çelik Şahin A., Tufan, S. & Karaahmetoğlu, B. (2018). Özel eğitim öğretmenliği lisans programlarının birleştirilmesine ilişkin öğretim üyelerinin görüşleri [The Opinions of Faculty Members about Noncategorical Special Education Program]. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Hacettepe University Journal of Education]*, 33(3), 763-775. <https://doi: 10.16986/HUJE.2018036496>

Çetin, Ç. (2004). Özel eğitim alanında çalışmakta olan farklı meslek grubundaki eğitimcilerin yaşadığı güçlüklerin belirlenmesi [Determining the difficulties experienced by educators in different professions working in the field of special education]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi [Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education]*, 5(1), 35-46. doi: 10.1501/Ozlegt_0000000073

Dedeoğlu, S., Duralı, S., & Tanrıverdi Kış, A. (2004). Özel eğitim bölümü zihin engelliler öğretmenliği anabilim dalı 3., 4. sınıf öğrencileri ve mezunlarının kendi bölüm programları, öğretmen yetiştirme ve eğitim fakülteleri ile ilgili düşünce ve önerileri [Opinions and suggestions of 3rd, 4th grade students and graduates of special education department of teaching for the mentally handicapped about their own department programs, teacher training and education faculties]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi [Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education]*, 5(1), 47-55. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000074

Demir, S., & Kale, M. (2019). İlkokullarda Özel eğitim sınıflarında karşılaşılan sorunların incelenmesi [Examining the problems encountered in special education classes in primary schools]. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi [Journal of Kırşehir Education Faculty]*, 20(1), 354-373. doi: 10.29299/kefad.2018.20.01.012

Dere Çiftçi, H. (2015). Özel eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenlerin mesleki yetkinlik ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi [Identifying the Relationship between Professional Self-Efficacy and Burnout Levels of Teachers Working in Special Education Centres]. *Mediterranean Journal of Humanities*, 1, 221-241. doi: 10.13114/MJH.2015111378

Dikici Sığırtmaç, A., Hoş, G., & Abbak, B. S. (2011). Okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitiminde yaşanan sorunlara yönelik kullandıkları çözüm yolları ve önerileri [Solution Methods and Suggestions of Preschool Teachers Towards Inclusive Education Problems]. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi [Journal of Kırşehir Education Faculty]*, 12(4), 205-223. <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423907606.pdf>

Ergenekon, Y. (2004). İşe yeni başlayan zihin özürülüler öğretmenlerinin mesleksel sorunlarının belirlenmesi ve bu sorunları gidermeye yönelik önerilerinin geliştirilmesi (Identifying the work-related problems of first year teachers of the mentally retarded and developing suggestions for solving these problems). [Unpublished doctoral

dissertation]. Eğitim Bilimleri Enstitüsü [Educational Sciences Institute], Anadolu Üniversitesi [Anadolu University].

Fimian, M.J. (1986). Social support and occupational stress in special education. *Exceptional Education*, 52 (5), 436-442. <https://doi.org/10.1177/001440298605200505>

Gebbie, D. H., Ceglowski, D., Taylor, L. K., & Miels, J. (2012). The role of teacher efficacy in strengthening classroom support for preschool children with disabilities who exhibit challenging behaviors. *Early Childhood Education Journal*, 40(1), 35-46. <https://doi.org/10.1007/s10643-011-0486-5>

Girgin, G., & Baysal, A. (2005). Zihinsel engelli öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyi ve bazı değişkenler (İzmir örneği) [Professional burnout level of teachers who teach mentally handicapped students and some variables (İzmir example)]. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*[*Pamukkale University Journal of Education*], 18(18), 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114751>

Griffin, C.C., Kilgore, K.L., Winn, J.A., Wilborn, A.O., Hou, W., & Garvan, C.W. (2009). First-year special educators the influence of school and classroom context factors on their accomplishments and problems. *Teacher Education and Speacial Education*, 32(1), 45-63. <https://doi.org/10.1177/0888406408330870>

Grix, J. (2010). *The foundations of research*. Palgrave Macmillan.

Güleç Aslan, Y. (2014). Zihin engelliler öğretmenliği programındaki öğretmen adaylarının otizm spektrum bozukluğuna ilişkin deneyim ve algıları [Preservice mental retardation education teachers' perceptions toward autism spectrum disorders field]. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*[*Kastamonu University Kastamonu Education Journal*], 22(3), 869-896. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/209902>

Gündüz, M., & Akın, A. (2015). Türkiye’de devlet okullarındaki özel eğitimle ilgili sorunlar ve çözüm önerileri [Special education problems in public schools in turkey and offering solution to these problems]. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* [Journal of Research in Education and Teaching], 4(2), 86-95. http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/09..mevlut_gunduz.pdf

Güner Yıldız, N. & Melekoğlu, M. A. (2016). Zihin engelliler öğretmenliği öğrencilerinin kaynaştırma uygulamalarına ve öğrenim gördükleri bölüme bakışlarının değerlendirilmesi [Evaluating views of teacher candidates from intellectual disabilities program towards inclusion and enrolled teacher training program]. *Journal Of Theoretical Educational Science*, 9(2), 310-325. doi: <http://dx.doi.org/10.5578/keg.5858>

Işıkhan, V. (2017). Özel eğitim alanında çalışan personelin tükenmişlik düzeylerine etkiye bulunan faktörlerin incelenmesi [Investigation the effects of the burnout levels of personnel working in special education institutions]. *Toplum ve Sosyal Hizmet* [Society and Social Work], 28 (1), 7-26. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/515046>

Johnson, G. M., & Howell, A. J. (2005). Attitude toward instructional technology following required versus optional WebCTusage. *Journal Of Technology And Teacher Education*, (4), 643. <https://www.learntechlib.org/primary/p/5112/>.

Karahan, Ş., & Uyanık Balat, G. (2011). Özel eğitim okullarında çalışan eğitimcilerin öz-yeterlik algılarının ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi [The analysis of self-

efficacy perception and burnout level of special education school educators]. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*[*Pamukkale University Journal of Education*], 29(29), 1-14. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114592>

Karasu, N., Aykut, Ç., & Yılmaz, B. (2014). Zihin engelliler öğretmenlerinin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi [Determination of in-service training needs of teachers with intellectual disabilities]. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* [*Ankara University Faculty of Educational Sciences Journal of Special Education*], 15(1), 41-53. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000191

Kirk, S., Gallagher, J., & Coleman, M. R. (2017). Özel gereksinimli çocukların eğitimi[Educating Exceptional Children]. (Çev. Ed. Rakap, S. ve Kalkan, S.). Nobel Yayıncılık.

Liamputtong, P. (2013). *Qualitative research methods* (4th ed.). Oxford University Press.

Major, A. E. (2012). Job design for special education teachers. *Current Issues in Education*, 15(2), 1-8. <https://cie.asu.edu/ojs/index.php/cieatasu/article/view/900/333>

Manning, M. L., Bullock, L. M., & Gable, R. A. (2009). Personnel preparation in the area of emotional and behavioral disorders: A reexamination based on teacher perceptions. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 53(4), 219-226. <https://doi.org/10.3200/PSFL.53.4.219-226>

McNabb, D. E. (2015). *Research methods for political science: quantitative and qualitative methods*. Routledge.

MEB. (2018). *2018-2023 Education Vision*. <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/>

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2016). *Nitel veri analizi*[*An Expanded Sourcebook: Qualitative Data Analysis*]. (S. Akbaba Altun ve A. Ersoy). Pegem Akademi.

Nartgün, Ş. S. (2007). Özel eğitim öğrencilerinin istihdam beklentileri [The employment expectations of special education students]. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*[*Bolu Abant İzzet Baysal University Journal of Faculty of Education*], 7(1).141-158. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/16628>

Ngang, T.K. (2012). A comparative study on teacher leadership in special education classroom between China and Malaysia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 31, 231 – 235. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.12.047>

Özen, A., Ergenekon, Y. & Batu, E. (2009). Zihin engelliler öğretmenliği adaylarının uygulama okulları ve uygulama sınıf öğretmenleri hakkındaki görüşleri [The opinions of student teachers of teacher training program in mental retardation about the practicum schools and practicum teachers]. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*[*Anadolu University Journal of Social Sciences*], 9(1), 185–200. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2019.562062>

Özyürek, M. (2008). Nitelikli öğretmen yetiştirmede sorunlar ve çözümler: Özel eğitim örneği [Effective teacher training issues and solutions: Special education case]. *Journal Of Turkish Educational Sciences*, 6(2), 189-226. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/256317>

Sucuoğlu, B., & Kuloğlu, N. (1996). Özürlü çocuklarla çalışan öğretmenlerde tükenmişliğin değerlendirilmesi [Evaluation of burnout in teachers working with disabled children]. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(36), 44-60.

Şahin, F. & Şahin, D. (2012). Engelli bireylerle çalışan özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyinin belirlenmesi [Examining the burn-out level of special education teachers working with disabled individuals]. *Öğretmen Eğitimi ve Eğitimcileri Dergisi*[*Journal of Teacher Education and Educators*], 1(2), 275-294. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/646209>

TEDMEM. (2016). Özel eğitim öğretmenliği: Yetiştirme sürecine ilişkin değerlendirmeler[Special education teacher: Evaluations regarding education process]. <https://tedmem.org/mem-notlari/gorus/ozel-egitim-ogretmenligi-yetistirme-surecine-iliskin-degerlendirmeler>

Tortop, H., S., Koçak, V., Acar, M., Oruç, E., Canöz, H., Kapusuz, B., & Çoşkun, E. (2015). Zihin engelliler öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının bölümü tercih motivasyonları [Programme preference motivations of preservice teachers for mentally disabled students]. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* [*Bolu Abant İzzet Baysal University Journal of Faculty of Education*], 15 (Özel Sayı), 275-285. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2015.15.0-5000128661>

Yavuz, M. & Yıkılmış, A. (2021). Özel eğitim öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi [Examining the occupational burnout levels of special education teachers in terms of various variables]. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*[*Journal of Ahmet Keleşoğlu Education Faculty*], 3 (1), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1636434>

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri[Qualitative Research Methods in Social Science]. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, K. (2010). Nitel araştırmalarda niteliği artırma [Raising the quality in qualitative research]. *İlköğretim Online* [*Elementary Education Online*], 9(1), 79-92. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/90795>

Yıldırım, O., Ünsal, N., & Tolunay, B. (2015). Özel eğitim öğretmenlerinin hizmetçiinde yetiştirilme düzeyleri [In-service training levels of special education teachers]. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*[*Bolu Abant İzzet Baysal University Journal of Faculty of Education*], 15 (Özel Sayı/Special Issue), 259-274. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17155>

YÖK. (2018). Özel eğitim öğretmenliği lisans programı. https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Ozel_Egitim_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf

YÖK. (2015). *Program isim değişikliği*. Sayı: 75850160104.01.02.01/843, Ankara.

A New Historicist Perspective on the Transformation in Perception of Cultural Heritage in Alice Walker's Everyday Use

Özlem Ulucan¹

Abstract

Alice Walker is one of the pioneering writers stressing the discrimination against African Americans living in the Southern part of America. Since her mother worked as a maid in the houses of the whites for more than four decades, Walker endured the hardships of unequal and inhumane attitudes of the whites against colored people. She participated in the Civil Rights Movement to protest black oppression and segregation. In her short story, *Everyday Use*, she carefully organizes the scenario to describe two subsequent generations of oppressed black women and the ways they react to the difficulties dictated to them. Like Walker's mother, Mama internalizes the dictations of the whites and keeps a submissive lifestyle. However, she keeps her bond with her African roots by appreciating her cultural heritage. She is illiterate colored people are discouraged from education by white authorities. Unlike her submissive mother, Dee, goes to university and constructs a kind of awareness related to the equal rights of African Americans. While visiting her family, she prefers a pan-African point of view to stress her African roots, which was the motto of the Civil Rights Movement. She rejects the dictations and discrimination against the colored people. She demands some objects from her mother including the quilts containing some pieces of the clothes of their relatives, the churn top, and the dasher to show off in her house. This article aims to reveal the transformation of cultural heritage to superficial material culture for subsequent generations, represented by Mama and Dee by new historicist literary theory. This theory will be useful in shedding light on the historical background of the time implied in the story. The possible reasons for the change in the perception of cultural heritage will be analyzed by a new historicist reading of the story.

Keywords: Alice Walker, Cultural Heritage, Everyday Use, Civil Rights Movement, Material Culture, Fashion.

Ulucan, Ö. (2024). A New Historicist Perspective on the Transformation in Perception of Cultural Heritage in Alice Walker's *Everyday Use*. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 1920-1932. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1522013>

Date of Submission	25.07.2024
Date of Acceptance	02.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assistant Professor, Bingöl University, Faculty of Science and Letters, Department of English Language and Literature, Bingöl, Türkiye, ozlemaydin@bingol.edu.tr, ORCID:0000-0002-3664-6415

2024, 13 (5), 1920-1932 | Araştırma Makalesi

Alice Walker'ın Gündelik Kullanım'ında Kültürel Miras Algısındaki Dönüşüme Yeni Tarihselci Bir Bakış

Özlem Ulucan¹

Öz

Alice Walker, Amerika'nın güneyinde yaşayan Afrikalı Amerikalılara yönelik ayrımcılığı vurgulayan öncü yazarlardan biridir. Annesi kırk yılı aşkın bir süre beyazların evlerinde hizmetçi olarak çalıştığı için, Walker, beyazların siyahlara karşı eşitsiz ve insanlık dışı tutumlarından kaynaklanan zorluklara katlandı. Üniversite yıllarında, siyahilere yönelik baskı ve ayrımcılığı protesto etmek için Sivil Haklar Hareketi'ne katıldı. *Günlük Kullanım* adlı kısa öyküsünde, ezilen siyahli kadınların ard arda iki ayrı neslini ve bu nesillerin kendilerine dikte edilen zorluklara nasıl tepki verdiklerini anlatmak için kurgusunu dikkatli bir biçimde organize eder. Tıpkı Alice Walker'ın annesi gibi, kısa öyküdeki Mama da beyazların dayatmalarını içselleştirir ve itaatkâr bir yaşam tarzı benimser. Mama, okuryazar değildir çünkü o dönem beyaz otorite, siyahilerin eğitim hakkını engellemiştir. Bununla birlikte, sahip olduğu kültürel mirasın kıymetini bilerek, Afrikalı kökleriyle bağını korur. Dee, itaatkâr annesinin aksine üniversiteye gider ve Afrikalı Amerikalıların beyazlarla eşit haklara sahip olmaları gerektiğine dair bir tür farkındalığa sahip olur. Ailesini ziyaret ederken, Afrikalı köklerini vurgulamak için Sivil Haklar Hareketi'nin popüler görüşlerinden olan pan-Afrikanist bakış açısını tercih eder. Yeni tarzı ve bakış açısıyla, siyahilere yönelik dikte ve ayrımcılığı reddeder. Annesinden, evinde sergilemek üzere, akrabalarının kıyafetlerinin bazı parçalarını içeren yorganlar, yayık başlığı ve keser de dahil olmak üzere bazı nesnelere talep eder. Bu makale, Mama ve Dee tarafından temsil edilen iki neslin farklı yaklaşımlarının, kültürel mirasın sonraki nesiller için yüzeysel maddi kültüre dönüşme nedenlerini, yeni tarihselci edebiyat teorisi ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu teori, öyküde ima edilen dönemin tarihsel arka planına ışık tutmak açısından faydalı olacaktır. Kültürel miras algısındaki değişimin olası nedenleri, öykünün yeni tarihselci bir okuması ile analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Alice Walker, Kültürel Miras, Gündelik Kullanım, Sivil Haklar Hareketi, Maddi Kültür, Moda.

Ulucan, Ö. (2024). Alice Walker'ın Gündelik Kullanım'ında Kültürel Miras Algısındaki Dönüşüme Yeni Tarihselci Bir Bakış. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 1920-1932. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1522013>

Geliş Tarihi	25.07.2024
Kabul Tarihi	02.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Dr Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bingöl, Türkiye, ozlemaydin@bingol.edu.tr, ORCID:0000-0002-3664-6415

Introduction

This study analyzes the different perceptions of the cultural heritage in Alice Walker's short story, *Everyday Use*, which benefits from new historicism as a critical literary theory. To understand the differing attitudes of the two generations toward their cultural heritage, we can analyze history and literature together, as new historicism suggests. Louis Montrose characterizes New Historicism as a collective interest in "the textuality of history, the historicity of texts" (Montrose, 1989: 20). Peter Barry defines new historicism as "a method based on the parallel reading of literary and non-literary texts, usually of the same historical period" (Barry, 1995: 171). As a literary approach, new historicism celebrates literary and non-literary texts together to reveal the issues not touched upon or ignored by the former literary criticisms. Power relations are a significant component of New Historicism. New historicists focus on power dynamics, including how they are maintained in society, the continuation of patriarchy, and the effects of colonization. (Barry, 1995: 179). The scope and role of literature for new historicists are significant to understanding the principles of the theory. David Gersham Myers states that literature is a social and historical construct. Therefore, the best way to understand literature is to know the culture and the society that produces literature. To Myers, like literary works, man is also a product of the social and political dynamics of his time (Myers, 1989: 28). The basic argument of new historicists is that it is impossible to understand a text by solely focusing on its context. Since, a text can't be isolated from the author's ideology, the social, cultural, and political context of the age it was written. Based on the basic principles of new historicism related to a network of literature, society, history, culture, and author, brief information about Alice Walker's life and the historical background she sets her short story on will be useful to understand the conflict related to cultural heritage in *Everyday Use*.

Alice Walker was born as the eighth child of a sharecropper couple in Eatonton, Georgia, in 1944. Besides her African American origin, her place and date of birth inspire her a lot in her writings. Walker witnesses the harsh conditions of the time, even from childhood. Her mother, working as a maid in the houses of the whites for more than fourteen years, internalizes the inferiority of the blacks, which is the dictation of the whites to all colored people at the time living there. The discrimination against colored people based on some rigid laws is an inseparable part of life for Walker. However, the growing consciousness of the 1960s among the new African Americans is her source of inspiration. She denies the system which reinforces the discrimination against colored people and participates in the Civil Rights Movement. As a poet, writer, and activist, Walker makes a great effort to resist the discriminatory system present at the time. Her writings revolve around the issues related to the hardships faced by colored people living in America. The main motivation behind Walker's works is the ongoing injustice the colored people endure and the resistance against the inhumane laws and dictations. Since this is the case, new historicism provides the background of the issues depicted in *Everyday Use*. Hence, from a new historicist perspective, the possible reasons behind the crisis in the story is evaluated according to the dynamics of the setting and the mindset of Alice Walker who resists against the discrimination against whites in the South of America. Within this context, new historicism will be useful to understand the possible reasons of the transformation in the perception of cultural heritage between old and new generations.

Alice Walker's *Everyday Use*, published in 1973 and set in the rural South of America, unfolds the cultural clash in the life of a black American family in the 1960s. Though there is no direct reference to the color-based problems and their results in the story, the conflicts of the characters stem from the issues related to segregation based on the slavery system in South America. The fashion issue turns out to be a vehicle for Walker to indicate the ongoing sufferings of both, the old and new generations of the blacks. Within this context, new historicism provides a solid basis to analyze the issues in the story to highlight the possible reasons behind the conflicts in the story. The story is narrated by the mother figure (Mama) who describes herself with male characteristics. She is a large woman responsible for household maintenance. There is not a father figure in the story and Mama has the burden of the family on her shoulders. Walker probably organizes her short story in this way to draw attention to the difficulties of black women at the time. Mama narrates that she couldn't get an education since her school was shut down by the white authorities in the 1920s. Taking into consideration the date Mama refers to, it seems clear that Mama experienced the dictations of Jim Crow Laws, a set of laws legalizing racial segregation between the 1880s and 1960s. As a result of the hard conditions she experienced over time, she regards herself as inferior due to her skin color. Her younger daughter, Maggie lives with her. Dee, the family's older daughter, is sent away to get an education with the church's funds. The family is poor and only one of the girls may have the chance of getting an education. Mama prefers Dee to Maggie who is timid and shy. The burn scars on her skin contribute to her unease but the main reason for her self-confidence stems from the dominant and scorning manners of Dee. The story opens with the scene when Mama and Maggie are waiting for Dee to visit them. She comes with her new style and name, stressing her African roots and rejecting anything related to the dictations of the whites. The conflict between Mama and Dee starts when Dee demands the quilts from her mother for hanging on the wall. Containing the pieces of the clothes of older relatives, the quilts are a symbol of cultural heritage for Mama and Maggie since they try to keep their heritage by appreciating the historical and cultural meaning behind the quilts and knowing how to make a quilt. Dee, with her new name and exaggerated hair and clothing style, attempts to imply her African origins. However, her aim is reversed, since the churn top, the dasher, and the quilts she demands are only the objects to display for her. Fashion seems to transform Dee's cultural heritage into material culture. Alice Walker, in *Everyday Use*, exposes the old and new generations through the context of her story. The clash stems from the different mindsets of the old generation represented by Mama and Maggie, and the new generation represented by Dee. Considering the dynamics of South America, including Jim Crow laws and the Civil Rights Movement, the conflict between Dee and her mother, stemming from their different approach toward the quilts, it seems that Dee falls short of her main purpose by attaching great importance to displaying the objects which are a part of her cultural heritage.

The cultural identity, defined by Henri Tajfel as "an individual's knowledge that he belongs to certain social groups together with some emotional and value significance to him of his group membership" (Tajfel 1970: 292), has different reflections on the characteristics of Mama, Maggie, and Dee. The oppressed and traditional manners of Mama and Maggie and the heresy of Dee stem from their common cultural identity. The transformation from cultural heritage to fashion as a part of material culture resulted from a certain process for most Southern Afro-Americans. Considering the repository

side of the literature, *Everyday Use* serves as a critical tool for revealing the mindset of some regarding themselves as supporters of black rights. The familial structure of the family in the short story dates back to slavery, which can be regarded as a case study of the cultural dilemma of the slaves. The accumulating burden of slavery for every next generation resulted in some protests in South Africa, and this was the source of motivation for Alice Walker to bring forward the diversity of the perceptions among the oppressed African Americans. Due to constant confrontation with racial oppression and marginalization, the descendants of the slaves searched for new ways to get equality. The struggle of African Americans turned into a conceptual framework of Cultural Trauma, which characterizes “conflicts over the form and meaning of representation and culture in successive generations of Black Americans after slavery” (Hier 2004: 318).

Slavery is regarded as the crucial point in burning the fire of conflict for those experiencing cultural trauma. Still, it was the failure of Reconstruction “to grant the guarantees of the Emancipation Proclamation” (Elmore 2019: 9) that triggered the process. The addition of the 13th, 14th, and 15th Amendments to the U.S. Constitution marked the Reconstruction Era. Subsequently, the abolition of slavery, granting citizenship, and equal protection to the blacks, and providing voting rights to all citizens were the main focus of these amendments. However, all these advances were tainted by Black Codes and Jim Crow Laws. To understand the issues referred to by Alice Walker, it is critical to be aware of the principles dictated to South American blacks by Black Codes and Jim Crow Laws. The Black Codes were described as “A body of laws, statutes, and rules enacted by southern states immediately after the Civil War to regain control over the freed slaves, maintain white supremacy, and ensure the continued supply of cheap labor” (Ediz, 2019: 2027). The rights given to the blacks after the Civil War were taken back under the pretext of “Black Codes” being supported by the white lawmakers, the landowners in the South had the right to re-construct master-slave relationships and white hegemony. Black Codes also prevented blacks from having the right to education and moving to other places. Afro-Americans were left helpless since the landowners were pushing them to work under low wages by preventing them from buying or renting lands. It was an attempt to re-establish, white supremacy, and the slave system which was present in pre-Civil War. The Black Codes were replaced by Jim Crow Laws which reinforced racial segregation in South America from the end of Reconstruction to 1965. “During the Jim Crow era, black Americans were treated as second-class citizens. Jim Crow legislation forced black and white Americans to attend separate schools, drink from separate water fountains, and ride in different sections of public transportation” (Zinkel, 2019: 237-238). Schools, businesses, and public transportation were the places the blacks were segregated legally due to Jim Crow laws. Besides, related to these laws, black Americans were barred from being hired by hospitals and service industries (Zinkel, 2019: 238). Besides, as indicated by Cincotta Howard, access to many public facilities like restaurants, parks, and hotels was forbidden or limited to blacks due to Jim Crow Laws. Besides the blacks were prevented from voting due to arbitrary literacy tests and imposition of poll taxes (Howard, 2004: 174).

The period Mama refers to in *Everyday Use* depicts the difficulties colored people endured after the Civil War and during the period when Jim Crow laws were applied to the colored people living in South America. The Civil Rights Movement was the reaction of the colored to the racial segregation held by white Americans in South America. Benjamin Muse defines the Civil Rights Movement as “all manner of activities related to the

movement and legislation looking toward justice for the Negro" (Muse, 1968: 17). The purpose of the Civil Rights Movement was to provide legal rights the blacks were deprived of for generations. One of the most significant components of the movement was the prohibition of racial segregation. It reinforced the relationship between Afro-Americans and gave them the self-confidence to appreciate their blackness and African roots. As a university student, Alice Walker participated in the Civil Rights Movement and put it at the center of her life by writing about it and the oppression that Southern Americans had to endure. Walker attempts to depict the oppression of the white Americans against South Americans which shaped their ideology and led to their inferiority complexes. She also criticizes how the Civil Rights Movement's motto of returning to African origin went beyond its main purpose by over-emphasizing fashion and ignoring the real value of heritage. The socio-political and cultural context of the story, along with Alice Walker's experiences, shows how the oppression of whites and the dynamics of the Civil Rights Movement contributed to the superficial treatment of cultural heritage as mere fashion.

Transformation in Perception of Cultural Heritage

The conflict in 'Everyday Use' arises from Dee, the educated older daughter, who changes her name to Wangero Lee-Wanika Kemanjo to reject her name given by oppressive whites. Though there is not one single white character in the story, from the mindset of Mama and the reactive manners of Dee, the oppression that subjugated the Afro-Americans and passivated them and the reaction of the educated ones against oppression seem to be clear in the story. The description of Maggie, the younger daughter, and her role in the story is another parameter to consider the serious and ongoing influences of slavery, even if it was abolished at the time. Categorizing the characters according to their mindset may help the reader to understand the conflicting dynamics in the story. In his article *Cultures in Conflict: An Interpretation of Alice Walker's "Everyday Use"* Iman A. Hanafy makes the distinction between the old and the new generation. The demarcation of the two groups is determined by the reaction of the two against the oppressive culture of the whites. Mama and Maggie are the representatives of the old generation and Dee is the symbol of the new emerging women of the sixties (Hanefy 2010: 495) As the representative of the oppressed old generation the mother and her younger daughter Maggie behave submissively while, the only member of the family who has the opportunity of education, Dee is different from them in terms of her appearance and manners. Even from the first line of the short story, the hard life conditions of the mother and Maggie are clear. Since there is no father figure in the family, the mother has the burden of both father and mother. The mother didn't have the opportunity of education the reason for which she narrates tragically: "I never had an education myself. After second grade the school was closed down. Don't ask me why: in 1927 colored asked fewer questions than they do now" (Walker, 1994: 26). The discrimination toward blacks and the oppression they had to endure is clear from these sentences during the 1920s. While the process between the 1920s and the 1930s is regarded as the Jazz Age which refers to the great prosperity of America as a nation, the reality Mama refers to reveals the fact that life for the African Americans in the South was the exact opposite of the situation at the time. Mama's words point out the fact that deprived of the right to education, the blacks weren't entitled to question the reasons for being prevented from one of their most fundamental rights. As indicated above, Jim Crow Laws were present in the period Mama refers to in the story. Depriving the colored people of the most fundamental rights,

including education, was a component of Jim Crow Laws. Besides the burden stemming from her illiteracy and poverty, the dream of the mother reveals her admiration for the white majority which is the usual characteristic of the oppressed old generation. "Sometimes I dream a dream in which Dee and I are suddenly brought together on a TV program. I am the way my daughter would want me to be: a hundred pounds lighter, my skin an uncooked barley pancake" (Walker, 1998: 24). In her dream, she is in a TV show to reunite with Dee. She has lighter skin and nicer hair in the dream and she speaks fluently. Who can even imagine me looking a strange white man in the eye? It seems to me I have talked to them always with one foot raised in flight, with my head turned in whichever way is farthest from them" (Walker, 1998: 25). This dream reveals her inferiority complex stemming from not only the white masters but also Dee's mindset. It demarcates the difference between the two generations. The former generation witnessed the harsh dictations of Jim Crow Laws and had to subordinate their "white masters" while at the same time admiring them. Mama's dream about having "a hundred pounds lighter" skin and her later confession related to the fact only in dreams can she communicate with a white man looking straight into his eyes are all related to Jim Crow Laws at the time. All these hard conditions paved the way for the foundation of low self-esteem of African Americans. As a result, to cope with the injustice and oppression by the "white masters" they either stuck to their cultural heritage as the inevitable part of their collective identity or denied it hoping to find approval and acceptance among the whites. The new generation of the sixties however raised against the system that was seemingly providing equality to the citizens of America. The discrimination between whites and African Americans set the ground for the last longing fight of the latter for equality between the two groups.

What reverses the atmosphere of inferiority complex and submissive manners of the mother and Maggie is the presence of Dee. Despite Dee's extraordinary appearance, the mother keeps approving her privileged position. When she sees a woman taking off the car she says: "But even the first glimpse of leg out of the car tells me it is Dee. Her feet were always neat looking as if God himself had shaped them with a certain style" (Walker 1994: 27). Her arrival with the automobile of a foreign man and her exaggerative wearing style increase Mama's awe toward Dee while Maggie can't hide her astonishment in her way:

"... Dee next. A dress down to the ground, in this hot weather. A dress so loud it hurts my eyes. There are yellows and oranges enough to throw back the light of the sun. I feel my whole face warming from the heat waves it throws out. Earrings gold, too, and hanging down to her shoulders. Bracelets dangling and making noises when she moves her arm up to shake the folds of the dress out of her armpits. The dress is loose and flows, and as she walks closer, I like it. I hear Maggie go "Uhhnnh" again. It is her sister's hair. It stands straight up like the wool on a sheep. It is black as night and around the edges are two long pigtails that rope about like small lizards disappearing behind her ears" (Walker 1994: 28).

It is clear that with her new, exaggerated, and "African" style, Dee represents the supporters of the Civil Rights Movement. To understand the reason behind her new style, it is significant to be aware of the mindset of African Americans being the participants of The Civil Rights Movement in the 1960s. Marry Vargas proposes that the demand for equality and black pride were the ideological foundations of the Civil Rights Movement. Black supporters and activists wore symbolic clothes, and accessories and preferred

symbolic hairstyles to reveal their uniqueness and support of this movement (Vargas 2009: 95). Vargas defines the context and influence of the movement as the following:

“Politics and fashion were fused during this time and the use of these symbolic fashion statements sent a clear message to America and the rest of the world that African Americans were proud of their heritage, that Black was indeed beautiful and that it was important to embrace one’s African identity” (Vargas 2009: 95).

The pan-African style of Dee, as a combination of the policy and the fashion of this movement was regarded as the symbol of the reaction of colored people against the inequality dictated to them after Reconstruction. Emphasizing the utmost impact of fashion in America during the Civil Rights Movement, in *The Fashion of the 1960s. A New Power Shaping the American Image* Alice Morin states that fashion was within the scope of American soft power in the late 1960s and early 1970s (Morin 2018: 5). The fashion of the Civil Rights Movement that prioritized the pan-African style reminds the concept of “bricolage”. Coined by Claude Levi-Strauss in *The Savage Mind* (1962), the definition of bricolage in *The Routledge Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* is “how societies combine and recombine different symbols and cultural elements to come up with recurring structures” (Bernard and Spencer 2002, p: 894). The symbolic meaning of clothing contributed a lot to political movements like the Civil Rights Movement. Within this context, as a “bricoleur,” Dee’s pan-African style is meaningful when she is among the supporters of the Civil Rights Movement but it is regarded as weird by her mother and sister since they are already suffering from the segregation dictated to them. Though Mama and Maggie are waiting for the arrival of Dee with tremendous excitement, Dee takes photos of the house and the family members before hugging them. Considering her first reaction toward family members, taking photos seems to be much more significant than the excitement of the reunion which refers to an abnormality in the priorities of Dee. Reducing the reunion excitement to some photos shows the replacement of Dee’s priorities. Soon after her arrival, the reasons for her exaggerated style and her new name are revealed. The dialogue between Dee and her mother who tries to find out the real reason for her changing name sets forth Dee’s changing mindset and her discomfort about the rules dictated to the colored people for decades:

“Well,” I say. “Dee.” “No, Mama,” she says. “Not ‘Dee,’ Wagero Leewanika Kemanjo!”
 ““What happened to ‘Dee?’” I wanted to know. “She’s dead,” Wagero said. “I couldn’t bear it any longer, being named after the people who oppress me.” “You know as well as me you was named after your aunt Dicie,” I said. Dicie is my sister. She named Dee. We called her “Big Dee” after Dee was born. “But who was she named after?” asked Wagero. “I guess after Grandma Dee,” I said. “And who was she named after?” asked Wagero. “Her mother,” I said, and saw Wagero was getting tired. “That’s about as far back as I can trace it,” I said. Though, in fact, I probably could have carried it back beyond the Civil War through the branches” (Walker 1994: 29).

Dee’s protest against the oppressive white culture and its dictations is understandable for her and her generation but what she ignores is that it has been a long time since such kinds of names were used among the blacks. As the mother states such kind of names are turned into a part of their cultural heritage among the blacks due to their long-term usage. While Dee focuses on the source of her name and rejects it due to its origin related to the oppressive whites, Mama’s concern is on the cultural value of the name which was used by several members of the same family. Dee’s rejection of her given name signifies her desire to distance herself from her past. In contrast, Mama embodies a deep appreciation for her heritage, which highlights the generational divide in their understanding of

cultural identity. This fundamental difference in perspective creates significant tension between the two characters. Besides, Dee's new style, new name, and new mindset seem to be related to the principles of the Civil Rights Movement. But as the dialogue among the family members progresses, Dee's "wholly" principles seem to be losing their way. The breaking point is when Dee demands the quilts from her mother and the epiphany of the mother after confronting the realities related to Dee. It is significant to pay attention to the cultural heritage value of the quilts for the readers to figure out Dee's main purpose in demanding them:

"...They had been pieced by Grandma Dee and then Big Dee and me had hung them on the quilt frames on the front porch and quilted them. ...In both of them were scraps of dresses Grandma Dee had worn fifty and more years ago. Bits and pieces of Grandpa Jarrell's paisley shirts. And one teeny faded blue piece, about the size of a penny matchbox, that was from Great Grandpa Ezra's uniform that he wore in the Civil War" (Walker 1994: 32).

From Mama's description, the real value of the quilts stems from their uniqueness in terms of their patterns and more significantly from the scraps of the clothes belonging to the old family members dating back to the uniform of Great Grandpa used in the Civil War. So, the historical heritage is mixed with the cultural heritage of the quilts making them unique and priceless. Taking into consideration the process of the slave trade and how the indigenous culture of the Africans was destroyed by the Europeans for the sake of commercial benefits, the quilts might be regarded as the remnants of the scattered culture. That's why the quilts mean a lot for both Dee and Mama reminding the strong bonds of kinship among the family members. Within this context, besides being essential parts of quilting, the scraps of the clothes in the quilts, belonging to different family members, also serve to reinforce the strong feeling of belonging to the same background. From the explanation above, it is clear that the meaning of the quilts goes far beyond their material value due to the memories they evoke:

"Everyday objects become mementos by virtue of what the owner has invested in them, be it time or emotion. Thus, it is not usually the physical characteristics of the objects that make them biographical, but the meaning imputed to them as significant personal possessions" (Petrelli et al 2008: 56).

Consisting of the investment of several generations, the quilts turn into "evocative objects" defined by Richard Heersmink as "physical objects or structures that in virtue of representational or non-representational properties evoke autobiographical memories" (Heersmink 2018: 1836). Beyond the autobiographical connotation of the evocative objects defined by Heersmink, the quilts here evoke collective memories. The significance of the quilts stems from the collective memories they are associated with and it is possible that to some extent such kind of cultural materials are the vehicles for the colored people to come up with the misery they had encountered for centuries and feel safe and peaceful. Emphasizing the strong familial ties among the colored people, in *Some Socio-Cultural Aspects of Growing up Black*, Joan S. Wallace and Samuel P. Wong propose that "this intense feeling of being related is, of course, an expression of the "we-feeling" in social life, and its presence in American society is more than a reaction to the past and present repression of Black people by the dominant group" (Wallace and Wong 1975: 346). The repression and harsh life conditions seem to be effective in constructing the so-called "we feeling" in Mama and Maggie. Mama asks Dee, what she would do with the quilts remembering the scene where she offered Dee the quilts when she went away to college and Dee rejected them claiming that they were out of fashion. This time with her new

“indigenous” and extraordinary style she wants the quilts. Mama wonders why she insists on those quilts and mentions her intention of keeping them for Maggie. Upon hearing this Dee underestimates Maggie proposing that “Maggie can't appreciate these quilts! ...She'd probably be backward enough to put them to everyday use” (Walker 1994: 33). When Mama asks what she would do with the quilts her reply reveals her failure in her idealistic indigenous mindset since she wants to “hang them” (Walker 1994: 33) to show off. Dee's insistence on taking the old quilts to show off points up the fact that despite the radical changes in her life from her appearance to her new name all of which are a kind of reaction against the oppressive dominant white culture, Dee sacrifices the essence for the sake of fashion. Realizing her failure, maybe for the first time Mama prioritizes Maggy and rejects Dee's request. Being fashionable seems to be much more significant for Dee than appreciating the real value of her cultural heritage. Besides the quilts, Dee wants the churn top whittled by their uncle and the dasher whittled by Aunt Dee's first husband for some other artistic purposes (Walker 1994: 31).

Conclusion

Life in South America is chaos for both new and old generations of African Americans. The old generation of Afro-Americans had to endure the brutal slavery system and the subsequent racial segregation legalized by the laws of the “white Americans”. The new generation resisted the tyranny and stereotypes of the system dictated to them. The discrimination between whites and African Americans set the ground for the last longing fight of the latter for equality between the two groups. The submission of the old generation transformed into the protest and reaction of the new generation. In *Everyday Use* Alice Walker depicts the clash between old traditional generation and new modern generation. Dee's scorning and patronizing manners toward her family members, and her priorities which are reduced to “showing off” her Africanism by taking photos or planning to use the quilts, the churn top, and the dasher for some artistic purposes, she tries to commodify her cultural heritage instead of appreciating it. Despite her radical and brave steps from changing her name to her exaggerated indigenous style emphasizing her roots, Dee seems to fall short of her goal. She can't go beyond a kind of “faddish Africanism” (Coward 1996: 172) by reducing her cultural heritage to a kind of material culture for the sake of fashion. Dee's failure to appreciate her cultural heritage might be evaluated as Alice Walker's criticism of the material culture of the sixties which reversed the emphasis of returning to the African origin as the motto of the opponents of the Civil Rights Movement. While for Mama and Maggie the quilts, the churn top, and the dasher are the symbol of cultural heritage, for Dee, they are transformed into material culture to be displayed on the wall. Despite her inclination to indicate African origins through her exaggerated clothing and hairstyle, and her new name it is evident that Dee contradicts herself paradoxically. By the conclusion of the narrative, Dee's disdainful manners and her genuine objective in requesting the quilts, the churn top, and the dasher elucidate that, even if she is not conscious of it, she demands them as a means of material culture. In light of the social, political, and historical background of South America, it can be proposed that Dee, the protagonist of *Everyday Use*, fails to achieve her goal. This is because she appears to prioritize fashion as a material culture over her main purpose and devastates the essence of the Civil Rights Movement. She falls short of her goal since she seems to ruin her prime purpose for the sake of fashion as a material culture. Besides, learning Dee's real purpose in insisting on getting the quilts, the churn top, and the dasher turns out to be the reason for the awakening of Mama and the change in her attitude

toward her daughters. Focusing on this fact, *Everyday Use* is regarded as the awakening of Mama to the superficiality of one of her daughters and the deep-seated understanding of heritage of the other one (Tuten 1993: 125). Walker's critical approach toward the polarized family members, the submissive old generation, and the resisting new generation, in *Everyday Use* reveals the fact that, as an active participant in the Civil Rights Movement, she can judge the positive and negative aspects of both sides.

Alice Walker never directly touches upon the issue of slavery, Jim Crow Laws, or the Civil Rights Movement directly. However, the conflict in the story and the different approaches of the Old and New generations are closely related to some specific historical periods of Southern America. Being heavily influenced by the dictations of Jim Crow Laws, Mama is deprived of education. She is submissive and she is ashamed of her skin color, her social status, and her appearance due to her inferiority complex. Still, she is well aware of her past and she appreciates her cultural heritage by appreciating any single piece of it. Since the cultural heritage is also a kind of cultural memory for her and the next generations. Mama's epiphany reverses her long-lasting discriminative manner toward her daughters and she rejects her privileged daughters' demand by giving the quilts to Maggie. Within this context, she rejects the fashion-oriented superficial mindset of the new generation and emphasizes the fact that the real protectors of a specific cultural heritage are those who can appreciate it by being actively involved in it.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "From Cultural Heritage to Material Culture in Alice Walker's Everyday Use ", orally delivered at the 10th International Conference on Language, Literature & Culture, Fashion as Material Culture</p> <p><i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i></p>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>* Bu makale, 10. Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Konferansı'nda sözlü olarak sunulan "Alice Walker'ın Günlük Kullanımında Kültürel Mirastan Maddi Kültüre" başlıklı yayınlanmamış konferans sunumunun gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir</p> <p><i>* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i></p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

- Barnard, Alan. (2002). Jonathan Spencer, eds. "Encyclopedia of social and cultural anthropology." Routledge.
- Barry, Peter. (1995). "Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory." Manchester: Manchester University Press.
- Cowart, David. (1996). "Heritage and Deracination in Walker's "Everyday Use"." *Studies in Short Fiction* 33, 171-184.
- Edis, Zeki. (2019). "History of Black Codes and Jim Crow Laws", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 5(26): 2026-2041.
- Elmore, Raheem Terrell Rashawn. *Cultural Trauma's Influence on Representations of African American Identity in Alice Walker's "Everyday Use"*. (2019). PhD Thesis. University of Dayton.
- Hanafy, Iman Adawy Ahmed. 2010. "Cultures in Conflict: An Interpretation of Alice Walker's "Everyday Use." *Dirasat, Human and Social Sciences* 37.2
- Heersmink, Richard. 2018. "The narrative self, distributed memory, and evocative objects." *Philosophical Studies* 175, 1829–1849.
- Hier, Sean P. 2004. "Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity (review)." *The Canadian Journal of Sociology*, 29 (2), 317-318.
- Howard, Cincotta. (2004). *An Outline of American History*. United States Information Agency.
- Morin, Alice. 2018. "The Fashion of the 1960s. A New Power Shaping the American Image." *USAbroad–Journal of American History and Politics* 1 (1). 1-13.
- Myers, D. G. 1989. "The New Historicism in Literary Study". *Academic Questions*, 27-36.
- Petrelli, Daniela, Whittaker Steve, Brockmeier Jens. 2008. "AutoTopography: what can physical mementos tell us about digital memories?" In: *Proceedings of the SIGCHI conference on Human Factors in computing systems*. 53-62.
- Tajfel, Henri. 1970. "Experiments in intergroup discrimination. *Scientific American*", 223(5), 96-103.
- Tuten, Nancy. 1993. "Alice Walker's "Everyday Use"." *The Explicator* 51 (2), 125-128.
- Vargas, Marry. 2009. "Fashion statement or political statement: The use of fashion to express black pride during the civil rights and black power movements of the 1960s." *Undergraduate Review*, 5(1), 95-99.
- Walker, Alice. 1994. "Everyday Use". Edited by Barbara Christian, Rutgers University Press.
- O'Connor, Flannery. 1977. "A good man is hard to find and other stories." San Harcourt Brace Jovanovich.
- Zinkel, Benjamin. 2019. *Apartheid and Jim Crow: Drawing Lessons from South Africa's Truth and Reconciliation*. *J. Disp. Resol.*, 229-255.

2024, 13 (5), 1933-1947 | Araştırma Makalesi

Antik Kaynaklar Işığında Roma İmparatoru Caracalla'nın Batı Anadolu Seyahati

Mustafa Türk¹

Öz

Roma döneminde kara yollarının yaygınlaşması ve kara yolları ile deniz yollarının güvenliğinin sağlanması, Akdeniz dünyasındaki yolculukları kolay, hızlı ve güvenli hale getirmiştir. Roma orduları da imparatorluğun doğu sınırındaki Parthlara karşı sık sık çıktıkları seferlerde Anadolu'daki yolları kullanmıştır. Ayrıca bazı Roma imparatorları, savaşlar sırasında orduya bizzat komuta etmenin yanı sıra imparatorluk topraklarındaki sorunları yerinde görerek çözmek ve halkla bütünleşmek gibi amaçlar için de seyahatler gerçekleştirmiştir. Bu seyahatler, Anadolu'da huzur ve güven ortamının yaratılmasına önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca bu sayede imparatorlar yerel halkla bağ kurma fırsatı elde etmiş; Anadolu kentleri de ihtiyaçları konusunda imparatorlardan ciddi destek görmüş, karşılığında da adak yazıtları, sikkeler, heykeller ve kabartmalar vasıtasıyla imparatorlara şükranlarını sunmuşlardır. Sorunları yerinde ve hızlıca çözüme kavuşturmak amacıyla eyaletlerde yolculuk yapan Roma imparatorları arasında en dikkat çeken Hadrianus'tur. 117-138 yılları arasında imparatorluk yapan Hadrianus'un, imparatorluğunun yarısından fazlası gezilerde geçmiştir. İmparator Caracalla ise Geta'yı öldürtmesinin ardından imparatorluğa tek başına hâkim olduğu dönemde gerçekleştirdiği Parth savaşının hazırlıkları sırasında Batı Anadolu'daki bazı merkezleri ziyaret etmiştir. Bu çalışmamızda antik yazarların eserleri ile imparatorun gezilerini işleyen sikkeler ve yazıtlar yardımıyla Caracalla'nın batı Anadolu seyahati incelenmektedir. Çalışmada seyahatin güzergâhı, amaçları, sonuçları ve kentlere etkileri gibi konular üzerinde durulacaktır. Kaynaklardan edinilen bilgiler, Caracalla'nın 214 yılında Troia ve Pergamon'u ziyaret ettiğini ve kış ayını da Nikomedeia'da geçirdiğini göstermektedir. İmparator, Batı Anadolu'da bulunduğu sırada aynı zamanda Parth savaşının hazırlıklarını tamamlamıştır. Dolayısıyla Caracalla'nın batı Anadolu seyahati hem savaş hazırlıklarını yürütme hem de batı Anadolu'nun önemli merkezlerinin ziyaret edilmesi amacını taşımaktadır. Seyahatle ilgili bir başka husus da özellikle Pergamon ziyaretinin sağlık tanrısı Asklepios'dan şifa arayışı amacıyla gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Caracalla, Caracalla'nın Batı Anadolu Seyahati, Parth Seferi, Caracalla'nın Hastalığı, Roma Dönemi'nde Seyahatler

Türk, M. (2024). Antik Kaynaklar Işığında Roma İmparatoru Caracalla'nın Batı Anadolu Seyahati. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 1933-1947. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1524112>

Geliş Tarihi	29.07.2024
Kabul Tarihi	08.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Bandırma/Balıkesir, Türkiye, mturk@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8164-506X

2024, 13 (5), 1933-1947 | Research Article

Roman Emperor Caracalla's Travels in Western Anatolia in the Light of Ancient Sources

Mustafa Türk ¹

Abstract

The expansion of land routes and the security of land/sea routes during the Roman period made travelling in the Mediterranean world easier, faster and safer. Roman armies also used the roads in Anatolia during their frequent campaigns against the Parthians on the eastern border of the empire. In addition to personally commanding the army during the wars, some Roman emperors also travelled for the purpose of seeing and solving the problems in the imperial lands and integrating with the people. These travels had a significant impact on the creation of an atmosphere of peace and security in Anatolia. In addition, the emperors had the opportunity to establish ties with the local population, and the Anatolian cities received serious support from the emperor for their needs, and in return, they expressed their gratitude to the emperors through votive inscriptions, coins, statues and reliefs. Hadrian is the most famous of the Roman emperors who travelled to the provinces in order to solve problems on the spot and quickly. Hadrian, who was emperor between 117-138, spent more than half of his empire travelling. Emperor Caracalla, on the other hand, visited some centres in Western Anatolia during the preparations for the Parthian war, which he waged when he ruled the empire alone after having Geta killed. This study analyses Caracalla's journey to western Anatolia with the help of the works of ancient authors, coins and inscriptions depicting the emperor's travels. The study will focus on the itinerary, objectives, results and effects on the cities. The information obtained from the sources shows that Caracalla visited Troy and Pergamon in 214 and spent the winter in Nicomedeia. While in western Anatolia, the emperor also finalised the preparations for the Parthian war. Therefore, Caracalla's visit to western Anatolia had the purpose of both carrying out the war preparations and visiting the important centres of western Anatolia. Another point about the visit is that especially the visit to Pergamon was made to seek healing from Asclepius, the god of health.

Keywords: Caracalla, Caracalla's Journey to Western Anatolia, Parthian Expedition, Caracalla's Illness, Travels in Roman Period

Türk, M. (2024). Roman Emperor Caracalla's Travels in Western Anatolia in the Light of Ancient Sources. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 1933-1947. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1524112>

Date of Submission	29.07.2024
Date of Acceptance	08.10.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Humanity and Social Sciences, Department of History, Bandırma/Balıkesir, Türkiye, mturk@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8164-506X

Giriş

Anadolu, tarih boyunca içinde yaşayan halkların meydana getirdiği medeniyetler yanında, çeşitli zamanlarda Anadolu'ya hâkim olan halkların medeniyetlerini de kendi katkısıyla şekillendirmiştir. Anadolu'nun katkısıyla şekillenen bu medeniyetler arasında Roma da vardır. MÖ. 129 yılında kurduğu Asia Eyaleti ile Anadolu'daki ilk resmi toprağını elde eden Roma; aldığı askeri, ekonomik ve siyasi önlemlerle bölgedeki varlığını uzun süre devam ettirmeyi başarmıştır. Roma, bu uzun tarihsel süreç içinde Anadolu'nun etnik yapısı ve özellikle uygulanan vergi politikasından kaynaklanan pek çok sorunla da karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlar, zaman zaman eyaletlerin sınırlarında ve yönetiminde değişiklik yapılarak giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Anadolu, İran merkezli Parthlar ve Sasanilerle sınır komşusu olması dolayısıyla gerek sınırları korumak amacıyla konuşlanmış lejyonlar gerekse savaş için doğuya giden Roma orduları aracılığıyla Roma'nın askeri önlemleri ile de sürekli karşı karşıya kalmıştır.

Eyaletleri kontrol etmek için Roma'nın uyguladığı bir başka yöntem de imparatorların barışçıl gezileri ve bu geziler sırasında yerel halkın sorunlarını çözerek, eyalet halkının Roma'ya bağlılığını arttırmalarıdır. Bazı Roma imparatorları zaman zaman Anadolu'da yaptığı gezilerle³, sorunları yerinde göreyerek hızlı bir şekilde çözmeyi ve bu sayede bölgedeki varlıklarını daha uzun süre muhafaza etmeyi amaçlamışlardır. Dolayısıyla Roma ordularının ve *magistrat*larının gezileri dışında Roma imparatorları da Anadolu'da çeşitli seyahatler gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmada, imparator Caracalla'nın 214 yılında gerçekleştirdiği batı Anadolu seyahati incelenmektedir. Konu hakkındaki kaynaklarımız Cassius Dio, Herodianus ve Historia Augusta'dan oluşan antik edebi eserler ile imparatorun ziyaretlerini işleyen yazıtlar ve sikkelerden oluşmaktadır. Yazılı kaynaklarımızdan Cassius Dio ve Herodianus, Caracalla ile çağdaştır. Bunlardan Cassius Dio, aynı zamanda Caracalla'nın babası Semptimius Severus'un *consül*ü ve yakın dostudur (Boyana ve Türkan, 2019, s. 5). Yazarın, Caracalla döneminde de imparatora yakın olduğu anlaşılmaktadır. Caracalla'nın ölümünden sonra Macrinus tarafından Pergamon ve Smyrna'ya, bölgede çıkan karışıklıkları önlemek amacıyla *curator* olarak görevlendirilmiştir (Boyana ve Türkan, 2019, s. 6; Nollé, 1996, s. 33). Yazarın günümüze ulaşan tek eseri olan *Rhomaika* (Roma Tarihi), Roma'nın efsanevi kuruluşundan Severus Alexander'ın iktidarı ele geçirmesine (MS. 222) kadarki olayları anlatır (Nollé, 1996, s. 28). 80 kitaptan oluşan eser, yazarın yaptığı görevler dolayısıyla oldukça önemli olmakla birlikte günümüze eksik ulaşmıştır. 36.- 54. kitaplar (MÖ. 68-10) dışındaki bölümler, ya fragmanlar halindedir (79 ve 80. kitaplar- MS. 217-220) ya da Ioannes Ksiphilinos ve Ioannes Zonaras tarafından 11. ve 12. yy.'da yapılan özetleri (1-35. kitaplar- MS. 55-78) vardır (Türk, 2019, ss. 54-55). Caracalla'nın anlatıldığı bölüm de (78. kitap) Orta Çağ'da yapılan bu özetler sayesinde günümüze ulaşmıştır.

Caracalla ile çağdaş ikinci kaynağımız, Antiokheia'lı Herodianus'tur. Yazar, Roma imparatoru Marcus Aurelius'un 180 yılındaki ölümünden başlayan ve 238 tarihine kadar devam eden olayları anlatan 8 kitaplık bir eser (*ab excessu divi Marci libro octo*) kaleme

³ Bu yönde faaliyetleriyle tanınan imparatorların en ünlüsü Hadrianus'tur. 117-138 yılları arasında imparatorluk yapmış olan Hadrianus, imparatorluk topraklarında üç büyük seyahat gerçekleştirmiştir. Hadrianus'un Anadolu gezileri için bkz. Akşar, 2019, ss. 95-109.

almıştır (Howatson, 2013, s. 387). Anlattığı olayların bizzat tanığı olması eserinin önemini arttırmaktadır. Üçüncü kaynağımız *Historia Augusta* ise, 4. yüzyılda yazılmıştır ve Hadrianus'tan (117-138) Carinus'a (285) kadar devam eden dönemdeki imparatorların ve imparatorlukta hak iddia eden kişilerin hayatlarını içermektedir. Eserle ilgili çeşitli tartışmalar (Türk, 2019, ss. 56- 57) olmakla birlikte, 2. ve 3. yüzyıla ilişkin kaynaklarımızın az olması, eserin değerini arttırmaktadır. Çalışmamızda *Historia Augusta*'nın verdiği bilgiler, Cassius Dio ve Herodianus'un aktarımlarıyla karşılaştırılmaktadır.

1. Caracalla'nın Yaşamı ve İmparatorluğu

Septimius Severus ile Suriye kökenli karısı Iulia Domna'nın⁴ iki oğlundan ilki olan Caracalla, 188 yılında Lugdunum'da dünyaya gelmiştir (HA., Sept., III). Ancak bu konuda *Historia Augusta*'nın içeriğinde çelişki vardır. Septimius Severus'un anlatıldığı kitapta Caracalla ve Geta'nın, Septimius Severus ve Iulia Domna'nın oğulları oldukları bilgisi verilirken (HA., Sept., IV), diğer bazı bilgiler Caracalla'nın Severus'un önceki evliliğinden olduğu yönündedir (HA. Get., VII; Carac., X). Bu durumda Iulia Domna, Caracalla'nın üvey annesi olmaktadır. Ancak diğer kaynaklardaki bilgiler, Caracalla ve Geta'nın öz kardeş olduklarını doğrulamaktadır. Bu bilgilerden biri de Caracalla'nın adını Iulia Domna'nın babasından almış olmasıdır.

Zira Caracalla'nın asıl adı Bassianus'dur (Herodian., III, 10. 5). Küçük kardeşi Geta'nın adını amcasından veya Septimius Severus'un babasından almasına (HA. Sept., I; HA., Get. II) karşılık; Caracalla bu adı Syria'da güneş tanrısının rahibi olan anne tarafından büyük babası Bassianus'tan almıştır (Tahtalı, 2000, s. 8). Daha sonra ise Traianus, Hadrianus, Antininus Pius ve Marcus Aurelius gibi iyi imparatorlar ile bağını vurgulamak için kendisine Marcus Aurelius Antoninus adı verilmiştir (Herodian., III, 10. 5; Meijer, 2023, s. 108). *Historia Augusta*, bu ad değişimini⁵ bir rüyaya bağlamaktadır (HA., Get., I). Buna göre; Septimius Severus rüyasında kendisinden sonra Antoninus adlı bir kişinin imparator olacağını görmüş ve Bassianus'a, Marcus Aurelius Antoninus adını vermiştir. Iulia Domna'nın, Geta'nın imparatorluktan mahrum kalacağı uyarısı nedeniyle ya da Severus'un babalık içgüdüleriyle sonradan Geta'ya da Antoninus adı verilmiştir (HA., Get. I). Caracalla adı ise Antoninus'un giydiği *caracallus*⁶ denen Gal pelerini dolayısıyla kendisine verilen bir lakaptır (HA., Carac., IX). Septimius Severus, Parthlarla yaptığı savaş⁷ öncesinde Caracalla'ya *Senatus* tarafından *Caesar* unvanı⁸ verilmesini sağlamıştır (HA., Sept., XIV). Caracalla'nın *Augustus* unvanıyla tahta ortak ilan edilmesi ise Severus'un Parthlar'ı yenilgiye uğratması sonrasında gerçekleşmiştir (HA., Sept., XVI). *Historia Augusta*'dan öğrendiğimize göre bu sırada 13 yaşında olan Caracalla, askerler tarafından ortak imparator ilan edilmiş, aynı sefer sırasında Severus'un küçük oğlu Geta'ya ise *Caesar* unvanı verilmiştir. Septimius Severus da bu unvanları kutlamak için askerlere Ktesiphon'u yağmalama izni vermiştir (HA., Sept., XVI).

Severus, Parth savaşından sonra çıktığı Britannia seferi sırasında 211 yılında

⁴ *Historia Augusta*'ya göre Septimius Severus, Marcus Aurelius tarafından *pleb tribunusu* görevi verildiğinde evlendiği Marcia adlı ilk eşini Gallia Lugdunensis eyaletine *legatus* olduğu dönemde kaybetmiş ve yıldız halinde bir kralla evleneceği kehaneti bulunan Syria'lı Iulia Domna ile evlenmiştir (HA., Sept., III).

⁵ Severus'un ad değişimi konusundaki kararında etkili olduğu belirtilen nedenler için bkz. HA., Get., II.

⁶ Ayak bileklerine kadar uzanan pelerin.

⁷ Septimius Severus'un Parthlarla yaptığı savaş hakkında bkz. HA., Sept., XV-XVI; Herodian., III, 10. 5.

⁸ Caracalla'nın aldığı diğer unvanlar için bkz. Tahtalı, 2000, ss. 10-11, 13.

Eboracum'da öldüğünde (HA., Sept., XIX), geride varis olarak iki oğlu Caracalla ve Geta'yı bırakmıştır. Sözde, iki kardeş ortak imparator olmakla birlikte Cassius Dio'nun belirttiği gibi, gerçekte yönetimin Caracalla'nın elinde olduğu anlaşılmaktadır (Cass. Dio, LXXVII, 1). Septimius Severus'un ölümünden sonra Caracalla, Caledonialılarla barış yaparak kardeşi Geta ve annesi Iulia Domna ile birlikte Roma'ya dönmüştür (Herodian., III, 15. 6-7; Cass. Dio, LXXVIII, 1. 1; Gibbon, t.y., s. 153). Septimius Severus iki kardeşin eşit şekilde imparatorluğu yönetmesini istemiş olmasına rağmen (HA., Sept., XX), Caracalla ve Geta arasında daha çocukken başlayan ve iki kardeşin çevresindeki kişilerin kendi menfaatleri uğruna destekledikleri çekişme (Herodian., III, 10. 3,4)⁹, Septimius Severus'un ölümünün ardından devam etmiş ve olaylar neredeyse imparatorluğu bölecek boyuta ulaşmıştır. Caracalla'nın Avrupa'yı ve batı Afrika'yı, Geta'nın ise Asya ve Mısır'ı yönetmesi kararlaştırılmış (Herodian., IV, 3. 5-9; Gibbon, t.y., s. 154), ancak Iulia Domna iki kardeşin imparatorluğu bölme girişimlerini, "imparatorluğu bölebilirsiniz ama annenizi bölemezsiniz" diyerek engellemiştir (Herodian., IV, 3. 8; Tahtalı, 2000, s. 17). İki kardeşi barıştırma girişimlerine rağmen Caracalla ve Geta, birbirlerine karşı güvensizliklerinden dolayı sarayı bölerek, kaldıkları bölümlerin girişlerini dahi ayırtmıştır (Herodian., IV, 1. 2, 5). Nihayetinde çekişme Caracalla'nın kardeşi Geta'yı 211 yılında annesinin kucagında öldürtmesiyle sonuçlanmıştır (HA., Sept., XXI; Herodian., IV, 4. 3; Cass. Dio, LXXVIII, 2. 1-6). Caracalla bir yandan Geta'nın anısını lanetlerken (HA., Carac., I; Nollé, 2003, s. 409)¹⁰ ve yaklaşık yirmi bin Geta destekçisini öldürtürken (Cass. Dio, LXXVIII, 4. 1; Gibbon, t.y., s. 156), diğer yandan da işlediği suçu hafifletmek ve tepkiyi önlemek için Geta'nın tanrılar arasında katılması dileğini belirtmiştir¹¹. Kaynaklar Caracalla'nın, kardeşinin kendisine karşı suikast düzenlediğini ileri sürerek cinayeti kendisini koruma çabası olarak anlattığını, böylece askerlerin ve senatonun tepkisini dindirmeye çalıştığını aktarmaktadır (Herodian., IV, 4. 4; HA., Carac., II; Cass. Dio, LXXVIII, 3. 1). Fakat Caracalla'ya karşı tepkiyi asıl sona erdiren husus, askerlere dağıtılan yüklü miktarda para (Herodian., IV, 4. 7; HA., Get., VI) ile Geta yanlılarının acımasızca öldürülmesidir (HA., Carac., II, III. IV; Herodian., IV, 4. 7-8; IV, 6.1.; Cass. Dio, LXXVIII, 4. 1).

Aşağıda değinildiği gibi bu olaylardan sonra Caracalla Roma'dan ayrılarak önce Galya'ya, ardından da doğuya hareket ederek Dacia ve Thrakia'dan batı Anadolu'ya gelmiş, burada Parth seferinin hazırlıklarını tamamladıktan sonra Parthlar'a ve Armenialılar'a karşı savaşı yönetmek üzere Antiokheia'ya geçmiştir (HA., Carac., VI). İmparator 215 kışını Antiokheia'da geçirmiş, ardından tanrıları onurlandırma ve İskender'in kurduğu kenti görerek ona öykünme amacıyla Mısır'daki Aleksandria'ya gitmiştir (Herodian., IV, 8.7). Fakat Aleksandria'da kendisi hakkında kötü konuşmaları gerekçesiyle büyük bir katliam yaptırmış ve kentin hazinesini yağmalatmıştır (HA., Carac., VI; Cass. Dio, LXXVIII, 22. 1-3). 215 yılı sonunda Antiokheia'ya dönen Caracalla, Parthlarla savaşmıştır (Herodian., IV, 10-11; HA., Carac., VI)¹². Parthların daha güçlü bir

⁹ İki kardeşin küçüklüğünde yaşanan bir kısım olaylar, kâhinler tarafından Caracalla'nın Geta'yı öldüreceği şeklinde yorumlanmıştır (HA., Get., II, III, IV).

¹⁰ Roma'da bir kişinin anısının lanetlenmesi Latince "*Demnatio Memoriae*" terimi ile ifade edilmektedir. *Demnatio Memoriae*'a maruz bırakılan imparatorun adı yazıtlardan silinmekte, sikkeler üzerindeki ve kabartmalardaki tasvirleri kazınarak, heykelleri tahrip edilmekte ve bu sayede kişinin toplum hafızasındaki izleri silinmeye çalışılmaktadır. *Demnatio Memoriae* uygulamasının yöntemi, kaynakları ve uygulama örnekleri için bkz. Aytüre, 2022, ss. 20-31.

¹¹ "Hayatta olmadığı sürece tanrısal olsun" (HA., Get., II).

¹² Caracalla'nın Parthlarla yaptığı savaşın kronolojisi konusundaki tartışmalar için bkz. Speidel, 2022, s. 161 vd.

şekilde saldırmak için geri çekildiğini öğrenen imparator Edessa'ya çekilmiş, 217 yılında Carrhae'daki ay tanrısı Lunus'un tapınağını ziyaret etmek için yaptığı yolculuk sırasında *praetor praefectusu* Macrinus'un kıskırttığı Martialis adlı bir asker tarafından öldürülmüştür (Herodian., IV, 12-13; Gibbon, t.y., s. 160). *Historia Augusta*, suikastın Nisan ayının *Idus*'undan 8 gün önce, *Megalensia* (ana tanrıça) bayramında ve bizzat Caracalla'nın doğum gününde gerçekleştiğini aktarmaktadır (HA., Carac., VI, VII). Caracalla'nın öldürülmesinden sonra Macrinus, oğlu Diadumenianus ile birlikte imparator ilan edilmiş (HA., Carac., VIII), ancak Iulia Domna'nın kız kardeşi Iulia Maesa, torunu Elegabalus'un Caracalla'nın oğlu olduğunu ileri sürülerek imparator olmasını sağlamıştır (Gibbon, t.y., s. 164, 165). Yapılan mücadelede kazanan taraf Elagabalus olmuştur.

Historia Augusta, Caracalla'nın çocukluk döneminde karakter ve davranış açısından oldukça iyi biri olduğunu belirtmekte, gençliğinde ise ya babasının tavsiyesiyle ya mizacı dolayısıyla ya da Büyük İskender'e benzeyebilmek için daha sert bir karaktere büründüğünü aktarmaktadır (HA., Carac., I, II). Kötü alışkanlıklarını bırakması için babası tarafından *praetor praefectusu* Plautianus'un kızıyla evlendirilmesine rağmen, değişmemiştir (Herodian., III, 10. 5-5). Cassius Dio, Caracalla'nın mensup olduğu üç ırkın sadece kusurlarını; Gallialıların istikrarsızlığını, korkaklığını ve pervasızlığını, Africalıların sertliğini ve acımasızlığını ve Syrialıların sinsiliğini kendinde barındırdığını belirtmektedir (Cass. Dio, LXXVIII, 6.1). Özellikle Geta'nın öldürülmesinden sonra imparator, ciddi zihinsel ve fiziksel etkileri olan bir hastalığa yakalanmış (HA., Carac., V; Nollé, 1996, s. 28) ve tutarsız davranışlar göstermeye başlamıştır.

211-217 yılları arasında 6 yıl hüküm süren Caracalla'nın önemli icraatları arasında ise, Roma'da yaptırdığı devasa hamam kompleksi (Nollé, 2003, Lev. 2) ile bu hamamın yanından geçen ve Roma'daki diğer sokaklardan daha gösterişli olan yol dikkat çekmektedir (HA., Carac., IX). Ayrıca 212 yılında ilan ettiği *Constitutio Antoninana* adlı ferman ile Roma imparatorluğu topraklarında yaşayan özgür kişilere vatandaşlık hakkı tanımıştır (Tahtalı, 2000, ss. 27-36). Caracalla'nın, bu icraatını daha fazla insanın imparatorun sağlığı için tanrılardan talepte bulunması amacıyla gerçekleştirdiği belirtilmektedir (Nollé, 1996, s. 28). Ancak herkese Roma vatandaşlık hakkı verilmesinin arka planında, "geniş kitlelerden vergi alınarak, imparatorluğun ihtiyaç duyduğu maddi kaynağın toplanması" olduğu kabul edilmektedir. Bozulan ekonomiyi düzeltmek adına yapılan ikinci yenilik ise *Antoninianus* adlı yeni bir gümüş sikkenin tedavüle sokulmasıdır (Howgego, 1998, s. 154; Tulay, 2001, s. 24). *Antoninianus*'lar 1,5 *Denarius* ağırlığında olmakla birlikte, değeri iki *Denarius*'a eşitlenmiş, ancak yapılan bu düzenleme kalıcı bir düzelmeye yol açmamıştır. İmparatorun gerek orduyu kendi yanına çekmek için askerlere verdiği paralar gerek eğlencelerinin masrafları gerekse savaşlar; babası Septimius Severus döneminde biriktirilen hazinenin (bkz. HA., Sept., XXIII) boşalmasına neden olmuştur.

2. Caracalla'nın Batı Anadolu Seyahati

Caracalla, Geta'nın öldürülmesinden bir süre sonra 212 yılı sonlarında veya 213 yılı başında (Halfmann, 1986, s. 223; Speidel, 2023, s. 88) Roma'dan ayrılarak¹³ Galya ve Germania'ya bir sefer düzenlemiştir (Akşit, 1985, s. 340; Lindholmer, 2022, s. 75; Speidel,

¹³ Caracalla'nın Roma'dan ayrıldıktan sonraki faaliyetleri ve uğradığı yerlerle ilgili kaynaklar için bkz. Halfmann, 1986, ss. 223-225; MacKenzie, 1949, ss. 36-48; Kovács, 2012, s. 381 vd.

2023, ss. 88-89; Nollé, 2003, s. 409). *Historia Augusta*, Caracalla'nun Roma'daki icraatları sonrasında Galya'ya hareket ettiğini, bölgede yerel halkın aleyhine düzenlemeler yaptıktan sonra da doğu seferine yöneldiğini aktarmaktadır (HA., Carac., V). Herodianus ise imparatorun, Geta'yı ve Geta destekçilerini öldürtmesinden sonra vicdanen Roma'da yaşayamadığı için, İtalya'dan ayrılarak Tuna kıyılarına gittiğini belirtmektedir (Herodian., IV, 7. 1-2). İmparatorun amacı Roma garnizonlarını denetlemek ve bölgedeki eyaletleri ziyaret etmektir. Ayrıca bu sırada imparatorun Germenlerle mücadele ettiği ve elde ettiği başarı nedeniyle *Germanicus Maximus*¹⁴ unvanı aldığı bilinmektedir (HA., Carac., V). Kaynaklar, Caracalla'nun imparatorluğun kuzey sınırlarındaki sorunlarla ilgilenmesinin yanında bölgede, yarışlar ve vahşi hayvan gösterileri de düzenlediğini bildirmektedir (Herodian., IV, 7. 2). Gerçekleştirdiği vahşi hayvan gösterilerindeki başarısı askerlerin hayranlığını, bu sırada kendisini askerlerden birisi gibi göstermesi ise onların sevgisini kazanmasını sağlamıştır (Herodian., IV, 7-7).

Caracalla, Tuna Nehri kıyılarında bulunan garnizonlardaki sorunları hallettikten sonra muhafız alayı eşliğinde Makedonia sınırındaki Thrakia'ya geçmiştir (Herodian., IV, 8. 1). Balkanlarda bulunduğu sırada, Roma'da ve ordugâhlarda Büyük İskender'in heykellerinin dikilmesini emretmiş, komutanlarına İskender'in generallerinin adlarını vermiş ve seçkin gençleri yeni kurduğu, Makedonia *phlanksı* (İskender *phalanksı*) olarak adlandırılan birliğe kaydetmiştir (Herodian., IV, 8, 1-2; Cass. Dio, LXXVIII, 7. 1-2). Herodianus, Caracalla'nun kendisini ikinci İskender olarak lanse etmek için bir tarafında İskender'in diğer tarafında ise kendisinin kabartmasının olduğu eserlerle tüm Roma'yı doldurduğunu bildirmektedir (Herodian., IV, 8. 1-2).

İmparator, bölgedeki sorunları çözdükten sonra ise Thrakia'dan Batı Anadolu'ya geçmiştir. Cassius Dio geçişin Hellespontus'tan tehlikesiz bir şekilde gerçekleştiğini bildirmektedir (Cass. Dio, LXXVIII, 16-7). Buna karşılık *Historia Augusta*, geçiş sırasında Caracalla'nun içinde bulunduğu geminin *antenna*'sının (yelken sereni) kırıldığını, imparatorun muhafızlarıyla birlikte bir *triremis*'e (üç sıra kürekli gemi) alınarak kurtarıldığını aktarmaktadır (HA., Carac., V; Speidel, 2022, s. 163). *Historia Augusta* ayrıca, Caracalla'nun bölgede pek çok yaban domuzu ele geçirdiğini (avladığını), hatta bir keresinde aslanla karşılaştığını yazmaktadır (HA., Carac., V)¹⁵. Bu avları dolayısıyla Caracalla, arkadaşlarına yazdığı mektupta Herakles'in yiğitlik seviyesine ulaştığını belirterek övünmüştür (HA., Carac., V). Bölgenin *faunası* açısından bakıldığında, yaban domuzu avı mümkündür. Buna karşılık aslan avı, farklı bir bölgede (Thrakia- Makedonia sınırı?) gerçekleşmiş olmalıdır.

Caracalla Anadolu'ya geçtiğinde ilk olarak Troia'ya giderek, Achilleus'un mezarını ziyaret etmiştir. Cassius Dio, Achilleus'un mezarının başında imparatorun kendisinin de katıldığı yarışların yapıldığını ve Caracalla'nun yarışa katılanlara sanki eski Troia'yı fethetmişler gibi ödüller vererek, bronz bir Achilleus heykeli diktirdiğini aktarmaktadır (Cass. Dio, LXXVIII, 16-7). Kendisini Achilleus ile özdeşleştiren Caracalla, çok sevdiği

¹⁴ Caracalla babası yaşarken de *Germanicus* unvanı almıştır (HA., Carac., VI).

¹⁵ İmparatorların çıktığı geziler esnasındaki av başarıları, Roma'da ve eyaletlerde imparatorların cesaretinin göstergesi açısından önemlidir. Bu başarının gerçekliği konusu ise genelde tartışmalıdır. Bazı başarılar sadece sözde kalmıştır. Ancak bütün av anlatılarının uydurma olduğunu söylemek de mümkün değildir. Avın imparatorlar için bir spor olması nedeniyle, imparatorlar daha küçük yaşlardan itibaren bu konuda eğitilmektedir. Burada belirleyici unsur, kaynakların aktardığı av hayvanının o bölgenin *faunası*yla uyumlu olup olmadığıdır.

azatlısı Festus'un Troia'da ölümüyle Akhilleus ile arasındaki benzerliği¹⁶ güçlendirme fırsatı elde etmiştir (Herodian., IV, 8-4). Herodianus, Caracalla'nın Troia'da bulunduğu sırada, hayranlık duyduğu Sulla ve Kartacalı Hannibal'in heykellerini ve resimleri yaptırıldığını bildirmektedir (Herodian., IV, 8. 5). İmparator'un 214 yılının sonbaharında Troia'dan ayrılarak Pergamon'a gittiği anlaşılmaktadır (Nollé, 1996, s. 30). Her ne kadar Herodianus, Cassius Dio ve *Historia Augusta*'dan farklı olarak imparatorun önce Pergamon'u ziyaret ettiğini, sonrasında Troia'ya gittiğini bildirirse de (Herodian., IV, 8. 3-4), mantıken önce Troia'nın sonrasında ise Pergamon'un ziyaret edilmesi gerekmektedir¹⁷. Cassius Dio'nun bölgeyi tanıması da verdiği bilgilere güvenmemizi sağlamaktadır.

Caracalla'nın, sağlık tanrısı Asklepios'un en önemli tedavi merkezlerinden biri olan Pergamon'u ziyaretinin amacı, hastalığına çare arayışıdır. *Historia Augusta*'ya göre Caracalla Galya'daki toplulukların haklarını çiğneyen düzenlemeleri sonrasında bir hastalığa tutulmuştur (HA., Carac., V). Bölgedeki büyücülerin imparatoru büyülediği söylentisi yayılmış, imparatorun hastalığı ile ilgili söylentileri yayanlar da ağır bir şekilde cezalandırılmıştır (Nollé, 1996, s. 28). Ancak imparatorun hastalığı, daha çok kardeşi Geta'yı öldürtmesine bağlanmaktadır. İddiaya göre öldürülen Geta ve Septimius Severus rüyasında sürekli Caracalla'ya görünmekte ve babası Septimius Severus bir kılıçla onu takip etmektedir (Nollé, 1996, s. 28). Nihayetinde imparator *psikosomatik* bir hastalığa tutulmuş ve bu hastalığı artık gizlenemez hale gelmiştir (Nollé, 1996, s. 28). Yukarıda da değinildiği gibi Caracalla'nın 212 yılında imparatorluk topraklarında yaşayan herkese Roma vatandaşlık hakkı vermesinin arka planında, yeni vatandaşların imparatorun cömertliğine minnetarlıklarından dolayı onun sağlığı için dua edecekleri beklentisi olduğu iddia edilmektedir (Nollé, 1996, s. 28). Ancak imparator iyileşmemiştir. Üstelik 213 yılında Germania'ya yaptığı sefer sırasında durumu daha da kötüleşmiş, doktorların tedavileri sonuç vermeyince, imparator bu hastalığından kurtulmak için bölgedeki kaplıcalarda tedavi görmüş, Faimingen'deki Apollon Grannus'un tapınağını bizzat ziyaret ederek sunduğu kurbanlarla ve adaklarla tanrıdan şifa istemiştir (Akşit, 1985, s. 340; Nollé, 1996, s. 29; Nollé, 2003, s. 410). İmparatorun Apollon Grannus'a bağlılığını, Ephesos'da bulunmuş olan bir yazıt ta kanıtlamaktadır (Nollé, 1996, s. 29). Ancak Apollon Grannus'a yapılan adakların ve duaların imparatoru iyileştirmediği anlaşılmaktadır. Hatta kaynaklar, başvuru olan Klaros Apollon Tapınağı'nın rahibinin adını verdiği bütün tanrılardan yine adaklarla yardım talep edildiğini¹⁸, ancak bunun işe yaramadığını bildirmektedir (Nollé, 1996, s. 30; Cass. Dio, LXXVIII, 15. 5-7).

Bütün bu çabaların işe yaramaması, Caracalla'nın şifa bulmak için Pergamon'a yönelmesine yol açmıştır. Çünkü şifalı uyku ve diğer terapilerle insanların şifa aradıkları sağlık tanrısı Asklepios'un en ünlü kutsal alanlarından (*Asklepieion*) biri Pergamon'da bulunmaktadır (Nollé, 2003, s. 411). Sağlık tanrısının Pergamon'daki kutsal alanı, özellikle 2. yüzyılda Roma dünyasında hastaların ilk tercih ettiği merkez konumundadır. Herodianus, Caracalla'nın Pergamon ziyareti sırasında *Asklepieion*'da gördüğü tedaviyi

¹⁶ Akhilleus'un en yakın arkadaşı Patroklos da Troia Savaşı sırasında Troia Kralı Priamos'un oğlu Hektor tarafından öldürülmüştü.

¹⁷ Bu görüş daha kabul edilebilir olmakla birlikte, Caracalla'nın gemi ile Pergamon'un limanı Elaia'ya giderek, buradan kara yoluyla Pergamon'a ulaşip; tedavi olduktan sonra Troia ve Bithynia'yı ziyaret etmiş olması da olasılık dâhilindedir (bkz. Nollé, 2003, s. 410).

¹⁸ İmparatorluğun çeşitli merkezlerinde tespit edilen ve üzerinde "*Klaros'lu Apollon'un açıklamasına göre tanrı ve tanrıçalara adanmıştır*" yazan Latince yazıtlar, Caracalla'nın şifa arayışı ile bağdaştırılmaktadır (Nollé, 1996, s. 30).

kısaca şöyle anlatmaktadır: "...sonra Küçük Asya'daki Pergamon'a giderek Asklepios'un şifa tedavilerini denedi. O şehre vardığında rüya tedavilerinden dilediği gibi yararlandı, rüya tedavisinde hastalar Asklepios'un kendilerine görünceğini ve onları iyileştireceğini umuyorlardı" (Herodian., IV, 8,3).

Tedavi sonrası, Caracalla'nın tamamen iyileşip iyileşmediği belli olmamakla birlikte, imparatorun kendisini daha iyi hissettiği anlaşılmaktadır. İmparatorun tedavisinden sonra Pergamon'a tekrar gelmiş olması da mümkündür (Nollé, 2003, s. 414). Caracalla memnuniyetinin karşılığı olarak Pergamonlular'a ve Pergamon'daki Asklepios tapınağına çeşitli ayrıcalıklar bahşetmiştir. İmparator kültü tapınağına sahip kentlerden biri olan Pergamon'a Caracalla tarafından 3. Neokorosluk unvanı verilmiştir. Böylece kent Asia eyaletindeki üçüncü neokorosluk unvanını elde eden ilk kent olmuştur (Nollé, 1996, s. 30). Pergamon'un bastığı bir sikkeden kentteki Caracalla kültünün Asklepios tapınağına kurulduğu anlaşılmaktadır (Nollé, 1996, s. 30, Lev. 12). Caracalla'nın heykeli tapınağın *cella*'sına tanrının (Asklepios) kült heykelinin yanına yerleştirilmiştir (Nollé, 1996, s. 30). Pergamonlular da imparatorun kendi şehirlerinde iyileşmiş olmalarından memnundur. Pergamon kentinin Caracalla döneminde bastırıldığı sikkelerde¹⁹ de imparatorun kenti bu ziyareti işlenmektedir (Howgego, 1998, s. 100). Kentin bastığı sikkeler üzerindeki tasvirlerden biri, at üzerindeki Caracalla'nın kente gelişini (*adventus*) anlatmaktadır (Nollé, 2003, Lev. 7.2). Diğer sikkeler üzerindeki tasvirler ise genelde Pergamon'un baş tanrısı olan Asklepios'la Caracalla arasındaki ilişki ile ilgilidir (Nollé, 1996, s. 31; Nollé, 2003, Lev. 7). Amaç, Caracalla'nın Asklepios'a bağlılığının vurgulanmasıdır.

Pergamon'dan sonra imparatorun seyahatinin yönü Bithynia'ya yönelmiştir. Herodianus, Caracalla'nın Asia'nın geri kalanını, Bithynia'yı ve kalan eyaletleri dolaştığını bildirirse de (Herodian., IV, 8,6), antik yazarların eserlerinde Troia, Pergamon ve Nikomedeia dışında batı Anadolu'dan başka kent adı verilmemektedir. Ancak Caracalla, hem Troia'dan Pergamon'a geliş yolu üzerindeki kentlere hem de Pergamon'dan Bithynia'daki Nikomedeia'ya doğru yolculuğu sırasında yol üzerindeki kentlere uğramış olmalıdır²⁰. Şayet Caracalla, Troia'dan Pergamon'a karayolu ile gitmiş ise, uğradığı kentlerden biri yol üzerindeki Adramytteion'dur. Roma imparatorluk döneminde²¹ Pergamon'dan Bithynia'ya gitmek için ise bazı ara bağlantılar olmakla birlikte, Hadrianoutherai, Miletopolis ve Prusa güzergâhını takip etmek gerekmektedir. Ayrıca Caracalla'nın zaman zaman çevre kentleri ziyaret etmiş olması da mümkündür. Zira aşağıda değinilen ve sınır sorununun çözümünü konu alan bir yazıt imparatorun Thyateira'yı ziyaret ettiği göstermektedir.

Nümizmatik kaynaklar, imparatorun Pergamon'dan Nikomedeia'ya dönüş yolculuğu sırasında ziyaret için özellikle Asklepios kültünün olduğu kentleri tercih ettiğini göstermektedir. Bu kentlerden biri de Hadrianoutherai'dır. Kentin bastığı bir

¹⁹ Caracalla'nın Pergamon ziyareti ile ilgili bir başka kaynak heykeltıraşlık eserlerdir. Bu konuda bkz. Halfmann, 1986, s. 227.

²⁰ Caracalla'nın ziyaret ettiği kesin olan veya ziyaret olasılığının yüksek olduğu Küçük Asya'daki kentler arasında Alexandria ad Issum, Alexandria Troas, Ankyra, Kilbani, Kyzikos, Ilium, Laodikea, Nikaia, Nikomedeia, Pergamon, Smyrna, Tarsus, Thyateira, Tralleis ve Tyana'nın adları yer almaktadır ("Caracalla- Asia Minor: the non-literary evidence", t.y.). İmparatorun Anadolu'da ziyaret ettiği kentler ve kullandığı güzergâhla ilgili tartışmalar için ayrıca bkz. Halfmann, 1986, ss. 227-229.

²¹ Roma imparatorluk döneminde kuzey batı Anadolu'daki yol ağları konusunda bkz. Doğançık, 2022, ss. 222-227; Türk, 2019, ss. 19-20.

madalyonun önyüzünde asker elbisesi taşıyan Caracalla portresi, arka yüzünde ise ortada yine asker elbisesi içinde Caracalla, Asklepios ile tokalaşırken, bir elinde bereket boynuzu olan Tyche de diğer eliyle imparatorun başına çelenk koyarken tasvir edilmiştir (Türk, 2022, s. 622). Arka yüzde *ethnikon* ile birlikte kentin *strategosunun* adını içeren bir *lejan*²² yer almaktadır. *Lejandan*, sikkenin Aur. Attalos Moshianos'un ikinci *strategosluğu* döneminde basıldığı anlaşılmaktadır. Caracalla'nın 214 yılında bölgede bulunması nedeniyle madalyon, 214 yılına tarihlenmektedir. Ancak Caracalla'nın Hadrianoutherai'deki faaliyetleri konusunda başka kaynağımız yoktur.

Antik yazarların eserlerindeki aktarımlar, imparatorun batı Anadolu'daki ana yolculuk güzergâhının; Troia, Pergamon ve Nikemedeia şeklinde olduğunu göstermektedir. Ancak epigrafik verileri değerlendiren bazı araştırmacılar, Caracalla'nın 213 yılının Aralık ayı başında Nikemedeia'ya geldiğini, buradan Troia ve Pergamon'a geçtiğini ve en son tekrar Nikemedeia'ya gelerek savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra doğuya yöneldiğini ifade etmektedir (Speidel 2023, s. 89 vd.). Bu görüşe göre, Caracalla Thrakia'ya 214 yılında Parth savaşı için asker toplamak amacıyla Nikemedeia'dan gitmiştir (Speidel, 2022, ss. 168-169). Dolayısıyla kaynakların aktardığı Caracalla'nın Thrakia ve Balkanlardaki faaliyetleri de bu sırada gerçekleşmiş olsa gerektir. Yılın ikinci yarısında ise imparator Thrakia'dan ayrılarak gemi ile Pergamon'un limanı Elaiia'ya giderek, buradan kara yolu ile Pergamon'a geçmiş, tedavisinden sonra ise tekrar Nikemedeia'ya dönmüştür (Speidel, 2023, s. 94).

Her iki durumda da Caracalla, 214-215 kışını Nikemedeia'da geçirmiştir (Lindholmer, 2022, s. 76; Halfmann, 2986, s. 227)²³. Kaynaklar, imparatorun Nikomedeia'da bulunduğu sırada zamanını, düzenlenen oyunlar ve eğlencelerle geçirdiğini bildirmektedir (Cass. Dio, LXXVIII, 17. 4). Ayrıca imparator burada Parth savaşının hazırlıklarını tamamlamıştır. Savaş hazırlıkları arasında; asker temini, Makedonlular'dan oluşan *phalanx*ın sıkı bir eğitimden geçirilmesi (Tahtalı, 2000, s. 41; Speidel, 2022, s. 167) ve gemi ile Syria'ya götürülmek için iki büyük savaş makinası yapılması (Tahtalı, 2000, s. 41; Cass. Dio, LXXVIII, 18. 1) gibi faaliyetler vardır. Caracalla, kentte aralarında Cassius Dio'nun da bulunduğu senatörler için bir festival (*Saturnalia*) düzenlemiştir (Akşit, 1985, s. 341). Nisan ayında Nikomedeia'da doğum günü şerefine gladyatör oyunları düzenleyen imparator, sonrasında Parth seferi için Antiokheia'ya hareket etmiştir (Cass. Dio, LXXVIII, 19.3; Herodian., IV, 8. 6).

3. Caracalla'nın Batı Anadolu Seyahatinin Sonuçları

Caracalla hem Batı Anadolu'da (Asia ve Bithynia eyaletleri) hem de diğer Roma eyaletlerinde yaptığı gezilerle, imparatorluğunu garanti altına almayı amaçlamıştır. İmparator, ordudan uzakta kalmasının ordu üzerindeki etkisini azalttığının; buna karşılık savaşlarda ordusunun başında bulunmasının başarıda önemli bir etken olduğunun farkındadır. Gezileri sırasında askerlere yakın davranması, onların yaptığı işlere yardım etmesi ve onlarla aynı imkânları kullanması askerlerin gönlünü kazanmasını sağlamıştır (Herodian., IV, 7. 4-7). Gittiği yerlerdeki halklarla bağ kurabilmek için o bölgenin yerel giysilerini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Germania'da Germen giysileri giyerken, Thrakia'ya geldiğinde kendisini İskender'le özdeşleştirmek

²² ΕΠΙ ΣΤΡ ΑΥΡ ΑΤΤΑΛΟΥ ΜΟΞΙΑΝΟΥ ΑΑΡΙΑΝΟΘΗΡΕΙΤΩΝ ΤΟ-Β-Ε-Α. *Lejandan* sonundaki E-A kısaltmasının anlamı açık değildir.

²³ Konunun epigrafik ve nümizmatik kaynakları için bkz. Lindholmer, 2022, s. 77 vd.

için Makedonia giysileri giymeye başlamıştır (Herodian., IV, 8. 2).

İmparator Roma'nın temsilcisi olduğundan, Roma'daki bolluk ve bereketin imparatorun olduğu her yerde olması gerekmektedir. Bu nedenle geçici de olsa Caracalla'nın ziyareti sırasında kentlerde halkın çeşitli yardımlarla desteklendiği düşünülebilir. Çevre kentlerden imparatoru ve imparatorun onuruna düzenlenen şenlikleri izlemeye gelen halk, kentlerin ekonomik ve sosyal yaşantısına katkı sağlamıştır. Ayrıca Roma'ya gelen elçilerin imparatorun bulunduğu yere gönderilmesi²⁴, eyaletlerin tanıtımı açısından etkili olmuştur. Caracalla'nın Anadolu'da bulunduğu süre içerisinde imparatorla görüşmek için pek çok heyet, Anadolu'ya gelmiş olmalıdır. Ancak düzenlenen etkinliklerin masrafları yerel halk yanında imparatorluk hazinesine de oldukça fazla yük getirmiştir.

Buna karşılık Caracalla'nın seyahati, eyaletlerdeki yapılaşma faaliyetlerine olumlu katkı sağlamıştır. İmparatorların seyahatleri bir anlamda yeni yolların ve binaların yapımı ile eskilerinin onarımı için bir vesiledir. Gerek imparator için hazırlanan yapılar gerekse imparatorun, kente geldikten sonra mevcut yapıların onarılması veya yeni yapı inşası için verdiği destekler, kentlerin imarına olumlu katkı yapmıştır. Örneğin Caracalla, Nikomedeia'da Thermeler kaplıcalarını onartmış ve yeni yollar yaptırmıştır (Tahtalı, 2000, s. 47). Caracalla'nın zevkine düşkün olması, onun için hazırlanan yapılar konusunda daha özenli davranıldığını düşündürmektedir.

İmparatorlar gezileri sırasında kentlerin gelişimine katkıda buldukları gibi, bazı yerleşimlerin statülerinde kent lehine veya aleyhine değişiklikler yapabilmektedir. Caracalla'nın batı Anadolu gezisi sırasında bölgedeki kentlerin gelişimine katkısı konusundaki bilgilerimiz, daha çok kentlerde düzenlenen festival ve yarışlar konusundadır. Ancak Antiokheia'nın 213 yılında Roma kolonisi yapıldığı Herodianus tarafından aktarılmaktadır (Tahtalı, 2000, s. 25).

Caracalla'nın batı Anadolu ziyareti, bölgedeki kentlerin sorunlarını direkt imparatora arz etme ve hızlı bir şekilde çözümlenmesine olanak sağlamıştır. Roma eyaletlerinin sakinlerinin yaşadıkları sorunları merkeze iletme imkânı olmakla birlikte (Ergin 2013, ss. 352-357), pratikte çoğu zaman bu mümkün değildir. Eyaletlerde yaşayan halka, yaşadıkları sorunları imparatora iletme olanağını genelde imparatorun bölgelerini ziyareti sunmaktadır. İletilen sorunların önemli bir bölümünü kentler arasındaki sınır problemleri oluşturmaktadır. Nitekim Caracalla'nın, bölgeyi ziyareti sırasında Thyateira ve Hierokaisareia arasındaki sınır sorununu çözdüğü bir yazıttan anlaşılmaktadır (Ergin 2013, s. 354). Kaynaklar, Caracalla'nın gezileri sırasında bu tarz sorunlarla ilgilendiğini bildirmektedir. Herodianus, imparatorun nadiren davalara baktığını, ancak davanın özünü kavrama kapasitesinin oldukça yüksek olduğunu bildirmektedir (Herodian., IV, 7.2). Cassius Dio da Caracalla'nın Nikomedeia'da bulunduğu sırada yaptığı işleri anlatırken, Herodianus ile benzer şekilde imparatorun nadiren mahkeme başkanlığı yaptığını aktarmaktadır (Cass. Dio, LXXVIII, 17. 4).

Caracalla'nın Pergamon'daki *Asklepieion*'da tedavi olması, sağlık tanrısı Asklepios'un Roma dünyasında daha yaygın bir konuma gelmesinde önemli rol oynamıştır (Nollé,

²⁴ Caracalla'nın Apollon Grannus'dan adaklarla ve kurbanlarla şifa istediği bilgisini doğrulayan Ephesos kökenli yazıt, aynı zamanda imparatorla görüşmek isteyen elçilerin onun bulunduğu yere yönlendirildiğini göstermektedir. Zira yazıttan Ephesos'lu elçinin; Septimius Severus ile görüşmek için Britannia'ya, daha sonra Caracalla ile görüşmek için ise Germania'ya gittiği anlaşılmaktadır (Nollé, 1996, s. 29).

1996, s. 32)²⁵. Asklepios kültü Roma'ya MÖ. 292 yılında yaşanan veba salgını sırasında girmiştir. Bu sırada Sbyl kâhininin önerisiyle Epidauros'daki Asklepios Tapınağı'ndan bir yılan getirilmiş ve Tiber Nehri üzerindeki adada bu tanrı için bir tapınak yapılmıştır (Nollé, 1996, s. 28). Ancak Asklepios tasvirleri, Caracalla öncesinde Roma sikkeleri üzerinde oldukça nadir görülür. Buna karşılık Caracalla'nın Pergamon ziyareti sonrasında yaygınlaşmıştır (Nollé, 1996, s. 28, Lev. 4-6; Lindholmer, 2022, ss. 96, 97). Basılan altın bir sikkede (*aureus*) Caracalla, Asklepios kutsal alanının önündeki sunakta kurban sunarken tasvir edilmektedir (Nollé, 1996, s. 28, Lev. 6). Caracalla'nın Pergamon'da iyileşmesi, imparatorun isteğiyle Asklepios'un Anadolu'daki diğer kentler tarafından da daha fazla onurlandırılmasına ve bazı kentlere Asklepios'la ilgili çeşitli ayrıcalıklar verilmesine yol açmıştır (Nollé, 1996, s. 32, 33). Bu durum Caracalla'nın Pergamon'da gördüğü tedaviden memnun kaldığını göstermektedir.

Diğer taraftan imparator ve maiyetindekilerin ihtiyaçlarının karşılanması eyaletler için önemli yüklerden biridir. Roma ordularının geçişi sırasında bu maliyetin daha da arttığı düşünülebilir. Yerel elitlerin bu maliyeti görünüşte üstelenerek, bunun karşılığında imparatorun çeşitli imtiyazlar elde ettiği bir gerçektir. Asıl maliyet ise yerel halktan toplanmaktadır. Buna bir de Caracalla'nın yaptığı katliamlar eklenince, Anadolu kentlerinin imparatorun ziyaretinden başlangıçta oldukça korktuğu anlaşılmaktadır. Hatta bu korku, Pergamon'da "*Telephos'un ülkesine Ausonian canavarı girecek*" şeklinde bir söze neden olmuştur (Cass. Dio, LXXVIII, 16. 8). Caracalla ise kendisine canavar denilmesinden hoşlanmış ve canavar lakabına uygun olması için daha fazla insan öldürtmüştür (Tahtalı, 2000, ss. 38, 3 9). Buna rağmen Pergamonlular elde ettikleri imtiyazlar nedeniyle, imparatorun ziyaretinden memnun kalmış görünmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak ulaşım imkanlarının artması ve Roma imparatorlarının bu imkanları kullanarak eyaletlerde yaptıkları seyahatler, Roma'nın Akdeniz dünyasını oldukça uzun bir süre elinde tutmasının nedenleri arasında sayılabilir. İmparatorların gezileri, eyaletlerdeki sorunların çözülmesinde ve imparatorla yerel halk arasında bağ kurulmasında etkili olmuştur. Verilen cezalar ise bir nevi imparatorun gücünün göstergesidir. Dolayısıyla Roma imparatorlarının gezileri sadece sorunların çözümünü değil, verilen gözdağı ile isyanların önlenmesini de amaçlamış olmalıdır.

Caracalla'nın 212 yılı sonları veya 213 yılı başında bir daha Roma'ya dönmek üzere çıktığı seyahatini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Seyahatin konumuzu oluşturan batı Anadolu ayağına bakıldığında ise, imparatorun buna ek olarak yaşadığı sağlık sorununun çözümünü ve Parthlara karşı yapılacak seferin hazırlıklarını tamamlamayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Edebi kaynaklara göre Caracalla'nın Batı Anadolu'daki en önemli durağı Nikomedeia'dır. Cassius Dio, imparatorun bölgede önce Troia'yı ziyaret ettiğini, buradan Pergamon'a geçerek *Asklepieion*'daki tedavisinin ardından Nikomedeia'ya geldiğini bildirmektedir. Buna karşılık Herodianus, imparatorun önce Pergamon'u daha sonra Troia'yı ziyaret ettiği bilgisini vermiştir.

²⁵ Asklepios inancının yaygınlaşmasını sağlayan bir başka kişi de MS. 2. yüzyılda yaşamış olan Mysia'lı ünlü hatip Aelius Aristides'tir. Mısır gezisi sırasında hastalanan ve giderek hastalığı artan Aristides, hekimler hastalığına çare bulamayınca Pergamon'daki *Asklepieion*'da tedavi görmüştür. Gerek tedavileri sırasında gördüğü rüyaları içeren *Hieroi Logoi* adlı eserinde gerekse de Eskiçağ dünyasının önemli merkezlerinde verdiği söylevlerinde sürekli Asklepios'ü övmesi ve kendisinin ona bağlılığını vurgulaması, sıradan halk yanında üst tabakaları da etkilemiştir.

Epigrafik verileri değerlendiren bazı çalışmalar ise Caracalla'nın önce Nikomedeia'ya geldiğini daha sonra Thrakia, Pergamon ve Troia'yı ziyaret ederek, Nikomedeia'ya tekrar geri döndüğü görüşünü savunmaktadır. Ayrıca yazınsal edebi kaynaklar batı Anadolu'dan sadece üç kentin ismini vermesine rağmen, epigrafik ve nümizmatik veriler ziyaret edilen kent sayısının daha fazla olduğunu göstermektedir.

İmparatorun ve beraberindeki görevlilerin masraflarının kentlere getirdiği yüke rağmen, Caracalla'nın ziyareti batı Anadolu'daki kentlere çeşitli avantajlar da sağlamıştır. Bunlardan biri, kentlerin yapılaşma faaliyetlerinin artmasıdır. Ayrıca Caracalla kentlere bazı imtiyazlar vermiştir. Yapılan gösteriler, kentlerin sosyal ve ekonomik yaşamının gelişmesine yol açmıştır. İmparatorun Pergamon'daki *Asklepieion*'da tedavi görmesi ve muhtemelen bu tedaviden memnun kalması, kente 3. *Neokoros* luk unvanını kazandırdığı gibi Asklepios'un Roma dünyasındaki saygınlığının da artmasına yol açmıştır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Antik Kaynaklar

Cass. Dio. (Cassius Dio, Rhomaika). Kullanılan Çeviri: Dio Cassius. *Roman History*, Volume IX: Books 71-80. (1927). (Earnest Cary, Çev.), Loeb Classical Library, Cambridge: Harvard University Press.

Herodian. (Herodianus, Herodian's Roman History). Kullanılan Çeviri: <https://www.ostia-antica.org/caracalla/historians/herodianus.htm> (Erişim Tarihi: 20.07.2024).

HA. Carac. (Historia Augusta, Antoninus Caracalla). Kullanılan Çeviri: *Historia Augusta 2. Cilt, Antoninus Caracalla'dan Calvinus Balbinus'a Roma İmparatorları*. (2021). (Samet Özgüler, Çev.), İstanbul: Kronik Kitap.

HA. Sept. (Historia Augusta, Septimius Severus). Kullanılan Çeviri: *Historia Augusta 1. Cilt, Hadrianus'tan Clodius Albinus'a Roma İmparatorları*. (2019). (Samet Özgüler, Çev.), İstanbul: Kronik Kitap.

HA. Get. (Historia Augusta, Antoninus Geta). Kullanılan Çeviri: *Historia Augusta 2. Cilt, Antoninus Caracalla'dan Calvinus Balbinus'a Roma İmparatorları*. (2021). (Samet Özgüler, Çev.), İstanbul: Kronik Kitap.

Modern Kaynaklar

Akşar, A. (2019). *İmparator Hadrianus'un Anadolu Gezileri*. Samsun: Selamet Kitap.

Akşit, O. (1985). *Roma İmparatorluk tarihi (M.S. 193-395) II. Kitap*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Aytüre, S. (2022). Antik Roma Siyasi Kültüründe Damnatio Memoriae. *Archivum Anatolicum*, 16 (1), 19-34.

Boyana, H. ve Türkan, A. (2019). Cassius Dio Cocceianus'un Hayatı ve Tarihçiliği. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38 (65), 1-20.

Caracalla- Asia Minor: the non-literary evidence, (t.y.). Erişim adresi: <https://www.ostia-antica.org/caracalla/travels/asia-evidence.htm> (Erişim Tarihi: 03.10.2024)

Doğancı, K. (2022). Roma Dönemi'nde Balıkesir (Hadrianoutherai) ve Çevresinde Ulaşım. Prof. Dr. Mehmet Bayyığıt vd. (Ed.). *Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası-5*, (s. 219-230) içinde. Konya: Palet Yayınları

Ergin, G. (2013). *Anadolu'da Roma Hakimiyeti, Direniş ve Düzen*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Gibbon, E. (t.y.). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, Cilt I*. (Asım Baltacıgil, Çev.). İstanbul: Tuba Matbaacılık.

Halfmann, H. (1986). *Itinera principum: Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH.

Howatson, M.C. (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü*. (Faruk Ersöz, Çev.). İstanbul: Kitapyayinevi.

- Howgego, C. (1998). *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*. (Oğuz Tekin, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Kovács, P. (2012). Der Besuch von Caracalla in Pannonien, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 63, 381–394.
- Lindholmer, M.O. (2022). Re-Evaluating the Chronology of Caracalla's Reign: When was Caracalla In Nicomedia?. *Classica et Mediaevalia*, 71, 75-103.
- MacKenzie, D. C. (1949). *The Reign of Caracalla*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Princeton University, Princeton.
- Meijer, F. (2023). *İmparatorlar yataklarında Ölmez, Caesar'dan Romulus Augustulus'a (MÖ 44-MS 476)*. (Gürkan Ergin, Çev.). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Nollé, J. (1996). Die Krankheit des Kaisers Caracalla. *MünzenRevue*, 28 (5), 26-33.
- Nollé, J.(2003). Caracallas Kur in Pergamon – Krankheit und Heilung eines römischen Kaisers im Spiegel der Münzen, *Antike Welt*, 34 (4), 409-419.
- Speidel, M.A. (2022). Caracalla in Thrace And The Beginning of his Parthian War. *Antiquitas*, 77, 161-172.
- Speidel, M.A. (2023). Caracalla's journeys through the Balkans in 213 and 214. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 40, 87-96.
- Tahtalı, H. (2000). *İmparator Caracalla'nın Yaşamı ve İcraatı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Tulay, A. S. (2001). *Genel Nümizmatik Sözlüğü*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Türk, M. (2019). *Balıkesir Çevresinde Hadrianoutherai Örneğinde Eskiçağ Kentleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Türk, M. (2022). Hadrianoutherai Sikkeleri. Hüseyin Murat Özgen ve diğerleri (Ed.), *Balıkesir Arkeoloji Buluşmaları Mysia ve Çevre Kültürleri 2021 Bildiriler Kitabı*. (s. 615-631) içinde. İstanbul: Ege Yayınları.

2024, 13 (5), 1948-1972 | Araştırma Makalesi

Molière Oyunları Işığında 17. Yüzyıl Fransa'sında Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Değişimin İzleri ve Kapitalizmin Ruhu

Erdem Ünal Demirci ¹

Öz

Bu makale, 17. yüzyılda Fransa'nın yaşadığı siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimi Molière oyunları ışığında incelemek için kaleme alındı. 14. Louis'nin mutlakiyetçi yönetimi altında çağın en güçlü devletlerinden birine dönüşen Fransa'da kapitalizmin gelişimi, politika ile ekonomi alanlarının ayrışmasına ve burjuva kamusal alanı olarak ortaya çıkan ekonomik alanın bencilikle nitelenmesine neden olur. Ayrıca yaşanan çağda 'ilerleme' ideolojisinin yükselişi ve 'çıkar' kavramının sadece maddi ve iktisadi kazanç odaklı bir anlam kazanması söz konusudur. Kapitalizmin ruhu Fransa'da, sarayı yüceltirken aristokrasiye karşı yeni sınıfsal güç olan burjuvazinin soylulaşmasına neden olur. Molière; ahlaksız, cimri, sofu, cahil ve bencil karakterleriyle tam da böylesi bir değişimi sahnede eleştiriyi tabi tutmuştur. Makale kapsamında, sanatın yergi gücünü görebilmek ve metnin anlam bütünlüğünü sağlayabilmek için Molière'in farklı zamanlarda yazdığı 17 tiyatro oyunu incelenmiştir. Sonuç itibarıyla bu çalışma, 17. yüzyıl Fransa'sında ortaya çıkan ahlaki çürümüşlüğü, bireyin değişen tutku ve arzuların, aksayan sağlık, eğitim ve hukuk sistemlerinin, sınıfsal hezeyanların ve nihayetinde güneş kral 14. Louis için yaratılan kraliyet kültürünün tarihsel bir arka planla Molière oyunlarından takip edilebileceği iddiasıyla hazırlandı.

Anahtar Kelimeler: Molière, 17. yüzyıl Fransa'sı, 14. Louis, Toplumsal Sınıflar, Kapitalizm, İdeoloji.

Demirci, E. Ü. (2024). Molière Oyunları Işığında 17. Yüzyıl Fransa'sında Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Değişimin İzleri ve Kapitalizmin Ruhu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 1948-1972. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1374963>

Geliş Tarihi	12.10.2023
Kabul Tarihi	10.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İstanbul, Türkiye, edemirci@dogus.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9393-0220

2024, 13 (5), 1948-1972 | Research Article

Traces of Political, Social and Economic Change and The Spirit of Capitalism in 17th Century France in The Light of Molière Plays

Erdem Ünal Demirci ¹

Abstract

This study aims to analyze the political, social and economic changes in France in the 17th century in the light of Molière's plays. Under the absolutist rule of Louis XIV, France became one of the most powerful states of the age. The development of capitalism in France led to the separation of politics and economics and the economic sphere, which emerged as the bourgeois public sphere, was characterized by selfishness. In addition, in this age, the ideology of 'progress' is on the rise and the notion of 'interest' acquires a meaning focused only on material and economic gain. In France, the spirit of capitalism glorifies the palace and leads to the gentrification of the bourgeoisie, the new class power against the aristocracy. Molière criticized such a change on stage with his immoral, stingy, pious, ignorant and selfish characters. Within the scope of the article, 17 plays written by Molière at different times were analyzed in order to see the power of satire in art and to ensure the integrity of the meaning of the text. As a result, this study has been prepared with the claim that the moral degeneration that emerged in 17th century France, the changing passions and desires of the individual, the failing health, education and legal systems, the class delusions and finally the royal cult created for the Sun King Louis XIV can be followed from Molière's plays with a historical background.

Keywords: Molière, 17th century France, Louis XIV, Social Classes, Capitalism, Ideology.

Demirci, E. Ü. (2024). Traces of Political, Social and Economic Change and The Spirit of Capitalism in 17th Century France in The Light of Molière Plays. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 1948-1972. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1374963>

Date of Submission	12.10.2023
Date of Acceptance	10.10.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İstanbul, Türkiye, edemirci@dogus.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9393-0220

Giriş

17. yüzyılda Fransa, 14. Louis'nin (1643-1715) mutlakiyetçi yönetimi altında çağının en güçlü devletlerinden birine dönüşmüştür. André Camppra'nın *Aréthuse* operasında yer alan *Tanrılar göğü yönetir, Louis yeryüzünü!* (Bulgakov, 2011: 12) ifadesi Fransa'nın muhteşem yüzyılına açık bir gönderme olarak kabul edilir. Bu dönemde sanat ve edebiyat alanında iz bırakmış önemli isimlere rastlamak mümkündür. Fransa'da Montaigne'le başlayan 17. yüzyıl klasisizmi, Corneille'den Racine'e; Molière'den La Bruyere'e ve Pascal'a uzanan bir süreci kapsayacaktır (Sarfati, 2014a: 114). Ayrıca, Chapelain edebiyat, Lebrun resim ve heykel, Perrault mimari, Lully ise müzik (bale ve opera dahil) alanında kraliyet kültürünü yüceltmek için önemli eserler vermiştir (Burke, 2023: 80). Bahsi geçen çağ aynı zamanda Spinoza, Descartes, Rembrandt, Locke ve Hobbes'un da yaşadığı yüzyıldır. Aydınlanmanın şafağında modern zamanların ilk ışığını görebilmek mümkündür; ancak siyasal, toplumsal, ekonomik ve dinsel açıdan birçok parametrenin analizine ihtiyaç vardır. Bu olguların anlaşılabilmesi adına feodal düzenden modern devlete geçişi; tanrısal düzenden seküler döneme evrimi, aristokratik yaşamdan burjuva dünyasına kayışı ve nihayetinde cemaat düzeninden modern topluma dönüşümü incelemek gerekiyor; fakat kabul etmek gerekir ki böylesi bir araştırma konusu sosyal bilimler alanıyla ilgilenenler için fazlasıyla iddialı ve makale sınırlarını zorlayacak genişliktedir. Bu açıdan Fransa'da 14. Louis devrini ele alırken varsayılan değişim ve dönüşümün izlerini tarihin en büyük hiciv ustalarından biri olan Jean Baptiste Poquelin Molière'in (1622-1673) oyunlarından yola çıkarak irdelemeyi uygun gördük; zira Molière'in bizlere sunduğu düşünsel paradoks, önemli bir sorunsal tartışmayı olanaklı kılıyor.

Fransa'nın muhteşem yüzyılında; toplumsal sınıflar, ahlaki yargılar, dini ve siyasi kararlar neden yüksek sesle tartışılır olmuştur? Sosyal, siyasal ve ekonomik yapıda nasıl bir kırılma yaşanmıştır ki, Molière'in oyun kahramanları ahlaksız, erdemsiz, parağöz, cimri, sofu, cahil ve bencil rollere bürünerek sahnede yer almıştır? Karakterler, güldürmelerine rağmen neden taklitçi ve uyanık, hırslı ve çoğu zaman güvenilmezdir? Bu makale, feodal düzenden kapitalist evreye geçişte yaşanan değişimi Molière oyunlarından takip edilebileceği iddiasıyla hazırlandı. Dolayısıyla öncelikli olarak tarihsel bir arka planla burjuvazinin, soylu ve ruhban sınıfıyla olan karmaşık ilişkisine odaklanıp ardından Molière'in dünya tiyatrosuna armağan ettiği ünlü karakterlerin dilinden bu ilişkinin izleri aranacaktır. Örneğin *Cimri'de* çıkarıcı bencil bireye; *George Dandin* ve *Kibarlık Budalasında* soyluluğa özenen burjuvazinin yeni insanına; *Tartuffe* ve *Don Juan'da* ahlaksızlığıyla övünen ve dünyevi hazlarla meşgul rasyonun/bireyin dünyevi tavrına, *Hastalık Hastası'nda* doktorlar üzerinden yansıtılan bilimsel geriliğe ve daha pek çok oyunda olduğu gibi geleneğin uğradığı değişim ve dönüşüme odaklanarak metinler analiz edilecektir. Böylelikle Molière'in ironik ve mizahi dili sayesinde; kibirli beyzadeleri, adaleti mahkemeye şikâyet eden cimrileri, ölmüş hastasını muayene etmek isteyen doktorları ve insanları önce asıp sonra yargılayan adalet sistemini tanıma fırsatı ortaya çıkar. Makale kapsamında Molière'in farklı zamanlarda yazdığı 17 tiyatro metni incelenmiştir. Bunlar: *Şaşkın* (1653), *Gülünc Kibarlar* (*Zarafet Budalaları*) (1659), *Kocalar Okulu* (1661), *Kadınlar Mektebi* (1662), *Kadınlar Mektebinin Tenkidi* (1663), *Versailles Tuluatı* (1663), *Zorla Evlenme* (1664), *Tartuffe* (1664-1669), *Don Juan* (1665), *İnsandan Kaçan/Adamcıl* (1666), *Amphitryon* (1668), *George Dandin* (1668), *Cimri* (1668), *Kibarlık Budalası* (1670), *Monsieur de Pourceaugnac* (1670), *Şanlı Aşıklar* (1670) ve *Hastalık Hastası* (1673).

Orta Çağ'da Burjuvanın Doğuşu ve Kilisenin Değişen Tüccar Algısı

Albert Hirschman, Weberyana mantıktan hareketle kritik bir soru ortaya atmıştır: "Ticaret, bankacılık ve buna benzer para kazanmaya yönelik uğraşlar, yüzyıllarca doymak bilmezlik, paragözlülük ve açgözlülükle ilişkilendirilerek aşağılandıktan sonra nasıl oldu da modern çağın bir noktasında namuslu işler durumuna geldiler?" (Hirschman, 2008: 31). Bu soru, Orta Çağ koşullarında uzunca bir süre ticaret ve tefeciliğe içkin duygular olarak kabul edilen *tutku ve hırsın* tarihin belli bir döneminde anlam kayması yaşadığına işaret ediyor. Burjuvazinin tarih sahnesine çıkışı böylesi bir kırılma anını tetikleyen olayların başında gelmektedir. Bu yüzden Moliere'in oyun repertuarında yer alan temel konuları ve karakterlerin karşılaştırmalı sınıfsal analizi için tarihsel bir arka plana ihtiyaç vardır. Orta Çağ'da burjuvazinin izini arayarak modern devletin inşasındaki rolünü görmek, tiyatrodaki güldürü öğesiyle alaya alınacak karakterlerin geçmişten geleceğe uzanan hikayelerine ortak olmak anlamına geliyor. Bu noktada, kapitalizmin köklerine ilişkin makalenin sınırlarını zorlayacak tartışmalara girmek yerine burjuvazinin doğumundan sonra etkin bir güce erişip sınıfsal açıdan nasıl meşruiyet kazandığını izaha kalkışmak çok daha tutarlı ve işlevsel olacaktır.

Kapitalizmin doğuşuna yönelik çok boyutlu tartışmalar literatürde önemli bir yer tutar. Örneğin Karl Marx, 16. yüzyılın 'kapitalist çağın şafağı' olduğunu ve ilk sermaye birikim sürecinin aslında tüm Avrupa'yı Amerika'yı hatta Afrika'yı ve Hint Okyanusu'nu da kapsadığını düşünür. Marx'ın sermayenin üretimi denetim altına aldığı ve ilk ücretli emeğin ortaya çıktığı koşulları kapitalizmle örtüştürdüğü açıktır (İdiman, 2021: 337). W. Sombart ve K. Bücher kapitalizmin modern devletlerin kurulması neticesinde ulusal ekonomiyle birlikte ortaya çıktığını savunurlar (Febvre, 1995: 73). Sombart'a göre, *Burjuva* Floransa doğumudur. 15. yüzyılda ticari faaliyet raporlarına ve iş adamlarına ait belgelerin yoğunluğuna bakılırsa burjuvanın bu bölgede ortaya çıktığı görülür (Sombart, 2017: 127). H. See, Sombart ve Bücher'i düşüncelerinden dolayı eleştirir. Ona göre, Orta Çağ'da şehir ekonomisi kapalı bir ekonomi olmadığı gibi İtalya ve Felemenk şehirlerindeki uygulanış biçimleriyle ticari faaliyetler, sermaye birikimine olanak sağlamıştır (See, 1970: 28). Dolayısıyla en geç 13. yüzyılda Kuzey İtalya'da erken kapitalist toplumun varlığından söz edilebilir. Aynı dönemde kentlerin yönetimi büyük tüccarların ve işletme sahibi burjuvaların denetimine geçmiştir (Fülbert, 2008:113). H. Pirenne benzer bir yorumla kapitalizmin tarihselliğini iki olgu üzerinden açıklamaya çalışır. İlki Venedik, Cenova, Floransa ve Piza vb. İtalyan kökenli Akdeniz Cumhuriyetlerinin toplumsal tarihine ilişkin bir gerekçelendirme. İkinci olguysa Gand, Ypres, Liege ve Bruges vb. Flaman kaynaklı tarihsel bir arka planın tespitidir (Febvre, 1995: 75). Kapitalizmin ilk seçkin bölgeleri bu noktalardır; zira Haçlı Seferleri'yle birlikte doğuyla başlayan deniz ticareti, İtalyan cumhuriyetlerinin zenginleşmesine neden olmuştur. Öte yandan ticaret hacmi Felemenk şehirlerini, Akdeniz'le Kuzey Avrupa'yı birleştiren yolların kavşağında bulunan büyük ticari antrepolar haline dönüştürmüştür (See, 1970: 10-12). Bloch'un katkısıyla denilebilir ki, 12. yüzyılda Alman ticaretinin Baltık'la bütünleşmesi Hollanda limanlarını, sadece Kuzey ve Güney'in mallarının değil, aynı zamanda Doğu'dan gelen malların da değiş-tokuş edildiği yerler (Bloch, 2019: 130) haline getirmiştir.

Orta Çağ'da din adamlarının toplumu dua edenler (*oratores*), savaşanlar (*bellatores*) ve çalışanlar (*laboratores*) olarak üçe ayırdıkları bilinir. 13. yüzyılda şehirlerde hızla artan nüfus sonucunda *laboratores* sınıfı içinde büyük bir değişim yaşandı. İşte bahsi geçen bu

değişim, modern dönemde *burjuvazi* adı verilen yeni bir sosyal sınıfın ortaya çıkışı ve kabul edilişi şeklinde kendini göstermiştir (Eco, 2014: 188). Burjuvazi açıktır ki şehirde doğmuş ve gelişmiştir. Bu hususta, 12. yüzyıla kadar tüccar anlamına gelen *mercator* kelimesiyle şehirli anlamına gelen *burgensis* kavramının aynı anlamda kullanılması önemli bir ipucu sayılabilir (Huberman, 2021: 38). Orta Çağ'da hegemonik gücü elinde bulunduran Kilise'nin, yönetim ve ticarete etkinliği artan burjuvalara yönelik algısı ilk dönemlerde hayli olumsuzdur. Hristiyanlık felsefesini ana hatlarıyla ortaya çıkartan Aziz Augustinus bu hususta üç temel günaha bahseder. Para ve mal edinme arzusu, iktidar arzusu ve cinsel arzular... Bu günahlar her defasında din adamları tarafından lanetleniyordu. 12. yüzyılda Gratiani Kararnamesi'nde yer alan ifadeleri bu mantıktan hareketle değerlendirmek gerekiyor: *Homo mercator nunquam aut vix potest Deo placere* yani 'Tüccar kendini Tanrıya beğendiremez' (Le Goff, 2020: 81). Uzunca bir dönem kutsal metinlere yapılan referansla ticaretle uğraşmak, altın ve para biriktirmek uğursuz eylem ve alametler olarak nitelendirildi. Dolayısıyla 'altına duyulan tiksindirici açlık' *Auri sacra fames* Orta Çağ'da sefil bir hırsın ifadesi ve kesinlikle onursuz bir tutumun yansıması olarak görülüp yasaklanmıştır (Weber, 2022: 27). Kentlerde tüccarın etkin bir rol üstlenmeye başladığı 13. yüzyılda Aquinolu Aziz Thomas, ticaretin utanç verici bir özelliğe sahip olduğundan bahseder. Tüccar olsa olsa *dieboli minister* yani 'şeytanın temsilcidir' (Le Goff, 2020: 81-105). Dolayısıyla kentlerde tüccarın varlığı kilise için büyük bir problem teşkil ediyordu. Örneğin, Rahip Honorius Augustodunensis, kentin yeni sakinlerini ürkütücü bularak, "ne yapacakları belli olmayan insanlar" olarak değerlendirmiştir (Ağaoğulları, 2020: 255). Orta Çağ'da kazanma arzusu ile biriktirme hırsı yüzünden mahkûm edilen tüccarın para ve şeytan arasına sıkıştığı söylenebilir. Eski ve yeni ahitte tefecilik suç olduğundan kilise açıkça paradan para üretilmesine karşı çıkmıştır. Bu düşünceye göre, paranın çocuğu olmaz. (Le Goff, 2020: 80) Oysa M. Weber'e göre, modern dönemde kapitalizmin ruhu paranın çoğalma gücüyle birlikte verimli bir doğaya sahip olacaktır (Weber, 2022: 21). Hirschman ise para kazanmanın 'çıkar' etiketi altında diğer tutkularla rekabete giriştiğini vurgular. Sonuçta hırs alkışlanır ve diğer tutkuları dizginleyen bir araca dönüşür (Hirschman, 2008: 36).

Kilisenin, zengin burjuvalarla iş birliğini gösteren belgelerin varlığı yukarıda bahsi geçen teorik keskinliğin pratikte anlam kaybı yaşamasına neden olur. Pre-kapitalist olarak değerlendirilen Orta Çağ'ın büyük banker-tüccarı (Le Goff, 2020: 49) kentsel yönetimdeki siyasal ve ekonomik gücü sayesinde kilise ile iş birliği yapmıştır. Uygulamadaki bu farklılık yeni sınıfın 'kamusal yarar' sağlayan hizmetlerinden kaynaklanmıştır. 13. yüzyılda kilisenin resmi görüşlerini yansıtan düşünürlerden en büyüğü kabul edilen Thomas Aquinas, Aristoteles'in Politikasını Latince çevirisinden ilk okuyan düşünür olarak devleti var eden temel itkinin ortak yarar olduğundan haberdardı (Ağaoğulları, 2020: 259). Aquinas, Aristoteles'in ortak yarara inanan erdemli politik insanını Orta Çağ'ın düşünsel dünyasına uyarlamıştı. Benzer şekilde bu düşünce kamu yararı için bütün zorlukları göze alarak ticaret yapan tüccarı da (Le Goff, 2020: 90-91) içine alacak şekilde genişletilmiştir. Diğer tarafta burjuvazi, kilisenin ekonomiyile olan alakasız yanını fark edip yüksek kazançlar için kendine ayak bağı olan ahlaki değerlerden bir an önce kurtulmanın çaresini arar. Sonuçta etik kaygılara kayıtsızlık, kapitalist ekonomik simya tarafından 'iyi' bir eyleme dönüştürülerek, faydaları kutlanacaktır (Riggs, 2021: 234). Kilise'nin tavrına benzer şekilde soylu senyörler de başlarda birikimi ve tasarrufu öven yeni sınıfın para düşkünlüğünden rahatsız oldular; fakat zamanla ticarete para yatırmanın erdemine (Le Goff, 2020: 51) ve kazancın sürdürülebilir olduğuna ikna

oldular. Çalışma kültürünün yaratılması (Moretti, 2015: 54) ve paradan para kazanma düşüncesi şüphesiz burjuvazinin sınıf olarak elde ettiği simgesel bir başarıydı.

Modern Devletin Kuruluşunda Burjuvazinin Rolü ve 17. Yüzyılda Fransa

Modern devletin doğuşunda ticaretle zenginleşen orta sınıfın güven arayışı ve eski koruyucuları olan feodal lordlara karşı kraliyetle yapılan ittifakın rolü büyüktür. Burjuvazi ile kurulan yeni bağ, krala ulusun tamamı adına yerel güçlerle mücadele edebilme cesaretini vermiştir (Huberman, 2021: 84-87). Burjuvazinin sunduğu maddi destek sayesinde krallar modern eğitim kurumları açıp, merkezi bir ordu inşa ederek bürokrasi ve güvenlik politikalarında feodal güçlere bağımlı olmaktan kurtulacaktır. Bu dayanışmanın karşılığında burjuva sınıftan gelen yargıçlar, bakanlar ve genel olarak memurlar bürokrasiye atanarak, sosyo-ekonomik yönden ayrıcalık kazanmışlardır. Modern devletin yürürlüğe koyduğu kararlar kapitalizmin işleyişi açısından oldukça kritiktir. İlk olarak ulusal sınırlar içinde kendi yargı gücünü kullanabilen modern devlet, sermaye hareketlerinin sınırlarını çizebilir ve son olarak vergilendirme gücüyle kamu maliyesine yön verebilirdi (Wallerstein, 2012: 43-47). Modern devletin yasa koyucu rolü, artı değerın bölüşümü konusunda da etkindir. İlk olarak, toplanan vergi gelirleri sübvansiyonlar yoluyla, büyük sermayedar gruplara dağıtılır. İkinci olarak yasal ve genellikle meşrulaştırılmış vergilendirme yoluyla toplanan sermaye burjuva birikiminin ana kaynağı haline getirilir. Son olarak yeniden dağılımın mekanizması kârın bireyselleştirilmesi, zararın toplumsallaştırılması ilkesi üzerine kurulur (Wallerstein, 2012: 48-49). Tarihsel kapitalizmde sermayedarın, devlet mekanizmasını kendi yararına kullanma becerisine güvendiği açıktır.

Kapitalizmin devletle özdeşleştiğinde başarıya ulaştığı düşüncesi (Braudel, 2017: 62) sıfırdan bir piyasa ekonomisinin kurulması için de geçerlidir. İlk olarak özel mülkiyet hakkı, ikinci olarak sözleşme özgürlüğü, üçüncü olarak kendi çıkarını gözeten bireyin varlığının kabulü ve son olarak bütün bunların kurumsallaşabilmesi için hayali metaların yaratılması... Sayılan tüm bu şartların oluşması durumunda kendi kendine işleyen bir piyasa sistemi kurulur. Bu koşulların gerçekleşmesi için modern ulus-devlete duyulan gereksinim, özünde piyasa sisteminin devlet müdahalesiyle kurulduğu gerçeğini gözler önüne serer (Özel, 2013: 39). Bu süreçte sermaye ticaret yoluyla birikmiş olsa da mal mübadelesinin ve esnek ticaretin yanına fetih, korsanlık, talan ve sömürüyü de dahil etmek gerekiyor. Marx'a göre, Amerika'da altın ve gümüşün bulunmasıyla yerlilerin madenlere tıklması, köleleştirilmesi ve Doğu Hint Adalarının yağmalanması Afrika'nın kara derilileri için ticari şafağı işaret etmektedir (Huberman, 2021: 180).

17. Yüzyıl Fransa'sında Devlet, Kamu ve Toplumsal Sınıflar

Fransa'da sarayla kurulan bağlar burjuvaların gelişip güçlenmesinde hayli etkili olmuştur. Bu hususta, 13. Louis (1610-1643) "yürüttüğü siyaset nedeniyle Fransız soylularının etkin siyasi konumdan uzaklaşması, hükümet ve yönetimde burjuva unsurlarının ağırlık kazanmasını sağlamıştır" (Elias, 2021: 113). 1629'da kralın başdanışmanı Kardinal Richelieu, efendisi 13. Louis'e kraliyet politikasını şöyle özetler: "Ülke iyiliğine her daim ters düşecek olan soylu sınıfı azaltın ve bu çevrelerin yetkilerini kısıtlayın" (Poggi, 2002: 81). Richelieu, Fransa'nın her yerinde kralın doğrudan müdahalesini mümkün kılacak merkezi bir devlet aygıtı kurmayı amaçlamıştır. Bu uğurda, direnen aristokratların hızlıca infazı sağlanırken, en yüksek Orta Çağ payelerinin

ilga edilmesi, soylu şatolarının yerle bir edilmesi ve nihayetinde yerel direnişe izin verilen bölgelerde (Normandiya) Estate'lerin lağvedilmesi mümkün hale gelmiştir (Anderson, 2023: 84). Böylelikle 14. Louis (1643-1715), vergi eşitsizliğini azaltmak için mücadele eden ve herkese aynı derece adaletle yaklaşmaya çalışan bir kral olarak ilk devirlerinde tapınma kaynağına dönüşmüştür (Michelet, 1950: 37). Bu dönemde hazırlanan Asaleti Koruma Yönetmeliği (*ordonnance de maintenir de noblesse*) kapsamında asillik statüsünün, hükümet onaylı yasal bir belgeyle tescili zorunlu kılındı. Kimin soylu olduğu ve vergiden muaf tutulduğu konusundaki kapsamlı araştırma, bürokraside makam ve mevkilerin yeniden satışıyla birleşince iktidarın merkezileşme stratejisi anlam kazanmıştır (Shennan, 1986: 20). Molière oyunlarında sıklıkla dalga geçilecek bu hadisenin devlete getirisi ise büyüktür. Örneğin 1620-1624 aralığında makamların satışından sağlanan gelir kraliyet bütçesinin yaklaşık %38'ini meydana getiriyordu. Bürokraside paylaşılan unvanlar ve getirilen mali ayrıcalıklar *roturierlerin* (soylu olmayanların) hem sarayda hem de soylu sınıflar nezdinde ön plana çıkmasını sağlamıştır (Anderson, 2023: 85).

14. Louis'nin (1643-1715) 72 yıllık iktidarında Fransız mutlakiyetçiliği zirve noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde, kralın henüz çocuk yaşta tahta çıkmasından dolayı İtalyan Kardinal Jules Mazarin'in etkisi hissedilmiş olmasına rağmen 1661'de onun ölümüyle birlikte 23 yaşındaki 14. Louis ülkeyi tek başına yöneteceğini ilan eder. Şüphesiz bu dönemde ön plana çıkan devlet adamları vardır. Örneğin, maliye bakanı Jean Baptiste Colbert, Fransızların *grand commis de l'état* (büyük devlet memuru) dediği önemli politikacılarından biridir. Fransa'nın Hindistan'da, Kuzey Amerika'da ve Kanada'da ilk kez sömürge imparatorluğu kurduğu bu dönemde Colbert, Fransız merkantilizminin uygulayıcısı olmuştur. Bu hususta *manufactures* denilen devlet denetiminde tekel gibi çalışan şirketler kurmuştur. Böylelikle ülke içinde üretimin artması beklenirken; aynı zamanda ithalatın düşük düzeyde tutularak, gümüş ve altın gibi değerli madenlerin ülke dışına çıkışı engellenir (Gür, 2015). Colbertçi merkantilizm, dünya ticaret pastasında sabit büyüklükteki dilimler için ekonomik bir savaşın verilmesi gerekliliği üzerine inşa edilmiştir (Hobsbawm, 1954: 36). Böylelikle 300.000 kişilik büyük bir ordunun kurulmasıyla askeri yayılmacılığını (Anderson, 2023: 89) hızlandıran Fransa, aynı zamanda ekonomik bir güç olarak tarih sahnesinde yerini alır. Bu devirde kralın bayrağı altında hizmet veren yeni kabileler Amerika'ya, Doğu Hindistan'a ve Afrika sahillerine gitmek için yollara düşmüşlerdir (Voltaire, 1945: 164).

Öte yandan bilim ve sanata destek veren 14. Louis'nin Fransız klasisizmine yaraşır şekilde salon ve bahçeleriyle ünlü ihtişamlı Versailles Sarayı'nı yaptırması Avrupa'da benzeri olmayan bir krallık kültürünün yaratılmasına neden olmuştur. Voltaire'in "Yunan, Roma ve Rönesans devirlerinden sonra beşeriyete yol gösterecek son safhanın 14. Louis asrı" (Ortaylı, 2009) olduğunu ifade etmesi sebepsiz değildir. Bu övgüde siyasi gücü elinde tutan devlet adamlarının sanata verdikleri değer de payı vardır. Örneğin Kardinal Richelieu bale gösterilerini finanse ederken, Kardinal Mazarin, Palais-Royal'in ve Petit- Bourbon sahnelerinde İtalya'dan getirttiği ses sanatkarlarına operalar oynatmıştır (Voltaire, 1946a: 150). Colbert ise sanat ve edebiyattan ziyade ilimle ilgilenir; Charles Du Cange ve Jean Mabillon gibi bilginlere hamilik yapardı (Burke, 2023: 77). Ayrıca Corneille ve Racine'in tragedya oyunları, Molière'in komedyaya olan büyük ilgi ve alakası sahne sanatlarının Fransa'daki gelişimi açısından etkileyici sonuçlar yaratmıştır. Son olarak Kraliyete yaraşır zevk-i sefanın ve yüksek devlet ihtişamının,

çoğu kral için çalışan sanatçı ve yazarlardan oluşan akademilerde standartlaştırılmasına özen gösterildiği söylenebilir (Burke, 2023: 71).

Fransa’da Kamusal Alan: Saray ve Şehir

1648’de Fransa’da bugün *École Nationale Supérieure des Beaux-Arts* adıyla bilinen Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi açılmıştır. Bu akademinin geliştirdiği teknik ve yetiştirdiği öğrenciler sayesinde Fransa, Avrupa’nın en önemli sanat merkezlerinden biri olur. Böylelikle resim, musiki, mimarlık, heykeltıraşlık gibi sanatlar 14. Louis devrinde önemli ilerlemeler kaydetmiştir (Voltaire, 1946b: 39). Diğer yandan çağın bilimsel gelişmelerini takip edebilmek için 1666’da Colbert’in önerisiyle Fransız Bilimler Akademisi (*Académie des sciences*) açılmıştır. Tüm bu gelişmelerin yanında kültür ve sanata ilgi duyan 14. Louis’nin bizatihi kendisinin de sanatçı bir kral olduğunu belirtmek gerekiyor. 20 yıldan kısa bir sürede 40 büyük balede yaklaşık 80 rolde dans eden kral, ilk sahne performansını 1651 yılında henüz 13 yaşındayken Cassandre balesinde (*Ballet de Cassandre*) deneyimlemiştir (Prest, 2001: 285). İki yıl sonra Lully’nin bestelediği *Ballet Royal de la Nuit* adlı gösteride Apollon kılığında sahnedeki yerini almış, ayı ve yıldızları aydınlatan güneş rolünde dans etmiştir (Gür, 2015). Pek çok saray balesi gibi bu gösterinin de siyasi bir alt metni vardır. Fronde İsyanı’nda (1648-53) soyluları yenilgiye uğratan 14. Louis’nin Paris’e dönüşü kutlanmış; güneş rolüyle kral, gücün ve otoritenin tek sahibi olarak kutsanmıştır (Prest, 2001: 285). Fransa’nın ihtişamlı yıllarında, sanatın yeni patronu sarayın mutlak monarkıdır. Böylelikle, Halil İnalıcık’ın isabetle belirttiği gibi Doğu’da ve Batı’da patrimonial hanedan devletlerinde patronaj, himaye iki yanlı işlemeye başlar. Hem saray hem de sanatkâr için nam-u-şan kazanmanın tek yolu haline gelir (İnalıcık, 2013: 11). Uzun süre aristokratların toplandığı mekân olarak bilinen sarayın bu konuda avangart bir rol üstlendiği açıktır. Ayrıca bu yüzyılda ekonomik gücü elinde tutan yüksek burjuvalar, cazibe merkezi olarak gördükleri sarayın yeni müdavimleri olmuşlardır. Fransa’da saray üst/yüksek sanatın merkezi olmakla birlikte aristokrasinin burjuvaziyle karşılaştığı bir mekâna dönüşür. Soylular arasına katılmak isteyen tüccarlar için edebiyat ve sanattan daha uygun bir alan olamazdı. (Le Goff, 2020: 124) Burjuvaların saray kültürüne adaptasyonu, saray kültürünün soylu olmayanlara açılmasını diğer bir söylemle toplumsallaştırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu yüzden, 17. yüzyıl Fransız kamusu modern burjuva kamusunun ilk örneği sayılmaktadır (Auerbach, 2021: 139); çünkü sarayla toplum arasındaki mesafe burjuvazi köprüsüyle kapanmıştır. Kamudan anlaşılın öncelikle *saray* ve dar bir yüksek burjuva tabakasına mensup Paris tiyatrolarının localarını dolduran *şehirli soylulardır*. Haliyle kamusal topluluğa saray ve şehir dahildir (Habermas, 2021: 98). Bu yargı, Auerbach’ın, 17. yüzyıl Fransız kamusunu ifade eden ve en çok kullanılan kelimelerin ‘Saray ve Şehir’ olduğu tespitiyle doğrulanmıştır.

Modern dünyada hâkim sınıfların mekanlar üzerinde kurduğu hegemonyayı dikkate almak gerekiyor. 14. Louis’nin mutlakiyetçilik üzerinden vereceği en büyük derslerden biri soyluluğa karşı kullandığı mekânsal güç gösterileridir. 17. yüzyıl boyunca nüfusun %2’sini oluşturan soyluların toplam ulusal gelirin %20-30’una sahip olması (Anderson, 2023: 88) 14. Louis için tehdit edici bir durumdur. Yüksek soyluluğun kendi mülklerinde etkin bir lordluk vazifesi yürütmemeleri için Versailles’da oturmaya mecbur edilmeleri bu gücün zayıflatılmasına yönelik bir hamle olarak okunabilir (Anderson, 2023: 88). Racine’in *Davacılar* oyununda güçten düşen aristokrati, kralın lütfunu bekleyen bir *kurtizan* olarak görmesi bundandır. Oyunda Dandin adlı karakter, “Kurtizan dediğin holde bir direk” (Auerbach, 2021: 139-140) repliğiyle saray soylularının asalak ve işe

yaramaz oluşuna vurgu yapmıştır. *Saray*, kralın çoğu asillerden oluşan mekânı olmasına rağmen, 17. yüzyılda bu alana kralın lütfuna mazhar olup yüksek memuriyetler yoluyla zenginleşmiş burjuvalar da girebilmiştir (Auerbach, 2021: 140). Altın ve gümüş bolluğu paranın değerini düşürünce toprak aristokrasisinin parasal gelirleri reel olarak azalır. Fransa’da gücün krala ve saraya yaklaşımdan geçtiğini bilen (Braudel, 2017: 65) zengin burjuvalar, Fransa’da kralın bazı mevkileri satmasından faydalanarak soyluların ödeyemedikleri paraları ödeyip yüksek mevkilere gelmişlerdir (Poggi, 2002: 85). Böylelikle mutlakiyetçi rejim, soyluların siyasal ve ekonomik gücünü zayıflattığı oranda burjuva sınıfının yükselmesine imkân tanımıştır.

Şehir, saraydan bağımsız zengin ve aydın bir tabakayı temsil eder. Şehrin öznesi halk değil ‘kisve erbabı’ yani *Robe* olarak bilinen ve yeni bir tabakayı temsil eden zengin burjuvalardır. Onların pek çoğu büyük arazi sahibi olmuş, adli ve idari mevkiler elde etmiş tüccar ve sanayiciydi (Auerbach, 2021: 141). Burjuvazinin maddi gücü sayesinde sarayın kültürel işlevlerini Şehir’in üstlenmesiyle yalnızca kamunun taşıyıcısı değil, bizzat kamunun kendisi de değişmiş oldu (Habermas, 2021: 99). Fransa’da yükselmekte olan orta sınıf bir ayağı sarayda olduğu için o çevrelerin dilini konuşmuş ve geliştirmiştir (Elias, 2021:128). Bu durum doğal olarak şehir ve saray arasında köprü rolünü üstlenen burjuvaların genel karakterinin bulanıklaşmasına neden olur. Peter Gay, mikroskobumla incelediğim burjuva sınıfı çok renkli ve -alaca- diye nitelemek mümkündür” der (Moretti, 2015: 12). Örneğin bir romanda dönemin Manchesterlı bir sanayicisi şöyle betimlenir: “Nasıl biri olduğunu pek bilmiyorum,” dedi Margarat... “Otuz yaşlarında, -ne çirkin ne de yakışıklı bir yüzü var, öyle göze çarpan bir yanı yok- tam bir beyefendi de diyemem ama zaten öylesi de pek bulunmuyor.” Fakat görgüsüz ya da avam da değil,” diye ekledi babası...” (Moretti, 2015: 26). Burjuvazi artık, Avrupa’da *Cortigiano*, *Gentlemen*, *honnete homme* isimlerini alan ‘kibar adam’ idealini temsil etmeye başlamıştır (Auerbach, 2021: 143). O dönemde Molière gibi birkaç istisna dışında halktan çıkmış bilgin yok gibidir. Molière sınıfsal konumu itibarıyla zamanın ruhu ve paranın dönüştürdüğü karakterlerle alay edecek; ahlsız ve çıkarıcı bireyin toplumsal yapıya sirayet edişine itiraz edecektir.

Molière Oyunlarında Toplumsal Yapı’nın Analizi

Osmanlı Dönemi’nin ünlü tiyatro sanatçısı Tomas Fasulyeciyan’ın, “aktör dediğin nedir? İki kalas bir heves uğruna oradan oraya sürüklenen bir hayat yolcusu değil mi?” (Taner, 2015: 94) söylemine uygun sanat insanlarından biri de Jean Baptiste Poquelin Molière’dir (1622-1673). Antik Yunan’dan 17. yüzyıla uzanan süreçte Menander, Plautus, Terentius gibi güldürü ustalarından; Commedia dell’arte gibi İtalyan halk tiyatrosu geleneğinden beslenen Molière’in tiyatrosu “meydanlarda, sokaklarda ve pazarlarda; herkesin gözlendiği, normalin takdir edildiği; kısacası bir toplumun başlangıcının olduğu her yerde” (Young, 1922: 243) yaşamla temas etmiştir. Kralın oda hademeliği vazifesini satın almış bir halı tüccarının oğlu olan Molière (Auerbach, 2021: 142), Cizvitlerin kontrolündeki ünlü Clermont Kolejini bitirip Orleans’ta hukuk diploması almasına rağmen tiyatro hevesini kaybetmemiştir. 1645-1658 yılları arasında toplam 12 yıl boyunca taşrada gezgin bir kumpanya ile tiyatro gösterileri sunan Molière böylelikle Fransız halkını yakından tanıma fırsatı bulur. Sanat yaşamının zirvesine çıkacağı Paris’e geri döndüğünde, komedyaya ilgi duyan 14. Louis’nin kararı ile 1664’te *kralın eğlence sorumlusu (maitre de plaisir)* olarak görevine başlar (Bulgakov, 2011: 172). Tiyatro tarihinin en büyük yergi ustalarından biri sayılan Molière’in oyunları, sarayın himayesine rağmen büyük tartışma yaratmış ve huzursuz ettiği sınıflar tarafından ağır hakaretlere

uğramıştır. Örneğin, Aziz Bartholomew Kilisesi rahibi Pierre Roule, Tartuffe oyunu sonrası Molière için “o ete kemiğe bürünmüş ve insan kıyafeti giyen bir şeytandır” der (Bulgakov, 2011: 180). Bu tarz olayların sıklıkla yaşanmasına rağmen Molière’in eleştirel dilinden nasibini almayan grup veya sınıf yok gibidir. Soylular, burjuvalar, doktorlar, hukukçular, din adamları ve nihayetinde kral, hicvin büyük ustasının hedefi haline gelmiştir. Molière tiyatro sanatının gücünden faydalanarak, 17. yüzyıl Fransız toplumunda farklı sınıfların çatışmasını, sosyal normlara uymayan davranışları ve kusurları hicvetmiştir. A. Hauser, sınıf çatışmalarını kendisine konu edinen ilk sanatın tiyatro olduğunu vurgulaması önemlidir. Bu çatışmanın boyutlarını orta sınıf burjuva sanatıyla, aristokrat sanatın ayrışma sürecinde görmek mümkündür. “Biz, saygıdeğer orta sınıf, sizin gibi asalakların egemen olduğu bir dünyada yaşayamayız. Biz yok olsak bile, bizim çocuklarımız kazanacak ve yaşayacaklardır” (Hauser, 1984: 85) söylemi güçlü bir meydan okumanın izlerini taşır.

Burjuvaların ticaret, evlilik, unvan ve toprak satın alma yoluyla güçlenmesinden sonra alt sınıf kültüründen kaçma eğilimi taşıdığı bilinir; zira 17. yüzyılın görünmeyen bir başka yüzü daha vardır. Bu asır aynı zamanda *Dilenciler Çağı’dır*. Örneğin 1630’larda Paris nüfusunun dörtte biri dilencidir, taşra yörelerinde sayılarının bir o kadar daha olduğu biliniyor (Huberman, 2021: 113). Fransa’nın muhteşem yüzyılı ile dilenciler çağının iç içe geçmesi Molière’in çağdaşı La Bruyere’in “çağın koşulları için insan yediğini sindirmekle uğraşırken, açlıktan ölenleri düşünebilir mi?” (La Bruyere, 2022: 103) soruyla örtüşmektedir. Burjuvalar, emekçi sınıfla olan bağı kopardığı oranda hem sarayın hem de kamusal alanın vazgeçilmez müdavimleri olmuşlardır (Dellaloğlu, 2021: 233). Bu iki rolün burjuva bir ailede yetişen Molière’in yaşamında önemli bir yeri vardır. ‘Kralın eğlence sorumlusu’ olarak saraylı bir rol üstlenmesine, soylu ve burjuvaları eleştirmesine rağmen kökleri itibarıyla ait olduğu sıradan insanları sahnede yüceltmiş, onların zevkleriyle çatışma yaşamaktan kaçınmıştır (Rousseau, 1960: 112). Moliere sanatsal bütünlüğü ihlal etmekten en ufak bir endişe duymadan izleyicisine istediğini vermiştir (Bernard, 1955: 533). Bu tutum, N. Elias’ın Mozart hakkındaki görüşleriyle benzerlik taşıyor. Elias’a göre, Mozart bir yanıla saray aristokratlarına uygun davranan saraylı bir burjuvayken diğer yanıla orta sınıf bir vatandaşın duruşunu koruyan öznel bir örnektir. Mozart bir taraftan soylulara gitmek onların taktirini kazanarak iş bulmak zorundayken diğer taraftan onlara karşı öfke duymaktadır (Elias, 2000: 25-29). Mozart besteleriyle Molière oyunlarıyla öfke dilini sanata dönüştürmeye çalışmışlardır.

Kıbarlık Budalası Burjuvalar ve Soylu Düşler

14. Louis devrinde yaratılan kraliyet kültürü sarayda toplumsal yapının farklı kesimlerini bir araya getirmiştir. Maddi güçleri sayesinde saraya kabul edilen burjuvalar, aristokrat geleneğin yerini almaya çalışırken sıklıkla onları taklide giriştiler. ‘Saray soylularıyla’ rekabet içinde olan ‘saray burjuvaları’, Molière’in oyunlarında en çok sataştığı ve zekice kurgularla alaya aldığı tipler olarak bilinir. Örneğin George Dandin oyununda sonradan görme burjuva Dandin’in *Bay de la Dandiniere* sıfatını kazanması; Kıbarlık Budalası oyununda Mösyö Jourdain’in uydurma *mamamuşi* unvanı ile soyluluğa terfi ettiğine inanması veya Kadınlar Mektebi oyununda ilerleyen yaşına rağmen uydurma bir beyzade ismi edinen Arnolphe’un *Mösyö de la Souche* olarak anılmak istemesi, bahsi geçen değişim talebini gözler önüne seriyor. Son tahlilde 17. yüzyıl, birçok açıdan büyük kırılmaların yaşanacağı “18. yüzyıla geçişte ‘eski’ ile ‘yeni’ arasında bir köprü işlevi görmüştür. ‘Yeni’, 17. yüzyılın sonuna doğru henüz tümüyle reddedilemeyen ‘eski’nin

içinden, dipten büyük patlamalarla gün yüzüne çıkacaktır” (Sarfati, 2014a: 114). Molière oyunlarındaki çatışma ve eleştirel güç tam da böylesi bir eski ile yeni arasında kendine yer bulmuştur.

Molière’in tiyatro metinlerinde dikkat çeken eleştiri başlıklarından ilki *soylu sınıfa* dönüktür. Kralın politik hamleleriyle güçten düşen ve ekonomik açıdan burjuvalara yaltaklanmak zorunda kalan bu sınıf, kibrinden ve soylu olmayanları hakir görme huyundan asla vazgeçmez. Molière, *Gülünç Kibarlar* (1659) oyunuyla soylu sınıfı ilk kez eleştirme cüretini göstermiştir. La Granj adlı Marki’nin yerine geçen uşak Maskariy’in ağzından yapılan “asilzadeler hiçbir şey öğrenmeden her şeyi bilirler” (Molière, 2021: 48) ironisi, doğuştan kazanıldığına inanılan bazı yetilerin anlamını tartışmaya açmıştır. *Kadınlar Mektebi’nin Tenkidi* (1663) oyununda; halkın sürekli güldüğü bir piyesin beş para etmeyeceğine inanan Marki ile yaşanan diyalog var olan ayrışmayı daha da somut hale getirmiştir.

Dorante: Demek sen de Marki, halka düşünme hakkını tanımayan kibarlardansın. Sizler en güzel esere bile halkla beraber gülmeye razı olamazsınız. Geçen gün tiyatrodan dostlarımdan biri kahkahalar yükseldikçe (...) öfkesini yenemeyerek: Gül bakalım, halk, gül” diyordu (Molière, 1965a: 17).

Molière, hamisi 14. Louis’dan aldığı cesaretle saray soylularına *Versailles Tuluatı* (1663) oyunu ile yüklenmeye devam eder. Metinde, *Molière komedileriyle bütün gülünçlükleri tüketebilir mi?* sorusuna cevap verilir:

Molière: Daha yalnız sarayın içinde yirmi tane el değmedik insan çeşidi çıkar. Birbirlerinin kuyusunu kazan, (...) o iğrenç mevki düşkünleri, (...) herkesi gelişi güzel okşayan, sağa sola rastgele iltifat saçan (...) o can sıkıcı kalabalıklar... (Molière, 1944a: 22).

Molière, dönemin toplumsal yapısında beliren sorunları ve ahlaki çürümeyi anlattığı *Don Juan* (1665) adlı oyununda, soylu Don Juan’ın ahlak dışı davranışlarını ele alırken aynı zamanda soyluluk üzerinde yaratılan tahribatı da gözler önüne sermiştir. Özellikle baba Don Louis’nin oğul Don Juan ile yaşadığı polemik birçok açıdan önemli ipuçları barındırıyor.

Don Louis: Soylu bir isim, bir unvan taşımak yeter mi sanıyorsunuz, rezilliğin en dibinde yaşarken soylu kanınızın size şeref kazandırmaya yeteceğini mi zannediyorsunuz? Hayır, hayır, erdemim olmadığı yerde, kandaki asalet beş para etmez (Molière, 2011: 60).

Baba Don Louis, rezil bir ömür süren soyluları, tabiatın ucubesi olarak görür. Onun gözünde erdemli ve namuslu yaşamasını bilen bir hamal bile daha değerlidir (Molière, 2011: 61). Sıradan insanlara dönük bir methiye örneği olan bu diyalog, Molière tarafından çatışmayı kuvvetlendirici bir güç olarak ele alınır. Alt tabakaların sahnede görünür olmasında, Molière oyunlarındaki uşak ya da hizmetçi rollerinin etkisi büyüktür. Şüphesiz bu tiplerin çok daha erken döneme uzanan geleneksel uzantıları hep olmuştur (Bernard, 1955: 535); ancak 17. yüzyıldaki gelişmelere paralel olarak söylem ve eylem gücündeki artış dikkat çekicidir. Molière komedileriyle, Paris’i ve sarayı kasıp kavururken çalışmalarının en çok övgü alan yanı çağdaş topluma özgü hicivsel portrelerinin doğruluğuydu (Calder, 1993: 42). Örneğin *Gülünç Kibarlar*’da zengin bir markiye özenen uşak Maskariy, itibarın fazilet yerine pahalı bir kürke olduğunu idrak edince soylu düşlerden vazgeçer. Don Juan’ın Sganarelle’si efendisiyle ahlak ve din üzerinden tartışmayı göze alır. Cimri oyununda uşak La Fleche, para hırsından dolayı

hiçbir kutsala saygı göstermeyen açgözlü, tefeci Harpagon'u eleştirmekten geri durmaz. Tartuffe'te Dorine, iki âşık arasında mantıklı ve dengeli önermeleriyle dikkat çeken bir hizmetçidir. Hastalık Hastası oyununda Argan'ın karşısında hizmetçi Toinette, "efendi ne yaptığını bilmiyorsa, ona doğru yolu göstermek akli başında bir hizmetçinin hakkıdır" (Molière, 2012a: 63) uyarısında bulunur. Moliere tiyatrosunda bir fukaranın, "sizin asaletiniz bizim karnımızı doyurur mu?" (Molière, 2021: 39) sorusu emek-değer ilişkisini tartışmalı hale getirir. Şaşkın oyununda Mascarille de aynı doğrultudan ilerler: "bakın şu dünyanın haline! Nasıl da okkanın altına hep günahsızlar gidiyor!" (Molière, 1944b: 17). Molière'in gözündeki madunlar emek sömürüsünün ve sınıfsal tahakkümün farkındadırlar. Diğer yandan *İnsandan Kaçan* (1666) adlı oyunda ana karakter Alcaste'in çıkarıcı, hain ve ikiyüzlü insanlar yüzünden toplumdan kaçtığı anlaşılıyor. Auerbach'ın, 17. yüzyıl Fransız kamusunda en çok kullanılan kelimelerin 'Saray ve Şehir' olduğu tespitine cevaben Molière, Alcaste'in ağzından "Saray da kent de çileden çıkarıyor beni" (Molière, 2008: 8) eleştirisini getirir. Ona göre, soylu ve yüksek burjuvaya ait mekanlardan kaçışın temel nedeni "içinde yaşanan yüzyılda yaman ahlaksızlıkların olmasıdır" (Molière, 2008: 70). Molière'in sıklıkla tekrar ettiği bu sorunsal, *Kocalar Okulu* (1661) oyununda bir çözüm önerisiyle birlikte sunulur. Örneğin Sganarella karakteri namus, şeref ve ağırbaşlılığın yok oluşuna hayıflanarak şehirde yaşamak yerine, yeni adetlerin hiç girmedığı köye yerleşmeye karar verir (Molière, 1965b: 14). Saray ve şehir yerine köye, bozulmamış öze, saf ve temiz olana dönüş kurtuluşun bir yolu olarak değerlendirilir.

Molière tiyatrosunda dikkat çekici eleştiri başlıklarından ikincisi *burjuva sınıfına* dönüktür. Burjuvaların yaşam tarzına, yükselme hırsına ve ahlaki değerlerine yönelik eleştirinin söz konusu olduğu eserlerin başında Molière'in başyapıtlarından biri sayılan *Cimri* (1668) oyunu gelmektedir. Oyun, komedyanın en önemli tiplerinden biri olan Harpagon'un hikâyesini anlatıyor. Harpagon dizginleyemeyen para hırsı ve bu haza esir düşme haliyle, modern zamanların yeni insanı 'homo economicus'tan izler taşımaktadır. H. Özel'in "piyasa sisteminin temelinde yer alan 'servet vaatleri ile yok olma tehditleri', insan davranışlarını belirleyen iki temel etkidir" (Schumpeter, 1943:73 aktaran Özel, 2013: 46) cümlesine sadık kalarak denilebilir ki, Harpagon'un servet biriktirme huyu, bütün tutkularının üstünde yer alır. 'Verme' fiilinden o kadar nefret eder ki cimri Harpagon, selam vermekten ziyade 'selam almayı' daha rasyonel bulur (Molière, 2002: 43). O, çocuklarına karşı eli sıkı bir baba, misafirlerine bol su içirip az yemek yedirmekle övünen bir ev sahibi, uyguladığı perhizle atlarını sıska bir gölgeye çeviren zalim bir bakıcı ve soylulara özgü perukaları takmak yerine masraf çıkmasını diye kendi saçını savunan tutumlu bir idealisttir. Nasıl ki Freud, durmaksızın mal edinme isteğini itkisel bir eylem olarak görüp patolojik bir vaka olarak değerlendirmişse (Sarfati, 2014b: 31) Molière de bu açıdan patolojik bir cimri yaratmıştır. Para yığınının tepesinde sonsuz hazzı yaşayan Harpagon (Sarfati, 2014b: 54) bahçede gömülü parası çalındığında, varoluşsal bir boşluğa düşecektir.

Harpagon: *Hırsız var! Hırsız var! Kaatil var! Yangın var! Tanrım sen yetiş! Mahvoldum, boğazladılar beni, paramı çaldılar. Nereye kaçtı? Ne oldu? Nerede saklanıyor? Nasıl bulayım onu? Nereye koşayım, nereye koşmayayım? Şurada olmasın? Burada olmasın? Hırsız kim? Dur, haydut, ver paramı... (Kendi kolunu tutmuştur) Ay! Benmişim! Zihnim altüst olmuş, neredeyim, kimim, ne yapıyorum, farkında değilim. Ah! Paracıklarım! Paracıklarım! Benim canım, ciğerim! Seni elimden aldılar; seni kaybettim, mesnedim, tesellim, mutluluğum elden gitti; artık işim bitti benim,*

bu dünyada fazlayım ben artık” (Molière, 2002: 90).

Harpagon’un hırsız aradığı anda kendi elini yakalaması, Molière’in kıvrak zekâsıyla haydudun gerçekte kim olduğunu görmemizi sağlar. Hırsız, maddi güce tapınan ve altınları çalınca toprağa boylu boyunca uzanan Harpagon’un ta kendisidir. Altınların bulunmaması halinde ‘mahkemeleri mahkemeye vermeyi’ düşünen aksi halde, kendini asacağını haykıran cimri, rasyonel bireyin maddiyatçılık tuzağına düşmüş, kendi ölümünün hazırlayıcısı olmuştur. Tefecilik yaparak zenginleşen Harpagon’un sınıfsal konumu ise tartışmaya açıktır. Molière’in cimrisi parayla kurduğu güçlü ilişki açısından tipik bir burjuvadır. Ahlakın bozularak kutsalın anlam yitimine uğradığı bir geçiş evresinde Harpagon, hırsızın cezasız kalması durumunda kutsallık adına her ne varsa tehlike altına gireceğini ima eder (Molière, 2002: 93). Böylelikle, ilk dönemlerde insan mutluluğunun maddi yönüyle sınırlandırılmayan çıkar kavramı çağın koşullarında giderek daralmış maddi ve iktisadi kazanç peşinde olma halini yansıtır olmuştur (Hirschman, 2008: 50). Diğer yandan, Harpagon arkaik bir tavırla soyluluğa ait düşünsel yapının mirasını üstlendiği görülüyor. Cimri, Molière’in bir başka oyunu olan Kibarlık Budalası’ndaki Mösyö Jourdain gibi burjuva olmasına rağmen soyluymuş yalanına sığınmıyorsa şayet -oyunda bu durumu anıştıran bir ifade yoktur- kızıyla evlenmek isteyen Valere’e soyluluk üzerinden önemli mesajlar verir.

Harpagon: *Bugün soysop hırsızlarından, unvan sahtekarlarından geçilmiyor, aslının neslinin kimse tarafından bilinmeyişi fırsat bilen, o şatafatlı isimlerden birini kendine yaratırtıp ortaya fırlıyor. (Molière, 2002: 106)*

Harpagon’un sınıfsal analizi için Keynesyen yorumlar zihin açıcudur. J. M. Keynes’e göre ‘altın barbar dönemden kalma bir takıntıdır’ ve aristokrasi ile özdeştir. 17. yüzyılda Fransa’da mutlak monarşinin gölgesinde gücü azalmış bir sınıf olan aristokrasi salt ‘biriktirendir’. Salt birikime, birikim için birikime koşullanmış bir yaşam Keynes için ölümü hızlandırıcı bir etkiye sahiptir. Öyleyse aristokratlar tıpkı Harpagon gibi ortadan kalkmalıdır (Sarfati, 2014b: 57). Cimrinin altınlarını gömdüğü yerin kendi mezarına dönüşmesi, metaforik olarak yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyor; zira Harpagon’un evi, her şeyi yiyip bitiren arzusun doğurduğu aç bir dünyadır ve gelişmekte olan kapitalist ekonominin mikro kozmik bir kopyası olarak düşünülebilir (Riggs, 2021: 241-243). Molière’in cimrisi, kârını hesaplamayı hep sevmiştir; ancak kazandığı parayı işini büyütmek için kullanmak yerine bir kasada saklamayı tercih eder (Pirenne, 2021: 22). Bu açıdan Harpagon, tefecilik sayesinde teknik olarak paradan para ‘kazanmasına’ rağmen kapitalizme özgü bir anlayışla parada para ‘yaratmayı’ hiçbir zaman düşünmemiştir.

Molière, *George Dandin (1668)* oyununda ise sonradan görme burjuva tiplere getirdiği eleştiri dozunu giderek artırır. Tipik bir burjuva olan George Dandin, parasal gücüyle soylu bir sıfat kazanarak ‘Bay de la Dandinier’e dönüşmüştür. İflasın eşliğindeki Sotenville ailesine mensup bir kızla evlenerek soylu olacağına inanan Dandin, aileyi iflastan kurtarmasına rağmen sınıfsal açıdan hiçbir dönüşüm yaşamamıştır (Molière, 2006: 9). Mutlak monarşinin müttefiki sayılan burjuvalar, Molière’in gözünde eklektik, sonradan görme ve öykünmecilerdir.

George Dandin: *Size yalvarırım, bir an için olsun şu soyluluğunuzu bir kenara bırakın da derdimi size becerebildiğim gibi anlatayım. Özür dilerim ama söylemek durumundayım, işleriniz berbat bir haldeydi, benim param da bütün açıklarınızı kapatmanıza yetti de arttı. Peki ya ben ne*

kazandım, rica ediyorum, isminin uzamasından başka, sanki George Dandin yetmiyormuş gibi, ‘Bay de la Dandiniere’ sıfatını kazanmış olmaktan başka ne gibi bir faydası oldu bana bu evliliğin, lütfen varsa söyleyin?’ (Molière, 2006: 81).

Molière George Dandin oyunu ile soylu sınıfa öykünen ve sayıca üstünlüğü ele geçirmiş burjuva bireylerin düştüğü gülünç ve acıklı halleri hicvetmiştir. *Kibarlık Budalası* (1670) adlı oyunda bir başka burjuva Mösyö Jourdain ise, George Dandin gibi sınıf atlama çabası içindedir. Parasal gücü sayesinde soylulara özgü değerleri özümsemek istese de çoğu defa aldatılan taraf olur. Dans ve müzik hocalarından yüksek kültüre dair dersler alır, silah hocasından meç kullanmayı öğrenir ve elbette soylular gibi felsefe yapmak ister; fakat Mösyö Jourdain bir türlü soylu sınıfın kültürel iktidarına ortak olamayacaktır.

Felsefe Hocası: *Nam sine doctrina, vita est quasi matris imago. Ne demek istediğimi anladınız değil mi? Latince biliyorsunuz şüphesiz.*

Mösyö Jourdain: *Evet, ama siz bilmediğimi farz edin. Bunun anlamını açıklayın.*

Felsefe Hocası: *Anlamı şu, ‘Bilim olmadan, hayat adeta ölüm gibidir.’*

Mösyö Jourdain: *Bu Latin kimse, haklıymış.*

Felsefe Hocası: *Bilimler konusunda bazı ana kuralları, temel bilgileri biliyorsunuz değil mi?*

Mösyö Jourdain: *Ah! Evet, okuma yazma biliyorum” (Molière, 2012b: 44).*

Mösyö Jourdain sınıfsal konumunu yüceltmek için aynı zamanda kızını soylu bir aile ile evlendirmek ister. Molière çoğu metninde evliliği sınıfsal bir yatırım aracı gören bu mantığı sorgulamıştır. Oyunda Mösyö Jourdain, damadı olma şerefini kazanmak isteyen Cleonte adlı genci tek bir soruyla mat eder. Önemli bir aileye ve yeteri kadar servete sahip olan Cleonte, Mösyö Jourdain’in ‘soylu musunuz?’ sorusuna ‘hayır’ cevabı verdiği için şansını kaybetmiştir (Molière, 2012b: 77). Oysa kısa sürede, kibarlık budalası Mösyö Jourdain’in kimlik sorunu yaşayan asıl kişi olduğu ortaya çıkar.

Bayan Jourdain: *Biz Aziz Louis’in soyundan mı geliyoruz ki? (...) İkimiz de bal gibi burjuva değil miyiz? Senin baban da benimki gibi tüccar değil miydi?*

Mösyö Jourdain: *Lanet olsun şu karıma. Bu konuyu dilinden düşürdüğü yok. Senin baban tüccarsa ne yapalım, kendisine yazık!” (Molière, 2012b: 77).*

Finalde damat adayı Cleonte, Mösyö Jourdain’in kızını almak için Türk hükümdarının oğlu rolüne girer. Oyun içinde oyun kurulur ve büyük Türk, gezgin ve soylu şövalye manasına gelen uydurma *Mamamouchi* unvanını taktim ederek, kızına talip olur. Böylelikle Mösyö Jourdain, çok istediği soylu sınıfa terfi ettiğine inanacaktır. Oyunda yer alan bu kurgu tarihsel bir gerçeğe dayanıyor. 1669’da Osmanlı’nın Paris sefiri Müteferrika Süleyman Ağa’nın 14. Louis tarafından Versailles sarayında kabul edilmesi neticesinde *Turquerie* denen Türk modası, hızla Paris sosyetesine yayılmıştır. İşte Kibarlık Budalası oyunu bir yıl sonra aynı sarayda kralın huzurunda ilk kez oynandığında Molière, Fransızların Türk elçisine bu derecede rağbet etmeleriyle eğlenmiştir (Öztuna, 2022: 312). J. J. Rousseau, Molière’in öykünmecisi ve taklitçi burjuvaya getirdiği eleştiri hakkında kritik bir soru ortaya atar: “kimin ayıbı daha fazladır, kibarlığa budalaca özenen ve zekadan mahrum burjuvanın mı, onu kandıran düzenbaz kibarların mı?” (Rousseau, 1960: 114) Ortaya atılan bu paradoks kıymetlidir; zira Mösyö Jourdain’in eğitimini üstlenen müzik hocasının açıkça belirttiği gibi “bu cahil burjuva, yüce

asilzadeden daha fazla işe yaramaktadır (Molière, 2012b: 27). Ayrıca Mösyö Jourdain'in burjuva olmaktansa "iki parmağım eksik olsaydı da kont veya marki doğsaydım" (Molière, 2012b: 59) içerlemesi, dramatik bir öge barındırmanın yanında seçkinlerin dünyasına girişin çetrefilliğini anlatması bakımından ibretliktir. Burjuva sınıfının soylu tabakaya olan hayranlığı ve onlara benzeme çabası genellikle sosyal statüye duyulan özleminden kaynaklanmıştır. Konuya uygun başka bir örnek *Kadınlar Mektebi* (1662) oyununda yer alır. Çiftliğindeki eski bir kütüğün adını beyzade adı gibi sahiplenen Arnolphe karakterinin, Mösyö de la Souche olarak ortaya çıkması eleştiri konusu olur.

Chrysalde: *Benzetmek gibi olmasın, şişman Pierre adlı bir köylü tanırım. Mülk namına bir karış toprağı vardır. Tutmuş bu toprağın etrafına çamurlu bir hendek kazdırmış ve bir adası varmış gibi Mösyö de Lisle adını almış* (Molière, 2013: 6).

Molière, zengin burjuvaların soyluluğa özenme problemine ayna tutmanın yansıra orta ve üst sınıfa mensup mesleki grupları da birçok oyunda hicvetmiştir. Başta *doktorlar* olmak üzere, *avukatlar*, *eğitmenler* ve ayrı kategoride olsa *din adamları* en çok hicvedilen gruplar arasında yer almaktadır. Örneğin, Molière oyunlarının tamamında *doktor* imajı olumsuz yansıtılmıştır. Onlar "cahil, tutucu, çıkarıcı ve gericidirler" (Bulgakov, 2011: 241). 1628'de İngiltere Kralı I. Charles'ın doktoru 'kalbin ve kanın hareketi' başlıklı yazısıyla vücutta kan dolaşımını keşfederek tıp dünyasına sunmasına rağmen Molière döneminde Sorbonne'da hala bu keşfe katılmayıp bağnazca geleneksel yöntemi savunan bilim insanları vardır. Paris Tıp Fakültesi'nde başta Guy Patin olmak üzere birçok tutucu bilim insanı yeni keşfi hedef almışlardır (Molière, 2012a: 17-89). Bulgakov'un, 'Fransa'da tıbbın karanlık dönemi' olarak nitelendirdiği zaman diliminde Molière'in en yakın dostu Le Vayer, doktorların tavsiye ettiği fakat asla uygulanmaması gereken kusturucu bir eriyiği üç kez içmesi sebebiyle hayatını kaybetmiştir. "Kardinal Mazarin öldüğünde ise, konsültasyon için gelen dört doktorun dördünün de farklı teşhis koyması yüzünden Parislilerin maskarası olduğu bilinir" (Bulgakov, 2011: 190). Molière, sağlık alanında ortaya çıkan tartışmalı örnekleri güldürü ögesi olarak hızlı sahneye uyarlamıştır. *Don Juan* (1665) adlı oyunda Sganarelle karakteri üzerinden doktorların tedavi yöntemleri eleştirilir. Doktor tarafından verilen kusturucu şuruplar sayesinde günlerce yatağında can çekişen hasta aniden hayatını kaybeder.

Sganarelle: *Öyle demeyin efendim! Altı gündür bir türlü ölemiyordu, bir yudum içiverdi, öbür tarafı anında boyladı. Daha kuvvetli tesir mi olur?* (Molière, 2011: 40).

Mösyö de Pourceaugnac (1670) adlı oyunda benzer bir yergi söz konusudur. Doktora güveni tam olan bir eczacı, insanın öleceği varsa bile bunu en kısa sürede kendi doktorunun yapabileceğine inanır. Molière, mesleki gruplar içinde tıp alanında yer alan doktor ve eczacıyı olumsuz manada bir dayanışma ağı olarak kurgulamıştır.

Eczacı: *İşte mesela, o [doktor] bana, henüz çocuklarımdan üçünü tedavi etmek şerefini verdi. Dört gün bile sürmeden ölüp gittiler. Bir başkasının eline düşselerdi, üç aydan fazla sürüneceklerdi* (Molière, 1943: 26).

Hastalık Hastası (1673) adlı oyunda geleneksel metotlara sıkıca bağlı ve kralın başhekimiyle aynı adı taşıyan Mösyö Diafoirus bilimsel gelişmelere tepki gösteren bağnaz bir doktor olarak alaya alınır. Doktor, zihni faaliyetlerinin ilk ürünü olarak kan dolaşımını savunanlara karşı yazdığı tezi övünçle takdim eder (Molière, 2012a: 89). Oyunda doktor kılığına giren Toinette adlı hizmetçi kızın, "dün ölen bir adamı muayene

etmem gerekiyor, bir hayli uzun sürecek” (Molière, 2012a: 128) söylemi, sağlık alanında görülen ihmalleri ve bilimsel gerçeklikten uzak tedavi yöntemlerini eleştiriye açık hale getirir. 14. Louis’ye yazdığı mektupta, ‘komedyanın görevinin, insanları eğlendirerek düzeltmek olduğunu (Oflazoğlu, 1999: 47) belirten Molière, sorunlu tipleri toplumsal yapıyla bütünleştirmek yerine ayrıştırmayı tercih etmiştir (Molière, 2012a: 31). Bu yöntem şüphesiz tartışmaya açıktır. Örneğin Rousseau, Molière komedyasında erdemini teşvik edilerek ahlakın cezalandırıldığı fikrine karşı çıkararak, tiyatroyun faydalı bir sosyal işleve sahip olduğunu ve bu uğurda komedyanın alay yoluyla aynı amaca hizmet ettiği önermesini reddeder. Ona göre, tiyatro hitap ettiği toplumun çıkarlarını zorunlu olarak yansıtan ve onaylayan bir kültürel kurumdur. Diğer yandan Sebastien Mercier ise Molière tiyatrosunda gayri-ahlaki bir söyleme gülen seyirciyi kötülüğün mutlu bir ‘savunucusu veya ortağı’ olarak görme eğilimindedir (Leon, 2009: 75-78). Tüm bu metodolojik tartışmaların yanında Molière komedyaları çağın koşullarına ayak uyduramayan yerleşik düzenin aktörlerini deşifre ettiği gibi mutlakiyetçi rejimin yaratmak istediği yeni toplumun yapı taşlarını ortaya çıkarmıştır.

Molière oyunlarında doktorların yansira eleştirilerin yoğunlaştığı bir diğer alan *adalet sistemidir*. O dönemde yargıçların kendilerini krallığın ‘kurucu yasaları’nın muhafızları olarak görmeleri usuldendir (Burke, 2023: 58) Bu yüzden her yeni kanunun yürürlüğe girebilmesi için mahkemelerin onay vermesi gerekiyordu. 14. Louis’in henüz çocuk yaşta olduğu 1648 yılında Habsburg’larla yapılan savaşı finanse edebilmek için vergiler konmuş ancak bu yeni düzenleme mahkemeler tarafından reddedilmişti. Ayrıca bağımsız mahkemeler birçok vergi kalemini iptal ettiği gibi bazı eski vergilerin de oranlarında kraliyet aleyhine düzeltmeler yapmıştır. 14. Louis iktidarını pekiştirdiği dönemde alınan çoğu kararı iptal eder ve kendine ait egemenlik yetkisi doğrultusunda bağımsız mahkemelerin adını ‘yüksek mahkeme’ olarak değiştirir (Yolal-Eroğlu, 2022: 191). Kralla bağımsız mahkemeler arasında yaşanmış bu husumet ve daha genel açıdan yargı kararlarına dönük eleştiriler, Molière’in oyun repertuarında kendine yer bulmuştur. Mösyö de Pourceaugnac oyununda konuya ilişkin etkileyici bir diyalog yer alır:

Mösyö de Pourceaugnac: *Bu memlekette, sorgusuz, sualsiz adam asıyorlar.*

Sbrigani: *Evet, daha evvel size söylemiştim ya, burada adamı evvela asarlar, davasını sonra görürler (Molière, 1943: 69).*

14. Louis, adalet sisteminde var olan sorunların önüne geçebilmek için yüzyıldan bu yana kapalı olan *hukuk mektebini* yeniden açtırır. Ayrıca Fransa’daki bütün üniversitelere birer Fransız hukuku profesörü yerleştirilir (Voltaire, 1946b: 7). Zihniyet değişimini gösteren en önemli olaylardan biri kralın kararıyla Fransız mahkemelerinin basit sihirbazlık/büyücülük suçlamalarını kabul etmelerinin önüne geçilmesidir; zira aynı yüzyıl içinde örneğin Bordeaux parlamentosu bölgesinde 600 büyücü mahkûm edilmiş ve birçoğu yakılarak cezalandırılmıştır (Voltaire, 1946b: 8).

Molière metinlerinde kendilerini halkın üzerinde gören *filozof-bilginlerin* tavır ve davranışlarına yönelik itirazlar dikkat çekicidir. Eleştirel dil, iki ayrı düzlemde kendini göstermiştir. İlkinde, giyim ve kuşamın ayrıştırıcı yönüne dikkat çekilirken; ikincisinde aristokraseye özgü saray dilinin abartılı ve anlaşılması zor yapısına değinilir. Soyluların toplumsal hiyerarşide statü sembolü kabul edilen kıyafetleri Molière oyunlarında sıklıkla alay konusu olmuştur. *Kocalar Okulu (1661)* oyununda

Sganarella, moda uymak yerine ceket, pantolon ve kundura giymeye devam edeceğini belirterek; peruka denilen saç yığını, insanı maskara eden uzun yenli gömlekleri, geniş tulum pantolonları ve paçalı güvercinler gibi kurdeleli küçük ayakkabıları asla giymeyeceğini söyler (Molière, 1965b: 4). Diğer yandan sarayın konuşma dili, absürt durumlar ve dil oyunları aracılığıyla hicvedilerek, kibar ve yapmacık diyalogların sahte ve abartılı yanları komedi unsuru olarak ön plana çıkartılmıştır. Örneğin *Kadınlar Mektebi'nin Tenkidi* (1663) adlı oyunda, 'sonu gelmeyen söz cambazlıklarına daha ne kadar dayanılır' sorusuna Uranie, 'sarayın en büyük eğlencesi olan bu konuşmaların pek moda olduğu' cevabını verir (Molière, 1965a: 4). Diğer yandan 17. yüzyıla kadar, ilim, edebiyat ve dini alanda Latincenin ağırlığına rağmen (Nabi, 1953: 3) Molière, Fransız dilinin standartlaşması ve ulusal kimliğin güçlenmesi için büyük çaba sarfetmiştir. *Zorla Evlenme* (1664) adlı oyunda, Aristocu filozof Pancrace kendisiyle konuşmak isteyen Sganarella ile hangi dilde diyalogu devam ettirmek istediğini sorar. Sırasıyla İtalyanca, İspanyolca, Almanca, Latince, Yunanca, İbranice, Süryanice, Türkçe ve Arapça dillerini saymasına rağmen her seferinde 'hayır' cevabını alır. Oysa Sganarella'in cevabı filozofun unuttuğu dildir: Fransızca, Fransızca, Fransızca... (Molière, 1965c: 18). Böylelikle ulusal diline sahip çıkmayan kendini beğenmiş bilginler ile gerçek dünyadan kopuk iki yüzlü filozoflar alay konusu haline getirilmiştir.

Molière'in sınıfsal eleştirilerinden payını alan bir başka grup ise *ruhban sınıfıdır*. Örneğin *Tartuffe* (1664-1669) oyununda ahlaki yozlaşma ve çürümenin din maskesi altında pazarlanması eleştirilir. Kral'ın yanında saf tutmuş burjuva Orgon'un danışmanı olarak evine yerleşen sahte dindar, üçkağıtçı ve sefa düşkünü Tartuffe, Orgon'un parasının yanında eşine de göz dikmiştir.

Elmire (Orgon'un eşi): *Siz dünyevi şeylerin sevmesiniz hiçbirini. (...) Sanırdım ki, tüm iç çekişleriniz yönelir ahirete, bağlamazsınız arzunuzu hiçbir dünya nimetine"* (Molière, 2012c: 55).

Sofuluğu mesleğe dönüştüren sahte müminleri eleştirmekten çekinmeyen Molière, stratejik bir hamleyle yargıç rolünü krala devreder. Finalde maskesi düşen sahtekâr Tartuffe kralın kolluk gücü tarafından tutuklanır. Molière komedyalarına karşı her zaman mesafeli duran kilise için bu oyun bardağı taşıran son damla olmuştur. Tartuffe'ün yasaklanması için baskı kurulur. Molière şeytanlaştırılır ve yakın dönemde şiirleri yüzünden Paris pazarında asılan ateist şair Claude le Petit gibi idam edilmesi istenir (Barro, 2021: 90). Paris Başpiskoposu, Tartuffe'ü okuyan, dinleyen, oynayan kim varsa aforoz edileceği tehdidini yayar (Nabi, 1953: 8). Oyun, 1669'da kralın izniyle tekrar oynanacağı yıla kadar yasaklanmasına rağmen Molière maddi ve manevi yönden desteklenecektir. Örneğin yoğun saldırılara karşı *Kraliyet* unvanıyla onurlandırılan kumpanyanın ödeneği artırılmıştır (Nabi, 1953: 7). Bu karardan cesaret alan Molière, bir sene sonra dünyevi ve uhrevi yasalara aykırı davranmayı seven; umarsız, ahlak düşkünü ve tam bir ateist olan Don Juan'ın hikayesini oyunlaştırır. İnsanların zaaflarından faydalanmayı meziyet olarak gören bu karakter, akli sayesinde devrin fenalıklarından istifade edebileceğine inanır (Molière, 2011: 72). *Don Juan* oyununda çatışmayı güçlendiren uşak Sganarella ise dindarlığı ve ürkekliğiyle efendisine zıt bir karakter olarak kurgulanmıştır.

Sganarella: *Efendim, iyi hoş diyorsunuz da bir şeylere inanmak da gerek canım, yok mudur inandığımız, desenize siz neye inanırsınız?*

Don Juan: İkiyle iki, dört, dörtle dört, sekiz eder, işte ben buna inanırım.

Sganarelle: Aman ne müthiş iman ne mukaddes kanunlar! Sizin dininiz hesap kitap anlaşılır? (Molière, 2011: 41).

17. yüzyılda akıl çağının şafağında ‘iki kere ikinin dört ettiğinden’ artık kesinlikle şüphe duymayan Don Juan karakteri faydacı insanın ve hesaplı rasyonun ilk izlerini taşır. Sganarelle ise tamamen eskinin moral değerleriyle yüklü bir karakterdir. Molière tiyatrosunda tanrıtanımaz karakterlerin gelenekle ve dinle kurduğu hesaplaşma bu açıdan manidardır. Onun yaşadığı dönemde modern devlet, tanrısal düzenin sistematiğini yeryüzüne indirerek mutlak krallara devrini sağlamıştır. “Eski reddedilir. İnsan akli tanrısal akli ikame etmeye hazırlanıyordur. 17. yüzyıl tanrıyla hesaplaşmaya başladığı bir yüzyıl olacaktır” (Sarfati, 2014a: 114). Öyleyse ünlü İtalyan soytarı Scaramouche’un çok daha keskin hicivlerine aldırış etmeyenler neden Molière’e karşı öfke duyuyorlar? 14. Louis’in, daha önce İtalyan halk oyuncularını izleme fırsatı bulmuş prens Conde’ye sorduğu bu soru anlamlıdır. Conde, Scaramouche’un gökyüzünü, cennet ve cehennemi; Molière’in ise yeryüzündeki efendileri alaya aldığını belirtir (Platzer, 2022: 88). Molière affedilemez bir kusur işlemiştir. Kilise’nin Orta Çağ’dan kalma alışkanlıkla aforoz etme, mezardan yoksun bırakma ve mala mülke el koyma gibi cezaları (Le Goff, 2020: 87) uygulamaya devam ettiği düşünülürse, 14. Louis’in hamilik rolü olmasaydı Molière’in sonu, Spinoza ve Rembrandt gibi iki özgürlük arayıcısının, 17. yüzyılda dünyanın en özgür şehri olan Amsterdam’da kendi cemaatleri tarafından baskı ve şiddete maruz kalmasına (Sarfati, 2022: 56) benzeyebilirdi. 26 Temmuz 1656’da Spinoza Yahudi cemaatinden ihraç edilirken cemaatin dünyevi işlerinden sorumlu organı Ma’amad’ın sinagogta aldığı kararı hatırlamak gerekiyor: “Baruch de Spinoza’yı ihraç ediyor, kovuyor, lanetliyor ve ona beddua ediyoruz. (...) Tanrı onu hiçbir zaman bağışlamasın, Tanrı’nın gazabı ve kıskançlığı hep bu adamın üzerinde tütsün” (Ağaoğulları, 2020: 458). Spinoza hakkında sürgün kararının alındığı gün başka bir mahkeme kararı ile sanatçı Rembrandt’ın mahremiyet alanı yok edilerek tüm eşyalarına ve yapıtlarına el konulacaktır (Sarfati, 2022: 62). Molière yaşadığı dönemde çağdaşlarına göre daha şanslı olmakla birlikte 17 Şubat 1673’te hayatını kaybettiğinde beklenen olur. Kilise, günahkâr bir oyuncunun kutsal toprağa gömülmesine izin vermez. Dönemin koşulları gereği oyuncu bir din adamının huzurunda komedyenliği kesin olarak bıraktığını duyurmaz ve bu alanın dindışı olduğunu yazılı bir belgeyle onaylamazsa, tüm dini uygulamalardan yoksun bırakılabilmirdi (Göğercin, 2019: 4). Tartuffe’ün yazarı olarak Molière, 14. Louis’in özel izni sayesinde intihar edenlerin ve vaftiz edilmemiş çocukların gömüldüğü alana defnedilebilmiştir.

Modern devletin; siyasal, ekonomik ve dini açıdan yeryüzü egemenliğini kurduğu 17. yüzyılda, son olarak Molière oyunlarında *mutlak monarkla* kurulan çetrefilli ilişkiye değinmek gerekiyor. Sarayın eğlence sorumlusu olan Molière, 14. Louis’in koruyucu kanatları altında birçok sınıfsal zümreyi rahatlıkla eleştirme imkânı bulmuştur. Danişmend’in tabiriyle Fransız sosyetesinin yüzüne karşı acı bir tebessümle edebi bir ıslık çalan Molière, 14. Louis’in himayesine dayanmamış olsaydı çoktan mahvolurdu (Molière, 2021: 21); ancak iyi bilinen bir kural vardır: Kurban sultan ateş-i Suzan! (Cündioğlu, 2012: 75). ‘Sultan’a yaklaştığın ölçüde ateşin yakıcılığı artacağı’ için Molière oyunlarında sanatın siyasetle kurduğu ilişkide kralın varlığı üç türlü hissedilmiştir. *İlk kategoride* konusu bizzat 14. Louis tarafından verilen oyunlar yer alır; *ikinci* olarak kralı metheden oyunlar vardır ve *son* olarak nadir durumda ve kısmi olarak kralın eleştirildiği

oyunlar söz konusudur. Molière birçok tiyatro metnini bizzat kralın isteğiyle kaleme almış ve huzurunda oynamıştır. *Zorla Evlenme* ve *Şanlı Aşıklar* bu kategoride değerlendirilebilir. Örneğin *Şanlı Aşıklar* (1670) metninin önsözünde haşmetli kralın nasıl bir oyun seçtiği anlatılırken, “her giriştiği işte bir olağanüstülük arayan kral, sarayına tiyatronun verebileceği ne varsa, hepsini bir araya getiren bir oyun seyrettiğini istedi” (Molière, 1965d) açıklaması yapılır. Neptunus rolüyle sahneye çıkan 14. Louis böylelikle hamiliğini üstlendiği Molière kumpanyasında metne müdahil olan bir oyuncu olarak görev alır. İkinci kategoride kralın methedildiği oyunlar vardır. Bunların başında *Versailles Tuluatı* (1663), *Tartuffe* (1664) ve *Hastalık Hastası* (1673) oyunları sıralanabilir. Sahtekâr Tartuffe’ün yaptığı tüm kötülüklerin yanına kâr kalacağı sanılırken finalde onu yakalamak için gelen polisin, iki yüzlülerin marifetine kanmayıp her şeyde hakikati görmeyi arzulayan ve dalaverenin düşmanı olan bir Kral’ın tebaasız (Tartuffe, 2012c: 100) söylemi, *deus ex machina* bir kral sayesinde düzenin korunacağına olan inancı pekiştirmiştir. Molière, zaferle taçlanmış başarılarından sonra hükümdara methiye olarak *Hastalık Hastası* oyununu sunmuş ve girişine özel bir bölüm eklemiştir. Oyunda müzikli ve danslı bir kır şarkısının sonunda hep bir ağızdan mutlak monarka biat edilir: “LOUIS kralların en büyüğüdür. Ne mutlu ona hayatını adayabilene, ne mutlu!” (Molière, 2012a: 48).

Molière son kategoride, 14. Louis’nin özel yaşamını hicvetmiştir. Bu yüzden Paris Kraliyet Tiyatrosu’nda *Amphitryon* (1668) oyunu sahnelendiğinde, saray erkanında Thebai’li General Amphitryon kılığında giren Jupiter’in Kral 14. Louis’i olduğuna ve oyunda kralın cinsel yaşamına göndermeler yapıldığına dair bir infial yaratmıştır (Ezici, 2016: 139). Amphitryon, eşi Alkmene’nin tanrı Zeus’la yaşadığı ilişkiden dolayı batı literatüründe ilk aldatılan koca figürü olarak bilinir (Erhat, 2007: 36). Molière, Latin komedyacı Platus’un metninden tanıdığı bu karakteri, kendi çağında eşsiz bir komedyacı örneği olarak sarayın ilişkiler ağına eklemiştir. Kralın evli kadınlarla, evlilik dışı yaşadığı ilişkiler, dürüstlük ve sadakat denklemine sarayın ahlaki yapısının sorgulanmasına neden olmuştur. Molière, bilinçli bir şekilde evlilik kurumuna düşürdüğü tüm bu gölgeye rağmen hamisi 14. Louis’nin tartışılmaz mertebesini korumaya özen gösterir (Ezici, 2016: 139); zira Fraser’ın yorumuyla “Jüpiter’in kendi krallığında Jüpiter’i kınamanın” (Fraser, 2008) açıkça kimseye yararı yoktur. Metinde yer alan baş tanrı Jupiter’in, ‘yeryüzü için gökleri ihmal edip insanlaşmaktan hoşlanması’ (Molière, 1965e: 4) 17. yüzyılda düşünsel olarak kritik bir eşiğin geçilmek üzere olduğunu gösteriyor. Açıktır ki, rasyo tacını kuşanacak siyasa, tanrısızlaştırılıp iyinin kötünün kaynağı ve anlatımı kutsal olanın dışında yeryüzünde aranmaya başlanmıştır (Sarfati, 2014a: 123).

Sonuç

Molière’in yaşadığı çağda burjuvazinin varlığı ekonomi politiğin seyrini değiştirmiştir. 17. yüzyıla kadar *Oiko-despotun*, *pater familias’ın*, ev sahibinin görev alanı içinde kalan ‘ekonomi’, ilk kez bu yüzyılda ticari işletmelerin kârlılığı üzerinden modern anlamına kavuşuyordu. Oikos’a odaklanmayı bırakan modern ekonomi için ‘evin’ yerini ‘pazar’ almıştır. Feodalizmin, siyaset ve iktisadın organik birliği (Anderson, 2023: 18) şeklindeki tanımına karşın bireyin doğuşu ve toplumsal yapının dönüşümü, “politik (devlet)” alanla “ekonomik (sivil toplum)” alanının ayrışmasına ve “herkesin herkesle savaş içinde olduğu” ekonomik alanın bencillikle nitelenmeye başlamasına neden olmuştur. Sivil

toplum alanı burjuva toplumunun bir yansımasıydı ve 'bireyin' icadı, mülkiyet hakkı gibi doğal hakların kullanılmasını engelleyen cemaat (gemainschaft) temelli yapılardan kurtulmak anlamına geliyordu (Özel, 2013: 63). Yeni hegemonik inşa, bir yandan 'modern insanın icadı' olarak adlandırılırken diğer yandan Avrupalıların 'dünyanın efendisi' olduklarına dair inancı da pekiştirmiştir (Collins, 1997: 604). İşte böylesi bir kırılmanın yaşandığı çağda, Molière'in tiyatro metinlerinde bu dönüşümün ilk izlerini görmek şaşırtıcı değildir. Don Juan karakteri en başından, "ikiyüzlülük dediğin, bugün en moda fenalıktır ve erdemim tahtına kurulmasını bilmiştir (Molière, 2011: 70) tespitinde bulunur. Alcaste ise kendi çağında ahlaksızlığın boyutuna dikkat çekerek her şeyin yalanla, dolanla ve çıkarıcılıkla yürüdüğünü oysa insanların başka türlü yaratılması gerektiğini" (Molière, 2008: 72) düşünüyordu.

Molière, oyunlarında sıklıkla para sorunsalını merkeze alarak yaşanan hezeyanların maddi güçle olan bağına dikkat çekmeye çalışmıştır. 17. yüzyılda Fransa'da para, dünyada her şeyden daha kıymetlidir (Molière, 2002: 32) bütün kapıları açan anahtar bir kelime ve nice insanların başını döndüren yüce bir madendir (Molière, 2013: 15). Dahası tapılması gereken tek tanrı olan para (Molière, 1944b: 7), sarayda ve kentte hülasa dünyanın her yerinde popüler olmuş ve onun girmedığı kutsal yer kalmamıştır (La Bruyere, 2022: 107). Frédéric Rouvillois, 'ilerleme' ideolojisinin yükselişini ve bu ideolojinin açgözlü ve hatta totaliter olduğu konusundaki yoğun tartışmaları tam olarak Molière'in yaşadığı döneme yerleştirmesi manidardır (Riggs, 2021: 232). Bu açıdan tiyatro metinlerinde yer alan diyaloglar Molière'in sanatsal ifade ve gözlem gücünü yansıması bakımından oldukça kıymetlidir.

Yaşadığı çağda başka türlü bir insana ve yaşam biçimine ihtiyaç duyan Jean Baptiste Poquelin, sarayın mobilya döşemecisi olan babasının Poquelin ailesi için düşlediği gelecek planını reddederek, *Molière* sahne adıyla tiyatroya gönül vermiş; gezici kumpanyasıyla Fransa'da Bordeaux, Toulouse, Avignon, Lyon gibi çok sayıda şehir ve kasabayı dolaşarak toplumsal yapıdaki temel sorunlara, kültürel çeşitliliğe ve sınıfsal eşitsizliğe tanıklık etmiştir. İşte bu sayededir ki 17. yüzyılda Fransa'nın siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimini bir sanatçının, halkına mal olmuş bir aydının gözünden değerlendirmek mümkün hale gelmiştir. Sonuç itibarıyla bu makalenin literatüre mütevazı katkısı, çağın ruhuna içkin olan ahlaki çürümüşlüğü, bozulmuş sağlık ve hukuk sistemlerini, bireyin değişen tutku ve arzularını, sınıfsal hezeyanları ve nihayetinde mutlakiyetçi rejimde tezahür eden kraliyet kültürünü tarihsel bir arka planla Molière oyunları ışığında incelemek olmuştur.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%100) Veri Toplanması: 1. Yazar (%100) Veri Analizi: 1. Yazar (%100) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%100)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%100) Data Acquisition: 1. Author (%100) Data Analysis: 1. Author (%100) Writing up: 1. Author (%100) Submission and Revision: 1. Author (%100)

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2020). Orta Çağ ve Feodalite: Bitmeyen Tartışma ve Siyasal Düşünce. (Ed. M. A. Ağaoğulları) *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, P. (2023). *Mutlakîyetçi Devletin Kökenleri*. (U. Kocabaşoğlu, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Auerbach, E. (2021). *Yabanın Tuzlu Ekmeği*. (S. Durgun vd., Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Barro, M. (2021). *Molière (Hayatı ve Edebi Faaliyetleri)*. (U. Gezen, Çev.) Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Bernard, L. L. (1955). Moliere and the Historian of French Society. *The Review of Politics*, 17(4), 530–544.
- Bloch, M. (2019). *Feodal Toplum*. (M. Fırat, Çev.) İstanbul: Isık Yayınları.
- Braudel, F. (2017). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Bulgakov, M. A. (2011). *Çağdaşımız Molière*. (B. Korkmaz, Çev.) İstanbul: Etkin Yayınları.
- Burke, P. (2023). *XIV. Louis'nin İmali*. (T. Sivrikaya, Çev.) İstanbul: Isık Yayınları.
- Calder, Andrew. (1993). *Moliere: The Theory and Practice of Comedy*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Collins, J. B. (1997). State Building in Early-Modern Europe: The Case of France. *Modern Asian Studies*, 31(3), 603–633.
- Cündioğlu, D. (2012). *Mimarlık ve Felsefe*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Dellaloğlu, B. F. (2021). *Poetik ve Politik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Eco, U. (2014). *Ortaçağ*. (L. T. Basmacı, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Elias, N. (2000). *Mozart: Bir Dâhinin Sosyolojisi Üzerine* (Y. Tükel, Çev.) İstanbul: Kbalcı Yayınları.
- Elias, N. (2021). *Uygarlık Süreci I*. (E. Ateşman, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erhat, A. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ezici, T. (2016). Molière'in Amphitryon Oyunu Günümüzde 'Kadın Olmak' Perspektifinden Repertuvara Almak. *Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma e-Dergisi*, 0 (3), 133-146.
- Gögercin, A. (2019). Öteki'yle Kendini Savunmak: Bulgakov'un Moliere Efendi'si. *SEFAD*, (42), 1-20.
- Gür, A. (2015). *Güneş Kral 300 Yıl Önce Battı*. Erişim adresi: <https://tarihdergi.com/gunes-kral-300-yil-once-batti/> (16.05.2023)
- Febvre, L. (1995). *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Fraser, A. (2008). *Love and Louis XIV: The Women in the Life of the Sun King*. Hachette UK. Erişim adresi: https://books.google.com.tr/books?id=CD7CBji2i8C&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (18.06.2023)

Fülbert, G. (2008). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. (S. Usta, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Habermas, J. (2021). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. (T. Bora, M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Hauser, A. (1984). *Sanatın Toplumsal Tarihi*. (Y. Gölönü, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Hirschman, A. O. (2008). *Tutkular ve Çıkarlar*. (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Hobsbawm, E. J. (1954). The General Crisis of the European Economy in the 17th Century. *Past & Present*, 5, 33–53.

Huberman, L. (2021). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. (M. Belge, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

İdiman Ç. (2021) 'Büyük Birleşik Kuram' Olanaklı mı?: Kapitalizme Geçiş Tartışmalarına Yeni Bir Bakış. *Mülkiye Dergisi*, 45(2), 329-366.

İnalçık, H. (2013). *Şair ve Patron*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

La Bruyere, J. (2022). *Karakterler*. (D. Dilhan, Çev.) Eskişehir: Dorlion Yayınları.

Le Goff, J. (2020). *Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri*. (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Leon, L. (2009). *Molière, the French Revolution, and the Theatrical Afterlife*. University Of Iowa Press; 2009.

Michelet (1950). *Fransız İhtilali Tarihi I*. (H. Varoğlu, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Molière. (1943). *Mösyö De Pourceaugnac*. (E. Güney, M. C. Anday, Çev.) Ankara: Maarif Matbaası.

Molière. (1944a). *Versailles Tuluatı*. (O. V. Kanık, A. Erhat, Çev.) Ankara: Maarif Matbaası.

Molière. (1944b). *Şaşkın*. (B. E. Koryak, Çev.) Ankara: Maarif Matbaası.

Molière. (1965a). *Kadınlar Mektebi'nin Tenkidi*. (S. Eyüboğlu, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Molière. (1965b). *Kocalar Okulu*. (V. Hatay, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Molière. (1965c). *Zorla Evlenme*. (A. Obay, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Molière. (1965d). *Şanlı Aşıklar*. (O. Rifat, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Molière. (1965e). *Amphitryon*. (A. Teoman, Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Molière. (2002). *Cimri*. (N. Nirven, Çev.) İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

Molière. (2006). *George Dandin*. (A. Erkay, Çev.) İstanbul: Mito Boyut Yayınları.

Molière. (2008). *İnsandan Kaçan*. (B. Tuncel, Çev.) İstanbul: Mito-Boyut Tiyatro Yayınları.

- Molière. (2011). *Don Juan*. (A. Erkay, Çev.) İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları.
- Molière. (2012a). *Hastalık Hastası*. (S. Kaya, Çev.) İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Molière. (2012b). *Kıbarlık Budalası*. (S. Kaya, Çev.) İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları.
- Molière. (2012c). *Tartuffe*. (Ş. Aktaş, A. Selen, Ç. Sarıkartal, Çev.) İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Molière. (2013). *Kadınlar Mektebi*. (B. Tuncel, S. Eyüboğlu, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Molière. (2021). *Zarafet Budalaları (Gülünç Kıbarlar)*. (İ. H. Danişmend, Çev.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Moretti, F. (2015). *Tarih ile Edebiyat Arasında Burjuva*. (E. Buğlalılar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nabi, Y. (1953). *Molière (Hayatı, Sanatı, Eseri)*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Oflazoğlu, T. (1999). *Molière*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2009). *Fransa'nın Güneş Kralı'na Versailles'da Sergi*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/fransa-nin-gunes-krali-na-versailles-da-sergi-1161950> (22.04.2023)
- Özel, H. (2013). *Piyasa Ütopyası*. Ankara: Bilge Su Yayınları.
- Öztuna, Y. (2022). *Türk Tarihinde Yapraklar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Pirenne, H. (2021). *Kapitalizmin Toplumsal Tarihinin Aşamaları*. (F. Kıyak, Çev.) Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Platzer, D. (2022). Four hundred years of Molière. *New Criterion*, Vol. 41 Issue 1, p86-88.
- Prest, J. (2001) Dancing King: Louis XIV's Roles in Molière's Comédies-ballets, from Court to Town. *The Seventeenth Century*, 16:2, 283-298.
- Poggi, G. (2002). *Modern Devletin Gelişimi*. (Ş. Kut, B. Toprak, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Riggs, L. (2021). Loss as Profit/Profit as Loss: The SelfDevouring, Unsustainable Appetite of Molière's Miser. *Cincinnati Romance Review*, 51: 230-247.
- Rousseau, J. J. (1960). *D'alembert'e Mektup*. (Z. Güvemli, Çev.) İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Sarfati, M. (2014a). 17. Yüzyıl Fransız Klasiklerinden, Smithyen Ekonomi Politığı "Karakter" ve Analizi. (Ed. D. G. Aydın, Ç. Akdere), *Edebiyattaki İktisat* içinde (ss.113-148). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarfati, M. (2014b). *Uygarlığın Bunalımı*. İstanbul: Arvana Yayınları.
- Sarfati, M. (2022). *Yahudi İnsandan İnsan Yahudi'ye*. Ankara: Efil Yayınevi.
- See, H. (1970). *Modern Kapitalizmin Doğuşu*. (T. Erim, Çev.) İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Shennan, J. H. (1986). *Louis XIV*. Routledge.

- Sombart, W. (2017). *Burjuva*. (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Taner, H. (2015). *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Voltaire. (1945). *XIV. Louis Asrı I*. (N. S. Örik, Çev.) Ankara: Maarif Matbaası.
- Voltaire. (1946a). *XIV. Louis Asrı II*. (N. S. Örik, Çev.) Ankara: Maarif Matbaası.
- Voltaire. (1946b). *XIV. Louis Asrı III*. (N. S. Örik, Çev.) Ankara: Maarif Matbaası.
- Wallerstein, I. (2012). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*. (N. Alpay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Weber, M. (2022). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (M. Köktürk, Çev.) Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Yolal-Eroğlu, M. (2002). On Yedinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyandar – I. (Ed. Ö. Saraç, G. Y. Şeren), *İlkesiz Vergilere Tepkiler: Vergi İsyandarında* (ss.177-197). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Young, S. (1922). Molière: Comedian of Society. *The North American Review*, 215(795), 241–248.

Sanatın Bütünleştirici ve İyileştirici Rolü Üzerinden Permakültür Kavramı

Bahadır Kayaalp ¹

Evren Kavukcu ²

Öz

Doğa insanlığın var oluşundan bu yana her haliyle sorgulanmıştır. İnsanoğlu doğadaki barınma ve korunma gibi yaşamsal ihtiyaçlarını gidermek adına doğayı keşfetmeye başlamıştır. Sanatçılar da doğayı geçmişten günümüze kadar inceleyerek eserler üretmişlerdir. Doğanın olağan işleyiş sürecindeki iyileştiricilik özelliği, sanatçıların toplumsal mesajlar vermesine katkı sağlamıştır. Sanatçılar doğadaki uyumu ve kendi kendine iyileştirme özelliklerini eserlerinde kullanarak sanatsal bir ifade aracı oluşturmuşlardır. Doğadaki uyumlu döngüyü esas alan sanatçılar bu sürecin insanlar tarafından da benimsenmesi gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Bu doğrultuda sanatçı, doğanın hayatımızdaki vazgeçilmez konumunu izleyiciye aktarmak için iyileştirme ve bütünleştirme kavramlarını odağına almıştır. Bununla birlikte insanların hayatlarını sürdürülebilmesi açısından doğayla uyum içerisinde yaşaması gerekliliği permakültür kavramı ile daha çok ön plana çıkmıştır. Permakültür; toplumun çevre ile uyumlu ve işbirliği içerisinde yaşamını hedefleyen, önemi her geçen gün artan yaklaşımlardan biridir. Permakültür bakış açısının kazandırılması noktasında sanat eserlerinin incelendiği bu çalışma ile sanatın ve sanatçının bütünleştirici ve iyileştirici rolü üzerinden sürdürülebilir bir dünya için daha hassas olunması konusuna dikkat çekilmeye ve farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Sanatçıların verdiği eserler permakültür açısından değerlendirilmesi ile sanat aracılığıyla çevresel sorunlar ele alınmıştır. Doğadaki döngüden yola çıkan permakültür; bakış açısının sanatsal açıdan ele alınması ile çevre duyarlılığının artmasına ve kaynakların verimli kullanılmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Sanatsal çalışmalarda çevreyi göz önünde bulunduran yaklaşımlar ve yöntemler geliştirilmesi açısından eserler permakültür ile ilişkilendirilmiştir. Yapılan çalışma ile permakültür kavramından yola çıkılarak çeşitli sanat eserleri üzerinden doğa, insan, doğayla uyumlu yaşam, üretim gibi konular irdelenmiştir. Çalışmanın kapsamı permakültür kavramının araştırılması ve sanat ile ilişkisinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda permakültür kavramı ile ilgili literatür taraması yapılmış ve eserler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Permakültür, Ekolojik Sanat, Çevreye Duyarlılık, Geri Dönüşüm, Atık Sanat

Kayaalp, B., & Kavukcu, E. (2024). Sanatın Bütünleştirici ve İyileştirici Rolü Üzerinden Permakültür Kavramı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 1973-1999. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1467741>

Geliş Tarihi	13.04.2024
Kabul Tarihi	12.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Sanatta Yeterlilik Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Bölümü, Erzurum, Türkiye, bahadir.kayaalp@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2945-8552

² Doç, Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Erzurum, Türkiye, ewrencetin@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3422-5542

The Concept of Permaculture through the Integrative and Healing Role of Art

Bahadır Kayaalp ¹

Evren Kavukcu ²

Abstract

Nature has been questioned in every way since the existence of humanity. Humanity has begun to explore nature in order to meet its vital needs such as shelter and protection. Artists have also produced works by examining nature from the past to the present. The healing feature of nature in its normal functioning process has contributed to artists giving social messages. Artists have created an artistic means of expression by using the harmony and self-healing features in nature in their works. Artists who take the harmonious cycle in nature as a basis have emphasized the necessity for this process to be adopted by people. In this direction, the artist has focused on the concepts of healing and integration in order to convey the indispensable position of nature in our lives to the audience. In addition, the necessity of people living in harmony with nature in order to sustain their lives has come to the forefront with the concept of permaculture. Permaculture is one of the approaches that aim for the society to live in harmony and cooperation with the environment and whose importance is increasing day by day. In this study where the works of art are examined in terms of gaining a permaculture perspective, it is aimed to draw attention to the issue of being more sensitive for a sustainable world through the integrative and healing role of art and artists and to create awareness. Environmental problems are addressed through art by evaluating the works of artists in terms of permaculture. Permaculture, which starts from the cycle in nature; aims to contribute to the increase of environmental sensitivity and efficient use of resources by considering the perspective from an artistic perspective. The works are associated with permaculture in terms of developing approaches and methods that take the environment into consideration in artistic works. In the study conducted, issues such as nature, human, life in harmony with nature, and production are examined through various works of art based on the concept of permaculture. The scope of the study is to investigate the concept of permaculture and determine its relationship with art. In this direction, a literature review was conducted on the concept of permaculture and the works were examined.

Keywords: Permaculture, Ecological Art, Environmental Awareness, Recycling, Waste Art

Kayaalp, B., & Kavukcu, E. (2024). The Concept of Permaculture through the Integrative and Healing Role of Art. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 1973-1999. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1467741>

Date of Submission	13.04.2024
Date of Acceptance	12.10.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Doctor of Arts Student, Ataturk University, Graduate School of Fine Arts, Department of Painting, Erzurum, Türkiye, bahadir.kayaalp@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2945-8552

² Assoc. Prof, Ataturk University, Faculty of Fine Arts, Department of Painting, Erzurum, Türkiye, ewrencetin@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3422-5542

Giriş

Permakültür, doğaya karşı çıkmak yerine onunla uyumlu bir şekilde yaşamaya dair pratik bir felsefedir. Permakültür Dünya'ya özen gösterme, insanları önemseme, adil paylaşım yapma ve doğayla karşılıklı bağımlılık gibi kavramları öne çıkaran bir yaklaşımı temsil etmektedir. Dünyayı koruma ilkesinden yola çıkan permakültür, küresel kaynak kıtlığı ve çevre kirliliğiyle ilgilenmektedir. Bu nedenle permakültürün son derece çevre merkezli olduğu, doğa dostu olma görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır. Permakültür, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına olanak tanıyan teknolojik gelişmeyi savunmaktadır. Permakültür etiği ve ilkeleri sürdürülebilir yaşam uygulamalarıyla uyumludur (Suh, 2022, s. 1). Çevre sorunları konusundaki farkındalığın küresel anlamda merkezi bir konuma gelmesiyle birlikte, doğal dengeyi bozmadan en verimli düzeyde yaşamın sürdürülmesi araştırmacılar için kritik bir konu haline gelmiştir. Bu doğrultuda son zamanlarda sürdürülebilirliği sağlamak için eko-sistemlerle adil etkileşime dayalı olan permakültür yaklaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda permakültür, sürdürülebilir doğal kaynak yönetim sisteminin tasarlanmasındaki süreci etkili bir şekilde ele alma becerisine sahiptir (Akhtar vd., 2016, s. 31). Sürdürülebilir tasarım teknikleri içeren permakültür birçok alanda etkisini göstermektedir. Permakültürün temel fikri, birden fazla doğal unsuru kullanarak insanların ihtiyaçlarını karşılayan bir sistem yaratmak ve doğal ekosistemlerden ilham almaktır. Permakültürün hedef ve öncelikleri sürdürülebilirliğin temel ilkeleriyle aynıdır. İlkeleri, dünyanın her yerinde, farklı iklim koşullarında ve kültürel çevrelerde yaşayan insanlar tarafından sürekli geliştirilmektedir. Permakültür, doğanın işleyişini örnek alarak sürdürülebilir tasarımlar gerçekleştirmenin bir yöntemidir. Böylece sürdürülebilir bir yaşam alanı oluşturmak için kaynaklarımızı en elverişli şekilde kullanabiliriz (Svetlana vd., 2018, s. 66). Birbirlerini destekleyecek öğeleri uyumlu bir şekilde bütünleştirmek için öğeler arasında yeni bağlantılar oluşturmak, permakültür tasarımının özünde yer almaktadır. Yararlı ilişkiler kuran permakültür, üretken ve dayanıklı bir sisteme katkı sağlamaktadır. Doğal döngüleri esas alan permakültür, çeşitli unsurları uyumlu bir şekilde bir araya getirerek, en güçlü etkiyi gerçekleştirmede kimi zaman küçük değişiklikler yaparak eserleri halihazırda var olanın üzerine inşa etmeye çalışmaktadır (Ricaud, 2015, s. 200).

Permakültür çok işlevli olmayı teşvik edip, kendi kendine yeterli bir sistemi ön plana çıkarmaktadır (McLennon vd., 2021, s. 4553). Permakültür, ekosistem hizmetlerinin sunumunu optimize etmek amacıyla geleneksel ve geleneksel olmayan yönetim uygulamalarını stratejik olarak bütünleştiren, uluslararası kabul görmüş sürdürülebilir bir modelidir. Yararlı ekosistem özelliklerini ve süreçlerini hedef olarak ürün çeşitlendirmesini, uzun ömürlülüğü ve doğayı korumayı birleştirmektedir. Permakültür temelinde doğal süreçlerin gözlemlerinden ilham almaktadır (Hirschfeld ve Van Acker, 2021, s. 794).

Permakültürü sanat açısından ele aldığımız zaman sanat, sanatçı ve izleyicisinin doğa ile uyumlu yaşayabilmesini amaçlamaktadır. İnsanlar yaşamları boyunca sürdürülebilir, daha iyi imkanlar ile daha konforlu yaşamayı istemektedir. İçerisinde bulunduğumuz yüzyıl yaşamsal ihtiyaçlar üzerinden düşünüldüğünde kaynakların doğru kullanımını gerektirmektedir. Çünkü yaşamının sürdürülebilirliği kaynakların ne kadar etkili kullanıldığına bağlıdır. Ekolojik dengenin bozulması, doğal afetlerin artması, küresel iklim krizleri ve beraberinde ortaya çıkan hastalıklar, dünya genelinde savaşların

meydana gelmesi insanların yaşam alanlarına müdahale etmektedir. Bu doğrultuda sanatçılar yaşanan olaylara kayıtsız kalmayarak sürdürülebilir bir dil ortaya koymaya çalışmaktadırlar.

Sanatçılar eserlerinde sürdürülebilirlik kavramını ele alırken teknolojik imkanlardan faydalanmaktadırlar. Doğayla uyum içerisinde yaşamın bir göstergesi olan permakültür açısından verilen eserlerde de teknolojinin sunduğu imkanlar kullanılmaktadır. Bu bağlamda özellikle yaşam döngüsünde mücadele verirken teknolojinin konfor, zaman, mekân ve malzeme konusunda sunduğu sınırsızlıktan faydalanmak, permakültür açısından değerlendirilebilir. Sanatçılar insan ve doğanın tam uyum içerisinde yaşamasını destekleyecek nitelikte eserler vermeyi hedeflemektedir. Bu noktada toplumsal olaylar karşısında faydalı üretimler yapabilmek için sanatçılar tepkilerini eserleri üzerinden izleyicilere daha kolay ulaştırabilir. Ayrıca toplumsal olaylara karşı gösterdikleri hassasiyetin bir göstergesi olan bütünleştirici rolleri ile topluma fayda sağlayabilirler. Sanatçılar toplumda bütünleştirici rol üstlenirken, doğanın iç döngüsünü esas alarak eserleri ile iyileştirmenin gerçekleşmesine de katkı sağlamaktadırlar. Bu rolleri doğrultusunda sanatçılar doğanın katledilmesine göz yummamak için çevrenin temiz kullanılması gerektiğine dair bir tepki niteliğinde atıkları sanatın bir malzemesi haline getirmektedirler. Atık objelerden kalıcı sanat eserleri üretmektedirler. Bu tür çalışmalar ile çevresel duyarlılık kazanımına, atıkların ayrıştırılıp geri dönüşüme kazandırılma hassasiyetine ve doğa ile uyum içerisinde olmanın önemine dikkat çekmeye çalışmaktadırlar.

İnsanlara faydalı olmak adına kimi sanatçılar toplumların öncüleridir. Bu doğrultuda doğa için etkili bir mesaj dili oluşturularak sanatın iyileştirici rolünü üstelenmiş olmaktadır. Sanatçılar üreteceği eserler ile insanlara permakültürün varlığını daha iyi bir dille ifade etmektedirler. Sanata bu noktadan baktığımızda permakültür açısından iyileştirici ve bütünleştirici özelliğini görebilmekteyiz. Çalışma kapsamında öncelikli olarak permakültür kavramı açıklanacak olup, permakültürün etkileri sanatçıların süreçteki iyileştirici ve bütünleştirici rolü ile ele alınacaktır. Son olarak çevreci yaklaşımlardan biri olan yenileyici tasarımla yapılan çalışmalara ve kültürel ya da kamusal mekanların sanat açısından permakültüre katkıları ile üretilen eserler incelenecektir.

Permakültür Kavramı

Permakültür, etik bir tutuma ve pratik bir tasarım sürecine ilişkin bütünsel olarak sürdürülebilirlik kavramı ile desteklenebilecek doğa ile uyumlu bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Avustralya'nın 1970'lerdeki Sosyo-politik toprağa dönüş özelemlerinin ardından icat edilen permakültür kavramının ortaya çıkışı itibariyle tarımsal sistemlere ilişkin teorileri ifade etse de geliştiği günden bu yana geniş kapsamlı bir uluslararası taban hareketine dönüşmüştür (Fiebrig vd., 2020, s. 379). Permakültür kavramı sadece ziraat alanında değil insanların yaşam alanlarının bir parçası olan sanat, mimarlık, kentsel tasarımlar, şehir planlama ve endüstriyel alanlar gibi birçok alanda etkisini göstermektedir. Birçok alanda etkisini gözlemlediğimiz permakültür hareketi popülaritesi giderek artan yeni bir ekolojik paradigmanın bir parçasıdır. Bu doğrultuda permakültür, ekolojik açıdan insan yaşamını etkileyen geniş bir alan içerisinde yaşam alanlarına uygun sürdürülebilir bir dünyanın yeniden inşası olarak adlandırılmaktadır (Rothe, 2014, s. 1). "Permakültür "permanent culture", 'kalıcı kültür' ve "permanent

agriculture" 'kalıcı tarım' kavramlarından oluşmuştur" (Üsküplü ve Polat, 2019: 245). Permakültürün çevresel sorunları ele alırken, iyi yaşamı sürdürmeye destek olmayı amaçlamaktadır. Böylece çevre ile uyumlu bir şekilde yaşamayı vizyon haline getirmektedir. Permakültür ile insan hayatına etki eden tasarımlar gerçekleştirilirken, doğanın özüne uygun gelişmeler hedeflenmektedir. İnsan yaşamını ya da konforunu dizayn ederken doğayı katletmekten kaçınarak entelektüel bir manevra ile sosyal sistemler için doğal çözümleri benimsemektedir. Sanat açısından özellikle bu manevra güzel bir mesaj dili oluşturmaktadır (Taylor Aiken, 2017, s. 172).

Permakültür doğanın işleyişini anlayarak, bu işleyiş sürecini benimsemekte ve insanların yaşam alanlarına etki eden tasarımları şekillendirmeye çalışmaktadır. Permakültür doğal olarak tasarlanmış sosyal sistemleri, yeryüzünün bakımı, insanların bakımı ve adil paylaşımı olmak üzere üç permakültür etiği ile karakterize edilmektedir. Bu doğrultuda insan ve doğa için üretilen sanatsal tasarımlarda ekolojik sistemi göz önünde bulundurmaya öngörmektedir. Entegre bir vizyonu temsil eden permakültür, doğanın kalıplarını yansıtan sosyal ve çevreci tasarımlara odaklanmaktadır (Taylor Aiken, 2017, s. 175-178). Permakültür yalnızca sürdürülebilir uygulamaları hayatımıza kazandırmakla kalmayıp aynı zamanda yenilenme ve dayanım gücü yüksek ürünler tasarlamayı da hedeflemektedir. Kapsamlı bir sürdürülebilirlik konsepti olan bu eğilim genel olarak çevre ve gıda krizlerine yönelik farkındalık yaratmaktadır (Fiebrig vd., 2020, s. 392).

Permakültür sanat, mimarlık ve endüstriyel kavramlar üzerinden ele alındığında, sürdürülebilirliği artırmak için günümüz dijital dünyasında yeniden form üretmek ya da katledilen doğadaki objeleri yeniden cisimleştirmek adına çevre dostu olmayı hedefleyen sanatsal bir ifade aracının geliştirilmesi gerekmektedir. Hobart Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Bill Mollison ve öğrencisi David Holmgren'in çalışmalarından ortaya çıkmıştır. Permakültür bunu yapabilmek için ekosistemlerin doğal işleyişini gözlemlemektedir. Doğal ekosistemlerin çeşitliliği, istikrarı ve dayanıklılığı ile üretken sistemlerin tasarımını ve bakımını temsil etmektedir. İnsanların uyumlu bir şekilde bütünleşmesini, yiyecek, enerji, barınma ve diğer maddi ve maddi olmayan ihtiyaçlarının sürdürülebilir bir şekilde sağlanmasını içermektedir. Permakültürün ardındaki felsefe, doğal sistemlerle rekabetten ziyade iş birliği ile ilgilidir. Aceleci eylem yerine uzun süreli ve derinlemesine düşünülmüş bir gözlemi yansıtmaktadır. Bu ayrıca tek bir üretken işlev yerine sistemlerin tüm işlevleriyle incelenmesini gerektirmektedir. Sistemlerin kendi evrimsel potansiyellerini ortaya koymasına da olanak tanımaktadır. Permakültür, yaşam alanında hiçbir zaman değişmez kuralların olmayacağını kabul etmekte, sürekli değişimi temsil etmekte, canlı sistemleri araştırmaya çalışmaktadır (Lapoutte, 2020, s. 485-486). Hem Bill Mollison hem de David Holmgren, başlangıçta esas olarak, başka yerlerde olduğu gibi Tazmanya'da da kentlerden kırsal alanlara taşınan "yerlilere dönüş" yapan pek çok kişiye destek sağlamak amacıyla permakültürü tasarlamıştır (Centemeri, 2020, s. 5).

Permakültür çevresel, sosyal ve ekonomik yönleri birbirine bağlayan bir yaklaşımdır. Yenilikçi yaklaşımları ve doğal görünümü nedeniyle gençler de dahil olmak üzere her yaşta insanın ilgisini çekmektedir. Toplumun permakültüre ilgisinin artması pratikte yaygınlaştırılmasına yönelik ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Permakültür, doğal kaynakların korunması ve daha fazla kendi kendine yeterliliğin sağlanması için yeni fırsatlar anlamına gelmektedir. Permakültür sürdürülebilirliğe katkı sağlayan ekolojik bir yeniliktir. Yeşil yani çevre dostu teknolojiler veya ürünler permakültürün önemli

örneklerindedir. Permakültür; tarım, enerji, doğal yapılaşma, ormancılık, atık yönetimi, arazi kullanımına yönelik akıllı çözümler ve yeşil teknolojileri içeren disiplinler arası uygulamaların bir birleşimidir (Korže, 2018, s. 34). Çevre krizi, insan-doğa ilişkilerinde önemli düzenlemelere yol açmış olup küresel bir medeniyetin tüm kazanımlarının yeniden düşünülmesine öncülük etmiştir. İnsanlar da doğanın bir parçasıdır ve doğal sistemin unsurlarıyla iyi bir etkileşim olumlu sonuçları getirmektedir (Cherdymova vd., 2019, s. 692). Sürdürülebilir kalkınmaya zarar veren küresel ısınma, atık sorunu, erozyon, gibi çevresel sorunlar, 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren dünya genelinde sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. Sanatçılar ise bu sürece kayıtsız kalmayarak hem çevre hem de toplum için tehlike oluşturan çevre sorunlarına eserlerinde yer vermişlerdir (Mamur, 2017, s. 1001).

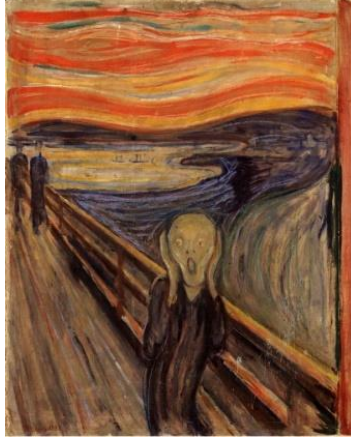
Sanatçılar toplumların yaralarını sarmada sanatın iyileştirici rolü üzerinden mekanların iyileştirilmesinde etkili olmakta, iyileştirici eser verme yöntemleriyle kamusal mekanlarda uygulamalar yaparak çevresel psikolojiyi düzeltmektedirler. Ayrıca farklı uygulamalarla mekanın çevre ile etkileşimdeki özgünlüğünü koruyarak düzenlemeler yapmaktadırlar (Salihoğlu, 2019, s. 264). Kamusal alanlar toplumların genel yaşamını sürdürdüğü sürekli etkileşim halinde olduğu, günlük yaşam ihtiyaçlarını giderebildiği ortak bir alandır. Bu alanlar özellikle sanatçılar için malzeme açısından önemli bir öğedir. Kamusal alanlar insanların zihninde en çok kodlanmış alanlar olduğundan bu alanlardaki yapılacak olan değişimler hemen bir farkındalık ögesine dönüşebilir. Bu yüzden kamusal alanlar herkesim için önemli olduğu kadar sanatçılar için ayrı bir yere sahiptir. Teknolojik algı günümüzde insan hayatını etkisini altına almış kültürel, sosyal ve endüstriyel evrimi ile dünyamızı olumlu ve olumsuz değişimlere sürüklemiştir. Teknoloji yaşam alanlarında sürekli değişimler ortaya çıkarmaktadır. Teknoloji çağımıza hız kazandırırken bir yandan yaşam kalitesinin artmasına ve bir yandan da çözülmesi güç karmaşık bir dünya düzeni inşa etmektedir. Özellikle bu ortam sanatçılar için önemli kavram haline gelmiş değişen dünya ve ilerleyen teknoloji, sanatçıyı ve sanat- malzeme ilişkisini de etkilemiştir (Kılıç ve Şener, 2022, s. 187-188). Bilişim Devrimi'ni yaşamakta olan toplumlar doğa için daha pozitif üretimler geliştirmektedir. Bu kapsamda kentsel gelişim ivmesinde çağdaş düşünme ve sanat biçimlerinin kamusal alanlarda toplumla bir araya getirilmesi, oldukça önemlidir. Ayrıca, ekonomik ve politik anlamda merkezi bir konuma sahip olmak kentlerin sanatsal etkinliklere olan ilgisini artırmaktadır. Kamusal alanda sanatçının ürettiği eserler hem mekân ve toplum arasındaki iletişimi hem de insan-çevre etkileşimin olumlu yönde etkilemektedir. İletişim ve etkileşim noktasında önemli bir rol üstlenen sanatsal çalışmalar aynı zamanda kamusal alandaki verimliliği ve üretkenliği artırmaktadır. Mekanlardaki sanat ve tasarım uygulamaları görsel iletişim açısından etkili olmakta ve izleyicide psikolojik anlamda olumlu bir etki yaratmaktadır. Sanatın toplumla buluşması, kamusal alanlarda daha çok yer edinmesi, kent dokusunda kültürel dönüşümler ile sosyal yapısının gelişmesine katkı sağlamaktadır (Parlakkalay, 2020, s. 1158).

Permakültürün Sanat Üzerindeki İyileştirici ve Bütünleştirici Etkisi

Permakültür açısından doğaya duyarlı sanatsal üretimlerin gerçekleşmesinde özellikle yeryüzü ve arazi çalışmaları önemli rol oynamaktadır. Ekolojik sanat çerçevesinde eser veren sanatçılar kimi zaman doğada buldukları malzemeleri şekillendirmekte kimi zaman ise atık olarak nitelendirilebilecek malzemeleri yeniden şekillendirerek bir sanat eserine dönüştürmektedirler. Sanatçılar sürdürülebilirlik ve çevresel farkındalık adına,

küresel çevre problemlerine çözüm bulmak için sorumluluk mesajları vermekte ve insanları çevre sorunları hakkında düşünmeye teşvik etmektedirler. Joseph Beuys, Yoko Ono, Andy Goldsworthy, Mierle Ukeles, David Hansen, Mel Chin, Maro Michalakakos gibi sanatçılar ekoloji ve sürdürülebilir sanat uygulamaları ile çevresel sorumluluğa dikkat çekmişlerdir (Mamur, 2017, s. 1000). Ekolojik sanat hareketi çevre duyarlılığı, insan ve doğa birlikteliği üzerine inşa edilen evrensel bir alandır. Ekolojik sanat dünyanın kaynaklarını korumayı ve iyileştirmeyi amaçlayan bir sanat türü olduğu söylenebilir. Bu bağlamda ekolojik sanat çerçevesinde eser veren sanatçılar doğayla uyumlu bir şekilde yaşamayı, çevrenin gördüğü zararı onarmayı ve çevresel farkındalık oluşturma amacıyla eserler üretmektedirler (Arıkan, 2021, s. 86). Sanatçılar doğayla sanat aracılığıyla iletişim kurarak sosyo-kültürel katkılar ile ekolojik sistemi iyileştirmeye çaba göstermektedirler. Ekolojik sanatın temeli 1960'larda ortaya çıkan yeryüzü sanatı, arazi sanatı, çevresel sanat gibi çağdaş sanatın çevre ile kurduğu ilişkiden üretilen sanatsal faaliyetlere dayanmaktadır (Çakıroğlu, 2022, s. 30). Sanatsal faaliyetler ile sanatçılar çevresel problemleri ele almaktadırlar. Bazı sanatçılar, plastik atık sorununa dikkat çekecek eserler üretmişlerdir. Bu doğrultuda gerçek plastik atıkları dönüştürerek; kendi mizah ve tekniklerini farklı bir dille ele alan eserler vermişlerdir. Güncel konulardan biri olan plastik atık problemine duyarlılık gösteren sanatçılar çevresel temaları işleyen sergiler ve bienaller düzenlemişlerdir (Sevim ve Tan, 2020, s. 162).

Sanatçılar doğadaki olayları gözlemleyerek eserlerini yansıtmışlardır. Ayrıca yaşanan doğa olaylarından etkilenen sanatçılar psikolojik süreci eserlerine entegre etmektedirler. Böylece aslında duygularını izleyiciyle paylaşmaktadırlar. Dünyayı etkileyen atmosferik olaylardan biri olan Krakatao Yanardağı'nın patlaması sonucunda Edvard Munch, psikolojisinin derinden etkilendiğini belirterek gökyüzünün çığılı olmuştur. Figüratif resimlerinde duygusal ifadelerle yer veren sanatçılardan biri olan Munch, her zaman geçtiği köprünün üzerinde gökyüzünü seyrederken patlamanın etkisi ile kızışan alanı görünce gökyüzünün doğaya çığılık attığı mesajını vererek duygusal yansıma sergilemiştir (Resim 1.) (Özdemir, 2022, s. 1547). Sanatçı insan ve doğa ikilisi üzerinden dışavurumcu bir tavır ile Oslo gibi önemli bir kentte meydana gelen patlamayı konu olarak ele almıştır. Volkanik patlama ile meydana gelen doğadaki hasarın insanlar üzerindeki psikolojik etkilerini resmetmiştir. İnsanların doğa ile tam uyumlu yaşamlarının bozulmasına ilişkin kaygıları ikonik bir dille ifade etmiştir. Kan kırmızısına boyanmış bir gökyüzü ile köprü üzerinde sonsuz bir çığılık atarak Oslo'ya bakan bir insanı resmederek kaygılarını yansıtmıştır. Permakültür açısından önemli bir imge olan kamusal bir alanı resmedip insan ve doğanın tam uyumlu bir şekilde yaşayabilmesinin önemini vurgulamıştır. Ayrıca insanları psikolojik olarak rahatlatmak ve zarar gören doğanın da sürdürülebilir anlamda iyileştirilmesine yönelik topluma mesaj vermektedir.

Resim 1. Edvard Munch, “Çılgılık”, (1893), karton üzerine yağlıboya, tempera, pastel ve mum boya, 91x73,5 cm.

Doğa ve sanat arasında güçlü bir bağ kuran sanatçılardan Giuseppe Penone, organik malzeme kullanımını tercih etmektedir. Doğayla bütünleşmeye vurgu yapan sanatçı ağaçların estetik yönlerine odaklanmaktadır. Sanatçı, insanın doğanın bir parçası olduğunu ve bu karşılıklı ilişkide insanın doğa olmadan hayatını sürdüremeyeceğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda insanın doğa için endişe duyması gerektiğini düşünmektedir. Çalışmalarında kullandığı ağaç formları eserlerinde kullandığı bir malzeme değil eserin ayrılmaz bir parçasıdır. Sanatçı, doğa ve insan arasındaki bağı ifade etmede özellikle ağaçları kullanılmaktadır (Uyar ve Aktuğ, 2021, s. 1248). Ekolojik bilincin oluşmasına eserleriyle önemli katkı sağlayan sanatçı, kendi elinin çelik dökümünü bir ağaca yerleştirmiştir. Doğaya verilen zararın da gözler önünde serildiği bu etkileyici çalışmada insan boğazının sıkılması kadar acı bir his dışı vurulmaktadır. Bu eser doğaya verilen zarardan duyulan endişenin de bir yansımasıdır. (Resim 2.) (Özden, 2023, s. 251). Sanatçı sürdürülebilir bir yaşama yönelik, insan ve doğanın tam uyumlu bir düzen içerisinde yaşaması gerektiğini ifade etmek için doğaya zarar veren insanların duygularını ele almıştır. Bu doğrultuda empati dili ile doğanın acısını ona zarar veren insanın daha iyi anlayabilmesi için kendi eliyle kendi boğazını sıkıyan bir insanın duygusunu dile getirmiştir.

Resim 2. Giuseppe Penone, 1968-2003, Bu Noktanın Dışında Büyümeye Devam Edecek

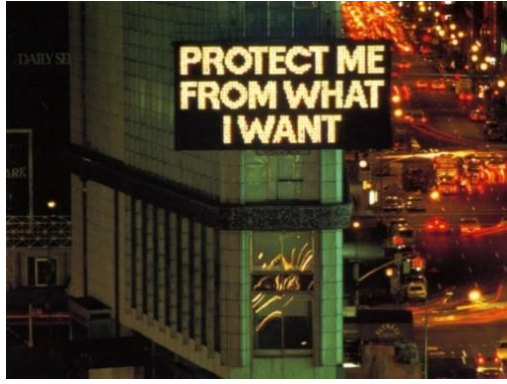
Her geçen gün artan çevre sorunlarına karşı sanatçılar ekolojik düzeni koruyan ve sürdürülebilirliğe katkı sağlayan yaklaşımlar benimsemektedirler. Sürdürülebilirlik açısından sanatçılar eserlerinde doğayı gözeterek hareket etmeli ve çevreye verilen zarar noktasında farkındalık oluşturmak için izleyiciye etkili mesajlar verebilmelidir. Bu doğrultuda malzeme seçiminde ve baskı sürecinde sürdürülebilirlik göz önünde bulundurulmalıdır (Dokuzlar, 2018, s. 48). Çevre sorunlarına veya doğaya yönelik sorumluluk esasında sanatsal faaliyetlerin temelleri yeryüzü ve arazi sanatına dayanmaktadır. Ekolojik sanat eserlerinin öncü çalışmalarından biri olan Roberth Smithson' un "Spiral Jetty (Sarmal Dalgakıran)" (Resim 3.) adlı çalışması petrol çıkarırken ekolojinin gördüğü zararı yansıtmak için gerçekleştirilmiştir (Mamur, 2017, s. 1002). Sanatçı yer altı kaynaklarının işlenmesi sonucunda meydana gelen çevre kirliliğinin önüne geçmek için yapılan bir ıslah çalışmasında kötü görüntüler oluşturan kayalıkları malzeme olarak kullanmıştır. Doğanın da sanatın bir parçası olduğunu ifade etmek için kayalıkları spiral formuna sokarak bir dalga kıran meydana getirmiştir. Atıl olan kaya parçaları sürdürülebilir bir doğanın parçası haline getirerek doğadaki işlevselliğini artırmıştır. Yapılan bu ıslah çalışması ile toplum yararına kaynak üretirken çevreye verilen zararın göz ardı edilmesini girdap formuyla dile getirilmiştir. Doğaya verilen zararın en aza indirgenmesi düşünülmüştür. Böylece doğaya verilen zararın kalıntıları estetik bir dille ıslah edilmiştir.

Resim 3. Roberth Smithson, Spiral Jetty, 1970

Teknolojik imkanlarla sanatı ifade aracı olarak kullanan Amerikalı sanatçı Jenny Holzer eserlerinde şiddet, baskı, güç, savaş ve ölüm gibi konuları işlemektedir. Sanatçı ürettiği eserlerinde geniş kitlelere ulaşabilmek adına yazı dili ile teknolojik araçları bir araya getirmektedir. Bu doğrultuda yazıyı sıklıkla halka ulaşmada kullanan sanatçı ele aldığı konuları çarpıcı bir şekilde sunarak farkındalık yaratmaktadır (Cançat, 2018, s. 333). Jenny Holzer, ilk zamlarda led ışıklar ile ürettiği çalışmalarını zamanla projeksiyon kullanarak çoğunlukla New York olmak üzere büyük metropollerin önemli kamusal binalarına yansıtmaktadır. Sanatçı düşüncüyü aktaran görüntü-metinleri iletişimin ana teması olarak kullanmaktadır. Düşüncelerini ışıklı tabelalarla somut hale getiren sanatçı bu yöntemle fikirlerini izleyicilerle paylaşır. Işıklı ekranlarla düşünceleri yansıtan akan kelimeler düşüncelerin bir sesidir. Metinler kullanılarak binalarda ışıklandırma yapılması izleyiciler için ilgi çekici olmaktadır (Karaçalı, 2018, s. 60). Teknolojik araçları çalışmalarında etkin bir şekilde kullanan sanatçı özellikle LED ve büyük projeksiyon

cihazları kullanmaktadır. Görsel bir şölen ve büyüleyici bir etki yaratmaya çalışan sanatçı “PROTECT ME FROM WHAT I WANT (BENİ İSTEDİĞİM ŞEYDEN KORU)” (Resim 4.) adlı çalışması ile istek ve tüketimin kısır döngülerinin parodisini ironik bir şekilde ışıklı sunumla aktarmıştır (Bayraktar, 2021, s. 65-66). Düşünceyi metinle yansıtan sanatçı; cesur, aktif, kendinden emin bir psikolojik etki sunan görsellerle metnin anlamı daha da pekiştirerek izleyicinin fikirlerine dokunur, onların dikkatini çeker ve kimi zaman heyecanlandırır (Saygı, 2016, s. 90). Sanatçı aşırı tüketimin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini ifade etmek için LED ışıklar ve projeksiyon cihazını kullanmaktadır. Işıklı metinler ile tüketim ve doğa arasındaki dengenin kurulmasına dikkat çeken sanatçı ihtiyaçların karşılanmasında çevrenin göz önünde bulundurulması gerekliliği üzerinde durmuştur. Sanatın kavramsal dili üzerinden kamusal alanda bina yüzeyine ışıklı harfler yerleştiren sanatçı topluma mesaj vermek için “PROTECT ME FROM WHAT I WANT (BENİ İSTEDİĞİM ŞEYDEN KORU)” cümlesini oluşturarak konuşma dilinin sessiz bir kavram olduğunu göstermektedir.

Resim 4. Jenny Holzer'ın, Beni isteklerimden korusu, 1983

Andy Goldsworthy doğayı soyutlamacı bir bakış açısı ile incelemekte, sanatını doğanın içsel öğeleriyle bir bütün olarak ele almayı amaçlayan eserler üretmektedir. Sanatında doğanın sunduğu imkanlar ile hareket eden sanatçı çevre bilinci ve toplumsal duyarlılık ile ekolojik sanat farkındalığına katkıda bulunmuştur (Kıral ve Paç, 2022, s. 144). Andy Goldsworthy'nin sanat eserlerinde kırılğan doğayı koruma ve doğal çevreyle etkileşime geçerek çevre bilincini artırma ön plana çıkmaktadır. Sezgiselliği ve doğaçlamayı yöntem olarak kullanan Goldsworthy, doğanın nesneleştirilmesine ve doğadan uzaklaşıp bir yaşam sürmeye direnmektedir (Shobeiri, 2021, s. 24). Sanatçı eserlerinde çevreye saygı duyarak doğanın işleyiş mantığına müdahale etmeden hareket etmektedir. Eserlerini içselleştirerek gerçekleştiren sanatçı doğayla bütünlük içinde onun yönlendirmelerini doğrultusunda ilerlemektedir. Sanatçı daire şeklini farklı malzemeler ile defalarca çalışmıştır. Ayrıca çukurlar, delikler, boşluklar, oyuklar sanatçının sıklıkla tercih ettiği formlardır (Resim 5-6) (Kozlu, 2013, s. 361). Goldsworthy'un eserlerinde çokça yer verdiği formlardan biri de dairedir. Daire formunu kullanarak sonsuzluğu, dişliliği, başlangıcı, yeniden hayata dönüşü izleyiciye göstermek istemiştir. Aslında birçok eserin temelinde dairesel formlar bulunmaktadır. Bu formlar Goldsworthy'nin birçok eserlerinde yer alan kum taşları, asılı taşlar, parçalanmış taşların çalışmalarının önemli parçalarıdır. Bunlar kimi zaman dairesel şekillerde, kimi zaman da oyuklarda, deliklerde ve boşluklarda yer almaktadırlar. Sanatçı sanatın kalıcılığı gerekliliğinden vazgeçerek, doğu felsefesinin

kendiliğindenlik durumuna yönelmiştir (İlden ve Tufan, 2020, s. 73). Doğayı iyileştirmeyi göz önünde bulunduran sanatçı doğanın kendi form ve malzemelerini kaynak olarak kullanmıştır. Doğayı daha estetik bir dille yeniden yorumlayarak yaşanabilir bir doğa konusunda daha bilinçli hareket edilmesine dikkat çekmektedir. Doğanın kendi formlarını kullanarak doğal yaşama verilen zararın boyutunu göstermektedir.

Resim 5. Andy Goldsworthy'un Çevresel Sanat Çalışmaları, İsimsiz

Resim 6. Andy Goldsworthy, Rowan Yaprakları ve Delik, Yorkshire Sculpture Park, 1987

Çevreci sanatın önemli temsilcilerinden olan Mel Chin eserin kendi kendini besleyen bir yapıya sahip olması gerekliliği üzerinde durmaktadır (Oğuz, 2015: 59). Mel Chin 1990 yılında gerçekleştirdiği "Revival Field" (Resim 7.) adlı çalışmasında kirlenmiş bir toprağı arındırmıştır. Rufus L. Chaney adlı bir bilim adamıyla işbirlikçi çalışmasının sonucunda zehirli atıkların olduğu bir alanın etrafını çitlerle çevirerek restorasyon çalışması yapmıştır. Bölgede zehirden arındırma yapan Chaney ve Chin öncelikle yerel ekosisteme uygun metali ve minareli içinde tutabilme özelliğine sahip bitkileri araştırmıştır. Bitkilerle ilgilenilmesi ve alanın bakımının yapılması ile alanın zehirden arındığı tespit edilmiştir. Atıklardan arındırılan bölgede yeniden bir canlanma görülmüştür. (Mamur, 2017, s. 1006). Çevrenin korunması ve atıkların verdiği zararın önüne geçilebilmesi açısından önemli bir sanatçı olan Mel Chin'in çalışma yaptığı alan için yapılan işin tekrarlamaıyla ile tüm alan zehirden arındırılmıştır (Oğuz, 2015, s. 59). Doğaya duyarlı bir yaklaşım ile hareket eden sanatçı yapılan çalışma ile iyileşebilme konusuna dikkat çekmiştir (Gürpınar vd., 2023, s. 8). Doğayı iyileştirmeyi amaçlayan sanatçı üretmiş olduğu eserlerinde çevre duyarlılığını ön planda tutmuştur. Bilinçsizce kirlenilen doğayı atıklardan arındırılarak sanatın iyileştirici rolü üzerinde çevreye duyarlı bir yaklaşım benimsemiştir.

Resim 7. Mel Chin, 1991, Revival Field (Canlandırma Alanı), Pig's Eye Landfill, St. Paul, Minnesota, Tehlikeli atık depolama sahasındaki tesisler ve endüstriyel çitler; yaklaşık 60 x 60 x 9

Sanatçılar doğanın iyileştirilmesi noktasında eserleriyle topluma ışık tutmaktadır. Lynne Hull eserlerinde doğayı yeniden kazanmaya yönelik önerilerde bulunmuştur. Sanatçı, vahşi yaşam alanlarının devamlılığının sağlanmasına yönelik verdiği eserlerle işlevselliği daha çok göz önünde bulundurmuştur. Sanatçı vahşi yaşamın sürdürülebilirliği açısından doğada iyileştirmeler yapmak istemiştir. Sanatçı, "Lightning Raptor Roost" (Resim 8.) adlı çalışmasında yaban hayatında yaşamın devam edebilmesi için göçmen kuşların konaklayabilecekleri alanlar oluşturmuştur (Akkol, 2018, s. 425-426). Bu çalışmada göçmen kuşların yaşamanı sürdürebilmesi, dinlenmesi için bir dizi güvenli alan oluşturulmuştur. Bu çalışma sonrasında yapılan araştırmada pas başlı şahinlerin, baykuş ve kartalların oluşturulan alanlarda yuva yaptıkları kanıtlanmıştır (Aydın ve Zümrüt, 2013: 63). Sanatçı yaban hayatının devamlılığı için göçmen türlerinin kendi oluşturduğu yuva kültüründen faydalanarak, doğadaki organik formlu malzemeleri kullanıp yaban hayatının doğa açısından önemini vurgulamıştır. Sanatçı yapmış olduğu çalışmalarda insan, yaban hayatı, doğa ve yaşadığımız çevredeki hâkim olduğumuz alanların daha korunaklı olması özellikle yaban alanlarındaki yaşayan hayvanlara zarar vermeden bir arada yaşayabilmeyi odağına almıştır. Yaban hayatın yaşam alanlarına estetik dokunuşlar yaparak ekosistemin döngüsüne katkı sağlamıştır.

Resim 8. Lynne Hull, Lightning Raptor Roost, 1994

Katie Paterson ise önemli bir çevresel problem olan buzulların erimesine yönelik bir farkındalık oluşturmak için iletişim öğeleri kullanmıştır. Bir telefon vasıtasıyla buzulların erimesine ilişkin sesleri izleyiciyle buluşturmak isteyen Paterson, insanlarda bir farkındalık sağladığını düşünmektedir (Resim 9.) (Karaca, 2018, s. 238). Sanatçı çevresel sorunlara farkındalık yaratmak için geleneksel yöntemlerin dışında daha kalıcı bir söylem oluşturarak galeri mekânında eriyen buzul görüntülerinin resmini ve bir telefon numarasını sergilemiştir. Özellikle izleyicilerden bu numaranın aranmasını isteyerek galeri mekânındaki izleyiciyi gerçek mekânla bir araya getirmiştir. Fotoğrafta durdurulmuş gibi görünen çevresel bir olayı, buzulların erimesi esnasında çıkarmış olduğu seslerin izleyicide uyandırdığı etkileşim sayesinde daha iyi şekilde anlatabilmiştir.

Resim 9. Katie Paterson, Vatnajökull sesi, 2007/8.

Sanatçılar, atık problemine dikkat çeken eserler üretmişlerdir. En etkili ifade yöntemlerinden olan sanat eserleri ekolojik dengenin korunmasına yönelik olumlu bir tutumun gelişmesi ve toplumsal bilincin oluşması açısından etkilidir. Dünyanın farklı ülkelerinden sanatçılar doğanın zarar görmesinin önüne geçebilmek için eserleriyle kendilerini ifade etmeye çalışmışlardır (Çınar, 2019, s. 214). Atık sorununa dikkat çeken sanatçılardan biri olan Aurora Robson plastik atıkları olduğu gibi kullanmayıp formlarını değiştirerek enstalasyonlar üretmiştir. 2008 tarihli 'The Great Indoors (Devasa İç Mekanlar)' (Resim 10.) isimli eserinde plastiklerin yeniden kullanım fikrinden yola çıkarak plastik atıkları kendi dilinde yorumlamıştır. (Sevim ve Tan, 2020, s. 166). Sanatçı atık problemlerinin önüne geçmek adına kendi metaforunu atıkların mevcut formlarının dışında yeniden şekillendirerek galeri mekânına yerleştirme yapmıştır. Plastik atıklar ile izleyicisinin gezinme alanları içerisinde büyüleyici bu metaforu yorumlaması istenmiştir.

Resim 10. Aurora Robson 'The Great Indoors', 2008.

Olafur Eliasson "New York Şehir Şelaleleri" adlı eserinde doğal olanın yerini hiçbir zaman yapay olanların tutmayacağı mesajını izleyicilere aktarmıştır. Bu eserde sanatçı yapay bir şelale oluşturarak aslında doğal su kaynaklarının önemini vurgulamıştır (Resim 11.) (Yayan ve Han, 2022, s. 27). Sanatçı New York'da dört önemli kamusal alanda doğal bir olayı kentsel tasarıma uygun olarak çevre dostu yöntemlerle kamu sanat projesi olarak tasarlamıştır. Özellikle yenilebilir kaynaklar kullanan sanatçı doğallığın daha değerli olduğunu ve doğal kaynaklara önem verilmesi gerekliliğini izleyiciye aktarmak istemiştir.

Resim 11. Olafur Eliasson, Newyork City Waterfalls , Brooklyn Köprüsü Newyork, 2008 (Fotoğraf: Julienne Schaer)

Sürdürülebilirlik kavramı son yıllarda toplumun odak noktalarından biri haline gelmiştir. Çevre kirliliğinden duyulan endişe diğer alanlarda olduğu gibi sanatın ve sanatçının eser verme sürecini etkilemiştir. Yaşanan endişeye kayıtsız kalmayan sanatçılar hem malzeme kullanımında hem de mekânsal iyileştirmeler ile insanın, çevrenin bir parçası olduğuna dikkat çekmektedirler. Özellikle doğayla bütünlük içinde yaşamaya çalışılması gerektiğinden yola çıkan sanatçılar, sanatın iyileştirici ve bütünleştirici yönünü kullanmaktadırlar. Bu bağlamda çalışan sanatçılardan olan, Sayaka Ganz atık malzemeler ile gerçekleştirdiği eserlerinde çevrenin korunmasına yönelik mesajlar vermektedir. Ambalajların çevreye olan etkilerine odaklanan Japon heykeltıraş Sayaka Ganz' "Emergence II" (Resim 12.) adlı eserinde iki at heykelini atık malzeme kullanımı ile inşa etmiştir. Bu heykellere yakından bakınca birbirinden ayrı farklı atık malzemelerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulduğu görülmektedir (Kayahan ve

Çevik, 2021, s. 8-10). Çevre kirliliğinin önemli sebeplerinden bir olan atık sorununa dikkat çekmek isteyen sanatçı atıkları malzeme olarak kullanmıştır. Özellikle çevreye en çok zarar veren atıklardan biri olan plastikleri doğadan ayıklayarak figüratif formlardan çeşitli heykeller oluşturmuştur. Bu eserleri galeri mekanı gibi özel bir alanda izleyiciyle buluşturarak çevre konusunda daha duyarlı olunması gerektiğini aktarmıştır.

Resim 12. Sayaka Ganz, Emergence II, 2013 Geri kazanılmış plastik nesnelere, boyalı alüminyum ve çelik armatür, donanım, tel, kablo bağları,183cm x 213cm x 213cm.

Atık sorununa yönelik farkındalığı artırmak amacıyla Alejandro Durán "Washed Up" (Resim 13.) projesini gerçekleştirmiştir. Sanatçı Dünyanın dört bir yanından karaya çıkan renkli plastikleri toplamaya başlamıştır. "Washed Up" Projesi, Meksika'nın Karayip kıyılarına vuran uluslararası atıklar ile gerçekleştirilen enstalasyon ve fotoğraf projesidir. Alejandro Durán'ın öncülüğünde gerçekleşen "Washed Up" projesi fotoğraf, enstalasyon ve video çalışmaları ile tüketimin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini aktarmaktadır. Proje; çevresel farkındalık yaratma, tüketim ve atık arasındaki ilişkiyi farklı bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Bu proje ile sanatçı, Meksika'nın en büyük koruma alanı ve UNESCO Dünya Mirasında yer alan Sian Ka'an sahilinde karaya vuran, altı kıtada bulunan elli sekiz ülkeden ve bölgeden gelen plastik atıkları toplamıştır. Sanatçı uluslararası atık birleşimini, mekâna özgü tasarımlar ile plastik kirliliği sorununu ele almaktadır (Çınar, 2019, s. 208). Sanatçı kullandığı atık malzemeler ile hem doğal hem de yapay görünümü bir araya getirerek düzenlemeler yapmıştır. Atıkları bölgenin formuna göre düzenleyen sanatçı toplumu plastik atık kirliliği soruna karşı uyarmak için estetik, rahatsız edici ve düşündürücü bir proje ile çevresel farkındalığı artırmaya çalışmıştır.

Resim 13. Alejandro Durán, 2014, "Washed Up" Shoots.

Pam Longobardi ise 2006 yılında ekolojik dengenin bozulduğunu sanat aracılığıyla ifade etmek için Drifters (sürüklenmişler) projesini başlatmıştır. Bu projenin temel amacı

okyanusun yükselen sıcaklık seviyelerinden dolayı azalan balık sayısı ve mercanların zarar görmesine karşı başlayan mücadelede farklı alanlarla iş birliğini sağlamaktır. Sanatçı plastik atıklarla mücadelenin sınırlar içerisinde değil tüm dünyada ortak bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir. (Resim 14.) (Çınar, 2019, s. 213). Denizdeki canlıların zarar görmesini çevre kirliliği ile ilişkilendiren sanatçı plastik atıklarla mücadele etmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Plastik kirliliğinin deniz canlılarına verdiği zararı göstermek isteyen sanatçı plastik atık kirliliğine çözüm bulunması gerektiğini vurgulamaktadır.

Resim 14. Pam Longobardi, 2014, "Bounty, Pilfered"

İnsanlar doğanın bir parçası olarak çevreyle uyumlu bir şekilde yaşamalılar. Sanat için de doğa bir esin kaynağıdır. Geçmişten günümüze kadar sanatçılar eser üretirken doğadan ilham almışlardır. Farkındalık yaratmak için ise atık nesnelere bir malzeme olarak değerlendirilmiştir. Atık sorununa dikkat çekmek için Kübistler farklı malzemeleri sanat nesnesine dönüştürmüştür. Bu doğrultuda otobüs bileti, muşamba ve gazete parçalarının tuvale yapıştırılması atık malzemelerin sanatla bir araya gelmesinde yol gösterici bir çalışma olmuştur (Yücel, 2020, s. 32). İnsanların günlük hayatta kullandığı ve geri dönüştürmediği plastiklerle yerleştirme sanatı yapan Luzinterruptus plastik atık sorunu ele almıştır. Labirentlere yerleştirilen plastikler ısının da etkisiyle yaydığı koku ile katılımcıları rahatsız etmiştir. Aslında izleyicinin rahatsızlık duyduğu koku çevresel bir farkındalığın oluşumunda etkili olmuştur. (Resim 15) (Karaca, 2018, s. 239). Sanatçı kamusal alanda labirent bir formdan oluşan plastik atıklardan oluşturulmuş bir enstalasyon ile izleyicinin eserin bir parçası olarak katılımını sağlayıp farkındalık yaratmaya çalışmıştır. Çalışmada ısının etkisiyle meydana gelen kötü kokular insanları rahatsız etmekte, labirent formlar ise insanların alanı terk etmesini biraz daha güç kılmaktadır. Bu durum karşısında ise insanlar kötü kokudan rahatsızlık duyup atıkların geri dönüşüme kazandırılmasının önemini daha iyi görebilmektedirler.

Resim 15. Luzinterruptus, Plastik Atık Labirenti, 2014, Madrid.

Olafur Eliasson "Ice Watch (Buz Saati)" (Resim 16.) eseriyle günümüzün en önemli çevresel sorunlarından iklim krizi ve küresel ısınmadan dolayı kutuplardaki buzulların erimesine dikkat çekmiştir. Buzulların erimesine dikkat çekmek isteyen sanatçı verdiği eser ile insanları çevre sorunlarıyla yüzleştirmektedir. Sanatçının meydana buz kütleleri yerleştirmesi zamana vurgu yapmaya yöneliktir. Zaman ile eriyen buz kütleleri ile karşı karşıya kalan izleyiciler yüksek etkileşimli bu mekânda çevresel duyarlılığının artmasına katkıda bulunmuştur (Yayan ve Han, 2022, s. 30). Sanatçı izleyicinin çevresel sorunların farkına varmasını ve sorunların çözümünde hızlı hareket edilmesi noktasında zamana vurgu yapmaktadır. Buz kütlelerini yerleştirdiği mekan içerisinde gezen izleyicilerin zaman içerisinde erimenin gerçekleştiğini doğrudan görmesi ile iklim krizi ve küresel ısınma gibi konulara dikkat çekmeye çalışmıştır.

Resim 16. Olafur Eliasson, Ice Watch, 2014

Çevreye duyarlılık gösteren Katrin Thorvaldsdottir eserlerinde temel malzeme olarak deniz yosunlarını kullanmaktadır. İzlandalı sanatçı malzeme olarak kullandığı deniz yosunu ile deneysel olarak nitelendirilebilecek çalışmalar üretmiştir. Sanatsal ifade aracı olarak kullandığı deniz yosunları ile organik malzemenin kullanımına teşvik eden sanatçı yaptığı maske çalışmalarıyla dikkat çekmiştir. Gelecek nesillerin de doğaya saygı duyması noktasında deniz yosunu kullanımı hakkında bilgi edinmesi açısından Emblamar Stüdyosu'nu kurmuştur. Bu stüdyoda organik malzeme işleniş hakkında elde edilen bilgiler ve deneyimler gelecek nesillere aktarılmaktadır (Kayahan ve Çevik, 2021, s. 4). Sanatçı maske çalışması ile organik malzeme seçiminin çevresel etkilerine vurgu yapmaktadır. Organik malzemenin çevresel etkilerine değinen sanatçı yapılacak olan çalışmalarda malzeme seçimine dikkat edilmesi ve çevreyi göz önünde bulundurarak hareket edilmesinin gerekliliğini gelecek nesillere aktarmaktadır. Kurduğu stüdyo ile deniz yosunu gibi malzemelerin kullanım alanları hakkında bilgi edinilmesine katkı sağlamıştır. Organik malzemeyi sanatsal ifade aracı olarak seçen sanatçı yeni mesaj verme biçimlerini topluma kazandırması ile insanları doğayla uyumlu çalışmaya yönlendirmektedir.

Resim 17. Katrin Thorvaldsdottir, Maske ,2015

Andy Goldsworthy'nin eserleri ise doğayı korumak ve çevreyle iyi ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Sezgiselliği ve doğaçlamayı yöntem olarak kullanan Goldsworthy, doğanın nesneleştirilmesine ve ondan uzaklaşmaya direnmektedir. Sanatçıya göre hem doğal malzemeler hem de insan bedeni canlı, aktif ve sonsuz değişkenlikle doludur (Shobeiri, 2021, s. 24). Goldsworthy; taş, kum, kil, rüzgar, ışık, yapraklar, tüyler, çubuklar, çiçekler, bitkiler, kar, buz gibi doğal nesnelere yanı sıra gelgitler ve don gibi doğa olaylarını çalışmalarında kullanmaktadır. Goldsworthy element akışlarını göz önünde bulundurmaktadır. Goldsworthy için temel bir performans doğanın içinde ve doğayla birlikte gerçekleşen bir süreçtir. (Resim 18.) (Levan, 2005, s. 121). Doğa ile insanın uyum içerisinde yaşamasının önemine değinen ve doğanın döngüsünü yansıtan çalışmalar üreten sanatçı doğadaki rutin işleyiş sürecini, zaman ve yaşam kavramları üzerinden ele almaktadır. Doğanın kendi hammaddeleri olan taş, kil, toprak, gibi organik malzemelerle yeni form sorgulamaları yaparak doğayı korumayı simgeleyen eserler üretmektedir. Bu çalışmada da doğadan arta kalan ağaç parçalarında yaban hayatı için bir yuva formu oluşturmaya çalışmıştır.

Resim 18. Andy Goldsworthy, "Roof", Arazi Sanatı, 2017

Goldsworthy doğanın ritmini, döngüsünü ve evrelerini sabırlı ve özverili bir şekilde incelemektedir. Bulunduğu çevrede yer alan doğal malzemelerden geçici yapılar oluşturmakta ve daha sonra bunları doğanın geri kazanması ve dönüştürmesi için bırakmaktadır. Bu doğal malzemeleri sanatın alanı içerisinde çekici kılan unsurlar ise yaratıcı müdahaleler içermeleri ve izleyicide geçici de olsa eserin nasıl ortaya çıktığı merakını uyandıran estetik etkidir. Biten bir iş, esinti ya da gelgit onu bozmadan önce birkaç gün kadar uzun ya da bir dakika kadar kısa bir süre dayanabilmektedir. Bu süreç hafıza ve geçicilik sorunlarını gündeme getirmektedir. Bu doğrultuda fotoğrafçılık Goldsworthy'nin eserleri için hayati önem taşımaktadır. Çünkü eserlerinin birçoğunun

sınırlı bir ömrü vardır. Çalışmalarının çoğu galerilerde ya bir dizi görüntü olarak ya da tamamlanma aşamasındaki çalışmaları fotoğraf biçiminde sergilenmektedir. Goldsworthy, eserlerini izleyiciye ulaştırmak için mekanik olarak kaydetmektedir. Fotoğraflar, tamamlanmış ama geçici olan sanat eserlerine kalıcılık kazandırmaktadır (Bhana ve Stevens, 2014, s. 125-126).

Çevre tahribatının en önemli sebeplerinden biri de orman yangınlarıdır. Mehmet Kavukçu Erzincan'da gerçekleştirdiği "Ormanlar-Yangınlar" (Resim 19.) adlı performansında günümüzde ormanların yok olması ile doğal afetlerin verdiği zararların çoğalmasına dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda ormanda yanan bir ağacı sırtına alarak sürükleyen sanatçı insanlarla yangın felaketindeki ortaya çıkan zarara dikkat çekmeye çalışmıştır. Sanatçı yanan ağacı sırtında taşıyarak doğanın korunması gerektiğine vurgu yapmış ve taçlandırma simgesi ile ağacı ters yerleştirerek performansını tamamlamıştır (Gürpınar vd., 2023, s. 14). Sanatçı bu performans çalışması ile aslında yanmış bir ağacın yerine kendini koyarak ormanların tahribatından duyduğu acıyı insanların arasında gezinerek göstermeye çalışmakta, insanlara doğanın tahrip edilmemesi ve doğa ile iç içe zarar vermeden yaşamanın mesajını iletmektedir. Ayrıca dolaylı ya da dolaysız olarak zarar verilen doğadaki canlı ve cansız her detayın sürdürülebilirlik açısından önemli olduğuna işaret etmektedir.

Resim 19. Mehmet Kavukçu, 2019, Ormanlar- Yangınlar, Performans, Erzincan.

Yeni çağda ekolojik çevre inşasının vazgeçilmez bir parçası olan sanat, doğanın korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sanat aracılığıyla gerçekleştirilen faaliyetler, çevrenin korunmasına ve yeşil kalkınmayı teşvik etmekte ve ekolojik medeniyet inşa etme görevini üstlenebilmektedir. Dolayısıyla sanatçılar, küresel ısınma sorununa dikkat çekerek, insanları daha dikkatli olmaya yöneltebilmektedir. Böylece küresel ekolojik çevre inşası ve çevre koruma sorunlarının iyileştirilmesine katkıda bulunabilmektedir. Doğaya duyarlı sanatsal faaliyetler kaynakları korumakta, kirliliği maksimum ölçüde azaltmakta, insanlara sağlıklı, yaşanabilir ve verimli alanlar sağlamaya çalışmakta, sanatın ortaya çıkmasındaki tüm yaşam döngüsünde doğayla uyumlu şekilde hareket etmektedir (Yang vd., 2023, s. 210-211).

Sanat alanında doğaya duyarlı faaliyetler ve ekolojik sanat üretimleri ile çevre ve insan arasındaki etkileşime katkıda bulunma, çevreye verilen zararı sanatsal bir dil ile ifade etme, küresel sorunlara yerel çözüm sistemleri önererek ekolojik sorunlar açısından toplumun bilincini yükseltme noktasında disiplinler arası yaklaşımlar benimsenmiştir.

Ekolojik sanat çerçevesinde eser veren sanatçılar çevre sorunları ilgili doğrudan ve dolaylı mesaj vermeyi tercih etmişlerdir (Mamur, 2017, s. 1007). Ekolojik tasarımlar, yeşil çevrenin korunmasını ve sürdürülebilir kalkınmayı savunmayı amaçlayan bir konsepttir. Ekolojik tasarımlar birleştirici roller üstlenmektedir. Bu tür tasarımlar tasarım öğelerinin beşerî, çevre, kültür gibi yönlerini birleştirmektedir (Jiang ve Wang, 2022, s. 1). İklim değişikliği, küresel ısınma, enerji sorunları gibi dünyanın karşı karşıya olduğu sorunlar ile başa çıkabilmek için çevresel farkındalık oluşturmak önemli bir çözüm önerisidir. Bu süreçte sanatçıların ürettikleri eserler ile verdikleri mesajlar izleyicilerini çevre konusunda düşünmeye yöneltmektedir (Akdere ve Atlı, 2023, s. 183). Sanatçılar eserlerinde doğayı işlemekte kimi zaman ise mekân olarak doğadan faydalanmaktadır. 1960'ların sonlarından itibaren başlayan çevresel duyarlılık ve üretilen eserler ekolojik sanat kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu alan sanatçı ve doğa arasındaki etkileşim ile çevre bilinci oluşturulması ve çevresel sorunlara dikkat çekmeye çalışmaktadır. Ekolojik sanatla birlikte sanatçılar farklı malzeme kullanımına yönelmiş ve çevresel bir bakış açısıyla hareket etmiştir. Doğa sanatçıları için bir malzeme olarak, sanatçının yeniden şekillendirme ile çevresel mesajlar iletebilmektedir (Yüksel ve Yüksel, 2022, s. 1781).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma sanatın iyileştirici ve bütünleştirici rolü üzerinden permakültür kavramını ele almayı amaçlamaktadır. Doğa; insanı yöneten, yönlendiren, cesaretlendiren, yeteneklerini ortaya çıkartan bir doktor gibidir. Bu yüzden insanda doğa ile tam uyumlu ve barışık yaşayabilmelidir. Çevreye verilen zararın önüne geçilebilmesi için öncelikli olarak toplumun doğayla uyum içerisinde yaşama gerekliliğinin farkına varması gerekmektedir. İnsanlar yaşamlarının vazgeçilmez bir parçası olan doğal kaynakların verimli kullanımı ve doğa ile uyumlu bir şekilde yaşamak için hareket etmelidirler. Doğayla uyumlu bir şekilde yaşamın sürdürülmesi ise permakültür kavramı ile izleyiciye aktarılabilir. Sanat, permakültür doğrultusunda çevreye karşı duyarlılık oluşturarak iyileştirici ve bütünleştirici bir rol üstlenmektedir. Doğanın kendi iç döngüsü, zaman içerisinde kendini iyileştirmesi ve insan hayatındaki yeri sanatçıların eserlerine yansımaktadır. Sanatçılar çevrenin gördüğü zararın sesi olarak eserlerinde kaygılarını resmederek duyarlılık göstermektedirler. Permakültür açısından sanatçıların üretmiş olduğu eserleri ele aldığımız zaman kamusal anıt olarak inşa edilen Olafur Eliasson, "Newyork City Waterfalls" çalışması sanatın bütünleştirme yönünü daha çok ön plana çıkarmaktadır. Çevreye duyarlı ve su yaşamına uygun şekilde inşa edilen proje ile şehir hayatında doğallığı görme fırsatı sunulmaktadır. Organ yangınları gibi çevreye zarar veren olaylara tepki göstermek, doğanın parçalarına özen göstermek adına gerçekleştirdiği "Ormanlar- Yangınlar" performans ile Mehmet Kavukçu, doğanın en etkileyici öğelerinden biri olan ağacı sırtında taşıyarak gereken özenin gösterilmesi açısından mesaj vermektedir. Katie Paterson, "Vatnajökull Sesi" adlı çalışması ile çevrenin gördüğü zararı etkileşimli bir ortam oluşturarak izleyicilere aktarmıştır. Bu çalışmada aktif katılım gösteren izleyicinin buzulların erime sesini duyması ile çevresel duyarlılık açısından kişisel bir deneyim yaşanmaktadır. Kutuplardaki buzulların erimesini ve iklim değişikliğine dikkat çeken diğer bir sanatçı ise Olafur Eliasson' dur. Sanatçı "Ice Watch" çalışması ile kamusal bir alanda zamana dikkat çekmeye çalışmıştır. Hızlı bir şekilde gereken önlemlerin alınmasını ve çevresel duyarlılık gösterilmesini sağlamaya yönelik bir eser üretmiştir.

Sanatçılar insanların çevreye verdikleri zararın sonuçlarını izleyiciye aktarmak için ise doğanın hissettiği acıyı empati dili ile yansıtmaktadırlar. Sanatın iyileştirici rolünü eserleriyle vurgulayan Giuseppe Penone ise boğazı sıkılan bir insanın yaşayabileceği acıyı ağaç ve çelik el dökümü el aracılığıyla izleyenlere aktarmıştır. Sanatçı hissedilen acıyı çevre endişesi ile örtüştürerek doğa ile insanın uyum içerisinde yaşamaya gerektiğine dikkat çekmiştir. Zaman içerisinde doğanın kendi döngüsü sayesinde ağacın gövdesi metalin etrafında kalınlaşması, doğanın iyileştirici yönünü de ön plana çıkarmaktadır. Ağaç formu üzerinden doğanın işleyişini ele alan sanatçı eserleri ile doğanın kendini iyileştirdiği gibi insanlara da olumlu geri dönüşler yaptığını aktarmaktadır. Çevrenin zarar görmesinden rahatsızlık duyan Edvard Munch, “Çılgılık” tablosu ile doğanın sesi olarak kendini ifade etmiştir. Bu çalışması ile doğanın gördüğü zararın psikolojik etkenlerine değinen sanatçı iyileştirici bir rol üstlenerek topluma mesaj vermektedir. Sanatçılar aşırı tüketimin çevre üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve bilinçsiz şekilde gerçekleşen tüketimin sonuçlarını göstermek için ise dijital araçlar ile dikkat çekmeye çalışmaktadırlar. Tüketimin çevre üzerindeki etkilerini LED ışıklar ve projeksiyon cihazı ile iletmeye çalışan Jenny Holzer’ın “PROTECT ME FROM WHAT I WANT (BENİ İSTEDİĞİM ŞEYDEN KORU)” adlı çalışması tüketimin düşünerek gerçekleşmesine teşvik etmektedir. Aşırı tüketimin etkilerini dijital olarak sergileyen sanatçı sanatın iyileştirici rolünü düşündürmektedir.

Atıkların geri dönüşüme kazandırılması, doğayla uyumlu tasarımlar, kaynaklarının verimli kullanılması gibi konulara önem veren permakültürün yansımaları sanatçıların doğayla işbirliği ve uyumlu işleyişi resmettikleri çalışmalarda görülmektedir. Doğanın kendine özgü işleyişini gözlemleyen sanatçılar ekolojik sistemin tüm parçalarını inceleyerek permakültür ile çevreye duyarlı şekilde hareket etmede topluma duyarlılık kazandırmaktadırlar. Permakültürün doğayla işbirliği ve denge içerisinde yaşama hedefi sanatçıların eserlerinde de geri dönüşüm, endişe, duyarlılık, atık sorununa dikkat çekme olarak görülmektedir. Kaynakların korunması ve atıkların temizlenmesi ile doğanın kendine has döngüsünün devam etmesinin toplum için kazanımlarını yansıtmak isteyen sanatçılar eserlerinde geri dönüşümü, iyileştirmeyi, işlevselliği ön plana çıkarmaktadırlar. Mel Chin “Revival Field” adlı çalışması ile zarar gören doğanın iyileşmesi için belirli bir alanda çalışma yaparak ekolojik bir şekillendirme gerçekleştirmiştir. Böylece kirlenmiş toprağı arındıran sanatçı tekrarlanan çalışmalar ile çevre düzenlemesi yaparak çevre kirliliğine disiplinler arası başarılı bir işbirliği ile çözüm bulmaya çalışmıştır. Plastik atık sorununu ele alan sanatçılar farkındalık yaratmak için izleyiciyi eserin bir parçası haline getirerek etkileşimli ortamlarda çevre kirliliğinin etkilerini doğrudan hissettirmektedirler. Atık sorununa dikkat çeken Aurora Robson “The Great Indoors” adlı çalışması ile plastik atıklara farklı formlar vererek yeniden yorumlamıştır. Yeniden kullanım düşüncesinden hareket eden sanatçı atıkları doğru bir şekilde yönetmek için daha uygun ve sistematik yöntemler geliştirmenin önemine değinmektedir. Pam Longobardi Bounty, “Pilfered” çalışması ile plastik kirliliğinin deniz canlıları üzerindeki etkisini ele almıştır. Bu çalışma ile plastiğin deniz canlıları üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya çıkaran sanatçı bu kirlilikle mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Alejandro Durán, “Washed Up” çalışması ile plastik kirliliği konusunda farkındalığı artırmak için çevresel sanat ve enstalasyon projesi üretmiştir. Atık sorununa sanatın iyileştirme özelliğinden yaklaşan diğer bir sanatçı olan Sayaka Ganz, “Emergence II” çalışması ile geri kazanılmış plastik nesnelere, boyalı alüminyum ve çelik armatür ile gerçekleştirdiği çalışması ile atıkları bir araya getirerek yeni nesnelere üretmektedir.

Çeşitli atıkların bir araya getirilmesiyle oluşturulan heykeller malzeme seçimi ile çevre bilincinin ve korunmasının önemini yansıtmaktadır. Malzeme seçimi ile çevresel farkındalık yaratmaya çalışan Katrin Thorvaldsdottir “Maske” çalışması ile deniz yosununun bir malzeme olarak nasıl kullanılacağını, sanat açısından organik malzeme kullanarak çevreye zarar vermeden eser üretmeye çalışmıştır. Luzinterruptus, “Plastik Atık Labirenti” çalışması ile plastik atık sorununa insanların daha çok duyarlılık göstermesi için labirent şeklinde oluşturduğu alanlarda plastiğin yanması ile oluşan kokuyu insanların hissetmesini sağlamaktadır. Böylece plastik atık çalışmasında plastik ile ısının bir araya gelişinin rahatsız edici kokusu çevre endişesini artırmaktadır.

Malzeme seçiminin çevre üzerindeki etkilerini yansıtmada noktasında ise organik malzeme kullanımına, doğadan ilham alarak eserler üretmeye değinen sanatçılar toplumu doğal işleyişi gözlemlemeye yönlendirmektedirler. Roberth Smithson’ un “Spiral Jetty” çalışması ile çevre kirliliğinin doğa üzerindeki etkisini gözler önüne sermiştir. İnsan ihtiyaçlarının karşılanması noktasında çevresel duyarlılık gösterilmesine değinen sanatçı girdap formu ile alandaki doğal malzemeleri kullanarak çevrenin aktif işleyişinden eserin etkilenmesine çalışmıştır. Çevre sanatçının çalışmasında aktif etken olarak eseri farklı formlara sokabilmektedir. Doğal süreçlerden etkilenen çalışma ile sanatçı sanatın iyileştirici etkisini ifade etmiştir. Andy Goldsworthy’ un ise mekana özgü eserler üreterek, doğada bulduğu nesnelere kullanmakta ve onları yeniden düzenlemektedir. Doğayı ilham kaynağı ve malzeme olarak kullanan sanatçı bilinen malzemeleri yeniden düzenleyerek izleyicileri doğaya farklı bir gözle bakmaya yönlendirmektedir. Lynne Hull, ise “Lightning Raptor Roost” çalışması ile doğadaki organik forma eserlerinde yer vererek yaban hayatın devamlılığı açısından yerler hazırlamıştır. Sanatın bütünleştirici rolü üzerinden mesaj veren sanatçı bir arada yaşayabilme ve uyum içerisinde yaşamın sürdürülebilirliğine yönelik eserler üretmektedir.

Bu çalışmada sanatın mesaj dili üzerinden permakültüre katkı sağlayan çeşitli sanatçılar ve eserleri incelenmiştir. Bu doğrultuda tasarım aşamasında kaynak tüketimlerini daha asgariye çekerek dijital bir sistem üzerinden düşünceler projelendirilebilir. İzleyicisine dijital medya aracılığı ile ulaştırılabilir. Maliyet, zaman, malzeme, mekân göz önünde bulundurularak daha planlı üretimler yapılabilir. Sanatçılar doğanın döngüsünü ve insan yaşamındaki rolünü eserlerinin yanı sıra üretim süreçlerinde de göstermeye çalışabilirler. Bu bağlamda yeşil teknoloji açısından sanat eserleri üretilebilirler. Malzemeler açısından ise öncelikli olarak geri dönüşüm malzemelerini kullanabilir. Yenileyici tasarımları izleyicilerle buluşturulabilir. Tasarlanan ürünün malzemesinin gelecekte doğada bırakacağı iz göz önünde bulundurulabilir. Boyanmış malzemenin yeniden boyanmak yerine eskidiği görüntü yeni bir tasarım dili olarak ele alınabilir. Özellikle sürdürülebilirliğe atıfta bulunmak için dayanma gücü yüksek ürünler seçilebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Submission and Revision: 1. Author (%60), 2. Author (%40)

Kaynakça / References

- Akdere, B., & Atlı, İ. (2023). Ecological art in the context of sustainable art: Sürdürülebilir sanat bağlamında ekolojik sanat. *Journal of Management and Educational Sciences*, 2(3), 179-186.
- Akhtar, F., Lodhi, S. A., Khan, S. S., & Sarwar, F. (2016). Incorporating permaculture and strategic management for sustainable ecological resource management. *Journal of Environmental Management*, 179, 31-37.
- Akkol, N. (2018). Değişen doğa algısı ve armağan etme bağlamında ekolojik sanat. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7(44), 421-427.
- Arıkan, H. (2021). İnsan ve doğa ekseninde ekolojik sanat. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 7(1), 76-87.
- Aydın, İ., & Zümrüt, Y. (2013). Doğa ve sanat ekseninde farklı yaklaşımlar. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(4), 53-78.
- Bayraktar, A. (2021). Işık estetiği üzerinden Jenny Holzer sanat pratiklerine dair bir değerlendirme. *Journal of Academic Social Science Studies*, 14(84), 57-75.
- Bhana, P., & Stevens, I. (2014). Zen and the art of artmaking: Goldsworthy and Kapoor. *South African Journal of Art History*, 29(2), 120-134.
- Cançat, A. (2018). POP sonrası POP; NEO POP. *Art-Sanat Dergisi*, (9), 323-335.
- Centemeri, L. (2020). Health and the environment in ecological transition: the case of the permaculture movement. In *Making Sense of Health, Disease, and the Environment in Cross-Cultural History: The Arabic-Islamic World, China, Europe, and North America* (pp. 309-331). Cham: Springer International Publishing.
- Cherdymova, E. I., Prokopyev, A. I., Karpenkova, T. V., Pravkin, S. A., Ponomareva, N. S., Kanyaeva, O. M., ... & Anufriev, A. F. (2019). Ecoart therapy as a factor of students' environmental consciousness development. *Ekoloji Dergisi*, (107), 687-693.
- Çakıroğlu, E. (2022). Antroposen çağında ekolojik sanat: David Buckland, Terike Haapoja ve Mel Chin'in ekolojik sanat projeleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 24-39.
- Çınar, S. (2019). Ekolojik sanat projeleri'nde okyanus atıklarının sanatsal nesnelere dönüşümü. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 4(9), 203-215.
- Dokuzlar, B. K. (2018). Çevresel bir yaklaşım doğrultusunda sanat ve tasarım çalışmaları. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 4(1), 33-52.
- Fiebrig, I., Zikeli, S., Bach, S., & Gruber, S. (2020). Perspectives on permaculture for commercial farming: aspirations and realities. *Organic Agriculture*, 10, 379-394.
- Gürpınar, Ö., Demir, A., & Harmancı, A. (2023). Entropi ekseninde çevre sorunları ve doğa-sanat-sanatçı ilişkisi. *Jia Journal, Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi*, 6(12), 1-19.
- Hirschfeld, S., & Van Acker, R. (2021). Ecosystem services in permaculture systems. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 45(6), 794-816.

- İlden, S. Y., & Tufan, M. M. (2020). Andy Goldsworthy eserlerinde kendiliğindenlik olgusu. *Sanat Dergisi*, (36), 63-76.
- Jiang, Z., & Wang, F. (2022). Study on environmental art design based on ecology concept. *Journal of Sensors*, 1-8.
- Karaca, G. (2018). Etkileşimli ve katılımcı sanat bağlamında sanat ve ekoloji ilişkisi. *Türkiye Lisans Üstü Çalışmalar Kongresi Bildiri Kitabı*, 3(7), 231-242.
- Karaçalı, B. (2018). Sesin görüntüsü/görüntünün sesi. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, (17), 56-67.
- Kayahan, Z., & Çevik, N. (2021). Çevre bilinci bağlamında sürdürülebilir sanatsal dil. *Akademik Sanat*, (14), 1-11.
- Kılıç, A., & Şener, N. (2022). Kamusal alanda sanatın dijitalleşmesi ve mekân algısı. *STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 187-197.
- Kıral, M. K., & Paç, D. G. (2022). Sanat ve mekân ilişkisini biyomimikri üzerinden okumak: Tomás Saraceno'nun ağları. *Akademik Sanat*, (17), 138-156.
- Korže, A. V. (2018). Permaculture for sustainable life style. *International Journal of Inspiration & Resilience Economy*, 2(2), 34-39.
- Kozlu, D. (2013). Andy Goldsworthy ile doğaya dokunmak. *Journal of International Social Research*, 6(25), 356-363.
- Lapoutte, A. (2020). The problem is the solution: Can permaculture management regenerate social economy enterprises?. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 91(3), 479-492.
- Levan, M. (2005). Elemental spaces, elemental performances. *Performance Research*, 10(4), 120-127.
- Mamur, N. (2017). Ekolojik sanat: çevre eğitimi ile sanatın kesişme noktası. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1000-1016.
- McLennon, E., Dari, B., Jha, G., Sihi, D., & Kankarla, V. (2021). Regenerative agriculture and integrative permaculture for sustainable and technology driven global food production and security. *Agronomy Journal*, 113(6), 4541-4559.
- Oğuz, D. (2015). Sanat perspektifinden çevre sorunları. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(8), 48-61.
- Özdemir, E. (2022). Ekspresyonist resimde figüratif anlayışlar ve duygusal yansımaları: Edvard Munch örneği. *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(58), 1543-1551.
- Özden, L. (2023). Çağdaş sanatta bozulan doğa. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 237-271.
- Parlakalay, H. (2020). Kamusal alanda sanat ve sanat eserleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1157-1172.
- Rothe, K. (2014). Permaculture design: on the practice of radical imagination. *Communication+* 1, 3(1), 1-18.

Ricaud, L. (2015). Permaculture patterning, a design framework for systemic transformation. *Spanda Journal Systemic Change*, 1,195-203.

Salihoğlu, E. F. (2019). Mekânın iyileştirici gücü: Mekân ve sanat etkileşiminde göçmen kampları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(7), 252-265.

Saygi, S. (2016). Kamusal Alanda Sözcüklerle Sanat. *Sanat Dergisi*, (29), 87-99.

Sevim, S., & Tan,Ö. (2020). Plastik atıkların doğaya verdiği zararın sanattaki yansımaları ve seramik uygulamalar. *Journal of Arts*, 3(3), 159-178.

Shobeiri, A. (2021). Thinking from Materials in Andy Goldsworthy's environmental artworks. *Studies in Visual Arts and Communication*, 8(1), 15-25.

Suh, J. (2022). Permaculture principles, practices, and environmentalism. In *Sustainable Agriculture Reviews 58: Phosphorus Use Efficiency for Sustainable Agriculture* (pp. 1-23). Cham: Springer International Publishing.

Svetlana, S., Jovana, J. & Dijana, D. (2018). Energy efficiency in urban areas by innovative permacultural design. *Archives for Technical Sciences* 2018, 19(1), 65-74.

Taylor Aiken, G. (2017). Permaculture and the social design of nature. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 99(2), 172-191.

Uyar, S., ve Aktuğ, M.S. (2021). Guiseppe Penone eserleri üzerinden doğa ve sanat ilişkisi. *Academic Social Resources Journal*, 6(28), 1247-1255.

Üsküplü, E. M., & Polat, Z. (2019). Permakültür çocuk oyun alanları. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 245-252.

Yang, S., Li, N., Wu, J., & Hua, Y. (2023). Analysis of the importance of arts and crafts in the ecological environment construction in the new era. *Ecological Chemistry and Engineering S*, 30(2), 209-218.

Yayan, G., & Han, Y. (2022). Mehmet Kavukçu ve Olafur Eliasson'un eserlerinde küresel bir sorun olan su. *International Journal of Social Science*, 6(24), 18-35.

Yücel, B. (2020). Atık malzemelerin çağdaş sanatta yansımaları. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 9(65), 31-40.

Yüksel, O. A., & Yüksel, İ. (2022). Sanat alanında değişen doğa algısı ve ekolojik sanat. *Academic Social Resources Journal*, 7(44), 1778-1784.

Görsel Kaynakça

Resim 1. <https://www.pivada.com/edvard-munch-ciglik>

Resim2.<https://gagosian.com/news/2018/05/14/giuseppe-penone-a-tree-in-the-wood/>

Resim3.<https://www.khanacademy.org/humanities/art-1010/post-war-american-art/minimalism-and-earthworks/a/smithsons-spiral-jetty>

Resim4.<https://wewastetime.wordpress.com/2018/12/01/jenny-holzer-protect-me-from-what-i-want/>

Resim5.<https://www.architecturaldigest.com/gallery/andy-goldsworthy-book-ephemeral-works>

Resim 6. <https://historia-arte.com/obras/rowan-de-un-agujero>

Resim 7. <https://art21.org/read/mel-chin-revival-field/>

Resim 8. <https://www.artdesigncafe.com/lynne-hull-art-interview>

Resim 9. <https://katiepaterson.org/artwork/vatnajokull-the-sound-of/>

Resim 10. <https://www.aurorarobson.com/the-great-indoors>

Resim 11. <https://olafureliasson.net/artwork/the-new-york-city-waterfalls-2008/>

Resim 12. <https://sayakaganz.com/plastics/emergence-ii>

Resim13. <https://alejandroduran.com/washedupphotoseries?itemId=ykfzgx2z145i55t73229oxvxv5uup1>

Resim 14. <https://artcloud.market/art/bounty-pilfered-by-pam-longobardi-i>

Resim 15. <https://www.arkitera.com/haber/atik-su-siselerinden-labirent/>

Resim16. <https://olafureliasson.net/artwork/ice-watch-2014/>

Resim 17. <https://katrinthorvaldsdottir.com/>

Resim 18. <https://www.spiritualityandpractice.com/films/reviews/view/9214/rivers-and-tides-andy-goldsworthy-working-with-time>

Resim19. <https://ebyu.edu.tr/37073-2/>

2024, 13 (5), 2000-2027 | Araştırma Makalesi

“Türkiye’yi Mevcut Anayasa Kamburundan Kurtarmak”: Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “Yeni Anayasa İhtiyacı” Söylemine Ulusal Basının Bakışı

Ali Çakır¹

Öz

1982 Anayasası, askeri darbe sonrası yasama yetkisini kullanmak üzere göreve gelen Milli Güvenlik Konseyi’nin yönetimi altında halkoylamasıyla kabul edilmiştir. “Darbe anayasası” olarak isimlendirilmiş ve farklı gerekçelerle 1987, 2007, 2008, 2010 ve 2017 yıllarında kapsamlı, farklı zamanlarda ise mecliste kısıtlı değişikliklere uğramıştır. Anayasanın birçok maddesi değişmesine rağmen tartışmalar azalmamış, gün geçtikçe artmıştır. Bu meyanda, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın TBMM’nin açılış konuşmasında yaptığı “yeni anayasa” vurgusu, konuyu tekrar gündeme getirmiştir. Toplum sözleşmesi olan anayasa, kamuoyunu doğrudan ilgilendiren bir metindir. Haliyle gazetelerin bu konu üzerine eğilmesi kaçınılmazdır. İlaveten köşe yazarlarının fikirlerini beyan ettikleri makaleleri de kişisel görüşlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Türk basınının “yeni anayasa” tartışmalarını köşe yazılarında ele alış şekilleri, bu çalışmanın iskeletini oluşturmaktadır. Köşe yazılarını belirlemek için ulusal düzeyde yayın yapan gazetelerin 2-16 Ekim 2023 tarihleri arasındaki nüshaları taranmıştır. Bu tarihler; Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın meclis konuşmasının 1 gün sonrasında İsrail’in Filistin’e yönelik saldırılarının başladığı gün aralığıdır. Yapılan arama sonucunda, 19 gazeteden toplam 56 köşe yazısı seçilmiştir. Daha sonra yazılar; anayasa değişikliğine destek verenler, karşı çıkanlar ve tarafsız konumlananlar olmak üzere 3 kategoriye ayrılmıştır. Sınıflandırma aşamasından sonra ilgili yazılar içerik analizine tabi tutulmuştur. “Tanımlar ve kavramlar” başlığıyla 20 adet kelime belirlenmiş ve bunlara yüklenen anlamlar hem aynı fikri hem de farklı fikirleri savunan yazarlar arasında karşılıklı analiz yapılmıştır. Ayrıca yapılan analiz neticesinde ortaya çıkan bulguların, 10 farklı “siyasi aktör” tarafından nasıl kullanıldığı tespit edilmiştir. Gazete ve yazar ayırmaksızın, siyasi aktörlerin olumlu, olumsuz ve nötr algıları da değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elde edilen bilgi ve bulgular ışığında; toplumu aydınlatma ve bilgilendirme işlevi ve görevi bulunan gazetelerin, yeni anayasa tartışmaları konusunda beklentiyi karşılayamadıkları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1982 Anayasası, Toplum Sözleşmesi, Anayasa Değişikliği, Ulusal Basın, Köşe Yazısı, İçerik Analizi

Çakır, A. (2024). “Türkiye’yi Mevcut Anayasa Kamburundan Kurtarmak”: Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “Yeni Anayasa İhtiyacı” Söylemine Ulusal Basının Bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 2000-2027. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1517587>

Geliş Tarihi	17.07.2024
Kabul Tarihi	15.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya Ekonomisi ve İşletmeciliği Anabilim Dalı, Kastamonu, Türkiye, alicakir@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2903-4071

2024, 13 (5), 2000-2027 | Research Article

"Rescuing Türkiye of the Hump from Current Constitution": National Media's Take on President Erdoğan's Discourse on the "Need for a New Constitution"

Ali Çakır¹

Abstract

The 1982 Constitution was adopted by referendum under the rule of the National Security Council, which took office to exercise legislative authority after the military coup. It has been dubbed the "coup constitution" and amended extensively in 1987, 2007, 2008, 2010, and 2017, and at different times in parliament on different grounds. Although many articles of the constitution have been amended, the debates have remained strong but have increased daily. At this point, President Erdoğan's emphasis on a "new constitution" in his opening speech to the TBMM brought the issue back to the agenda. As a social contract, the constitution is a text that directly concerns the public. Therefore, it is inevitable for newspapers to focus on this issue. In addition, the articles in which columnists express their opinions are also important in terms of revealing their personal views. The way the Turkish press handles the "new constitution" debates in its columns constitutes the skeleton of this study. In order to identify the columns, national newspapers were scanned between October 2 and 16, 2023. These dates range from one day after President Erdoğan's speech in the parliament to the beginning of Israel's attacks on Palestine. As a result of the search, 56 columns from 19 newspapers were selected. The columns were then categorized into three categories: those favoring the constitutional amendment, those against it, and those taking a neutral position. After the classification stage, the related articles were subjected to content analysis. Under the title "definitions and concepts" 20 words were identified, and the meanings attributed to these words were mutually analyzed among the writers defending the same and different opinions. Furthermore, how the analysis findings were used by 10 different "political actors" was determined. Positive, negative, and neutral perceptions of political actors, regardless of newspaper and author, were also evaluated. In light of the findings, it is necessary to recognize that the organization has the function and duty of enlightening and informing the public. It was observed that the newspapers needed to meet expectations regarding the discussions on the new constitution.

Keywords: 1982 Constitution, Community Contract, Constitution Amendment, National Press, Column, Content Analysis

Çakır, A. (2024). "Rescuing Türkiye of the Hump from Current Constitution": National Media's Take on President Erdoğan's Discourse on the "Need for a New Constitution". *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2000-2027. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1517587>

Date of Submission	17.07.2024
Date of Acceptance	15.10.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assistant professor, Kastamonu University, Faculty of Communication, Journalism, Kastamonu, Türkiye, alicakir@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2903-4071

Giriş

AK Parti'nin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 1982 Anayasasının değiştirilmesi gerektiğine dair düşünceleri, AK Parti'nin kuruluşundan beri çeşitli platformlarda dile getirilmiştir. AK Parti'nin 2002 genel seçimleri seçim beyannamesinde “hukuk alanındaki reformlara yeni bir anayasa yapılarak başlanmalıdır. PARTİMİZ, yeni anayasanın devlet-toplumbirey arasında yapılan bir toplumsal sözleşme niteliğinde olmasından yanadır. (AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015a, s. 18)” yer alan cümlelerinden anlaşılacağı üzere, henüz iktidara gelmeden Türkiye'nin mevcut anayasasının değiştirilmesi gerekliliği fikrine sahip olduğu görülmektedir. Keza 2007 seçimleri için hazırlanan seçim beyannamesinde “Yeni Bir Anayasa (AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015b, s. 12)” ve 2011 seçim beyannamesinde de “Yeni Anayasa (AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2015c, s. 15-17).” başlıklarıyla, “yeni anayasa” topluma vaat olarak sunulmuştur. 2014 yılında yapılan seçimle beraber Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin halk tarafında seçilen ilk cumhurbaşkanı olarak görevine başlamıştır. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da yeni bir anayasa yapılmasıyla ilgili defaatle açıklamada bulunmuştur.

1982 anayasası halk oylamasıyla kabul edilmiş olsa da askeri darbe sonrası yürürlüğe girdiğinden tartışmaların odağında olmuştur. Bazı maddeleri birden çok olmak üzere toplam 19 kez (31 Aralık 2023 tarihine kadar) değişikliğe uğramıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)).

Bununla birlikte askeri darbenin ürünü olması hasebiyle, topyekûn yeni bir anayasa yapımı yıllardır ülke gündemini meşgul etmektedir. Türkiye'de uzun yıllardır sosyal ve siyasal bir yeni anayasa talebi olduğu iddia edilebilir (Gülener, 2011, s. 202). Siyasi partilerin kendi dünya görüşleri zaviyesinde anayasa yapma isteği, hukuki sınırlar dâhilinde meşru bir taleptir. Siyasi partilerin seçmenlerine yönelik “yeni anayasa” vaadini hayata geçirebilmek adına bazı siyasal sınırları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, mecliste anayasa değişikliğini kabul edecek milletvekili sayısına ulaşmaktır. Mevcut düzenlemeye göre anayasa değişikliğinin referanduma götürülebilmesi için 360, cumhurbaşkanının onayıyla yürürlüğe girebilmesi için 400 milletvekiline ihtiyaç bulunmaktadır. Yeni anayasa yapım sürecine destek veren siyasi partilerin meclisteki sandalye dağılımı³, şu an buna imkân vermiyor görünmektedir.

Bu kapsamda çalışmanın konusunu yeni anayasa tartışmalarının nasıl ve ne şekilde ele alındığını belirlemektir. Yeni anayasa tartışmaları siyasi aktörler açısından nasıl ilerlemekte, anayasa tartışmalarına destek verenler, karşı çıkanlar ve tarafsız konumlananlar konuya nasıl yaklaşmakta, hangi kavramlar konunun içerisinde daha detaylı olarak incelenmekte araştırmanın sorusunu oluşturmaktadır. Anayasa, bir ülkenin temel değerlerini, vatandaşlarının haklarını ve özgürlüklerini belirler. Anayasa tartışmaları, bu değerlerin ve hakların nasıl korunacağı veya yeniden düzenleneceği konusunda toplumsal bir konsensüs oluşturma fırsatı sunar. Bu süreç, bireylerin yaşam kalitesini ve toplumsal adaleti etkileyebilir. Bir ülkenin anayasası ve anayasa tartışmaları, uluslararası toplum tarafından yakından izlenir. Anayasa değişiklikleri, ülkenin uluslararası ilişkilerinde ve imajında önemli rol oynayabilir. Ayrıca anayasa değişiklikleri genellikle geniş bir toplumsal katılım gerektirir. Bu, vatandaşların siyasi süreçlere aktif

³ TBMM'nin mevcut sandalye dağılımı için bkz. TBMM. 28. Dönem milletvekilleri sandalye dağılımı. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi>

katılımını ve kendi geleceği üzerindeki kararlar üzerinde söz sahibi olmalarını sağlar. Demokratik bir toplumda, anayasa tartışmaları, halkın sesini duyurma ve yönetime katılma fırsatını temsil eder. Bu nedenle, anayasa tartışmaları yalnızca hukuki ve politik bir konu değil, aynı zamanda toplumsal ve uluslararası etkileri olan geniş kapsamlı bir süreçtir. Belirtilen hususlar çerçevesinde çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca literatürde araştırma konusu ile ilgili olarak yapılan çalışma olmaması literatürdeki önemli bir boşluğu doldurması açısından önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında öncelikle teorik çerçeve hakkında bilgi verilecek olup, daha sonra yöntem kısmında belirtilen amaca ulaşabilmek için içerik analizi yöntemi uygulanacak ve sonuç kısmında elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

Teorik Çerçeve

Türkiye, 22 yılı aşkın süredir Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidarı altında yönetilmektedir. 16 Nisan 2017 tarihli referandumla, Türkiye parlamenter sistemden "cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi" adıyla başkanlık sistemine geçmiştir. Sistem değişikliğiyle beraber yönetim yine AK Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın elinde olmakla beraber seçimlerde ittifak anlayışı gelişmiştir. Bu meyanda yapılacak bir anayasa değişikliği için iktidarın tek başına aldığı kararı uygulaması mümkün görünmemektedir. Olasılığı en yüksek olan değişiklik şekli, referanduma gidilmesi olacaktır. Referandumlar, uzun yıllardır doğrudan demokrasi aracı olarak kullanılmaktadır (Sevinç, 2021, s. 30-31). Kabul-ret veya geniş katılımlı gibi şekilleri olan referandumlar olup anayasa değişikliği referandumları genel kabul-ret oylamasına tabi referandum çeşitlerindedir (Nohutçu ve Bektaş, 2017 s. 10-14).

Türkiye'de anayasa değişikliği bağlamında 1987, 1988, 2007, 2010 ve 2017 yıllarında referanduma gidilmiştir. 1988 yılında yapılan değişiklik hariç olmak üzere diğer 4 referandumda değişiklikler kabul edilmiştir. Bunlardan ilki 1987 yılında siyasi yasakları düzenleyen, anayasanın geçici 4. maddesinin kaldırılmasıyla ilgili olup katılımın %93,6 oranında olduğu referandumda evet oyu %50,16 çıkmıştır. Bu tek maddelik değişiklik, şekil bakımından demokratik referandum olarak kabul edilmektedir (Karadeniz, 2018, s. 67). 1988 referandumu, yerel seçimlerin 1 yıl erkene alınıp alınmamasıyla ilgili olup katılım %88,8 ve evet oyu %35 olmuştur. Halkın anayasa değişikliğine hayır dediği yegane örnektir. Siyasi yasakların kalkmasının ertesine yapılan bu referandumda Erdal İnönü ve Deniz Baykal gibi siyasiler hayat pahalılığı gibi konuyla doğrudan ilgili olmayan meseleleri gündeme getirerek referandumdan istedikleri sonucun çıkmasını sağlayabilmiştir (Safi ve Kurşuncu, 2023, s. 213-214). Geri kalan 3 anayasa referandumu da AK Parti iktidarında vukua gelmiştir.

2007'nin ilk aylarında mecliste "367 krizi"⁴ olarak bilinen olay patlak vermiştir. Cumhurbaşkanlığı için mecliste yapılan seçimlerde toplantı yeter sayısına ulaşamadığı gerekçesiyle, dönemin ana muhalefet partisi toplantı yeter sayısı konusunda anayasa mahkemesine başvurmuştur. Anayasa mahkemesi de başvuruyu kabul ederek cumhurbaşkanlığı seçimlerini iptal etmiştir. Bunun üzerine AK Parti seçim kararı almış ve yapılan seçimlerde tekrardan tek başına iktidar olmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimleri tekrar gündeme gelmiş ve MHP'nin meclisteki seçimlere katılmasıyla "367 krizi"

⁴ Cumhurbaşkanının mecliste seçildiği son seçimin hukuki ve siyasal sonuçları hakkında bir değerlendirme için bkz. Eroğul, C. (2007). 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(03), doi: 10.1501/SBFder_0000002037

aşılmıştır. Var olan durumu hukuken teminat alma arzusundaki AK Parti iktidarı, cumhurbaşkanını halkın seçmesi başta olmak üzere bir dizi anayasa değişikliğini referanduma götürmüştür. Yapılan oylamaya katılım %67,49'da kalmış ve evet oyu %68,95 olmuştur. Seçimlerin yeni yapılmış olması ve değişen paradigmlar neticesinde bu referanduma katılım sınırlı kalmış ve kapsamlı bir propaganda dönemi yaşanmamıştır. 2010 referandumunu ise bloklar arası rekabetin gün yüzüne çıktığı bir süreç olmuştur. Hakyemez (2010, s. 389), 2010 referandumunda yoğun tartışmalar yaşanmasını "1982 Anayasa Koyucusunun oluşturmaya çalıştığı bürokratik vesayetçi yapıyı değiştirmeye çalışan önemli farklı düzenlemelerin öngörülmesi olmasına" bağlamaktadır. Toplamda 2 geçici maddeyle birlikte 26 maddelik bu anayasa değişikliğinin kapsamının genişliği de yoğun tartışmalar yaşanmasının diğer bir nedeni olarak gösterilebilir. Siyasi ve hukuki mecralarda tartışmaların yoğunlaşması basın da bu konuya eğilmesine vesile olmuştur. Yaylagül ve Çiçek'in (2011) çalışmasında, gazetelerin yoğun bir şekilde referandum haberleri sunduğu görülmektedir. 1-13 Eylül 2010 tarihleri arasında 7 gazetenin birinci sayfasını incelemişler ve toplam 255 içeriği eleştirel söylem analizine tabi tutmuşlardır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kabul edildiği 2017 referandumunu, üzerinde en fazla çalışma yapılan referandum olmuştur. Kitle iletişim araçlarının hemen hepsi farklı analiz yöntemleriyle incelenmiştir. Örneğin Arkan ve Rençber (2018) içerik analizi metodunu uyguladıkları çalışmada, Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerinin 1-15 Nisan 2017 tarihleri arasındaki nüshaları incelenmiştir. Yine gazeteler üzerine yapılan başka bir çalışmada Altıntaş (2019), söylem analizi yöntemiyle Hürriyet, Sabah, Sözcü ve Posta gazetelerinin 15-17 Nisan 2017 tarihli arasındaki sayılarının manşetlerini konu edinmiştir. Burada anılmayan 2017 referandumuyla ilgili farklı çalışmalarda da görüldüğü üzere, toplumsal talep ve siyasal iklim tartışmaların yoğun olduğunu işaret etmektedir. Mecliste grubu bulunan AK Parti ve MHP anayasa değişikliğinin onaylanması için propaganda yaparken HDP ve CHP karşı bloğu oluşturmuştur. Hülasa mecliste yapılan anayasa değişiklikleri yapısı itibarıyla toplumsal refleks gelişimini referandumlar kadar tetiklememektedir. Türkiye'nin 2010 yılından itibaren genel ve yerel seçimler ile anayasa referandumları için toplam 9 defa sandık başına gittiği düşünülürse, vatandaşların gündeminin seçim etrafında şekillenmesi mantıklı olmaktadır. Günümüz meclis aritmetiğine göre olası bir anayasa değişikliğinde, doğrudan mecliste kabul edilmesine olanak sunmamaktadır. Bu vesileyle 31 Mart 2024 tarihinde yapılacak yerel seçimlerden sonra ülke gündeminde yeni anayasa tartışmalarının yer alacağını söylemek fazla iddialı olmayacaktır.

Bu çalışmada, yeni anayasa tartışmaları kapsamında, çalışmanın yöntem kısmında ayrıntılı olarak belirtildiği üzere, farklı yayın politikalarına sahip gazetelerin köşe yazılarına odaklanılmıştır. "Cumhuriyet, demokrasi, başörtüsü, laiklik, iktidar, muhalefet vb." kavramların kullanım sıklıkları ve cümle bağlamları değerlendirilmiştir. "Tanımlar ve kavramlar" ile "siyasi aktörler" olmak üzere alt başlıklar oluşturulmuş ve anayasa değişikliğini destekleyen, desteklemeyen ve tarafsız konumlanan yazılar tespit edilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada, Türk basınında yeni anayasa tartışmalarının köşe yazılarında ele alınış şekillerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Belirtilen amaca ulaşabilmek için içerik analizi yöntemi uygulanacaktır. İçerik analizinin gazetelerde kullanımı 16. yüzyıla kadar

uzanmakta olup, ilk kullanım örnekleri dini mesajların hangi ölçüde yer aldığını tespit etmeye yöneliktir. Ancak içerik analizinin esas gelişimi 20. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Spor, edebiyat, suç vb. birçok konu temalaştırılarak içerik analizine konu edilmiştir. Siyasi gelişmelerin yoğunlaşmasıyla birlikte politika ve propagandanın, dönemin popüler kitle iletişim aracı radyoda kullanımıyla farklı bir safhaya geçmiştir. 2. Dünya Savaşı döneminde Laswell ve arkadaşları, politika ve iletişim arasındaki ilişkiye odaklanmış ve kuramsal yapı içerisinde demokrasi, ırkçılık, özgürlük, komünizm gibi siyasal kavram ve simgelerle ortaya çıkan şiddet, tartışma ve rüşvet gibi konular hakkında çalışmalar yaparak ilişkileri açığa çıkarmışlardır (Aziz, 2014, s. 131,132). Günümüzde de genellikle psikoloji, edebiyat, sosyoloji, tarih, sosyal bilimler, siyasal bilimler ve gazetecilik gibi alanlarda farklı amaçlarla kullanılan içerik analizi, genel olarak eylemleri doğrudan gözlemlemekten ziyade, kişilerin sembolik eylemlerini veya herhangi bir iletişim kaynağını analiz etmeye dayanmaktadır (Öğülmüş, 1991, s. 213). Klaus Krippendorff (1984)'un ifadesiyle içerik analizi, "bir mesajın içindeki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarımlar yapan bir araştırma tekniğidir" (akt: Aziz, 2014, s. 132). Bu noktada Krippendorff aslında yöntemin "güvenilir" olması gerektiği vurgusunu yapmaktadır. Yani, yapılan herhangi bir araştırma, farklı şartlarda farklı kişilerle yapıldığı zaman dahi aynı sonuçları vermelidir (Aziz, 2014, s. 133). Neuman'a göre ise içerik analizi "metin içeriği toplama ve analiz etme tekniği" şeklinde tanımlanmaktadır. Ona göre içerik, kelimeler, düşünceler, görseller, iletilebilen anlamlar, temalar, semboller veya herhangi bir iletiye gönderme yapmaktadır. Metin ise herhangi bir yazılı, sözlü veya görsel bir unsur olarak ifade edilmektedir. (Neuman, 2017, s. 466). Yengin'in ifadesine göre ise içerik analizinde, iletişim kaynağının içerisindeki örtük veriler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ağırlıklı olarak yazılı metinler inceleme birimi olarak tercih edilmektedir. (Yengin, 2017, s. 77).

1. Yeni Anayasa Tartışmalarının Analizi

Bu çalışmada, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 1 Ekim 2023'te TBMM'nin 28. Dönem 2. Yasama yılının açılışında yaptığı konuşmasında⁵ "yeni anayasa yapımı" konusunu tekrar dile getirmesi üzerine, Türkiye'de yayınlanan 19 gazetenin köşe yazıları incelenmiştir. Gazeteleri taramaya konuşmanın ertesi gününden itibaren başlanmıştır. İsrail'in Filistin'e saldırısıyla gündem olağanüstü bir şekilde değiştiğinden 16 Ekim 2023 tarihinden itibaren "yeni anayasa tartışmaları" gündemden düşmüştür. Bu sebeple zaman sınırı 02 Ekim-16 Ekim 2023 tarihleri arasında sınırlandırılmıştır. İnternet ortamında açık kaynak olarak ulaşılabilen ulusal gazetelerin hepsi taranmış ve 19 adet gazetede, ilgili temayı işleyen 56 adet köşe yazısı tespit edilmiştir. Gazeteler ve içinde bulunan köşe yazılarına ait bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Gazeteler ve Tespit Edilen Köşe Yazısı Sayıları

Gazete Adı	Köşe Yazısı Sayısı	Gazete Adı	Köşe Yazısı Sayısı	Gazete Adı	Köşe Yazısı Sayısı
Akşam	2 adet	Milli Gazete	1 adet	Yeni Asya	3 adet
Bir Gün	2 adet	Milliyet	2 adet	Yeni Birlik	1 adet
Cumhuriyet	7 adet	Sabah	6 adet	Yeni Çağ	5 adet
Evrensel	4 adet	Sol	1 adet	Yeni Mesaj	2 adet
Hürriyet	2 adet	Sözcü	8 adet	Yeni Şafak	2 adet
Karar	2 adet	Star	3 adet		
Korkusuz	2 adet	Takvim	1 adet		

⁵ İlgili konuşma için Anadolu Ajansı'nın resmi YouTube hesabındaki video kullanılmıştır.

Bilindiği üzere Türkiye’de anayasa tartışmaları yeni değildir. Mevcut anayasa olan 1982 anayasası, hemen tüm kesimler tarafından farklı yönleriyle eleştirilmektedir. Bu sebeple yapılması düşünülen değişikliğin kim tarafından ele alındığı önem kazanmaktadır. Gerek siyasilere açıklamaları gerekse basın mensuplarının fikri dünyaları kaleme aldıkları yazıları kategorilendirme zarurietini doğurmaktadır. Mevcut iktidarın ortaya koyduğu “yeni anayasa” söylemine destek verenler, karşı çıkanlar ve tarafsız pozisyonda değerlendirenler olmak üzere 3 farklı sınıflandırma yapılmış ve Tablo 2’de gösterilmiştir. Buna göre “yeni anayasa” söylemine destek veren köşe yazısı sayısı 17 adet olup genelinin %30.72’sine tekabül etmektedir. Anılan söyleme karşı çıkanların sayısı ise 35 adet olup %66.36 oranına ulaşmaktadır. Tarafsızlığını korumaya çalışan köşe yazısı sayısı 4 adet olup %2.91 oranında kalmaktadır.

Tablo 2. “Yeni Anayasa” Söyleminin Köşe Yazılarında İşleniş, Sayıları ve Yüzdeleri

Destek Verenler		Karşı Çıkanlar		Tarafsız Olanlar	
Gazete Adı	Köşe Yazısı Sayısı	Gazete Adı	Köşe Yazısı Sayısı	Gazete Adı	Köşe Yazısı Sayısı
Akşam	2 Adet	Bir Gün	2 Adet	Milliyet	2 Adet
Hürriyet	2 Adet	Cumhuriyet	7 Adet	Yeni Asya	2 Adet
Sabah	6 Adet	Evrensel	4 Adet	TOPLAM	4 Adet
Star	3 Adet	Karar	2 Adet		%2.91
Takvim	1 Adet	Korkusuz	2 Adet		
Yeni Birlik	1 Adet	Milli Gazete	1 Adet		
Yeni Şafak	2 Adet	Sol	1 Adet		
TOPLAM	17 Adet	Sözcü	8 Adet		
	%30.72	Yeni Asya	1 Adet		
		Yeni Mesaj	2 Adet		
		Yeni Çağ	5 Adet		
		TOPLAM	35 Adet		
			%66.36		

Bu çalışmada MAXQDA2020 programı kullanılarak 56 adet köşe yazısı içerik analizine tabi tutulmuştur. “İktidar söylemi”, “muhalif söylem” ve “tarafsız söylem” olmak üzere 3 ana kodlama cetveli belirlenmiştir. İlâveten “siyasi aktörler” ayrı bir kod olarak taranmış ve ana kategorilerde kullanım sıklıkları belirlenmiştir. Tablo 3’te, yapılan analiz sonucunda seçilen kelimelerin kodları ve hangi gazetelerde yer aldığı, kullanım sıklıkları ve yüzdeleri ile “siyasi aktörler” kodlamasına seçilen kelimeler ve onların ana kodlara dağılımı verilmiştir. Tablo 3’te yer alan kodlamalar oluşturulurken öncelikle tüm köşe yazıları incelenmiş ve en çok tekrarlanan kelimeler tespit edilmiştir. Daha sonra bu kelimelerin, Türkiye siyasal hayatındaki karşılıkları üzerinden kategorilendirilmiştir.

Tablo 3. Yeni Anayasa Tartışmalarına Yönelik Kodlar ve Kullanım Sıklıkları

Tanımlar ve Kavramlar							
Kelimeler	Olumlu	Yüzde	Olumsuz	Yüzde	Nötr	Yüzde	Toplam
Başörtüsü	Akşam: 21	%86.2	BirGün: 1	%13.8			29
	Sabah: 2	0	Evrensel: 2	0			
	Star: 2		Sözcü: 1				
Cumhuriyet	Hürriyet: 5	%32.5	Cumhuriyet: 1				43
	Sabah: 3	6	4	%67.4			
	Takvim: 5		Evrensel: 1	4			
			Sol: 1				
			Sözcü: 8				

	Yeni Şafak: 1		Yeni Mesaj: 3 Yeni Çağ: 2				
Darbe Anayasası/Darbeci	Hürriyet: 1 Star: 3 Yeni Şafak: 2	%18.7 5	Cumhuriyet: 2 Evrensel: 2 Karar: 1 Sol: 7 Sözcü: 6 Yeni Çağ: 7	%78.1 3	Yeni Asya: 1	%3.12	32
Demokrasi	Hürriyet: 6 Sabah: 4 Takvim: 1 Yeni Birlik: 1	%28.5 7	BirGün: 2 Cumhuriyet: 4 Evrensel: 3 Karar: 1 Sözcü: 13	%54.7 6	Yeni Asya: 7	%16.6 7	42
Demokratik Anayasa			BirGün: 4 Evrensel: 3 Karar: 1 Sözcü: 2	%100			10
Gündem Değişirme/ Oluşturma			Birgün: 2 Karar: 4 Sözcü: 1	%87.5 0	Yeni Asya: 1	%12.5 0	8
İhtiyaç/Gerekli	Hürriyet: 2 Sabah: 3 Star: 1 Yeni Birlik: 1 Yeni Şafak: 2	%36	BirGün: 1 Evrensel: 5 Yeni Çağ: 6 Sözcü: 1	%52	Yeni Asya: 3	%12	25
Kurtulmak/Kurtarmak	Hürriyet: 2 Sabah: 1 Star: 1 Takvim: 1	%33.3 3	Cumhuriyet: 1 Evrensel: 2 Karar: 1 Sol: 2 Sözcü: 2 Yeni Çağ: 1	%60	Yeni Asya: 1	%6.67	15
Laik/Laiklik	Sabah: 1 Yeni Şafak: 1	%8.00	BirGün: 1 Cumhuriyet: 7 Sol: 3 Sözcü: 11 Yeni Mesaj: 1	%92.0 0			25
Mevcut Anayasa	Sabah: 1 Takvim: 1	%12.5 0	Cumhuriyet: 2 Evrensel: 1 Karar: 1 Sözcü: 4 Yeni Asya: 1 Yeni Çağ: 5	%87.5 0			16
Oyun/Oyuncak			BirGün: 2 Cumhuriyet: 2 Evrensel: 1 Sol: 1 Sözcü: 2 Yeni Mesaj: 1	%90	Milliyet : 1	%10	10
Özgürlük/Özgürlükçü	Akşam: 8 Sabah: 1 Star: 1 Yeni Birlik: 1	%22.9 2	BirGün: 8 Cumhuriyet: 4 Evrensel: 5 Karar: 4 Sol: 3 Sözcü: 8 Yeniçağ: 2	%70.8 3	Yeni Asya: 3	%6.25	48
Pranga	Hürriyet: 1	%7.69	Cumhuriyet: 9 Evrensel: 1	%92.3 1			13

				Sol: 1 Yeni Çağ: 1			
				BirGün: 1 Cumhuriyet: 10 Evrensel: 1 Korkusuz: 1 Sözcü: 2 Yeni Asya: 1 Yeniçağ: 2	%100		18
Saray							
	Hürriyet: 1 Sabah: 7 Star: 1 Yeni Birlik: 2 Yeni Şafak: 2	%35.1 4		BirGün: 2 Cumhuriyet: 1 Evrensel: 7 Karar: 7 Sözcü: 1 Yeni Mesaj: 1 Yeni Çağ: 5	%64.8 6		37
Sivil Anayasa							
	Hürriyet: 2	%8.33		BirGün: 1 Evrensel: 10 Korkusuz: 1 Sözcü: 4 Yeniçağ: 6	%91.6 7		24
Tek Adam							
	Hürriyet: 3 Sabah: 3 Star: 1 Takvim: 3 Yeni Şafak: 3	%72.2 2		BirGün: 1 Evrensel: 1 Karar: 3	%27.7 8		18
Türkiye Yüzyılı							
	Yeni Şafak: 1	%9.09		Sözcü: 10	%90.9 1		11
Yamalı Boğça							
	Star: 1 Takvim: 1	%50		Cumhuriyet: 1 Sol: 1	%50		4
Yerli ve Milli							
	Sabah: 1 Star: 1	%9.52		Cumhuriyet: 2 Korkusuz: 1 Sözcü: 12 Yeni Mesaj: 1 Yeni Çağ: 3	%90.4 8		21
4 Madde							
Siyasi Aktörler							
	Akşam: 6 Hürriyet: 9 Sabah: 5 Star: 6 Yeni Şafak: 21	%37.6 0		BirGün: 1 Cumhuriyet: 28 Evrensel: 3 Karar: 2 Korkusuz: 3 Sol: 8 Sözcü: 22 Yeni Mesaj: 2 Yeniçağ: 5	%59.2 0	Milliyet : 1 Yeni Asya: 3	%3.20 125
AK Parti/AKP							
	Sabah: 3 Takvim: 1	%19.0 5		Cumhuriyet: 5 Sözcü: 5 Yeni Mesaj: 6 Yeniçağ: 1	%80.9 5		21
Atatürk							
	Akşam: 5 Hürriyet: 1 Sabah: 14 Star: 14	%70.8 3		BirGün: 1 Cumhuriyet: 6 Evrensel: 3 Sözcü: 2	%25	Milliyet : 1 Yeni Asya: 1	%4.17 48
CHP							
	Sabah: 2 Star: 1	%21.4 3		BirGün: 3 Evrensel: 3	%71.4 3	Yeni Asya: 1	%7.14 14
Cumhur İttifakı							

		Yeniçağ: 4					
Erdoğan	Hürriyet: 24		BirGün: 17				
	Akşam: 4		Cumhuriyet: 23				
	Sabah: 29		Evrensel: 51		Milliyet : 2		
	Star: 11	%34.5	Karar: 15	%62.6		%2.85	246
	Takvim: 5	5	Korkusuz: 5	0	Yeni		
	Yeni		Sözc		Asya: 5		
	Birlik: 3		ü: 26				
Yeni		Yeni Mesaj: 2					
Şafak: 9		Yeniçağ: 15					
HDP	Akşam: 2	%40.6	Evrensel: 1	%59.3			32
	Sabah: 6	3	Sözcü: 18	8			
	Star: 5						
İktidar			BirGün: 8				
	Hürriyet: 2		Cumhuriyet: 28				
	Sabah: 7	%12.0	Evrensel: 15				
	Star: 4	3	Karar: 5	%87.2	Milliyet : 1	%0.75	133
	Yeni		Korkusuz: 1	2			
	Şafak: 3		Milli Gazete: 2				
			Sol: 2				
		Sözcü: 50					
		Yeniçağ: 6					
Kılıçdaroğlu	Hürriyet: 1	%54.1	Cumhuriyet: 9	%45.8			24
	Sabah: 4	7	Evrensel: 1	3			
	Star: 8		Sözcü: 1				
MHP			BirGün: 1				
			Cumhuriyet: 2				
			Evrensel: 1	%100			14
			Sözcü: 7				
		Yeniçağ: 3					
Muhalefet	Akşam: 1		BirGün: 14				
	Hürriyet: 1		Cumhuriyet: 4				
	Sabah: 22	%37.8	Evrensel: 18				
	Star: 9	9	Karar: 3	%58.9	Milliyet : 3	%3.16	95
	Yeni		Korkusuz: 1	5			
	Birlik: 2		Sol: 2				
	Yeni		Sözcü: 11				
Şafak: 1		Yeniçağ: 3					

Yazarların bir kısmı, fikirlerine dayanak noktası olarak önemli gördükleri konularla ilgili kelime seçimlerine yoğunlaşırken, diğerleri aynı kelimeleri farklı dayanak noktalarını oluşturmak için kullanmaktadır. Bu sebeple bir kelime, cümle içinde aldığı anlama göre farklı kategorilerde değerlendirilmiştir. “Demokratik Anayasa, Gündem Değiştirme/Oluşturma, Yamalı Bohça” kelimeleri sadece bir görüş veya bir gazetede yoğunlaştığı için tabloya konmasına rağmen analiz edilmemiştir. Aşağıda yapılan analizin kelime bazlı yorumlamaları bulunmaktadır.

1.1. Tanımlar ve Kavramlar

1.1.1. Başörtüsü

“Başörtüsü” söylemi köşe yazılarında toplamda 29 kez kullanılmış olup %86.20 oranında anayasa değişikliğini destekleyen, %13.80 oranında ise anayasa değişikliğine karşı çıkan köşe yazılarında yer almıştır. Genel olarak başörtüsüne getirilen yasaklardan ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın bu yasağı kaldırmasından bahsedilmektedir. Başörtüsü ve

aile kavramları kimi zaman birbirini destekler nitelikte kullanılmış ve anayasa değişikliğinin zarurietini noktasında dayanak noktası oluşturulmak istenmiştir. Örneğin Zengin (2023, 6 Ekim) yazısında, “aile kurumunu sapkın akımlardan koruyacak yeni bir anayasa yapmak” öncelikli hedef olarak belirtmiştir. Anayasa değişikliğine yapılan muhalefeti “CHP'nin başörtüsü güvencesine karşı olması” iddiası üzerine temellendirmiştir. Duran (2023, 3 Ekim) da benzer şekilde başörtüsü ve aile meselesini beraber değerlendirmekte ve CHP ve YSP'nin anayasa değişikliğini bu nedenlerle kökten reddettiklerini iddia etmektedir. Kökçe (2023, 5 Ekim) ise “...CHP başörtüsü yasağının anayasanın değiştirilemez maddelerinin bir gereği olduğunu düşünüyordu. Kanımca hala böyle düşünüyor.” diyerek, anayasaya değişikliğine CHP'nin evet demeyeceğini düşündüğünü söylemektedir. Genel olarak bakıldığında, muhalefetin başörtüsü güvencesine olumsuz yaklaştığı mesajı verilmekte ve anayasa değişikliğinin başörtüsünü koruma altına almakta faydalı olacağını vurgusu yapılmaktadır.

Anayasa değişikliğine muhalif kalemler, başörtüsü konusunu iktidara yakın yazarlar gibi ele almamıştır. Başörtüsünü bir özgürlük alanı, kişisel tercih veya aile kurumu gibi konular üzerinden değil iktidarın anayasa değişikliğinden asıl muradını perdelemek üzere kullandığı bir aparat olarak değerlendirmektedir. Anılan yazarlardan olan Aydın (2023, 3 Ekim), “başörtüsü gibi konularla iktidarın muhalefeti bölme stratejisi güttüğü” iddiasında bulunmaktadır. Çaralan (2023, 3 Ekim) ise Kılıçdaroğlu'nun seçim öncesi “başörtüsüne yasal güvence getirelim” çıkışını ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın cevaben söylediği “Eğer samimiyseniz başörtüsüne anayasal güvence sağlayalım.” cümlelerini alıntılararak yerel seçim sürecinde, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “anayasa sorununu istismar edeceğine düşündüğünü” yazısında belirtmektedir.

1.1.2. Cumhuriyet

“Cumhuriyet” söylemi köşe yazılarında toplamda 43 kez kullanılmıştır. Bu söylemin %67.44'ü anayasa değişikliğine karşı çıkan, %32.56'sı ise anayasa değişikliğine destek veren köşe yazılarında yer almıştır.

Anayasa değişikliğine muhalif kalemlerin “cumhuriyet” kelimesini devlet ve yönetim aygıtları olarak, bazen de birbiri yerine kullandığı görülmektedir. Örneğin İnce (2023, 13 Ekim) AK Parti'nin “cumhuriyeti ve demokrasiyi yapılarıyla birlikte tahrir girişimi” olduğunu söylemektedir. Güller (2023, 5 Ekim) ise anayasa değişikliğine karşı çıkanın “Cumhuriyetin varlık yokluk sorunu” olduğunu düşünmektedir. Mengi'nin (2023, 5 Ekim), Süheyl Batum'la yaptığı söyleşiyi aktardığı yazısında “Yapmak istedikleri; Cumhuriyet'in dayanaklarını ortadan kaldıracak birlikteliği sağlayabilmek...” cümlelerine yer vermiştir.

Anayasa değişikliğine destek veren köşe yazılarında da “cumhuriyet” kelimesi benzer anlamlarda kullanılmıştır. Farklı olarak muhalif olanlar cumhuriyetin tehlikede olduğunu iddia ederken destek verenler aksini söylemektedir. Örneğin, Selvi (2023, 4 Ekim), Erdoğan'ın AK Parti kongresinde “çok güçlü bir şekilde Cumhuriyet'i demokrasi ile buluşturma vurgusu” yapacağını ifade etmiştir. Yerlikaya (2023, 8 Ekim) ise yine kongreye atıfta bulunarak “Erdoğan'ın “cumhur ile Cumhuriyetin arasındaki duvarları yıktık” ifadesinin, bu mücadelede neyin hedeflendiği ve nasıl bir sonuç alındığını göstermesi açısından önemliydi...” şeklinde desteklerini kaleme almıştır.

1.1.3. Darbe Anayasası/Darbeci

Darbe anayasası ve darbeci söylemleri, 1982 Anayasasının hazırlanması ve hazırlayanlarını nitelemek için sıklıkla kullanılan argümanlardandır. Birbiriyle ilintili kavramlar olduğundan beraber analiz edilmiştir. Köşe yazılarında toplam 32 defa tekrar ettiği görülmüş, %78.13'ü muhalefeti destekleyen, %18.75'i anayasa değişikliğine olumlu bakan ve %3.12'i ise nötr olan köşe yazılarında yer almıştır.

Kökçe (2023, 5 Ekim), 1961 anayasasını, “solcuların özgürlükçü olarak ifade etmesine rağmen darbe anayasası olarak” değerlendirmekte ve 1982 Anayasasının da “çok büyük oranla (%91,4) kabul edilmesi” ona göre “baştan aşağı antidemokratik bir usulle yapıldığını” işaret etmektedir. Aynı yazısında yazar CHP’yi tüm siyasi partilerle ortaklaşabilecek bir anayasa yapmamakla da eleştirmektedir. Şeker’in (2023, 6 Ekim) “Görünüşte herkes şikâyetçi. Darbecilerin elinden çıkmış bir Anayasa’ya mecbur kalmaktan memnun kesim yok güya.” ifadelerinde de benzer anlamlar bulunmaktadır. Muhalif söylem ise iktidarın bu kavramları kullanarak anayasa değişikliğini meşrulaştırma gayesinde olduğunu iddia etmektedir. Kansu (2023, 7 Ekim) yazısında MHP’yi işaret ederek “Darbe anayasası Türkiye’ye layık değil.” sözlerini ön plana çıkarmıştır. Sucu (2023, 16 Ekim) ise düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

Anayasa değişikliği yaygarasıyla gündemi kapatanlar, “Anayasayı darbeciler değil, meclis yapsın.” diyerek meclisin saygınlığını kullanmaya çalışmaktadırlar. Meclisin, devlet yönetimindeki fonksiyonunu ortadan kaldıran zihniyetin, meclis güzellemesi yapması ise inandırıcı değildir.

1.1.4. Demokrasi

“Demokrasi” kelimesi gerek anayasaya taraftar olan gerekse muhalif olan tarafların, kendi argümanlarını desteklemek amacıyla kullandıkları terimlerden biri olmuştur. İktidar kanadı anayasa değişikliğini demokratik bir gelişme olarak değerlendirirken, muhalif kanat demokrasi vurgusunun, iktidarın asıl amacını perdelemek için kullandığı bir söylemden ibaret görmektedir. Bu durumun açıkça görüldüğü örneklerden biri Aydın’ın (2023, 3 Ekim) “Çabaları ülkeye demokrasi getirmek olmayacağına göre gerçek niyetleri ne olabilir?” cümlelerinde bulunmaktadır. İnce (2023, 13 Ekim) ise sert sözlerle iktidarın anayasa değişikliğiyle “demokrasiyi ve cumhuriyeti tüm kurumlarıyla birlikte tahrip etme girişiminde” bulunmakla suçlamaktadır. Sucu (2023, 16 Ekim) da benzer bir değerlendirme yaparak halkın refah ve mutluluğu için bir araç olan demokrasiyi, iktidarın “despot bir düzen kurmak” için kullandığını iddia etmektedir.

Anayasa değişikliğini destekleyen yazarların makalelerinde, yukarıdaki durumun tersi müşahede edilmektedir. Donat (2023, 3 Ekim) 1982 Anayasasının demokrasiyle bağdaşmasının imkansız olduğunu, Bülent Ecevit’ten alıntı yaparak söylemektedir. Duran (2023, 3 Ekim) da Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuşmasında geçen ve anayasa değişikliğiyle murat edilenin “...bu necip millet demokrasi mücadelesini sivil anayasa ile taçlandırmak.” olduğu iddiasını gündeme getirmiştir. Çevik (2023, 2 Ekim) aynı konuşmanın “Kopenhag kriterlerini çöpe atıp Ankara kriterleri ile çağdaş ve özgürlüklere saygılı bir demokrasiyi sürdüreceğiz...” bölümünü gündemine alarak, “anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az...” atasözü üzerinden anayasa değişikliğine desteğini vurgulamıştır. Kara (2023, 8 Ekim) ise konuşmanın aynı kesitini çok daha farklı değerlendirmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuyu başka yere çekmeye çalıştığını iddia ederek “Esasen önemli olan kriterlerin öngördüğü hukuk, hürriyet, demokratik hakların acilen millet ile buluşturulması” olduğunu vurgulamıştır.

1.1.5. İhtiyaç/Gerekli

“İhtiyaç/gerekli” söyleminin %36’sı anayasa değişikliğini destekleyen, %52’si karşı çıkan, %12’si ise tarafsız olarak değerlendiren köşe yazılarında yer almıştır. İktidar söylemini olumlayan köşe yazarları, sivil anayasanın gerekliliğinden bahsederken, muhalefeti destekleyen köşe yazarları ise bu söylemi eleştirmektedir. Örneğin Yalçın (2023, 2 Ekim), geçmiş 20 yıldaki referandumlarda iktidar lehine çıkan sonuçlar üzerinden yeni anayasanın “halkın ihtiyacı” olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Demirer (2023, 7 Ekim) ise anayasa değişikliğine aslında halkın değil, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ihtiyaç duyduğunu ve yeni anayasa gündeminin “tarihsel gerçekliklerin Erdoğan rejiminin ihtiyaçlarına göre şekillenmesi amacıyla kullanılacak en iyi araç” cümleleriyle özetlemiştir. Öte yandan Sipahi (2023, 4 Ekim) ise görece daha tarafsız en azından karşı tarafı suçlamayan bir dille Türkiye’nin yeni anayasa ihtiyacının “çok açık” olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Kara (2023, 2 Ekim) da benzer bir ifadeyi Numan Kurtulmuş’un sözleri üzerinden köşesinde ifade etmiştir.

1.1.6. Kurtulmak/Kurtarmak

Kurtulmak ve kurtarmak ifadeleri köşe yazılarında yine taban tabana zıt biçimlerde ve farklı bakış açıları ile kendine yer edinmiştir. Toplamda 15 kez kullanılan sözcüklerin %60’ı anayasa değişikliğine karşı çıkan, %33,33’ü destekleyen ve %6,67’si tarafsızlığını koruyan köşe yazılarında yer almıştır. Anayasa değişikliği taraftarı köşe yazılarında mevcut anayasadan kurtulmak gerektiğini söylerken, muhalif olanlar ise bunun iktidar elinde bir gerekçeye dönüştüğü ve başka amaçlara hizmet edeceği üzerine yorum yapmaktadır. Olaya görece tarafsız yaklaşan Kara (2023, 8 Ekim) ise anayasa değişikliğinin zaruri olduğunu belirtirken bunun “yeni bir banayasa” olmaması gerektiğini vurgulayarak, şu cümleleri sarf etmiştir:

Elbette ki Türkiye’yi darbecilerin yaptığı anayasadan kurtarmak gerekir. Bunu yaparken de yine demokrasinin adaletin, hürriyetlerin, insan haklarının tam hakim olduğu, milleti kucaklayacak bir anayasa yapılması, yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden tamamen ayrıldığı bir metin ortaya konması gerekiyor. 2018’de yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne uygun bir anayasa “yeni banayasa” olmayacaktır.

1.1.7. Laik/Laiklik

Toplam 25 kez tekrarlanan bu sözcüklerin %92’si anayasa değişikliğine olumsuz bakan, %8’i ise değişikliğe sıcak bakan köşe yazılarında yer almıştır. İnce (2023, 13 Ekim), 2008 yılında AK Parti’ye anayasa mahkemesi tarafından verilen cezayı hatırlatarak “...bu karara göre AKP, cumhuriyet, demokrasi ve laiklik karşıtıdır.” cümleleriyle itiraz etmektedir. Yazısında yaptığı değerlendirmeyi laiklik vurgusu üzerine inşa eden Esen (2023, 2 Ekim), yaşanan dönem “laiklik karşıtı zihniyetin alan açma arayışı” olarak görmekte ve mevcut anayasaya uyulmadığını iddia ederek, yenisini konuşmayı anlamsız atfetmektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, anayasa değişikliği vurgusu yaptığı konuşmasında, laiklik konusu geçmemesine rağmen, muhalif kalemlerin bu konuyu yazılarında gündeme getirdikleri görülmüştür. Turan (2023, 3 Ekim) iktidarı eleştirirken “kafalarına taktıkları laiklik ilkesi mi?” sorusunu, anayasa değişikliğinden iktidarın muradını kendi zaviyesinden sorgulamaktadır. Sev (2023, 11 Ekim) de benzer şekilde iktidarın anayasadan laiklik ilkesini kaldıracağı tereddüdünü okuyucusuyla paylaşmıştır.

Anayasanın 2. maddesine gönderme yaparak, bu durumun ileride “yol kazalarına yol açabileceği” gerekçesiyle “yeni anayasa metninde belki de laiklik ilkesi olmayacak” iddiasını dillendirmiştir. Her ne kadar laiklik ilkesinin anayasadan kaldırılma ihtimalini söyleyenler olsa da Duran (2023, 3 Ekim) “daha dikkatli olanlar buna ihtimal vermiyor” söylemiyle, iddianın geçerliliğini sorgulamaktadır.

1.1.8. Mevcut Anayasa

“Mevcut anayasa” söylemini bir kelime grubu olarak incelemekten ziyade, kullanım anlamı üzerine değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Anayasa değişikliğini olumsuz karşılayan köşe yazılarında bir “özne” olarak kullanıldığı görülürken, diğer tarafın anayasanın yetersizliğini vurguladığı yazılarda kullandığı görülmektedir. Örneğin, Erandaç’ın (2023, 2 Ekim) köşesine taşıdığı, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın meclis açılış konuşmasında geçen “Türkiye’yi, 12 Eylül darbe yönetiminin 41 yıl önce milletimizin sırtına sardığı mevcut anayasa kamburundan kurtarmak, hepimizin en öncelikli sorumluluğudur.” ifadelerinde, mevcut anayasa bir kambur olarak nitelendirilmiştir. Donat (2023, 3 Ekim) ise mevcut anayasanın toplumu bölmeye sebep olduğunu yazısında belirtmektedir.

1.1.9. Oyun/Oyuncak

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuşmasında yer alan ve anayasa değişikliğini destekleyen kalemlerin yazısında kullanmadığı diğer bir kelime grubu “oyun/oyuncak”tır. Toplam 10 farklı yazıda karşılaşılan bu sözcüklerin 1 tanesi tarafsız konumlandırılan bir yazıda geçerken, geri kalanı muhalif yazarların köşe yazılarında bulunmaktadır. Genel olarak anayasa değişikliğinin bir gündem değiştirme manevrası olarak değerlendirilen yazılarda oyun metaforunun da kullanıldığı görülmektedir. Aydın (2023, 3 Ekim) yeni anayasa tartışmalarını “Cumhur İttifakı’nın muhalefetin önüne attığı yeni oyun hamuru” olarak tanımlamaktadır. Muhalefeti, iktidarın çizdiği alanda siyaset yapmakla itham eden Aydın, iktidarın muhalefeti istediği kıvama getirdiğini belirterek, “onlara da bir oyun alanı çizdiler” demektedir. Balbay (2023, 7 Ekim) da benzer bir değerlendirmede bulunarak, CHP’nin bu oyuna gelmeyeceğini sandığını, yazısında ifade etmektedir. Çaralan ise (2023, 3 Ekim) daha genel bir değerlendirme yaparak Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın muhalefeti anayasa tartışmaları üzerinden bölmek istediğini ve bunun için “anayasa oyunu” kurduğunu iddia etmektedir.

1.1.10. Özgürlük/Özgürlükçü

“Özgürlük ve özgürlükçü” kelimeleri, köşe yazılarında benzer bağlamlar temelinde kullanıldığı için aynı kod içerisinde ele alınmıştır. Köşe yazılarında toplamda 48 kez kullanılmış olan bu sözcüklerin, %70.83’ü anayasa değişikliğine karşı çıkan köşe yazılarında, %22.92’si anayasa değişikliğine destek veren köşe yazılarında yer almıştır. Yeni Asya’da kaleme alınan ve tarafsız olarak kodlanan 1 yazıda da geçtiği görülmektedir. Anılan bu 2 kelimeyi tahlil ederken dikkat edilen hususlardan biri genellikle sıfat olarak kullanılması olmuştur. Zengin (2023, 6 Ekim), muhalif kesimi “sapkın akımlara bile özgürlükçü” olmakla itham ettiği yazısında aynı kesimi “başörtüsüne tahammülsüz” olarak adlandırmaktadır. Diğer bir sıfat olma durumu 1961 Anayasasını tarif ederken karşımıza çıkmaktadır. Kökçe (2023, 5 Ekim), 1961 Anayasasının nihayetinde bir darbe anayasası olduğunu iddia ederken, sol kesimin bu anayasayı “özgürlükçü” olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Kansu (2023, 7 Ekim) da

anılan iddiayı destekler nitelikte 1961 Anayasasının “Türkiye’nin şimdiye deyin gördüğü en özgürlükçü anayasa” olduğunu yazısında belirtmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 3 Ekim günü Danıştay Eğitim Tesisinde açılışında yaptığı konuşmadan bir pasaj aktaran Tekin’in (2023, 5 Ekim) yazısında görüldüğü üzere, “özgürlük” kelimesi farklı bir manada da kullanılmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuşmasından “vatandaşın özgürlük alanlarını genişletme ideali” yolunda birincil önceliklerinin “darbe anayasası”nı değiştirmek olduğunu vurguladığı pasajı alan Arslan Tekin, diğer birçok muhalif yazıdaki gibi asıl amacın ilk 4 maddeyi değiştirmek olduğunu, belirtilen söylemin bir kamuflaj olarak kullanıldığını iddia etmektedir. Kara (2023 2 Ekim) da Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın başka bir konuşmasından aldığı “benim milletim özgürlükçü... bir anayasa ile yönetilmeyi hak ediyor...” kısım üzerinden itidalli bir değerlendirmede bulunarak, “böyle anayasayı herkes ister.” demektedir. Bununla birlikte “...zaten özgürlükler noktasında sorunlu olan bir anayasanın mevcut hükümet şekliyle iyice sorunlu hale gelme ihtimalinin tartışılması gerekmez mi?” şeklinde çekincelerini de satırlarına eklemiştir.

1.1.11. Pranga

“Pranga” sözcüğü, doğrudan anayasayı tanımlayan veya teknik bir terim olmadığından, değerlendirmeye alınırken Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın konuşmasında geçen şekilde köşe yazılarına alınmıştır. Burada dikkati çeken ana konulardan biri anayasa değişikliğine destek veren köşe yazarlarının hiçbirinin, konuşmanın bu bölümünü alıntılarla bir açıklama yapmamış olmasıdır. Toplam 13 kez yazılarda kullanılan “pranga” sözcüğünün sadece 1 tanesi tarafsız olarak konumlandırılan bir yazıda geçerken, geri kalanlarının hepsi muhalif söyleme sahip köşe yazılarında geçmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın söylemleri üzerine bina edilen ve anayasa değişikliğini olumsuz görenlerin kaleme aldığı yazılarda, fikirlerine dayanak oluşturmak adına “pranga” benzeri kelimelerin geçtiği konuşmaları kullandığı değerlendirilmektedir. Örneğin Balbay (2023, 7 Ekim), “Hangi Pranga?” şeklinde ilgili kelimeyi bizatihi yazısının başlığında kullanmıştır.

1.1.12. Saray

Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Ankara Beştepe’de bulunmakta, resmi olarak ismi Cumhurbaşkanlığı Külliyesi olarak geçmektedir. Bununla birlikte AKP/AK Parti polemğinde olduğu gibi burada da iktidar bloğu ile muhalif kesim arasında ikilik bulunmaktadır. İktidar bloğu “Cumhurbaşkanlığı Külliyesi” ismini kullanırken muhalif kesim cumhurbaşkanlığındaki yapıları “saray” sözcüğüyle tanımlamaktadır. Bu sebeple farklı yazılarda toplam 18 kere tekrarlanan “saray” kelimesinin tamamı anayasa değişikliğine olumsuz bakan yazılarda geçmektedir.

Nitekim İnce (2023, 13 Ekim), anayasa değişikliğine karşı almış olduğu olumsuz tavra bir gerekçe olarak, yapılmak istenen değişikliği Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı “ebediyen sarayda oturacak bir anayasa” olarak yorumlamıştır. Kansu (2023, 7 Ekim), “saraydaki AKP’li” tabiriyle Cumhurbaşkanı Erdoğan kastetmekte; Zileli (2023, 4 Ekim), “Saray yeni anayasa taslağını gizlice kotarmış” ifadesiyle iktidarla arasına söylemsel mesafe koymayı tercih etmiştir. Muhalif söylemin saray kelimesini diğer bir kullanım şekli, zenginlik tanımı çerçevesindedir. Türk (2023, 8 Ekim), vatandaşın ekonomik durumunun kötü olduğunu iddia ettiği yazısında, Cumhurbaşkanı Erdoğan için “O yine sarayında yaşıyor, aynı şeyleri yiyip içiyor...” diyerek saray vurgusunu, eleştirisinin ana teması haline

getirmiştir. Saray temalı, dili itibariyle daha yumuşak bir eleştiri yazısı ise Nacir (2023, 8 Ekim) tarafından kaleme alınmıştır. “Yeni Sanalyasa” başlığıyla verilen yazıda, Cumhurbaşkanlığı Külliyesinden “BilgiSaray” olarak bahsedilmiştir.

1.1.13. Sivil Anayasa

Tartışmaların ana teması olan “sivil anayasa” söylemi, köşe yazılarında anayasa değişikliğine olumlu bakan gazetelerin köşe yazılarında 13, muhalefeti destekleyen köşe yazılarında 24 kez olmak üzere toplamda 37 kez geçmektedir. Hem iktidar yanlısı Yalçın (2023, 2 Ekim), “Sivil Anayasa Mümkün” hem de muhalif kalemlerden Karadaş (2023, 3 Ekim), “Sivil Anayasa ya da Erdoğan'ın Tacı!” başlıklarında ilgili sözcükleri kullanmıştır. İçeriği taban tabana zıt olan yazılarda benzer ifadelerle başlık atılması köşe yazılarında anayasa tartışmalarının uç noktalarda ele alındığını açıklar niteliktedir.

Aydın (2023, 3 Ekim), “Cumhur İttifakı liderleri Erdoğan ve Bahçeli, sanki askeri darbelerle çok sorunları varmış gibi yaparak “sivil anayasa” ile yatıp onunla kalkıyorlar. Çabaları ülkeye demokrasi getirmek olmayacağına göre gerçek niyetleri ne olabilir” şeklinde bir ifadeye bulunarak, iktidar ortaklarının sivil anayasa adı altında farklı amaçlara ulaşma niyetleri olduğunun iddia etmiştir. Çaralan (2023, 3 Ekim) toplumun yaşadığı sorunlara değinerek, anayasa değişikliğini bir “dayatma” olarak nitelemekte ve sorunların çözülmeden anayasa tartışmalarının mantıklı ve meşru bir gerekçesinin olamayacağını söylemektedir. Tekin (2023, 5 Ekim) ise “sivil anayasa” teriminin bir kamuflej olduğunu ve asıl amacın değiştirilemez maddeleri hedef aldığını düşünmektedir. Kökçe (2023, 5 Ekim) anayasa değişikliğini desteklediği yazısında CHP'ye yüklenmektedir. CHP'yi tüm siyasi partilerle ortaklaşabilecek bir anayasa yapımına katılmak yerine “AK Parti rejimi yıkmak istiyor” şeklinde “sığ, zehirli, aptalca ve korkutucu” bir dil kullanmakla suçlamaktadır. Öte yandan Şeker (2023, 6 Ekim) de yazısında sivil anayasanın şart olduğunu ifade etmiş ve bu anayasa değişikliği konusunda herkesin görüşünün önem taşıdığını söylemiştir. Ancak yazının devamında ana muhalefetin bu beraberliğe yaklaşmadığını belirtmiştir.

1.1.14. Tek Adam

Muhalefetin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı eleştirmek için kullandığı sözcüklerden biri olan “tek adam”, genel itibariyle yönetim anlayışına vurgu yapmaktadır. Bu sebeple müddeiler “tek adam rejimi” nitelemesini sıklıkla yazılarında ve konuşmalarında kullanmaktadır. Selvi'nin (2023, 4 Ekim), muhalefetin Erdoğan'ı tek adam olmakla suçladığını ve ifa ettiği her göreve millet iradesiyle geldiğini belirttiği yazısı dışında, olumsuz anlam çağrıştırması amacıyla kullanılmıştır. Örneğin Uğuroğlu (2023, 5 Ekim), mevcut yönetimi “ucube tek adam rejimi” olarak tanımlamakta ve iktidar bloğunun diğer bileşenlerinden Devlet Bahçeli'nin anayasa değişikliğine gidilen yolu açtığını iddia etmektedir. Çaralan (2023, 3 Ekim) ise anayasa değişikliğine olumsuz yaklaştığı yazısında “tek adam rejimi”nin demokratik bir anayasa yapamayacağını dile getirmektedir.

1.1.15. Türkiye Yüzyılı

“Türkiye Yüzyılı” söylemi köşe yazılarında toplamda 18 kez kullanılmıştır. Bu söylemin %72.22'si iktidarı olumlayan, %27.78'i ise muhalefeti destekleyen gazetelerin köşe yazılarında yer almıştır.

Anayasa değişikliğini destekleyen yazarlardan Duran (2023, 3 Ekim), Erdoğan'ın millete bir anayasa armağan etmek istediğini söylediği yazısında, bu anayasayı “Türkiye Yüzyılı

Anayasası” olarak belirtmiştir. Selvi (2023, 4 Ekim) de anayasa değişikliğini desteklerken AK Parti kongresine gönderme yapmakta ve kongrenin ana temasının “Türkiye Yüzyılı için hep yeni, hep ileri” olduğunu satırlarına yansıtmaktadır. Anayasa değişikliğini desteklemeyen Karadaş (2023, 3 Ekim) ise Erdoğan’ın meclis konuşmasından “Türkiye yüzyılını sivil anayasa ile taçlandırmak” bölümünü alarak, “... ülke yönetiminde bütün yetkileri elinde toplayan, her istediğini yapan/yaptıran Erdoğan, yeni bir anayasa yapılması konusunda neden bu kadar ısrar ediyor?” sorusunu sormaktadır. Taşgetiren (2023, 6 Ekim), “Türkiye yüzyılı ufku” için kamuoyunun yeterli düzeyde bilgilendirilmediğini, bu söylemin halkın tamamı için aynı duyguyu ifade etmediğini iddia etmektedir. Yerlikaya (2023, 8 Ekim) ise “AK Parti açısından önemli bir sınama olacak bu sürecin sağlıklı bir biçimde yürütülmesi, Türkiye Yüzyılı mottosunun da daha geniş kesimlerce sahiplenilmesinin önünü açacaktır.” söyleminde bulunmuştur.

1.1.16. Yerli ve Milli

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ve AK Parti elitlerinin sıklıkla dile getirdiği “yerli ve milli” söylemi⁶, bilindiği üzere hemen her alanda kullanılmaktadır. Bununla birlikte anayasa değişikliği hususunda yazılan köşe yazılarında ise toplam 4 defa geçmiş ve sadece iktidar yanlısı 2 yazıda değinilmiştir. Bu denli sık kullanılan yerli ve milli kelimelerinin, anayasa değişikliğini temellendirmek üzerine kullanımının sınırlı kalmasının nedenleri, eldeki verilerle değerlendirilememiştir. Özkan (2023, 3 Ekim) yerli ve milli kelimelerini yapılmak istenen anayasayı nitelemek için sivil ve vizyoner kelimeleriyle birlikte kullanmıştır. Erandaç (2023, 2 Ekim) da benzer şekilde ama başka kelimeler ilave etmeksizin yeni anayasayı nitelemek amacıyla yerli ve milli kelimelerine satırlarında yer vermiştir. Muhalif kalemlerden Kansu (2023, 7 Ekim), diğer yazarlar gibi anayasayı nitelemek için kullanmakla beraber “Türk-İslam” sentezinin bir yansıması olduğu görüşünü de sözlerine eklemiştir.

1.1.17. 4 Madde

Anayasa tartışmalarına ilişkin incelenen köşe yazılarında sıklıkla dile getirilen bir diğer söylem ise anayasanın değiştirilemez olan “4 madde”sidir. Bu söylem köşe yazılarında toplamda 21 kez kullanılmıştır. Söylemin %90.48’i anayasa değişikliğine olumsuz yaklaşan, %9.52’si ise anayasa değişikliğine sıcak bakan köşe yazılarında yer almıştır.

Daş (2023, 2 Ekim), iktidarın anayasa değişikliğine gitmek istemesindeki niyetlerden birinin ilk 4 maddeyi değiştirmek olduğunu “Çünkü Erdoğan’ın yapmak istediği yeni anayasanın hayata geçebilmesi için bunların yaşanması gerekiyor... İlk dört maddenin anayasadan kaldırılması gerekiyor.” şeklinde ifade etmektedir. Duran (2023, 3 Ekim) ise durumun böyle olmadığını, laiklik ilkesi üzerinden ““Değiştirilmesi teklif edilemez” 4 maddeyi laiklikten kurtulmak için değiştirmek istediğini söyleyenler çıksa da daha dikkatli olanlar buna ihtimal vermiyor.” cümleleriyle belirtmektedir.

⁶ İlgili söylemi temele alan veya ilgili söylem üzerinden yapılan birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Bunlardan Ak Parti siyasetini merkeze alan bir çalışma için bkz. Nebi Miş, Ali Aslan. (2017). *Kuruluşundan Bugüne Ak Parti-Siyaset*. Ankara: Seta Yayınları.

1.2. Siyasi Aktörler

1.2.1. AK Parti/AKP

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin söyleniş ve yazılıştta "AK Parti ve AKP" şeklinde gösterimi, çoğuz zaman kişinin ideolojik konumunu da göstermektedir. Partinin kadrosu ve seçmenleri "AK Parti" kelimesini tercih ederken, muhalif partiler ve seçmen "AKP" kelimesini tercih etmektedir. 23 yıldır Türk siyasal hayatında olan AK Parti'nin zamanında muhalifiyken sonradan saflarına katılan siyasilerin söylem değıştirdikleri bilinmektedir. Bununla birlikte AK Parti kadrolarından ayrılan ve kendi siyasal yollarını çizen birçok siyasinin halen söylemlerinde "AK Parti" kelimesini tercih ettiğı de bilinmektedir. "AKP-AK Parti" söylemi köşe yazılarında toplamda 125 kez kullanılmıştır. Bu söylemin %59.20'si anayasa değışikliğine karşı çıkan, %37.60'ı anayasa değışikliğine destek veren ve %3.20'si ise tarafsız konumda yer alan köşe yazılarında yer almıştır. Önceki örneklerde olduğı gibi anayasa değışikliğine karşı çıkan köşe yazarları bu söylemi olumsuz biçimde kullanırken anayasa değışikliğine destek veren köşe yazarları ise genel olarak pozitif cümlelerle ele almıştır. Özne olarak kullanıldığı için cümle içinde nasıl konumlandığından ziyade "AK Parti" veya "AKP" tercihi yazıların kimliğini belirlemiştir. Anayasa değışikliğini savunan ve tarafsız konumlandırılan yazılarda "AK Parti" kelimesi tercih edilmişken, anayasa değışikliğine karşı olan yazarlar metinlerinde "AKP" kelimesini tercih etmiştir.

1.2.2. Atatürk

Yeni anayasa tartışmalarının doğrudan konusu olmayan fakat Türkiye Cumhuriyeti tarihinde derin izler bırakan, kurucu lider Mustafa Kemal Atatürk'ün soyadı, siyasal aktörler kategorisinde kodlanmış ve genel tartışma konularında nasıl ele alındığı incelenmiştir. Muhalif kalemlerin iktidarı eleştirirken veya suçlarken iddia ettikleri argümanlardan biri olarak "Atatürk ve ilkelerinin" öne sürüldüğü görülmektedir. Ekşi (2023, 7 Ekim) yazısında kullandığı "...bu zihniyetin, Atatürk'e, onun Türkiye Cumhuriyeti'ni modern bir ülke haline getirmeyi amaçlayan ilkelerine özellikle karşı olduğunu biliyoruz." ifadelerle ağır ithamlarda bulunmaktadır. Turan (2023, 3 Ekim) da iktidara benzer şekilde yüklenirken "...laiklik ve Atatürk karşıtlığı ile AKP iktidarı toplumun büyük bir kesimine güven veremiyor." iddiasını ortaya atmaktadır.

1.2.3. CHP

Ana muhalefet partisi "CHP" söylemi, köşe yazılarında toplamda 48 kez yer almıştır. Bu söylemin %25'i anayasa değışikliğine karşı çıkan, %70.83'ü anayasa değışikliğine destek veren köşe yazılarında ve %4.17'si ise tarafsız konumda yer alan köşe yazılarında kullanılmıştır. Anayasa değışikliğini destekleyen köşe yazılarında, "muhalefet" söyleminde olduğı gibi uzlaşmazlık ön plana çıkarken buna ilave olarak "başörtüsü" kelimesinin değıerlendirmesinde yer alan "yasakçı zihniyet" in tanımlanmasında da kullanıldığı görülmektedir.

Örneğın Zengin (2023, 6 Ekim), 4 Ekim 2022 tarihinde CHP'nin meclise sunduğı kanun teklifi hakkında⁷ "başörtüsünden bahsedilmediğı hatta buna yasak bile getirebilecek bir metin" yorumunu yaparak CHP'nin yeni anayasa değışikliğine de hayır diyeceğini iddia

⁷ İlgili teklifin adı "Kadınların Yürüttükleri Mesleğın İcrası Kapsamındaki Kılık ve Kıyafeti Giymek Dışında Herhangi Bir Zorlamaya Tabi Tutulamaması Hakkında Kanun Teklifi" olup metnin tamamına ulaşmak için bkz. TBMM, Kanun teklifi dilekçesi. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/d27/2-4619.pdf>

etmektedir. Yalçın (2023, 2 Ekim) ise CHP seçmeninin her seçimde partisini desteklediğini ifade etmiştir. Diğer partilerle ilgili böyle bir değerlendirmede bulunmayan yazar, toplumun çoğunluğuna hitap edecek yeni bir anayasa metninin ortaya çıkması durumunda CHP seçmeninin yönetimden ayrışacağı savını ileri sürmüştür. Yılmaz (2023, 2 Ekim) da Yalçın'a benzer sözler söylemiş olmakla birlikte Yalçın'dan seçmenin sabit tutumunun CHP'yi siyaset yapamaz hale getirdiği noktasında ayrılmaktadır. Kökçe (2023, 5 Ekim) her iki yazardan da farklı bir noktadan olaya yaklaşmış ve yazısına "Yeni anayasayı CHP ve HDP mi yapsın?" başlığını vermiştir. Muhafız yazarlar ise iktidar kanadının CHP'ye yüklediği anlam üzerinden eleştirel yazılar kaleme almıştır. Balbay (2023, 7 Ekim) 12 Eylül 2010 referandum sürecini hatırlattığı yazısında, CHP'nin yeni anayasaya karşı argümanlar geliştirdiği an iktidar kanadı tarafından "Bakın bakın Ce Haa Pe zihniyeti halkın yararına olan bu maddenin anayasada yer almasını istemiyor..." söylemine maruz kalacağını belirtmektedir. Esen (2023, 2 Ekim) ise "AKP/MHP" bloğunun yeni anayasa hazırlığında olduğu süreçte CHP'nin kendi iç sorunlarıyla mücadele ettiğini dile getirmektedir.

1.2.4. Cumhuriyet İttifakı

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, ittifakın en büyük partisinden genel başkanı olmasının da etkisiyle bir bütün olarak "cumhuriyet ittifakı" söyleminin fazla kullanılmadığı düşünülmektedir. Zira liderler bazında bakıldığında bunun tersi bir fotoğraf ortaya çıkmaktadır. Köşe yazılarında "Erdoğan" 246 kez kullanılmış olmasına rağmen "Kılıçdaroğlu" yalnızca 24 defa kullanılmıştır. Kurumsal bir siyasi aktör olarak "cumhuriyet ittifakı" toplamda 14 kez kullanılmış olup %71,43'ü anayasa değişikliğine karşı çıkan köşe yazılarında yer almaktadır.

Muhafız kalemlerden Uğuroğlu (2023, 5 Ekim), yeni anayasa yapım sürecinde iktidarın tek ses olmayı başarabildiğini, Bahçeli'nin "Cumhuriyet İttifakı da dimdik ayaktadır." sözlerini alıntılıyarak belirtmektedir. İktidarı destekleyen köşe yazılarından birini kaleme alan Altınok (2023, 6 Ekim) ise yeni anayasa yapım sürecinin, CHP listelerinden meclise giren bazı milletvekillerini cumhuriyet ittifakına yaklaştıracaklarını, Meral Akşener'in dahi zamanla bu çizgiye geleceğini iddia etmektedir. Kara (2023, 8 Ekim), Altınok'un iddialarının tersini düşünmektedir. Meclis aritmetiğinin, iktidarın hazırlayacağı anayasanın ne referanduma ne de mecliste doğrudan kabul edilmesine imkân vermeyeceği savını ileri sürmektedir.

1.2.5. Erdoğan

Siyasi aktörler arasında bulunan "Erdoğan" söylemi ise köşe yazılarında toplamda 246 kez kullanılmıştır. Bu söylemin %62,60'ı anayasa değişikliğine karşı çıkan, %34,55'i anayasa değişikliğine destek veren ve %2,85'i ise tarafsız konumda yer alan köşe yazılarında kullanılmıştır. Gerek anayasa değişikliğine destek veren gerekse muhafız olan kalemlerin Erdoğan'ı özneleştirdiği; iktidara yakın kalemlerin Erdoğan'ı tamamen sahiplenirken iktidar karşıtı kalemlerin tamamen eleştirdiği görülmektedir. Keskin bir hat üzerinde yapılan değerlendirmeler, anayasa değişikliğinin kişisel kısmına odaklanmaktadır.

Anayasa değişikliğine olumlu yaklaşan yazarlardan Selvi (2023, 4 Ekim) ve Donat (2023, 6 Ekim), seçim başarısını ön plana çıkarmıştır. Yeni bir anayasa yapım sürecinin başlamasının meşru olacağını bu vesileyle iddia etmişlerdir. Erandaç (2023, 2 Ekim) ise "Küresel lider, doğru adam Recep Tayyip Erdoğan..." söylemiyle, doğrudan Erdoğan'ın

lider kimliğine vurgu yapmıştır. Balbay (2023, 7 Ekim), farklı bir noktadan da olsa Erdoğan'ın liderlik özelliğini ikna kabiliyeti üzerinden, "cezbedici" olarak değerlendirmektedir. Kepenek (2023, 8 Ekim), mevcut siyasi çizginin Erdoğan'ın istediği şekilde yürüdüğünü belirtirken eleştirisini "ülkenin insanın gelişme doğrultusundan biraz daha uzaklaşması" üzerine kurmaktadır. Bu sebeple, yeni anayasanın sorunları çözmeye kabiliyetinin olmadığını iddia etmektedir. Aydın (2023, 3 Ekim) ise Erdoğan'ı eleştirirken Bahçeli'yi de bir bütünün parçası olarak göstermekte; "askeri darbelerle sanki çok sorunları varmış gibi "sivil anayasa" ile yatıp onunla kalkıyorlar..." cümleleriyle itham etmektedir.

1.2.6. HDP

"HDP" söylemi köşe yazılarında toplamda 32 kez kullanılmıştır. Bu söylemin %59.38'i anayasa değişikliğine karşı çıkan köşe yazılarında, %40.63'ü ise anayasa değişikliğine destek veren köşe yazılarında yer almıştır. Genel olarak HDP her iki kesim için de güvenilir olarak kodlanmaktadır. Anayasa değişikliğine karşı olan Mengi (2023, 5 Ekim), Süheyl Batum'la yaptığı söyleşiden aktardığı "Kurulan sistemin devamlılığı için başka ortaklara ihtiyaç duyuluyor. Biri HDP diğeri şeriatçılar. Yapmak istedikleri; Cumhuriyet'in dayanaklarını ortadan kaldıracak birlikteliği sağlayabilmek..." cümleleriyle, HDP'yi cumhuriyet rejimiyle problemlilik olarak tasvir etmiştir. Anayasa değişikliğine olumlu yaklaşan yazarlardan Yalçın (2023, 2 Ekim) da CHP'nin anayasa muhalefetine HDP'yle aynı olmadığına ve HDP'nin söylemlerinin zamanla marjinalleşebileceğine dikkat çekmiştir.

1.2.7. İktidar

Sözlük anlamı "devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi" (tdk.gov.tr) olan iktidar kelimesi, yönetimle doğrudan ilgili anayasa değişikliği konusunda tabiatı itibarıyla sıklıkla kullanılmıştır. İncelenen köşe yazılarında, olumsuz anlam yüklenerek kullanıldığı tespit edilmiştir. Toplam 133 defa kullanılan bu kelimenin %87,22'si anayasa değişikliğine olumsuz bakan yazarlar tarafından tercih edilmiş ve sahiplik yönü üzerinde durulmuştur. Aydın (2023, 3 Ekim), anayasa değişikliği tartışmalarının gündem değiştirme çabası olduğunu iddia ettiği yazısında bu durumun "iktidarın işine çok yarayacağı" savını ileri sürmüştür. Keklikçi (2023, 7 Ekim) ise anayasa tartışmalarının seçim zamanları yoğunlaştığını ve "iktidarın seçim zamanı heveslendiğini" belirtmektedir. Güller (2023, 5 Ekim) de "AKP iktidarının neden yeni bir anayasa yapamayacağını bu köşede yazdık." cümleleriyle iktidar sahipliğini vurgulamaktadır. Anayasa değişikliğine olumlu yaklaşan yazarlar kaleme alan Selvi (2023, 4 Ekim), "... iktidarda 21 yılını doldurmasına rağmen..." cümlelerinden de anlaşıldığı üzere, "AK Parti iktidarı" şeklinde bir özneleştirme yapılmıştır.

İktidar söylemlerine yakın tezler ortaya koyan kalemler ise meseleye oldukça farklı bir noktadan bakmaktadır. Altınok (2023, 6 Ekim) anayasa değişikliğini değerlendirdiği yazısına "Son Atatürkçü" başlığını vermiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan "Abdestli Atatürk" diye bahseden İslamcılar olduğunu söylemiştir. Altınok'un yazısına bu başlığı vermesi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'a "Atatürk" benzetmesi yapılmasını köşesine taşımasında bir neden olmalıdır. Öncelikle bunun anayasanın değiştirilmesiyle teknik bir ilgisi bulunmamaktadır. Fakat Türk tarihindeki kadim yeri bakımından Atatürk'e benzetilmek her siyasetçi için önemli addedilmektedir. Siyasi düşünüşün varlığı, anayasa değişikliği tartışmalarında Altınok'un "siyasal hayat" ve "siyasi tercihler" konusunu ön

plana çıkarmak istediği izlenimini doğurmaktadır. Aynı gazetede yazar olan Donat (2023, 6 Ekim) ise “Atatürk’ün modern Türkiye’si” nitelemesini kullanarak, ikincil bir anlam yüklemekten ziyade Atatürk’ün kurucu irade olmasına gönderme yapmıştır.

1.2.8. Kılıçdaroğlu

Yeni anayasa tartışmalarında her iki tarafından da neredeyse aynı oranda kullandığı “Kılıçdaroğlu” aktörü, toplam 24 kez tekrarlanmıştır. Kılıçdaroğlu eleştirisi, birbirini farklı dayanak noktalarıyla eleştirmeye çalışan iktidar ve muhalefet yanlısı kalemlerin ortaklaştığı bir konu olmuştur. Özkan (2023, 3 Ekim), Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşmasını yaparken meclis içindeki izlenimlerini aktardığı “Erdoğan’ın tarihi çağırısı ve Kılıçdaroğlu’nun boş bakışları” başlıklı yazısında, Erdoğan’ın sözlerini anlamadığı savını ileri sürmüş ve Kılıçdaroğlu’nun ailesinin ve seçmenlerinin bu sahneden “utanç” duymaları gerektiğini dile getirmiştir. Özkan’ın bu yazısı doğrudan Kılıçdaroğlu’nun şahsı ile ilgili olup yeni anayasa tartışmalarına bir katkı sunacak içeriğe sahip olmayıp, kişisel bir eleştirinin ötesine geçememiştir. Güller (2023, 5 Ekim) ise Kılıçdaroğlu’nun geçmişte yaptığı siyasi tercihleri eleştirmektedir. Yazara göre Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “anayasaya aykırı değişikliklerini “mağdur olmasın” diyerek kabullenen” bizzat Kılıçdaroğlu’nun kendisidir.

1.2.9. MHP

İktidar kanadının büyük ortaklarından olan “MHP” kelimesi görece az kullanılmış olup tamamı anayasa değişikliğine olumsuz yaklaşan yazarlar tarafından tercih edilmiştir. Çolaşan (2023, 5 Ekim), MHP’nin iktidara “sınırsız destek” verdiğini iddia ederken, Uğuroğlu (2023, 5 Ekim) ise MHP’nin siyasi çizgisi üzerinden eleştiride bulunmuştur. Tıpkı CHP ile HDP’nin birlikte hareket ettikleri iddiasıyla kaleme alınan yazılarda görüldüğü gibi MHP de Hüda Par ve YRP ile birlikte anılarak, siyasi çizgisinden uzaklaştığı izlenimi verilmek istenmektedir. Çaralan (2023, 3 Ekim) ise Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı eleştirdiği yazısında, muhalefetin her teklifine “AKP ile MHP”nin karşı çıktığını, iki partinin beraber hareket ettiklerini belirtmektedir.

1.2.10. Muhalefet

Siyasi aktörlerin kurumsal tarafını oluşturan, tekil değil bir bütünü işaret eden “muhalefet” kelimesi, köşe yazılarında 95 kez kullanılmıştır. Bu söylemin, %58.95’i anayasa değişikliğine karşı çıkan, %37.89’u anayasa değişikliğine destek veren ve %3.16’sı ise tarafsız konumda yer alan köşe yazılarında kullanılmıştır. İktidarı destekleyen yazarlar muhalefeti “yetersiz ve uzlaşmaz” olarak kodlarken parçalı bir yapı gösteren muhalif kalemler daha farklı anlamlarla fikirlerini açıklamıştır.

Anayasa değişikliğini destekleyen yazarlardan olan Fıçıcı (2023, 2 Ekim), muhalefetin “anayasa yapmak bizim haddimize değil” tavrında olduğunu iddia etmektedir. Yalçın (2023, 2 Ekim) ise siyasi kutuplaşmadan bahsederken muhalefeti “uzlaşmaz” olmakla suçlamaktadır. Donat (2023, 3 Ekim), 2003 yılına giderek, dönemin başbakanı olan Erdoğan’ın “kendi fikrimiz kadar muhalefetin de katılımına önem veriyoruz...” cümleleri üzerinden yeni anayasa yapımında ortak zemin arayışı olduğunu iddia etmiştir. Yılmaz (2023, 2 Ekim) ise farklı bir noktadan muhalefeti eleştirdiği yazısında; her şeye muhalefet edildiğini belirterek haklı tepkilerin de arada kaynak olduğunu ifade etmiştir. Anayasa değişikliğini desteklemeyen kalemlerin ise “muhalefet” öznesini birbirinden oldukça farklı anlamlarda kullandığı görülmektedir. Örneğin Çelik (2023, 3

Ekim) anayasa değişikliği teklifini Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yeniden aday olabilmesi için yapıldığını iddia ederek, muhalefetin oyuna gelmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çolaşan (2023, 5 Ekim) ise "Oysa biz geçmiş yıllarda ne 'muhalefetler' görmüştük. Öyle liderler ve milletvekilleri vardı ki 'vurunca' ses getirirlerdi..." sözleriyle geçmişiyad etmekte ve mevcut muhalefeti, tıpkı anayasa değişikliğine olumlu yaklaşan kalemler gibi, yetersiz olmakla itham etmektedir.

Sonuç

Türkiye'nin mevcut siyasal iklimi ve meclis aritmetiği, yeni anayasa yapım sürecinin başlamasına engel teşkil eden ana etmenlerden biridir. Köşe yazılarında konunun ele alınış şekli incelendiğinde, her iki tarafın da bu durumun bilincinde olduğu anlaşılmaktadır. Yazılar teknik bilgi vermekten ziyade, okuyucu profiline uygun olarak karşı tarafı haksız çıkarma üzerine kurulu içeriklere sahiptir. Adeta her yazar, belirli bir görüşe sahip olmayan hiç kimsenin yazılarını okumadığı fikrine sahiptir. Bu çalışma özelinde gazetelerin, bir fikrin sözcüsü gibi davrandığını müşahede ettiğimizi söyleyebiliriz. Yankı odasına dönüşen iletişim araçları, okuyucularını konu hakkında bilgilendirmektense bir taraftar gibi görerek sloganlaşmış sözcükleri tekrar etmektedir. "Anayasa nedir? Ne işe yarar? Nasıl değişir? Şartları nelerdir?" gibi sorulardan ziyade bir taraf CHP'yi ve politikalarını satırlarına yansıtırken diğer taraf Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemlerini ve anayasanın ilk 4 maddesini gündemde tutmuştur.

Aynı gazetede yazan köşe yazarlarının, yeni anayasa süreciyle ilgili birbirini eleştiren veya farklı fikirleri savunan yazıları bulunmamaktadır. "Akşam, Hürriyet, Sabah, Star, Takvim, Yeni Birlik, Yeni Şafak" gazeteleri sadece yeni anayasaya ihtiyaç olduğunu ve iktidarın söylemlerini destekleyen yazılara yer verirken; "BirGün, Cumhuriyet, Evrensel, Karar, Korkusuz, Milli Gazete, Sol, Sözcü, Yeni Asya, Yeni Mesaj, Yeniçağ" gazeteleri ise özellikle mevcut iktidar tarafından hazırlanacak bir anayasaya karşı çıkmaktadır. Gazetelerin tek düze bir fikir üzerinde birleşmesi izaha muhtaçtır. Zira kitle iletişim araçları, halkı bilgilendirme amaçlarını yerine getirirken en azından bazı noktalarda objektif olmalıdır. Belli gazeteleri takip eden okuyucuların, diğer fikri öğrenmesi mümkün olmamaktadır. Gazetelerin bu tutumları, anayasanın bir toplum sözleşmesi olmasından hareketle, olumsuz sonuçlar doğurmakta; toplumun farklı kesimlerinin birbirinin düşüncelerine karşı sağır olması ihtimaline kapı aralamaktadır. İlaveten meselenin teknik yönü göz ardı edildiğinden, ortaya çıkacak veya çıkması engellenecek anayasanın muhteviyatının eksik olma ihtimali belirmektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yeni anayasa çağrısı, beklenildiğinin aksine muhalif kalemlerde daha çok karşılık bulmuştur. İncelenen 56 yazının %66.36'sını yeni anayasaya karşı çıkanlar oluşturmaktadır. Sayılar ortaya çıkarken, anayasa değişikliğine olumsuz bakan yazıları içeren gazete sayısının da fazla olduğu unutulmamalıdır. Ulusal medyanın tamamı incelenerek elde edilen veriler ışığında anayasa konusuna, iktidarın fikirlerini olumlayan medyanın daha az yer verdiği görülmektedir. Bunun bilinçli bir tercih olup olmadığını ortaya koyacak yeterli veri bulunmamaktadır. Muhafif kalemlerin yazılarının fazla olmasının ise birkaç sebebi olduğu düşünülmektedir. Öncelikle muhalefet tek parça değildir. 6 partinin birleşerek kurduğu ittifakın ve diğer muhalefet aktörlerinin, cumhurbaşkanlığı seçimini kaybedeli henüz 5 ay olmuştur. Toplumun yaklaşık yarısının siyasetten uzaklaştığı yapılan çalışmalarda görülmektedir. Böyle bir ortamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın meclis konuşmasının, muhalif kalemler tarafından irdelenerek yazılarına konu edilmesi, anlaşılır olmaktadır. Hem yazarların fikirleriyle

seçmeni etkileme isteği hem de ticari ürün olan gazetelerin kazanç elde etmelerinde yoğun gündemin payı büyüktür. Her tartışmayı siyasi amaca tevdi etmek doğru olmamakla birlikte yaklaşan yerel seçimlerde iktidar kanadı mahalli politikaları ön plana çıkarırken, muhalif siyasetçiler seçmenlerin oy kullanma davranışının değişmemesini arzulamaktadır. Maalesef, kitle iletişim araçlarının mevcut durumu siyasal partilerin politikalarıyla paralel hareket etmektedir.

Çalışmada analiz edilen kelimeler üzerinden genel bir değerlendirmede, duygu siyasetinin ön planda olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın meclis konuşmasında, anayasal süreçle ilgili ifadeler politik anlamı üzerinden değerlendirildiğinden, destekleyen ve karşı çıkan argümanlar siyasi bagajla ortaya konmuştur. Örneğin "başörtüsü" 28 Şubat sürecinde, üstünden siyaset yapılan ve birçok gencin eğitim ve çalışma hayatından uzaklaşmasına sebep olan bir baskı aracına dönüşmüştür. Günümüz Türkiye'sinde ise toplumun büyük bir kesimi yaşananları bir hak gaspı olarak görmüş ve mevcut iktidarın da desteğiyle sorun ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte anayasa yapımını destekleyen yazarların, başörtüsünü sürekli gündeme getirdikleri ve özellikle CHP olmak üzere muhalefetteki bazı partilerin geçmiş siyasi tutumlarını gerekçe göstererek bugünün siyasetini yorumladıkları görülmüştür. Diğer taraftan muhalif yazarlar da açıklamalarda bulunmamasına rağmen ilk 4 maddenin değiştirilmek istendiğini iddia ederek, anayasa tartışmalarını geçmiş siyasi mülahazalar üzerinden devam ettirmektedir. Yine gündelik siyaseti anayasa tartışmalarının içine çekerek iktidarın gündem oluşturma veya değiştirme arzusuyla hareket ettiklerini iddia etmektedir. Her iki tarafın da yorumlarında haklılık paylarının olup olmadığı, eğer bir anayasa yazılacaksa anayasanın içeriğine yönelik değil, olası bir referandumda okuyucularına alacakları pozisyonla alakalı ipucu taşır niteliktedir.

Anayasa, devletin tüm kurum ve vatandaşlarının uyması gereken, devletin nizamını sağlayan en önemli metindir. Tüm kanunlar ve hukuki düzenlemeler bu metne göre yapılmalıdır. Toplumun her bir ferdinin gerek devletle gerekse birbirleri arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Bu denli önemli bir metnin yetersizliği iddiası veya yeni bir anayasa yazım süreci beraberinde bir dizi meşakkatli ilişkileri getirmektedir. Kamuoyunu aydınlatma ve bilgilendirme amacı olan kitle iletişim araçlarının da anılan süreçte önemli katkıları olmalıdır. Bu çalışmada değerlendirilen gazetelerin, yukarıda değinilen görev ve işlevlere ait yeterli özellikleri taşımadığı iddia edilebilir. Yazarların fikir dünyaları zaviyesinden olayları anlamlandırması ve satırlarını bu minvalde oluşturması anlaşılır olabilir. Bununla birlikte bir gazetenin tüm yazarlarının bir görüş etrafında kümelenmesi, kitle iletişim aracı olma rolünü sekteye uğratmaktadır. Mevcut anayasanın eksik ve kusurlarını anlatırken sadece siyasi kamplaşma zaviyesinden değerlendirme yapıldığı müşahede edilmiştir. Aynı şekilde mevcut iktidarın anayasa yapma isteği sadece geçmiş siyasal söylemler çerçevesinde, yapıcı olmayan bir dille eleştirilmiştir. Bunun sonucu olarak; Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut anayasasının konumu ve iktidarın bunu değiştirme arzusunun siyasi nedenleri köşe yazılarında kendini gösterirken, anayasa konusunun hukuki düzlemi hakkında aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Tüm bunların genel bir değerlendirmesinde; medyanın sahiplik yapısının olumsuz yönde evrildiği ve patronların siyasi pozisyonlarına ilgili gazetelerin yazarlarının angaje olduğunu söylemek fazla iddialı olmayacaktır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı (2015a). *2002 genel seçimleri seçim beyannamesi*. AK Parti web sitesinden erişilen adres: <https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>

AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı (2015b). *2007 genel seçimleri seçim beyannamesi*. AK Parti web adresinden erişim: <https://www.akparti.org.tr/media/318777/22-temmuz-2007-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>

AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı (2015c). *12 Haziran 2011 genel seçimleri seçim beyannamesi*. AK Parti web sitesinden erişilen adres: <https://www.akparti.org.tr/media/iesaeuoj/12-haziran-2011-genel-secimleri-secim-beyannamesi.pdf>

Altınok, M. (2023, 6 Ekim). İktidarın Tek Rakibi Kendisi. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/melihaltinok/2023/10/06/iktidarin-tek-rakibi-kendisi>

Altıntaş, M. (2019). 16 Nisan 2017 Referandumunun Gazete Manşetlerindeki Sunumu: *Hürriyet*, *Sabah*, *Sözcü* ve *Posta* Örneğiyle. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 17-34. doi: 10.17680/erciyesiletisim.456288

Anadolu Ajansı. (2023, 1 Ekim). Cumhurbaşkanı Erdoğan, TBMM 28. Dönem 2. Yasama Yılı Açılış Toplantısı'nda konuştu [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=ALgFbl29XXA>

Arklan, Ü., & Rençber, H. (2018). 16 Nisan 2017 Anayasa Referandumu Öncesi Sürecin Türk Yazılı Basınındaki Yansıması: *Hürriyet*, *Sabah* ve *Sözcü* Gazeteleri Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 224-249. doi: 10.19145/e-gifder.378634

Aydın, Y. (2023, 3 Ekim). Erdoğan ağzındaki baklayı çıkardı mı? *BirGün*. Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/makale/erdogan-agzindaki-baklayi-cikardi-mi-473085>

Aziz, A. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Balbay, M. (2023, 7 Ekim). Hangi pranga? *Cumhuriyet*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mustafa-balbay/hangi-pranga-2127402>

Çaralan, İ. (2023, 3 Ekim). Erdoğan yerel seçime halkın sorunlarını değil rejim anayasasını tartışarak gitmek istiyor. *Evrensel*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/yazi/93684/erdogan-yerel-secime-halkin-sorunlarini-degil-rejim-anayasasini-tartistirarak-gitmek-istiyor>

Çelik, F. (2023, 3 Ekim). Ülkenin en büyük sorunu Anayasa mı? *Yeniçağ*. Erişim adresi: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ulkenin-en-buyuk-sorunu-anayasa-mi-715690h.htm>

Çevik, İ. (2023, 2 Ekim). Dünyada ve Yurtta Yepyeni Bir Türkiye. *Yeni Birlik*. Erişim adresi: <https://www.gazetebirlik.com/yazarlar/dunyada-ve-yurtta-yepyeni-bir-turkiye/>

Çölaşan, E. (2023, 5 Ekim). Keyfe Göre Yeni Anayasa. *Sözcü*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/keyfe-gore-yeni-anayasa-wp7821004>

Daş, İ. (2023, 2 Ekim). Milleti yeni anayasaya ikna etme çabası! Korkusuz. Erişim adresi: <https://www.korkusuz.com.tr/milleti-yeni-anayasaya-ikna-etme-cabasi-p116>

Demirer, Y. (2023, 7 Ekim). 'Kanal İstanbul' kıvamında 'yeni anayasa'. Evrensel. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/yazi/93707/kanal-istanbul-kivaminda-yeni-anayasa>

Donat, Y. (2023, 3 Ekim). Sıcak Gündem... Anayasa. Sabah. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2023/10/03/sicak-gundem-anayasa>

Donat, Y. (2023, 6 Ekim). 'Haydi Türkiyem Seçime'. Sabah. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2023/10/06/haydi-turkiyem-secime>

Duran, B. (2023, 3 Ekim). Yeni Anayasayı Neden Tartışıyoruz? Sabah. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/duran/2023/10/03/yeni-anayasayi-neden-tartisiyoruz>

Ekşi, O. (2023, 7 Ekim). İşte size 'sivil anayasa'. Cumhuriyet. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/oktay-eksi/iste-size-sivil-anayasa-2127406>

Erandaç, B. (2023, 2 Ekim). 2. Yüzyıl Yürüyüşü'nün kodları. Takvim. Erişim adresi: <https://www.takvim.com.tr/yazarlar/erandac/2023/10/02/2-yuzyil-yuruyusunun-kodlari>

Eroğul, C. (2007). 2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(03), 167-181. doi: 10.1501/SBFder_0000002037

Gülener, S. (2011). Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: Kapsayıcı, Katılımcı, Uzlaşmacı Anayasa Yapım Süreçleri ve Çeşitli Örnekler. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (3), 199-224.

Esen, M. (2023, 2 Ekim). Hukukun üstünlüğü... Söz değil, eylem. Cumhuriyet. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mine-esen/hukukun-ustunlugu-soz-degil-eylem-2125435>

Fıçı, S. (2023, 8 Ekim). AK Parti Kongresi. Akşam. Erişim adresi: <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/serkan-ficici/ak-parti-kongresi/haber-1407434>

Güller, M.A. (2023, 5 Ekim). 'Anayasaya aykırı ama evet' çizgisi. Cumhuriyet. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mehmet-ali-guller/anayasaya-aykiri-ama-evet-cizgisi-2126617>

Hakyemez, Y. Ş. (2010). 2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devleti. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 387-406.

İnce, Ö. (2023, 13 Ekim). AKP iktidarı asla bırakmayacak. Cumhuriyet. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ozdemir-ince/akp-iktidari-asla-birakmayacak-2129560>

Kansu, I. (2023, 7 Ekim). Türk-İslam Sentezi Anayasası. Cumhuriyet. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/isik-kansu/turk-islam-sentezi-anayasasi-2127387>

Kara, M. (2023, 2 Ekim). Milletin hak ettiği anayasaya. Yeni Asya. Erişim adresi: https://www.yeniasya.com.tr/mehmet-kara/milletin-hak-ettigi-anayasaya_588220

Kara, M. (2023, 8 Ekim). AB ve yeni anayasa. Yeni Asya. Erişim adresi: https://www.yeniasya.com.tr/mehmet-kara/ab-ve-yeni-anayasa_588470

Karadaş, Y. (2023, 3 Ekim). Sivil anayasa ya da Erdoğan'ın tacı! Evrensel. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/yazi/93685/sivil-anayasa-ya-da-erdoganin-taci>

Karadeniz, Y. (2018). Demokratik Referandum İlkeleri Işığında Türkiye'deki 1987 Halkoylamasına Yönelik Bir Analiz. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 58-74. doi: 10.25272/j.2149-8539.2018.4.2.04

Keklikçi, C. (2023, 7 Ekim). Sıkıldıkça Yeni Anayasa. Milli Gazete. Erişim adresi: <https://www.milligazete.com.tr/makale/16860135/cafer-keklikci/sikildikca-yeni-anayasa>

Kepenek, Y. (2023, 8 Ekim). Alışmayacağız! BirGün. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/makale/alismayacagiz-474301>

Kökçe, H. (2023, 5 Ekim). Yeni anayasayı CHP ve HDP mi yapısın? Star. Erişim adresi: <https://www.star.com.tr/yazar/yeni-anayasayi-chp-ve-hdp-mi-yapsin-yazi-1817152/>

Mengi, R. (2023, 5 Ekim). "Yamalı bohça diyorsa değişmesi istenen tek bir şey vardır: ilk 4 madde" Sözcü. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/yamali-bohca-diyorlarsa-degismesi-istenen-tek-bir-sey-vardir-ilk-4-madde-wp7821022>

Nacir, A. (2023, 8 Ekim). Yeni Sanalyasa. Yeni Asya. Erişim adresi: https://www.yeniasya.com.tr/adnan-nacir/yeni-sanalyasa_588463

Neuman W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2*. (Çev. Sedef Özge). Ankara: Yayınodası Yayıncılık.

Nohutçu, Ahmet ve Mücahit Bektaş (2017). Yeni Anayasa Tartışmaları Etrafında Kurucu İktidar, Kurucu Meclis ve Referandum Kavramlarının Analizi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(1), 1-23. doi: 10.14782/sbd.2017.46

Ocaktan, M. (2023, 2 Ekim). Türkiye hukuk sınavını kaybediyor. Karar. Erişim adresi: <https://www.karar.com/yazarlar/mehmet-ocaktan/turkiye-hukuk-sinavini-kaybediyor-1597693>

Öğülmüş, S. (1991). İçerik Çözümlemesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 24(1), 213-228. doi: 10.1501/Egifak_0000000729

Özkan, F. (2023, 3 Ekim). Erdoğan'ın tarihi çağrısı ve Kılıçdaroğlu'nun boş bakışları. Star. Erişim adresi: <https://www.star.com.tr/yazar/erdoganin-tarihi-cagrisi-ve-kilicdaroglunun-bos-bakisleri-yazi-1816608/>

Safi, İ., & Kurşuncu, T. (2023). Referandum ve Plebisit Kavramları Doğrultusunda Türkiye'nin Referandum ve Plebisit Tarihi. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 7(13), 204-223. doi: 10.55775/ijemi.1213388

Selvi, A. (2023, 4 Ekim). AK Parti Kongresi'nin sürprizleri ve Erdoğan'ın konuşması. Hürriyet. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/abdulkadir-selvi/ak-parti-kongresinin-surprizleri-ve-erdoganin-konusmasi-42340261>

Sev, K. (2023, 11 Ekim). AKP'nin yeni anayasa ısrarı. Sol. Erişim adresi: <https://haber.sol.org.tr/yazar/akpnin-yeni-anayasa-istrari-385428>

Sevinç, H. (2011). Demokrasi Bağlamında Referandum Uygulaması: Türkiye Örneği, *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 29-50.

Sipahi, D. (2023, 4 Ekim). Yeni bir anayasa ihtiyacı açık. Hürriyet. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/deniz-sipahi/yeni-bir-anayasa-ihtiyaci-acik-42340332>

Sucu, A. (2023, 16 Ekim). Demokrasiyi Demokrasiyle Yok Etmek. Sözcü. Erişim adresi: <https://www.sozcü.com.tr/demokrasiyi-demokrasiyle-yok-etmek-wp7831076>

Şeker, M. (2023, 6 Ekim). Sakın bize gelmeyin. Yeni Şafak. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mehmet-seker/sakin-bize-gelmeyin-4565526>

Taşgetiren, A. (2023, 6 Ekim). “Sivil anayasa” öyle mi? Karar. Erişim adresi: <https://www.karar.com/yazarlar/ahmet-tasgetiren/sivil-anayasa-oyle-mi-1597732>

TBMM, Kanun teklifi dilekçesi. Erişim adresi: <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-4619.pdf>

TBMM. 28. Dönem milletvekilleri sandalye dağılımı. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi>

Tekin A. (2023, 5 Ekim). Anayasa da Anayasa! Ne oluyoruz? Yeniçağ. Erişim adresi: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/anayasa-da-anayasa-ne-oluyoruz-716608h.htm>

T. C. Anayasa Mahkemesi. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (gerekçeli). Erişim adresi: https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf

Turan, R. (2023, 3 Ekim). Eli Sopalı Rejim Adil Anayasa Yapabilir Mi? Sözcü. Erişim adresi: <https://www.sozcü.com.tr/eli-sopali-rejim-adil-anayasa-yapabilir-mi-wp7818865>

Uğuroğlu, O. (2023, 5 Ekim). ANAYASA değil REİSYASA olsun. Yeniçağ. Erişim adresi: <https://qoshe.com/yenicag/orhan-uguroglu/anayasa-degil-reisyasa-olsun/166137961>

Yalçın, H.B. (2023, 2 Ekim). Sivil Anayasa Mümkün. Sabah. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hasan-basri-yalcin/2023/10/02/sivil-anayasa-mumkun>

Yaylagül, L., & Çiçek, C. (2011). 12 Eylül 2010 Referandum Sürecinin Türkiye’deki Yazılı Basında Sunumu. *Folklor/Edebiyat*, 18(68), 85-120.

Yengin, D. (2017). İletişim Çalışmalarında Araştırma Yöntemleri ve Uygulamaları. İstanbul: Der Yayınları.

Yerlikaya, T. (2023, 8 Ekim). AK Parti kongresinin şifreleri. Yeni Şafak. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/turgay-yerlikaya/ak-parti-kongresinin-sifreleri-4566160>

Yılmaz, M.Y. (2023, 2 Ekim). Yeni Anayasa Emek İster. Star. Erişim adresi: <https://www.star.com.tr/yazar/yeni-anayasa-emek-ister-yazi-1816368/>

Zengin, T. (2023, 6 Ekim). Anayasada başörtüsü güvencesine karşı ittifak. Akşam. Erişim adresi: <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/tarkan-zengin/anayasada-basortusu-guvencesine-karsi-ittifak/haber-1406723>

Zileli, Ü. (2023, 4 Ekim). Saray yeni anayasa taslağını gizlice kotarmış! Korkusuz. Erişim adresi: <https://www.korkusuz.com.tr/saray-yeni-anayasa-taslagini-gizlice-kotarmis-p182>

2024, 13 (5), 2028-2056 | Araştırma Makalesi

Nüfuz Pazarlaması Bağlamında Paylaşeyn ve Instamom Kavramlarının İncelenmesi

İsmail Arı¹

Vesile Çakır²

Öz

Annelik, büyüyen teknoloji ve medya etkisi altında evrim geçirmekte, modern anneler çoğu zaman bilgi ve deneyimlerini çevrimiçi platformlarda paylaşmaktadır. Influencer anneler, özellikle yeni ve tecrübesiz anneler için bir bilgi kaynağı olarak ön plana çıkmaktadır. Literatürde Instamom olarak ifade edilen influencer annelere ait dijital profiller, önceleri annelerin bebekleri ile ilgili anularına yer verildiği dijital bir günlük olarak kullanılmaktayken süreç içerisinde bir reklam ve pazarlama mecrası haline gelmişlerdir. Sıradan annelerin, ağ toplumu tarafından sunulan erişim olanaklarını kullanarak oluşturmuş oldukları sosyal kimlik ise onların zamanla oluşturmuş oldukları fenomen kimlikleriyle birleşerek Instamom adı verilen yeni bir annelik olgusunu ortaya çıkarmaktadır. "Instamom", artık "anne" ve "influencer" kavramlarından bağımsız bir kavram olarak incelenmeyi gerektirmiştir. Sharenting olarak ifade edilen ebeveynlerin, çocukların mahrem dünyasını sosyal medya hesaplarında paylaşması da bu çalışmada vurgulanan kavramlardan biridir. Ayrıca sharenting kavramı bu çalışmada Türkçeye uyarlanmış ve "paylaşan" ve "ebeveyn" kelimelerinin birleşmesiyle paylaşeyn olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmanın amacı nüfuz pazarlaması bağlamında Instamomların içeriklerini incelemek ve içeriklerde çocuğun, annenin ve kadınlığın konumunu paylaşeyn bağlamında tespit edebilmektedir. Bu amaç doğrultusunda seçilen 12 Instagram hesabı incelenmiştir. Oluşturulan kodlama cetveli aracılığıyla toplanan veriler SPSS programı aracılığıyla analize tabi tutulmuştur. Çalışmanın bulguları ise Instamomların çocukların mahremiyetini kullanarak maddi ve manevi kazançlar elde ettiğini, ayrıca idealize edilmiş bir kadınlık ile idealize edilmiş annelik imajı sunduklarını ortaya koymaktadır. Çalışma, modern annelik bağlamında Instamomların dönüştürücü etkisini vurgulamaktadır. Instamomların çevrimiçi varlıklarını hem kişisel ifade hem de ticari girişimler için nasıl kullandıklarını inceleyerek, annelik, kimlik ve dijital kültürün evrilen kesişim noktaları üzerine ışık tutan bu araştırma, özel hayatın metalaşması ve dijital çağda paylaşeyn kavramı hakkında önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüfuz Pazarlaması, Instamom, Sharenting, Paylaşeyn, Yeni Medya, Influencer

Arı, İ., & Çakır, V. (2024). Nüfuz Pazarlaması Bağlamında Paylaşeyn ve Instamom Kavramlarının İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 2028-2056. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1499444>

Geliş Tarihi	11.06.2024
Kabul Tarihi	21.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Öğr. Gör., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Rektörlük, Kalite Koordinatörlüğü, Balıkesir, Türkiye, iar@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4627-8265

2 Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklam Araştırmaları Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, vcakir@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5415-8810

2024, 13 (5), 2028-2056 | Research Article

Examination of the Concepts of Sharenting and Instamom in the Context of Influencer Marketing

İsmail Arı¹

Vesile Çakır²

Abstract

Motherhood is evolving under the influence of growing technology and media, with modern mothers often sharing their knowledge and experiences on online platforms. Influencer mothers, in particular, emerge as a vital source of information, especially for inexperienced mothers. The digital profiles of influencer mothers, referred to as Instamoms in the literature, were initially used as a digital diary where mothers shared their memories about their babies, but in the process they became an advertising and marketing medium. The term "Instamom" has now evolved to warrant examination as a concept distinct from the notions of "mother" and "influencer." Sharenting, which is expressed as mothers sharing the intimate world of their children on their social media accounts, is one of the concepts emphasized in this study. Furthermore, in this study, the concept of 'sharenting' has been adapted into Turkish, defined as 'paylaşeyn,' a term coined by combining 'paylaşan' (sharing) and 'ebeveyn' (parent). The aim of this study is to examine the content of Instamoms in the context of influence marketing and to identify the position of the child, mother and femininity in the context of sharenting. For this purpose, 12 selected Instagram accounts were analyzed. The data collected through the coding chart was subjected to analysis through the SPSS program. The findings of the study reveal that Instamoms gain material and immaterial gains by using the privacy of children and also present an idealized image of femininity and idealized motherhood. This study emphasizes the transformative impact of 'Instamom' influencers within the context of modern motherhood. By examining how Instamoms utilize their online presence for both personal expression and commercial ventures, this research illuminates the evolving intersections of motherhood and digital culture. It offers a significant perspective on the commodification of private life and the societal implications of sharenting in the digital age.

Keywords: Influencer Marketing, Instamom, Sharenting, New Media, Influencer

Arı, İ., & Çakır, V. (2024). Examination of the Concepts of Sharenting and Instamom in the Context of Influencer Marketing. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2028-2056. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1499444>

Date of Submission	11.06.2024
Date of Acceptance	21.10.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

1 Öğr. Gör., Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, Rektörlük, Kalite Koordinatörlüğü, Balıkesir, Türkiye, iarı@bandirma.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4627-8265

2 Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Reklam Araştırmaları Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, vcakir@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5415-8810

1. Giriş

Dijitalleşen dünyada anneliğin; kültürel, sosyal, psikolojik ve ekonomik olarak toplumsal değişimlerin etkisi ve kadınlar arasındaki benzer ya da farklı deneyimlerin yaşanması sonucunda yeniden üretilmekte olduğu gözlenmektedir. Anneliğin yeniden üretilmesi sürecinde, gelişen teknoloji ile ortaya çıkan dijital medyada kullanıcılar tarafından annelik deneyimlerinin yansıtılmasının büyük ölçüde etkili olduğu ifade edilmektedir.

Geleneksel tüketimin temelinde yer alan satın alma ve tüketme, dijitalleşmeyle değişime uğrayarak ihtiyaçtan daha çok hayal ve arzu edildiği zaman tüketilmesi gereken bir kavram haline gelmiştir. Bu yeni dünyada insanlar her zaman en çok bilinen ve en iyi görünen kişi olma isteğiyle yaşamlarını sosyal mecralara taşımaya başlamışlardır. Sosyal mecralarda görülen sosyal annelik kavramı kapsamında ise bir ev içerisinde bulunan anne ve eş kimliğinden sıyrılan kadınlar tarafından oluşturulan blogger annelik ve Instamom kavramlarının yer aldığı görülmektedir (Sine & Yorgancı, 2017, s. 404). Ebeveynlerin sosyal medyada çocuklarına ilişkin fotoğraf ve bilgileri paylaşma eğilimleri ve bu eğilimin etkileri üzerine yoğunlaşan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Buchanan, Southgate, ve Smith (2019) gibi araştırmacılar, ebeveynlerin bu tür paylaşım davranışlarının potansiyel zararlarına dair endişelerini dile getirmişlerdir. Ancak, Altun (2019) ve Udenze ve Bode (2020) tarafından yapılan çalışmalar, Türkiye’de ve dünya genelinde ebeveynlerin büyük bir kısmının bu tür paylaşımları sıklıkla yaptığını ortaya koymaktadır. Aslan ve Durmuş (2020) ve Akpınar ve diğerleri (2020) gibi araştırmalar da bu eğilimi destekleyici bulgular sunmuştur. Bu literatür arka planı göz önünde bulundurulduğunda, mevcut çalışmanın Instamom kavramının “sharenting” Türkçe ifadesiyle “paylaşeyn” perspektifi ile Türkiye özelinde araştırması literatürdeki bir boşluğu doldurma potansiyeline sahiptir. Ayrıca, bu çalışma, ebeveynlerin çocuklarının dijital ayak izlerini yönetme konusundaki farkındalıklarını ve stratejilerini belirlemeye yönelik önemli ipuçları sunarak, ebeveynlik pratiklerinin modern teknoloji ile nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu nedenle araştırmanın, dijital çağda ebeveynlik kavramının evrimini ve sosyal medyanın ebeveyn-çocuk ilişkileri üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlaması beklenmektedir.

1.1. Sosyal Medyada Pazarlama

Sosyal medyada pazarlama; sosyal medya araçları ile marka, şirket ya da ürünlerin tanıtımının yapılmasıdır. Sosyal medya siteleri sosyal ağları oluşturmakta ve bilgi ile düşünce değişimini mümkün kılmaktadır (Akar, 2010, s. 33). Ayrıca sosyal medya siteleri üzerinden direkt ya da indirekt olarak yapılan tüm pazarlama aktiviteleri, sosyal medya pazarlamasının kapsamındadır (Sevinç, 2012, s. 65). İşletmeler için önemli bir araç konumunda olan ve düşük maliyetli olan sosyal medya araçları ile müşteri-şirket arasında direkt iletişim ve pazarlama olanağı ortaya çıkmıştır. Bu özelliği ile sosyal medya, geleneksel medyanın önüne geçmiştir (Barutçu ve Tamaş, 2013, s. 7). Sosyal medya pazarlaması ile geleneksel pazarlamayı birbirinden farklı kılan bazı kıstaslar vardır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır (Weinberg, 2009, s. 6-7):

- Sosyal medya pazarlaması, farklı içeriklerin keşfine imkân tanımaktadır. Ağdaki yazılar, videolar veya veriler müşterinin ilgisini çekerse eğer katılım ve paylaşım artmaktadır.
- Sosyal medya pazarlaması web trafiğini artırmaktadır. Müşterilerin, işletmeyi ne önem düzeyinde benimsediğinin ve takip ettiğinin göstergesidir.
- Sosyal medyaya gereken önemi veren markalar, müşterileriyle güçlü bir iletişim kurabilmektedirler.

Mangold ve Faulds tarafından sosyal medya bir tutundurma aracı olarak nitelendirilmektedir. Bu çerçevede sosyal medya kavramı Mangold ve Faulds'a göre; reklam ve halkla ilişkiler gibi pazarlama iletişimi elemanları için kullanılabilir etkili bir ortam olarak değerlendirilmektedir (Köksal, 2012, s. 13). Fakat sosyal medya araçlarının tüketicileri etkileme konusunda tek başlarına yetersiz oldukları ifade edilmektedir. Bu noktada sosyal medya araçlarıyla sunulan içeriklerin yanı sıra içerikleri paylaşan kişiler önem arz etmektedir (Brown ve Hayes, 2008, s. 147). Instamomlar da yüksek kullanıcı sayısına sahip olmaları sebebiyle markalar tarafından yakın takibe alınmaktadır. 6 milyar dolarlık bir pazar değerine sahip olan "Influencer Marketing" sektörünün Türkiye'de en çok kullanılan platformun ise %60 oran ile Instagram olduğu ifade edilmektedir. Bu sektörün pazar değerinin önümüzdeki 5 yıl içerisinde 31,7 milyar dolar düzeyine ulaşacağı öngörülmektedir (Karahasan, 2021).

1.2. Nüfuz Pazarlaması (Influencer Marketing)

Dijitalleşen dünyada bireyler; dış dünyayı medya araçları ile tanır, algılar ve anlamlandırır (Tekin, 2023, s. 51). Teknolojide yaşanan gelişmeler sonucunda reklamverenler, geleneksel medyada reklamlardan kaçmaya çalışan tüketicilere yetişebilmek için dijital pazarlamayı önceliklendirmişlerdir. Geleneksel medyada yoğun reklama maruz kalan müşteriler kaçış olarak gördükleri sanal dünyada da reklama maruz kalmaktan kurtulamamışlardır (Brackett ve Carr, 2001; Cho ve Cheon, 2004).

Edelman (2018) tarafından yapılan küresel bir araştırma, markalara güven ortamının azalmaya devam ettiğini göstermektedir. Araştırmaya katılanların yarısından fazlası markalara güvenmediklerini belirtmektedir. Bu güven erozyonu ortamına ek olarak; reklam karşısında tüketici kaçınma davranışının artması, tüketicilerin geleneksel kanallara göre reklama daha az maruz kaldıklarına inandıkları dijital kanallara yönelmelerine neden olmaktadır. Ayrıca, reklam engelleyici yazılımların artan kullanımı, tüketicilerin reklam içeriğiyle etkileşime girme isteksizliği, reklam pazarlaması için yeni pazarlama stratejisinin yükselişine zemin hazırlamıştır (Brown ve Hayes, 2008).

Nüfuz pazarlaması kavramı, Web 2.0 teknolojisi ile birlikte hayatımıza giren ve dijital alana özgü pazarlama stratejilerinden biridir. Öğretide bu pazarlama stratejisinin, içerik üreticilerin, tüketici konumundan çıkıp bir mal veya hizmetin tanıtıcısı ve pazarlayıcı konumuna gelmelerinden doğduğu ileri sürülmektedir (Şahin, 2019, s. 50).

Nüfuz pazarlaması sosyal ağlarda çok sayıda takipçiye sahip hesaplar, bu hesapları takip eden kullanıcılara belirli bir hizmet veya ürün hakkında düşüncelerini aktararak onları etkilemeyi amaçladıkları bir iletişimi kapsar (Brown ve Hayes, 2008, s. 50). Nüfuz pazarlaması, markanın pazarlama ihtiyaçlarını karşılamak için sosyal ağlar ve

influencerlar tarafından kullanılan bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Singh ve Stephanie, 2012, s. 19). Bir başka tanıma göre nüfuz pazarlaması, sosyal ağlar aracılığıyla kitleleri etkileme gücüne sahip bireylerin kişisel hesapları aracılığıyla hedeflenen tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemek için tasarlanmış her türlü tanıtım faaliyetini ifade etmektedir (Devecioğlu ve Polatcan, 2017, s. 7). Nüfuz pazarlamasında influencerlar tüketicilerle doğrudan iletişim kurar, markaları kendi hayatlarında sunar (Tabellion ve Esch, 2019, s. 33). Nielsen (2015) tarafından yapılan “Reklama Yönelik Global Güven Araştırması’na göre, çoğu insan “tanıdıkları kişilerin tavsiyelerine (%83)” ve “çevrimiçi tüketici incelemelerine (%66)” güvenmektedir. Tapinfluence ve Influitive (2014) tarafından yapılan bir araştırmaya göre tüketiciler kişisel ağlarındaki kişinin onaylarına ve tavsiyelerine güven duymaktadır. Başka bir araştırmada, sosyal medya kullanıcılarının içerik oluşturucuların gönderilerini “bana konuşuyor gibi”, “yalnız olmadığımı hissettiriyor” şeklinde tanımladığını ve influencerları samimi gördüklerini ortaya koymaktadır (Toye vd. 2020, s. 63). Bu nedenle, etkili içerik üreticileri ile diğer sosyal medya kullanıcıları arasında kurulan yakın ilişki, reklamcılar tarafından uygun bir pazarlama yöntemi olarak görülmektedir. Bu yöntem, geleneksel ağızdan ağıza pazarlamanın dijital versiyonu olarak değerlendirilmektedir (Aktaş ve Şener, 2019, s. 401).

Son yıllarda markaların iletişim çalışmalarında influencerların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Dijital ağızdan ağıza pazarlamanın önemli bir formu olan influencer pazarlama (Aktaş ve Şener, 2019, s. 416), etkili kişinin yarattığı kartopu etkisi gibi kısa sürede geometrik bir artışla geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Bu nedenle kısa sürede yaratmış olduğu geniş etki pazarlama uygulamaları içinde kendine kısa sürede yer edinmesini sağlamaktadır.

1.3. Influencer Marketing Stratejileri

Markalar, ürünlerini piyasaya sunmak, ulaşılabilir ve merak uyandırıcı kılmak adına günümüzün dijital kanaat önderleri influencerlarla birlikte yol almaktadırlar. Bu bölümde influencer stratejileri olarak, marka elçiliği, ürün yerleştirme, marka ve ürün değerlendirmelerinden bahsedilmiştir (Eyel ve Şen, 2019, s. 13).

1.3.1. Marka Elçileri

Marka mesajlarını, sunulan mal veya hizmetleri hedef tüketiciye önererek, marka ile hedef tüketiciler arasında güven duygusu yaratan kişiler marka elçileri olarak tanımlanmaktadır (Peltekoğlu ve Askeroğlu, 2020, s. 3). Marka elçilerine, dijital kanaat önderleri de denilebilir. Çevrimiçi platformlar aracılığıyla tanışan, kendini bir gruba ait hisseden ve insanlarla iletişim kuran kişi olarak da tanımlanabilirler (Akar, 2010, s. 109). Geleneksel pazarlama tipik olarak kitleleri hedeflerken, marka elçileri daha önce erişilemeyen niş kitlelere ulaşmak için benzersiz bir yeteneğe sahiptir (Glucksman, 2017, s. 78). Markalar, en fazla etkiye sahip olacak marka elçisini seçerek; kitleler üzerinde etki yaratmak istemektedir.

1.3.2. Ürün Yerleştirme

Geleneksel medya programlarında izleyicileri rahatsız etmeden, markaların ürünlerini izleyicilerin zihnine sistematik bir şekilde yerleştirme sürecine ürün yerleştirme denir. Tüketicileri etkilemeye çalışan markalar, sosyal medya platformlarında da ürün

yerleştirmeyi kullanmaktadır (Öztürk ve Şener, 2018, s. 363). Sosyal medyanın yüksek kullanım oranı nedeniyle dijital medyada oluşturulan ürün yerleştirme örneklerinin geleneksel medyaya göre daha etkili olduğuna inanılmaktadır (Atabek, 2003, s. 63). Ürün yerleştirmelerin kullanıcılara itilmesi sürecinde ürünü influencer ile ilişkilendirmek önemlidir. Böylece kullanıcılar, ürün ve influencerlar arasında bağ kurmakta, ürüne karşı olan marka algıları değişmektedir (Eyel ve Şen, 2019, s. 14).

1.3.3. Marka ve Ürün Değerlendirmeleri

Bireyler, marka veya ürün hakkında bilgi edinmek, öneri ve şikayetlerini markalara iletmek için dijital platformları kullanmaktadırlar (Glucksman, 2017, s. 86). İşletmeler takipçi sayısı fazla ve güvenilir; bilgileri hedef kitlelere iletme konusunda hızlı, popüler kişileri influencer olarak kullanma yolunu izlemektedir (Veirman vd. 2017, s. 2). Böylece tüketiciler, ürünü satın almadan önce influencerları takip ederek marka ve ürünler hakkında inceleme yaparlar. Influencer pazarlama, klasik reklamcılıktan kârlıdır ve daha ilgili bir hedef kitleye ulaşabilir (Claesson ve Ljungberg, 2018, s. 26).

Influencerlar, denedikleri ürünlerle ilgili görüşlerini takipçileriyle paylaşmaktadır. Aktarılan fikir ve yorumların sürekli erişilebilir olması, her istendiğinde görüş ve yorumların okunabilmesi ve çevrimiçi platformlarda paylaşabilmesi bir avantajdır (Topal ve Nart, 2017, s. 130).

1.4. Instamom

Annelik sürecinde kadınlar tarafından kendileriyle benzer düşüncelere sahip olan kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. Annenin günlük yaşamında algıladığı değişimi anlamlandırma arzusu sonucunda, sosyal medya platformlarında huzur bulabileceği bir alan yaratma arayışına girmesine yol açmıştır. Arayış neticesinde ortaya çıkan bu dijital hesaplar anneliğin dönüşümünü, kendilerini nasıl ifade ettiklerini, çocuk bakımını nasıl değerlendirdiklerini, anne tutumlarını, çocukların beslenme düzenini ve deneyimlerini paylaşmaları amacıyla bir ortam sunmuştur (Lupton vd. 2016, s. 738).

Hamilelik süreçlerinden başlayarak çocuğun doğumu, beslenmesi, eğitimi, ilgi alanları ve gelişim dönemleri bu mecralarda değerlendirilmektedir. Amerika'da yapılan bir araştırma sonucunda sosyal medya kullanan ebeveynlerin %79'luk kısmının ihtiyaç duydukları bilgileri sosyal medya aracılığıyla edinebildiği tespit edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen annelerin sosyal medyayı kullanma oranının daha yüksek olduğu saptanmıştır (Duggan vd. 2015).

Ebeveynlik çocuğun dünyasında koruma, gözetme, ilgilenme, büyütme gibi mekanizmaların yer aldığı önemli bir olgudur. Bu olgu zamanla değişime uğrayıp şekil değiştirmektedir (Batu ve Tos, 2022, s. 195). Sosyal medyanın ortaya çıkışının, ebeveynlerin diğer ebeveynlerle kolayca iletişim kurma, hamilelik ve ebeveynlik deneyimlerinin kişisel detaylarını aktarma konusunda da yeni yöntemler sağladığı görülmektedir. Ayrıca sosyal ağlar tarafından da ebeveynlere kendi materyallerini yükleme ve diğer ebeveynlerin içeriklerine yanıt verme ya da paylaşma olanağı sunulduğu ifade edilmektedir. Ebeveynler için özel sayfalar kurulmakta, anneliğe veya hamileliğe yönelik içeriklere kolay bir şekilde erişilebilmektedir (Lupton vd. 2016, s. 738).

Blogların yerini sosyal medya platformlarına bırakması sonucu blogger annelik yerini, sosyal anneliğe en çok tercih edilen içerik mecrasının Instagram olması sebebiyle de Instagram anneliğine bırakmıştır. Anne kimliğini ön planda tutan bu bireylere Instamom adı verilmektedir. Instamom adı verilen fenomenler tarafından oluşturulan yeni kimlik ile özel hayatlar da takipçilerinin beğenisine sunulmaktadır. Instamomlar tarafından alışveriş, moda, makyaj ve anne-bebek ürün önerileri gibi pek çok alanda fikir beyan edilmekte, ürün tanıtımları yapılmaktadır (Adıyaman, 2006, s. 14). Instamomlar; yaşamlarındaki en üst makam olarak anneliği görmekte ve kullanıcı isimlerinde de genellikle bu sıfatlandırmalardan yararlanmaktadır (Burç, 2015, s. 9). Bu çerçevede sosyal medya ebeveynlerinin kendilerini tanımlamak için; “şehzadenin annesi”, “akademik anne”, “prensesein annesi” veya “becerikli anne” gibi sıfatlar kullanmaktadır (Yaşar Üniversitesi, 2019). Böylelikle anneler toplumda kendilerini var edecek bir kimlik oluşturmakta ve “anneliğin kişisel tatmin elde etme, başarılı olma ya da takdir edilme olarak algılandığı anlaşılmaktadır.” (Duygulu, 2019, s. 439). Bu ebeveynler yaptıkları paylaşımlar ile mükemmel anne, başarılı ev hanımı, iyi eş ve başarılı iş kadını gibi kimlikler inşa etmeye çalışmaktadırlar (Yazıcı ve Özel, 2017, s. 1717).

1.5. Sharenting: Paylaşeyn Kavramı

“Sharenting” teriminin ilk kez “oversharing (paylaşım)” ve “parenting (ebeveynlik)” kelimelerinden türetilmesiyle “oversharenting” şeklinde Wall Street Journal tarafından ortaya atıldığı söylenmektedir (Kline, 2020). Collins Dictionary’ye (2016) “çocuğa dair haberlerin, fotoğrafların vb. ebeveynler tarafından paylaşıldığı sosyal medya kullanım alışkanlığı” olarak eklenen bu kavram, Urban Dictionary’de (2021) ise “ebeveynlerin çocuklarının bilgilerini, resimlerini ve özel anlarını çevrimiçi ortamlarda paylaşması durumu” şeklinde yer almaktadır. Türkçesi “paylaşan ebeveyn” olan “sharenting” terimi sosyal medya hesaplarında çocuklarına ait bilgileri içeren çeşitli paylaşımları yapan ebeveynleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Brosch, 2016; Blum-Ross ve Livingstone, 2017).

Sharenting oldukça dikkat çeken ve günden güne daha fazla yaygınlaşan bir davranıştır. Bu nedenle kavrama dair Türkçe anlamını karşılayacak bir öneri geliştirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda kavramı karşılayabilecek “paylaşım” ve “ebeveyn” kelimelerinden türetilen “paylaşeyn” teriminin Türkçe çalışmalarda kullanılması önerilebilir. Ebeveynlerin dijital bir eylemi olan “sharenting” kavramının ebeveyne özgü Türkçe karşılığı olan paylaşeyn ifadesi ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili özel anlarını ve yaşamlarını dijital ortamlarda paylaşma eğilimini tanımlamaktadır. Günümüzde dijital gözetim ve mahremiyet konularının giderek daha fazla tartışılması “paylaşeyn” teriminin de ebeveynlerin bu görüntüleme ve paylaşma davranışlarının çocuklarının mahremiyeti üzerindeki etkilerini ele almak için literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın devamında bu kavram “paylaşeyn” olarak ele alınacaktır.

Araştırmalar, ebeveynlerin paylaşeyn davranışının etkileri konusunda endişeli olduklarını göstermekle birlikte (Buchanan, Southgate ve Smith, 2019) paylaşeyn davranışı ebeveynler arasında yaygınlaşmaya devam etmektedir. Türkiye’de yapılan bir çalışmada ebeveynlerin %68’inin çocuklarına ilişkin fotoğraf ve videoları sosyal medya hesaplarında paylaştıkları tespit edilmiştir (Altun, 2019). Ayrıca bu paylaşımları

genellikle annelerin yaptığını gösteren araştırmalar da mevcuttur (Udenze ve Bode, 2020). Aslan ve Durmuş (2020) araştırmasında katılımcı annelerin %85'inin çocuklarının fotoğraf ve videolarını çocukları 6 yaşını doldurmadan paylaşmaya başladıkları tespit edilmiştir. Akpınar vd. (2020) ise annelerin %70'inin babaların ise %50,8'nin çocuklarının görüntülerini sosyal medyada paylaştıklarını belirlemiştir. Yurtdışında yapılan çalışmalarda ise dört ebeveyn den yaklaşık üçünün paylaşım davranışı gösterdiği tespit edilmiştir (Bartholomew vd. 2012; Kopecky vd. 2020).

Paylaşım davranışını anlamak için davranışların arkasındaki motivasyonlarını anlamak önemlidir. Sosyal medya platformları, ebeveynlerin çocuk bakımı ve gelişimi ile ilgili bilgilere erişmeleri için önemli bir araç haline gelmiştir. Ebeveynler, bu bilgilere ulaşmak için sıklıkla çocuklarının bilgi ve fotoğraflarını paylaştıklarını itiraf etmişlerdir (Chalklen ve Anderson, 2017). Steinberg'e (2017) göre ebeveynlik deneyimlerini paylaşmak paylaşım davranışının olumlu etkileri arasındadır. Ebeveynler genellikle çocukları hakkında bilgi paylaşarak onlara ne kadar iyi baktıklarını göstermeyi amaçlamaktadır (Fox ve Hoy, 2019; Latipah vd. 2020). Benzer şekilde, paylaşım; anneliğe geçiş (Fox ve Hoy, 2019) ve özel gereksinimli bir çocuğun doğumu (Goggin ve Ellis, 2020) gibi çeşitli ebeveynlik zorlukları karşısında bir başa çıkma stratejisi olarak kullanılmaktadır.

Paylaşım kavramındaki diğer motivasyon ise ebeveynlerin çocuklarını paylaşarak sosyal desteği canlı tutmak istemeleridir. Ebeveynler, çocuklarını paylaşarak aile ve arkadaşlarla iletişim halinde kalırlar (Livingstone vd. 2018). Özellikle annelerin sosyal gruplara dahil olma isteği, çocuklarının fotoğraflarını paylaşmalarına neden olmaktadır (Wagner ve Gasche, 2018). Ebeveynler, paylaşmayı tanınma ve sosyal kabul görmenin etkili bir yolu olarak görmektedir. Ebeveynler ihtiyaç duydukları yakınlığı tatmin etmek için bu yolu denerler (Archer ve Kao, 2018). Ebeveynliğin ilk birkaç yılı, aile içinde önemli sosyal değişiklikler getirebilir. Bu noktada sosyal medya, ebeveynlere ihtiyaç duydukları sosyal desteği sağlamak için bir araç haline gelmektedir. Ebeveynler, fiziksel olarak olmasa da yeni doğan çocuklarının resimlerini paylaşarak aile ve arkadaşlarla iletişim kurmaya devam ederler (Brosch, 2016; Archer ve Kao, 2018). Son olarak sosyal medyada daha fazla etkileşim almak, ebeveynleri paylaşım davranışı için motive etmektedir. Kumar ve Schoenebeck'e (2015) göre ebeveynler çocuklarını paylaştıklarında normalden daha fazla beğeni almaktadır. Bebeklerin ve çocukların fotoğraflarına artan ilgi, paylaşım davranışını motive edebilir (Bartholomew vd. 2012).

Çocuklarda paylaşım davranışının olası sonuçlarının farkında olunmaması, ebeveynlerin kontrolsüz bir şekilde çocuklarının mahremiyetini ihlal etmelerinin nedenidir (Brosch, 2016). Ebeveynler; maddi, manevi kişisel çıkar için çocuklarının mahremiyetini göz ardı etmektedir (Wagner ve Gasche, 2018; Oswald vd. 2016). Çocukların mahremiyetinin sağlanmasından ve dijital kimliklerinin korunmasından ebeveynler sorumludur (Blum-Ross ve Livingstone, 2017; Steinberg, 2017). Bu nedenle, özel hayatın gizliliğinin ihlalden kişilik haklarının ihlaline kadar birçok suç barındıran paylaşım davranışının gelecekte ebeveynler ve çocuklar arasında yasal işlemlere yol açması beklenebilir.

1.6. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, sosyal medyada nüfuz pazarlaması bağlamında Instamom paylaşımlarının incelenmesi, “Instamom” ve uzantısı olan “Payleşeyn” kavramının literatürde değerlendirilebilmesi için bir kaynak çalışma ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın amacı kapsamında belirlenen araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. Instamomlar hangi formatta içerik üretmektedirler?
2. Instamomlar ne tür paylaşımlara yer vermektedirler?
3. Instamomların çocuklara yönelik ürün tanıtımlarında hangi ürün kategorileri ön plandadır?
4. Instamomların kadınlara yönelik ürün tanıtımlarında hangi ürün kategorileri ön plandadır?
5. Instamomların günlük paylaşımlarında çocuğun konumu nedir?
6. Instamomlar günlük paylaşımlarında nasıl annelik konumuna sahiptir?
7. Instamomlar günlük paylaşımlarında nasıl kadınlık konumuna sahiptir?
8. Instamomların içeriklerinin türü ve kadınlık konumu arasındaki bağlantı nedir?
9. Instamomların içeriklerinin türü ve çocuk konumu arasındaki bağlantı nedir?
10. Instamomların içeriklerinin türü ve annelik konumu arasındaki bağlantı nedir?
11. Instamomların içeriklerinde ürün kategorileri ve çocuk konumu arasındaki bağlantı nedir?
12. Instamomların kadınlara yönelik ürün tanıtım içerikleri ve çocuk konumu arasındaki bağlantı nedir?
13. Instamomların çocuklara yönelik ürün tanıtım içerikleri ve annelik konumu arasındaki bağlantı nedir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma türü olarak kabul edilen doküman analizi kullanılmıştır. Instamom olarak kabul edilen kişilerin Instagram paylaşımları doküman niteliği taşımaktadır. Çalışmada kullanılacak dokümanların incelenmesi sürecinde nicel içerik analizinden faydalanılmıştır. Betimsel analizler (yüzde, frekans) ve çapraz tablolar SPSS programında yapılmıştır. İçerik analizi “sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve/veya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunmadır” (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 22).

Araştırmacılar içerik analizi uygularken ilk olarak araştırma sorusu belirler. Akabinde ana kütleyi tanımlar ve ana kütlelinin büyük olduğu durumlarda örneklem yolunu tercih eder. Sonrasında ise içerikleri inceleyerek sınıflama adına kategoriler oluşturur (Balcı, 2007, s. 88).

İçerik analizi uygulama sürecinde oldukça önem arz eden bölüm kategori sistemidir. Kategoriler ile var olan ve görünen ifadeler kodlanarak yeniden yapılandırılır. Kodlama aşamasında ise incelenen metinde var olanı bulmak temel amaçtır. Bir başka ifadeyle kodlama süreci çalışma içinde derinlemesine bir inceleme yapmaya olanak sağlamaktadır. Araştırmacı bu süreçte, analize tabi tutacağı içerikleri anlamlı bütünlük halinde parçalara ayırmayı planlar (Metin ve Ünal, 2022, s. 280).

Dokümanlara dahil olan Instamom hesaplarında yer alan içerikler bu çerçevede, 01.01.2022–31.03.2022 tarihleri aralığında detaylı incelemeye tabi tutulmuş ve kategorilendirilmiştir.

5.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırmanın kodlama sürecinde iletişim bilimleri alanında uzman üç kişi kodlayıcı olarak rol almıştır. Kategoriler araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Araştırma öncesi yapılan ön değerlendirmeler neticesinde ve araştırma sürerken karşılaşılan kodlar kategorilerin oluşmasını sağlamıştır. Kodlama güvenilirliği için üç uzmandan rastgele seçilmiş 56 içeriği kodlama cetveline göre ayrı ve bağımsız olarak kodlaması istenmiştir. Kodlayıcıların kodlamalarına Miles ve Huberman uyumluluk testi uygulanmış ve verilerde %86,1 oranında uzlaşma sağlanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmacıların iletişim bilimleri alanında uzman kişiler olması da alana dair öngörülerinin güçlü olmasını sağlamakta ve bu çalışmayı güçlendirmektedir.

5.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmacı tarafından geliştirilen kodlama cetveli 7 kategoriden oluşmaktadır. Her kategoride birden fazla bulguya rastlanmıştır. Bu nedenle her kategori için birden çok seçenek işaretlenmiş olabilir (Örneğin aynı paylaşım için hem kadınlık konumu hem güçlü kadın hem ev kadını işaretlenmesi). Kodlama cetveli aracılığıyla toplanan veriler SPSS programında çapraz tablolar haline getirilmiş ve frekanslar oluşturulmuştur. Tablo 1 içerisinde kategoriler ve temalar açıklanmış, analizler bu bağlamda gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Kodlama Cetveli

Kategoriler	Açıklamalar
A. Paylaşım formatı	İçeriklerin format türünü ifade eder.
1. Video	Video şeklinde paylaşılan içeriklerdir.
2. Fotoğraf	Fotoğraf şeklinde paylaşılan içeriklerdir.
3. Her ikisi de	Video ve fotoğraf şeklinde paylaşılan içeriklerdir.
B. Paylaşım türü	Paylaşılan içeriklerin türünü ifade eder.
1. Sponsorlu Paylaşım	Sponsorlu ve markalar ile iş birliği yapıldığını ifade eden paylaşımlardır.
2. Günlük Paylaşım	Normal, günlük olarak keyfi şekilde yapılan paylaşımlardır. Örn: Selfie.
3. Paylaşeyn	Paylaşım eyleminin gerçekleştiği, çocuğun ön planda olduğu ve mahremiyetlerinin ihlal edildiği paylaşımlardır.
4. Nesne/Eşya	Nesnelerin ön planda olduğu paylaşımlardır. Örn: Çiçek, tencere.
5. Yemek/Tarif	Yemek yapımı ve tariflerin aktarıldığı paylaşımlardır.
6. Ebeveynlik Önerisi	Çocuk gelişimi üzerine içeriklerin yer aldığı paylaşımlardır.
7. Kişisel Bakım Önerisi	Kadın bakımına yönelik paylaşımlardır. Örn: Makyaj.

C. Çocuklara Yönelik Ürün Tanıtımları	Çocuklara yönelik tanıtılan ürün kategorileridir. Ürün kategoriler aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.
D. Annelere Yönelik Ürün Tanıtımları	Instamom'u takip eden kadınlara tanıtılan ürünlerdir. Ürün kategorileri aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.
E. Çocuğun Konumu	İçeriklerde çocuğun konumunu ifade eder.
1. Oyun (Yalnız)	Çocuğun yalnız başına oyun halinde olduğunun görülmesidir.
2. Oyun (Akran)	Çocuğun akranları ile oyun halinde olduğunun görülmesidir.
3. Oyun (Ebeveyn)	Çocuğun aile büyükleri ile oyun halinde olduğunun görülmesidir.
4. Objeye	Çocuğun ön planda tutularak bir eylem gerçekleştirmediği sadece etkileşim amacı ile paylaşıldığı halidir.
5. Beslenme	Çocuğun yemek yeme eyleminde olduğunun görülmesidir.
6. Mutfak Aktivitesi	Çocuğun mutfakta yemek pişirme, sandviç hazırlama gibi eylemlerle görülmesidir.
7. Marka Yüzü/Manken	Çocuğun ürün tanıtımlarında marka yüzü/manken şeklinde kullanılmasıdır.
8. Aktivite/Gezi	Çocuğun evden bağımsız bir alanda çeşitli eylemlerde bulunmasıdır Örn:Su parkı, otel, kütüphane.
F. Instamomların Annelik Konumu	İçeriklerde annenin konumunu ifade eder.
1. Pedagog Anne	İçeriklerde anne aracılığıyla çocuk gelişimi bilgilerinin aktarılmasıdır.
2. Arkadaş Anne (Çocukla)	İçeriklerde annenin çocuğu ile eğlenmesi, oyun halinde olmasıdır.
3. Influencer Anne	İçeriklerde annenin ürün tanıtımları ile ön planda olmasıdır.
4. Gözeten/İlgili Anne	İçeriklerde çocuğun sevilmesi, gelişiminin desteklenmesine yönelik eylemlerin aktarılmasıdır.
5. Görüntüleyen Anne	Etkileşim amacıyla yalnızca paylaşın olarak çocuğun görüntülenmesi ve paylaşılmasıdır.
G. Instamomların Kadınlık Konumu	İçeriklerde Instamom'ın kadınlık konumunu ifade eder.
1. Anne	Anne kimliğinin ön planda tutulduğu içeriklerdir.
2. İş Kadını	İş kadını kimliğinin ön planda tutulduğu içeriklerdir.
3. Güçlü/Özgür	Feminist bağlamda söylemlerin yer aldığı içeriklerdir.
4. Arkadaş (Takipçileriyle)	Takipçileriyle arkadaşları gibi iletişim kurulan içeriklerdir. Örn: Canlarım, bugün nasılsınız?
5. Ev Kadını	Yemek, temizlik gibi aktivitelerin sunulduğu içeriklerdir.
6. Seksi/Güzel	Annelerin fiziksel görünümünü ön plana çıkardığı içeriklerdir.
7. Romantik	Annelerin, partnerlerine olan sevgilerini sundukları içeriklerdir.
8. Eğlenceli	Annelerin eğlenceli olduğunu gösteren içeriklerdir.

5.4. Doküman Seçimi

Araştırmada kullanılan dokümanlar Türkiye'deki kullanıcılara yönelik paylaşımlar yapan Instamomların paylaşımlarından elde edilmiştir. Çalışmanın amacına uygun olması için öncelikle Instagram hesapları tespit edilmiştir. Sosyal medyada etki ve etkileşim güçlerine bağlı olarak amaçlı örneklem şeklinde 12 Instagram hesabına ait içerikler doküman olarak ele alınmıştır. Amaçlı örneklemde örnekleme seçilen kişilerin ya da objelerin, araştırmacının amaçlarına en uygun yanıtı verebilecek birey ve objeler

arasından seçilmesidir. Seçimde ölçüt kolaylık yanında amaca uygunluktur (Aziz, 2008, s. 55). Örnekleme dahil edilecek hesapların seçiminde, çeşitli influencer ajansları ile görüşme yapılmış, analize tabi tutulacak hesapların etkileşim gücü ve takipçi sayılarının fazlalığı dikkate alınmıştır. Seçilen Instamom hesaplarında 32.442 içerik arasından 01.01.2022 – 31.03.2022 tarih aralığında 567 içerik örnekleme dahil edilmiş ve araştırmanın örnekleme 567 içerik olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Örnekleme İlişkin Bilgiler

Hesap Adı	Takipçi Sayısı
@pelinakil	3.1 MN
@puccito	733 B
@imrengursoy	591 B
@aysenurparlak	478 B
@melekkhayta	370 B
@merveipekozturk	431 B
@melekicmeli	509 B
@ntugcecaner	103 B
@zynpzeze	741 B
@sezenketencioy	139 B
@didemuzelsari	396 B
@buketakdag_	372 B

5.5. Bulgular

Belirlenen kategoriler ve araştırma sorularına göre yapılan analizler neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Öncelikle seçilen dokümanlara ilişkin genel bilgiler verilmektedir. Ardından araştırma problemlerine yönelik bulgular sunulmuştur.

Tablo 3. Analize Tabi Tutulan Instamom Hesaplarının İçerik Dağılımı

Hesap Adı	N	%
pelinakil	47	8,3
puccito	10	1,8
imrengursoy	54	9,5
aysenurparlak	27	4,8
melekkhayta	64	11,3
merveipekozturk	66	11,6
melekicmeli	64	11,3
ntugcecaner	74	13,1
zynpzeze	29	5,1
sezenketencioy	47	8,3
didemuzelsari	64	11,3
buketakdag_	21	3,7
TOPLAM	567	100

İncelenen gönderilerde 567 içerik, analize tabi tutulmuştur. Bu değerlendirme yapılırken 567 içerik doküman olarak ele alınmıştır.

“Instamomlar hangi formatta içerik üretmektedirler?” araştırma sorusuna yönelik bulgular aşağıda Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Instamomların Paylaştığı İçeriklerin Formatlara Göre Dağılımı

İçerik Formatları	N	%
Video	202	35,6
Fotoğraf	354	62,4
Her ikisi de	11	1,9
TOPLAM	567	100

“Instamomlar ne tür paylaşımlara yer vermektedirler?” araştırma sorusuna yönelik bulgular aşağıda Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Instamomların Paylaştığı İçeriklerin Türleri

İçerik Türleri	N	%
Sponsorlu	216	26,8
Günlük	262	32,5
Paylaşeyn	215	26,7
Nesne / Eşya	39	4,8
Yemek/Tarif	43	5,3
Ebeveynlik Öneri	19	2,4
Kişisel Bakım Önerisi	11	1,4
TOPLAM	805	100

İncelenen paylaşımlarda %32,5 ile günlük paylaşımlar ilk sırada yer almıştır. Sponsorlu içerikler %26,8 paylaşayn içerikler %26,7, yemek ve tarif içerikleri %5,3, nesne ya da eşya paylaşımlarının yer aldığı içerikler %4,8, ebeveynlik önerisi barındıran içerikler %2,4 ve makyaj, estetik, kuaför gibi kişisel bakım önerileri içeren içerikler ise %1,4 oranına sahiptir. İncelenen dokümanlarda 567 içerik, analize tabi tutulmasına rağmen birden fazla içerik türüne sahip gönderiler olduğundan toplam içerik türü sayısı N= 805 olarak bulunmuştur.

“Instamomların çocuklara yönelik ürün tanıtımlarında hangi ürün kategorileri ön plandadır?” araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Instamom İçeriklerinde Tanıtılan Çocuklara Yönelik Ürün Kategorileri

Ürün Kategorileri	N	%
Gıda	5	6,0
Kitap	1	1,2
Teknoloji	2	2,0
Giyim	17	17,3
Ayakkabı/Aksesuar	11	11,2
Seyahat	12	12,2
İhtiyaç Malzemesi	6	6,1
Oyun/Oyuncak	9	9,2
Sportif/Sanatsal Etkinlik	16	16,3
Bakım Ürünleri	3	3,1
Sigortacılık	2	2,0
Eğitim/Kurs	6	6,1
Takviye Gıda	7	7,1
Diyetisyen / Doktor	1	1,0
TOPLAM	98	100

İçeriklerde, sponsorlu olan ya da sponsorlu olduğu belirtilmeden ürün tanıtımı yapılan çocukların kullanımına yönelik tanıtılan ürünlerin sektörel dağılımı Tablo 6’da gösterilmektedir. 567 paylaşımın 98’inde çocuklara yönelik ürün tanıtımı yapılmıştır.

“Instamomların kadınlara yönelik ürün tanıtımlarında hangi ürün kategorileri ön plandadır?” araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Instamom İçeriklerinde Tanıtılan Kadınlara Yönelik Ürün Kategorileri

Ürün Kategorileri	N	%
Gıda	13	6,6
Kitap	7	3,6
Teknoloji	19	9,7
Giyim	34	20,4
Mutfak Ürünleri	10	5,1
Temizlik Ürünleri	10	5,1
Ayakkabı/Aksesuar	16	8,2
Seyahat	22	11,2
Ev Dekorasyon Ürünleri	12	6,1
Mekân Önerileri	16	8,2
Makyaj Ürünleri	28	14,3
Takviye Gıda	3	1,5
Evcil Hayvan Ürünleri	2	1,0
Kişisel İhtiyaç Ürünleri	2	1,0
Otomotiv Ürünleri	2	1,0
TOPLAM	196	100

Instamom içeriklerinde kadınlara yönelik ürün tanıtımına adına paylaşılan sponsorlu gönderilerde ve sponsorlu olduğu belirtilmemesine rağmen tanıtımı yapılan ürünlerin sektörel dağılımı Tablo 7’de gösterilmektedir. 567 paylaşımın 196’sında kadınlara yönelik ürün tanıtımı yapılmıştır.

“Instamomların günlük paylaşımlarında çocuğun konumu nedir?” araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Instamom İçeriklerinde Çocukların Konumu

Çocuğun Konumu	N	%
Oyun (Yalnız)	15	3,8
Oyun (Akran ile)	11	2,8
Oyun (Ebeveyn ile)	23	5,9
Objeler Olarak	223	57,2
Beslenme	5	1,3
Mutfak Aktivitesi	9	2,3
Marka Yüzü / Manken	68	17,4
Aktivite / Gezi	36	9,2
TOPLAM	390	100

Analizi yapılan Instamom içeriklerinde çocukların konumu Tablo 8’de gösterilmektedir. 567 paylaşımında 390 kez çocuklara rastlanmıştır. Bu içeriklerin %57,2’sinde çocuklar bir obje olarak bulunmakta ve etkileşimin en önemli figürü olarak karşımıza çıkmaktadır. İçeriklerin %17,4’ünde çocuklar tanıtılan markanın yüzü olarak kullanılmıştır.

“İnstamomlar günlük paylaşımlarında nasıl annelik konumuna sahiptir?” araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. İnstamom İçeriklerinde Annelik Konumu

Annelik Konumu	N	%
Pedagog Anne	23	5,8
Çocuğuyla Arkadaş Anne	26	6,4
Influencer Anne	101	25
Gözeten/İlgili Anne	51	12,6
Görüntüleyen Anne	203	50,2
TOPLAM	404	100

Tablo 9’da İnstamomların sunmuş olduğu annelik konumları gösterilmektedir. 567 paylaşımda annelik konumu 404 kez vurgulanmıştır. Bazı paylaşımlarda birden fazla annelik konumuna rastlanmıştır. Bu içeriklerin %50,2’sinde anneler çocuklarını paylaşımların bağlamında takipçilerine sunan görüntüleyen konumundadır. Paylaşımların %25’inde anneler influencer kimliklerini kullanarak takipçilerine ürün tanıtımı yapmışlardır. Çocuklarına olan ilgilerini ve koruyuculuklarını gösteren anne konumu %12,6, çocuğuyla oyunlar oynayan arkadaş anne konumu %6,4 ve takipçilerine rol model olmak adına çocuk gelişimi üzerine önerilerde bulunan pedagog anne konumu ise %5,8’dir.

“İnstamomlar günlük paylaşımlarında nasıl kadınlık konumuna sahiptir?” araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. İnstamom İçeriklerinde Sunulan Kadınlık Konumu

Kadınlık Konumu	N	%
Anne	246	27,8
İş Kadını	19	2,1
Güçlü/Özgür	40	4,5
Arkadaş (Takipçileriyle)	241	27,3
Ev Kadını	61	6,9
Seksi/Güzel	186	21
Romantik	37	4,2
Eğlenceli	54	6,1
TOPLAM	884	100

Analize tabi tutulan içeriklerde kadınlık konumu Tablo 10’da gösterilmektedir. 567 paylaşımda birden fazla kadınlık konumuna sıkça rastlanmıştır ve bu rakam 884 olarak bulunmuştur. İnstamomlar anne kimliğini %27,8 oranında sunmuşlardır. Takipçileriyle arkadaş iletişimi kuran kadın konumunun oranı %27,3’tür. İnstamomların kendilerini ön plana aldığı ve sunduğu seksi/güzel kadın konumunun oranı %21’dir. İçeriklerde %6,9 ev kadını, %6,1 oranında eğlenceli kadın, %4,5 oranında hemcinslerine karşı öğütler veren, başarı öyküsü sunan güçlü ve özgür kadın, %4,2 partneriyle yaşamını sunan romantik kadın ve %2,1 oranında iş yaşamını sergileyen iş kadını konumu sunulmuştur.

“İnstamomların içeriklerinin türü ve kadınlık konumu arasındaki bağlantı nedir?” araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. İçerik Türü ve Kadınlık Konumuna İlişkin Çapraz Tablo

İçerik Türleri	Kadınlık Konumu								
	Anne	İş Kadını	Güçlü/ Özgür	Arkadaş (Takipçilerle)	Ev Kadını	Seksi/ Güzel	Romantik	Eğlenceli	
Sponsorlu	101 47%	12 5,6%	14 6,50%	108 50,20%	29 13,50%	69 32,10%	8 3,70%	13 6,00%	
Günlük	74 28,80%	11 4,30%	29 11,30%	100 38,90%	5 1,90%	143 55,60%	27 10,50%	39 15,20%	
Paylaşeyn	207 98,10%	4 1,90%	6 2,80%	72 34,10%	11 5,20%	6 2,80%	20 9,50%	9 4,30%	
Nesne-Eşya	1 3,60%	0 0,00%	3 10,70%	16 57,10%	6 21,40%	2 7,10%	2 7,10%	3 10,7	
Yemek/ Tarif	6 14,30%	0 0,00%	0 0,00%	25 59,50%	37 88,10%	2 4,80%	2 4,80%	0 0,00%	
Ebeveynlik Önerisi	16 84,20%	0 0,00%	0 0,00%	12 63,20%	3 15,80%	1 5,30%	1 5,30%	0 0,00%	
Kişisel Bakım	1 9,10%	1 9,10%	0 0,00%	8 72,70%	0 0,00%	11 100%	0 0,00%	0 0,00%	

İçerik türleri ile kadınlık konumu arasındaki dağılımlara bakıldığında, sponsorlu içeriklerin %50,2'sinde Instamomların takipçileriyle arkadaş iletişimde olduğu görülmektedir. Sponsorlu paylaşımlarda influencerlar anne olan kadın konumunun %47, seksi/güzel kadın konumunun ise %32,1 olduğu görülmüştür. Günlük paylaşımlarda kullanılan kadınlık konumlarında seksi/güzel kadın %55,6, arkadaş kadın, 38,9, anne kadın ise %28,8 olarak bulunmuştur. Paylaşeyn paylaşımların %98,1'inde Instamomlar kendilerini anne olarak konumlarken, %34,1'inde arkadaş kadın konumunu tercih etmişlerdir. Nesne/eşya paylaşılan içeriklerde %57,1 arkadaş kadın konumu ön plana çıkmaktadır. Bu tür içeriklerde hamarat ev kadını konumu ise %21,4'tür. Yemek ve tarif paylaşımlarında Instamomların %88,1 oranında ev kadını konumunu tercih ettikleri saptanmıştır. Buna ek olarak Instamomlar yemek tarifi paylaşımlarında %59,5 oranında arkadaş kadın konumunu tercih etmektedir. Ebeveynlik önerisi barından içeriklerde Instamomların %84,2 ile annelik konumunu ve %63,2 ile arkadaş kadın konumunu kullandığı gözlenmiştir. Kişisel bakım önerilerinde Instamomların %100 oranında seksi/güzel kadın konumunu, %72,7 oranında ise arkadaş kadın konumunu kullandıkları tespit edilmiştir.

“Instamomların içeriklerinin türü ve çocuk konumu arasındaki bağlantı nedir?” araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. İçerik Türü ve Çocuk Konumuna İlişkin Çapraz Tablo

İçerik Türleri	Çocuk Konumu								
	Oyun Yalnız	Oyun Akran	Oyun Ebeveyn	Objeye Olarak	Beslenme	Mutfak Aktivitesi	Marka Yüzü/ Manken	Gezi/ Aktivite	
Sponsorlu	7 7,20%	4 4,10%	5 5,20%	87 89,70%	1 1,00%	5 5,20%	68 68,00%	22 22,70%	
Günlük	4 5,50%	2 2,70%	12 16,40%	70 95,90%	1 1,40%	1 1,40%	1 1,40%	7 9,60%	
Paylaşeyn	14 6,70%	10 4,80%	17 8,10%	197 93,80%	2 1,00%	8 3,80%	63 30,00%	64 16,20%	
Nesne Eşya	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 100%	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	

Tablo 12 devamı

İçerik Türleri	Oyun Yalnız	Oyun Akran	Oyun Ebeveyn	Objeler Olarak	Beslenme	Mutfak Aktivitesi	Marka Yüzü/ Manken	Gezi/ Aktivite
Yemek/Tarif	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	4 50,00%	3 37,50%	4 50%	1 12,50%	2 25,00%
Ebeveynlik Önerisi	2 12,50%	1 6,30%	2 12,50%	12 75,00%	4 25,00%	2 12,50%	6 37,50%	4 25,00%
Kişisel Bakım	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 100%	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 100,00%

Sponsorlu paylaşımlarda çocuk %89,7 oranında obje, %68 oranında ise tanıtımı yapılan markanın yüzü konumundadır. Günlük paylaşım içeriklerinde çocukların obje olarak kullanımı %95,9 olarak tespit edilmiştir. Paylaşım statüsündeki içeriklerde çocuğun obje olarak kullanımı %93,8 iken çocuğun marka yüzü ve manken olarak konumlandırılma oranı %30'dur. Ebeveynlik önerisi sunulan içeriklerde de çocuğun konumu %75 obje olarak tespit edilmiştir.

"İnstamomların içeriklerinin türü ve annelik konumu arasındaki bağlantı nedir?" araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. İçerik Türü ve Annelik Konumuna İlişkin Çapraz Tablo

İçerik Türleri	Annelik Konumu				
	Pedagog Anne	Arkadaş Anne (Çocukla)	Influencer Anne	Gözetim İlgili Anne	Görüntülenen Anne
Sponsorlu	0 0,00%	0 0,00%	98 84,50%	28 24,10%	82 70,70%
Günlük	2 2,60%	15 19,50%	6 7,80%	17 22,10%	54 70,10%
Paylaşım	16 7,50%	20 9,40%	77 36,20%	34 16,00%	195 91,50%
Nesne Eşya	0 0,00%	0 0,00%	2 100,00%	0 0,00%	1 50,00%
Yemek/Tarif	3 23,10%	2 15,40%	6 46,20%	4 30,80%	6 46,20%
Ebeveynlik Önerisi	18 94,70%	0 0,00%	8 42,10%	6 31,60%	13 68,40%
Kişisel Bakım	0 0,00%	0 0,00%	1 50,00%	1 50,00%	1 0,00%

İçerik türü ve annelik konumuna ilişkin çapraz tablo, Tablo 13'te gösterilmiştir. Sponsorlu içeriklerde annelik konumu %84,5 oranında influencer anne, %70,7 oranında çocuğunu teşhir eden ve başkalarıyla paylaşan görüntüleyen anne olarak bulunmuştur. Günlük içeriklerde görüntüleyen anne konumu %70,1, paylaşım içeriklerinde ise bu oran %91,5'tir. Ebeveynlere yönelik üretilen içeriklerde pedagoğ anne %94,7 oranına sahipken görüntüleyen anne %68,4 oranına sahiptir.

"İnstamomların içeriklerinde ürün kategorileri ve çocuk konumu arasındaki bağlantı nedir?" araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. Ürün Kategorileri ve Çocuk Konumuna İlişkin Çapraz Tablo

Ürün Kategorileri	Çocuk Konumu							
	Oyun Yalnız	Oyun Akran	Oyun Ebeveyn	Objeler Olarak	Beslenme	Mutfak Aktivitesi	Marka Yüzü/Manken	Gezi/Aktiviteler
Gıda	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	3 75,00%	0 0,00%	1 25,00%	3 75,00%	1 25,00%
Kitap	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 100,00%	1 100,00%
Teknoloji	1 50,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 50,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 100,00%	0 0,00%
Giyim	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	16 94,10%	1 5,90%	1 5,90%	17 100,00%	0 0,00%
Ayakkabı/ Aksesuar	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	10 90,90%	0 0,00%	0 0,00%	11 100,00%	0 0,00%
Seyahat	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	12 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	3 25,00%	3 25,00%
İhtiyaç Malz.	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	3 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 66,70%	0 0,00%
Oyun/Oyuncak	2 22,20%	0 0,00%	1 11,10%	6 66,70%	0 0,00%	1 11,10%	7 77,80%	2 22,20%
Etkinlik	4 26,70%	2 13,30%	2 13,30%	14 93,30%	0 0,00%	1 6,70%	8 53,30%	6 40,00%
Bakım Ürünleri	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 100,00%	0 0,00%
Sigortacılık	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 100,00%	0 0,00%
Eğitim/Kurs	1 16,70%	1 16,70%	2 33,30%	4 66,70%	0 0,00%	0 0,00%	5 83,30%	3 50,00%
Takv. Gıda	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	4 66,70%	0 0,00%	0 0,00%	6 100	2 33,30%
Doktor/Dyt.	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 100	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%

Paylaşımın genelinde Instamomların çocukların kullanımına yönelik ürün tanıtım içeriklerini bir obje olarak konumlandıkları görülmektedir. Kitap, seyahat, ihtiyaç malzemesi (bebek bezi vs.), bakım ürünleri (krem vs.), sigortacılık hizmetleri ve diyetisyen/doktor tanıtımlarının %100'ünde çocuklar obje konumundadır. Gıdaya yönelik sponsorlu içeriklerde obje konumunda yer alan çocukların oranı %75, teknolojiye yönelik sponsorlu içeriklerde %50, giyim ürünlerinde %94,1, ayakkabı/aksesuar ürünlerinde %90,9 olarak göze çarpmaktadır.

“Instamomların kadınlara yönelik ürün tanıtım içerikleri ve çocuk konumu arasındaki bağlantı nedir?” araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15. Kadınlara Yönelik Ürün Tanıtım İçeriklerinde Çocuğun Konumuna İlişkin Çapraz Tablo

Ürün Kategorileri	Çocuk Konumu							
	Oyun Yalnız	Oyun Akran	Oyun Ebeveyn	Objeler Olarak	Bestlenme	Mutfak Aktivitesi	Marka Yüzü/Manken	Gezi/Aktivite
Gıda	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 66,70%	0 0,00%	1 33,30%	2 66,70%	1 33,30%
Teknoloji	2 18,20%	1 9,10%	2 18,20%	10 90,90%	0 0,00%	1 9,10%	6 54,50%	2 18,20%
Giyim	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	7 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	6 85,70%	0 0,00%
Mutfak Ürünleri	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 50,00%	2 100,00%
Temizlik Ürünleri	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	4 80,00%	0 0,00%	0 0,00%	4 80,00%	2 40,00%
Ayakkabı/Aksesuar	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	4 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 50,00%	0 0,00%
Seyahat	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	9 90,00%	0 0,00%	0 0,00%	4 40,00%	5 50,00%
Ev Dekorasyon	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	5 100,00%	0 0,00%	1 20,00%	4 80,00%	0 0,00%
Mekân Önerileri	0 0,00%	1 16,70%	0 0,00%	6 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 33,30%	3 50,00%
Makyaj Ürünleri	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	1 100,00%	0 0,00%
Takviye Gıda	0 0,00%	0 0,00%	0 0,00%	3 100,00%	0 0,00%	0 0,00%	2 66,70%	0 0,00%

Kadınlara yönelik ürün tanıtım içeriklerinde çocuğun konumuna ilişkin çapraz tablo, Tablo 15'te gösterilmiştir. Instamomların takipçisi olan kadınlara yönelik ürün tanıtımı yaptıkları içeriklerde şu bulgulara rastlanmıştır: Giyim, mutfak ürünleri, ayakkabı/aksesuar, ev dekorasyon ürünleri, mekân önerileri, makyaj ürünleri, takviye gıda ürünleri kategorilerinde çocukları %100 oranında objeler olarak kullanmışlardır. Teknoloji ürünlerinde çocuğun objeler olarak kullanımı %90,9, seyahat ürünlerinde %90, gıda ürünlerinde ise %66,7'dir.

Kadınlara yönelik ürün tanıtımlarında çocukların marka yüzü/manken olarak kullanılma oranları mutfak ürünleri %100, seyahat ürünleri %50, temizlik ürünleri %40, gıda ürünleri 33,3'tür. Teknoloji ürünlerine yönelik sunulan içeriklerde çocuk %18,2 yalnız başına oyun halinde, %9,1 akran ya da kardeş ile oyun halinde, %18,2 ebeveynleriyle oyun halinde, %9,1 mutfak aktivitesi içerisinde, %18,2 aktivite/gezi halinde, %54,5 oranında ise marka yüzü/manken konumundadır.

"Instamomların çocuklara yönelik ürün tanıtım içerikleri ve annelik konumu arasındaki bağlantı nedir?" araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16. Çocuklara Yönelik Ürün Tanıtım İçeriklerinde Annelik Konumuna İlişkin Çapraz Tablo

Ürün Kategorileri	Annelik Konumu				
	Pedagog Anne	Çocuğuyla Arkadaş Anne	Influencer Anne	Gözeten, İlgili Anne	Görüntüleyen Anne
Gıda	0 0,00%	0 0,00%	5 100,00%	2 40,00%	5 100,00%
Kitap	0 0,00%	0 0,00%	1 100,00%	1 100,00%	0 0,00%
Teknoloji	1 50,00%	0 0,00%	1 50,00%	1 50,00%	2 100,00%
Giyim	4 23,50%	0 0,00%	14 82,40%	4 23,50%	16 94,10%
Ayakkabı/Aksesuar	2 18,20%	0 0,00%	9 81,80%	1 9,10%	11 100,00%
Seyahat	0 0,00%	1 8,30%	12 100,00%	0 0,00%	11 91,70%
İhtiyaç Malzemeleri	0 0,00%	0 0,00%	1 16,70%	4 66,70%	2 33,30%
Oyun/Oyuncak	2 22,20%	1 11,10%	8 88,90%	3 33,30%	6 66,70%
Etkinlik	0 0,00%	1 6,30%	11 68,80%	0 0,00%	15 93,80%
Bakım Ürünleri	0 0,00%	0 0,00%	1 50,00%	0 0,00%	2 100,00%
Sigortacılık	0 0,00%	0 0,00%	2 100,00%	1 50,00%	2 100,00%
Eğitim-Kurs	1 16,70%	0 0,00%	5 83,30%	2 33,30%	5 83,30%
Takviye Gıda	1 14,30%	1 14,30%	7 100,00%	6 85,70%	6 85,70%
Doktor/Diyetisyen	0 0,00%	0 0,00%	1 100,00%	0 0,00%	1 100,00%

Çocuklara yönelik ürün tanıtım içeriklerinde annelik konumuna ilişkin çapraz tablo, Tablo 16'da gösterilmiştir. Gıda, kitap, seyahat, sigorta, doktor/diyetisyen önerileri ve takviye gıda ürünlerinin tanıtımlarının gerçekleştirildiği içeriklerde Influencer annelik konumu %100 olarak tespit edilmiştir. Oyun/oyuncak tanıtımlarının gerçekleştirildiği içeriklerde influencer annelik %88,9, eğitim/kurs ürünlerinde %88,3, giyim 82%4, ayakkabı/aksesuar %81,8 olarak gözlemlenmiştir. Teknoloji ürünlerinin tanıtımının sunulduğu içeriklerde pedagog annelik konumunun oranı %50, giyim ürünlerinde pedagog annelik konumu %23,5, oyun/oyuncak kategorisinde %22,2, ayakkabı/aksesuar ürünlerinde %18,2, eğitim/kurs ürünlerinde %16,7, takviye gıda ürünlerinde ise pedagog anne konumu %14,3 oranında olduğu görülmektedir. Çocuklara yönelik ürün tanıtımlarının gerçekleştirildiği içeriklerde çocuğuyla arkadaş anne konumu takviye gıda ürünlerinde %14,3, seyahat ürünlerinde %8,3, oyun/oyuncak ürünlerinde %11,1, sportif/sanatsal etkinlik tanıtımlarının gerçekleştirildiği ürün tanıtımlarında ise %6,3 olarak yer aldığı görülmektedir. Kitap tanıtımlarının gerçekleştirildiği içeriklerde gözeten/ilgili anne konumunun %100 olarak sunulduğu

görülmektedir. Takviye gıda ürünlerinde gözeten/ilgili annelik konumu %85,7, ihtiyaç malzemelerinde %66,7, teknoloji ürünlerinde %50, gıda ürünlerinde %40, eğitim/kurs ve oyun/oyuncak ürünlerinde %33,3, giyim ürünlerinde %23,5, ayakkabı/aksesuar ürünlerinde gözeten/ilgili anne konumunun %9,1 olarak yer aldığı görülmektedir. Paylaşayn eyleminde olan görüntüleyen anne konumunun ürün tanıtım içeriklerine göre dağılımı; gıda, teknoloji, ayakkabı/aksesuar, doktor/diyetisyen önerileri ve bakım ürünlerinde %100 olarak tespit edilmiştir. Giyim ürünlerinde %94,1, sportif/sanatsal etkinlik önerilerinde %93,8, seyahat ürünlerinde %91,7, takviye gıda ürünlerinde %85,7, eğitim/kurs ürünü önerilerinde %83,3, oyun/oyuncak ürün grubunda %66,7, ihtiyaç malzemesi ürünlerinde ise %33,3 olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Günümüzde sosyal ağlar kimlik üretimi için bir araç haline gelmiş anneliğe ilişkin deneyimlerin sosyal medya araçları üzerinden paylaşılması, annelerin kendi aralarında yeni iletişim yolları kurmasına neden olmuş ve bu gelişmeler anneliği doğrudan etkiler hale gelmiştir. Doğru içeriklerle etki gücünü yükselten bu annelerin bir başka ifadeyle Instamomların yaptıkları paylaşımlar diğer anneler tarafından ilgi gördüğü gibi markaların da dikkatini çekmiştir. Bir nüfuza erişen anne profilleri markalar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde anneliğin nüfuz pazarlaması ve paylaşayn kavramı bağlamında nasıl yeniden şekillendiği ve sosyal ağların kimlik üretimi aracı olarak nasıl kullanıldığı bu çalışmada irdelenmiştir. Araştırmada, ebeveynlerin sosyal medyada çocukları hakkında yaptıkları paylaşımların 'sharenting' adı verilen bir fenomeni ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır. Bu kavram bu çalışmada Türkçeye "paylaşayn" olarak uyarlanmıştır. Instamom kavramıyla dijital nüfuza sahip anneler; ilk kimlik olarak anneliği kullanmakta ve dijital mecralar ile kişisel markalar yaratmakta ve ekonomik olarak büyük kazançlar elde etmektedir. Kendilerini takip eden topluluklar ile ise çocuklarından bağımsız şekilde yetişkinlere ve özellikle kadınlara çeşitli sektörlerde ürün tanıtımı gerçekleştirmektedirler.

Cataldo vd. (2022), "Paylaşayn" fenomenini, ebeveynlerin çocukları hakkında detaylı bilgi paylaşımı ya da sosyal medyada sürekli olarak içerik paylaşımları şeklinde tanımlanan bir internet trendi olarak ele alırken, bu eğilimin hem çevrimiçi hem de çevrimdışı sonuçları olduğuna dikkat çekmektedirler. Araştırma, mevcut literatürde paylaşayn ile ilişkilendirilen konular arasında bağlantılar kurarak bu olgunun çocuk gelişimi ve ebeveynlik üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmaktadır. Paylaşaynın riskleri ve faydaları üzerine yoğunlaşan çalışma, etik ve gizlilik endişelerini tartışmakta ve gelecekteki çalışmalarda ebeveynlerde bu davranışları tetikleyen psikolojik mekanizmalar ile çok disiplinli yaklaşımların araştırılmasını önermektedir.

Çimke vd. (2018) araştırmalarında, son yıllarda ebeveynler arasında sosyal medya kullanımının hızla arttığı ve bu durumun çocukların dijital ayak izlerinin oluşmasına neden olduğunu ele almışlardır. Instamom içeriklerine yönelik talep de oldukça yüksektir. Bu kapsamda Garrido vd. (2023), İspanya'daki en çok takip edilen on altı "Instamom" profilleri üzerinde yürütülen bir kesitsel çalışmayla, ebeveynlerin sosyal medya influencer olarak çalışmaları sonucunda çocukların aşırı maruz kalma risklerini ele almışlardır. Nisan 2022 boyunca haftada üç kez yapılan profil değerlendirmeleri, bu profillerde paylaşılan gönderilerde çocukların temsilini ve Instamomların pazarlama içindeki rollerini tanımlamaktadır. Çalışma süresince toplam 192 profil değerlendirilmiş

ve ortalama olarak her bir Instamom tarafından üç çocuğun, genellikle okul öncesi ve okul çağındaki çocukların, sosyal medyada yer aldığı belirlenmiştir. Çocukların gönderilerde yer almasının takipçi sayısını belirgin şekilde etkilediği, beğeni sayısı üzerinden istatistiksel olarak anlamlı bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Ayrıca, çocukların gönderilerdeki görünüşleriyle ilgili farklı davranışlar sergileyen iki Instamom kümesi tanımlanmıştır. Araştırmacılar, paylaşımın artışı göz önünde bulundurulduğunda, çocukların gizlilik ve çıkarlarının korunması için sosyal pediatri devreye sokulmasının önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, erken çocukluktan itibaren kamuoyuna açık maruziyetlerine ilişkin açık rızaları ve bu durumun orta ve uzun vadede onların gelecekteki refahları üzerindeki potansiyel etkileri konusunda endişeler dile getirilmiştir. Buchanan, Southgate ve Smith (2019) ve Altun (2019) tarafından yapılan çalışmalar, ebeveynlerin sosyal medyada çocuklarına ait bilgileri paylaşma davranışının endişe verici boyutlarına dikkat çekerken, bu davranışın ebeveynler arasında yaygınlaştığını göstermektedir. Udenze ve Bode (2020) ile Aslan ve Durmuş (2020) tarafından yapılan çalışmalar, bu eğilimin özellikle anneler tarafından benimsendiğini ve çocukların çok küçük yaşlardan itibaren dijital dünyada var olmaya başladığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada Instamom içerikleri daha çok günlük paylaşım, sponsorlu paylaşım ve paylaşım paylaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu paylaşım türleri içerisinde ilk sırada günlük paylaşımın yer alması Instamomların yalnızca anne kimliği ile ilgili mecrada yer almadığını göstermektedir. Sponsorlu paylaşım ve paylaşım paylaşımın oranları ise birbirine daha yakındır. Bu durum da Instamomların çocuklarının mahremiyeti üzerinden gelir elde ettiği şeklinde yorumlanabilmektedir. Instamom içeriklerinin yarısından fazlasında (%57,2) çocukların paylaşım bağlamında bir obje olarak kullanıldıkları görülmektedir. Etkileşim ve Instagram hesabının sürekliliği için üretilen günlük paylaşım içeriklerinde %95,9, sponsorlu içeriklerde ise %89,7 oranında çocuklar obje olarak kullanılmışlardır. Sponsorlu içeriklerde ise çocuk; tanıtılan ürünü kullanan, markanın yüzü olan bilinçsiz bir bireydir. Instamomlar çocuklara yönelik ürün tanıtımlarında sektör ne olursa olsun genellikle çocukları marka yüzü/ manken olarak kullanmışlardır. Kadınlara yönelik ürün tanıtımlarında da obje olarak yer alan çocuklar Instamomlar tarafından mesaja ve içeriğe olan ilgiyi artırmak için bir ikna çekiciliği olarak kullanılmışlardır. Bu veriler ışığında Instamomların sergiledikleri annelik konumu ise paylaşım kavramını destekler niteliktedir. Instamomlar ve onların etki alanındaki ebeveynler çocuklarını hiç tereddüt etmeden bu mecralarda farklı şekillerde paylaşmakta, bir obje olarak onlara yer vermekte, masum çekiciliklerinden faydalanarak para kazanma, dikkat çekme gibi pragmatik anlayışla hareket etmekte ve çocuklarının mahrem dünyasını sınırsız şekilde kullanmaktadır. Bu durum annelerin çocuklarına kasıtlı olarak zarar vermek istediği anlamı taşıyabilir. Ancak bu kişilerin dijital okuryazarlık konusunda kendilerini geliştirmesi gerektiği de düşünülebilir. Çünkü Akpınar vd. (2020) ifade ettiği gibi ebeveynler dijital mecralarda çocukları sergilemelerine rağmen paylaşım hususunda hassastır ve çocuklarını koruma eğilimindedirler. Paylaşım kavramı ile ilgili olarak da etik durumu ile ilgili birçok tartışma yer almaktadır. Ancak etik hassasiyetler, çocuklara ait özel yaşam gizliliğinin ihlali ve çocukların masumiyetinin gelire ve sosyal kabule dönüştürülmesi gibi durumlar paylaşım kavramına yönelik tartışmaların merkezinde yer almaktadır.

Annelik kadınlara özgü bir kimliktir ve incelemeye tabii tutulan Instamomlar da en çok bu kimliğini ön plana çıkartmışlardır. Ancak Instamomlar, anne kimliklerinin yanı sıra çeşitli kadınlık kimliklerini de içeriklerine yansıtmışlardır. Takipçileriyle sıkı bir iletişim kurmak ve güven yaratmak adına dost canlısı görünmekte ve arkadaş kimliğini sıklıkla kullanmaktadırlar. Bu iletişim kendilerinin sponsorlu paylaşımlarında takipçilerini satın almaya yönlendirdiği gibi samimiyeti ve iknayı kolaylaştırmakta ve takipçilerin Instamomları parasosyal etkileşim bağlamında rol model olarak benimsemelerine olanak sağlamaktadır. İncfluencer anneler üzerine gerçekleştirilen bu çalışmada çocuklara yönelik 98 ürün tanıtımına rastlanmışken kadınlara yönelik ürün tanıtımları ise 196 olduğu bulgusuna rastlanılmıştır. Bu durum Instamom olarak bilinen bu kişilerin çocukları bir obje olarak kullandıkları argümanını pekiştirmektedir. Elde edilen bu veriyi bir başka bakış açısı ile yorumlamak gerekirse kadın sosyal yaşam içerisinde çocuk sahibi olsa da kendine ait bir yaşam alanına sahiptir ve bu yaşam alanını kısıtlayan öge çocuk değildir. Instamomlar, çocuklarından bağımsız şekilde yetişkinlere ve özellikle kadınlara çeşitli sektörlerde ürün tanıtımı gerçekleştirmişlerdir. Çocuklara yönelik ürün tanıtımında olduğu gibi giyim, ayakkabı/aksesuar gibi sektörlerde yer alan markalar; Instamomlar aracılığıyla sıklıkla markalarını görünür kılmaktadırlar. Makyaj malzemeleri gibi kişisel bakım ürünlerinin oldukça yüksek bir oranda tanıtımını gerçekleştiren Instamomlar birçok sektörden marka ile iş birliği yapmaktadır.

Instamomlar paylaşımların beşte birinden fazlasında seksi/ güzel kadın kimliklerini vurgulamışlardır. Bu eylem Instamomların annelik sunumları ile birlikte sadece çocuklarıyla var olmadıklarını, çocuk sahibi olmanın fiziksel olarak bir erozyon yaratmayacağını göstermek adına cinsel kimliklerini ve fiziksel çekiciliklerini de ön plana aldığı bir trend olarak yorumlanmıştır. Pazarlama iletişimi literatüründe uzun yıllardır tartışılan cinsellik ve idealize edilmiş güzellik kavramlarının yeni medya araçlarında da kullanılmaya devam edildiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra çağın hâkim olduğu kadın kimlikleri de içeriklerde kendini göstermektedir. Romantik, eğlenceli, güçlü/ özgür, çalışan iş kadını kimlikleri de içeriklerde kendini gösteren diğer kimlik türleridir. Bunlara ek olarak hamarat ev kadını kimliğini de içeriklerinde kullanan Instamomlar, geleneksel annelik kavramını tamamen terk etmemişlerdir. Bu kimlikleri sunan Instamomların, takipçilerine öykünecekleri bir karakter sunduğunu ve çocuk sahibi olmanın diğer kimlikleri yok etmeyeceği mesajını verdikleri düşünülmektedir. Ayrıca toplumun birçok kesimine hitap etme şansını bulmakta ve takipçilerini kozmopolit bir yapıya büründürdükleri düşünülmektedir.

“Instamom” fenomeni ve “Paylaşeyn” kavramı üzerine benzer alanlarda araştırma yapacak araştırmacılara, dijital alanda sunulan annelik tablosunun karmaşık katmanlarını derinlemesine incelemeleri önerilebilir. Bu çalışmanın sınırlılıkları arasında, incelenen veri setinin yalnızca 12 Instagram hesabına dayanması bulunmaktadır. Bu durum, elde edilen sonuçların genelleştirilebilirliğini sınırlar ve farklı özelliklere sahip daha geniş bir veri seti kullanılarak yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında farklı sonuçlar elde edilmesine yol açabilir. Ayrıca, çalışmanın yalnızca Instagram platformunu ele alması, diğer sosyal medya platformlarındaki annelik pratikleri ve etkileşimleri hakkında bilgi sunmamaktadır. Bu durumun da dijital annelik fenomeninin tam bir resmini çizmekte yetersiz kalabileceği ifade edilebilir. Instagram anneleri, çocuk bakımının yanı sıra sağlıklı yaşam, güzellik, evlilik içi rolleri

yerine getirme, özerkliklerini koruma ve profesyonel alanda var olma gibi çoklu kaygılar taşımaktadır. Bu faktörler, günümüzde bir annenin ne anlama geldiğine dair karmaşık bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Gelecekteki araştırmalar bu dinamikleri keşfedebilir, kimlik inşası ve geniş toplumsal etkiler üzerine düşünebilir ve dijital kültürel fenomenlere dair daha zengin bir anlayış sunabilir.

Özetle, Instamomların paylaşımları incelendiğinde annelik deneyiminin, ebeveynlik rollerinin, çocuk yetiştirme pratiklerinin değiştiği, dijital ağlarda idealize edilmiş mükemmel anneliği tasvir etme yeteneğinin hızlı ve aşırı tüketim yoluna girdiği ve tüm bu süreçlerde özne değil obje olan çocuğun ön planda yer aldığı görülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça / References

Adıyaman, D. (2006). Şöhret,Medya ve Gösteri. 04 08, 2022 tarihinde <https://marmara.academia.edu/DenizAd%C4%B1yaman> adresinden alındı.

Akar, E. (2010). Sosyal Medya Pazarlaması: Sosyal Webde Pazarlama Stratejileri. Ankara: Efil Yayınevi.

Akpınar, B. S., Paylan, N., Etlik, Ş., & Karakoç, H. (2020). "Sharenting" konusunda ebeveynlerin farkındalık düzeyleri. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 8-18.

Aktaş, A., & Şener, G. (2019). Nüfuz Pazarlamasında (Influencer Marketing) Mesaj Stratejileri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 399-422. doi: [10.17680/erciyesiletisim.477592](https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.477592).

Altun, D. (2019). An investigation of preschool children's digital footprints and screen times and of parents sharenting and digital parenting roles. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 10(35), 76-97.

Archer, C., & Kao, K. T. (2018). Mother, baby and Facebook makes three: does social media provide social support for new mothers? *Media International Australia*, 168(1), 122-139. doi: [10.1177/1329878X18783016](https://doi.org/10.1177/1329878X18783016).

Aslan, S., & Durmuş, E. (2020). Okul öncesi dönemde güncel bir ebeveyn davranışı: Sharenting. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 135-151. doi: [10.24130/eccd-jecs.1967202041185](https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.1967202041185).

Atabek, Ü. (2003). İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar. S. Alankuş içinde, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* (s. 61-90). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.

Aziz, A. (2008). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları.

Balcı, Ş. (2007). Negatif siyasal reklamlarda ikna edici mesaj stratejisi olarak korku çekiciliği kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 73-106.

Bartholomew, M. K., Schoppe-Sullivan, S. J., Glassman, M., & Dush, C. M. (2012). New Parents' Facebook Use at the Transition to Parenthood. *Family Relations*, 61(3), 455-469. doi: [10.1111/j.1741-3729.2012.00708.x](https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2012.00708.x)

Barutçu, S., & Tamaş, M. (2013). Sürdürülebilir Sosyal Medya Pazarlaması ve Sosyal Medya Pazarlaması Etkinliğinin Ölçümü. *Pamukkale Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü*, 4(1), 5-24. doi: [10.5505/iuyd.2013.69188](https://doi.org/10.5505/iuyd.2013.69188).

Batu, M., & Tos, O. (2022). Kültürel Değişim Temelinde X ve Z Kuşağının Ebeveynlik Algısı: Zmet Tekniği Temelinde Bir Analiz. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(38), 194-217. doi: [10.31123/akil.1172893](https://doi.org/10.31123/akil.1172893).

Blum-Ross, A., & Livingstone, S. (2017). "Sharenting" parent blogging, and the boundaries of the digital self. *Popular Communication*, 15(2), 110-125. doi: [10.1080/15405702.2016.1223300](https://doi.org/10.1080/15405702.2016.1223300).

Brackett, L. K., & Carr, B. N. (2001). Cyberspace Advertising vs. Other Media: Consumer vs. Mature Student Attitudes. *Journal of Advertising Research*, 41(5), 23-32. doi: [10.2501/JAR-41-5-23-32](https://doi.org/10.2501/JAR-41-5-23-32).

Brosch, A. (2016). When child is born into the internet: Sharenting as a growing trend among parents on Facebook. *The New Educational Review*, 43(1), 225-235. doi: [10.15804/tner.2016.43.1.19](https://doi.org/10.15804/tner.2016.43.1.19).

Brown, D., & Hayes, N. (2008). *Influencer Marketing*. USA: Elsevier Ltd.

Buchanan, R., Southgate, E., & Smith, S. P. (2019). "The whole world's watching really": Parental and educator perspectives on managing children's digital lives. *Global Studies of Childhood*, 9(2), 167-180. doi: [10.1177/2043610619846351](https://doi.org/10.1177/2043610619846351).

Burç, E. P. (2015). Popüler Kültür Ve Annelik: Anneliğin Farklı Görünümleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergi*, 1-15.

Cataldo, I., Lieu, A. A., Carollo, A., Bornstein, M. H., Gabrieli, G., Lee, A., & Esposito, G. (2022). From the cradle to the web: The growth of "sharenting"—A scientometric perspective. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2022(1), 5607422. doi: [10.1155/2022/5607422](https://doi.org/10.1155/2022/5607422).

Chalklen, C., & Anderson, H. (2017). Mothering on Facebook: Exploring the privacy/openness paradox. *Social Media+Society*, 3(2), 1-10. doi: [10.1177/2056305117707187](https://doi.org/10.1177/2056305117707187).

Cho, C., & Cheon, H. J. (2004). Why Do People Avoid Advertising on the Internet? *Journal of Advertising*, 33(4), 89-97. doi: [10.1080/00913367.2004.10639175](https://doi.org/10.1080/00913367.2004.10639175).

Claesson, A., & Ljungberg, N. (2018). Consumer Engagement On Instagram: Viewed Through The Perspectives Of Social Influence And Influencer Marketing. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sweden: Lund University School Of Economics And Management.

Collins Dictionary. (2016). *Sharenting*. 06 23, 2022 tarihinde <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sharenting> adresinden alındı

Çimke, S., Gürkan, D. Y., & Polat, S. (2018). Sosyal medyada çocuk hakkı ihlali: Sharenting. *Güncel Pediatri*, 16(2), 261-267. doi: [10.4274/jcp.2018.0038](https://doi.org/10.4274/jcp.2018.0038)

Devecioğlu, S., & Polatcan, İ. (2017). Spor Sektöründe Hatırlı Pazarlama (influencer marketing) Yöntemi. *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*.

Duggan, M., Lenhart, A., Lampe, C., & Ellison, N. B. (2015). *Parents and Social Media*. 04 08, 2022 tarihinde Pew Research Center: <http://www.pewinternet.org/2015/07/16/parents-and-social-media/> adresinden alındı

Duygulu, S. (2019). Sosyal Medyada Çocuk Fotoğrafı Paylaşımlarının Mahremiyet İhlali ve Çocuk İstismarı Açısından Değerlendirilmesi. *TRT Akademi*, 4(8), 428-487.

Eyel, C. Ş., & Şen, B. (2019). Influencer pazarlama ve tüketicilerin influencerlara yönelik tutumlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(5), 7-29.

Fox, A. K., & Hoy, M. G. (2019). Smart devices, smart decisions? Implications of parents' sharenting for children's online privacy: An investigation of mothers. *Journal of Public Policy & Marketing*, 38(4), 414-432. doi: [10.1177/0743915619858290](https://doi.org/10.1177/0743915619858290).

Garrido, F., Alvarez, A., González-Caballero, J. L., Garcia, P., Couso, B., Iriso, I., ... & Cavallaro, G. (2023). Description of the exposure of the most-followed Spanish

Instamoms' children to social media. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(3), 2426. doi: [10.3390/ijerph20032426](https://doi.org/10.3390/ijerph20032426).

Glucksman, M. (2017). The Rise of Social Media Influencer Marketing on Lifestyle Branding: a Case Study of Lucie Fink. *Elon Journal Of Undergraduate Research in Communications*, 8(2), 77-87.

Goggin, G., & Ellis, K. (2020). Privacy and Digital Data of Children with Disabilities: Scenes from Social Media Sharenting. *Media and Communication*, 8(4), 218-228. doi: [10.17645/mac.v8i4.3350](https://doi.org/10.17645/mac.v8i4.3350).

Karahasan, F. (2021). *Influencer Marketing 6 milyar dolarlık pazar değerine erişti*. 04 08, 2022 tarihinde Dünya: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/influencer-marketing-6-milyar-dolarlik-pazar-degerine-eristi/606889> adresinden alındı

Kline, K. (2020). Ecstatic parenting: the 'shareveillant' and archival subject and the production of the self in the digital age. *Ethics and Education*, 15(4), 464-475. doi: [10.1080/17449642.2020.1822706](https://doi.org/10.1080/17449642.2020.1822706).

Kopecky, K., Sztokowski, R., Diaz, I., & Romero-Rodriguez, J. M. (2020). The phenomenon of sharenting and its risks in the online environment. Experiences from Czech Republic and Spain. *Children and Youth Services Review*, 1-6. doi: [10.1016/j.childyouth.2020.104812](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.104812).

Köksal, Y. (2012). Bir Tutundurma Aracı Olarak Sosyal Medyanın Marka Bağlılığına Etkileri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kumar, P., & Schoenebeck, S. (2015). The modern day baby book: Enacting good mothering and stewarding privacy on Facebook. In *Proceedings of the 18th ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work & Social Computing*, (s. 1302-1312). doi: [10.1145/2675133.2675149](https://doi.org/10.1145/2675133.2675149).

Latipah, E., Kistoro, H. C., Hasanah, F. F., & Putranta, H. (2020). Elaborating motive and psychological impact of sharenting in millennial parents. *Universal Journal of Educational Research*, 8(10), 4807-4817. doi: [10.13189/ujer.2020.081052](https://doi.org/10.13189/ujer.2020.081052).

Livingstone, S., Blum-Ross, A., & Zhang, D. (2018). *What do parents think, and do, about their children's online privacy?* 06 23, 2022 tarihinde http://eprints.lse.ac.uk/87954/1/Livingstone_Parenting%20Digital%20Survey%20Report%203_Published.pdf adresinden alındı

Lupton, D., Pedersen, S., & Thomas, G. M. (2016). Parenting and Digital Media: From the Early Web to Contemporary Digital Society. *Sociology Compass*, 10(8), 730-743. doi: [10.1111/soc4.12398](https://doi.org/10.1111/soc4.12398).

Metin, O., & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 273-294. doi: [10.18037/ausbd.1227356](https://doi.org/10.18037/ausbd.1227356).

Miles, M.B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. Thousand oaks. CA: Sage Publications.

Nielsen. (2015). *Global Trust in Advertising Survey: Winning Strategies for an Evolving Media Landscape*. 05 01, 2022 tarihinde <https://www.nielsen.com/content/dam/niensenglobal/apac/docs/reports/2015/nielsen-global-trust-inadvertising-report-september-2015.pdf> adresinden alındı

Oswald, M., James, H., & Nottingham, E. (2016). The not-so-secret life of five-year-olds: Legal and ethical issues relating to disclosure of information and the depiction of children on broadcast and social media. *Journal Of Media Law*, 8(2), 198-228. doi: [10.1080/17577632.2016.1239942](https://doi.org/10.1080/17577632.2016.1239942).

Öztürk, E., & Şener, G. (2018). Modada Nüfuz Pazarlaması: Mikro Instabloggerların Ürün Yerleştirme Uygulamaları. *Selçuk İletişim*, 11(1), 382-412. doi: [10.18094/josc.339103](https://doi.org/10.18094/josc.339103).

Peltekoglu, F. B., & Askeroğlu, E. D. (2020). Dijital Ortamda Kurum İçi İletişim: İşletmelere Yönelik Bir Araştırma. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*(35), 1-18. doi: [10.17829/turcom.693378](https://doi.org/10.17829/turcom.693378).

Sevinç, S. (2012). *Pazarlama İletişiminde Sosyal Medya*. İstanbul: Optimist Yayınevi.

Sine, R., & Yorgancı, D. P. (2017). Yeni Medya Ve Metalaşan Annelik: Instagram Anneliği Üzerine Bir Odak Grup Çalışması. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(8), 399-412. doi: [10.17121/ressjournal.882](https://doi.org/10.17121/ressjournal.882).

Singh, M., & Stephanie, D. (2012). *Social media marketing for dummies* (Cilt 3). USA: Wiley Publishing.

Steinberg, S. B. (2017). Sharenting: Children's privacy in the age of social media. *Emory Law Journal*, 66(4), 839-884.

Şahin, D. (2019). Nüfuz pazarlaması (Influencer marketing) : Youtuberlar üzerine bir araştırma. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 47-57. doi: [10.18221/bujss.553177](https://doi.org/10.18221/bujss.553177)

Tabellion, J., & Esch, F. R. (2019). Influencer Marketing and Its Impact on the Advertised Brand. E. Bigne, & S. Rosengren içinde, *Advances in Advertising Research X* (s. 29-41). Wiesbaden: Springer Gabler.

Tapinfluence & Influitive Influencers. (2014). *What's the difference?* 05 01, 2022 tarihinde http://pages.tapinfluence.com/hs-fs/hub/256900/file-2517585402-pdf/Influencers_vs_Advocates_-_Whats_the_Difference_eBook_Final_v2.pdf adresinden alındı

Tavşancıl, E., & Aslan, E. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.

Tekin, E. (2023). İktisat Psikolojisi Bağlamında Birey ve Birey Algısı. Dündar O. (Ed.) *Sosyal Bağlamda İktisadi Düşünce*. (s. 37-52). Gazi Kitabevi.

Topal, İ., & Nart, S. (2017). Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim Davranışlarının Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi: Facebook Örneği. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 6(12), 127-144.

Toye, F., Seers, K., & Barker, K. (2020). "It's like she's talking about me" - Exploring the value and potential impact of a YouTube film presenting a qualitative evidence

synthesis about chronic pain: An analysis of online comments. *Canadian Journal of Pain*, 4(3), 61-70. doi: [10.1080/24740527.2020.1785853](https://doi.org/10.1080/24740527.2020.1785853).

Udenze, S., & Bode, O. S. (2020). Sharenting in Digital Age: A Netnographic Investigation. *IJDI-ERED*, 9(1), 29-34. doi: [10.13140/RG.2.2.14790.29761](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.14790.29761).

Urban Dictionary. (2021). *Sharenting*. 06 23, 2022 tarihinde <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Sharenting> adresinden alındı

Veirman, M., Cauberghe, V., & Hudders, L. (2017). Marketing Through Instagram Influencers: The Impact of Number of Followers And Product Divergence on Brand Attitude. *International Journal of Advertising*, 36(5), 798-828. doi: [10.1080/02650487.2017.1348035](https://doi.org/10.1080/02650487.2017.1348035).

Wagner, A., & Gasche, L. A. (2018). Sharenting: Making decisions about other's privacy on social networking sites. *Publications of Darmstadt Technical University, Institute for Business Studies (BWL)*, 977-988.

Weinberg, T. (2009). *The new community rules: Marketing on the social web*. O'Reilly Media Inc.

Yaşar Üniversitesi. (2019). *Sosyal medyanın dijital babaları*. 04 08, 2022 tarihinde <https://haber.yasar.edu.tr/teknoloji/sosyal-medyanin-dijital-babalari.html> adresinden alındı

YAZICI, T., & Özel, M. (2017). Sosyal medyada anneliğin eğitim ve etkileşim boyutu: Instagram üzerine bir inceleme. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(5), 1715-1730.

Etik Liderlik ile Performans Arasındaki İlişkinin Bibliyometrik Olarak İncelenmesi

Burcu Turan Torun ¹

Elif Çelik ²

Öz

Etik liderlik beklenen örgütsel sonuçları etkilemede önemli rol oynaması sebebiyle örgütün amaçlarına ulaşması için kullanılan bir kavramdır. Alan yazın incelendiğinde etik liderliğin bir organizasyon içindeki çalışanların davranışları, iş performansı, örgütsel bağlılık ve iş tatmini gibi önemli faktörler üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. Bir liderin etik davranışları ve liderlik tarzı, çalışanların iş performansını artırır, örgütsel bağlılıklarını güçlendirir ve iş tatminlerini artırır. Bu da genel olarak işyerinde performans artışı oluşmasına için zemin oluşturur. Web of Science veri tabanına göre 2003 yılında yapılan ilk çalışmadan itibaren günümüze kadar performans ve etik liderliği aynı anda konu edinen 1.137 esere rastlanmaktadır. Literatür taraması şeklinde planlanan çalışmanın belirli bir sistematik içinde oluşturulması maksadıyla bibliyometrik analiz kullanılmıştır. Bu kapsamda en büyük akademik veri tabanı olan Web of Science' da "Ethical Leadership" and "performance" kriterleri girilmiş, 2021-2022-2023 yıllarında yayınlanan makaleler belirlenerek toplam SSCI düzeyde 318 makale bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Yapılan çalışmada dönüştürücü liderlik 60 defa tekrarlanarak en çok tekrarlanan 4 kelime olduğu belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde, etik liderlik, dönüştürücü ve otantik liderlik tarzı ile kavramsal benzerlik göstermesi açısından eleştirel bir yön kazanmıştır. Web of Science veri tabanından eserlere ilişkin bilgiler bibtex formatında alınarak, R 4.2.1 versiyona bağlı olarak bibliometrix programda incelenmiştir. 2021 ile 2023 yılları arasında yayınlanmış 318 makale 122 farklı dergide yayınlanmıştır. Toplam 929 yazar tarafından kaleme alınan eserlerin 18 âdeti tek yazarlı olarak 15 yazar tarafından yazılmıştır. Belirlenen 318 eserde toplam 19.973 atıf yapılmış makale başına ortalama 62,81 atıf bulunduğu belirlenmiştir. Etik liderlik ile performans arasında literatür incelendiğinde düşük ve orta düzeyde bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik Liderlik, Liderlik, Etik, Performans, Bibliyometrik Analiz

Turan Torun, B., & Çelik, E. (2024). Etik Liderlik ile Performans Arasındaki İlişkinin Bibliyometrik Olarak İncelenmesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 2057-2078. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1350125>

Geliş Tarihi	25.08.2023
Kabul Tarihi	09.11.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Van, Türkiye, burcuturan@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1963-9368

2 Dr,Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim Uzmanı, ÇASGEM, Ankara,Türkiye, elif.celik@csbg.gov.tr , ORCID:0000-0001-5803-5183

A Bibliometric Investigation of the Relationship between Ethical Leadership and Performance

Burcu Turan Torun¹

Elif Çelik²

Abstract

Ethical leadership is a concept used for the organization to achieve its goals because it plays an important role in affecting the expected organizational results. When the literature is examined, there are studies showing that ethical leadership has a positive effect on important factors such as the behavior of employees within an organization, job performance, organizational commitment and job satisfaction. A leader's ethical behavior and leadership style increase the job performance of employees, strengthen their organizational commitment and increase their job satisfaction. According to the Web of Science database, since the first study conducted in 2003, there are 1,137 works that have addressed performance and ethical leadership at the same time. Bibliometric analysis was used to create the study planned as a literature review within a certain systematic framework. In this context, the "Ethical Leadership" and "performance" criteria were entered Web of Science, and articles published in 2021-2022-2023 were determined and a total of 318 articles at the SSCI level were subjected to bibliometric analysis. In the study, it was determined that transformational leadership was the most repeated 4 words by being repeated 60 times. When the literature was examined, ethical leadership gained a critical aspect in terms of its conceptual similarity with transformational and authentic leadership styles. Information on the works from the Web of Science database was taken in bibtext format and examined in the bibliometrix program based on R 4.2.1 version. 318 articles published between 2021 and 2023 were published in 122 different journals. 18 of the works written by a total of 929 authors were written by 15 authors as single authors. It was determined that a total of 19,973 citations were made in the 318 works determined, and an average of 62.81 citations per article were found. When the literature was examined between ethical leadership and performance, it was seen that there was a low and medium level relationship.

Keywords: Ethical Leadership, Leadership, Ethic, Performance, Bibliometric Analysis.

Turan Torun, B., & Çelik, E. (2024). A Bibliometric Investigation of the Relationship between Ethical Leadership and Performance, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2057-2078. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1350125>

Date of Submission	25.08.2023
Date of Acceptance	09.11.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

1 Assoc. Prof. Dr., Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management, Van, Türkiye, burcuturan@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1963-9368

2 Dr., Labor and Social Security Education Specialist, ÇASGEM, Ankara, Türkiye, elif.celik@csgb.gov.tr, ORCID:0000-0001-5803-5183

Giriş

Liderlik, beklenen örgütsel sonuçları etkilemede çok önemli bir rol oynamaktadır ve bu hedeflere ulaşmak için liderlik bir araç olarak hizmet etmektedir. Enron, WorldCom mali dolandırıcılıkları, Sanlu lekeli süt tozu olayı ve Foxconn olayı ile ilgili skandalların açıklanmasıyla birlikte, kurumsal etik meseleler dünya çapında ilgi odağı haline gelmiştir (Qin vd., 2014, s.975). Yaşanan gelişmeler sonucunda son 20 yıllık süreçte liderliğin ahlaki boyutu çok daha fazla ilgi uyandırmıştır. Bu kapsamda etik liderlik, liderlik teorisi çalışmasında popüler bir konu haline gelmiştir. Bunun nedeni, önemli sayıda çalışmanın etik davranışın liderlerin güvenilirliğinin temel unsurlarından biri olduğunu ve takipçilerin tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermesidir (Chamtitigul ve Li, 2021, s.241). Bu, kısmen kurumsal ve siyasi skandallarla ve aynı zamanda iş dünyasının sadece hissedarlar için değil tüm paydaşlar için olumlu sonuçlara hizmet etmesi ve teşvik etmesi gerektiği konusunda artan bir anlayışla körüklenmektedir (Banks vd., 2021, s.1). Ahlaki davranışı teşvik etmeye vurgu yapan etik liderlik, yaşanan sorunlar nedeniyle çalışanların etik davranışlarını geliştirmeye yönelik bir liderlik tarzı olarak daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır (Schwepker ve Dimitriou, 2021, s.2).

Etkili liderliğin önemli bir unsuru olarak etik hakkındaki modern görüş, Aristoteles ve Plato gibi eski düşünürlerin düşüncelerini yansıtmaktadır. Etik liderlik, kurumsal liderlerin etik olmayan davranışlarının kamuoyuna duyurulması nedeniyle son zamanlarda özellikle ilgi çekici olmuştur. “kârlılığın bir işin meşru bir amacı olduğunu, ancak etik hususlar tarafından denetlenmesi gerektiğini” savunulmaktadır (Qin vd., 2014, s.977). Etik liderlik kavramı etik davranış, iş performansı, örgütsel bağlılık ve iş tatmini dâhil olmak üzere olumlu iş sonuçlarını destekleyen ve pozitif ilişkili bir kavramdır. Etik liderlik işten ayrılma niyeti, üretken olmayan iş davranışı, iş stresi ve istismarcı denetim gibi olumsuz iş sonuçlarını engelleyen ve negatif ilişkili bir kavramdır (Bedi vd., 2016; Brown vd., 2005; Brown ve Mitchell, 2010; De Hoogh ve Den Hartog, 2008; Den Hartog ve Belschak, 2012; Treviño vd., 2003).

Etik liderlik konusunda birçok çalışma yapılmasına rağmen son zamanlarda performans üzerine yapılan çalışmaların sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. Önceki araştırmalar genellikle liderlerin etik davranışlarının ve değerlerinin önemini vurgularken, son zamanlarda araştırmacılar etik liderliğin iş performansı üzerindeki etkilerini daha fazla araştırmaya başlamışlardır. Genel olarak liderliği bibliyometrik olarak inceleyen çalışmaların (Bal ve Ufacık, 2024; Doğan vd., 2021; Ekşili ve Alparslan, 2016; Hsieh vd., 2023) etkin olduğu, etik liderliği tek başına değerlendiren bibliyometrik çalışmaların (Azizoğlu ve Kıyat, 2023; Kütükçü ve Özen, 2023) olduğu görülmektedir. Etik liderlik ile performansı aynı anda değerlendiren bibliyometrik bir çalışmaya Google Scholar ve Web of Science üzerinden yapılan araştırma sonucunda ulaşılamamıştır. Etik liderlik ve performansı aynı anda değerlendiren mevcut çalışma bu yönüyle özgün bir eserdir. Web of Science veri tabanına göre 2003 yılında yapılan ilk çalışmadan itibaren günümüze kadar performans ve etik liderliği aynı anda konu edinen 1.137 esere rastlanmaktadır. Söz konusu eserlerin 831 âdeti sosyal bilimlerin en saygın indeksleme grubu olan Social Sciences Citations Index (SSCI) da yer almaktadır. Söz konusu SSCI düzeyde eserlerin 381 âdetinin son üç yıllık (2021-2022-2023) periyotta yazılması büyük bir ilgi uyandırmıştır. Buradan hareket ile yapılan çalışmanın amacı etik liderlik ile performans arasındaki ilişkiyi sistematik literatür taraması şeklinde açıklamaktır.

Sistemantik literatür taraması için bibliyometrik bir öngörü ile Bibliometrix (Aria ve Cuccurullo, 2017, s.959) eklentisinden faydalanılmıştır. Bibliyometri, dergi makaleleri ve bunlara eşlik eden alıntı sayıları gibi yayınlara niceliksel analiz ve istatistiklerin uygulanmasıdır. Yayın ve alıntı verilerinin niceliksel değerlendirmesi artık hemen hemen tüm bilim alanlarında bir bilimsel topluluğun büyümesini, olgunluğunu, önde gelen yazarlarını, kavramsal ve entelektüel haritalarını, eğilimlerini değerlendirmek için kullanılmaktadır (Cuccurullo vd., 2016, s.596). Yapılan çalışmada da söz konusu unsurlara yer verilerek yeni araştırmalar için öngörü oluşturulması planlanmaktadır.

Etik Liderlik

Etik liderliğe sahip lider, normatif olarak doğru davranışlar sergiler ve takipçilerini bu tür doğru davranışları geliştirmeleri için etkilemektedir (De Hoogh ve Den Hartog, 2008, s.297). Etik liderlik, ahlaki kişi kaynağı (dürüstlük, adalet, güvenilirlik ve başkaları için endişe dahil olmak üzere kişisel özellikler) ve ahlaki yönetici kaynağı (takipçiler arasında etik davranışları beslemeyi ve etik olmayan davranışlarını önlemeyi amaçlayan çabalar ve eylemler) olmak üzere iki ahlaki kaynaktan beslenmektedir (Brown vd., 2005, s.120). Ahlaki insan kaynağı ile etik liderler, kişisel çıkar yerine özgeciliğe dayalı olarak hareket eder ve önyargılardan arınmıştır. Hiçbir durumda etik ilkelerinden ve standartlarından ödün vermezler (Dimitriou ve Schwepker, 2019, s.671). Etik lider, takipçileri arasında samimiyet, dürüstlük, paydaş çıkarları ve sürdürülebilirlik ile ilgili endişeleri ahlaki kurallara olarak çözümlenmekte ve teşvik etmektedir (Sayğan Tunçay, S. ve Sayğan Yağız,2020,s.763). Etik lider ayrıca adaletle liderlik ederek, çalışanların refahı için endişelerini ifade ederek ve müşteri hizmetleri mükemmelliği gibi normatif olarak uygun davranışları ödüllendirerek bir iş kaynağını temsil etmektedir (Tuan ve Ngan, 2021, s.2).

Eisenbeiss (2012, s.794), etik liderlerin davranışlarına dört normatif ilkenin rehberlik etmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu ilkelerin;

- İlki, etik liderlerin “başkalarına haysiyet ve saygıyla davranmalarını ve onları araç değil, amaç olarak görmelerini” ima eden insanlı yönelimdir.
- İkincisi adalet yönelimidir: etik liderler “adil ve tutarlı kararlar alırlar ve başkalarına karşı ayrımcılık yapmazlar”.
- Üçüncü normatif ilke, “liderlerin başarıya ilişkin uzun vadeli görüşlerine ve toplumun ve çevrenin refahına yönelik kaygılarına” atıfta bulunan sorumluluk ve sürdürülebilirlik yönelimidir.
- Dördüncü normatif ilke, “ılımlılık, alçakgönüllülük ve dengeli davranış” ile ilgili olan ılımlılık yönelimidir.

Bu dört ilke, etik liderlerin tüm nitelendirmelerinde görülmektedir: (a) dürüstlük ve yüksek etik standartlar sergilerler, (b) davranışlarını bencil güdülerden ziyade özgecil amaçlara dayandırır, (c) takipçilerine önem verirler ve onlara adil davranırlar ve (d) Etik ile ilgili açık iletişimde bulunun ve takipçilerin etik davranışlarından sorumlu ve sorumlu tutulması için pekiştirme araçları kullanırlar (Banks vd., 2021; Belle ve Cantarelli, 2019; Dey vd., 2022; Dimitriou ve Schwepker, 2019; Tuan ve Ngan, 2021).

Bazı etik liderlik tanımları incelendiğinde; Giessner vd. (2015, s.2) tarafından “Ahlak, etik liderin benlik kavramının önemli bir parçası ve aynı zamanda liderlerin her hareket tarzı için yol gösterici ilke olmalıdır” şeklinde söylenmiştir. Brown ve Mitchell (2010, s.598) tarafından “Etik liderlik davranışı, iş yerinde etik standartları ve etik davranışları teşvik

etmek ve teşvik etmek için liderlerin yönetsel güçlerini ve liderlik konumlarını nasıl kullandıklarıyla ilgilendir. Etik liderler hem güçlü bir ahlaki yönetici hem de ahlaki bir insan olmalıdır” şeklinde ifade edilmiştir. De Hoogh ve Den Hartog (2009, s.338) tarafından “Etik liderlik, bir liderin grup faaliyetlerini sosyal açıdan sorumlu bir şekilde örgütsel hedeflere ulaşmada etkileme süreci olarak tanımlanır” şeklinde belirtilmiştir.

Kouzes ve Posner (1992, s.480) tarafından “Etik liderlik, liderliğin takipçilerle karşılıklı bir ilişki olduğunu kabul ederek, sevginin iyileştirici ve enerji verici güçleri açısından görülebilir. Liderin misyonu hizmet etmek ve desteklemektir ve liderlik tutkusu şefkatten gelir” şeklinde ifade edilmiştir. Buradan hareket ile etik liderliğin, deontolojik ve teleolojik teoriler dâhil olmak üzere etik alanındaki iki ana teorik bakış açısı ile özetlendiği görülmektedir. Deontoloji teorisi, araştırmacının davranışsal özelliklerini önemini vurguladığı, bireysel bir yaşamdaki ahlaki yükümlülükler çalışmasını tanımlarken, teleolojik perspektif, bir eylemin ahlaki açısından sonucuna vurgu yapmaktadır (Sharma vd., 2019, s.720).

Etik liderlik kavramının dört bileşenden oluştuğunu öne sürülmüştür (Brown vd., 2005; Brown ve Treviño, 2006; Treviño vd., 2003). İlk olarak, sorumluluk alma ve başkalarına saygı gösterme gibi astların gözünde normatif olarak uygun davranışlar sergileyen etik liderler, astları tarafından meşru ve güvenilir rol modelleri olarak görülmektedir (Brown ve Mitchell, 2010, s.583). İkincisi, etik liderler, astlarıyla etik konular hakkında iki yönlü iletişim kurarlar. Astlarıyla sadece etik hakkında konuşmak ve onlar için etik bir şekilde hareket etmenin önemini vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda astları endişelerini dile getirmeye ve geri bildirim sağlamaya teşvik etmektedir (Avey vd., 2012, s.25). Bu sayede çalışanın gelecekteki ahlaki yüklü etkileşimler ve kararlar için etik zihniyetinin oluşturulması sağlanmaktadır (Eva vd., 2019, s.637). Üçüncüsü, etik liderler etik standartlar oluşturur ve astlarını etik davranışlarına veya yanlış davranışlarına göre ödüllendirerek veya disipline ederek astlarının bu standartlara uymasını sağlar (Treviño vd., 2003, s.18). Son olarak, etik liderler karar verirken etik ilkeleri dikkate alır ve karar verme sürecinin astları tarafından gözlemlenebilir olmasını sağlamaktadır. Birlikte ele alındığında, çalışanların gözlemediği, içselleştirdiği, taklit ettiği davranışlar ile davranışların çalışanlar üzerinde etkisinin olduğunu gösteren geri bildirimler alınarak astların ödüllendirilmesi sağlanmaktadır (Eva vd., 2019, s.638).

Son zamanlarda yapılan çalışmalar, etik liderliğin takipçi sonuçları üzerindeki olumlu etkileri ile ilgili olarak önemini göz önüne alarak organizasyonları sürdürülebilir kılmaktadır. Liderlerin etik davranışları ve davranışları, işyerinde etik uygulamaları geliştirmek için son yıllarda giderek daha önemli bir tartışma haline gelmiştir (İlyas vd., 2020, s.195). Liderlerin takipçilerine gönderdiği etik davranış, söylem ve hareketleri hem derecesini hem de türünü potansiyel olarak tahmin eden birkaç değişken kümesinde gruplanabilmektedir (Banks vd., 2021, s.6):

- Lider merkezli: Liderin ahlaki kimliğinin takipçileri üzerindeki etkisini belirtmektedir. Özellikle liderler hem düşünce, davranış, yaşayış biçimi ve davranışları ile astlarına örnek olmaktadır. Ahlaki yöneticiler, güçlendirme sistemlerini uyarlamak, etik iletişim kurmak ve kişileri uygun davranıştan sorumlu tutmak için etik davranış için rol modeli olarak hizmet ederek işletmede ki etik uygulamaları motive etmektedir (Den Hartog ve Belschak, 2012, s.35; Wood vd., 2021, s.2).

- Takipçiye özel: takipçilerin değerleri; özellikle, eğer birden fazla takipçi birbiriyle örtüşen değerlere sahipse, liderler bu değerleri işaret etmeye daha meyilli olabilmektedir. Tüm takipçiler dini görüşlere ağırlık veriyorsa liderde benzer bir metod uygulayarak onların değerlerine saygılı olarak onları yönlendirebilmektedir.
- Duruma özel: Örgütsel yapıya uygun olarakta lider tarafından yönlendirmeler yapılabilir. Özellikle örgütlerde etik iklimi oluşturmak adına daha fazla bir etkileşim söz konusu olabilmektedir (Goswami vd., 2020, s.123).

Etik liderliğe birçok teori kaynaklık etmekte ve etkilenmektedir. Bunlardan bazıları: sosyal öğrenme teorisi (Bandura, 1977), yükleme teorisi (Kelley ve Michela, 1980), sinyal teorisi (Connelly vd., 2011) ve paydaş teorisi (Harrison vd., 2010). Bahsedilenlerin dışında da birçok teori bulunmak ile beraber konun içeriğinden sapmamak adına etik etki teorisinin (Promislo vd., 2013) söz konusu araştırmada kullanıldığını belirtmek gerekir. Etik liderlik, etik etki teorisi bağlamında düşünüldüğünde, iş stresini azaltmaya ve performans kalitesini artırmaya hizmet etmektedir. Etik etki teorisi kısaca belirtmek gerekirse, örgütteki etik olmayan davranışların çalışanların iş stresini ve bunun sonucunda da refahlarını olumsuz etkileyebileceğini öne sürmektedir. Sonuç olarak, işverenler, etik olmayan davranışların etkilerini yöneterek iş stresini azaltabilir ve çalışanların refahını iyileştirebilmektedir. Bunun bir sonucu olarakta iş gören performansının artması beklenmektedir (Promislo vd., 2013, s.3).

Performans ve Etik Liderlik

Performans ölçümünün kökenleri on üçüncü yüzyıla kadar uzanmaktadır. Floransalı tüccarlar, ticari faaliyetlerin daha verimli yürütülmesine katkıda bulunan çift girişli bir muhasebe sistemi oluşturmuşlar. Başlangıçta sahibinin sermaye yatırımlarını ölçmek için kullanılan bu sistem zamanla çalışanların performanslarını ölçmek içinde evrilmiştir (Cuccurullo vd., 2016, s.597). Sonuçlara odaklı ve sonuçlara göre yönetim, stratejileri, yapıları ve insanları uyumlu hale getirmek için devam eden bir süreç halinde sürekli çıktılarını incelemektedir. Performans ölçümü, performans göstergelerinin sürekli olarak ölçülmesi ve kontrol edilmesi ile ilişkilendirilmektedir (Kaplan ve Norton, 2007, s.139). Çok sayıda çalışma, örgütler için etik liderliğin performans üzerindeki olumlu sonuçlarını göstermektedir (Bahadori vd., 2021; Den Hartog ve Belschak, 2012; Kalshoven vd., 2011; Yukl, 2008; Yukl vd., 2013). Etik liderlik ile davranış performansı arasında düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki (Badrinarayanan vd., 2019), etik liderlik ile operasyonel, ticari ve ekonomik performans arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki (Kim ve Thapa, 2018), etik liderlik ile görev performansı arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki (Yang ve Wei, 2017), etik liderlik ile grup performansı arasında düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki (Peng ve Lin, 2017), etik liderlik ile işgören performansı arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki (Zehir vd., 2019) belirlenmiştir. Örnekleri çoğaltmak mümkün olmak ile birlikte kısaca belirtmek gerekirse literatüre göre etik liderlik ile performans arasında düşük veya orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır.

Performans örgütler için önemli bir gösterge olmaktadır. Ancak etik değerlerin dışına çıkılması ve yanlıcı bir performans grafiğinin sunulması maalesef çok kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Geçtiğimiz yıllarda Enron ve Worldcom skandalları nedeniyle küresel iş dünyasında etik uygulamalar konusunda güçlü bir farkındalık yaratılmıştır.

Wells Fargo'nun müşterilerin bilgisi olmadan hesap açmaya yönelik yasadışı iş uygulaması, Volkswagen'in emisyon skandalı, Toshiba'nın muhasebe skandalı ne yazık ki ders alınmadığını ortaya koymaktadır (Lee vd., 2019, s.822). Bu nedenledir ki etik liderliğe olan ilgi artmıştır. Ampirik çalışmaların ve meta-analizlerin çoğu, etik liderliğin iş tutumları ve iş performansı gibi bireysel ve örgütsel sonuçlar üzerindeki olumlu etkilerini göstermesi ilgilinin artmasının ana nedenidir (Alkhadra vd., 2022; Brown ve Treviño, 2006; Chamtitigul ve Li, 2021; Dey vd., 2022; Strydom, 2021; Zaim vd., 2021; Zheng vd., 2021) . Etik olmayan liderler, hilelerini halktan gizleyebilir ve kısa vadede yüksek karlar elde edebilirler, ancak uzun vadede etik olmayan ve yasadışı olarak bunun yapılması zordur. Etik liderlik, sürdürülebilir başarı için hem reçete hem de garantidir (Qin vd., 2014, s.977). Etik liderlik, örgüt düzeyinde etik ve prosedürel adalet iklimlerini teşvik ederek örgüt performansının geliştirilmesini sağlamaktadır (Nguyen vd., 2021, s.1).

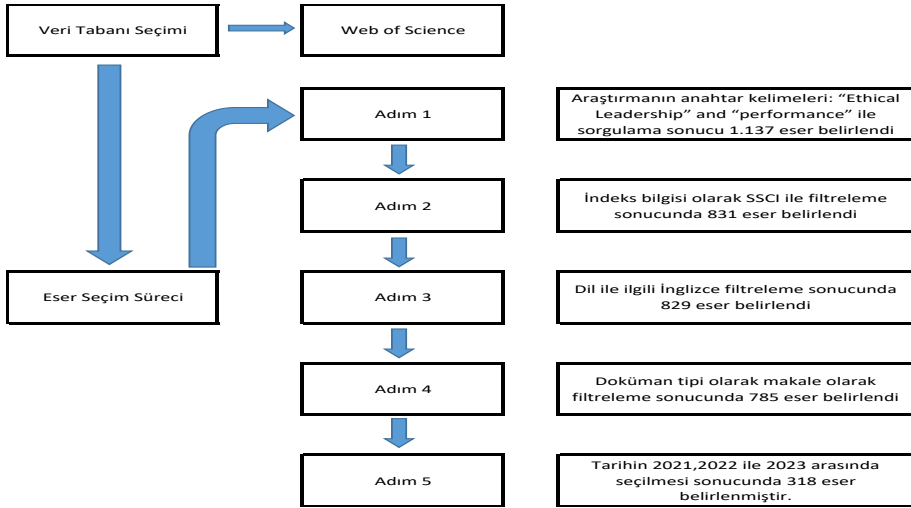
Yaşanan olaylardan, etik olmayan davranışların müşteri kaçırma üzerinde daha fazla etkisi olduğu görülmektedir. Etik olmayan davranışların finansal riskleri ve maliyetleri artıracağı gibi şirketin değerini düşüreceğini ve bunun da paydaşlara getirisini azaltacağı bilinmektedir. Etik olmayan davranışların bir örgütte verimlilik ve performansın düşmesini etkilediğine inanılmaktadır (Aryati vd., 2018, s.233). Bu husus Sosyal Bilgi İşleme Teorisi (Salancik ve Pfeffer, 1978) ile açıklanmaktadır. Teori, bir bireyin tutum ve davranışının yalnızca kişisel ihtiyaçlardan veya hedeflerden değil, aynı zamanda işyerindeki bir dizi sosyal ipucundan da etkilendiğini öne sürer. Çalışanlar davranışsal seçimlerle karşı karşıya kaldıklarında, genellikle üstlerinden ipuçları ve destek arayabilirler (Abuzaid, 2018, s.188). İşyerinde liderler, örgüt kültürünün önemli bir yönünü oluşturur ve bu nedenle çalışanlar için önemli bir bilgi kaynağı görevi görür (Liu vd., 2020, s.220). Etik liderler, grup üyelerini öğrenmeye katılmaya teşvik ettikçe ve değer odaklı yaklaşımları teşvik ederek sürecin sonuçlar üzerindeki önemini özetledikçe, takipçilerin davranışları zamanla kendi kendini güçlendiriyor (Walumbwa vd., 2011, s.206). Bir lider, takipçileri için bir rol model olabilir ve onları önceden tanımlanmış hedeflere ulaşmak için doğru yaklaşımları ve yolu benimsemeye motive edebilir. Liderler, işlevsel alanlarında mükemmel performansa ulaşmak için uygun bir işleyiş tarzı sergilerler. Böylece, bir organizasyonda başkalarının taklit etmesi için bir rol modeli temsil ederler (Sharma vd., 2019, s.714).

Yöntem

Araştırma Modeli

Literatür taraması şeklinde planlanan çalışmanın belli bir sistematik içerisinde oluşturulması amacıyla öncelikle kullanılacak veri tabanının seçimi yapılmıştır. Web of Science veri tabanı Dünyanın en büyüğü olması sebebiyle öncelik kazanmıştır. Belirtilen veri tabanı dışında Scopus, PubMed gibi uluslararası veri tabanları olduğu gibi TRDİZİN gibi ulusal veri tabanları da kullanılabilmesi mümkündür. Sosyal bilimler açısından hem doçentlik kriterleri hem de TÜBİTAK tarafından hazırlanan teşvik listeleri bazında düşünüldüğünde Web of Science veri tabanı üzerinde karar kılınmıştır. Söz konusu veri tabanında "Ethical Leadership" and "performance" kriterleri girilmiş ve 1.137 esere ulaşılmıştır. Verilerin daha güncel olması ve uluslararası alandaki etkinliğin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla bazı tercihlerde bulunulmuştur. Söz konusu tercihler çalışmanın amacına uygun olarak son üç yıllık periyodun değerlendirilmesi ve etik

konusundaki ihtiyaç ile gelişimin bağlamını belirlemek amacıyla literatüre uygun (Najam ve Mustamil, 2020; Tigre vd., 2023; Vieira vd., 2022) olarak gerçekleştirilmiştir. Uygulanan sistematik yöntem Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Yapılan sistematik seçimin daha iyi bir şekilde yorumlanması ve sonuçların anlaşılandırılması için veri analizinin bir sistematik halinde yapılması uygun olacaktır.

Veri Analizi

Bibliyometrik analiz, belirli bir bilimsel araştırma konusunun gelişimini analiz etmek, yayınların profilini oluşturmak ve kanıtların gelişimi ve tespit edilen boşluklara dayanarak gelecekteki araştırmalardaki eğilimleri tespit etmek için istatistiksel yöntemlerin uygulanmasından oluşmaktadır (De Bakker vd., 2005, s.285). Bibliyometrik analiz, etkiyi ölçmek için bilimsel çalışmaların tarihini analiz eden yazılı yayınların incelenmesinde niceliksel bir çalışma şeklidir (Sayğan Tunçay, S. ve Sayğan Yağız,2020,s.271). Daha yüksek etkiye sahip çalışmaları ve yazarları belirlemek ve geleceğe yönelik öngörülere katkıda bulunan araştırma konularını analiz etmek için kullanılan bir metodolojidir (Fahimnia vd., 2015, s.103). Söz konusu üstünlükleri nedeniyle yapılan literatür taraması şeklindeki araştırmanın bibliyometrik analiz metodu ile incelenmesi planlanmıştır. Bibliyometrik analiz için yaygın olarak VOSViewer veya R Analyse programına bağlı bibliometrix eklentisinin kullanıldığı görülmektedir (Aparisi-Torrijo ve Ribes-Giner, 2022; Bauwens vd., 2022; Santos vd., 2023; Vedula ve Agrawal, 2023). Bibliometrix daha fazla analiz yaparak, daha etkin sonuçlar vermesi sonucunda araştırma için tercih edilen yöntem olmuştur (Karatepe vd., 2023, s.86-87).

Araştırma Evreni

Web of Science veri tabanından eserlere ilişkin bilgiler bibtex formatında alınarak, R 4.2.1 versiyona bağlı olarak bibliometrix programda incelenmiştir. 2021 ile 2023 yılları arasında yayınlanmış 318 esere ulaşılmış, söz konusu eserler 122 farklı dergide yayınlanmıştır. Toplam 929 yazar tarafından kaleme alınan eserlerin 18 adeti tek yazarlı olarak 15 yazar tarafından yazılmıştır. Belirlenen 318 eserde toplam 19.973 atıf yapılmış

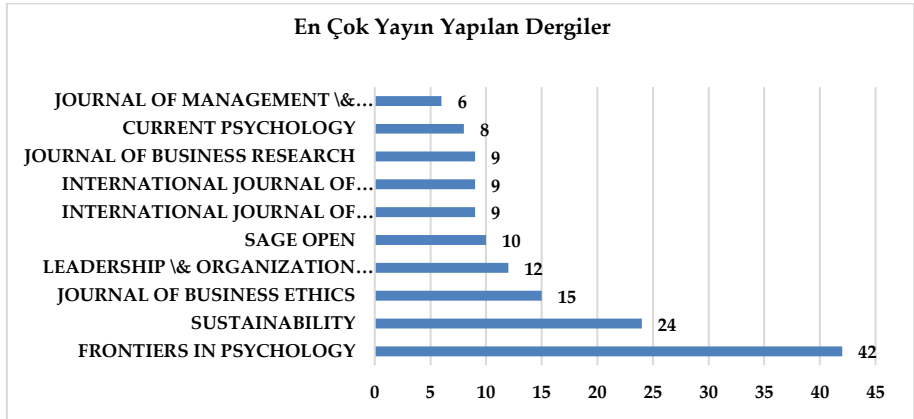
makale başına ortalama 62,81 atıf bulunduğu belirlenmiştir. Araştırma evrenine ilişkin detay bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya İlişkin Veriler

Değişkenler	Veri Sonuçları
Veri Seti Hakkında Ana Bilgiler	
Zaman Aralığı	2021:2023
Kaynaklar (Dergi)	122
Makale Sayısı	318
Yıllık Yayınlanan Makale Sayısının Artış Oranı	9,21
Ortalama Makale Yaşı	0,95
Makale Başına Düşen Atıf Sayısı	5,597
Atıf Sayısı	19.973
Doküman İçeriği	
Anahtar Kelimeler + (ID)	831
Yazarın Anahtar Kelimeleri (DE)	1.101
Yazarlar	
Yazarlar	929
Tek yazarlı dokümanların yazarları	15
Yazar İşbirliği	
Tek yazarlı dokümanlar	18
Doküman Başına Ortak Yazarlar	3,34
Uluslararası ortak yazarlık %	43,40
Döküman Türü	
Makale	275
Makale: Erken Erişim	43

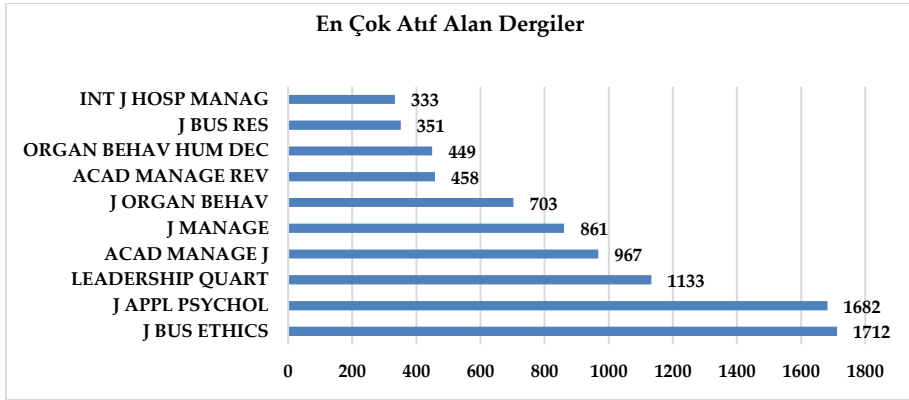
Bulgular

Yapılan çalışma, belirli disiplinlerin, bilimsel alanların veya araştırma alanlarının kavramsal, entelektüel ve sosyal olarak nasıl yapılandırıldığını açıklayan bibliyometrik haritalar oluşturmayı amaçlayan özel bir bibliyometrik yaklaşımı, bilim haritalamasını benimsemektedir (van Eck ve Waltman, 2014, s.292). Bu tekniğin avantajı, belirli bir araştırma alanına bütünsel bir genel bakışa olanak tanırken aynı zamanda inceleyen in öznelliğini de en aza indirmesidir (Bauwens vd., 2022, s.225). Bulgular, en çok yayın yapan dergi, yazar, ülke değişkenleri ile yayına yapılan atıf ve diğer unsurları içerek şekilde planlanmıştır. En yayın yapılan dergilere ilişkin bilgiler Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. En Çok Yayın Yapılan Dergiler

2021 ile 2023 yılları arasında etik liderliğin performans ile ilişkisini/etkisini inceleyen 318 eser 122 farklı dergide yer almıştır. Şekil 2’de isimleri açıklanan 10 farklı dergide 144 eser yayınlanmış, söz konusu sayı toplam eserlerin tek başına %45,30’nu oluşturmaktadır. En çok eser “Frontiers in Psychology” dergisi tarafından yayınlanmış olup dergi İsviçre merkezli bir grubun yönetimindedir. Dergi 2022 yılı için kendi alanında 3.8 etki oranı ile 1. Çeyreklik (Q1) yer almaktadır. Söz konusu derginin liderlik ve performans konusuna bu kadar eğilmesi, son 3 yılda yaklaşık 18.000 adet makale yayınlaması ve nispeten yüksek makale işlem ücreti (3.280 Dolar) nedeniyle eleştirel bir yönü de bulunmaktadır.

Şekil 3. En Çok Atıf Alan Dergiler

En çok atıf dergilere ait bilgiler Şekil 3’te sunulmuştur. Söz konusu dergilerin başında Journal of Business Ethics gelmektedir. Söz konusu dergi uzun yıllardır iş ahlakı konusunda yayımlar yapmakta olup ünlü yayıncı Springer bünyesinde hizmet vermektedir. Derginin etki değeri 2022 yılı için 6.1 olup işletme alanında 2. Çeyreklik (Q2) etik alanında 1. Çeyreklik (Q1) listede yer almaktadır. Dergi 2021 yılında 406 makale, 2022 yılında 296 makale 2023 yılında ise 182 makale yayınlamıştır. Dergi özellikle etik konusunda yer alan makalelere yer vermektedir. Bu nedenledir ki etik liderlik ve performans konusunu aynı anda işleyen yayınların, atıflarının miktarı 19.973 olmasına ve dergi son üç yılda bu konuda sadece 15 makale yayınlamasına rağmen genel atfın 1.712 adet ile tek başına %8,57’sini almıştır.

Tablo 2. Bardford Saçılım Yasasına Göre Yayın Listesi

Sıra	Dergi İsmi	Frekans	Kümülatif Frekans	Bölge
1	Frontiers in Psychology	42	42	Bölge 1
2	Sustainability	24	66	Bölge 1
3	Journal of Business Ethics	15	81	Bölge 1
4	Leadership ve Organization Development Journal	12	93	Bölge 1
5	Sage Open	10	103	Bölge 1
6	International Journal of Environmental Research and Public Health	9	112	Bölge 1
7	International Journal of Hospitality Management	9	121	Bölge 2
8	Journal of Business Research	9	130	Bölge 2
9	Current Psychology	8	138	Bölge 2
10	Journal of Management ve Organization	6	144	Bölge 2

Bradford Saçılım Yasası, yayınların belirli bir konu etrafından toplanması ve bu konu özelinde dergilere kolaylıkla ulaşılması için tasnif edilmesi ve gereksiz zaman kaybı oluşmaması için dergiler belli bölgelere ayrılmıştır (Karatepe vd., 2023, s.88). Tablo 2’de

yer alan toplam 10 derginin ilk 6'sı toplam makalelerin tek başına %35,22'sini yayınlamıştır. Söz konusu ilk altı derginin incelenmesi araştırmacılara büyük kolaylık sağlayacaktır.

Tablo 3. Dergilerin h/g/m İndeksi Listesi

Dergi İsmi	h indeks	g indeks	m indeks	Toplam Atıf Sayısı	Yayın Sayısı	Yayınlanan İlk Makalenin Tarihi
Journal of Business Research	7	9	2,333	96	9	2021
International Journal of Hospitality Management	6	9	2,000	153	9	2021
Sustainability	6	8	2,000	90	24	2021
Frontiers in Psychology	5	10	1,667	131	42	2021
International Journal of Environmental Research and Public Health	5	9	1,667	116	9	2021
Journal of Business Ethics	5	9	1,667	85	15	2021
Leadership ve Organization Development Journal	4	9	1,333	98	12	2021
International Journal of Contemporary Hospitality Management	3	4	1,000	34	4	2021
Journal of Cleaner Production	3	4	1,000	66	4	2021
Journal of Knowledge Management	3	3	1,500	29	3	2022

H-İndeksi, yazarları veya yayının ürettiği birim yayın başına aldığı atıf miktarını gösteren önemli bir bibliyometrik göstergedir. Sistem kısaca yayın sayısına ve atıfa bağlı olarak artmaktadır (von Bohlen und Halbach, 2011, s.191). Örneğin: bir yazarın 5 eseri ve toplam da ise 10 atıf olduğunu düşündüğümüzde: Tek bir eser 10 atıf alırsa yazarın h-İndeksi 1 olur; iki eserden biri 2 atıf diğeri 8 atıf alırsa h-İndeksi 2 olur; üç eserden ikisi 3 atıf diğeri 4 atıf alırsa h-İndeksi 3 olur. Sistem bu şekilde işlemekte olup yazarların eserlerinin üretkenliği hakkında bilgi alma konusunda kolaylıklar sağlamaktadır. Tablo 3 incelendiğinde beklenin dışında Journal of Business Research'in ön planda olduğu görülmektedir. H-İndeksi ile g İndeksi birbirine yakın yada $g > h$ olacak şekilde bir izlenim göstermektedir. M-İndeksi ise atıfları yayın yılı ile karşılaştırıp değerlendirmektedir. Benzer kıyaslamalar yazarlar içinde yapılmaktadır.

Tablo 4. Yazarların h/g/m İndeksi Listesi

Yazar	h indeks	g indeks	m indeks	Toplam Atıf	Toplam Yayın Sayısı	İlk Yayın Tarihi
Islam, T.	3	3	1	126	3	2021
Lee, H.	3	3	1	26	3	2021
Luu, T.T.	3	5	1	32	6	2021
Wang, J.	3	3	1	35	3	2021
Wang, X.	3	5	1	26	5	2021
Ahmad, I.	2	2	0,667	33	2	2021
Ahmad, N.	2	2	0,667	62	2	2021
Ahmad, S.	2	2	0,667	95	2	2021
Badulescu, A.	2	2	0,667	5	2	2021
Beiranvand, S.	2	2	0,667	16	2	2021

Yazarlar bakımından da yukarıda bahsedilen ile aynı usullerin kullanıldığı bir değerlendirme yapılmaktadır. Tablo 4 incelendiğinde Talat İslam ile Saima Ahmad tarafından en çok atıf aldığı görülmektedir. Söz konusu yazarlar beraber çalışmakta "Leadership ve Organization Development Journal" dergisinde 2021 yılında yayınlanan "Promoting green behavior through ethical leadership: a model of green human resource management and environmental knowledge" adlı eserleri ile tek başına Web of Science

En çok yayın yapan ülkelerin belirlenmesi de bibliyometrik analiz açısından önemli bir değişken olarak yer almaktadır. Bir yazarın bulunduğu bir makalenin sorumlusu yazarın ülkesine göre belirlenmektedir. En çok yayın yapan ülkelere ilişkin olarak Çin Halk Cumhuriyeti en fazla yayını yapan ülke konumundadır. Çinli yazarların aynı ülke vatandaşları ile yazdığı (SCP) 63 makale var iken diğer ülke vatandaşları ile beraber (MCP) yazdığı 43 makaleye erişilmektedir. Çin tek başına 318 makalenin üçte birini yazmıştır. Detaylı bilgiler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Sorumlu Yazarların Bulunduğu Ülkelere Göre Dağılım Listesi

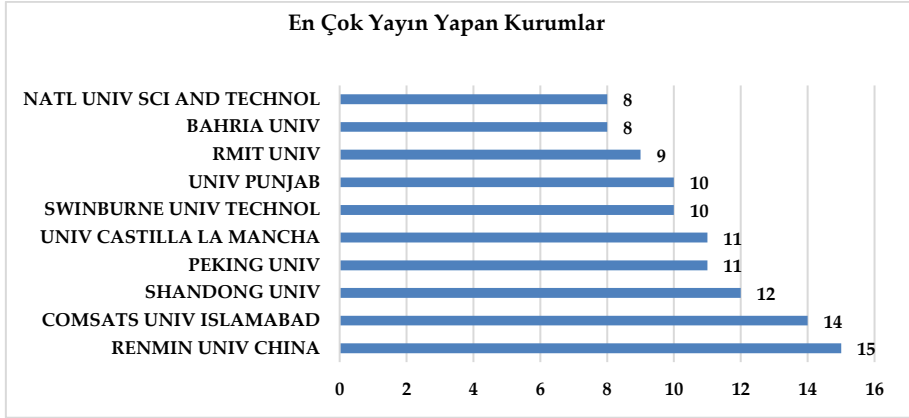
Ülke	Makale Sayısı	SCP	MCP	Frekans	MCP Oranı
Çin Halk Cumhuriyeti	106	63	43	0,333	0,406
Amerika Birleşik Devletleri	47	34	13	0,148	0,277
Pakistan	33	12	21	0,104	0,636
Güney Kore	14	11	3	0,044	0,214
Avustralya	13	6	7	0,041	0,538
Kanada	10	5	5	0,031	0,500
Birleşik Krallık	9	0	9	0,028	1,000
İspanya	8	5	3	0,025	0,375
Hindistan	6	5	1	0,019	0,167
Portekiz	5	3	2	0,016	0,400
Türkiye	5	4	1	0,016	0,200
Almanya	4	4	0	0,013	0,000

Yazarlar tarafından yapılan yayınlarının diğer kritik bir noktası yayına karşılık alınan atfı sayısal olarak görülmektedir. Bu kapsamda bir yayını bulunan ancak tek yayına 34 atfı alan İsveç'in ön plana çıktığını belirtmek gerekir. Detaylı bilgiler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Sorumlu Yazarların Bulunduğu Ülkelere Göre Dağılım Listesi

Ülke	Toplam Atf	Makale Başına Atf Ortalaması
Çin Halk Cumhuriyeti	447	4,22
Pakistan	327	9,91
Amerika Birleşik Devletleri	313	6,66
Avustralya	86	6,62
Kanada	63	6,30
Güney Kore	54	3,86
İran	47	15,67
Suudi Arabistan	42	14,00
Birleşik Arap Emirlikleri	38	12,67
Birleşik Krallık	36	4,00
İsveç	34	34,00
Hindistan	31	5,17
Türkiye	25	5,00
Almanya	23	5,75
Rusya	23	23,00

Aslında araştırmacılar için bu atf ve makale sayılarının önemi yıllık yayınlanan üniversite sıralamaları ile ortaya çıkmaktadır. Birim yayın başına atf çalışılan kurumun daha iyi sıralarda yer almasına yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda en çok yayın yapan kuruluşlara ilişkin bilgiler Şekil 8'de sunulmuştur.

Şekil 8. En çok Yayın Yapan Kurumlar

Birçok ülkede birden fazla üniversite bulunmaktadır. Bu kapsamda yazarların yayın yaptığı kurumlar incelendiğinde Çin Renmin Üniversitesi tarafından 15 yayın ile en fazla eserin ortaya konulduğu görülmektedir. En çok yapan kuruluşlar incelendiğinde çalışmaların ağırlıklı olarak Çin, Pakistan ve Avustralya'da bulunan üniversitelerde ki yazarlar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

Sonuç

Etik liderler, takipçilerinin ahlaki değerler konusunda net bir anlayışa sahip olmalarını sağlamak için çaba göstermektedir. Etik liderler, örgütteki çalışanların performans değerlendirmesini iyi kurulmuş etik ve çalışma standartlarına uygun olarak yerine getirmektedir. Takipçilerini ödül ve ceza mekanizma ve motivasyonlarıyla bu standartları takip etmeleri için etkilemektedir. Bu etki literatür incelendiğinde düşük ve orta düzeyde gerçekleştiği söylenebilir. Ancak örgüt yapısı, çalışanlar arasındaki ilişkileri çevre ve örgüt etkileşimini de içeren birçok etkiyi kapsar ve bu etkileşim birçok unsur arasındaki ilişkiyi güçlendirip zayıflatabilir.

Etik liderlik davranışının düşünceli ve güvenilir yönleri aracılığıyla yönetici ve çalışan arasında ilişkisel bağlılıklar yaratılabilmektedir. Brown ve diğerlerine göre bu davranışlar, dönüşümcü liderliğin idealleştirilmiş etki bileşeni ile yakından ilişkilidir ve yapılan çalışmada dönüştürücü liderlik 60 defa tekrarlanarak en çok tekrarlanan 4 kelime olduğu belirlenmiştir. Literatür incelendiğinde, etik liderlik, dönüştürücü ve otantik liderlik stili ile kavramsal benzerlik göstermesi açısından eleştirel bir yön kazanmıştır. Etik liderliği dönüştürücü ve otantik gibi diğer liderlik türlerinden ayıran en önemli özelliği, etik liderliğin takipçilerin etik ve ahlaki davranışlarını geliştirmeye yardımcı olmasıdır. Ancak literatürde yer alan bu tartışmanın halen tam olarak çözümlendiğini söylemek mümkün değildir. Yapılan analizde bu sonucu doğrular nitelikte yer almaktadır.

Çin Halk Cumhuriyetinde yer alan yazarların teşvikler ile birlikte hızlı bir şekilde bilim dünyasında yer aldığını söylemek gerekir. Yapılan çalışmada da bu husus ortaya çıkmıştır. Önceki yıllarda Batılı yazarların öne geçtiği bilimsel araştırma yeteneği yavaş yavaş Çin'e doğru kaymaktadır. Bu hususu Çin'de bulunan üniversitelerin Times Higher

Education (THE) ve Quacquarelli Symonds (QS) gibi üniversite sıralama listelerinden de görülmesi mümkündür.

Örgütler daha fazla kazanç hırsı ile performans değerleriyle oynamakta ve bu etik dışı davranışları sonucunda ciddi ceza ve prestij kayıplarına uğramaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse etik kavramı insanın bilinen ilk yazılı tarihi belgelerinden olan Hammurabi Kanunlarından bu yana yaklaşık 4.000 yıldır aynı şekilde devam etmektedir. İlerleyen yıllarda da çok kazanma ve en iyi olmak uğruna birçok etik ihlali görmemiz mümkün gözükmektedir. Araştırmanın asıl amacına uygun olarak yeni çalışmalar için kurumsal sosyal sorumluluk, paydaş ilişkileri, inovasyon, düzenleyici ve aracı değişken kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Yapılacak olan yeni çalışmaların bu yönde yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. * (İkincil Verilerin kullanılması nedeniyle Etik Kurul Kararı gerekmemektedir.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * (An Ethics Committee Decision is not required due to the use of Secondary Data.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Submission and Revision: 1. Author (%60), 2. Author (%40)

Kaynakça | References

Abuzaid, A. N. (2018). The relationship between ethical leadership and organizational commitment in banking sector of Jordan. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 34(3), 187-203. <https://doi.org/10.1108/JEAS-01-2018-0006>

Ahmad, S., Islam, T., Sadiq, M., ve Kaleem, A. (2021). Promoting green behavior through ethical leadership: A model of green human resource management and environmental knowledge. *Leadership ve Organization Development Journal*, 42(4), 531-547. <https://doi.org/10.1108/LODJ-01-2020-0024>

Alkhadra, W. A., Khawaldeh, S., ve Aldehayyat, J. (2022). Relationship of ethical leadership, organizational culture, corporate social responsibility and organizational performance: A test of two mediation models. *International journal of ethics and systems*. <https://doi.org/10.1108/IJOES-05-2022-0092>

Aparisi-Torrijo, S., ve Ribes-Giner, G. (2022). Entrepreneurial leadership factors: A bibliometric analysis for the 2000-2020 period. *Cuadernos de Gestión*, 22(2), 45-60. <https://doi.org/10.5295/cdg.211456sa>

Aria, M., ve Cuccurullo, C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>

Aryati, A. S., Sudiro, A., Hadiwidjaja, D., ve Noermijati, N. (2018). The influence of ethical leadership to deviant workplace behavior mediated by ethical climate and organizational commitment. *International Journal of Law and Management*, 60(2), 233-249. <https://doi.org/10.1108/IJLMA-03-2017-0053>

Avey, J. B., Wernsing, T. S., ve Palanski, M. E. (2012). Exploring the Process of Ethical Leadership: The Mediating Role of Employee Voice and Psychological Ownership. *Journal of Business Ethics*, 107(1), 21-34. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1298-2>

Azizoğlu, F., ve Kıyat, G.B.D. (2023). Etik Liderlik Alanında Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik İncelemesi: (2004-2023 Dönemi). *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 170-178. <https://doi.org/10.56206/husbd.1339647>

Badrinarayanan, V., Ramachandran, I. ve Madhavaram, S. (2019). Mirroring the Boss: Ethical Leadership, Emulation Intentions, and Salesperson Performance. *Journal of Business Ethics*, 159(3), 897-912. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3842-1>

Bahadori, M., Ghasemi, M., Hasanpoor, E., Hosseini, S. M., ve Alimohammadzadeh, K. (2021). The influence of ethical leadership on the organizational commitment in fire organizations. *International Journal of Ethics and Systems*, 37(1), 145-156. <https://doi.org/10.1108/IJOES-04-2020-0043>

Bal, F. ve Ufaklı, O. E. (2024). Liderlik Kavramı Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma. *Acrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 193-207.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Prentice-Hall.

Banks, G. C., Fischer, T., Gooty, J., ve Stock, G. (2021). Ethical leadership: Mapping the terrain for concept cleanup and a future research agenda. *The Leadership Quarterly*, 32(2), 101471. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2020.101471>

Bauwens, R., Batistič, S., Kilroy, S., ve Nijs, S. (2022). New Kids on the Block? A Bibliometric Analysis of Emerging COVID-19—Trends in Leadership Research. *Journal of Leadership ve Organizational Studies*, 29(2), 224-232. <https://doi.org/10.1177/1548051821997406>

Bedi, A., Alpaslan, C. M., ve Green, S. (2016). A Meta-analytic Review of Ethical Leadership Outcomes and Moderators. *Journal of Business Ethics*, 139(3), 517-536. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2625-1>

Belle, N., ve Cantarelli, P. (2019). Do Ethical Leadership, Visibility, External Regulation, and Prosocial Impact Affect Unethical Behavior? Evidence From a Laboratory and a Field Experiment. *Review of Public Personnel Administration*, 39(3), 349-371. <https://doi.org/10.1177/0734371X17721301>

Brown, M. E., ve Mitchell, M. S. (2010). Ethical and Unethical Leadership: Exploring New Avenues for Future Research. *Business Ethics Quarterly*, 20(4), 583-616. <https://doi.org/10.5840/beq201020439>

Brown, M. E., ve Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The Leadership Quarterly*, 17(6), 595-616. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2006.10.004>

Brown, M. E., Treviño, L. K., ve Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97(2), 117-134. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2005.03.002>

Chamtitigul, N., ve Li, W. (2021). The influence of ethical leadership and team learning on team performance in software development projects. *Team Performance Management: An International Journal*, 27(3/4), 240-259. <https://doi.org/10.1108/TPM-02-2020-0014>

Connelly, B. L., Certo, S. T., Ireland, R. D., ve Reutzel, C. R. (2011). Signaling Theory: A Review and Assessment. *Journal of Management*, 37(1), 39-67. <https://doi.org/10.1177/0149206310388419>

Cuccurullo, C., Aria, M., ve Sarto, F. (2016). Foundations and trends in performance management. A twenty-five years bibliometric analysis in business and public administration domains. *Scientometrics*, 108(2), 595-611. <https://doi.org/10.1007/s11192-016-1948-8>

De Bakker, F. G. A., Groenewegen, P., ve Den Hond, F. (2005). A Bibliometric Analysis of 30 Years of Research and Theory on Corporate Social Responsibility and Corporate Social Performance. *Business ve Society*, 44(3), 283-317. <https://doi.org/10.1177/0007650305278086>

De Hoogh, A.H.B. ve Den Hartog, D. N. (2008). Ethical and despotic leadership, relationships with leader's social responsibility, top management team effectiveness and subordinates' optimism: A multi-method study. *The Leadership Quarterly*, 19(3), 297-311. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2008.03.002>

De Hoogh, A. H. B., ve Den Hartog, D. N. (2009). *Ethical leadership: The socially responsible use of power*. İçinde B. Wisse ve D. Tjosvold (Ed.), *Power and Interdependence in Organizations* (ss. 338-354). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511626562.021>

Den Hartog, D. N., ve Belschak, F. D. (2012). Work Engagement and Machiavellianism in the Ethical Leadership Process. *Journal of Business Ethics*, 107(1), 35-47. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1296-4>

Dey, M., Bhattacharjee, S., Mahmood, M., Uddin, M. A., ve Biswas, S. R. (2022). Ethical leadership for better sustainable performance: Role of employee values, behavior and ethical climate. *Journal Of Cleaner Production*, 337, 130527. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.130527>

Dimitriou, C. K., ve Schwepker, C. H. (2019). Enhancing the lodging experience through ethical leadership. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(2), 669-690. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-10-2017-0636>

Doğan, T.G.B., Doğan, S., ve Aykan, E. (2021). Liderlik tarzlarının bibliyometrik analizi. *Erciyes Akademi*, 35(1), 161-189.

Eisenbeiss, S. A. (2012). Re-thinking ethical leadership: An interdisciplinary integrative approach. *The Leadership Quarterly*, 23(5), 791-808. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2012.03.001>

Ekşili, N. ve Alparslan, A. M. (2016). Gündemdeki Liderlik Konuları: Journal Of Organizational Behavior Dergisinde Bibliyometrik Bir Analiz (2010-2015). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), Article 16. <https://doi.org/10.20875/sb.59615>

Eva, N., Newman, A., Zhou, A. J., ve Zhou, S. S. (2019). The relationship between ethical leadership and employees' internal and external community citizenship behaviors: The mediating role of prosocial motivation. *Personnel Review*, 49(2), 636-652. <https://doi.org/10.1108/PR-01-2019-0019>

Fahimnia, B., Sarkis, J., ve Davarzani, H. (2015). Green supply chain management: A review and bibliometric analysis. *International Journal of Production Economics*, 162, 101-114. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2015.01.003>

Giessner, S. R., Van Quaquebeke, N., van Gils, S., van Knippenberg, D., ve Kollée, J. A. J. M. (2015). In the moral eye of the beholder: The interactive effects of leader and follower moral identity on perceptions of ethical leadership and LMX quality. *Frontiers in Psychology*, 6, 1126. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01126>

Goswami, M., Agrawal, R. K., ve Goswami, A. K. (2020). Ethical leadership in organizations: Evidence from the field. *International Journal of Ethics and Systems*, 37(1), 122-144. <https://doi.org/10.1108/IJOES-04-2020-0048>

Harrison, J. S., Bosse, D. A., ve Phillips, R. A. (2010). Managing for stakeholders, stakeholder utility functions, and competitive advantage. *Strategic Management Journal*, 31(1), 58-74. <https://doi.org/10.1002/smj.801>

Hsieh, C.-C., Tai, S.-E. ve Li, H.-C. (2023). A Bibliometric Review of Ethical Leadership Research: Shifting Focuses and Theoretical Insights. *AERA Open*, 9, 23328584231209266. <https://doi.org/10.1177/23328584231209266>

Ilyas, S., Abid, G., ve Ashfaq, F. (2020). Ethical leadership in sustainable organizations: The moderating role of general self-efficacy and the mediating role of organizational

trust. *Sustainable Production and Consumption*, 22, 195-204. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.03.003>

Kalshoven, K., Den Hartog, D. N., ve De Hoogh, A. H. B. (2011). Ethical Leadership at Work questionnaire (ELW): Development and validation of a multidimensional measure. *The Leadership Quarterly*, 22(1), 51-69. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2010.12.007>

Kaplan, R. S., ve Norton, D. P. (2007). *Balanced Scorecard*. İçinde C. Boersch ve R. Elschen (Ed.), *Das Summa Summarum des Management: Die 25 wichtigsten Werke für Strategie, Führung und Veränderung* (ss. 137-148). Gabler. https://doi.org/10.1007/978-3-8349-9320-5_12

Karatepe, S. G., Kavak, O., ve Topçuoğlu, E. (2023). Sosyal Politikalar Bağlamında Girişimciliğin Uluslararası Alanyazındaki Yeri Üzerine Bibliyometrik Analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 79-97. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1217898>

Kelley, H. H., ve Michela, J. L. (1980). Attribution Theory and Research. *Annual Review of Psychology*, 31(1), 457-501. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.31.020180.002325>

Kim, M.-S. ve Thapa, B. (2018). Relationship of Ethical Leadership, Corporate Social Responsibility and Organizational Performance. *Sustainability*, 10(2), Article 2. <https://doi.org/10.3390/su10020447>

Kouzes, J. M., ve Posner, B. Z. (1992). Ethical leaders: An essay about being in love. *Journal of Business Ethics*, 11(5), 479-484. <https://doi.org/10.1007/BF00870559>

Kütükçü, S., ve Özen, F. (2023). Eğitim örgütlerinde etik liderlik: Sistematik analiz. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi*, 1(2), Article 2.

Lee, J. (Jessie), Cho, J., Baek, Y., Pillai, R., ve Oh, S. H. (2019). Does ethical leadership predict follower outcomes above and beyond the full-range leadership model and authentic leadership?: An organizational commitment perspective. *Asia Pacific Journal of Management*, 36(3), 821-847. <https://doi.org/10.1007/s10490-018-9596-6>

Liu, X., Baranchenko, Y., An, F., Lin, Z., ve Ma, J. (2020). The impact of ethical leadership on employee creative deviance: The mediating role of job autonomy. *Leadership ve Organization Development Journal*, 42(2), 219-232. <https://doi.org/10.1108/LODJ-01-2020-0026>

Najam, U., ve Mustamil, N. (2020). Servant Leadership: A bibliometric Review. *International Journal of Organizational Leadership*, 9(3), 138-155. <https://doi.org/10.33844/ijol.2020.60501>

Nguyen, N. T. T., Nguyen, N. P., ve Hoai, T. T. (2021). Ethical leadership, corporate social responsibility, firm reputation, and firm performance: A serial mediation model. *Heliyon*, 7(4). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2021.e06809>

Peng, J. C., ve Lin, J. (2017). Mediators of ethical leadership and group performance outcomes. *Journal of Managerial Psychology*, 32(7), 484-496. <https://doi.org/10.1108/JMP-10-2015-0370>

Promislo, M. D., Giacalone, R. A., ve Jurkiewicz, C. (2013). *Ethical Impact Theory (EIT): Unethical Work Behavior and Well-Being*. İçinde Handbook of Unethical Work Behavior: Implications for Individual Well-Being (1. bs, ss. 1-18). Routledge.

Qin, Q., Wen, B., Ling, Q., Zhou, S., ve Tong, M. (2014). How and when the effect of ethical leadership occurs? A multilevel analysis in the Chinese hospitality industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26(6), 974-1001. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-02-2013-0073>

Salancik, G. R., ve Pfeffer, J. (1978). A social information processing approach to job attitudes and task design. *Administrative Science Quarterly*, 23(2), 224-253. <https://doi.org/10.2307/2392563>

Santos, B. B., Sigahi, T. F. A. C., Rampasso, I. S., Moraes, G. H. S. M. D., Leal Filho, W., ve Anholon, R. (2023). Lean leadership: A bibliometric analysis. *Benchmarking: An International Journal*, ahead-of-print(ahead-of-print). <https://doi.org/10.1108/BIJ-07-2022-0468>

Sayğan Tunçay, S. ve Sayğan Yağız, S. (2020). Türkiye'deki "Bilgi Uçurma (Whistleblowing)" Makalelerinin Bibliyometrik Profili. *Business ve Management Studies: An International Journal*, 8(4), 266-295.

Sayğan Tunçay, S. ve Sayğan Yağız, F. N. (2020). Psikolojik Sözleşme İhlalinin İşe Angaje Olma Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Kıdemin Düzenleyici Rolü. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(4), 759-776. <https://doi.org/10.24988/ije.202035407>

Schweper, C. H., ve Dimitriou, C. K. (2021). Using ethical leadership to reduce job stress and improve performance quality in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 102860. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.102860>

Sharma, A., Agrawal, R., ve Khandelwal, U. (2019). Developing ethical leadership for business organizations: A conceptual model of its antecedents and consequences. *Leadership ve Organization Development Journal*, 40(6), 712-734. <https://doi.org/10.1108/LODJ-10-2018-0367>

Strydom, D. B. (2021). Ethical leadership and performance: The effect of follower individualism-collectivism. *International Journal of Cross Cultural Management*, 21(2), 261-283. <https://doi.org/10.1177/14705958211013395>

Tigre, F. B., Curado, C., ve Henriques, P. L. (2023). Digital Leadership: A Bibliometric Analysis. *Journal of Leadership ve Organizational Studies*, 30(1), 40-70. <https://doi.org/10.1177/15480518221123132>

Treviño, L. K., Brown, M., ve Hartman, L. P. (2003). A qualitative investigation of perceived executive ethical leadership: Perceptions from inside and outside the executive suite. *Human Relations*, 56(1), 5-37. <https://doi.org/10.1177/0018726703056001448>

Tuan, L. T., ve Ngan, V. T. (2021). Leading ethically to shape service-oriented organizational citizenship behavior among tourism salespersons: Dual mediation paths and moderating role of service role identity. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 60, 102421. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102421>

van Eck, N. J., ve Waltman, L. (2014). *Visualizing Bibliometric Networks*. İçinde Y. Ding, R. Rousseau, ve D. Wolfram (Ed.), *Measuring Scholarly Impact: Methods and Practice* (ss. 285-320). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-10377-8_13

Vedula, S. B., ve Agrawal, R. K. (2023). Mapping Spiritual Leadership: A Bibliometric Analysis and Synthesis of Past Milestones and Future Research Agenda. *Journal of Business Ethics*. <https://doi.org/10.1007/s10551-023-05346-8>

Vieira, E., Madaleno, M., ve Lobão, J. (2022). Gender Diversity in Leadership: A Bibliometric Analysis and Future Research Directions. *International Journal of Financial Studies*, 10(3), 53. <https://doi.org/10.3390/ijfs10030053>

Von Bohlen und Halbach, O. (2011). How to judge a book by its cover? How useful are bibliometric indices for the evaluation of “scientific quality” or “scientific productivity”? *Annals of Anatomy - Anatomischer Anzeiger*, 193(3), 191-196. <https://doi.org/10.1016/j.aanat.2011.03.011>

Walumbwa, F. O., Mayer, D. M., Wang, P., Wang, H., Workman, K., ve Christensen, A. L. (2011). Linking ethical leadership to employee performance: The roles of leader-member exchange, self-efficacy, and organizational identification. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 115(2), 204-213. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2010.11.002>

Wood, B. P., Eid, R., ve Agag, G. (2021). A multilevel investigation of the link between ethical leadership behaviour and employees green behaviour in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*, 97, 102993. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.102993>

Yang, Q. ve Wei, H. (2017). Ethical leadership and employee task performance: Examining moderated mediation process. *Management Decision*, 55(7), 1506-1520. <https://doi.org/10.1108/MD-09-2016-0627>

Yukl, G. (2008). How leaders influence organizational effectiveness. *The Leadership Quarterly*, 19(6), 708-722. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2008.09.008>

Yukl, G., Mahsud, R., Hassan, S., ve Prussia, G. E. (2013). An Improved Measure of Ethical Leadership. *Journal of Leadership ve Organizational Studies*, 20(1), 38-48. <https://doi.org/10.1177/1548051811429352>

Zaim, H., Demir, A., ve Budur, T. (2021). Ethical leadership, effectiveness and team performance: An Islamic perspective. *Middle East Journal Of Management*, 8(1), 42-66. <https://doi.org/10.1504/MEJM.2021.111991>

Zehir, C., Erdal, N., Sivaslioğlu, F. ve Demir, B. (2019). Mediating Role Of Relationship Orientation On Ethical Leadership And Employee Performance Relation. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, New Challenges in Leadership and Technology Management*. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.01.02.71>

Zheng, Y., Epitropaki, O., Graham, L., ve Caveney, N. (2021). Ethical Leadership and Ethical Voice: The Mediating Mechanisms of Value Internalization and Integrity Identity. *Journal of Management*, 01492063211002611. <https://doi.org/10.1177/01492063211002611>

2024, 13 (5), 2079-2102 | Araştırma Makalesi

Türkiye'nin Küresel Rekabet Gücünün Artırılması: Lojistik Altyapı ve Sürdürülebilir Ticarete Odaklanmak

Özden Sevgi Akıncı¹

Ercan Taşkın²

Öz

Çalışmada, günümüz küresel lojistiğindeki koşullar ve yeni eğilimler analiz edilmiştir. Mevcut jeopolitik ortamda tedarik zincirini etkileyen temel faktörler belirlenmeye çalışılmış ve gelecekte uygulanması gereken stratejiler araştırılmıştır. Aynı zamanda, Türkiye'nin lojistik açıdan potansiyel konumu ve olanakları değerlendirilmiş, ortaya çıkan yeni fırsatları daha iyi değerlendirmek için öneriler sunulmuştur. Bu kapsamda, son yıllarda değişen küresel jeopolitik dinamiklerin, özellikle Orta Koridor ve Türkiye-Irak Kalkınma Yolu Projesi gibi stratejik ticaret güzergahlarının Türkiye üzerindeki etkileri incelenmiştir. Öncelikle kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Toplanan veriler, görsel analiz, gözlem ve değerlendirme süreçlerinden geçirilerek yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular ve bu bulgulara dayanılarak geliştirilen öneriler, sonuç bölümünde detaylı olarak sunulmuştur. Son yıllarda küresel ticaret sahnesi önemli değişimlere tanıklık etmektedir, özellikle jeopolitik faktörlerin ticaret rotaları üzerindeki etkileri belirleyici olmaktadır. Ukrayna savaşı ve uygulanan yaptırımlar, Rusya üzerinden geçen Kuzey Koridoru ve Çin ile Avrupa Birliği arasındaki ticaret akışını yeniden şekillendirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin lojistik sektörü, önemli fırsatlarla beraber bir dizi sorunla karşı karşıyadır. Son zamanlardaki jeopolitik dönüşümler, coğrafi konumu ve dinamik nüfusuyla önemli bir pazar potansiyeline sahip olan Türkiye'ye bazı fırsatlar sağlarken, aynı zamanda kalkınma sürecini sektöre uğratabilecek önemli sınamalarla da karşı karşıya bırakmaktadır. Orta Koridorun rekabet gücünü artırmak ve Türkiye'nin lojistik rolünü güçlendirmek için altyapı yatırımları ve teknoloji adaptasyonuna odaklanılmalıdır. Demiryolu taşımacılığının genişlemesi için özel sektörün katılımı artırılmalı ve Antalya gibi stratejik bölgeler lojistik projelere dahil edilmelidir. Türkiye'nin lojistik sektöründe yenilikçi çözümlerle altyapı modernizasyonuna ve özel sektörün katılımına yatırım yapması, bölgesel ve küresel iş birliği fırsatlarını değerlendirmesi gerekmektedir. Bu stratejiler, Türkiye'nin küresel tedarik zinciri ve Orta Koridor boyunca ticaret ve ekonomik kalkınmada merkezi bir rol oynamasını güçlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Altyapı, Uluslararası Ticaret, Küresel Rekabet Gücü, Sürdürülebilir Kalkınma, Yapısal Reformlar

Akıncı, Ö. S., & Taşkın, E. (2024). Türkiye'nin Küresel Rekabet Gücünün Artırılması: Lojistik Altyapı ve Sürdürülebilir Ticarete Odaklanmak. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 2079-2102. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1513435>

Geliş Tarihi	09.07.2024
Kabul Tarihi	01.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Dr., Uluslararası Ticaret ve Finansman, Bağımsız Araştırmacı, Uşak, Türkiye, osevgiakinci@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9250-4446

2 Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Kütahya, Türkiye, ercan.taskin@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5503-9565

2024, 13 (5), 2079-2102 | Research Article

Increasing Türkiye's Global Competitiveness: A Focus on Logistics Infrastructure and Sustainable Trade

Özden Sevgi Akıncı ¹

Ercan Taşkın ²

Abstract

The study analyzes the conditions and new trends in today's global logistics. The main factors affecting the supply chain in the current geopolitical environment have been identified and the strategies to be implemented in the future have been investigated. Türkiye's potential position and opportunities in terms of logistics have been evaluated and recommendations have been presented to better utilize the new opportunities that have emerged. The effects of the changing global geopolitical dynamics in recent years, especially the effects of strategic trade routes such as the Middle Corridor and the Türkiye- Iraq Development Road Project on Türkiye have been analyzed. A comprehensive literature review has been conducted. The collected data were interpreted through visual analysis, observation and evaluation processes. The findings and the recommendations developed based on these findings are presented in detail in the conclusion section. In recent years, the global trade landscape has been undergone significant changes, with geopolitical factors playing a pivotal role in influencing trade routes. The Ukraine war and sanctions have necessitated the re-evaluation of the Northern Corridor through Russia and the trade flows between China and the European Union. The logistics sector in Türkiye is confronted with a multitude of challenges, yet also presents a multitude of opportunities. The recent geopolitical transformations have provided Türkiye, with its geographical location and dynamic population, with a significant market potential. This is not without some opportunities, but also with significant challenges that could hamper its development process. To enhance the competitiveness of the Middle Corridor and strengthen Türkiye's logistics role, it is essential to prioritize infrastructure investments and technology adaptation. It is crucial to increase private sector involvement for the expansion of rail transportation and to include strategic regions such as Antalya in logistics projects. In order to enhance its competitiveness and strengthen its role in global trade and economic development, Türkiye must invest in infrastructure modernization and private sector involvement with innovative solutions in the logistics sector. Furthermore, it must seize opportunities for regional and global cooperation. These strategies will strengthen Türkiye's central role in trade and economic development along the global supply chain and the Middle Corridor.

Keywords: Logistics infrastructure, International Trade, Global Competitiveness, Sustainable Development, Structural reforms

Akıncı, Ö. S., & Taşkın, E. (2024). Increasing Türkiye's Global Competitiveness: A Focus on Logistics Infrastructure and Sustainable Trade, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2079-2102. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1513435>

Date of Submission	09.07.2024
Date of Acceptance	01.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ PhD of International Trade and Finance, Independent Researcher, Uşak, Türkiye, osevgiakinci@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9250-4446

² Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Finance, Kütahya, Türkiye, ercan.taskin@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8499-1013

Giriş

Küresel ticaret sahnesi, son yıllarda belirgin bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Bu değişimlerin arkasındaki en büyük etkenlerden biri, jeopolitik faktörlerin ticaret rotaları üzerindeki etkileridir. Özellikle Ukrayna savaşının başlaması ve devamındaki yaptırımlar neticesinde, Rusya topraklarından geçen Kuzey Koridoru ve Çin ile Avrupa Birliği arasındaki ticaretin sürekli akışını sağlama çabaları, alternatif güzergah arayışlarını ve mevcut rotaların gözden geçirilmesini zorunlu hale getirmiştir (Fidanoğlu & Değirmenci, 2024, s.276; Zambakari, 2023, s.133-134).

Ukrayna savaşı öncesinde, Avrupa ve Çin arasındaki kara ticaretinin %86'sı, Çin'in kuzey sınırından Belarus ve Avrupa ana karasına uzanan demiryolu ağı olan Kuzey Rotası üzerinden Rusya'dan sağlanmaktaydı. Avrupa'nın Moskova'ya uyguladığı yaptırımlar bu rotayı daha az cazip hale getirmiş ve Rus altyapısına bağımlılığın stratejik bir zafiyet olduğunu ortaya çıkarmıştır (Rizzi, 2024).

Bu bağlamda, Orta Koridor adı verilen rotanın stratejik önemi gün geçtikçe artmaktadır. Orta Koridor, Asya ile Avrupa arasında doğrudan bir bağlantı sağlayarak ticaretin hızını artırma potansiyeline sahiptir. Ancak, bu koridorun rekabet gücünün artırılabilmesi için geliştirilmesi gereken pek çok yön bulunmaktadır. Altyapı eksiklikleri, güvenlik endişeleri ve bölgesel çatışmalar, Orta Koridorun tam potansiyelini gerçekleştirmesini engelleyen önemli engeller arasında yer almaktadır (Günay vd., 2019, s.166; Dilek, 2021, s.253-254; Duran, 2024; Kaya, 2019, s.63-64).

Türkiye, Orta Koridorun kilit bir aktörü olarak dikkat çekmektedir. Son yıllarda Türkiye, demiryolu altyapısına yönelik büyük atılımlar yapmış ve kapsamlı bir modernizasyon sürecine girmiştir. Özellikle, "Kalkınma Yolu Projesi" olarak da bilinen ve Basra'dan Türkiye'ye uzanan ticaret yolu projesi, Türkiye'nin bölgesel ticaretteki rolünü daha da güçlendirecek önemli bir adımdır (Topsakal & Zengin, 2024; Dilek, 2021, s.255; Duman, 2023, s.35). Ancak, bu gibi büyük ölçekli projelerle birlikte, Türkiye'nin demiryolu sektöründeki zorluklarını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Altyapı eksiklikleri ve finansal zorluklar, Türkiye'nin demiryolu sektöründeki ilerlemesini sınırlayan başlıca faktörler arasındadır (Deniz, 2016, s.143).

Son zamanlarda yaşanan jeopolitik dönüşümlerin, Türkiye'ye birtakım fırsatlar sağladığı anlaşılmaktadır. Bu fırsatların değerlendirilmesi açısından Türkiye tarafından Orta Koridorun güçlendirilmesi ve ilgili altyapı çalışmalarının gerçekleştirilmesi, Irak Kalkınma Yolu Projesinin tamamlanmasına yönelik atılımlar yapılmaktadır. Bu bağlamda Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotası (TITR) olarak da bilinen Orta Koridorun ve Irak Kalkınma Yolu Projesinin Türkiye'nin küresel rekabet gücünün artırılmasına, lojistik altyapı ve sürdürülebilir ticaretine olası katkılarının çeşitli yönlerden incelenmesi gerekli görülmüştür.

Çalışmanın amacı, günümüz küresel lojistiğindeki koşulların ve yeni eğilimlerin anlaşılması, mevcut jeopolitik ortamda tedarik zincirini etkileyen temel değişkenleri ortaya çıkarmak ve gelecek için gerekli stratejinin belirlenmesine katkıda bulunmak, Türkiye'nin lojistik açıdan olası konumunu ve olanaklarını incelemek ve fırsatların daha iyi değerlendirilebilmesi için ortaya çıkan önerileri sunmak olarak belirlenmiştir. Çalışmada öncelikle literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler görsel analiz, gözlem ve değerlendirme süreçlerinden geçirilerek yorumlanmış, bir SWOT

analizine dönüştürülmüş ve çalışmada elde edilen anlayışlar ve bunlara bağlı olarak oluşan öneriler sonuç bölümünde sunulmuştur.

Çalışmada kullanılan görsel analiz yöntemi, Türkiye'nin lojistik altyapısı ve küresel rekabet gücüne etkisi olabilecek belirli altyapı projelerinin görsel verilerini analiz etmeye odaklanmaktadır. Görsel analiz sürecinde, her bir proje görseli, projelerin coğrafi konumu, kapsamı ve stratejik önemi açısından değerlendirilmiştir. Bu veriler, altyapı projelerinin Türkiye'nin küresel tedarik zincirindeki yerini nasıl etkileyebileceğine dair çıkarımlar yapılmasını sağlamıştır. Görsel analiz sürecinde kullanılan harita ve proje görselleri, çalışmanın bulgularına dayanak teşkil edecek şekilde yorumlanmıştır.

Çalışmada kullanılan gözlem yöntemi, Türkiye'nin lojistik altyapısı ve projelerine ilişkin bilgileri akademik literatür ve güncel medya haberlerinden derlenen verilerle sağlamaktadır. Türkiye'nin lojistik altyapısındaki işleyiş, kullanılan taşıma yöntemleri ve tedarik süreçlerinin etkinliği hakkında bilgi edinmek amacıyla gözlemler, literatür taraması ve medya analizleri yoluyla toplanmıştır. Bu yöntemler doğrultusunda elde edilen veriler, lojistik süreçlerin verimliliği ve uygulanan projelerin etkileri üzerine yapılacak çıkarımlar için analiz edilmiştir. Gözlemlerin, sistematik bir biçimde seçilen güvenilir kaynaklardan elde edilmesi, bulguların şeffaflığını ve tekrarlanabilirliğini desteklemektedir.

1. Lojistik Altyapının Sürdürülebilir Ticaret İçin Önemi

İnsan uygarlığının evrimi, ulaşım ve ulaşım ekonomisindeki ilerlemelerle derinden iç içe geçmiştir. Malların, bilginin ve kaynakların hareketinin başladığı ilk günlerden bu yana ulaşım, toplumların ekonomik, askeri, siyasi ve sosyo-kültürel çerçevelerinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu dinamik ilişki, ulaştırma sektörünün ticaret, turizm ve iletişim için hayati önem taşıdığı modern çağda da devam etmiştir (Saatçioğlu & Demir, 2021, s.361-362).

Lojistik altyapının geliştirilmesi veya iyileştirilmesi, ticareti engelleyen çeşitli darboğazları ve verimsizlikleri azaltarak bir ülkenin ihracat performansını önemli ölçüde artırabilmektedir. Ulaştırma altyapısının geliştirilmesi (karayolları, demiryolları, havaalanları ve limanlar), bir ekonomideki üretim ve imalat faaliyetlerini doğrudan destekleyebildiği için ekonomik büyüme için gerekli temel altyapı olarak kabul edilmektedir (Torrissi, 2009, s.103; Fourie, 2006, s.533; Heintz vd., 2009, s.6; Hasselgren, 2018, s.55). Mevcut araştırmaların da gösterdiği üzere, ulaştırma altyapısının gelişimi ekonomik büyüme üzerinde derin bir etki yaratmakta ve bu etki dört temel şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu etki dört ana alana ayrılabilir: (1) doğrudan girdi olarak işgücü ve sermayenin verimliliğinin artması; (2) artan ulaşım verimliliği sayesinde maliyet tasarrufu; (3) endüstriyel yığılmanın hızlanması; (4) toplam piyasa talebini değiştirerek ekonomiyi etkilemek. Sonuç olarak, ekonomik büyümeyi sağlayan faktörlerin ulaşım altyapısının geliştirilmesi perspektifinden araştırılması büyük önem taşımaktadır (Zhang & Cheng, 2023, s.231).

Yirminci yüzyılda, ulaştırma hizmetlerinde yaşanan artışın da etkisiyle ulaştırma sektöründe kayda değer bir genişlemeye tanık olunmuştur. Yirmi birinci yüzyılda ise taşıma türlerine derin teknolojik gelişmelerin eşlik ettiği, ulaşım yöntemlerinde önem hiyerarşisinde bir değişim gözlenmiştir. Kentleşme ve gelişen insan hareketliliği ihtiyaçları bu dönüşümü daha da hızlandırmıştır. Dünya Savaşları'nın ardından ulaşım

yöntemlerinde önemli bir değişim ve gelişim olmuştur. Uçaklarda boyut ve verimlilik açısından önemli bir büyüme yaşanırken, demiryolları elektrikli ve dizel çekiş teknolojilerini benimserken, motorlu taşıtlarda çeşitlendirme ve modernizasyon çalışmaları yapılmıştır. Bu dönüşümün bir diğer dikkat çeken yönü ise ulaşım kullanıcılarının değişen tercihleri ve bireysel araç kullanımına yönelik belirgin bir eğilim olmuştur. Bu değişim, modern çağda ulaşımın manzarasını şekillendiren seyahat tercihlerinde daha geniş bir değişimin altını çizmiştir (Çelikok & Talih, 2023, s.401-402).

1980'li yılların sonlarından itibaren lojistik altyapı donanımı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Hem büyüklüğü hem de nedenselliği tartışılrsa da temel altyapı tesislerinin ekonomik performansla ilgili önemli özellikler olduğu fikri etrafında genel bir fikir birliğine varılmıştır (Torrise, 2009 s.100).

Küreselleşen ticaretin hız kazanmasıyla birlikte, hızlı iletişim ve yeni teknolojilerin desteğiyle pazarlama, üretim ve tedarik faaliyetleri yeniden şekillenmiş ve işletmelerin maliyetleri düşürülmüştür. Ancak, rekabetin artmasıyla birlikte karlılıkta daralmalar yaşanmış ve bu da işletmelerin giderleri ile fiyatlarını yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda, lojistik maliyetler dışarıdan etkileyen önemli bir unsurdur (Gani, 2017, s.279-280; Liang, 2023, s.4).

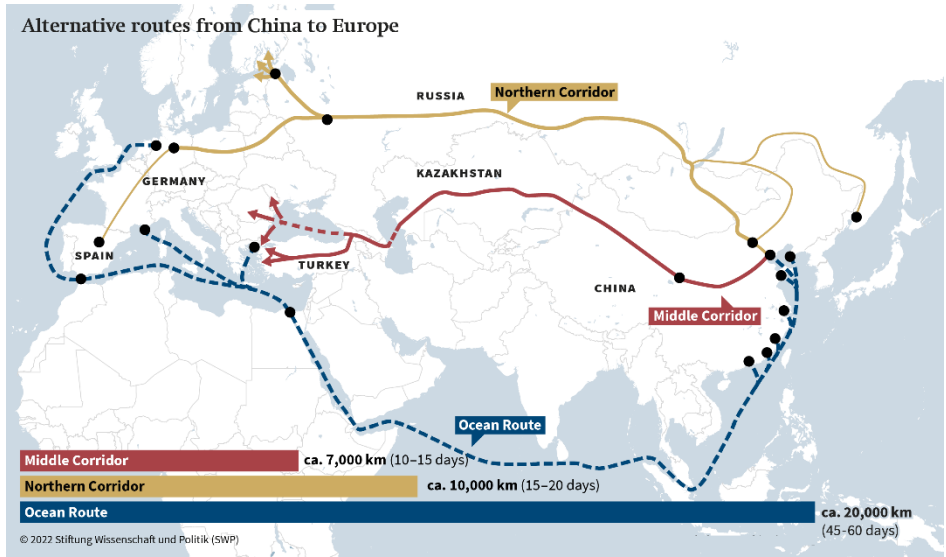
Gelişmiş ülkeler, hızla gelişen sanayilerine paralel olarak demiryolu, hava, deniz ve kara yolu ulaşım yöntemlerini yenileyerek geliştirmişlerdir. Ardından, taşıma türleri arasındaki entegrasyonu sağlamaya çaba göstermişlerdir. Bu sayede, lojistik maliyetleri en aza indirmek için çoklu taşıma türlerini entegre bir ortamda ve daha etkin bir şekilde organize edebilmek için lojistik köyleri veya merkezleri gibi çözümleri hayata geçirmişlerdir. Bu yaklaşım, lojistik süreçlerin daha verimli hale gelmesini sağlamış ve işletmelerin rekabet avantajını artırmıştır (Hummels, 2007, s.134; Havenga, 2018, s.2; Bugarčić, Skvarciany, & Stanišić, 2020, s.452-453).

1.1. Küresel ticaret ve ekonomide jeopolitik dinamiklere bağlı etkiler

2007-2009 küresel krizinin, özellikle Avrupa'daki Euro Krizi'nin etkileri hala devam etmesiyle, dünya ekonomisi üzerindeki etkisinin Büyük Buhran kadar ciddi olduğu genel kabul görmektedir. Ticaret savaşlarının başlaması, küresel ticaret hacminde önemli bir düşüşe sebep olmuş ve krizin etkilerini artırmıştır. Çin ve ABD arasındaki uzun süreli ticaret anlaşmazlığı, tarifelerde belirgin artışlara neden olmuş ve 2019'daki ticaret politikalarında belirsizliğe yol açmıştır. Ukrayna ve Ortadoğu'daki süregelen çatışmalar, lojistik gerçekliklerin yeniden değerlendirilmesine sebep olmuştur (Fidanoğlu & Değirmenci, 2024, s.276; Zambakari, 2023, s.133-134). Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı savaş ve ardından uygulanan ambargolar, Kuzey Koridorundaki taşıma faaliyetlerini önemli ölçüde azaltmıştır. Güney Koridoru ise özellikle Aden Körfezi'ndeki gerilimler nedeniyle sürekli tehdit altında olmaya başlamıştır. Dolayısıyla, bu dönemde Orta Koridor, tedarik zincirinin güvenliğinin sağlanması açısından öne çıkmaktadır (Rizzi, 2024; Günay vd., 2019, s.166).

Şekil 1'de, çalışmada ele alınan ulaştırma koridorlarının görselleştirilmesi amaçlanmış, Çin'den Avrupa'ya uzanan üç ana ticaret koridoru olan Kuzey, Orta ve Güney Koridorları gösterilmiştir. Kuzey Koridoru, Rusya ve Belarus üzerinden Avrupa'ya ulaşmakta, yaklaşık 10,000 kilometrelik bir mesafe kat ederek 15-20 gün sürmektedir. Orta Koridor, Kazakistan ve Azerbaycan üzerinden Hazar Denizi'ni aşarak Türkiye

üzerinden Avrupa'ya bağlanmakta ve yaklaşık 7,000 kilometrelik bu rotada seyahat süresi 10-15 gün olarak belirtilmektedir. Güney Koridor olarak da bilinen Ocean Route ise, Çin'den deniz yoluyla Güneydoğu Asya, Hint Okyanusu ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya ulaşmakta olup yaklaşık 20,000 kilometrelik mesafesiyle 45-60 gün sürmektedir. Şekil 1, bu güzergahların uzunluk ve süre bakımından karşılaştırılmasını sağlarken, Türkiye'nin Orta Koridor üzerindeki konumunun, bu güzergahı Çin ve Avrupa arasındaki daha hızlı bir alternatif haline getirdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Kuzey, Orta ve Güney Koridorları gösterir görsel.

Kaynak: Eldem, T. (2022).

2. Türkiye'nin Küresel Rekabet Gücünün Artırılması

Rekabet gücü hakkında farklı tanımlar bulunmaktadır. Ülkeler arası rekabet düşünüldüğünde bir ülkenin mallarını uluslararası piyasada sunmakta başarılı olması, ülkenin arz ettiği ürünlerin tüketici açısından daha farklı algılanması ile ilgili olduğu görülmektedir (Dilek, 2017, s.209-210). Son zamanlarda yaşanan ve bir önceki bölümde değinilen jeopolitik dönüşümler, Türkiye'ye birtakım fırsatlar sağlamaktadır. Bu fırsatların değerlendirilmesi açısından Türkiye'nin Orta Koridoru güçlendirmesi ve altyapı çalışmalarını hızlandırması, Irak Kalkınma Yolu Projesi'ni tamamlamaya yönelik girişimlerde bulunması önem taşımaktadır. Orta Koridor ve Irak Kalkınma Yolu Projesi'nin gelişimi, Türkiye'nin küresel rekabet gücünü artırmakta stratejik bir role sahiptir. Bu bağlamda, Türkiye'nin mevcut fırsatları daha etkin kullanarak rekabet gücünü geliştirebilmesi için altyapı yatırımları, uluslararası iş birliği ve yeni finansman kaynaklarına ulaşma gibi stratejileri önceliklendirmesi önerilmektedir.

2.1. Orta Koridor, Güçlü ve Zayıf Yönleri, Potansiyel Riskleri, Fırsatlar

COVID-19 küresel salgını sonrasında küresel ticarete yaşanan değişimler, doğu-batı ekseninde yeni ticaret yollarına yönelmesini zorunlu kılmıştır. Son iki yılda meydana

gelen Rusya-Ukrayna savaşı, Süveyş Kanalı'ndaki gemi krizleri ve İsrail'in Gazze'yi işgali gibi olaylar, mevcut ticaret rotalarına olan güveni sarsmıştır. Bu bağlamda, Pekin'den Londra'ya uzanan Orta Koridorun önemi giderek artmaktadır.

Orta Koridor, Avrupa Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) arasında konteynerli demiryolu yük taşımacılığı ağlarını Doğu Avrupa, Türkiye, Kafkasya, Orta Asya ekonomileri üzerinden birleştiren çok taraflı bir girişimdir. Bu çok yönlü taşımacılık ağı, Karadeniz ve Hazar'daki feribot terminallerini Polonya, Ukrayna, Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan ve ÇHC demiryolu sistemlerine entegre etmektedir (Duran, 2024: Kenderdine & Bucsky, 2021, ss.1-2). Son zamanlarda, Azerbaycan ve Türkiye öncülüğünde başlayan ve İran'ın da dahil olduğu karayolu bağlantısı da hızla inşa edilmektedir.

Azerbaycan tarafında, koridorun geliştirilmesi kapsamında altyapının geliştirilmesi ve modernizasyonu, demiryolları ve karayollarının inşası ve yenilenmesi dahil olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır. Bakü limanı, oldukça büyük miktarda kargo alabilecek ve malların yüksek hızda taşınmasını sağlayacak şekilde yeniden inşa edilmiştir. Hazar Denizi'nin Azerbaycan tarafında büyük bir lojistik filosu oluşturulmuştur. Azerbaycan için tam teşekküllü bir ulaşım merkezine dönüşmek sadece ekonomik açıdan faydalı bir adım değil, aynı zamanda stratejik bir hedef haline gelmiştir (World Bank, 2023, ss.12-13; Bilalzade, 2021, s.4). Ulusal güvenliğin sağlanmasının yanı sıra, gelirin petrol sektörüne bağımlılığının azaltılması amaçlanmaktadır. Ülke ayrıca 2026 yılına kadar kargo trafiğini önemli ölçüde artırmayı hedefleyerek transit kabiliyetlerini geliştirmek için dijitalleşme ve lojistik alanlarına yatırım yapmaktadır (Bayramlı, 2024).

Avrasya içi ve Trans-Avrasya demiryolu taşımacılığı, ÇHC'nin politika ve sübvansiyonları ile şekillenirken, Avrupa Birliği'nin talep odaklı teşvikleriyle desteklenmektedir. Orta Koridorun gelişimi, bu bölgelerin ekonomileri için büyük bir dönüşüm potansiyeli taşımaktadır ve kurumsal olarak bağımsızdır (Kenderdine & Bucsky, 2021, s.2).

COVID-19 sonrası küresel ticaretin yeniden şekillenmesi ve Orta Koridorun stratejik bir alternatif olarak yükselişi, bölgesel iş birliğinin önemini vurgulamaktadır. Ancak bu sürecin sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve diplomatik bir boyuta da sahip olduğu unutulmamalıdır. Özellikle büyük güçler arasındaki rekabet, bu tür girişimlerin başarısını şekillendirecek temel faktörlerden biri olacaktır.

2.1.1. Güçlü Yönler

Orta Koridorun en büyük avantajı, sahip olduğu coğrafi konumdan kaynaklanmaktadır. Orta Asya'daki diğer Türk devletleri boyunca uzandıktan sonra Türkiye'den geçerek Asya ve Avrupa arasında doğrudan ve verimli bir taşıma rotası sunmaktadır. Kuzey ve Güney Koridorlarına kıyasla, nakliye maliyetlerini düşürmekte ve transit sürelerini kısaltarak uluslararası ticaret için çekici bir alternatif oluşturmaktadır. Orta Koridor, son dönemde otoyollar, demiryolları ve limanlar gibi güçlü altyapı yatırımları sayesinde gelişmeye başlamıştır (Mutlu, 2021, ss.143-145; Karaoğlu, 2022, s.145).

Orta Koridor, sadece coğrafi avantajlarıyla değil, aynı zamanda bölgesel iş birliği ve entegrasyonu teşvik etmesiyle de öne çıkmaktadır. Asya Kalkınma Bankası ve Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) gibi kurumların projeleri, Avrupa Birliği'nin Küresel Geçit (EU Global Gateway) girişimi gibi uluslararası çabalar, ülkeleri ticareti artırmak, gümrük

işlemlerini kolaylaştırmak ve ulaşım ağlarını iyileştirmek amacıyla ortak çalışmaya teşvik etmektedir. Bu tür iş birlikleri, koridorun dayanıklılığını ve rekabetçiliğini artırarak, genel başarısına önemli katkılarda bulunmaktadır. Ocak 2024'te Brüksel'de düzenlenen Yatırımcılar Forumu'nda, Global Gateway projesi için 10 milyar Avro bütçe ayrıldığı açıklandı. Bu yatırım, Avrupa ile Orta Asya arasında bağlantı sağlayacak Trans Hazar Ulaşım Koridoruna yönlendirilecektir (ECDGIP, 2024, s.13; TDT, 2021, s.4; Rizzi, 2024).

Orta Koridorun sunduğu avantajlar, sadece coğrafi konum ve altyapı yatırımlarıyla sınırlı değildir. Bölgesel aktörler arasında artan iş birliği, uzun vadede güven ve istikrar ortamını destekleyebilir. Ancak, bu iş birliğinin sürdürülebilir olması için uluslararası düzenlemeler ve standartlar çerçevesinde daha kapsamlı anlaşmalar yapılması gerekmektedir. Örneğin, gümrük işlemlerinin hızlandırılması ve dijitalleşmenin yaygınlaştırılması bu süreci daha etkili kılabilir.

2.1.2. Zayıf Yönler ve Karşılaşılan Zorluklar

Orta Koridor, önemli avantajlara sahip olmasına rağmen tam potansiyeline ulaşmasını engelleyen çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu zorluklardan en önemlilerinden biri, koridor boyunca bazı bölgelerde mevcut olan yetersiz altyapıdır. Altyapının iyileştirilmesine yönelik önemli yatırımlar yapılmış olmasına rağmen, hala modern ulaşım ağlarından yoksun bölgeler bulunmaktadır. Bu durum, tedarik zincirinde darboğazlara ve gecikmelere neden olmaktadır. Sınır kapılarındaki yoğunluklar, geçiş ücretleri, geçiş belgeleri ve diğer vergiler de büyük sorunlar arasında yer almaktadır (UTİKAD, 2023, ss.4-5). Ayrıca, katılımcı ülkeler arasındaki bürokratik engeller ve uyumsuz düzenlemeler, malların sorunsuz ve zamanında geçişini zorlaştırmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı'nın ulaştırma bakanları ve çalışma grupları düzeyinde gerçekleştirdiği görüşmelerde, bu zorlukların aşılması için adımlar atılmış ve bazı ilerlemeler kaydedilmiştir (TDT, 2024; Capital, 2023).

Orta Koridor, sahip olduğu avantajlara rağmen jeopolitik gerilimler ve çatışmalara karşı savunmasızdır. Afganistan, Ermenistan, İran ve Tacikistan gibi komşu ülkelerdeki istikrarsızlık, koridor boyunca ticaret akışını kesintiye uğratma riski taşımaktadır (Duran, 2024). Orta Asya ve Kafkasya'nın bazı bölgelerinde faaliyet gösteren radikal örgütler de ulaşımı engelleyebilecek güvenlik tehditleri oluşturabilir. Ayrıca, Orta Koridor güzergahında yer alan ülkeler arasındaki rekabet ve potansiyel çatışmalar, bu ticaret yolunun güvenliğine ciddi tehditler oluşturmaktadır (Kaya, 2019, s.63).

Türkiye, tedarik zinciri güvenliğinin önemini kavramış olarak Orta Koridor boyunca güvenliği ve istikrarı artırmak için etkin önlemler almıştır. Ülkenin bu alandaki önemli katkılarından biri, limanlar, demiryolları ve otoyollar dahil olmak üzere ulaştırma altyapısının modernizasyonuna yönelik yapılan yatırımlardır. Türkiye, altyapı ve lojistik kapasitelerini güçlendirerek malların hareketini kolaylaştırmayı ve tedarik zincirindeki zayıflıkları en aza indirmeyi hedeflemektedir (Acar, Bentyun, & Kocaoglu, 2015, ss.97-99).

Burada önemli bir noktayı irdelemek yararlı olacaktır. Avrupa'nın önde gelen lojistik firmalarından biri olan Finli Nurminen, Kazakistan Demiryolları ile iş birliği içinde 10 Mayıs'tan itibaren Orta Koridor demiryolu taşımacılığı hizmetlerine başlamıştır. Ancak, taşımacılık sürecinde Türkiye'yi bypass ederek Azerbaycan'dan sonra Gürcistan'dan Romanya'ya deniz yoluyla devam etmektedir (RailFreight, 2022). Avrupa demiryolu şirketlerinin Batum (Gürcistan) ile Köstence (Romanya) arasındaki Orta Koridor rotasını

tercih etmelerinin temel sebebi, Türkiye'nin demiryolu ağının bu yoğun tedarik zinciri ihtiyacını karşılamak konusundaki eksikliğidir. Bu rotanın tercih edilmesi, Türkiye'nin demiryolu altyapısının iyileştirilmesi gerekliliğini vurgularken, aynı zamanda Avrupa ile Asya arasındaki lojistik bağlantıların önemini de ortaya koymaktadır.

Orta Koridorun gelişimini engelleyen unsurlar, sadece altyapı eksiklikleriyle değil, aynı zamanda jeopolitik ve bürokratik faktörlerle de ilişkilidir. Bu bağlamda, bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve güvenlik tehditleri, koridorun işleyişini kesintiye uğratma potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin bu alandaki lider rolü, güvenlik önlemlerinin artırılması ve bölgesel iş birliğinin geliştirilmesiyle bu risklerin azaltılmasına katkıda bulunabilir. Ancak, koridor boyunca transit geçişlerin daha sorunsuz hale getirilmesi için uluslararası düzeyde daha fazla koordinasyon gerekmektedir.

2.1.3. Fırsatlar

Küresel tedarik zincirlerindeki değişim, Türkiye'nin Orta Koridor üzerinden Avrupa-Asya ticaret akışındaki konumunu daha kritik hale getirmiştir. Örneğin, Rusya-Ukrayna savaşının ardından Avrupa'nın yeni ticaret rotalarına duyduğu ihtiyaç, Orta Koridoru daha güvenilir ve stratejik bir seçenek olarak öne çıkarmaktadır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin lojistik altyapısına yönelik yatırımlarını hızlandırması halinde, ülkenin küresel tedarik zincirindeki rolünü kalıcı hale getirebilecek fırsatlar sunmaktadır. Aynı zamanda, Avrupa Birliği'nin Küresel Geçit girişimi kapsamında Orta Koridora yönelik ayrılan kaynaklardan faydalanma potansiyeli bulunmaktadır. Türkiye'nin bu fonları etkin kullanması, bölgedeki altyapı projelerini hızlandırarak lojistik ağını güçlendirmesine olanak tanıyacaktır.

Türkiye'nin "lojistik üs" olma stratejisi çerçevesinde, Orta Koridordaki gelişmeleri destekleyen yatırımların yanı sıra lojistik köyler ve merkezlerin artırılması da önerilmektedir. Bu merkezlerin stratejik noktalarda konumlandırılması, Türkiye'nin Orta Koridor boyunca genişleyen bir lojistik ağı inşa etmesini sağlayacaktır. Örneğin, Türkiye'de yer alan birçok serbest bölge ve lojistik merkez bu amaç doğrultusunda daha kapsamlı hale getirilebilir. Böylelikle Türkiye, Avrupa ile Asya arasında verimli ve hızlı bir geçiş sağlayarak, ticaretin kesintisiz ilerlemesine olanak tanıyabilir.

Orta Koridorun sağladığı ekonomik katkılar, sadece Türkiye için değil, diğer Türk Devletleri Teşkilatı üyeleri için de karşılıklı fayda sağlayabilir. Türkiye'nin bu koridorda lider bir pozisyona sahip olması, Türk Devletleri arasındaki ticari iş birliğini daha da güçlendirerek bölgesel bir ekonomik entegrasyonun temellerini atabilir.

2.2. Kalkınma Yolu Projesi, Güçlü ve Zayıf Yönleri, Fırsatlar

Daha önce "Kuru Kanal" olarak da bilinen ve Basra'dan başlayarak Türkiye sınırına, oradan da Avrupa'ya ulaşacak bir ticaret yolunu hedefleyen proje, ticaret yolu olarak tasarlanmış olup, demir yolu ve kara yolu olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Basra'dan başlayan demir yolu ve kara yolu hatlarının, Irak'ın Nasriye, Divaniye, Necef, Hille, Kerbela, Bağdat, Selahaddin (Tikrit), Beyci ve Musul şehirlerinden geçerek Türkiye sınırına ulaşması planlanmaktadır. 2038 yılında tamamlanması beklenen proje, Irak'ın geleceği olarak nitelendirilmektedir. Bu projenin hayata geçmesi, sadece Irak'ın geleceği üzerinde değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel dinamikler üzerinde de önemli etkiler yaratabilir (Topsakal & Zengin, 2024; Duman, 2023, s.37).

Bu aşamada, Irak'ın bu proje için Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi gerekliliğini gören Irak yönetimi, Türkiye ile üst düzey ikili veya çeşitli düzeylerde heyet halinde pek çok görüşmeler gerçekleştirmiştir. Türkiye, Irak ile ticari ilişkilerini geliştirmek için uzun süredir istekli olup çeşitli alternatifler sunmaktadır. Irak'ın Avrupa'ya bağlantısı Türkiye üzerinden gerçekleşmektedir. Bu nedenle, söz konusu projenin hayata geçirilmesi için Türkiye ve Irak ulaştırma bakanlıkları arasında da görüşmeler yapılmıştır.

2.2.1. Güçlü Yönler

Irak'taki Fav Limanı'ndan hareket edecek bir geminin Süveyş Kanalı üzerinden Avrupa'ya ulaşması ile Kalkınma Yolu üzerinden aynı yükün Avrupa'ya varması arasında 15 günlük bir zaman kazancı sağlanabileceğini belirtmek önemlidir. Fav Limanı'nı Türkiye sınırına kadar uzanan 1200 km'lik demiryolu ve otoyol ile Avrupa'ya bağlayacak bu proje ile bölgesel ticaret için yeni bir kapının açılacağını da vurgulamak gerekmektedir. Çalışmada da belirtilmiş olan son jeopolitik gerilimlerle birlikte bu alternatif rotanın zamanla daha da önemli hale gelebileceği düşünülmektedir. Kalkınma Yolu'nun sadece ekonomik ve hızlı bir ulaşım koridoru sunmakla kalmadığı, aynı zamanda mevcut ulaşım koridorlarını tamamlayıcı bir rol üstlendiği görülmektedir. Bu proje sayesinde, doğu-batı yönlü koridorlarla kuzey-güney yönlü koridorların birbirine bağlanması mümkün olabilecektir. Kalkınma Yolu'nun küresel ticaret sistemine sağlayacağı doğrudan katkı, projeye katılan tüm ülkelerin kalkınmasına ve gelişmesine destek olabilecektir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024).

Kalkınma Yolu Projesi, bölgedeki ülkeler arasında ekonomik iş birliğini ve dostane ilişkileri güçlendirme yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu proje, bölgesel istikrarın ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunarak, Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biri olan Irak'taki istikrarı destekleyecektir. Bu istikrar dönemi, Türkiye'nin hem bireysel hem de üçüncü ülkelerle olan ticari ve diplomatik ilişkilerinde önemli faydalar sağlama potansiyelini barındırmaktadır. Kalkınma Yolu Projesi, bölge ülkelerinin ekonomik açıdan birlik oluşturmalarına ve birbirlerinin çıkarlarını gözetmesine imkan tanıyarak, genel olarak bölgesel refahın ve istikrarın artmasına katkıda bulunabilecektir. Bu da Türkiye'nin bölgedeki ekonomik etkinliğini artırarak uluslararası alanda daha güçlü bir konum elde etmesine yardımcı olabilecektir (Duman, 2023, s.34; Topsakal & Zengin, 2024). Şekil 2'de Kalkınma Yolu Projesi'nin Irak'ın Basra Körfezindeki FAV Limanından Türkiye'ye kadar yapılması öngörülen demir ve kara yolu bağlantılarının gösterilmesi amaçlanmıştır.

Kalkınma Yolu'nun sadece ekonomik bir koridor olarak değil, aynı zamanda bölgesel iş birliği mekanizmasını güçlendirecek bir platform olarak görülmesi oldukça önemlidir. Türkiye'nin bu projedeki rolü, yalnızca coğrafi bir geçiş noktası olmanın ötesine geçerek, bölgesel entegrasyon ve istikrar sağlayıcı bir aktör olma kapasitesini artırmaktadır.

Şekil 2: Kalkınma Yolu Projesi.

Kaynak: Anadolu Ajansı, (2024).

2.2.2. Zayıf Yönler ve Karşılaşılan Zorluklar

Ancak bu noktada Irak'ın kendi iç sorunlarını da çözmesi gerekmektedir, özellikle Erbil-Bağdat ilişkilerinin istikrar kazanması gereklidir. Diğer yandan, Kalkınma Yolu Projesinin geçeceği hat üzerinde PKK varlığı da projenin gerçekleşmesini tehdit etmektedir. Bu nedenle, Irak'ın PKK ile mücadelede Türkiye ile daha fazla iş birliği yapması ve somut adımlar atmaları gerekmektedir. Sonuç olarak, bölgede güvenlik sağlanmadığı ve terör unsurları ortadan kalkmadığı sürece, Irak'ın bu projeye ilgili geleceği belirsiz olacaktır (Duman, 2023, s.37).

Bu anlamda her iki ülkenin yönetimleri ortak bir karara vararak, bölgedeki PKK varlığının ve projeye tehdit oluşturabilecek diğer radikal grupların ilgili coğrafyadan uzaklaştırılması veya elimine edilmesi için ortak girişimleri içeren anlaşmalara imza atmışlardır. Türkiye ve Irak yetkililerinin Bağdat'ta Mart 2024'te düzenledikleri 2. Güvenlik Zirvesi, PKK'nın Irak topraklarındaki varlığını sonlandırmayı hedefleyen önemli adımlarla sonuçlanmıştır. Irak'ın PKK'yı "yasaklı bir örgüt" olarak resmen tanıması ve Türkiye ile ortak önlemler konusunda mutabık kalması, Ankara tarafından olumlu bir gelişme olarak karşılanmıştır. İki ülke, PKK ile mücadelede iş birliğini sürdürmek için bir Ortak Daimi Komite kurma kararı almıştır. Bu kararın ardından Irak'ın, PKK'nın ülke topraklarındaki varlığını sona erdirmesi, tüm faaliyetlerini engellemesi, finansal kaynaklarını kesmesi ve propagandaya yönelik eylemleri durdurması gerekecektir (BBC, 2024; Topsakal & Zengin, 2024). Bu kararın sadece Irak'ın merkezi hükümeti için değil, aynı zamanda Irak'ın Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) için de bağlayıcı olduğu vurgulanmaktadır. Bu, PKK'nın bölgedeki etkisini azaltmak ve güvenliği artırmak için atılan önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

Projeyi gerçekleştiren ülkelerin dünya genelindeki jeopolitik gerilimler ve çatışmaların etkisi altında olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle Ortadoğu ve Orta Asya'da yaşanan çatışmalar ve gerilimler, bölgedeki ticaret ve ulaşım projelerini etkileyebilecektir. Örneğin, Irak'taki güvenlik durumu ve bölgesel çatışmalar, projenin güzergahı üzerinde belirsizliklere neden olabilir ve yatırımcıların risk algısını artırabilir. Ayrıca, proje kapsamında iş birliği yapılan ülkeler arasındaki jeopolitik ilişkilerin de dikkate alınması önemlidir. Örneğin, Türkiye ile Katar arasındaki stratejik iş birliği, Birleşik Arap Emirliklerinin finansal anlamda katkıda bulunmak üzere projeye katılma istekliliği ve bölgesel politikalar, projenin başarısını etkileyebilecektir. Bununla birlikte, projeye oluşturulan yeni ticari koridorun bölgesel güç dengelerini nasıl etkileyeceği de değerlendirilmelidir. Özellikle Rusya'nın bölgedeki etkisi ve Avrupa'nın enerji güvenliği kaygıları, projenin uzun vadeli başarısına olumlu katkılar sağlayabilecektir.

Bu bağlamda, PKK'nın bölgedeki varlığı, yalnızca Kalkınma Yolu Projesi'nin güvenliğini tehdit etmekle kalmayıp, Irak-Türkiye ilişkilerinde uzun vadeli bir istikrarın önünde de bir engel teşkil etmektedir. Proje kapsamında alınacak güvenlik tedbirlerinin, sadece kısa vadeli çözümler yerine kalıcı bir strateji çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Ayrıca, Bağdat ve İKBY arasındaki ilişkilerin projeye etkisi de dikkate alınmalı ve bu konuda her iki tarafın da uzlaşmacı bir tavır benimsemesi sağlanmalıdır.

Bununla birlikte, projede yer alan ülkelerin yalnızca ekonomik ve güvenlik boyutlarını değil, aynı zamanda çevresel ve toplumsal etkileri de göz önünde bulundurmaları önemlidir. Özellikle bölgenin hassas ekosistemi, altyapı projelerinden olumsuz etkilenebilir. Bu nedenle, projenin sürdürülebilirlik boyutunun da planlamada öncelikli bir yer tutması gerektiği değerlendirilmektedir.

2.2.3. Fırsatlar

Kalkınma Yolu Projesi, Türkiye'nin küresel ticaretteki rolünü artırmak için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu proje, Avrupa-Asya ticaret akışında Süveyş Kanalı'na alternatif bir rota olarak Türkiye'yi öne çıkarabilir. Süveyş Kanalı yerine Türkiye-İrak ekseninden sağlanacak doğrudan bir bağlantı hem transit sürelerini kısaltacak hem de taşımacılık maliyetlerini azaltacaktır. Kalkınma Yolu'nun güvenilir ve hızlı bir alternatif olarak benimsenmesi, Türkiye'yi Avrupa ile Orta Doğu arasında stratejik bir köprü haline getirebilir.

Bunun yanı sıra, proje kapsamında Türkiye ve Irak arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerin daha da güçlenmesi beklenmektedir. Türkiye-İrak iş birliği, yalnızca iki ülke arasındaki ekonomik bağları pekiştirmekle kalmayacak, aynı zamanda bölgesel istikrar ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Bu süreç, Irak'ın ekonomik kalkınmasına destek olurken Türkiye'nin Orta Doğu'daki nüfuzunu artırma potansiyeline sahiptir.

Jeopolitik bağlamda, Kalkınma Yolu'nun sadece bir ticaret rotası olmaktan öte, enerji arz güvenliğini artıracak ve bölgesel ekonomik dayanışmayı teşvik edecek bir platform sunması mümkündür. Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefleriyle Kalkınma Yolu Projesi'nin stratejik uyumu, iki taraflı kazanç sağlayacak bir ilişki yaratabilir. Bununla birlikte, projeye dahil olan ülkelerin ortak bir iş birliği modeli geliştirmesi ve projenin çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğini gözetmesi kritik önem taşımaktadır.

3. Türkiye'nin Lojistik Altyapı Zorlukları ve Alınan Önlemler

Türkiye'nin lojistik sektörü, önemli fırsatlarla beraber bir dizi sorunla karşı karşıyadır. Küresel rekabetin artması ve modern lojistik uygulamalarının gelişmesi, geleneksel işletme modellerinin sektör gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Profesyonel iş kavramlarına, örneğin pazarlama, hizmet ve müşteri ilişkilerine yeterince odaklanılmaması da bu sorunları derinleştirirken, ulusal talep ve iş potansiyelinin tam olarak değerlendirilmemesi de sektörün büyüme potansiyelini sınırlamaktadır (Zalluhoğlu, Aracıoğlu, & Erden, 2020 ss.150-151).

Ayrıca, 30 Yıllık Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı'nda da (Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2022) belirtildiği gibi Türkiye'nin 2053 yılına kadar lojistik süper gücü olma yönündeki aktif çabası, tüm ulaştırma yöntemlerinde lojistik altyapısını yükseltmeyi amaçlamaktadır. Ülke, altyapıdaki büyük ilerlemeleri desteklemek için 2053 yılına kadar 153 milyar dolar yatırım yapmayı planlamıştır. Ancak ülkenin özellikle deprem sonrasında karşılaştığı mevcut finansal zorluklar, bu sorunlara çözüm bulmak için kapsamlı önlemlerin alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Türkiye'nin bir lojistik üssü olma yolculuğunda çeşitli engeller bulunmaktadır, bunların başında yetersiz altyapı gelmektedir. Limanların yetersizliği, teknolojiye yeterince yatırım yapılmaması, yük taşımacılığının büyük ölçüde karayolu üzerinde yoğunlaşması, demiryolu ulaşımının yetersizliği, eğitilmiş iş gücünün azlığı, dışa bağımlılığın yüksek olması gibi faktörler, ülkenin lojistik üssü olmasını engelleyen başlıca sorunlardır. Ayrıca, yasal düzenlemelerden kaynaklanan sorunlar, gümrük mevzuatının karmaşıklığı ve lojistik firmalara yönelik yatırım yapma konusundaki kısıtlamalar da sektörün gelişimini olumsuz etkilemektedir (Çalışkan, Kalkan, & Öztürkoglu, 2017, s.147; Özceylan et al., 2016, s.324; Baydar, Süral, & Çelik, 2019, s.400).

Karayolu taşımacılığındaki firma ve araç sayısının iş kapasitesine göre yetersiz ve uygun olmaması, sektörde genel olarak finansal olarak zayıf firmaların bulunması ve nitelikli iş gücünün sınırlı olması gibi faktörler de sektörü olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, işletme yönetiminde aile şirketi geleneğinin baskın olması, ulusal ve uluslararası düzeyde gümrük ve ulaştırma mevzuatının yeterince anlaşılabilmesi ve yeterli kaynakların bulunmaması da sektörün gelişimini engelleyen faktörler arasındadır (Cilasun & Şengül, 2017, s.1).

Türkiye'nin lojistik altyapısı, özellikle dağıtım, depolama ve taşımacılık ağları açısından çeşitli karmaşık sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu kritik alanlardaki altyapı eksiklikleri ve verimlilik sorunları, Türkiye'nin ihracat potansiyelini sınırlamakta ve uluslararası tedarik zincirlerinde kesintilere yol açmaktadır. Altyapı geliştirme yatırımlarının yetersizliği ve mevzuattan kaynaklanan darboğazlar, bu durumu daha da zorlaştırmakta, lojistik maliyetlerini artırmakta ve Türkiye'deki işletmelerin küresel pazarlardaki rekabet gücünü azaltmaktadır. Böylece Türkiye yabancı yatırımları çekme ve ticaret ayak izini genişletme konusunda dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. Bu durum, ülkenin ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bu anlamda kapsamlı eğitim ve destek projeleri geliştirilmesi ve lojistik sektöründeki tüm paydaşların bu projelerden yararlanması için bir kampanya başlatılması çok yararlı olacaktır (Özceylan et al., 2016, s.324; Acar, Benty, & Kocaoglu, 2015, ss.97-99; Ekici, Kabak, & Ülengin, 2016, s.118).

Türkiye'nin Orta Koridordaki güvenlik ve istikrarın sağlanmasındaki rolünü güçlendirmek için öncelikli olarak altyapı modernizasyonuna, teknoloji adaptasyonuna ve kapasite geliştirmeye yatırım yapması gerekmektedir. Bu önemli adım, ulaşım ağlarını iyileştirerek ve tedarik zinciri güvenliğini artırarak bölgenin canlanmasına katkı sağlayacaktır. Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve 1915 Çanakkale Köprüsü gibi önemli projeler gerçekleştirilmiş olsa da Orta Koridorun canlanması için yeterli değildir. Bu koridordaki diğer ülkelere doğru olan hatların güçlendirilmesi, demiryolu inşaat projelerinin acilen hayata geçirilmesi ve ilgili modernizasyonların yapılması büyük önem taşımaktadır (Kaptur & Karazhanova, 2021, s.12; Bakir, 2022, ss.121-122).

Türkiye'nin lojistik altyapısında karşılaşılan sorunlar, küresel rekabet ortamında büyüme potansiyelini tam anlamıyla kullanamamasına neden olmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelmek için kamu ve özel sektör iş birliklerinin derinleştirilmesi kritik önemdedir. Özellikle Orta Koridordaki stratejik konumunu etkin kullanabilmek adına altyapı yatırımlarının yalnızca büyük ölçekli projelere odaklanması yerine, yerel lojistik ağlarının güçlendirilmesi de dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, gelişmiş teknolojik çözümlerin uygulanması ve sektörde nitelikli iş gücünün artırılmasına yönelik adımların atılması, Türkiye'yi bir lojistik süper gücü haline getirme hedefine önemli katkı sağlayabilir.

3.1. Türkiye'deki Lojistik Köyler ve Demiryolları Genel Görünümü

Lojistik köyler sadece nakliye işlemlerinin yürütüldüğü yerler değil, üretici işletmeler ile lojistik şirketleri arasındaki sinerjiyi optimize eden yapılar olup, performans ve maliyet açısından en iyi seviyeye ulaşmayı hedefler. Bu merkezler, uzun mesafeli taşımacılık, dağıtım, depolama ve ilgili finansal hizmetleri bir arada sunarak operasyonel hız ve maliyet avantajları sağlar (Winkler & Seebacher, 2011, ss.276-277; Aydın & Öğüt, 2008, s.1475). Lojistik köyler intermodal taşımacılığı destekleyen ve kapsamlı teknik özelliklere sahip olmalıdır. Temel gereksinimler arasında geniş yüzölçümü, ulaşım bağlantıları ve gelişmiş bilişim altyapısı bulunur. Ayrıca, araç tamiri ve dinlenme tesisleri gibi destek hizmetleri de sunar. Almanya'da lojistik köylerin çevresel, ekonomik ve trafik üzerindeki etkileri önemlidir. Lojistik merkezler, sosyal ve teknik ihtiyaçları karşılayan bütünleşmiş yapılar olup, sıradan depolama faaliyetlerinden ayrılır. Bu merkezlerde konteyner yükleme, boşaltma ve sosyal tesisler gibi çeşitli olanaklar bulunur (Yücel & Yılmaz, 2019, ss.78-79).

Lojistik köyler, belirli kriterleri karşılayarak operasyonel verimlilik ve erişim kolaylığı sağlamalıdır. Öncelikle, en az 100 hektar alana sahip olmalı ve bir şehrin içinde ya da yakınında, ancak yerleşim bölgelerinden uzakta konumlanmalıdır. Mükemmel kara yolu ulaşım olanaklarıyla birlikte, sıklıkla demir yolu bağlantılarına sahip olmalı ve girişler kontrollü olarak yapılmalıdır. Ayrıca, çok türlü taşıma tesislerine, limanlara, iç su yollarına ve hava alanlarına yakın veya doğrudan erişim sağlayabilmelidir. Tasarım açısından planlı imar, konfor ve şehir estetiğine katkıda bulunacak bir yapı sunmalıdır. Modern ofisler ve depolar içermeli, gelişmiş iletişim ve bilgi teknolojisi altyapısına sahip olmalıdır. Bu özellikler, lojistik köylerin etkin ve entegre bir lojistik hizmeti sunmasını sağlamaktadır (UTİKAD, 2013).

Lojistik köylerin Türkiye'deki lojistik sektörüne katkıları, yalnızca operasyonel verimlilikle sınırlı kalmayıp, uzun vadede bölgesel kalkınmaya da etki edecektir. Ancak, lojistik köy projelerinin tamamlanmasında karşılaşılan finansal zorluklar, bu katkıların

Türkiye'deki lojistik köy projelerinin tamamlanması, ülkenin bölgesel lojistik üssü olma hedefinin önünde kritik bir eşik teşkil etmektedir. Ancak bu projelerde yaşanan gecikmeler, Türkiye'nin uluslararası lojistik koridorlardaki rekabet gücünü azaltabilir. Özellikle Asya-Avrupa arasında köprü işlevi gören Türkiye'nin, bu köyler aracılığıyla Orta Koridor üzerindeki konumunu daha da güçlendirebilmesi için alternatif finansman modellerini değerlendirmesi önem arz etmektedir. Bunun yanında, lojistik köylerin etkin şekilde çalışabilmesi için sektörde düzenleyici reformların yapılması ve yenilikçi taşımacılık çözümlerinin uygulanması gerekmektedir.

3.3. Türkiye'deki Demiryolları Genel Görünümü

Avrupa Birliği, demiryolu taşımacılığının tedarik zincirinde öncü bir taşıma türü haline gelmesi için önemli fonlar ayırmıştır. Bu gerçeği fark eden önde gelen birçok lojistik şirketi, yatırımlarını demiryolu taşımacılığına kaydırmıştır. Gelecekte, bu eğilimin güçlü bir şekilde devam etmesi beklenmektedir. Avrupa Birliği'nin demiryolu taşımacılığını öncü taşıma yöntemi haline getirmeye çalışmasının arkasında birkaç neden yatmaktadır. Öncelikle, demiryolu taşımacılığının çevresel etkileri diğer taşıma yöntemlerine kıyasla daha azdır; daha az karbon emisyonu yayılımıyla çevre dostu bir seçenektir (Macioszek, Staniek, & Sierpiński, 2017, ss.388-389; Prymachenko et al., 2022, s.77-78; Simina, Patrick, & Radu, 2012, s.81). AB'nin bu taşıma yöntemini teşvik etmesi, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada önemli bir adım olarak görülmektedir (Scordamaglia, 2020, ss.1-2).

Demiryolu taşımacılığı daha güvenli bir seçenektir. Karayolu taşımacılığına kıyasla demiryolu kazalarının sayısı ve şiddeti genellikle daha düşüktür. Bu nedenle, demiryolu taşımacılığının daha güvenli bir seçenek olduğunu vurgulamak, AB'nin bu taşıma yöntemini teşvik etmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ek olarak, demiryolu taşımacılığı daha verimli bir taşıma yöntemi olarak görülmektedir. Özellikle uzun mesafe taşımacılığı için, demiryolu taşımacılığının daha az enerji tüketmesi ve daha büyük yük miktarlarını taşıyabilmesi nedeniyle, ekonomik açıdan cazip bir seçenektir. Bu da AB'nin demiryolu taşımacılığını teşvik etmesinin bir diğer nedenidir (Simina, Patrick, & Radu, 2012, s.82; Scordamaglia, 2020, ss.1-2).

Türkiye'de demiryolu ile yapılan ihracat taşımacılığında önemli bir artış sağlanmış ve yeni yatırımlar yapılmıştır. Gelecek için planlanan demiryolu projelerinin sunacağı fırsatlarla birlikte, 2023 yılına kadar demiryoluyla yapılan yük taşıma oranının %10'a çıkarılması hedeflenmektedir. Türkiye'de günümüzde demiryolu taşımacılığının toplam yük taşımacılığı içindeki payı hala %5 civarında seyrederken, ihracat taşımalarındaki kullanım oranı ise %1'in altında kalmaktadır (TCDD, 2022). Bu durumun daha etkin bir şekilde düzeltilmesi ve rekabet atmosferinin tüm aktörler için eşit şartlarda sağlanabilmesi adına, özel sektöre daha fazla sorumluluk verilmesi gerekebilir. Bu, demiryolu taşımacılığının genişlemesi ve tercih edilirliliğinin artması için önemli bir adım olabilecektir.

Demiryolu taşımacılığının Türkiye'nin lojistik altyapısında kilit bir unsur haline gelmesi, hem çevresel hem de ekonomik açıdan büyük faydalar sağlayacaktır. Ancak, mevcut altyapının modernizasyonu ve yeni hatların inşası sürecinde, planlama ve uygulama aşamalarındaki olası gecikmelerin önlenmesi için daha kapsamlı bir strateji benimsenmelidir. Avrupa Birliği'nin demiryolu taşımacılığına yaptığı yatırımlardan esinlenerek, Türkiye'nin de sürdürülebilirlik hedeflerini gözeterek bu alandaki fonlarını artırması, sektörde uzun vadeli dönüşüm sağlayabilir. Aynı zamanda, demiryolu

taşımacılığının güvenli ve verimli yapısının, ülke içinde daha fazla tanıtılarak tercih edilir hale getirilmesi, sektöre ivme kazandıracaktır.

Sonuç

Çalışmada, günümüz küresel lojistiğindeki koşullar ve yeni eğilimler incelenmiş, mevcut jeopolitik ortamda tedarik zincirini etkileyen temel değişkenler ortaya konulmaya çalışılmış ve gelecekte gerekli stratejilerin neler olabileceği araştırılmıştır. Aynı zamanda, Türkiye'nin lojistik açıdan olası konumunu ve olanakları analiz edilerek, ortaya çıkan yeni fırsatların daha iyi değerlendirilebilmesi için öneriler sunulması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, son birkaç yılda hızla değişen küresel jeopolitik dinamiklerin, özellikle Orta Koridor ve Kalkınma Yolu Projesi gibi stratejik ticaret güzergahlarının Türkiye üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma sonuçları ve bu doğrultuda geliştirilen öneriler aşağıda özetlenmiştir:

Ukrayna savaşı öncesinde, Avrupa ile Çin arasındaki kara ticaretinin %86'sı, Çin'in kuzey sınırından Belarus ve Avrupa ana karasına uzanan Kuzey Rotası üzerinden gerçekleşiyordu. Avrupa'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar, bu rotayı daha az cazip hale getirmiş ve Rus altyapısına bağımlılığın stratejik bir zafiyet olduğunu göstermiştir (Rizzi, 2024). Bu bağlamda, Rusya'dan geçen Kuzey Koridoru üzerindeki belirsizlikler, Orta Koridorun stratejik önemini artırmış ve Türkiye başta olmak üzere Türk Devletleri Teşkilatı üyelerine yeni fırsatlar sunmuştur.

Ancak Orta Koridor, mevcut deniz yollarıyla karşılaştırıldığında rekabet gücü açısından zayıf kalmaktadır. Koridorun rekabet gücünü artırmak için altyapı geliştirme ve uluslararası iş birliği büyük önem taşımaktadır (Duran, 2024; Kenderdine & Bucsky, 2021, ss.8-10; Mutlu, 2021, ss.143-145; Karaoğlu, 2022, s.145).

Türkiye'nin coğrafi konumu, Orta Koridor için önemli bir avantaj sağlamakla birlikte, bu avantajın sürdürülebilir şekilde kullanılması için kapsamlı altyapı yatırımları, güvenlik önlemleri ve dijital dönüşüm gerekmektedir.

Kalkınma Yolu Projesi, yalnızca lojistik olanakları geliştirmekle kalmayıp, bölgesel güvenliğe katkıda bulunma potansiyeline de sahiptir. Türkiye ve Irak'ın ortak çalışmaları, özellikle PKK'ya karşı iş birliği yoluyla bu güzergahın güvenliğini sağlayabilir. Bu proje, tedarik zincirinden terörle mücadeleye kadar geniş bir fayda alanı sunmaktadır.

Türkiye'de demiryollarının toplam yük taşımacılığındaki payının %5 seviyelerinde, ihracat taşımalarındaki oranının ise %1'in altında olduğu anlaşılmaktadır. Demiryolu taşımacılığının geliştirilmesi için özel sektörün daha aktif rol üstlenmesi gerekmektedir.

Avrupa demiryolu şirketlerinin Karadeniz üzerinden Batum (Gürcistan) ve Köstence (Romanya) arasındaki rotayı tercih etmelerinin temel nedenlerinden biri, Türkiye'nin mevcut demiryolu altyapısının bu talebi karşılayacak yeterlilikte olmamasıdır (RailFreight, 2022). Bu durum, Türkiye'nin demiryolu altyapısını modernize etme gerekliliğini bir kez daha vurgulamaktadır.

Türkiye'nin 2053 yılına kadar lojistik süper gücü olma hedefi, bu alanda toplam 153 milyar dolar yatırım yapılmasını gerektirmektedir (TCDD, 2024; T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2022). Ancak, deprem sonrası oluşan finansal zorluklar, bu hedefe

ulaşmak için alternatif fonlama ve iş birliği yöntemlerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Orta Koridorun rekabet gücünü artırmak ve Türkiye'nin lojistik rolünü güçlendirmek için altyapı yatırımları ve teknoloji adaptasyonuna odaklanılmalıdır. Demiryolu taşımacılığının genişlemesi için özel sektörün katılımı artırılmalı ve Türkiye'deki demiryolu altyapısı iyileştirilmelidir. Antalya'nın deniz, hava ve kara yollarına sahip olması nedeniyle lojistik köyler projesine dahil edilmesi faydalı olacaktır. Antalya'nın Lojistik Köyler projesine dahil edilmesi ve demiryolu projelerine entegrasyonu ile Antalya'ya yakın bölgelerdeki yük taşımacılığının İzmir ve Mersin gibi uzak limanlara bağımlılığı azaltılabilecektir.

Türkiye'nin, lojistik altyapı modernizasyonuna ve yenilikçi çözümlere odaklanması, yalnızca ulusal değil, bölgesel iş birliği fırsatlarının da değerlendirilmesini sağlayacaktır. Lojistik atılımın başarısı için Türkiye'nin altyapı modernizasyonuna ve lojistik sektöründeki yenilikçi çözümlere yatırım yapması gerekmektedir. Özel sektörün bu anlamda daha fazla sorumluluk alması ortaya çıkan eşsiz fırsatların zaman kaybedilmeden değerlendirilebilmesi açısından önemlidir. Lojistik sektöründeki tüm paydaşların faydalanabileceği kapsamlı eğitim ve destek projeleri geliştirilmelidir. Bu sayede, inşa edilmekte olan lojistik köylerden ve demiryolu olanaklarından maksimum fayda sağlanabilir. Türk Devletleri Teşkilatı üyelerinin ulusal düzenlemelerini gözden geçirmesi ve ortak hareket etme kapasitesini artırması gereklidir. Bu düzenlemeler, Orta Koridordaki sınır geçişlerinde ve farklı taşımacılık yöntemleri arasındaki mevzuat ve uygulamalardaki zorlukların aşılmasını kolaylaştıracaktır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin lojistik sektöründeki güçlü yönlerini daha etkin kullanabilmesi, altyapı eksikliklerini hızla gidermesine ve yeni fırsatlara uyum sağlayacak stratejiler geliştirmesine bağlıdır. Orta Koridor ve Kalkınma Yolu Projesi gibi stratejik girişimlerin desteklenmesi, Türkiye'yi küresel tedarik zincirinin merkezi bir aktörü haline getirebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu makale etik kurul kararı gerektirmemektedir ve daha önce herhangi bir yerde sözlü bildiri olarak sunulmamış ve bir tez çalışmasından üretilmemiştir. Tüm etik ilkeler uygun biçimde araştırmada göz önünde bulundurulmuştur
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%100)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Submission and Revision: 1. Author (%100)

Kaynakça / References

Acar, A. Z., Benty, Z., & Kocaoglu, B. (2015). Turkey as a regional logistic hub in promotion of reviving Ancient Silk Route between Europe and Asia. *Journal of Management, Marketing and Logistics*, 2(2), 94-109.

Anadolu Ajansı. (2024, Nisan). Kalkınma Yolu Projesi ile Avrupa'nın her ülkesine kesintisiz ulaşım sağlanacak. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kalkinma-yolu-projesi-ile-avrupanin-her-ulkesine-kesintisiz-ulasim-saglanacak/3199376#>

Aydın, G. T. & Öğüt, K. S. (2008). Avrupa ve Türkiye'de lojistik köyler. 2. Uluslararası Demiryolu Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008, İstanbul, 1471-1481.

Bakir, A. (2022). The emerging security role of Turkey and China in the Middle East: Avoiding a possible clash in the future. In M. Haghirian & L. Zaccara (Eds.), *China's economic and political presence in the Middle East and South Asia* (1st ed., pp. 120-144). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003269175>

Baydar, A. M., Süral, H., & Çelik, M. (2019). Potential effects of logistics clusters: The case of Turkish Freight Villages. *Journal of Cleaner Production*, 233, 399-411. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.05.294>

Bayramlı, R. (2024, Mayıs). Роль Азербайджана в развитии Срединного коридора. <https://vestikavkaza.ru/analytics/rol-azerbajdzana-v-razvitii-sredinnogo-koridora.html>

BBC. (2024, Mart). Irak, PKK'nın faaliyetlerini yasakladı. BBC. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cmjml1lpdveo>

Bilalzade, P. (2021). Opportunities to increase the capacity of Azerbaijan's logistics infrastructure and existing problems in the Silk Road project. Research Document. Institute for Democratic Initiatives. <https://www.idi-aze.org/files/pdf/2023-05-16/CMSy5qTM9ncEsDuurC43KC6LdrST5AyJSyxc2Pkz.pdf>

Bugarčić, F. Ž., Skvarciany, V., & Stanišić, N. (2020). Logistics performance index in international trade: Case of Central and Eastern European and Western Balkans countries. *Business: Theory and Practice*, 21(2), 452-459. <https://doi.org/10.3846/btp.2020.12802>

Capital. (2023, Eylül). Ulaştırma Bakanı, Zengezur koridorundaki fırsatları açıkladı. Mart 29, 2024 tarihinde Capital Türkiye. <https://www.capital.com.tr/haberler/tum-haberler/ulastirma-bakani-zengezur-koridorundaki-firsatlari-acikladi>

Cilasun, S. M., & Şengüler, E. P. (Editörler). (2017). Esnaf ve sanatkârlar özelinde ulaştırma sektör analizi projesi. T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı: Eskişehir. <https://ticaret.gov.tr/data/5d418db313b87639ac9dfff1/Ula%C5%9Ft%C4%B1rma%20Sekt%C3%B6r%C3%BC.pdf>

Çelikok, K., & Talih, Ö. (2023). International transportation projects and Türkiye from the perspective of transportation economics. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Temmuz 2023(2), 400-423. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.1298169>

Çalışkan, A., Kalkan, M., & Ozturkoglu, Y. (2017). City logistics: Problems and recovery proposals. *International Journal of Logistics Systems and Management*, 26(2), 145-162. <https://doi.org/10.1504/IJLSM.2017.081497>

- Deniz, T. (2016). Türkiye’de ulaşım sektöründe yaşanan değişimler ve mevcut durum. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(36), 135-156. <https://doi.org/10.17295/dcd.79471>
- Dilek, S. (2021). Avrasya Jeopolitiğinde Kuşak Yol Projesinin Türkiye Açısından Sunduğu Fırsatlar. *Avrasya Denkleminde Rusya-Çin Rekabeti*. Editör: Murat Yorulmaz, Serdar Yılmaz. Astana Yayınları
- Dilek, S. (2017). *Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi*. Seçkin Yayınları.
- Duman, B. (2023). Irak'ın Kalkınma Yolu Projesi ve Türkiye: Yeni İpek Yolu olur mu? *ORSAM Ortadoğu Analiz*, 14(124), 34-37.
- Duran, A. E. (2024, Nisan). Küresel ticarete ‘Orta Koridor’ fırsatı. *Ekonomist*. <https://www.ekonomist.com.tr/makale/kuresel-ticarete-orta-koridor-firsati-48882>
- ECDGIP. (2024, January 30). Global Gateway: EU and Central Asian countries agree on building blocks to develop the Trans-Caspian Transport Corridor [Press release]. European Commission Directorate-General for International Partnerships. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_501
- Ekici, Ö. Ş., Kabak, Ö., & Ülengin, F. (2016). Linking to compete: Logistics and global competitiveness interaction. *Transport Policy*, 48, 117-128. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2016.01.015>
- Eldem, T. (2022). *Russia’s war on Ukraine and the rise of the middle corridor as a third vector of Eurasian connectivity* (SWP Comment, 2022/C 64). Stiftung Wissenschaft und Politik. <https://doi.org/10.18449/2022C64>
- Fidanoğlu, A., & Değirmenci, B. (2024). Reflections of the Ukraine-Russia War on world trade and supply chain and examination of its effects on Turkey. In F. Mızrak (Ed.), *Strategic Innovations for Dynamic Supply Chains* (pp. 275-300). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-3575-8.ch012>
- Fosu, P. (2019). The determinants of economic growth: The role of infrastructure [Online]. MPRA Paper 93101, *IDEAS Working Paper Series from RePEc*. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/93101/>
- Fourie, J. (2006). Economic infrastructure: A review of definitions, theory and empirics. *South African Journal of Economics*, 74(3), 530-556.
- Gani, A. (2017). The logistics performance effect in international trade. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 33(4), 279-288. <https://doi.org/10.1016/j.ajsl.2017.12.012>
- Günay, E., Çetiner, S., Sevinç, S., & Kütükçü, E. (2019). Tarihi İpek Yolu'ndan modern İpek Yolu projesine: Türkiye - Çin ekonomik işbirliği çerçevesinde Orta Koridor ile Kuşak ve Yol Girişimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 157-175.
- Hasselgren, B. (2018). Planning and coordination of transport infrastructure. In B. Hasselgren (Ed.), *Transport Infrastructure in Time, Scope and Scale* (pp. 57-77). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-79054-1_4

Havenga, J. H. (2018). Logistics and the future: The rise of macrologistics. *Journal of Transport and Supply Chain Management*, 12(0), a336. <https://doi.org/10.4102/jtscm.v12i0.336>

Heintz, J., Pollin, R., & Garrett-Peltier, H. (2009). How infrastructure investments support the U.S. economy: Employment, productivity and growth. Amherst, MA: Political Economy Research Institute, University of Massachusetts Amherst. https://www.researchgate.net/publication/46474464_How_Infrastructure_Investments_Support_the_US_Economy

Hummels, D. (2007). Transportation costs and international trade in the second era of globalization. *Journal of Economic Perspectives*, 21(3), 131-154.

Kaptur, V., & Karazhanova, A. (2021, July). Infrastructure corridor series part 1: In-depth analysis of three promising infrastructure corridors. United Nations ESCAP, IDD. https://unece.org/sites/default/files/2021-10/6E%20Infrastructure%20Corridor%20Development%20Series%20Part%20I_1.pdf

Karaoğlu, O. (2022). Orta Asya'da ABD-Çin- Rusya rekabeti ve Türk dünyasına yansımaları. *USAD*, Güz(17), 135-158.

Kaya, R. (2019). Orta Asya 'Bölgesel Güvenlik Kompleksi' ve Şangay İşbirliği Örgütü. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(Özel Sayı), 53-71. <https://doi.org/10.14782/ipsus.594452>

Kenderdine, T., & Bucsky, P. (2021). Middle Corridor—Policy development and trade potential of the Trans-Caspian International Transport Route. Asian Development Bank Institute. <https://www.adb.org/publications/middle-corridor-policy-development-trade-potential>

Liang, Y. (2023). The impact of international logistics cost on international trade based on VAR model. *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*, 9(1). <https://doi.org/10.2478/amns.2023.2.00877>

Macioszek, E., Staniek, M., & Sierpiński, G. (2017). Analysis of trends in development of freight transport logistics using the example of Silesian Province (Poland) - a case study. *Transportation Research Procedia*, 27, 388-395. <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2017.12.026>

Mutlu, N. (2021). Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) projelerinin incelenmesi; Türkiye için öneriler. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 129-150.

Özceylan, E., Çetinkaya, C., Erbaş, M., & Kabak, M. (2016). Logistic performance evaluation of provinces in Turkey: A GIS-based multi-criteria decision analysis. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 94, 323-337. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2016.09.020>

Prymachenko, H. O., Shapatina, O. O., Pestremenko-Skrypka, O. S., Shevchenko, A. V., & Halkevych, M. V. (2022). Improving the technology of product supply chain management in the context of the development of multimodal transportation systems in the European Union countries. *International Journal of Agricultural Extension*, (Special Issue 01), 77-89. <https://doi.org/10.33687/ijae.010.00.3866>

RailFreight. (2022, Mart). Nurminen Logistics joins the Middle Corridor. ProMedia Group. <https://www.railfreight.com/beltandroad/2022/03/16/nurminen-logistics-joins-the-middle-corridor/?gdpr=deny>

Rizzi, A. (2024, April). Risk and reward: Why the EU should develop the Middle Corridor trade route. ECFR. Retrieved from <https://ecfr.eu/article/risk-and-reward-why-the-eu-should-develop-the-middle-corridor-trade-route/>

Saatcioğlu, C., & Demir, A. (2021). Türkiye’de karayolu ulaştırmasının makro iktisadi değişkenler üzerindeki etkisi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(4), 361-382.

Scordamaglia, D. (2020, November 6). At a glance, European year of rail. European Parliamentary Research Service, PE 659.329. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2020\)659329](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2020)659329)

Simina, D., Patrick, S., & Radu, C. (2012). Economic benefits of developing intermodal transport in the European Union. *Annals of Faculty of Economics*, 1, 81-87.

T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2024, Nisan). Kalkınma yolunda tarihi adım. <https://www.uab.gov.tr/haberler/kalkinma-yolu-nda-tarihi-adim>

TCDD. (2024, Ocak). Lojistik merkezler. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları. <https://www.tcdd.gov.tr/kurumsal/lojistik-merkezler>

TCDD. (2022). 2022 Faaliyet raporu. TCDD Taşımacılık A.Ş. Genel Müdürlüğü, <https://adminapi.tcddtasimacilik.gov.tr/files/pdfs/TCDD-Tasimacilik-2022-Faaliyet-Raporu.pdf>

TDİ. (2024, Mart). Karayolu Taşımacılığı Dernekleri Birliği TDİ çerçevesinde kuruldu. Türk Devletleri Teşkilatı. https://www.turkicstates.org/tr/haberler/karayolu-tasimaciligi-dernekleri-birligi-tdi-cercevesinde-kuruldu_3223

TDİ. (2021, Kasım). Türk Dünyası 2040 Vizyonu. Türk Devletleri Teşkilatı. <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>

Topsakal, İ., & Zengin, A. K. (2024, Haziran). Kalkınma yolu projesi: Küresel, bölgesel ve Türkiye açısından tahliller. *Kriter dergisi*, 9(91). <https://kriterdergi.com/dispolitika/kalkinma-yolu-projesi-kuresel-bolgesel-ve-turkiye-acisindan-tahliller>

Torrison, G. (2009). Public infrastructure: Definition, classification and measurement issues. *Economic Management and Financial Markets*, 4(3), 100-124.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2022). 2053 Ulaştırma ve lojistik ana planı. <https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/bakanlik-yayinlari/2053-ulastirma-ve-lojistik-ana-plani-rev.pdf>

UTİKAD. (2023, Eylül). 2024-2028 Stratejik Planı: Karayolu, demiryolu, tehlikeli yük sektörleri. Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği. https://www.utikad.org.tr/Images/DosyaYoneticisi/2111202324_merged23.pdf

UTİKAD. (2013, Ocak). Türkiye’deki lojistik köyler ve önemi. Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği. <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/10633/turkiyedeki-lojistik-koyler-ve-onemi>

Winkler, H., & Seebacher, G. (2011). Management of freight villages: Findings from an exploratory study in Germany. *International Journal of Logistics: Research and Applications*, 14(4), 271–283.

World Bank. (2023). Middle Trade and Transport Corridor: Policies and Investments to Triple Freight Volumes and Halve Travel Time by 2030. Washington, DC: World Bank. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/6248f697aed4be0f770d319dcaa4ca52-0080062023/original/Middle-Trade-and-Transport-Corridor-World-Bank-FINAL.pdf>

Yücel, M., & Yılmaz, Ş. K. (2019). Türkiye'deki lojistik köyler ve seçimine etki eden unsurlar. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 10(1), 72-89.

Zalluhoğlu, A. E. (2020). Challenges of project logistics in Turkey. *CenRaPS Journal of Social Sciences*, 7(2), 142-152. <https://doi.org/10.46291/IJOSPERvol7iss2pp142-152>

Zambakari, C. (2023). War in Ukraine: US, Russia, China and the return of the multipolar world. In C. Zambakari, S. Des Georges, E. Giraud, G. Mannino, & N. Meresz (Eds.), *The Great Power Competition in Eurasia* (Vol. 1, pp. 132-145). Phoenix, Arizona: The Zambakari Advisory. <https://ssrn.com/abstract=4470435>

Zhang, Y., & Cheng, L. (2023). The role of transport infrastructure in economic growth: Empirical evidence in the UK. *Transport Policy*, 133, 223-233. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2023.01.017>

2024, 13 (5), 2103-2123 | Araştırma Makalesi

Kutadgu Bilig Rehberliğinde Türk Yönetim Tarihinde Duygular ve Duyguların Yönetimi

Emine Şener¹

Öz

Türk-İslam tarihinin ilk edebi metinleri arasında önemli bir yere sahip olan Kutadgu Bilig, bugün hâlâ birçok açıdan incelenmeye açık bir kaynak niteliği taşımaktadır. Birçok sosyal, kültürel, dinsel, yönetsel öğenin yer aldığı ve dönemine ait oldukça belirgin içerik sunan Kutadgu Bilig, bir ahlâk felsefesi eseri olmasından dolayı yoğun ahlâki duygular içermektedir. Sadece ahlâki duyguların değil temel duyguların da yer aldığı eserin, yönetim sürecinde duygu olgusunu ele alışı ve sunuşunun incelenmesi önem arz etmektedir. Yöneticilere farklı konularda öğüt veren eser, duygulara ilişkin de öneriler sunmaktadır. Bu çalışmada, Kutadgu Bilig’de yönetim sürecinde sergilenen duygular, duygu farkındalığı ve yönetimine odaklanılmıştır. Çalışmada nitel araştırma metodolojisi benimsenmiş olup kurgusal olarak durum çalışması niteliği taşımaktadır. Tematik analiz kullanıldığı çalışmada, 6645 beyitten oluşan eser pragmatik bir şekilde okunarak duygular ve bu duyguların yönetimine ilişkin ifadelerinin geçtiği beyitler belirlenmiş ve in vivo kodlanma yapılmıştır. Buna göre çalışmada; yöneticiye ait duygular, yönetim takımında duygular ve yönetim sürecinde duygular teması altında “birincil duygular” ve “ikincil duygular” kategorize edilmiştir. Ek olarak, “öfkeden uzak durma /öfkenin zararları”, “kendi duygularının farkında olma ve kendini kontrol”, “diğerlerinin duygularının farkında olma ve kontrol” kategorileri duyguların farkındalığı ve yönetimi teması altında toplanmıştır. Sonuç olarak, on asır önce yöneticilere öğüt vermek gayesiyle yazılan eserde, yönetim sürecinde liderlerin öfkeden uzak bir şekilde empati ve anlayış göstermesi vurgulanmaktadır. Yönetim takımında alçakgönüllülük, güven, uyum ve saygının hâkim olmasının gerekliliği ifade edilmektedir. Ek olarak, kendi duygularının farkında olmayı, diğerlerinin duygularını anlamayı ve hem kendini hem diğerlerini kontrol etme noktasında beceri kazanılması gerektiği belirtilmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, tarihsel olarak yönetim sürecinde duygular ve duyguların yönetiminin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Duygu Yönetimi, Duygular Tarihi, Yönetim Sürecinde Duygular, Yönetim Bilimi, Türk Yönetim Tarihi

Şener, E. (2024). Kutadgu Bilig Rehberliğinde Türk Yönetim Tarihinde Duygular ve Duyguların Yönetimi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 2103-2123. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1519626>

Geliş Tarihi	20.07.2024
Kabul Tarihi	02.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, Kırşehir, Türkiye, esener@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8903-1684

2024, 13 (5), 2103-2123 | Research Article

Emotions and Management of Emotions in Turkish Management History Guided by Kutadgu Bilig

Emine Şener¹

Abstract

Kutadgu Bilig, which has an important position among the first literary texts of Turkish-Islamic history, is still a source that is open to be analyzed in many aspects. Kutadgu Bilig, which contains many social, cultural, religious and administrative elements and offers a very distinctive content of its period, contains intense moral emotions since it is a work of moral philosophy. It is important to examine how the work, which includes not only moral emotions but also basic emotions, deals with and presents the phenomenon of emotion in the management process. The work, which contains advice to managers on different subjects, also offers suggestions on emotions. In this study, emotions exhibited in the management process in Kutadgu Bilig, emotion awareness and management were focused. Qualitative research methodology was adopted in the study, and it is a fictional case study. In the study where thematic analysis was used, the work consisting of 6645 couplets was read pragmatically and the couplets containing expressions about emotions and the management of these emotions were identified and coded. Accordingly, the study categorized "primary emotions" and "secondary emotions" under the theme of emotions of the manager, emotions in the management team and emotions in the management process. In addition, the categories of "avoiding anger/harms of anger", "being aware of one's own emotions and self-control", "being aware of others' emotions and control" were categorized under the theme of "awareness and management of emotions". In conclusion, the work, which was written ten centuries ago with the aim of giving advice to managers, emphasises that leaders should show empathy and understanding in the management process, away from anger. It is stated that humility, trust, harmony and respect should prevail in the management team. In addition, it is stated that it is necessary to be aware of one's own emotions, to understand the emotions of others and to gain skills in controlling both oneself and others. In line with these results, the importance of emotions and the management of emotions in the management process historically emerges once again.

Keywords: Kutadgu Bilig, Emotion Management, History of Emotions, Emotions in Management Process, Management Science, Turkish Management History

Şener, E. (2024). Emotions and Management of Emotions in Turkish Management History Guided by Kutadgu Bilig. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2103-2123. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1519626>

Date of Submission	20.07.2024
Date of Acceptance	02.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Management and Organisation, Kırşehir, Türkiye, esener@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8903-1684

Giriş

Türk-İslam tarihinin ilk edebi metinleri arasında önemli bir yere sahip olan Kutadgu Bilig, bugün hâlâ birçok açıdan incelenmeye açık bir kaynak niteliği taşımaktadır. Birçok sosyal, kültürel, dinsel, yönetsel öğenin yer aldığı ve dönemine ait oldukça belirgin içerik sunan Kutadgu Bilig, bir ahlâk felsefesi eseri olmasından dolayı yoğun ahlâki duygular içermektedir. Sadece ahlâki duyguların değil temel duygularında yer aldığı eserin, yönetim sürecinde duygu olgusunu ele alışı ve sunuşu yönüyle incelenmesi önem arz etmektedir. Yöneticilere farklı konularda öğüt barındıran eser, duygulara ilişkin de bilgiler ve öneriler sunmaktadır. Öyle ki Duralı (2019, s. 12) Kutadgu Bilig'e ilişkin değerlendirmesinde genel bir kavramsallaştırma ile "*kutadgubilig*" kavramı şeklinde düzenleyerek "*Başbuğ-hakanın devlet ve ordu idaresinin akıl verisi bilinci*" olarak tanımlamaktadır. Hakanın söz konusu süreci adil bir şekilde yönetmesinin verdiği haz *kut*; bu sürecin sorumluluğuna ilişkin algı ise *biligtir* demektedir. Kısaca bu süreçte sorumluluğun farkındalığı ile görevin yerine getirilmesi sonucu oluşan duygu olan mutluluğun bilinci *kutadgubilig'* tir.

Yazıldığı dönemin izlerini taşıdığına ilişkin kanıtlar sadece tarihçilerin ifadelerinde değil (İnalçık, 2015) eserin içeriğinin incelenmesi ile de anlaşılmaktadır. "Konfüçyüs'ün eserlerinden bazılarının Uygurcaya tercüme olunduğunu gösteren delillerden hareketle ahlâk, hukuk ve devlet idaresine ilişkin görüşleri noktasında benzerlikler olduğu ayrıca Farabi'nin de etkisinin" olabileceği belirtilmektedir (İnalçık, 2015). İnalçık, Türklerin İslam'ı kabulünden sonra yazılan ilk metinlerden biri olma özelliği taşıyan eserin İran-İslam devletleri ile Hint-İran etkisi gözlenirse de büyük oranda köklü Türk devletlerinin yönetim ve adalet anlayışlarını yansıttığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra eserde bâriz şekilde İslami perspektiften bilgi, erdem ve duygu ilişkisini görmek mümkündür. Bilginin, iyi olmanın ve erdemli olmanın bir yolu olduğu, "bilgi" olgusuna yapılan atıflarda da dikkat çekmektedir (Şener, 2023, s. 39). Kutadgu Bilig'de esas metinden önce sunulmuş olan manzum mukaddime de dâhil olmak üzere eserin tamamında sıklıkla karşımıza çıkan "erdem", "gönül" "iyilik" ve "mutluluk" gibi kavramlar eserin ahlâk felsefesi perspektifinden ele alınması gerekliliği doğurmaktadır. Ek olarak, baskın şekilde yer alan bu kavramlar duygu-ahlâk-erdem ilişkisi kurabilmeye yönelik temel bir kabul alanı oluşturmaya katkı sağlamaktadır.

"Bu türlü erdemler, akıllar ile / Süslemiş yaşamını ve mutlu olmuş" (KB, Mukaddime 55)

"Yüz binlerce erdem var övgüye değer / Akılla yapıldığı için övülürler" (KB, 304)

Duygu, ahlâk ve erdem ilişkisinin Antik Yunan'da da belirgin şekilde kurulduğunu söylemek mümkündür. Esredeki Sokrates, Aristo ve Platon etkisinin büyük bir olasılıkla Farabi (2018) aracılığıyla esere nüfuz ettiği düşünülmektedir. Farabi, erdemli toplumun duygularını kontrol edebilen bireylerden oluşacağını belirtir. Ancak erdem ve duygu ilişkisi sadece İslam düşüncesinde değil, genel olarak felsefi ve ahlâki düşünce sistemlerinde de kurulabilir. Çünkü Eski Yunan'dan modern Batı felsefesine, Doğu felsefelerinden İslam'a kadar birçok düşünce geleneği, insanın duygularını doğru bir şekilde yönetmesinin erdemli yaşamın temel bir parçası olduğunu savunmuştur.

Aristo (2020), erdemler etiği kapsamında duyguları yönetmenin önemini vurgulamıştır. Ona göre, insanın mutluluğu, akıl ve iradeyle duygularını dengelemesine bağlıdır. Benzer şekilde, Budizm ve Hinduizm gibi Doğu felsefelerinde de duyguları kontrol altına

almak ve içsel huzuru bulmak önemli birer erdem olarak kabul edilir. Eserde sözü edilen akımların ve felsefelerin etkisi görülmekle birlikte bazı beyitlerde çeşitli göndermeler mevcuttur. Örneğin Kutadgu Bilig'deki Budist etkiye ilişkin Tokyürek (2020, s. 204) bazı sembollerin belirgin şekilde Budizm'i işaret ettiğini belirtmektedir. Eserde Odgurmış'ın ifadelerinde Budizm'in temel ilkeleri görülmektedir. Bugün modern psikoloji ve davranış bilimleri de duygu yönetimi konusunu ele alırken duygusal zekânın ve duyguların etkili bir şekilde yönetilmesinin kişisel gelişim ve mutluluk üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Pozitif psikoloji literatüründe "Mindfulness" olarak adlandırılan "Bilinçli Farkındalık"ın kökeni de Budizm ve Doğu Felsefesinin "Farkındalık" kavramına dayanmakla birlikte bir tür spiritüel beceridir.

Kutadgu Bilig, yönetim bilim paradigmalarından biri olan insan ilişkileri yaklaşımından on asır öncesine kaleme alınmıştır ve gerek insan ilişkileri gerekse örgütsel erdemlilik ve duygu yönetimi/duygusal zekâ noktasında önemli bilgiler içermektedir. Sergilediği insan odaklı ve erdemli yaklaşımla günümüz yönetim literatürüne katkı sağlama potansiyeline sahip olan bir eserdir (Şener, 2020, s. 111). Bu çalışmada, Kutadgu Bilig'de yönetim sürecinde sergilenen duygular ile duygu farkındalığı ve yönetimine odaklanılmıştır. Eserde duygular farklı bağlamlarda (kadın-erkek ilişkisinde, aile içi ilişkilerde, halk-hükümdar ilişkisinde, baba-oğul ilişkisinde, akrabalar arası ilişkide, kul-yaratıcı ilişkisinde) sunulmuş olsa da bu çalışmada sadece yönetim sürecinde duyguların ele alınışı, duyguların farkındalığı ve kontrolü incelenmiştir. Dolayısıyla yaklaşık on asır önce yazılmış olan eser, günümüz yönetim sürecine duygular fenomeni bağlamında nasıl bir kapı aralamaktadır? Kültürel olarak Türk yönetim tarihinde duyguların sergilenişi nasıl bir süreçten geçmiştir? sorularının cevapları aranırken diğer taraftan da tarihsel bağlamda eserin ait olduğu dönemin temel ve ahlâki duygularının belirlenmesi amaçlanmıştır. Tarihsel süreçte Türk yönetim kültüründe duygulara nasıl yer verildiği ve yöneten-yönetilen ilişkilerinde temel bazı yönetsel/hiyerarşik unsurların yanı sıra duyguların varlığının da ortaya konulması Türk yönetim tarihi, yönetim bilimi ve duyguların tarihi açısından önem taşımaktadır.

Yönetim biliminde duyguların rolü, son yıllarda daha fazla önem kazanmaktadır. Kutadgu Bilig, bu bağlamda Türk yönetim tarihinde dikkate değer bir eserdir. 11. yüzyılda Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan bu eser, yönetim süreçlerinde duyguların nasıl ele alınması gerektiği konusunda önemli ipuçları taşımaktadır. Bu açıdan çalışmada, Kutadgu Bilig'deki öğretilerin günümüz yönetim anlayışına duygu yönetimi bağlamında nasıl katkı sağlayabileceği incelenmiştir.

Kutadgu Bilig'in Türk Yönetim Tarihindeki Yeri ve Önemi

Siyasetnameler ve nasihatnameler hükümdarlara, devletin ileri gelenlerine yol göstermek ve yönetime ilişkin tavsiyelerde bulunmak amacıyla kaleme alınan eserlerdir (Bilgin, 2012, s. 37). Türk yönetim tarihinde siyasetnameler yönetim kültürü oluşturmada önemli bir yere sahiptir. Müslüman Türk dünyasında siyasetname türünün ilk örneği olma özelliği taşıyan Kutadgu Bilig'i Türkiye Türkçesine ilk çeviren kişi olan Reşit Rahmeti Arat, 1947 yılında çevirisinin önsözünde, esere ilişkin olarak: "Yusuf; bu eseri ile, insan hayatının manasını tahlil ve onun cemiyet ve dolayısı ile devlet içindeki vazifesini tayin eden bir felsefe, bir hayat felsefesi sistemi kurmuştur." (Arat, 2018, s. XXV) demektedir. Arsal (1947) ise Kutadgu Bilig'in, eski Türklerin ahlâk, hukuk ve devlet idaresi hakkındaki fikir ve telâkkilerini öğrenmek için çok zengin bir kaynak

sunduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan Kutadgu Bilig, medeniyetleşmiş Türk kültür tarihinin omurgasını oluşturan metinlerden biri (Arı, 2019, s. 545) olarak Türk yönetim anlayışının kuramsal temellendirmesini en iyi şekilde yapmaktadır (Bıçak, 2023, s. 4). Ancak tüm ifade edilen bu yetkinliklere rağmen eserin Türk yönetim tarihi açısından farklı perspektiflerden incelenmesinin yeterince yapılmadığı düşünülmektedir. Öyle ki Arat (2018, s. 13) oldukça net bir biçimde eserin bu yönünü vurgulamak amacıyla şöyle demektedir: “Türk dili ve edebiyatının olduğu kadar, Türk kültür tarihinin de en muazzam eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig, hâlâ el sürülmemiş bir âbide halinde, karşımızda durmaktadır.” Farklı bir anlatımla Bıçak da (2023, s. 4) Kutadgu Bilig’in şiirsel bir dille yazılmış olmasından dolayı düşüncelerin dağınık olduğunu ve tekrarların fazla olduğunu buna karşın eserin ele aldığı temel unsurların konulara göre derlenip sistemleştirildiğinde Yusuf Has Hacib’in yönetim sorununu iyi kurguladığı ve çok önemli kuramsal temellendirmelerin yapıldığını ifade etmektedir. Benzer şekilde Aksoy (2024) Kutadgu Bilig’in, kendi tarihselliği ve bağlamında iyi yönetimin ilkeleri vurguladığını ve kadim yönetim kavramlarını/sorunlarını anlamak için günümüzde de zemin oluşturduğunu belirtmektedir.

Kutadgu Bilig’in sözü edilen bu öneminin altında hükümdara verdiği yönetsel öğütlerin erdem temelli bir anlayışla sunulmuş olması ve adaleti devletin yönetiminde başlıca unsur olarak ele alması yatar. Genel olarak eser, dört büyük erdem üzerine nasihatler içermektedir. Herbir erdem bir karakter ile sombolize edildiği eserde karakterler arasında zaman zaman soru-cevap zaman zaman da öğüt verme şeklinde ilerleyen bir anlatım vardır. Eserdeki dört önemli karakter Hükümdar (Kün-Toğdı), vezir (Ay-Toldı), vezirin oğlu (Ögdülmiş), vezirin kardeşi (Odgurmuş) olmak üzere insanileştirilmiş unsurlar olan adalet, devlet, akıl ve kanaattir (Yusuf Has Hacip, 2019). Yöneten-yönetici ilişkisi, personel alanı, bireysel ahlâktan yönetsel ahlâka uzanan değerler ve adalet anlayışının işlendiği (Beyoğlu, 2024) eserin temel yönetim düşüncesi bilgi, erdem ve insan merkezli bir anlayıştır. Tüm bu bilgiler ışığında eserin, Türk yönetim kültüründe zamansız öğütler veren bir hazine olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kutadgu Bilig’de Duyguları Aramanın Amacı ve Önemi

Yönetim biliminde önemli bir yere sahip olan siyasetname ve nasihatnamelerin farklı bağlamlarda ele alınıp çağdaş anlayışla ile yorumlanması önem arz etmektedir. Bir siyaset felsefesi metni olmasının yanı sıra yönetici el kitabı niteliği taşıyan esere ilişkin, yazıldığı tarihten beri, Türkçe araştırma-inceleme sayısı 2019 yılı itibari ile 864’tür. Bu sayının, 1000 yıl önce yazılan Türk-İslam kültürünün ilk yazılı metni olan bir eser için ikincil bir literatür oluşturma adına oldukça yetersiz olduğunu belirtmek gerekir. Eserle ilişkin yapılan çalışmaların önemli bir kısmı ise dil ve siyaset üzerinedir. Eserin adalet ve erdem temelli yaklaşımından dolayı çağımızın sorunlu yönetim süreçlerine çözüm üretme potansiyeline dikkat çekmek amacıyla içeriksel olarak daha özgün ve derinlikli ele alınması gerektiği birçok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir (Arat, 2018; Bıçak, 2023; Kafkasyalı, 2019; Şener, 2021; Şener, 2023). Buna ek olarak edebi metinlerin birçok duygulanım barındıran duygusal temsillere dair oldukça önemli kültür, düşünce ve entelektüel tarih malzemeleri de sunduğu (Afacan, 2023) gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Birçok sosyal, kültürel, dinsel, yönetsel öğenin yer aldığı ve dönemine ait oldukça belirgin içerik sunan Kutadgu Bilig bir siyasetname olmasının ötesinde ahlâk felsefesi eseri niteliği taşımaktadır. Eserin temel gayesi iyi toplum ve yönetimin yolunu sunmaya

çalışmaktır. Bu noktada ahlâki değerlerin çıkış noktasında kendini gösteren duygular (İlgaroğlu, 2019, s. 22) otomatik olarak eserin merkezinde yer almakta ve yoğun bir şekilde, bireylerin sosyal normlara ve değerlere uyum sağlamalarına yardımcı olan (Haidt, 2003) ahlâki duygular içermektedir (Bıçak, 2023, s. 8). Bu açıdan duygunun ahlâki değerlerin oluşunda önemli bir yere sahip olduğu ve akıl-duygu ikileminde zayıf tarafı temsil ettiği varsayılan ya da ileri sürülen bir unsur olmadığı söylenebilir. Özellikle duygulara ilişkin yapılan son çalışmalar, onun sadece refleksif mekanizmalar olmadığı dünyayla başa çıkmanın, ona temas etmenin ve ona angaje olmanın evrimleşmiş yolu olduğu belirtmektedir (Solomon, 2016, s. 230; Akt.: İlgaroğlu, 2019, s. 24). Bu nedenle sadece ahlâki duyguların değil temel duyguların da yer aldığı eserin yazıldığı dönemde yönetim sürecinde duyguların ele alınışı ve onların yönetimine ilişkin bakış açısının ortaya çıkarılması gerek yönetim bilim gerekse duygular tarihi açısından önem arz etmektedir.

Literatürde Türk yönetim tarihinde duyguların yeri ve önemine ilişkin doğrudan eser ya da incelemeye rastlanmazken siyasetname ve nasihatnamelerde dolaylı olarak özellikle hükümdara öfkesini kontrol etme vurgusunu görmek mümkündür. Buna ek olarak teenni ile hareket etme, duygularını kontrol edip yönetmesine yönelik en önemli öneridir. Bu önerileri bilhassa İslamiyeti kabul sonrası eserlerde yaygın olarak görmek mümkündür (Dinçer, 2019, s. 246).

Türk yönetim kültürünün yapılandırılmasında önemli bir eser olan Kutadgu Bilig’de şu ana kadar duygu fenomenini ele alan çalışmalar incelendiğinde, genel olarak Kalkan’ın (2020) da belirttiği gibi mutluluk ve pişmanlık duygusu başlıca duygu olarak ele alınmış ve incelenmiştir. “*Kutadgu Bilig’de Pişmanlık Duygusu*” adlı çalışmada Kocaoğlu (1970), eserde hâkim olan duygunun pişmanlık olduğunu belirtmektedir. “*Kutadgu Bilig’de Olumlu ve Olumsuz Duygular*” adlı çalışmada Kalkan (2020) ise duyguların eserdeki yerini dil-kültür ilişkisi içinde eserde geçen duyguları olumlu ve olumsuz olarak iki kategoride ele alarak değerlendirmiştir.

Eserde yer alan duygulara ilişkin bir diğer çalışma ise “*Kutadgu Bilig’de Tespit Edilen Bazı Duygu Fiilleri*” adlı çalışmadır. Burada Soydan ve Şen (2021) eserdeki duygu fiillerini incelemektedir. Çalışmada, Kutadgu Bilig’de beş farklı kategoride (dilek, mutluluk, çöşku, saygı ve öfke) toplam 28 duygu fiili tespit edilmiştir. Bu kategorilerden dilek, mutluluk, birliktelik ifade eden fiillerin, diğer duygu fiillerine göre daha çok kullanıldığı belirtilen çalışmada bunun beklenen bir tablo olduğu da vurgulanmıştır. Görüldüğü gibi eserin bel kemiğini oluşturan ahlâki duygular ve ek olarak temel duyguların yönetim sürecinde nasıl ele alındığı ve yönetildiğine ilişkin bir çalışma bulunmamaktadır. Buna ek olarak günümüz yönetim sürecinde artık varlığı tartışmasız kabul edilen duyguların, tarihsel süreç içerisindeki evrimi dikkate alınırsa yaklaşık on asır önce yazılmış bu eserin çok daha önce, bugün sözü edilen bazı hususları ele aldığı gerçeğinin ortaya çıkarılması da çalışma adına ikincil önem taşımaktadır.

Duygular ve İşlevleri

Duyguların ne olduğu, nasıl oluştuğu ve kavramsallaştırıldığına dair farklı kuramsallaştırmalar mevcuttur. Dolayısıyla burada ilk elden bir duygu tanımı yapmak yeterli olmayacağı düşüncesiyle başlıca duygu kuramlarının açıklanıp bu çalışmada hangi tanımın benimsendiğinin ifade edilmesi yerinde olacaktır.

Duygular ile ilgili ilk kuramsal çalışmalar Darwin, James, Lange, Cannon ve Bard gibi kuramcıların görüşleri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Doğaldır ki sözü edilen kuramcıların çalışma alanları duyguyu ele alışlarını ve tanımlayışlarını da etkilemiştir. Çünkü bu teorisyenler biyoloji temelli çalışmaları ile duyguların işlevsel özelliklerini tanımlamakta, duyguların bedensel etkileri üzerinde durmakta, bilişsel ve fizyolojik tepkiler ile duygu arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır (Gökdağ, 2023, s. 87). Duyguların sınıflandırılmasında önemli bir isim olan Ekman (1992) tüm kültürler için benzer duyguları tespit etmeye yönelik çalışması ile altı temel duygu ile yeni bir duygu kuramı ortaya atmıştır. Ona göre duygular, savaş-kaç tepkisini düzenleyen, kişiyi harekete geçiren ya da geri çekmeye zorlayan evrimsel bir sürecin ürünüdür (Gökdağ, 2023, s. 85). Sözü edilen bu yaklaşım literatürde klasik duygu yaklaşımı olarak ifade edilmektedir.

Klasik yaklaşımçılar arasında yer alan başla bir isim olan Damasio (2021, s. 61) duyguları, “organizmanın fiziksel varlığının yanı sıra ona eşlik eden zihinsel etkinlik” olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle duyguların işlevini de ortaya koymaktadır. Ona göre duygular, homeostazın zihinsel ifadesi yani beden ve sinir sisteminin olağanüstü iş birliği arasında kurulan fonksiyonel bir zincirdir (Damasio, 2018, s. xxiii). Yani yaşamsal yönü olan fizyolojik bir süreçtir.

Bu yönüyle klasik duygu kuramları duygular ve beyin ilişkisine odaklanmıştır. Ancak klasik duygu yaklaşımının karşısında yer alan görüş ise onun evrensel olmadığı ve etkileşime dayalı kültürel bir süreç içerdiğini de ifade etmektedir. Damasio (2018) kültürel olayları biyolojik köklerine indirgemeye ve kültürel süreçleri bilimsel olarak açıklamaya çalışan çalışmalarında, insanı ve duygu ve davranışlarını kültürel olayların sonucu olarak görmektedir. Kısaca duygular, diğerleri ile olan etkileşim ile şekillenen ve doğaları gereği ilişkisel olandır. Bu çalışmada, duyguların kültürel yaratım sürecinde oynadığı rolün önemi dikkate alınarak sadece bedensel değil onun etkileşim ürünü olduğunun kanıtı niteliğindeki ahlâki duygular da incelenmiştir. Böylece literatürde yer alan duygulara ilişkin sınıflandırma bu çalışmanın amacı dikkate alınarak aşağıdaki gibi kategorize edilmiştir:

Birincil veya temel duygular: İnsanların biyolojik olarak programlanmış, doğuştan gelen ve evrensel olarak tanınan duygulardır. Bu duygular, tüm kültürlerde benzer şekillerde ifade edilir ve tanınırlar (Ekman, 1992, s. 170). Örneğin, korku, öfke, tiksinti, mutluluk, üzüntü ve kaygı.

İkincil veya ahlâki duygular: Sosyal ve kültürel bağlamlarda gelişen, daha karmaşık ve öğrenilmiş duygulardır. Bu duygular, bireylerin sosyal normlara ve değerlere uyum sağlamalarına yardımcı olurlar (Haidt, 2003). Örneğin, suçluluk, utanç, minnet, gurur, pişmanlık.

Olumlu duygular: bireyin iyi hissetmesine ve yaşam memnuniyetinin artmasına katkı sağlayan duygulardır. Bu duygular, genellikle bireyin fiziksel ve psikolojik sağlığını destekler (Fredrickson, 2001). Örneğin, sevinç, merak sevgi, huzur.

Olumsuz duygular: Genellikle stres, kaygı veya huzursuzluk gibi durumları ifade eder. Bu duygular, bireyin iyi olma halini olumsuz yönde etkileyebilir ve çeşitli psikolojik sorunlara yol açabilir (Lazarus, 1991). Örneğin, öfke, üzüntü, kıskançlık, kaygı.

Özetle sosyal ilişkilerin temelini oluşturan duygular, bireyin yaşantısında her çağda ve mekânda önemli bir yer işgal etmiştir. Duyguların psikoloji bilimi çerçevesinde ele alınıp

incelenmesi uzak bir geçmişe sahip olmasa da duyguları anlayıp tanımlamaya ilişkin çaba antik çağa kadar uzanmaktadır. Ancak bu anlam, tanımlama ve adlandırma süreçlerinin her dönem için farklı olabileceği ortadadır. Duyguların da tarihsel bağlamda ele alınıp incelenmesi bugün ayrı bir çalışma alanı olarak değerlendirmemizi gerektirmektedir. Her ne kadar süreç içerisinde duygulara bağlamsal bir perspektiften bakılsa da bugün temel duygular olarak nitelendirilen duyguların tüm toplum ve zamanlarda ortak olduğu iddia edilmektedir (Şener, 2021, s. 167). Dahası bu duyguların kontrol altında tutulması, yönetilmesi ve düzenlenmesine ilişkin çabalar oldukça eski bir geçmişe sahiptir.

Duygu Yönetimi

Bireyin duygularını “nerede, ne zaman, nasıl ve ne düzeyde kullanacağını bilme ve uygulayabilme yeterliliği olarak tanımlanan duygu yönetimi, insanın kendisinin ve başkalarının duygularını tanıma, algılama ve fark etmesi sonucunda duygularını düzenlemesi ve duygularını iyi yönetebilme becerisidir.

Duygular var oluş sürecinde sürekli akıl ile karşı karşıya getirilip akla düşman ve çoğu zamanda bir zafiyet olarak konumlandırılmıştır. Fakat süreç içerisinde aklın karşısında değil yönetilmesi durumunda ona güç veren bir unsur olduğu ve bireyi irrasyonel değil aksine rasyonel kılabilir yönü, 17. yüzyıl filozofu Spinoza’dan itibaren konuşulmaya başlanmıştır (İlgaroglu, 2019; İlhan, 2021, s. 16). Bu noktada duygu ve felsefenin önemli bir konusu olan ahlâk ilişkisi dikkat çeken bir durumdur. Çünkü duyguların ahlâk üzerindeki kritik etkisine ilişkin çalışmaların neticelerinin bu çalışmanın inceleme konusu olan eserde de duygu yönetimi üzerindeki etkisi net bir şekilde görülmektedir.

Duygu yönetimini gerçekleştirebilen insanlar; duyguların arkasında ne olduğunu fark eder, olumsuz duygularla baş eder ve kendi duygularını çok daha iyi tanırlar. Goleman’a (2002) göre duyguların yönetimi beş yeterliliği içermektedir. Bunlar; kendini kontrol etme, güvenilirlik, vicdanlılık, uyumluluk ve yenilikçiliktir” (Barutçugil, 2004; Gupta, 2016; Aktaran: Şener ve Özata, 2019). Burada esas olan duyguların ortadan kaldırılması değil yönetilmesidir. Bu süreç başlıca iki boyutta sergilenir. Bunlar bireyin kendi duygularını yönetme becerisi ve diğerlerinin duygularını yönetme becerisidir (Şener, 2021). Çünkü çeşitli psikososyal sonuçları olan duyguların sadece onu hisseden kişiye değil, kişiyle iletişim halinde olan diğer kişilere de etkileri bulunmaktadır (Gökdağ, 2023, s. 85). Bu nedenle duyguların yönetilmesi Şekil 1’de verildiği gibi bu boyutların dengede olmasını gerektirmektedir.

Şekil 1. Duygu Yönetimin Boyutları (Şener, 2021, s. 171)

Yönetim Sürecinde Duygular

Duygular, çok farklı disiplinlerin araştırma konusu olarak uzun yıllardır incelenmeye devam etmektedir. Ancak bir araştırma nesnesi olarak ilk kez İngiliz doğabilimci Charles Darwin'in 1872 yılında yayımlanan insanlarla hayvanların duygu değişimini inceleyen "İnsan ve Hayvanda Duyguların İfadesi" adlı kitabında kendine yer bulur. Böylece o zamandan bu yana duygular evrimin, antropolojinin, sosyolojinin, psikolojinin ve sinirbilimin çalışma konusu olmuştur. Ancak çok öncesinde hem sanatın hem de felsefenin önemli bir konusu olarak var olagelmıştır (İlhan, 2021, s. 11). Buna rağmen duygular, 20 yılı aşkın bir süredir yönetim ve organizasyon çalışmalarının bir parçası olabilmıştır (Mäkelä, Apostol ve Heikkilä, 2018,121).

Yönetim sürecinde duyguların rolü, iş dünyasında ve örgütlerde giderek artan bir öneme sahiptir. Duygusal zekâ ve liderlik ilişkisi, bu alandaki temel araştırma konularından biridir. Goleman'ın (1998) öncü çalışmaları, liderlerin duygusal zekâlarının, işbirliği ve motivasyon gibi kritik faktörleri nasıl etkilediğini göstermiştir. Goleman'a göre, duygusal zekâ, liderlerin duygularını tanıma, anlama, yönetme ve başkalarının duygusal tepkilerini etkileme yeteneğini içerir.

Duygusal zekânın liderlikteki etkileri üzerine yapılan çalışmalar, liderlerin duygusal zekâlarının yüksek olduğu durumlarda ekip performansının ve işbirliğinin arttığını ortaya koymuştur (George, 2000). Bu bağlamda, liderlerin duygusal zekâlarını geliştirmeleri, örgüt içindeki iletişimi güçlendirmekte ve kriz yönetiminde daha etkili olmalarını sağlamaktadır.

Duyguların, yönetim sürecindeki diğer bir önemli boyutu da çalışanların duygusal durumlarıdır. Örgütlerde iş stresi, motivasyon eksikliği ve duygusal tükenme gibi faktörler, çalışanların performansını etkileyebilmektedir (Barsade, 2002). Duygusal iyi oluş ve iş tatmini, çalışanların motivasyonunu artırabilir ve dolayısıyla iş performansını olumlu yönde etkileyebilir. Bu etki bireyden grubun tamamı ya da çoğunluğuna sirayet etme potansiyeli taşımaktadır. Bu anlamda literatürde grup duygusal bulaşıcılığı, bir gruptaki insanlar arasında ruh hallerinin aktarımı ve bunun çalışma grubu dinamikleri üzerindeki etkisi, ruh hali, bireysel tutumlar, davranışlar ve grup düzeyindeki dinamiklerin çoklu, yakınsak ölçümleri kullanılarak yönetsel karar verme üzerine yapılan bir laboratuvar çalışmalarında incelenmiştir. Olumlu duygusal bulaşma yaşayan grup üyeleri iş birliğini geliştirmiş, çatışmayı azaltmış ve algılanan görev performansını artırmıştır (Barsade, 2002). Benzer şekilde grup duygusal zekâsı, ekiplerin özünde yer alan duyguları keşfetmek, kucaklamak ve nihayetinde bunlara güvenmekle ilgilidir. Duyguları bilinçli bir şekilde yüzeye çıkarmak ve ekibin çalışmalarını nasıl etkilediklerini anlamaya yoğunlaşmaktadır (Druskat ve Wolff, 2001).

Yönetim takımlarında duygusal ilişkilere ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde, en dikkat çeken, yukarıda da belirtilen Goleman'ın duygusal zekâ üzerine yaptığı çalışmalardır. Goleman, yönetim takımlarında duygusal zekânın liderlik etkinliği üzerindeki etkilerini incelemiştir. Goleman, liderlerin duygusal zekâ yeteneklerinin (duyguları tanıma, anlama, yönetme) takım dinamikleri üzerinde nasıl bir rol oynadığını ve takımın başarısına nasıl katkı sağladığını vurgulamıştır. Bir diğer çalışma ise Barsade ve Gibson'un (2007) duygusal bulaşma çalışmalarıdır. Barsade ve Gibson (2007), yönetim takımlarında duygusal bulaşmanın nasıl çalıştığını ve bir liderin duygusal ifadelerinin nasıl takım üyeleri üzerinde yayıldığını araştırmıştır. Bu çalışmalar, liderlerin duygusal

ifadelerinin takım üyelerinin duygusal durumları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Edmondson'ın (1999) psikolojik güvenlik çalışmaları ise takımların başarılı olabilmesi için psikolojik güvenliğin önemini vurgulamaktadır. Psikolojik güvenlik, takım üyelerinin duygusal ifadelerini serbestçe paylaşabilecekleri ve hata yapma korkusu olmadan yenilikçi çözümler önerme yeteneğine sahip oldukları bir ortamı tanımlamaktadır.

Son olarak Druskat ve Wolff'ün (2001) takım duygusal zekâsı çalışmaları, yönetim takımlarında duygusal ilişkilere ilişkin yapılan çalışmalardan bir diğeridir. Takımların duygusal zekâ seviyelerinin (takım üyelerinin duygusal farkındalığı, duygularını yönetme becerisi) takım performansını nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Bu çalışmalar, takımların duygusal zekâ yeteneklerinin, iş birliği, iletişim ve problem çözme becerilerini nasıl artırabileceğini göstermektedir.

Yönetim literatüründe genel olarak, olumlu duygular etkili liderlik, yaratıcılık ve üretkenlikle ilişkilendirilmiştir. Son zamanlarda yapılan çalışmalar, olumsuz duyguların belirli koşullar altında mutlaka zararlı olmadığını, ancak proaktif yönetsel davranışı destekleyebileceğini iddia etmektedir. Minnettarlık, utanç, korku, öfke ve üzüntü, öfke ve korku veya diğer duyguların bir kombinasyonunu inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Aslında, son zamanlarda yapılan çalışmalar, çağdaş kuruluşlarda karmaşık duygusal alanlar olarak daha iyi ele alınabilecek bir duygu karışımının yaşandığını iddia etmektedir (Mäkelä, Apostol ve Heikkilä, 2018, s. 121).

Yapılan bu çalışmalar, yönetim takımlarında duygusal ilişkilerin nasıl yönetildiğini, liderlerin duygusal ifadelerinin takım üyeleri üzerindeki etkilerini ve takımların duygusal zekâ seviyelerinin performansa etkilerini anlamak için önemlidir.

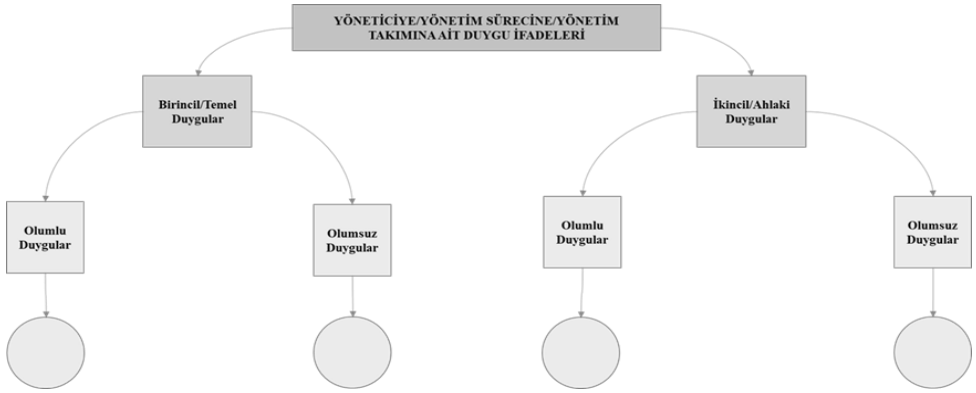
Kutadgu Biligde Yönetimde Duygular ve Duyguların Yönetimi

Bu çalışmada, nitel araştırma metodolojisi kullanılmış olup kurgusal olarak durum çalışması tercih edilmiştir. Çalışmaya esas alınan durum Türk-İslam edebiyatının ilk yazılı metni olarak kabul edilen Kutadgu Bilig'dir. Karmaşık bir olgunun içindeki belirli bir şeyi analiz etmek için kullanılan, "sınırlı bir alan, zaman ve kaynak çerçevesinde küçük ölçekli araştırmaların daha derinine inmek için uygun olan" (Regueria & Rodríguez, 2013) betimleyici nitel bir metodoloji olduğu için durum çalışması tercih edilmiştir.

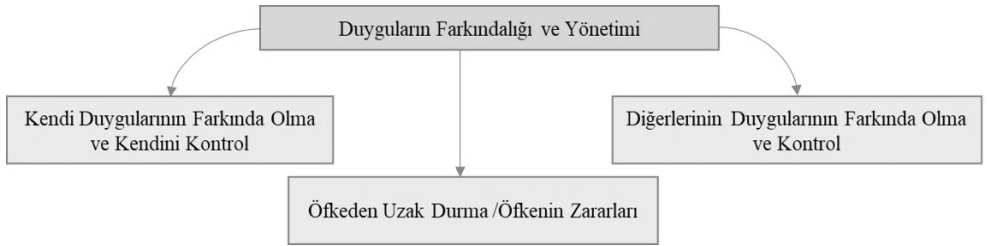
Bu durum çalışmasında, yazılı bir metni analiz etmek amacıyla kullanılan yöntemlerden biri olan tematik analiz kullanılmıştır. Böylece veriler kendi bağlamında ele alınarak gerekli çıkarımlar yapılarak anlaşılandırılıp yorumlanmıştır. Ayşegül Çakan tarafından günümüz Türkçesine çevrilen 2019 tarihli, 491 sayfa, 82 bölüm, 6645 beyitten oluşan Kutadgu Bilig eseri, "not alma, önemli noktaları renklendirerek çizme, kenara not alma, altını çizme, birden fazla okuma ve tekrar okuma" gibi okuyucunun okuduklarını hatırlamasına yardım eden stratejiler kullanılarak kodlama süreci tamamlanmıştır. Bu açıdan eser, yazar tarafından pragmatik bir şekilde okunmuş olup metinde geçen duygu ifadelerinin geçtiği beyitler belirlenmiş, orijinal niyet ve anlama sadık kalmak amacıyla in vivo kodlama tercih edilmiştir. Böyle eserde, ilgili duyguların geçtiği beyitler doğrudan alıntılanmıştır. Ardından bu ifadeler kategorize edilerek farklı temalar altında toplanmıştır. Çalışmada duygular, ilgili literatür dikkate alınarak birincil/temel,

ikincil/ahlâki, olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırılarak çalışmanın kategorize edilmesinde işlevsel olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki şekil ve tablolarda, kategoriler ve temalar sunulmuştur.

Çalışmada tanımlanan duygu kategorilerinin eserde hangi bağlamlarda nasıl geçtiği ve özellikle yönetim sürecinden bahsederken hangi duygulara yer verildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu kategori ve temalar Şekil 2 ve 3'teki gibi modellenmiştir.

Şekil 2. Kutadgu Bilig'de Yönetim Sürecinde Sergilenen Duygulara İlişkin Oluşturulan Model

Şekil 3. Kutadgu Bilig'de Duyguların Farkındalığı ve Yönetimine İlişkin Oluşturulan Model

Kutadgu Bilig'de Yönetici-Yönetim Takımı-Astlar Arasındaki Etkileşim Sürecinde Sergilenen Duygular

Yöneticiye Ait Duygu İfadeleri

Eserde yöneticilere ait duyguların ifade edildiği başlıca beyitler aşağıda verilmiştir. Bu beyitlerde yöneticinin güler yüzlü ve tatlı dilli olması, olumlu ilişkiler kurması ve kutlu bir geleceğe ulaşması için önemli bir değişken olarak sunulmaktadır. Ayrıca öfkenin kontrolü, bilgeliğin ve iyi bir ün kazanmanın anahtarıdır. Öfkenin kontrolü, yöneticilerin daha rasyonel ve adil kararlar almasına yardımcı olup duygusal dengeye ulaşarak stresli durumlarda bile etkin yönetimi mümkün kılabilir.

"Güler yüzle, tatlı sözle tavırını iyi tut / Oluverir zaman, geliverir kut" (KB, 6095)

“Akıllı kişi öfkeyi kendinden uzaklaştırır / Bilgili Bey öfkelenmez, iyi ad alır” (KB, 322)

“Her bakımdan temiz tut kendini / Temizdir bu beyler, severler temiz şeyleri” (KB, 4109)

“İyi tavırla ılımlı olmak gerek / Ay gün de doğsa beyin uyumlu olması gerek” (KB, 325)

“İyi huylu olmalı bey hem alçakgönüllü/ Akıllı olmalı hem de bilgili” (KB, 326)

Eserde temizlik hem fiziksel hem de ahlâki anlamda yöneticiler için önemli bir erdemdir. Temiz bir imaj, yönetici için güvenilirlik ve saygı uyandırmaktadır. Ek olarak, yöneticilerin değişen koşullarda dahi dengeli ve adil davranmalarının anahtarı olarak uyumlu ve ılımlı bir davranış sergilemeleri önerilmektedir. İyi huylu ve alçakgönüllü olmak, yöneticinin çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlama ve etkili bir liderlik için gereklidir.

Bu bağlamda, Kutadgu Bilig'deki bu öğütler, modern yönetim anlayışında duygusal zekânın ve etik liderliğin önemini yansıtmaktadır. Yöneticilerin duygularını ve davranışlarını kontrol edebilmesi hem kendileri hem de yönetimleri altındaki kişiler için daha sağlıklı ve üretken bir ortam sağlamaktadır. Yöneticilerin güler yüzlü ve tatlı dilli olması, duygusal zekânın önemli bir bileşeni olarak pozitif duygusal ifadeler ve empati ile ilişkilidir. Goleman (1998) duygusal zekânın, etkili liderlik için kritik bir faktör olduğunu vurgular. Özellikle empati, liderlerin çalışanlarıyla daha güçlü ve güvene dayalı ilişkiler kurmalarını sağlamaktadır (Goleman, 1998). Pozitif duygusal ifadeler çalışanların motivasyonunu artırır ve örgütsel bağlılığı güçlendirmektedir (Fredrickson, 2001). Ayrıca, öfke yönetimi ve duygusal denge, yöneticilerin daha rasyonel ve adil kararlar almalarına yardımcı olmaktadır (Salovey ve Mayer, 1990). Bu özellikler, yöneticilerin stresli durumlarda bile etkin ve etkili yönetim sergilemelerini sağlamaktadır.

Temizlik ve dürüstlük, yöneticilerin güvenilirliklerini artıran kritik erdemlerdir. Fiziksel temizlik, profesyonellik ve güvenilirlik algısını güçlendirirken, ahlaki dürüstlük sürdürülebilir liderliğin temelini oluşturmaktadır. Özellikle kriz yönetimi ve stratejik karar alma süreçlerinde ılımlılık ve uyum, yöneticilerin değişen koşullara hızlı ve etkili bir şekilde uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Alçakgönüllü olmak ise yöneticilerin ekip üyelerinin görüşlerine değer vermesini sağlayarak kolektif bir yönetim anlayışını desteklemektedir. Görüldüğü üzere yöneticiye ait duyguların önemli bir kısmı ikincil/ahlâki ve olumlu duygulardır (ılımlılık, uyum, alçakgönüllülük vb.). Birincil ve olumsuz duygular olarak baskın olarak öfke dikkat çekmektedir.

Yönetim Sürecinde Sergilenen Duygular

Eserde yönetim sürecinde sergilenen duygular teması incelendiğinde (Tablo 1), yöneten-yönetilen ilişkilerinde güç mesafesinin uzak olduğu görülmektedir. Yöneticiye şüphe ve güvensizlik duyguları öne çıkmakta olup yöneticilerin samimiyetine temkinli yaklaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Yöneticilerin gücüne karşı temkinli bir şekilde saygı duyulması öğütlenir. Bu temada özellikle korku ve temkin duyguları öne çıkmakta olup yöneticilere karşı dikkatli olunması gerektiği belirtilmektedir. Saygısızlığın, ölümle cezalandırılabilir kadar ağır sonuçları olduğu vurgulanmaktadır.

Tablo 1. Yönetim Sürecinde Sergilenen Duyguların Yer aldığı Beyitler ve Kategoriler

KOD	KATEGORİ		TEMA
Güller yüz gösterirse beyler sana <u>Sevinme</u> buna, <u>güvenme</u> kendine (KB, 4090) <u>Kızgınlık ve öfke</u> insan için ne kötüdür Bu ikisi yüzünden insan eziyet çeker (KB, 332) Ne kadar iyi tutsa da beyler seni, sen <u>korkadur</u> Onları kendine eş sayma sen, bakınadır (KB, 4095) Eğer <u>saygısızlık</u> yaparsan <u>kızar</u> , baş keser Damarını deşer bak kanunu emer, içer (4099) İşini bilen kişilere ver İşi yapmayı bilmeyen <u>üzülür</u> , <u>kaygı</u> çeker (KB, 5534) İri söze kızma eğer söylendiyse Doğru söz iri olur, <u>öfkelenme</u> (KB, 5775)	Olumsuz Duygular	Birincil/Temel Duygular	Yönetim Sürecinde Sergilenen Duygular
Düşman etme kendine bilmeden insanları Düşmanı olan kişiler <u>sevinc</u> bulamaz (KB, 4187) Nasıl davranırsa sana koldaşın Sen de öyle davran, <u>sevinsin</u> arkadaşın (KB, 4192)	Olumlu Duygular		
<u>Kin</u> gütmeye bu devletle sen anlaş Anlaşamazsan zehir olur yediğin aş (4299) Her işi yakın bildiğin birine danışarak yapmalı Danışmayan insan sonunda <u>pişman</u> olarak ağlar (KB, 5650) Danışsa onandır kişi öz işini Danışmayan kişinin <u>pişmanlık</u> olur sonu (KB, 5654)	Olumsuz Duygular	İkincil/Ahlaki Duygular	

Eserde öfke ve kızgınlık, insanın hem kendisine hem de çevresine zarar veren duygular olarak tanımlanırken doğru sözlerin bazen sert olabileceği ve buna öfkelenmeme gerektiği belirtilmektedir. Anlayış ve hoşgörü, öfkeye karşı önerilen duygulardır. Karşılıklı saygı ve iyi niyetin arkadaşlık ilişkilerini güçlendirdiği ve bu, karşılıklı davranış prensibiyle bireylerin birbirlerine karşı adil ve saygılı olmaları gerektiğini vurgulanmaktadır. Arkadaşının gerçek duygularını anlamak için onunla empati kurmak gerektiği belirtilir. Eserde kin ve nefretin yıkıcı etkilerine dikkat çekilmekte ahlâki duygular bağlamında, kin gütmek yerine uzlaşma ve anlaşmanın erdemi vurgulanmaktadır. Ahlâki duyguların ve erdemlerin bireylerin hayatında ve toplumda nasıl önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Barış, hoşgörü, empati, adalet, uzlaşma, bilgelik ve danışma gibi değerler, bireylerin ve toplumların daha huzurlu ve adil bir şekilde yaşamasını sağlar. Bu değerler, Orta Çağ Türk-İslam toplumunda olduğu kadar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Tüm bu ifadeler, eserde duyguların yönetim ve sosyal ilişkilerdeki rolünü açıkça göstermektedir. Duygular tarihi bağlamında değerlendirildiğinde ise şüphe, korku, temkin, güven ve öfke gibi temel duyguların, Orta Çağ Türk-İslam toplumunda nasıl algılandığı ve yöneticilere karşı nasıl bir tutum geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Yönetim Takımı İlişkilerinde Sergilenen Duygular

Eserde ilginç bir şekilde bir dostluk sınama metodu olarak kaba konuşma ve somurtmanın, kişinin gerçek duygularını ortaya çıkartacağı bu nedenle karşısındaki tepkisinin gönlüne ilişkin bir bilgi verdiği bildirilmektedir. Benzer şekilde sevginin de sınanması üzerine öneriler mevcuttur. Yönetim takımı içerisinde de daha önce kaba davranma bir test tekniği olarak sunulurken bu kez dostundan sevdiği bir şeyini istemesi önerilmektedir. Eğer bu hususta kaş çatmadan karşılık verirse canıyla bir tut demektedir (Bkz: Tablo 2). Ayrıca eserde yönetim takımının iyi ve kötü günde, sevinç ve kaygıda yararlı olunması önerilmektedir. İlgili beyitler modern yönetim teorilerinde takım çalışması ve çalışanlar arası dayanışmanın önemine işaret etmektedir. İyi bir lider, takım üyelerinin hem iyi hem de kötü günlerinde destek olmalı, birlikte çalışarak ortak

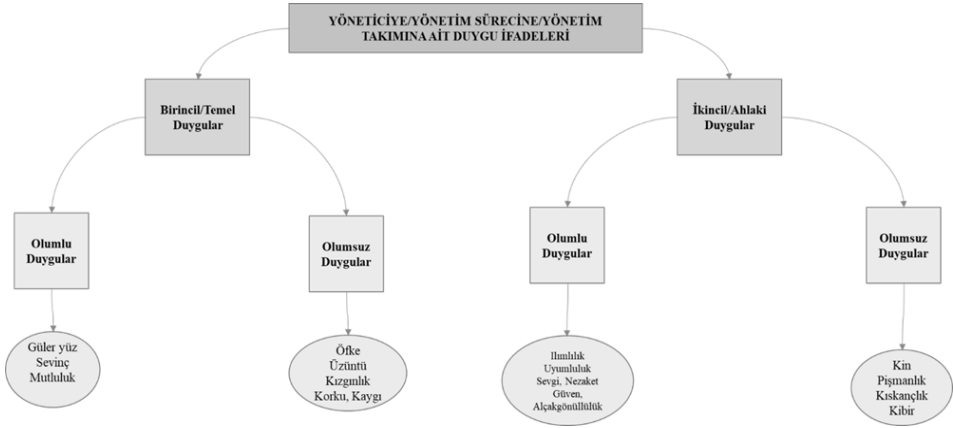
hedeflere ulaşılmasını sağlamalıdır. Liderin çalışanlarına karşı cömert ve açık yürekli olması gerektiğini belirtir. Liderlik teorileri, özellikle dönüşümcü liderlik yaklaşımı, liderlerin çalışanlarına karşı samimi ve destekleyici olması gerektiğini vurgulanmaktadır.

Eserde liderin çevresindeki insanları iyi tanınması gerektiğini ve dostlarına dostça, düşmanlarına ise temkinli yaklaşması gerektiğini belirtilmektedir. Benzer şekilde stratejik liderlik teorisi, liderin çevresini analiz ederek uygun stratejiler geliştirmesinin önemini vurgulanmaktadır. Liderin çevresini dikkatle seçmesi gerektiği, çalışma arkadaşlarının ve danışmanlarının seçimi, liderin başarısını doğrudan etkilediği hatırlatılmaktadır. İyi bir liderin olumlu bir itibara sahip olması, takım üyelerinin ona daha fazla saygı duymasını ve bağlılık göstermesini sağlayacağı vurgulanmaktadır. Liderin astlarıyla ilişkilerinde dikkatli olması gerektiğini belirtilmektedir. Kıskançlığın, takım içi dinamikleri olumsuz etkileyebileceği unutulmadan liderin kıskançlıktan uzak durarak doğruluk ve dürüstlikle hareket etmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Tablo 2. Yönetim Takımı İlişkilerinde Duyguların Yer aldığı Beyitler ve Kategoriler

KOD	KATEGORİ		TEMA
Tuz ekmek yedir insanlara <u>güller yüzle</u> Yüzün aydınlık olsun tatlı sözle (KB, 4222) Arkadaşının gönlünü bilmek istersen Kaba konuş ve <u>buruştur yüzünü</u> seni (KB, 4209) <u>Sevip sevmediğini</u> bilmek istersen Sevdiği bir şeyini iste anlaşılır hemen (KB, 4210) <u>Kaşını çatmazsa</u> bu iki yerde <u>Canıyla bir tut sen bu eri</u> (KB, 4211)	Olumlu Duygular	Birincil/Temel Duygular	Yönetim Takımı İlişkilerinde Sergilenen Duygular
Arkadaş, koldaş erdeş <u>sevinç ve kaygıda</u> Yararlı olanlar insana iyi ve kötü günde (4218) Seni daha çok <u>sevmelerini</u> istersen Tuz ekmek yedir ve açık tut yüzünü (KB, 4219) Tuz ekmek yedir insanlara <u>güller yüzle</u> Yüzün aydınlık olsun tatlı sözle (KB, 4222) Oturduğün zaman yerini bil Kişileri incitme, <u>nazik ol</u> (KB, 4112) <u>Seni seveni ve sevmeveni</u> iyi seç <u>Sevene sevimli ol, düşmana ateş</u> (KB, 5530)	Olumlu Duygular		
<u>Adın iyi olur seni severler</u> Sana katılmak için can atarlar (KB, 4258) Kendine iyi ve seçkin kişilerden arkadaş edin <u>Pişmanlık</u> çeker eşi dostu kötü olan (KB, 4233) Senden büyükler seni çekemezler Saygılığın gider sen de <u>pişman</u> olursun (KB, 4248) Senden küçükler de seni <u>kıskanırlar</u> Çekemezlikten senin iyiliğini istemezler (KB, 4250) Çaba göster en şimdi ey gönlümün güneşi İnsanları <u>kıskanma</u> , doğruluktan ayrıma (KB, 4252) Tanrı hükümdür bütün iyilik ve kötülükler Tanrının verdiği <u>kıskançlıkla</u> engel olunamaz (KB, 4254) Sevmenin biri varsa sen de sevin <u>Endişe ve kaygıya</u> düşerse sen de kaygılan (KB, 4257) <u>Kibirlenme</u> , elini kolunu sallayarak girme Birimini elini sıkarken enli benli olma (KB, 4111) Kendinden uzak tut <u>sevinmeni</u> istemeyen kişiyi <u>Sevdimme</u> , ona verme yapılacak işini (5531)	Olumsuz Duygular	İkincil/Ahlaki Duygular	

Eserde yönetici, yönetim takımı ve yönetim sürecinde sergilenen duygular ve kategoriler Şekil 4'te özet olarak verilmiştir. Buna göre eserde yaygın olarak birincil ve olumlu duygu olarak mutluluk ve sevinç vurgulanırken olumsuz duygu olarak, öfke, kızgınlık, kaygı ve korku vurgulanmaktadır. İkincil/ahlaki duygular bağlamında değerlendirildiğinde ise kin, kıskançlık, kibir ve pişmanlık olumsuz duygular olarak öne çıkarken ılımlılık, uyumsuzluk, alçakgönüllülük, sevgi, nezaket ve güven olumlu duygular olarak dikkat çekmektedir.

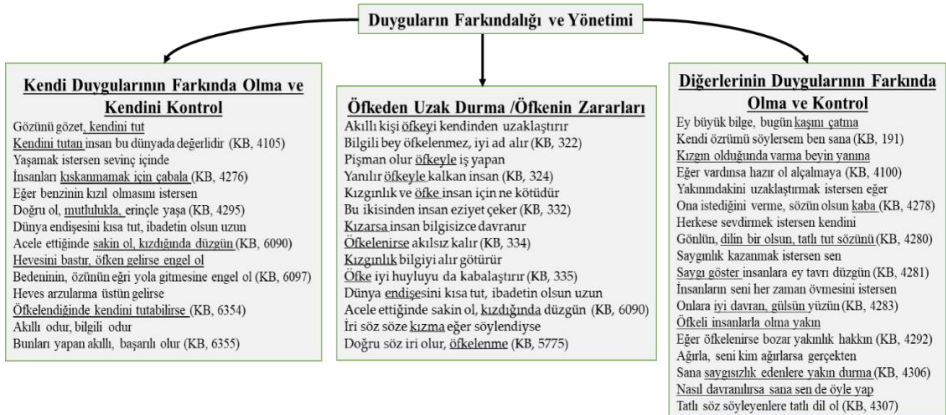

Şekil 4. Yönetici, Yönetim Takımı ve Yönetim Sürecinde Sergilenen Duygular ve Kategoriler

Duyguların Farkındalığı ve Yönetimi

Eserde, akıllı bir insanın öfkeyi kontrol etme becerisi, öfkenin insanı hatalı ve pişman edebileceği, öfkenin ve kızgınlığın insanın yaşamına ne kadar zarar verebileceği, öfkenin iletişimi engelleyip olumsuz sonuçlara yol açabileceği, öfkenin iletişimi nasıl etkileyebileceği anlatılmaktadır. Doğru sözlerin sakinlikle ifade edilmesi gerektiği, öfkenin kontrol edilmesinin önemi ve sakinliğin değeri vurgulanmaktadır.

Eserde ifade edilen hususlara paralel olarak duygusal zekâsı yüksek olan bir kişi de öfkesini tanyıp kontrol altına alabilir böylece daha sağlıklı ilişkiler kurup olumsuz sonuçlardan kaçınabileceği söylenebilir. Öfkeyle hareket etmek, genellikle düşünmeden yapılan bir tepki olabilmekte ve sonrasında pişmanlık duyulabilmektedir. Öfke ve kızgınlık hem kişinin kendisine hem de çevresine zarar vererek mutsuzluk yaratabilmektedir. Öfkeyle hareket etmek, iletişimi engelleyerek sorunların çözümünü zorlaştırabilmektedir. Bu doğrultuda eserde, stresli veya öfkeli anlarda sakin kalmanın, daha sağlıklı kararlar almanın ve ilişkileri daha iyi yönetmenin anahtarı olduğu görülmektedir (Bkz: Şekil 5).

Şekil 5. Duyguların Farkındalığı ve Yönetime İlişkin Beyitler ve Kategoriler

Eserde görevi yerine getirirken bireyin kendisini tutmasını ve gözünüzü gözetmesini önerilmektedir. Bu, duygusal kontrolün ve sorumluluk duygusunun bir ifadesidir. Kendini tutabilen bir insanın, bu dünyada değerli olduğu vurgulanmaktadır. Duygusal kontrolün, kişinin değerini artırdığına işaret edilmektedir. Ayrıca eserde yaşamını sevinç içinde geçirmek için kıskançlık ve endişeden kaçınmak gerektiği sevinç ve mutluluğun, doğru ve erdemli bir yaşamın temel taşları olduğu vurgulanmaktadır. Duygusal dengeyi korumak ve doğru yolu takip etmek, mutluluğun anahtarıdır. Hevesleri bastırmak ve öfkeyle baş etmek, kişinin bedenini ve özünü eğri yollardan uzak tutarak kişinin duygusal kontrolünü ve ahlâki sağlığını artırmaktadır.

Eserde, akıllı ve bilge olmak, kendini kontrol etme yeteneğiyle yakından ilişkilidir. Bu niteliklere sahip olanların başarılı olduğu ve yaşamlarını doğru bir şekilde yönlendireceği ifade edilmektedir. Heveslere kapılmamak ve beden kontrolünü elde tutmak, kişinin iyiliklere ulaşmasını sağlamakta kişinin içsel dengeyi ve huzuru bulmasına yardımcı olmaktadır. Bu beyitler, duygu yönetiminin ve duygusal zekânın önemini vurgulayarak, kişinin kendini kontrol etme ve doğru yaşama konusundaki çabalarını desteklemektedir.

Eserde, insanın duygusal dengeyi koruması, ilişkilerini etkili bir şekilde yönetmesi ve saygın bir şekilde davranması için değerli bir yol olarak gösterilmektedir. Ayrıca öz kontrol ve duygusal dengenin önemi vurgulanarak beyitlerde öfke ve kızgınlık gibi duyguların kontrol altında tutulması ve mantıkla hareket edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Duyguları tanıma ve uygun şekilde yönetme becerisinin önemini gösteren beyitlere ek olarak insanları anlamak, onlara saygı göstermek ve nazik bir iletişim kurmak, ifade edilmiş ve empati ve iletişim vurgusu yapılmıştır. Beyitlerde, nazik ve hoşgörülü bir dilin kullanılması, insanlar arasında olumlu bir iletişim ortamının oluşturulması teşvik edilmektedir. Saygınlık kazanmak için başkalarına ve kendine saygı göstermek gerektiği, olumsuz duyguların (örneğin öfke ve saygısızlık) ilişkileri zedeleyebileceği vurgulanmaktadır.

Şekil 5'te yer alan beyitler incelendiğinde, eserin bu anlamda duygusal zekâ odaklı bir yaklaşıma yakın olduğu söylenebilir. Duygusal zekâ, duyguları tanıma, anlama, yönetme ve ilişkilerde etkili bir şekilde kullanma yeteneğini ifade etmektedir. Bu beyitlerde öfkenin zararları ve nasıl kontrol edilebileceği üzerinde durulması, duyguları fark etme ve yönetme becerisini vurgulamaktadır. Ayrıca öfkenin yönetici açısından yanlış kararlar almaya ve ilişkileri zorlaştırmaya nasıl yol açabileceği konusunda da bilinçli olma gerekliliği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, bu beyitler duygu yönetimi açısından oldukça değerli prensipler içermektedir. Özellikle duyguları kontrol altında tutmak, empati göstermek, iyi iletişim kurmak ve saygı göstermek gibi ilkeler, sağlıklı ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Sonuç

Türk-İslam kültüründe önemli bir yeri olan şiir ve edebiyat, sıklıkla ahlâki/dini öğretileri iletme için kullanılmıştır. Kutadgu Bilig de ahlâki değerlerin, doğru davranışların ve iyi ilişkilerin önemini vurgulayarak yöneticilere yol gösterip kut kazandırmak gayesi ile yazılmıştır. Bu özelliği ile Kutadgu Bilig, yazıldığı 1069 yılından bugüne Türk yönetim kültürüne önemli bir katkı yaptığı tartışılmaz olan bir eserdir. Bu bağlamda eser yöneticilerin duygu yönetimi sürecini anlamak ve uygulamak için bir rehber görevi

üstlenmektedir. Duyguları tanımak, düzenlemek, empati geliştirmek ve dürüstlük ilkesine bağlı kalmak gibi sağlıklı duygu yönetimi ve olumlu ilişkiler kurma açısından önemli olan hususlar bir model çerçevesinde sunulmuş ve yaklaşık on asırdır rehberlik etmeye devam etmektedir. Bu çerçevede yapılan çalışma neticesinde, eser yönetimde duygular ve duyguların yönetimi bağlamında değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

- Liderin duygusal zekâsını vurgulayan birçok öğüt içermektedir.
- Liderlerin empati ve anlayış göstermesinin önemini birçok kez vurgulamaktadır.
- Yönetim takımında alçakgönüllülük, güven, uyum ve saygıyı ön plana çıkarmaktadır.
- Öfkeden uzak durulmasını tavsiye etmektedir.
- Kendi duygularının farkında olmayı, diğerlerinin duygularını anlamayı ve hem kendini hem diğerlerini kontrol etme noktasında beceri kazınması gerektiğini belirtmektedir.

Sonuç olarak, eserde de vurgulandığı gibi yönetim sürecinde duyguların yönetimi, liderlerin ve örgütlerin başarısını belirleyen kritik bir faktördür. Duygusal zekânın ve duygusal durumların yönetimdeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar, yöneticilere duygusal faktörleri nasıl etkili bir şekilde yönetebilecekleri konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Duygusal zekâ, öfke yönetimi, etik, uyum ve alçakgönüllülük gibi erdemler, modern yönetim biliminde de kritik bir öneme sahiptir. Bu öğütlerin uygulanması, liderlerin daha etkili, adil ve sürdürülebilir bir yönetim tarzı geliştirmelerine yardımcı olabilir. Kutadgu Bilig'den alınan dersler, günümüzün karmaşık iş dünyasında liderlerin ve yöneticilerin başarılı olmasına katkı sağlayabilir. *Bu doğrultuda aşağıdaki önerilerin bundan sonraki çalışmalar için yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.*

- Türk kültürünü yansıtan diğer siyasetname ve nasihatnameler de duygu yönetimi bakımından ele alınarak Türk yönetim kültüründe duyguların ele alınış ve işlenişine dair bir yaklaşım oluşturulabilir. Ek olarak bir kıyaslama yapabilmek adına aynı dönem yazılan farklı kültürlerle ait siyasetname ve nasihatnameler de incelenerek duyguların ele alınışı ve kullanımı analiz edilerek duyguların kültürel kodlarının ortaya çıkarılması sağlanabilir. Böylece duygular tarihine önemli bir katkı yapılmış olacaktır.
- Özellikle yönetim danışmanlığı perspektifinden Türk kültüründe yöneticilerin ele alınışı ve yönetim sürecinde duyguların yönetimi ile yol gösterici bir metin olarak yöneticilere önerilebilir.
- Duygu, değer ve erdem kavramlarını yönetim bilim açısından günümüz örgütlerinin yapılandırılmasında göz ardı edilmemesi gereken unsurlar olarak öne çıkaran çalışmalar tasarlaması önerilebilir.

Son olarak, Türk-İslam kültürünün ilk yazılı metinlerinden biri olan eseri günümüz bilgileriyle yeniden ele alıp yeni anlamlar üretmeyi hedeflemiş olan bu çalışmanın amacına ulaşmış olmasını ümit ederek, Balasagunlu Yusuf'un, kitaba başlarken, *"Bu kitap değerlidir. Bu kitabı okuyan ve beyitlerini biliniz kılan kitaptan daha değerlidir."* bitirirken de *"okuyan bir dua gönderir belki"* (6504. Beyit) deyişini de hatırlamakta fayda olduğu düşünülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>* Bu makale, 26-27 Nisan 2024 tarihinde gerçekleştirilen <i>Ahi Evran 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'</i>nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "<i>Kutadgu Bilig'de Duygu Yönetimi</i>" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.</p> <p><i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i></p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "<i>Emotion Management in Kutadgu Bilig</i>", orally delivered at the <i>Ahi Evran 4th International Scientific Research Congress</i> held on 26-27 April 2024.</p> <p><i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i></p>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynaklar / References

- Afacan, Ş. (2023). *Normların Ötesinde: Tarih Edebiyat ve Duygular Üzerine Birkaç Not*. (Edit.: H. Bozyer, Edebiyat ve Duygular, ss. 7-15). VakıfBank Kültür Yayınları.
- Aksoy, A. (2024). Kutadgu Bilig’de Yönetim Düşüncesi: Kamu Değeri Yaklaşımı Merkezli Bir İnceleme. *KAÜİİBFD*, 15(29), 334-353. <https://doi.org/10.36543/kauuibfd.2024.013>
- Arat, R. R. (2018). *Kutadgu Bilig*. 2. Baskı. Kabalıcı Yay.
- Arı, A. (2019). Kutadgu Bilig’in Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Gelecek Tasavvurumuzdaki Rolü Üzerine. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 23(23), 543-560.
- Arsal, S. (1947). Kutadgu Bilig. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 13 (2), 657-683.
- Aristo. (2020). *Nikomakhos’a Etik*. Bilgesu Yayıncılık.
- Barsade, S. G. (2002). The ripple effects: Emotional Contagion And Its Influence On Group Behavior. *Administrative Science Quarterly*, 47(4), 644–675. <https://doi.org/10.2307/3094912>
- Barsade, S. G., & Gibson, D. E. (2007). Why Does Affect Matter in Organizations? *Academy of Management Perspectives*, 21(1), 36-59. <https://doi.org/10.5465/amp.2007.24286163>
- Beyoğlu, A. (2024). Kutadgu Bilig’de Yönetim Düşüncesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 39-65. <https://doi.org/10.61904/sbe.1323259>
- Bıçak, A. (2023). *Türk Düşüncesinde Yönetim Kültürü*. (Edit.: R. Erdem, A. Alkan, Türk Yönetim Kültürü, ss. 1-19). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bilgin, A. (2012). XV. Yüzyıla Kadar Yazılan Siyasetnamelerin Türk Kültüründeki Yeri ve Enisül Celis. *Tarih Dergisi*, (44), 37-47.
- Damasio, A. (2018). *Yaşam Hisler ve Kültürlerin Doğuşu Şeylerin Tuhaf Düzeni*. ODTÜ Yayıncılık.
- Damasio, A. (2021). *Aklın Bilinç Kazanması Hissetmek ve Bilmek*. ODTÜ Yayıncılık.
- Druskat, V. U., & Wolff, S. B. (2001). Building the Emotional Intelligence of Groups. *Harvard Business Review*, 79(3), 80-91.
- Duralı, Ş. T. (2019). *Devletebedmüddet Bilinci: Kutadgubilig Devletebedmüddet Ülküsü: Kızıl Elma*. (Edit.: A. Bıçak, Kutadgu Bilig Üzerine Felsefi Araştırmalar, s. 11). Dergah Yayınları.
- Dinçer, Ö. (2019). *Kamu Yönetimi Âdabı Geleneğin İzinde Modern Bir Siyasetname*. Klasik Yayınları.
- Ekman, P. (1992). An argument For Basic Emotions. *Cognition and Emotion*, 6(3-4), 169-200. <http://dx.doi.org/10.1080/02699939208411068>
- Edmondson, A. C. (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350-383. <https://doi.org/10.2307/2666999>
- Farabi (2018). *El-Medinetü'l-FazılaTanrı Alem İnsan*. Litera Yayıncılık.

Fredrickson, B. L. (2001). The Role of Positive Emotions in Positive Psychology: The Broaden-And-Build Theory of Positive Emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218-226. <https://doi.org/10.1037//0003-066x.56.3.218>

George, J. M. (2000). Emotions and Leadership: The Role of Emotional Intelligence. *Human Relations*, 53(8), 1027-1055. <https://doi.org/10.1177/0018726700538001>

Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*. Bantam Books.

Gökdağ, C. (2023). *Kişilerarası Duygu Düzenleme*. (Edit: A. Atalay, B. K. Kızıloz, D. S. Atalar, Kuramdan Pratiğe Duygu Düzenleme, ss. 83-110). Koç Üniversitesi Yayınları.

Hacip, Y. H. (2019). *Kutadgu Bilig*. (Çev.: Ayşegül Çakan). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Haidt, J. (2003). *The moral emotions*. (Eds.: R. J. Davidson, K. R. Scherer, & H. H. Goldsmith, *Handbook of Affective Sciences*, pp. 852-870). Oxford University Press.

İlgaroğlu, M. C. (2019). *Değer Duygusundan Duygunun Değerine Ahlak Felsefesi Açısından Duygu-Değer İlişkisi*. Hiperyayın.

İlhan, A. (2021). *Spinoza, Kant, Schopenhauer ve Nietzsche Felsefesinde Duyguların Anatomisi ve Şiirsel İzdüşümleri*. Sümer Yayıncılık.

İnalcık, H. (2015). *Kutadgu Bilig'de Türk İdare Geleneği ve Adalet*. (Edit: B. Arı, S. Arslantaş, *Adalet Kitabı*, ss. 15-32). Yeditepe Yayınevi.

Kalkan, N. (2020). Kutadgu Bilig'de Olumlu ve Olumsuz Duygular. *Dil Araştırmaları*, 14(26), 103-138.

Kafkasyalı, M.S. (2019). *Kutadgu Bilig Çalışmaları Üzerine*. (Edit.: A. Bıçak, *Kutadgu Bilig Üzerine Felsefi Araştırmalar*, s. 362). Dergah Yayınları.

Kocaoğlu, T. (1970). Kutadgu Bilig'de Pişmanlık Duygusu. *Türk Dünyası*, 4(16), 34-38.

Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and Adaptation*. Oxford University Press.

Mäkelä, M., Apostol, O., Heikkilä, K. (2018). *Pride and fear: Emotions in sustainability*. (Eds.: Escobar-Pérez, B., del Mar Miras-Rodríguez, M., *Corporate Social Responsibility: Challenges in Diversity, Accountability and Sustainability*. Management Science -Theory and Applications. pp. 121-147). Nova Science Publishers.

Regueria, N. R., & Rodríguez, J. R. (2013). *The Digital Textbook Underanalysis: A Case Study*. Textbooks and Educational Media in a Digital Age. The Thirteenth International Conference on Research on Textbooks and Educational Media (s. 188-198). IARTEM.

Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>

Soydan, S., & Şen, A. Ö. (2021). Kutadgu Bilig'de Tespit Edilen Bazı Duygu Fiilleri. *Söylem Filoloji Dergisi*, 6(1), 247-257. <https://doi.org/10.29110/soylemdergi.860502>

Şener, E. & Özata, M. (2019). Duygu Yönetiminin İş-Aile-Yaşam Dengesi Üzerindeki Etkisi, *International Social Sciences Studies Journal*, 5(43), 4658-4664. <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1710>

Şener, E. (2020). *Pragmatik Bir Kutadgu Bilig Okuması: Yönetim Takımı Oluşturma*. (Edit: A. Yalçın, Yönetim Bilimleri, ss. 95-112). Akademisyen Yayınevi.

Şener, E. (2021). *Duyguları Yönet(e)meme. Kronik İş gören Hastalıkları Nedenleri Sonuçları ve Çareleri*. (Edit.: M. H. Mücevher, Z. Demirgil, ss. 163-192). Gazi Kitabevi.

Şener, E. (2023). *Kutadgu Bilig Türk Kültürüne Yönetim Danışmanlığı İçin Nasıl Bir Anlayış Sunuyor?* (Edit.: R. Erdem, A. Alkan, Türk Yönetim Kültürü, ss. 19-43). Nobel Akademik Yayıncılık .

Türker-Küyel, M., (1991), Fârâbî, Hikmet ve Kutadgu Bilig, *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 20, 375-469. <https://doi.org/10.32704/erdem.1991.20.375>

Tokyürek, H. (2020). Kutadgu Bilig’de Semboller Üzerinden Budist Etki. *Karadeniz Araştırmaları*, 17(65), 203-216.

2024, 13 (5), 2124-2137 | Araştırma Makalesi

Değişim Konusunun Muhafazakâr Düşünce Geleneğindeki Görünümü

Serdar Nükte¹

Öz

Bu makalenin amacı, muhafazakâr düşünce geleneğinin değişim konusuna yönelik temel fikirlerini analiz etmektir. Muhafazakâr düşünce hem Doğu uygarlığında hem Batı uygarlığında kendine yer edinmiş önemli bir fikir sistemidir. Muhafazakârlık, Fransız Devrimi'nin sonuçları açısından toplumda önemli değişimlere neden olduğuna inanmıştır. Devrim sonrası ortaya çıkan yeni düzenin, toplumsal değerleri yozlaştırdığını ileri sürmüştür. Muhafazakâr düşünürler, söz konusu yozlaşmaya neden olan asıl gerçekliği değişim konusu üzerinden tahlil etmiştir. Muhafazakârlığın değişim konusuna dair benimsediği bu tavır, tesadüfi bir durum değildir. Üstelik, muhafazakârlığın değişim konusuna dair tezleri, onu hem diğer fikri ideolojilerden ayıran hem de günümüzde hâlâ etkin bir düşünce sistemi olarak devam etmesini sağlayan etkenlerden görülmelidir. Değişim konusu, muhafazakârlıkta kendisine şüpheyle yaklaşılan bir alan kabul edilmiştir. Bunun anlaşılması için muhafazakâr düşünce geleneğinin değişim konusuna ilişkin yaklaşımının temel bileşenlerinin doğru anlaşılması gerekmektedir. Çünkü, muhafazakâr düşünce, devrim sonrasında yeni bir şekilde bürünen toplum yapısına bir bütün olarak karşı çıksa da, aslında bu durumu değişim konusu üzerinden temellendirme yoluna gitmiştir. Bu nedenle, muhafazakârlığın değişim konusuna dair görüşleri, onun bir düşünce sistemi olarak ne içerdiğinin de cevabını oluşturan bir etkiye sahiptir. Değişim meselesinin ortaya çıkışından bu yana muhafazakârlığın üzerine en çok tartışıldığı konulardan biri olması bunu kanıtlar niteliktedir. Bunun sebebi, muhafazakârlığın değişimin her biçimini reddettiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Oysa, muhafazakâr düşünce, değişimi bir bütün olarak yok saymamış, onun yalnızca aşırı biçimine ve uygulanış şekline karşı çıkmıştır. Dolayısıyla da, değişimin birtakım ilkeler ışığında gerçekleşmesi gerektiğine inanmıştır. Nitekim, muhafazakâr literatür incelendiğinde, sosyal bilimcilerin değişim konusuna yönelik iki bulguyu öne çıkardıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi, toplumun hızlı ve ani değil, ihtiyatlı ve yavaş bir biçimde değişime girmesi gerektiğidir. İkincisi, değişim sürecine giren toplumun, geçmişini ve geleneğini göz ardı etmeden, yani tarihsel birikimini dikkate alarak bu süreci tamamlaması gerektiği düşüncesidir. Bu makale, muhafazakâr düşüncenin, değişim konusuna dair temel yaklaşımını sözü edilen iki ilke üzerinden ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakâr Düşünce, Fransız Devrimi, Değişim, Geçmiş, Gelenek

Nükte, S. (2024). Değişim Konusunun Muhafazakâr Düşünce Geleneğindeki Görünümü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 2124-2137. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1536469>

Geliş Tarihi	20.08.2024
Kabul Tarihi	02.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Doktora Öğrencisi, İzmir Bakırçay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, serdar.nukte@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8373-7128.

2024, 13 (5), 2124-2137 | Research Article

The Appearance of the Issue of Change in the Conservative Tradition of Thought

Serdar Nükte¹

Abstract

The purpose of this article is to analyze the basic ideas of the conservative thought tradition on the subject of change. Conservative thought is an important system of thought that has found a place in both Eastern and Western civilizations. Conservatism believed that the French Revolution caused significant changes in society in terms of its results. It argued that the new order that emerged after the revolution corrupted social values. Conservative thinkers analyzed the real reality that caused this corruption through the subject of change. This attitude adopted by conservatism on the subject of change is not a coincidence. Moreover, conservatism's theses on the subject of change should be seen as factors that both distinguish it from other intellectual ideologies and enable it to continue as an effective thought system today. The subject of change has been accepted as an area that is approached with suspicion in conservatism. In order to understand this, the basic components of the conservative thought tradition's approach to the subject of change must be understood correctly. Because, although conservative thought opposed the social structure that took a new form after the revolution as a whole, it actually sought to base this situation on the subject of change. Therefore, conservatism's views on the subject of change also have an effect that forms the answer to what it contains as a system of thought. The fact that the issue of change has been one of the most debated issues of conservatism since its emergence proves this. The reason for this stems from the idea that conservatism rejects all forms of change. However, conservative thought has not ignored change as a whole, but only opposed its extreme form and the way it is implemented. Therefore, it has believed that change should occur in the light of certain principles. Indeed, when conservative literature is examined, it is seen that social scientists have highlighted two findings regarding the subject of change. The first of these is that society should enter into change not quickly and suddenly, but cautiously and slowly. The second is the idea that a society entering the process of change should complete this process without ignoring its past and tradition, that is, by taking its historical accumulation into account. This article aims to reveal the basic approach of conservative thought to the subject of change through the two principles mentioned.

Keywords: Conservative Thought, French Revolution, Change, Past, Tradition

Nükte, S. (2024). The Appearance of the Issue of Change in the Conservative Tradition of Thought. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2124-2137. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1536469>

Date of Submission	20.08.2024
Date of Acceptance	02.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Phd Student, İzmir Bakırçay University, Social Sciences Institute, Department of Sociology, İzmir, Türkiye, serdar.nukte@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8373-7128.

Giriş

Dünya tarihi açısından önemli birçok hadisenin varlığından bahsetmek mümkündür. Bu hadiseler arasında Fransız Devrimi, üzerine durulması gereken bir döneme karşılık gelmektedir. Fransız Devrimi, siyasal ve toplumsal açıdan önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Değişimler karşısında karşı-devrim hareketinin, yani muhafazakâr düşüncenin ortaya çıkması bu devrimin belirgin sonuçlarından biridir. Muhafazakârlık³, devrim karşıtı düşüncelerini fikir geleneği haline getirmeyi başarmıştır. Hans-Gerd Schumann'ın belirttiği gibi, daha çok politik düzlemde değerlendirilen muhafazakârlık, aslında toplumun kendisine ve bireyin zihniyetine atıfta bulunan bir düşünce sistemidir. Bunu yaparken de, çoğunlukla değişime verdiği tepkisel duruş üzerinden hareket etmiştir (Schumann, 1978, s. 805). Öyleyse muhafazakârlık, tesadüfî bir şekilde değil, aksine belirli bir tarihsel ihtiyaç sonucu baş göstermiştir (Huntington, 1957, s. 468). Muhafazakârlığa bu açıdan bakıldığında, temel öğretisinin toplumsal öğelerin korunmasının yegâne amaç olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, ortaya çıkışı rastlantı olmayan muhafazakârlığın kendini neyin karşısına yerleştirdiği doğru anlaşılmalıdır.

Fransız Devrimi'nden önce birey ve devlet birbiriyle güçlü ilişkilerle bağlı bir bütünlüğü ifade ederken, devrim hareketiyle sosyal otorite, yerini siyasî egemenliğe bırakmıştır. Devletin bölünmezliği, hakların üstünlüğü ve bunlara karşı var olan bağlılıkta değişim meydana gelmiştir. Popüler devletin zaferi, geleneksel toplum yapısını kısıtlayarak, bireysel ve eşitlik söylemini öne çıkaran bir gerçekliğe dönüşmüştür (Nisbet, 1943, s. 160). Öyle ki, muhafazakârlık konusunda önemli çalışmaları olan Edmund Burke'e göre, "Fransa, erdemini menfaatlerine kurban etmemiştir belki ama erdemini ortalığın malı hâline getirecek şekilde menfaatlerini de terk etmiştir" (Burke, 2016, s. 65). Burke bir adım daha ileri giderek, "bütün bu korkunç olaylar gerekli miydi?" sorusunu sormuştur (Burke, 2017, s. 31). Demek ki, Fransız Devrimi sonucu ortaya çıkan yeni toplum düzeni, devrim hareketinin sorgulanmasına olanak sağlamıştır. Dönemin karmaşıklığı, muhafazakârlar açısından eleştirilmesi gereken bir mecra olarak görülmüştür. Böylece, Fransız Devrimi'nin sonuçlarının toplum üzerindeki etkisi, muhafazakâr düşüncenin dünyaya sahnesinde etkin bir fikir sistemi olmasına zemin hazırlamıştır.

Muhafazakârlık, daha çok Fransız Devrimi'ne eleştirel yaklaşan bir düşünce hareketi olarak kabul edilse de, aslında Batı bilincine yön vermiş aydınlanma zihnine karşı sürdürülmüş bir muhalefet olarak görülmelidir (Nisbet, 1978, s. 629). Çünkü,

³ Muhafazakârlık, yüzeysel açıklamalardan öte, kendi tarihsel disiplini içindeki pratiklerinin doğru anlaşılmasıyla mümkündür. Ancak sosyal ve politik oluşumlardan türetilen tarihsel kavramlar, siyasal ve sosyolojik olarak ortaya atılan muhafazakâr teriminin belirsizliğini daha da güçlü hale getirmektedir (Schumann, 1978, s. 804). Genel tanımıyla muhafazakârlık, bir şeyi muhafaza etmeyi istemek anlamına gelmektedir (Giddens, 2009, s. 28). Muhafazakârlık teriminin siyasal anlamı ise, ilk kez Fransa'da ortaya çıkmıştır. Bu terim, 1818 yılında ilk olarak Chateaubriand tarafından kurulan Le Conservateur adlı gazetede, yani *Muhafazakârlık*'da kullanılmıştır (Beneton, 2016, s. 7-8). Terimin aslında anlamsal bir "kesinlik taşımadığı ve doktriner bir içeriğe sahip olmadığı" görülmektedir (Beneton, 2016, s. 8). Beneton, bu terimin kullanımını, Le Conservateur gazetesinin yanı sıra 1830 yılında büyük Britanya'da parti etiketi olarak J. W. Crocker tarafından kaleme alınan bir makaleye de dayandırmaktadır (Wallerstein, 2015, s. 20). Dolayısıyla, muhafazakârlığın savunduğu ve karşı çıktığı fikirlerin ne olduğu bilirse de, yine de onun kavramsal olarak açıklık içinde tarif edilen bir tanımı olduğunu söylemek oldukça zordur. Muhafazakârlığın, ileri sürdüğü fikirler açısından toplumu bir bütün olarak görmesi ve toplumsal sorunları çok boyutlu ele alması, onu tam olarak tanımlaması güç bir kavram haline getirmektedir. Oysa, muhafazakârlıktan tam olarak ne anlaşılması gerektiği önemli bir konudur. Çünkü muhafazakârlık, siyasal ya da ideolojik bir terim olmasından çok daha derin anlamları içinde barındıran önemli bir kavramdır.

muhafazakârlar açısından Fransız Devrimi, felsefî varsayımlardan kopuşa neden olan olaylardan çok daha fazlasını ifade etmektedir (Nisbet, 1943, s. 158). O halde muhafazakârlık, yalnızca belirli bir fikir ve davranış kalıplarıyla tanımlanan bir doktrin değildir (Schumann, 1978, s. 806). Aksine, belirli bir ideolojik ve sosyal çatışmanın ürünü olarak ortaya çıkmış bir fikir sistemidir (Huntington, 1957, s. 458). Muhafazakârlık, bir taraftan Fransız Devrimi sonucu meydana gelen yeni toplumsal düzeni, bir taraftan da oluşan bu düzenin neden olduğu değişimleri analiz etmiştir. Muhafazakâr fikriyat, yeni toplum yapılanmasını şüpheli tavrıyla sorgulayarak, onu tarihsel bir soruşturmaya tabi tutmuştur. Muhafazakâr düşüncenin bu eğilimi, Fransız Devrimi'ne neden eleştirel yaklaştığının temel sebebi olarak düşünülmelidir. Muhafazakârlar, toplumda ortaya çıkan dönüşümü, daha çok değişim konusu üzerinden çözümlenmeye çalışmıştır. Çünkü, muhafazakârlara göre toplum, özünden bir şey kaybetmeden varlığını sürdürmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, muhafazakârların değişim konusunu bütünüyle reddedip reddetmediği sorusudur.

1. Muhafazakârlıkta İhtiyatlı Bir Değişimin Gerekliliği Düşüncesi

Muhafazakârlık, Fransız Devrimi'ni özgürlük inancı ve bu yönde vadettiği söylem üzerinden değil, birçok soruna kaynaklık ettiği varsayımından, yani değişim konusundan hareketle değerlendirmiştir. Nitekim, muhafazakârlığın ana eğilimi, "kurulu bir kiliseyi, kurulu bir monarşiyi, kurulu bir aristokrasiyi ve kurulu bir demokrasiyi, her biri mevcut payesinde olacak şekilde muhafaza" etmektir (Burke, 2016, s. 134-135). O halde muhafazakârlık, toplumsal değerleri yeniden yapılandırma isteği karşısında eski siyasal düzeni, tarihsel birikimi, dinî yapıları ve bunları kapsayan geleneği öne çıkaran güçlü bir düşünce sistemidir (Kızılcelik, 2008, s. 23). Mevcut düzen, muhafazakârlar açısından korunması arzulan bir gerçekliği ifade etmektedir. Kurulu yapının devam etmesi gerektiği düşüncesi, muhafazakârlığın üzerine önemle durduğu bir konu olmuştur. Fakat, muhafazakâr fikriyatın, toplumun düzenini bozduğuna inandığı meseleleri nasıl ele aldığı dikkatle irdelenmelidir. Çünkü, bu fikir sistemi, sorunları diğer politik ideolojilerden farklı bir düzlemde tahlil ederek, tartışmaya açtığı problemleri daha çok değişim konusuyla ilişkilendirmiştir.

Muhafazakârlık, kültürel davranış ve düşünce kalıplarıyla derin ilişkide olan sezgisel değerleri ön plana çıkarmıştır (Schumann, 1978, s. 809). Dolayısıyla da, şüpheli gördüğü argümanlara karşı tepkisel bir duruş ortaya koymuştur (Kvanvig, 1989, s. 147). Genel ilkeleri çoğu zaman yanlış anlaşılrsa da, yine de temel eğilimini ayırt etmek mümkündür. Bu eğilim, yeni bir şeyi arzulamak ya da aramaktan çok, mevcut olandan yararlanma amacına dayanmaktadır (Oakeshott, 2004, s. 56). Öyleyse muhafazakârlık, kalıcı bir güce sahip olduğuna inandığı toplumsal kurumların entelektüel olarak yönetilmesi anlamına gelmektedir (Huntington, 1957, s. 460- 461). Bu değerler üzerinden açıklanmaya çalışılan muhafazakârlık, çoğu kez değişim konusuna yönelik öne sürdüğü fikirler üzerinden şekillenmiştir. Değişime maruz kalan toplumsal yapı, muhafazakârlar açısından yeni olan her şeyle hesaplaşma zeminini doğurmuştur.

Muhafazakârlığın değişim konusuna ilişkin tezleri, bu düşünce sisteminin kendisini neyin karşısına yerleştirdiğinin analiz edilmesinde doğru bir çerçeve sunmaktadır. Çünkü muhafazakârlık, yalnızca "insan doğasını düzeltme ya da onu bir ideal rasyonel seçici anlayışa göre şekillendirme çabası değildir" (Scruton, 2021, s. 180). Genel kanunun aksine, sabit, değişmez ve geriliği içeren dogmaların benimsendiği bir düşünce sistemi

de değildir (Kirk, 2019, s. 37). Kendisini her şeyden öte, gerçek dışı ve evrensel özgürlük iddiası taşıyan fikirlerin karşısında konumlandırılan muhafazakârlık, insan doğasını kapsayan bir rasyonaliteden ve devlet ile toplumun rolüne yönelik ilkelerden oluşan bir ideolojidir (Hoffman, 2020, s. 639). Sözü edilen özellikler, muhafazakârlığın diğer yaygın politik teorilerden farklılaşarak, özgün bir bakış açısı elde etmesine imkân sağlamıştır (Huntington, 1957, s. 460- 461). Bu denli özgün bir ideoloji haline gelmesi ise, daha çok değişime yönelik takındığı politik duruşundan kaynaklanmıştır. Gerçekten de muhafazakârlık, diğer ideolojilerin aksine, yenileşme ile ortaya çıkan değişim olgusuna eleştirel yaklaşarak, onu kapsamlı bir şekilde sorgulamıştır.

Muhafazakâr öğretisi, yenileşme çabası içinde değişime giren bir toplumun kendini muhasebe etmesi anlamına gelmelidir. Muhafazakârlık, değişim meselesini toplumda ortaya çıkan sorunlar üzerinden analiz ederken, onu yenileşme hareketi bağlamında çözümlenmeye çalışmıştır. Michael Oakeshott'a göre, muhafazakârlık yeniliğin her biçiminin aslında bir ilerleme olmadığı düşüncesinden hareket etmiştir. Bunun nedeni, muhafazakârların yeniliklerin içinde değişimi barındırdığına inanmış olmalarıdır. Muhafazakârlar açısından değişimi beraberinde getiren yenilik düşüncesi, değerlerin tahrip edilmesi tehlikesiyle birlikte düşünülmelidir (Oakeshott, 2004, s. 58). Çünkü, ilerleme fikri, insanlığın geçmiş dönemde barbarlığın içinden geldiğini ve zamanla ilerleyerek, bu gelişimin gelecekte de devam edeceğini savunmaktadır (Nisbet, 2023, s. 29). Muhafazakârlık, bu söylem karşısında farklı bir pozisyon benimseyerek, ilerlemeci ideolojilerden ayrı bir kavrayış ortaya koymuştur. Öne sürdüğü alternatif tanımlarla kendi ideolojik çizgisini de özgün hale getirmiştir (Neill, 2023, s. 26). Muhafazakârlar açısından ilerleme fikri, gelip geçici ya da tesadüfler bütünü ile ortaya çıkan bir süreç değil, aksine toplumun genel planlamasının önemli bir parçası görülmelidir (Nisbet, 2023, s. 29-30). Muhafazakâr düşüncede değişime neden olan yenilik süreci, toplumsal değerlerin bozulmasına neden olacağı varsayımından hareketle bir tehdit olarak görülmektedir. Buradaki temel soru, muhafazakârlığın yenileşmeyle ortaya çıkan değişimin toplum açısından nasıl gerçekleşeceği konusudur.

Muhafazakârlık, aslında yenilik fikrinin bir anlamda gelişimi ifade ettiğini kabul etmektedir (Oakeshott, 2004, s. 58). Fakat, yenilik fikri, tarihsel mirastan ve bu mirasın devamını sağlayan toplumsal bağlardan bir kopuşa sebep olduğu sürece anlamsız bir hareket olarak düşünülmelidir (Beneton, 2016, s. 29). Bu yüzden, değişimlerin meydana getirdiği olumsuz sonuçlara şiddetle karşı çıkmaktadır (Oakeshott, 2004, s. 58). Dolayısıyla, muhafazakâr düşüncede, toplumun değişimine neden olan her bir yenilik, kendi içinde riskler barındırmaktadır. Bunun için muhafaza etme isteği, her türlü olgunun temeli ve bir anlamda amacı olmalıdır (Beneton, 2016, s. 46-47). Görüldüğü gibi, muhafazakâr düşünce, değişimin doğasını yenileşme süreciyle ilişkilendirerek, onun toplumun temel ilkeleri üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracağını ileri sürmüştür. Muhafazakârlığı asıl ilgilendiren, yenilik konusunun, değişime giren bir toplumla hangi bağlam üzerinden ilişkilendirilmesi gerektiğidir.

Muhafazakârlıkta değişim, katlanmak zorunda kalınan bir başkalaşmayı ifade etmektedir. Yeni düzenle kaybedilen değerler, yenilikten ve vaat edilenin çoşkudan çok daha tehlikeli bir gerçekliği ifade etmektedir (Oakeshott, 2004, s. 57). Böylesi kaygılar, muhafazakârların değişimi bir bütün olarak yok saydığı tablosunu sunmaktadır. Muhafazakârlığa ilişkin bu determinist tutum, onun doğru anlaşılması bakımından tartışmalı bir yanı içinde barındırmaktadır. Hâlbuki muhafazakârlık, Robert Nisbet'in de

belirttiği gibi, ilerleme ve değişim fikrini bütünüyle reddetmemiş, yalnızca şüpheli bir tavırla onu sorgulama yoluna gitmiştir (Nisbet, 2014, s. 128). Gerçekten de, bu düşünce sistemine göre “bir miktar yenilik, zihin üzerinde etkide bulunan her aracın malzemelerinden biri olmalıdır” (Burke, 2008, s. 35). Zira, bir devletin değişimi bütünüyle göz ardı etmesi, aslında yenilmeye mahkûm bir yapıya dönüşmesi anlamına gelmektedir (Burke, 2017, s. 16). Muhafazakârların kuşkuyla yaklaştığı değişim ise, “zamanın sınavından geçmiş olan kurumların taşıdığı muazzam bilgiğe aldırmadığı için tehlikeli” bir süreci ifade etmektedir (Giddens, 2009, s. 31-32). Bilgelikten uzak bu yenilik anlayışı, genel anlamıyla bencil bir ruh hâli ve dar görüş sonucu ortaya çıkan bir olgudur (Burke, 2016, s. 59). Ne var ki, bu eğilim çoğu kez muhafazakârlığın içeriğinin bazı açılardan tartışılmasına neden olmuştur. Özellikle, ilerleme fikrinin bütünüyle ihmâl edildiği düşüncesi, muhafazakâr fikriyatın belki de en çok yüzleşmek zorunda kaldığı temel sorunsallardan biri haline gelmiştir. Oysa muhafazakârlık, yenileşme çabasında ortaya çıkan değişim konusunu toplumsal değerlerle ilişkilendirmiştir.

Toplumsal değerlerin düşüşü meselesi, muhafazakâr düşünce geleneğinde önemli bir husustur (Wallerstein, 2012, s. 85). Dolayısıyla, toplumsal değerlere bağlı kalmak koşuluyla değişim düşüncesi ideal bir model kabul edilmiştir (Hobsbawm, 2006b, s. 308-309). Başka bir anlatımla, “insanlığın kadim ahlâkî geleneklerinin korunması”, yani toplumsal değerlerin muhafaza edilmesi ayrı bir yere sahiptir (Kirk, 2019, s. 37). O halde, muhafazakarlıkta ilerlemenin doğru koşulu, değişimi toplumsal değerlerle ilişkilendirerek, onu şuurlu bir hale getirmektir. Muhafazakâr düşünce, toplumu düzenin koruyucusu kabul etmiştir. Topluma ve toplum düzenine verilen önem, toplumsal değerlerin korunmasına yönelik istekten kaynaklanmaktadır. Toplumsal değerlerin muhafaza edilmesi gerektiği düşüncesi muhafazakârlığın mücadelesi olmuştur.

Muhafazakârlıkta toplumun kendisi, pek çok avantaja sahip bir kaynak olarak görülmelidir. Bu avantajın görmezden gelinmesi ve toplumun yeniden düzenlenmesi gerektiği düşüncesi, ticarete sermaye olmadan başlamak anlamına gelmektedir. Oysa, yenilenmesi istenen bir şeyin, toplumsal kurumların bünyesinde zaten var olduğu düşüncesinden hareket edilmelidir (Burke, 2016, s. 63). Bu yüzden muhafazakârlar, “hassas bir bünyeye sahip olan toplumun, bir makine misali hurdaya çıkartılıp, sonra da yeniden biçimlendirilemeyeceğine” inanmıştır (Kirk, 2019, s. 37). Toplumun süregelen değerlerinin değişime girmesi, muhafazakârlar açısından kuşku duyulan bir durum kabul edilmiştir. Burke, toplumsal değerlerin yol gösterici özelliğinin dikkate alınması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bize her zaman aynı şekilde ve düzende verilen kurumlar, maddî imkânlar ve Tanrısal lütuflar bizden sonraki nesillere aktarılır. Siyasî sistemimizin hem dünya düzeniyle hem de benliğimizin varoluşuyla tam bir uyum ve düzen içindedir. İnsanlığına hayat veren mükemmel zekâ tamamıyla görüldüğü yaşta olamaz ve içinde her türlü **duyguyu** barındırmış sonsuz bir zaman içinde ilerler, bundan dolayı devlet yönetiminde doğanın yöntemlerini uyguladığımızda hiçbir zaman tamamıyla yeni bir şeyler üretmiş olmayacak, yeni şeyler üretmediğimizde de asla modası geçmiş olmayacağız. Bu yöntem ve atalarımızdan kalan ilkelere bağlı kaldığımızda batıl inançlar bizi yönlendirmeyecek ancak felsefenin ruhu bize yol gösterecek” (Burke, 2017, s. 25-26).

Diğer yandan, bir devletin ani bir değişim arzusu, anayasayı ve dinsel duyguları koruma görevinden vazgeçmesi anlamı taşımaktadır (Burke, 2016, s. 42-43). O halde, gerçekleşmesi istenen büyük değişimlere yönelik ortaya çıkan sezgisel şüphe

muhafazakâr düşüncenin önemli bir eğilimidir (Brennan ve Hamlin, 2020, s. 114). Muhafazakâr düşünceye göre değişim, kimliğe karşı ortaya çıkan bir tehdit olduğunda, aslında yok oluşun bir göstergesidir. Oysa kimlik, değişimin neden olduğu olumsuz yanlar karşısında bir tür korunma ve tecrübe alanıdır. Bu noktada muhafazakârlık, değişimi bir bütün olarak reddetmek değil, aksine ona uygun hâle gelmenin bir yolu olarak görülmelidir. Muhafazakâr düşüncede yabancılaşmaya maruz bırakmayan bir değişim, yani yeni olanın özümsemesi arzulan bir durum olmalıdır (Oakeshott, 2004, s. 58). Fakat muhafazakâr düşünce, Burke'ten bu yana değişimin kendisine değil, yalnızca radikâl biçimine karşı çıkmıştır (Giddens, 2009, s. 10). Böylelikle de, topyekûn bir değişime ihtiyatlı yaklaşarak, ondan şüphe duymuştur (Kirk, 2019, s. 37). Demek ki muhafazakârlık, değişimin yokluğunu savunan bir düşünce sistemi değildir. Aksine, ona karşı, sistematik ve açık sözlü bir şekilde direnç göstermektir (Huntington, 1957, s. 460-461). Gerçekten de, muhafazakârlığın değişimi reddettiği kanısı, onun bu konu hakkındaki temel argümanlarının yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır. Muhafazakâr düşüncenin bu yaklaşımı, değişimin kendisinden ziyade, boyutunun ne olması gerektiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Değişimin, hangi ölçütte olması gerektiği sorunsalı, bu fikrî geleneğin üzerine önemle durduğu bir konudur.

Muhafazakârlık, tecrübe edilmişin bilinmeyene tercih edilmesidir (Oakeshott, 2004, s. 56). Bu yüzden temel ilkesi, "iyi şeyleri yok etmenin kolay olduğu, yaratmanın ise kolay olmadığı" düşüncesine dayanmaktadır (Scruton, 2021, s. 9). Zira, Burke'ün kendisi de, toplumların aslında ihtiyatlı ve bilinçli bir değişime ihtiyacı olduğunu öne sürmüştür. Ancak, bu değişimler aşamalı ve iyiyi kötüden ayıracak şekilde yapılmalıdır (Kirk, 2020, s. 45). Bu düşünce sisteminde şu an için bilinmeyen, ancak gelecek için daha iyi olacağına inanılan şey, şu an için bilinen mevcut bir iyiye tercih edilmemelidir. Başka bir anlatımla, bilinen bir iyi, belirsiz bir daha iyiye karşı yeğlenmemelidir. Nitekim, kendilerine yöneltilen pasif oldukları eleştirilerine karşı, tedbirli oldukları düşüncesini ön plana çıkarmışlardır. Çünkü, hızlı bir değişimden çok, yavaş bir ilerlemeden yana tavır benimsemişlerdir. Bunun nedeni, muhafazakârlığın kendisinde var olanı rasyonel bir ihtiyatlılık olarak görmesidir. Bunun için muhafazakârlık, ortaya çıkışından günümüze değişimin yalnızca radikâl boyutuna eleştirel yaklaşan bir düşünce hareketi olmuştur (Oakeshott, 2004, s. 59). Muhafazakâr düşüncenin yaptığı ayırım, yani mevcut iyinin muhafaza edilmesi gerektiği düşüncesi, onun beslendiği bir unsurdur. Bu unsur, arzulanan yeniliğin kolaylıkla inşa edilemeyeceği düşüncesidir. Söz konusu argümanlar, muhafazakârlığın ne tür bir değişim arzuladığının da cevabı niteliğindedir.

Muhafazakârların değişim konusundaki temel tartışması, yeni olanın cazibesinin, mevcut olandan çok daha fazla istenmesidir. Çünkü, büyük bir değişim olmadıkça gelişim sağlanamayacağına yönelik bir inanç söz konusudur. Özellikle de, daha önce tecrübe edilmemiş olana ilişkin olumlayıcı bir yaklaşım başat haldedir. Bu nedenle de, herhangi bir değişimin her koşulda daha iyi bir gidişe neden olacağı varsayılmaktadır. Oysa muhafazakârlık, yıkılması arzulanan şeylerin, henüz sonlanmaması gerektiğini savunmaktadır (Oakeshott, 2004, s. 60-61). O halde muhafazakâr düşüncede hızlı reformlar, "ani ve ağır ameliyatlar kadar tehlikeli" bir süreci ifade etmektedir (Kirk, 2020, s. 46). Muhafazakâr düşünce, değişimin ancak ihtiyatlı olması gerektiğini vurgulamış, hızlı bir reformla ortaya çıkan yeni oluşumun, bir düzen kabul edilmesine karşı çıkmıştır. Muhafazakârlıkta, toplumsal kurumların içinde barındırdığı bilgeliğin dikkate alınması, değişim sürecinin doğru şekilde tamamlanmasının bir koşulu olarak görülmüştür.

Neticede, muhafazakârlık, Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan yeni toplum düzenine meydan okuma hareketi olarak doğmuştur. Muhafazakârlığın köklü bir düşünce sistemi olması, çoğunlukla değişim konusuna verdiği önem üzerinden süreklilik kazanmıştır. Muhafazakâr düşünce, değişim konusunu eleştirel bir soruşturmaya tabi tutmuştur. Muhafazakârların değişim meselesine tepki gösterirken, aslında onun neye karşı muhafazakâr bir tutum sergilediği doğru tahlil edilmelidir. Burada önemli olan, arzulanan yeniliğin toplumda ne tür bir değişime neden olacağı gerçeğidir. Muhafazakârlara göre, değişimin hızının yüksek olması, toplumsal değerlerin yozlaşmasına sebep olmaktadır. Öyleyse muhafazakâr doktrin, değişimin kendisine değil, daha çok onun aşırı biçimine karşı çıkan bir düşünce sistemidir.

2. Değişim Sürecinde Geçmişin ve Geleneğin Gerekliği Düşüncesi

Muhafazakâr düşünce sistemi, değişim fikrine karşı tarih ve gelenek kuramlarıyla geçmişin savunmasını yaparak, yeni olan her şeyle hesaplaşma yoluna gitmiştir (Giddens, 2009, s. 30). O halde, muhafazakârlığı ilgilendiren bir başka nokta, değişim sürecine giren toplumun geçmişini ve geleneğini ne denli önemseyeceği konusudur. Geçmiş ve gelenek meselesi, değişim konusunu anlamak bakımından büyük öneme sahiptir. Muhafazakârlığın değişim olgusuna yaklaşımı, aynı şekilde geçmişe ve geleneğe nasıl baktığı üzerinden de analiz edilmelidir.

Muhafazakâr düşünürler, daha çok tarihsel birikimi önemseyen bir toplumsal düzenin olması gerektiğini savunmuştur (Nisbet, 2019, s. 105). Bu yüzden de, tarihle derinlemesine ilişkide olan bir düşünce sistemi olmuştur (Beneton, 2016, s. 11). Öyle ki, tarihin önemine ilişkin benimsediği tavır, muhafazakâr düşüncenin temel eğilimlerinden biri haline gelmiştir (Nisbet, 2014, s. 51). Muhafazakâr düşüncedeki bu eğilimin asıl amacı, "bir halkın deneyimlerinden süzülmuş tarihsel devamlılığını" sürdürülebilir kılmaktır (Kirk, 2020, s. 42). Muhafazakârlığın etkisini nasıl sürdürdüğü sorusunun cevabı, onun beslendiği kaynakların zenginliğinde aranmalıdır. Tarihî sürekliliğin devam ettirilme düşüncesi, muhafazakârların beslendiği unsurlardan biri olmuştur. Çünkü, muhafazakâr düşünceye göre toplum ve tarih birbirine kaynaklık eden gerçekliklerdir. Helmut Dubiel'e göre, bunun nedeni, yenileşme fikrinin dün ile bugün arasında eskiye bir sınır çizerek, geçmişi hükümsüz kılma hareketine dönüşmüş olmasıdır. Oysa, bir toplumun gelişmesi için gerekli etken, tarihsel birikiminden faydalanması koşuludur. Fakat, geçmiş, yararlanılması gereken bir alan değil, aksine görmezden gelinen bir mecra kabul edilmiştir (Dubiel, 2013, s. 153). Dolayısıyla, muhafazakârlıkta toplumun tarihe, yani geçmişe kaynaklık ettiği düşüncesi öne çıkan bir temadır. Toplumsal tecrübeyi, tarihsel bir temellendirmeye ele almak muhafazakârlığın ana yaklaşımları arasındadır.

Muhafazakâr düşünce, geçmişin aydınlatıcı bir etkisi olduğuna inanmıştır. Ancak, geçmişe ilişkin bu olumlayıcı tavrın doğru analiz edilmesi gerekmektedir. Muhafazakârlara göre bu tavır, tarihten ne anlaşılması gerektiği sorusunun da cevabını vermelidir. Robert Nisbet'e göre, muhafazakârlığın tarihsel birikime olan yaklaşımı, onun tecrübeye olan inancı üzerine şekillenmiştir (Nisbet, 2014, s. 51). Aksi halde, söz konusu tecrübeden uzaklaşma, toplum içindeki öfkeyi besleyen bir kaynak haline dönüşecektir (Burke, 2016, s. 197). Muhafazakâr düşüncenin burada telkine çalıştığı husus, değişime giren bir toplumun geçmişini yok sayarak, aslında varoluş amacını da görmezden gelmesidir. Başka bir ifadeyle, bir toplumun mazisini dikkate almaması, aynı

zamanda tarihsel birikimini de reddetmesi anlamına gelmektedir. Muhafazakâr düşünceye göre, sözü edilen birikimin yadsınması, bir toplumun kendisini yanlış konumlandırmasına ve böylece geçmişine yabancılaşmasına neden olacaktır. Oysa bir toplum, değişim sürecini, geçmişini göz ardı etmeden, yani tarihsel zenginliğinden hareketle gerçekleştirme amacı gütmelidir. Muhafazakârlığın buradaki inancı, toplumsal kurumların sürekliliğinin canlı tutulması arzusuyla yakından ilişkilidir.

Geçmiş ve toplumsal kurumlar arasındaki bağın zayıflaması, muhafazakârlığın karşı çıktığı bir durum olmuştur. Çünkü, temel toplumsal kurumlar, zamanla oluşmuş önemli yapılardır. Değişime giren bir toplum için geçmişin kendisi, toplumsal kurumların oluşturduğu değerlerin ne olduğu sorusunun cevabını vermelidir. Geçmişle derin ilişkide olan toplumsal kurumlar, topluma fayda sağladığı için toplumsal değerlerden koparılması gerekmektedir (Wolin, 2020, s. 321). Bu yüzden, değişime giren toplumun temel kurumlarını muhafaza etmesi gerektiği düşüncesi, muhafazakârlıkta önemli bir arzudur. Muhafazakârlar, değerlerin devamı için toplumsal kurumların değişime girmeden muhafaza edilmesi gerektiğine inanmıştır.

Toplumlar, tarihsel tecrübelerine bağlı olarak geçmişten birtakım ortak miras alırlar. Bu mirasın geleceğe aktarılması, muhafazakâr düşüncenin önemseydiği bir konudur (Scruton, 2021, s. 38-39). Geçmişin mirası, yüzyıllar boyunca biriken tarihî tecrübenin, bilgelikle yeniden pratik edilmesi gereken bir meyvesi olarak düşünülmelidir (Beneton, 2016, s. 20-21). Çünkü, muhafazakârlara göre gelecek, daha önceki bir şimdiki zamanda yatan inançlardan, fikirlerden ve değerlerden oluşmaktadır (Nisbet, 1979, s. 7). Şimdiki zaman düzensiz bir şekilde ilerlediğinde, ihtiyaç duyulan yardım geçmişin birikiminde mevcuttur. Geçmişin miras kabul edilmesi, değişimin doğru anlaşılması için uygun bir rehber olarak görülmelidir (Oakeshott, 2004, s. 56). Çünkü geçmiş, toplumsal kurumları ve toplumsal değerleri tarihsel nedenlerle ilişkilendirilme çabasıdır. Bu ilişkinin dayandığı temel düşünce, mevcut yapının olabildiğince devamını sağlamaktır. Gerçekten de, muhafazakârlık, “uygarlığın kırılğan kabuğunun mümkün olduğu kadar uzun süre boyunca yerinde kalmasını” arzulayan bir düşünce sistemidir (Scruton, 2021, s. 250). Bu nedenle de, geçmişe ve onun farklı modellerine saygı duyan bir fikir hareketidir (Nisbet, 2014, s. 47). Bu fikrî gelenekte geçmiş, faydalanılması gereken ahlâkî dersler bütünü olarak düşünülmelidir (Burke, 2016, s. 197). Çünkü düzen, uzun fedakârlıklar sonucu oluşmuş tecrübeler bütündür (Kirk, 2020, s. 44). Söz konusu bütünlük, muhafazakârların tarihsel tecrübeye ne oranda önem verdiğinin de bir delilidir. Tarihsel tecrübe, hem toplumun geçmişiyile bağını güçlü hale getirecek hem de gelecek nesillere daha da zenginleşen tarihî bir miras bırakma imkânı sağlayacaktır.

Muhafazakârlar, atalarının tecrübe ve hikmetine sadakatli bir tutum benimsemiştir (Kirk, 2019, s. 37). Çünkü, gelecek nesillerin umursamazlık içinde atalarına duyarsız kalması toplum açısından istenmeyen bir durumu ifade etmektedir (Burke, 2016, s. 60). Bu yüzden, Burke’ün yaşayanlar, doğmamışlar ve ölümler arasındaki ortaklık olarak tanımladığı toplum görüşü muhafazakâr düşüncenin bir dayanağı kabul edilmiştir (Scruton, 2021, s. 144). Dolayısıyla, toplumu tarihsel birikimiyle bir bütün gören Burke, geçmiş ve gelecek arasındaki bütünlüğün tahrif edildiğini düşünmüştür (Lakoff, 2020, s. 268). Burke, bu tutumu nedeniyle, “atalarının kadim ilkelerinin tutkulu savunucusu” olmuştur (Raeder, 2020, s. 285). Çünkü, Burke’e göre, bir toplumun tarihsel mirası, yüzyıllar boyunca biriken tecrübeden faydalanma imkânı sağlamaktadır (Beneton, 2016, s. 20). Aksi halde, geçmişten kopuş halî, taklit etmekten hoşlanan yeni emsaller ortaya

çıkacaktır (Burke, 2016, s. 63). Öyle ki, geçmişin saptırılması, düşmanlıkları ortaya çıkaran ve toplum içindeki öfkeyi besleyen bir cephaneliğe dönüşecektir (Burke, 2016, s. 197). Burke, toplumun geçmişine değer atfetmesinin, aslında kendisine gösterdiği bir erdem olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Eski devletlerde tüm avantajlara sahiptiniz fakat hiçbir sivil toplum içinde kalmamış ve yeniden başlamak için her şeye sahip olmamış gibi davranmayı seçtiniz. Size ait olan her şeyi hor görerek etrafınızda bir salgın başlattınız. Ticarete, şah olmadan şahbaz olmaya kalktınız. Eğer ülkenizin son nesilleri sizin gözlerinizdeki ateşe odun atmasaydı, siz de atalarınız gibi sönmüş volkanlar olarak kalacaktınız. Atalarınız dindarlığı seçtiler. Hayalleriniz zamanı sıradan yönteminin ötesinde erdeminizin ve aklınızın bir parçasını onlara gösterecekti ve çok istediğiniz taklit örnekleriyle yükselmiş olacaktınız. Atalarınıza saygı duyarak kendinize de saygı duyulmasını öğretilmiş olacaktınız” (Burke, 2017, s. 28).

Geçmişin ve ataların huzurundaymış gibi yaşamak, geçmiş ve gelecek arasındaki kutsal bağın muhafaza edilmesinin bir koşuludur (Burke, 2016, s. 61). Bu yüzden muhafazakârlık, bir taraftan da nesiller arası ilişkinin dinamik bir unsuru görülmelidir (Scruton, 2021, s. 276). Bu unsur, aslında “bir kuşağı diğer bir kuşakla ilişkilendirme yolu” anlamına gelmektedir (Kirk, 2020, s. 44). Zira, nesilden nesile aktarılan miras, ölümsüzlük simgesi olarak devam eden bir gerçekliği ifade etmektedir (Burke, 2017, s. 17). Nitekim, tarihî sürekliliğin devam ettirilmesi gerektiği düşüncesi muhafazakârlığın önemli yaklaşımları arasındadır (Beneton, 2016, s. 19). Muhafazakârlar, değişim söz konusu olduğunda, geçmişe derin saygı duyulmasını ve onunla kurulan kutsal bağın korunması gerektiğine inanmıştır. Geçmişin ilkeleriyle uyumlu bir değişim, gelecek açısından da doğru bir süreklilik sağlayacaktır.

Muhafazakârlık bu yönüyle, geleneğe olan bağlılığıyla da ön plana çıkan bir düşünce hareketidir (Huntington, 1957, s. 469). Muhafazakârlık, temelde anti-modern bir düşünce sistemi olduğu için, saf muhafazakârlığın bütünüyle gelenekçiliği benimsediği ifade edilmelidir (Beneton, 2016, s. 10-11). Ancak muhafazakârlık, geleneğe başvururken oldukça seçici bir tutum benimsemiştir. Çünkü geçmişten gelen gelenek hem fayda sağlamalı hem de kendi içinde çekici olmalıdır (Nisbet, 2014, s. 55). Bu seçici tutumla, yani doğru tasarlanmış bir gelenek icadıyla⁴ eski toplumsal düzeninin teorik olarak değişmesi mümkündür (Hobsbawm, 2006b, s. 309). Muhafazakâr düşüncenin, geleneğe başvururken seçici bir tutum benimsemesi tesadüfî bir durum değildir. Çünkü gelenek, kutsanması gereken olumlu taraflarının yanında, terk edilmesi gereken olumsuz yanları da içinde barındıran bir deneyim sahasıdır. Bu açıdan, geleneği içinde barındıran geçmiş, toplumun başarılarını ve başarısızlıklarını test edebileceği bir laboratuvar olarak görülmelidir (Nisbet, 2014, s. 47). Geleneğin, toplumsal değerlerle hangi bağlam üzerinden ilişkilendirilmesi gerektiği, muhafazakâr düşüncenin çözümlemeye çalıştığı önemli bir konudur. Muhafazakâr düşünce, değişimi arzularken, geleneğin özümsemek tarihsel bir süzgeçten geçirilmesi gerektiğine inanmıştır.

Geleneğin önemsenmesi, yani tarihsel birikimden faydalanma düşüncesi muhafazakârlığın temel yaklaşımlarından biridir. Fakat, gelenekten neyin anlaşılması

⁴ Hobsbawm’a göre, geniş kapsamda ancak müphem bir anlamı olmayan “icat edilmiş gelenek” kavramı muhafazakâr düşüncede büyük öneme sahiptir. Bu kavram, geçmişle devamlılığın sağlandığı doğal bir süreklilik olarak düşünülmelidir. Bu süreklilik, toplumda kalıplaşmış değerlerin ve davranış normlarının aşılandığı toplumsal pratiklerdir (Hobsbawm, 2006a, s. 2).

gerektiğinin bilinmesi için öncelikle otoritesinin asıl kaynağının doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Gelenek kavramında ulaşılmak istenen sonuç, ondaki kutsanan şey değil, tarihi zenginliğiyle içerdiği bilgelik olarak anlaşılmalıdır (Giddens, 2009, s. 52). Gelenek, toplumların süreklilik duygusunu edinmelerini sağlayan önemli bir araçtır. Fakat, gelenek konusu çoğu kez geçmişin otoritesine bilinçsizce boyun eğmek anlamına gelen yanlış bir argüman olarak görülmektedir (Scruton, 1983, s. 195). Oysa gelenek, sanılanın aksine saf şekliyle putlaştırılmış bir gerçeklik değildir (Oakeshott, 2004, s. 56). Aynı şekilde, gerçeklere yönelik sıradan teorik bilgiler sunan bir hakikât de değildir (Scruton, 2021, s. 40). Konunun anlaşılması açısından, Eric Hobsbawm'ın gelenek ve görenek arasında yaptığı şu ayrım, muhafazakâr düşüncenin çoğunlukla neden gelenekle ilişkilendirildiğini anlaşılır kılmaktadır. Hobsbawm'a göre, geleneksel toplumdaki görenekler, belli bir noktaya kadar yeniliğe ve değişime direnç göstermezler. Fakat yine de, mevcut değişimin göreneklere uyumlu olması gerekmektedir. Ancak gelenek, geleneksel toplumlara hâkim olan görenekten ayrı düşünülmelidir. Çünkü, tüm geleneklerin en temel özelliği değişmez ve sabit olmasıdır (Hobsbawm, 2006a, s. 6-7). Bu ayrım, muhafazakârların geleneği neden bu derece dikkate aldığını kanıtlar niteliktedir. Çünkü, görenekten farklı olarak gelenek, taşıdığı süreklilik ve değişmezlik özelliğiyle muhafazakâr düşüncenin beslendiği önemli bir kaynaktır.

Neticede, muhafazakârlıkta değişim konusu, birtakım ilkeler üzerinden değerlendirilmiştir. Toplumlar, geçmişini ve geleneğini içinde barındıran tarihsel birikimini dikkate alarak değişmelidir. Bir toplum, geçmişini, kendi tarihsel tecrübesi gördüğü ölçüde, değişim sürecini daha doğru şekilde tamamlayacaktır. Öyleyse bir toplum, değişim sürecini, geçmişini ve geleneğini reddederek değil, aksine onlardan beslenerek inşa etmelidir. Üstelik değişim, yavaş ve ihtiyatlı olmanın yanı sıra, geçmişten ve gelenekten de beslenerek sürdürülmelidir. Muhafazakâr doktrinin, geçmişe yönelik bu yaklaşımı, onun aynı zamanda gelecekle de kurmak istediği bağ olarak görülmelidir. Muhafaza edilecek bu bağ, nesiller arası etkileşimi canlı tutacak ve böylelikle tarihsel birikim bir yandan geçmişe yönelik özlemin artmasına diğer yandan da geleceğin önemsenmesine imkân sağlayacaktır. Bu yüzden, muhafazakârlar açısından geçmişin en az gelecek kadar önemli olması, değişim konusuyla birlikte ele alınmalıdır. Böylelikle, değişim konusu bir toplum için geçmiş ve gelecek arasındaki ilişkinin doğru bir çerçevede ilişkilendirilmesine imkân sağlayacaktır.

Sonuç

Bu makalede, muhafazakâr düşünce geleneğinin değişim olgusuna ilişkin öne sürdüğü temel argümanlar tahlil edilmiştir. Muhafazakâr doktrin, değişim konusunu bir bütün olarak reddetmemiş, aksine bir toplumun değişim sürecine girmesi gerektiğine inanmıştır. Fakat, değişim sürecine giren toplumun, bir dizi ilkeler ışığında hareket etmesini arzulamıştır. Bunlardan ilki, değişimlerin hızlı ve ani bir şekilde değil, ihtiyatlı bir biçimde olması gerektiğidir. İkincisi, değişimi benimseyen bir toplumun, geçmişini ve geleneğini önemli bir kaynak olarak görmesidir.

Muhafazakâr düşünce geleneğinde değişim konusu ayrı bir öneme sahiptir. Ortaya çıkışından bu yana tüm savunucuları tarafından üzerine titizlikle yoğunlaşılacak bir konu olması bu durumunun bir göstergesidir. Muhafazakâr düşüncenin değişimi yalnızca sorunların değil, aynı şekilde çözümlerin de bir kaynağı olarak görmesi, onun değişim olgusunu neden bu derece önemsediyini kanıtlar niteliktedir. Muhafazakârlar, toplumsal

değerleri yozlaştırdığını düşündüğü olumsuzlukları değişimle ilişkilendirerek, ona karşı kuşkuyla yaklaşmıştır. Özellikle de, erken dönem muhafazakâr düşünürler ve onların takipçileri, Fransız Devrimi'yle birlikte toplumun değerlerinde ne gibi değişimin meydana geldiği ve bu değişimin hangi boyutta olduğu sorusu üzerinden hareket etmiştir.

Değişim olgusu, muhafazakârlığın belki de en çok tartışılmasına neden olan konuların başında gelmektedir. Çünkü, muhafazakârlığın çoğu kez tutkuyla statükonun koruyucusu olduğu kanısı ileri sürülmektedir. Öne sürülen fikirler muhafazakârlığın değişimi bir bütün olarak reddettiği algısını beraberinde getirmiştir. Muhafazakârlığın değişimle ilişkisi, genellikle bu yanlış argüman üzerinden değerlendirilmiştir. Oysa, muhafazakâr düşüncede, dikkat edilmesi gereken önemli nokta değişimin bütünüyle reddedilmediği gerçeğidir. Buradaki asıl husus, muhafazakârlığın değişimin kendisine mi yoksa içeriğine ve uygulanış şekline mi karşı çıktığı sorusudur.

Muhafazakârlık, değişimi bir bütün olarak reddetmemiş, aksine toplumun aşamalı bir şekilde değişmesi gerektiğine inanmıştır. Değişimin kendisine değil, daha çok aşırı biçimine karşı benimsediği eleştirel tutum, muhafazakârlığın ilkesi haline gelmiştir. Doğru bir değişim süreci, yalnızca yavaş ve ihtiyatlı olmasıyla değil, aynı zamanda geçmişin ve geleneğin dikkate alınmasıyla gerçekleştirilmelidir. Nitekim, geçmişe gereken önemin verilmemesi, muhafazakârlığın değişim konusuna kuşkuyla yaklaşmasının nedenlerinden biridir. Muhafazakârlar açısından geçmiş ve gelenek, değişimi reddeden bir statüko alanı değil, aksine faydalanılması gereken tarihsel birikim olarak kabul edilmiştir. Muhafazakâr düşünürler, toplumsal değerlerin yeniden geleneğe uygun hale getirilmesinde ihtiyatlı bir değişim, geçmişin ve geleneğin dikkate alınması gibi ilkelerin gerekliliğine dikkat çekmişlerdir.

Kısacası, muhafazakârlar, değişimi bir bütün olarak yadsımamış, bilâkis toplumun belirli bir çizgide değişmesi gerektiğini savunmuştur. Muhafazakâr düşünce, değişim meselesini ele alırken, onu iki koşul üzerine temellendirmiştir. Birinci koşul, değişimlerin hızlı ve ani değil, yavaş ve ihtiyatlı bir şekilde olmasıdır. İkinci koşul ise, değişim sürecine giren toplumun, geçmişini ve geleneğini göz ardı etmeden, yani tarihsel birikimini dikkate alarak bu süreci gerçekleştirmesi gerektiğidir. Muhafazakâr düşüncenin, sözü edilen bu iki ilkesi, onu hem diğer düşünce sistemlerinden ayıran hem de günümüzde hala canlı bir fikir sistemi olarak kalmasını sağlayan önemli özellikleridir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Beneton, P. (2016). Muhafazakârlık. (2. Baskı). (Çev.: Akalın, C.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Brennan, G. ve A. Hamlin, (2020). Analitik muhafazakârlık. (Der.: Duman, F.), Muhafazakârlık Okumaları, Ankara: Kadim Yayınları, 87-118.

Burke, E. (2008). Yüce ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefî Bir Soruşturma. (Çev.: Gümüşbaş, M. B.). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Burke, E. (2016). Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler. (Çev.: Arslan, O.). Ankara: Kadim Yayınları.

Burke, E. (2017). Devrimin Şeytanları. (Çev.: Koyuncu, Ö.). İstanbul: Tefrika Yayınları.

Dubiel, H. (2013). Yeni Muhafazakârlık Nedir?. (2. Baskı). (Çev.: Özbek, E.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Giddens, A. (2009). Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği. (2. Baskı). (Çev.: Sözen, M. ve Yücesoy, S.). İstanbul: Metis Yayınları.

Hobsbawm, (2006a). Giriş: Gelenekleri icat etmek. (Der.: Hobsbawm, E. ve Ranger, T.), Geleneğin İcadı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 1-18.

Hobsbawm, (2006b). Seri üretim gelenekler: Avrupa, 1870-1914. (Der.: Hobsbawm, E. ve Ranger, T.), Geleneğin İcadı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 305-356.

Hobsbawm, (2021). Fransız Devrimi'ne Bakış: İki Yüzyıl Sonra *Marseillaise*'in Yankıları. (Çev.: Akinhay, O.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Hoffman, J. (2020). Muhafazakârlık. (Ed.: Turner, B. S.), Sosyoloji Sözlüğü, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Huntington, S. P. (1957). Conservatism as an ideology. *The American Political Science Review*, 51(2), 454-473. <https://doi.org/10.2307/1952202>.

Kızılcelik, S. (2008). Sefaletin Sosyolojisi. (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Kirk, R. (2019). Muhafazakâr Anlayış: Burke'ten Eliot'a. (Çev.: Arslan, O.). Ankara: Kadim Yayınları.

Kirk, R. (2020). Muhafazakârlığın on prensibi. (Der.: Duman, F.), Muhafazakârlık Okumaları, Ankara: Kadim Yayınları, 41-52.

Kvanvig, J. L. (1989). Conservatism and its virtues. *Kluwer Academic Publishers*, 79, 143-163. <https://doi.org/10.1007/BF00873259>.

Lakoff, S. (2020). Tocqueville, Burke ve liberal muhafazakârlığın kökenleri. (Der.: Duman, F.), Muhafazakârlık Okumaları, Ankara: Kadim Yayınları, 247-284.

Neill, E. (2023). Muhafazakârlık. (Çev.: Ladin, D. P.). İstanbul: Liberus Kitap.

Nisbet, R. (1943). The French Revolution and the rise of sociology in France. *American Journal of Sociology*, 49(2), 156-164. <https://doi.org/10.1086/219349>.

- Nisbet, R. (1978). A Century of conservatism (Preface). *Journal of Contemporary History*, 13(4), 629-634. <https://doi.org/10.1177/002200947801300401>.
- Nisbet, R. (1979). Progress and providence. *Society*, 17, 4-7.
- Nisbet, (2014). Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek. (3. Baskı). (Çev.: Bülbül, K. ve Serenli, M. F.). Ankara: Kadim Yayınları.
- Nisbet, (2019). Muhafazakârlık. (Ed.: Bottomore, T. ve Nisbet, R.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 105-142.
- Nisbet, R. (2023). İlerleme Fikrinin Tarihi. (Çev.: Bölükbaşı, A.). İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Oakeshott, M. (2004). Muhafazakâr olmak üzerine. (Çev.: Seyrek, İ.). *Muhafazakâr Düşünce*, 1(1), 55-78.
- Raeder, L. (2020). Edmund Burke ve F. A. Hayek'in liberalizmi&muhafazakârlığı: Eleştirel bir mukayese. (Der.: Duman, F.), *Muhafazakârlık Okumaları*, Ankara: Kadim Yayınları, 285-208.
- Schumann, H. (1978). The problem of conservatism: Some notes on methodology. *Journal of Contemporary History*, 13(4), 803-817. <https://doi.org/10.1177/002200947801300410>.
- Scruton, R. (1983). Freedom and custom. *Royal Institute of Philosophy Lecture Series*, 15, 181-196.
- Scruton, R. (2021). Nasıl Muhafazakâr Olunur? (Çev.: Karaküllükçü, D.). Ankara: Atıf Yayınları.
- Wallerstein, I. (2012). Liberalizmden Sonra. (4. Baskı). (Çev.: Öz, E.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. (2015). Modern Dünya Sistemi: Merkezci Liberalizmin Zaferi 1789-1914 (Cilt 4). (2. Baskı). (Çev.: Boyacı, L.). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Wallerstein, I. (2016). Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim. (5. Baskı). (Çev.: Birkan, T.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wolin, S. S. (2020). Hume ve muhafazakârlık. (Der.: Duman, F.), *Muhafazakârlık Okumaları*, Ankara: Kadim Yayınları, 309-333.

2024, 13 (5), 2138-2159 | Araştırma Makalesi

Avrupa Birliği Üyelğine Aday Olan Ülkelerin Çevre Kirliliğine Uygulanan Şokların Etkisinin Değerlendirilmesi

Asiye Tütüncü ¹

Aybala Demirci Aksoy ²

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye gibi AB üyelğine aday konumunda olan ülkelerin çevresel kirlilik seviyesinde yaşanan şokların kalıcı/geçici olma durumunun incelenmesidir. Bu doğrultuda, 1993-2022 dönemi boyunca karbondioksit emisyonu ve ekolojik ayak izi verileri temin edilebilen 9 aday ülkeden 7 ülke dikkate alınmıştır. Günümüz itibariyle AB'ye aday ülke konumunda olan ülkeler, Arnavutluk, Bosna Hersek, Gürcistan, Moldova, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna'dır. AB aday ülke konumunda olmalarına rağmen Avrupa İstatistik Ofisi verilerine göre, AB'den çok atık ithal eden ve nehirlerde kirlilik oranı yüksek olan ekonomiler, bu ülkeler arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin çevresel bozulmalarını azaltabilmesi ve etkin politika kararlarının alınabilmesinde değişkenlerin uzun dönemli hareketlerinin belirlenebilmesi önem arz etmektedir. SURADF, CADF ve BCIPS panel birim kök testlerinin kullanıldığı analizlerde, değişkenlerin genel olarak birim köke sahip olduğu, çevre kirliliğine uygulanan şokların etkisinin kalıcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Avrupa Birliği üyelğine aday olan ülkeler bazında CO2 emisyonu ve ekolojik ayak izi değişkenlerine yönelik bireysel sonuçlar incelendiğinde ise, her iki değişken için Moldova'da şokların etkisi geçici iken, diğer ülkelerde şokların etkisinin kalıcı olduğu belirlenmiştir. Ekolojik ayak izi için Moldova'nın yanı sıra Gürcistan'da da şokların etkisinin geçici, diğer ülkelerde kalıcı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: CO₂ Emisyonu, Ekolojik Ayak İzi, Avrupa Birliğine Aday Ülkeler, Geleneksel Panel Birim Kök Testleri, Fourier Panel Kök Testi

Tütüncü, A., & Demirci Aksoy, A. (2024). Avrupa Birliği Üyelğine Aday Olan Ülkelerin Çevre Kirliliğine Uygulanan Şokların Etkisinin Değerlendirilmesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 2138-2159. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1522596>

Geliş Tarihi	26.07.2024
Kabul Tarihi	01.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Kastamonu, Türkiye, atutuncu@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9473-9401.

² Prof.Dr., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Kastamonu, Türkiye, aaksoy@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6068-2387.

2024, 13 (5), 2138-2159 | Research Article

Evaluation of the Effects of the Applied Shocks on Environmental Pollution in Candidate Countries for European Union Membership

Asiye Tütüncü¹

Aybala Demirci Aksoy²

Abstract

The purpose of this study is to examine the permanent/temporary nature of the shocks experienced in the environmental pollution level of candidate countries for EU membership, such as Türkiye. Accordingly, 7 countries out of 9 candidate countries for which carbon dioxide emission and ecological footprint data for the period between 1993 and 2022 were available were taken into consideration. As of the present day, Albania, Bosnia and Herzegovina, Georgia, Moldova, Montenegro, North Macedonia, Serbia, Türkiye, and Ukraine are the candidate countries for EU membership. Despite being candidate countries for EU membership, these countries include the economies that import the most waste from the EU and have high pollution rates in rivers, according to the data from the European Statistical Office. In this respect, it is important to determine the long-term movements of variables for countries to reduce environmental degradation and make effective policy decisions. The analyses using SURADF, CADF, and BCIPS panel unit root tests concluded that the variables generally had unit roots and the effects of the applied shocks on environmental pollution were permanent. Considering the individual results for CO₂ emission and ecological footprint variables on the basis of candidate countries for European Union membership, it was determined that the effect of shocks in Moldova was temporary for both variables, whereas the effect of shocks was permanent in other countries. For the ecological footprint, the effects of shocks were temporary in Georgia and Moldova but permanent in the other countries.

Keywords: CO₂ Emission, Ecological Footprint, European Union Candidate Countries, Traditional Panel Unit Root Tests, Fourier Panel Root Test

Tütüncü, A., & Demirci Aksoy, A. (2024). Evaluation of the Effects of the Applied Shocks on Environmental Pollution in Candidate Countries for European Union Membership, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2138-2159. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1522596>

Date of Submission	26.07.2024
Date of Acceptance	01.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

1 Associate Professor, Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance and Banking, Kastamonu, Türkiye, atutuncu@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9473-9401.

2 Professor, Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance and Banking, Kastamonu, Türkiye, aaksoy@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6068-2387.

Giriş

Sanayi devriminden günümüze kadar, ülkeler ekonomik olarak gelişmeyi ön planda tutmaktadır. Ancak bu hızlı sanayileşme süreci ekonomik gelişmeye olumlu katkı sağlamasına rağmen, birçok olumsuz durumu da beraberinde getirmektedir. Ekonomik gelişme için göz ardı edilen çevresel bozulma, bu olumsuzlukların başında gelmektedir. Birincil enerji kullanımına bağlı olarak, artan çevre kirliliği ekosistemi bozarak, küresel ısınmayı hızlandırmakta ve sürdürülebilir büyümeyi tehdit etmektedir (Ulucak ve Lin, 2017, s. 337). Küresel milli gelirin çoğunluğunun biyolojik çeşitliliğe ve sürdürülebilir ekosisteme dayandığı dikkate alındığında, yaşanan bozulmaların milli gelir üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olması beklenmektedir (United Nations Environment Report, 2023). Bu durum ülkelerin başlıca hedefleri arasında yer alan ekonomik büyümenin sağlanabilmesinde çevre kirliliğinin önemi ortaya koymaktadır. Bu nedenle özellikle 21. yüzyılda yapılan araştırmalar bu konu üzerine yoğunlaşmaktadır (Solarin vd., 2019, s. 405; Yazıcı ve Çil, 2021, s. 4).

Bu bağlamda, politika yapımcılarının geleceğe yönelik etkili kararlar alabilmesi adına, çevre kirliliğini temsil eden değişkenlere ilişkin tahminlerin yapılması önem arz etmektedir. Çevre Koruma Ajansı (Environmental Protection Agency, 2023) verilerine göre, sera gazı emisyonları arasında yaklaşık %80 ile en fazla kirliliğe neden olan değişkenler arasında karbondioksit (CO₂) emisyonunu gösterilmektedir. Birçok ekonomik faaliyet, üretim sürecinde birincil enerji kaynaklarını gerekli bir girdi olarak ele almaktadır. Bu da enerji tüketen ekonomilerin küresel iklim değişikliğine en büyük katkıda bulunan CO₂ gazının salınmaya devam etmesine neden olduğu anlamına gelmektedir (Chang ve Lee, 2008, s. 498). CO₂ salınımını azaltabilmek amacıyla Kyoto Protokolü (1997) ve Paris Anlaşması (2015) başta olmak üzere çeşitli anlaşmalar yapılmaktadır. Bu anlaşmalar genel olarak CO₂ emisyonunu azaltmaya yönelik çeşitli yükümlülükler içermektedir. Alan Yazın CO₂ emisyonundan farklı olarak çeşitli çevresel göstergeler bulunmaktadır. Ülkelerin yoğunlukla CO₂ emisyonlarını azaltmaya odaklanmasını ve diğer kirlilik kaynaklarını göz ardı etmesini çevresel bozulmanın önlenmesinde yetersiz olduğu ileri sürülmektedir (Ulucak ve Lin, 2017, s. 338; Solarin ve Bello, 2018, s. 36; Alper ve Alper, 2021, s. 427; Bello vd., 2023, 35385).

Bu durumun en önemli nedeni olarak orman, madencilik ve petrol stoklarının da doğa üzerinde büyük bir baskıya sahip olması gösterilmektedir. Bu nedenle çevresel bozulmanın tüm unsurlarını dikkate alan ve mümkün olduğunca çok sayıda spesifik çevre kirliliği göstergesi içeren, kümülatif bir endeksin kullanımı önerilmektedir (Solarin ve Bello, 2018, s. 37; Alper vd., 2023, s. 22101). Bu bağlamda alan yazında toplu bir çevre kirliliği göstergesi olarak ekolojik ayak izinin (EF)⁵ kullanılması birçok araştırmacı tarafından önerilmektedir (Bilgili vd., 2019; Alper ve Alper, 2021; Erdoğan ve Okumuş, 2021; Çağlar ve Mert, 2022; Bayraktar vd., 2023).

⁵ Ekolojik ayak izi kavramı, alan yazına Rees (1992) tarafından kazandırılmıştır. Wachernagel ve Rees (2006) çalışmasında bu kavram geliştirilerek farklı alt bileşenleri belirlenmiştir. Ekolojik ayak izi sınırlı sayıdaki doğal kaynaklar üzerindeki sonsuz sayıdaki insanların taleplerini gösteren bir değişkendir ve ekili arazi, otlak arazi, orman ürünleri, balıkçılık alanları, yapılaşmış arazi ve ekolojik ayak izi olmak üzere 6 farklı bileşenin (ekili araziler, otlak arazileri, orman ürünleri, balıkçılık sahaları, inşa edilmiş araziler ve ekolojik ayak izi) dikkate alınmasından oluşmaktadır (Küresel Ayak İzi Ağı-Global Footprint Network, 2024).

Çevresel bozulma değişkenlerinin nasıl davrandığını belirleyebilmek araştırmacılar ve politika yapımcılar tarafından alınacak kararların uygulanabilmesinde yapıcı bir araştırma sorusu olarak gündeme gelmiştir. Bu sorunun cevabının alınabilmesinde kullanılan yöntem ise birim kök testleridir. Birim kök testleri, bir değişkenin geçmiş davranışına dayalı olarak gelecekteki davranışı hakkında bilgi sağlamakta ve böylece politika yapımcılarının gelecek için uygun politikalar hazırlayabilmesine olanak sunmaktadır (Tiwari vd., 2016). Bu bağlamda, çevresel bozulma değişkenlerine dönem içerisinde uygulanan şokun kısa dönemde kalıcı mı yoksa geçici mi olduğu belirlenebilmektedir. Değişkenlerin birim kök içermemesi çevresel bozulmanın azaltma eğilimine sahip olduğunu işaret etmektedir. Bu durum çevresel düzenlemelerin mevcut bozulmayı azaltma eğilimde olduğunu (olumlu sonuç verdiğini) ve değişkenin uzun dönemde eğilimine geri döneceğini de gösterebilmektedir (Tiwari vd., 2016, s. 528; Lin vd., 2018, s. 269; Churchill vd., 2020, s. 2; Pata ve Yilanci, 2021, 626).

Dünya Bankası (2023) raporuna göre, dünyada en büyük çevresel bozulma Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde yaşanmaktadır, dünyanın CO₂ emisyonu ortalama 4,27 iken, AB ülkelerinde bu oran 7,52 olarak gerçekleşmektedir. Bunun önemli bir nedeni olarak, dünyadaki en büyük enerji tüketicileri olmaları gösterilmektedir (Yıldırım, 2019). AB iklim değişikliğini kontrol altına almak, çevre sorunlarına köklü çözümler üretebilmek için çeşitli anlaşmaları uygulamaktadır. Bunun yanı sıra, 11 Aralık 2019'da da AB'nin iklim gündemine ilişkin bir yol haritası ve aynı zamanda AB'nin yeni ekonomik büyüme stratejisi olan Avrupa Yeşil Mutabakatı 'nı yayımlayarak, 2050 yılına kadar sıfır karbon salınımı hedefini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Avrupa Komisyonu (2023) raporuna göre, AB sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin çoğuna yönelik çevresel düzenlemelere ilişkin önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak, alınan birçok tedbir ve düzenlemeyi, kaynak verimliliği yol haritası ve atık sonu kriterlerini içeren Atık Çerçeve direktifine rağmen kirlilik seviyesinde sürdürülebilir bir düşüş sağlamak birlik için bir sorun olmaya devam etmektedir (Altıntaş ve Kassouri, 2020). Mert vd. (2019) bu durumun nedeni olarak, AB'ye son üye olan ülkelerin çevresel düzenlemelerinin eski üye ülkelere kıyasla en az 20 yıl gerisinde olduğu ile ilişkilendirmektedir. Ek olarak Wang et al. (2023) çalışmasında özellikle son üye olan ülkelerin birlik içinde heterojenliği arttırdığı ve bu nedenle çevresel düzenleme ile ilgili çalışmalarda bu duruma dikkate edilmesi gerektiği vurgulamaktadır. Bu nedenle AB, her geçen yıl artan bir şekilde iklimin ve aynı zamanda çevrenin korunmasına ilişkin politikalarını geliştirmekte, üye ülkelerin daha sıkı önlemler almasını sağlamakta ve küresel iklim politikalarında öncü bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda AB'ye üye olmak isteyen her aday ülke için de AB Yeşil Mutabakatı 'nın uygulanmasını gerekli bir koşul olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda aday ülkelerin çevresel düzenlemeleri ön plana çıkmaktadır.

Günümüz itibarıyla AB'ye aday ülke konumunda olan ülkeler, Arnavutluk, Bosna Hersek, Gürcistan, Moldova, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna'dır. Söz konusu ülkeler geliştirmekte olan ülke statüsünde yer almakla birlikte, ekonomik olarak çeşitli göstergelerde de benzerlik göstermektedirler. Aynı zamanda kirlilik seviyeleri dikkate alındığında, ülkeler en üst sıralarda yer almasa da, Dünya Bankası (2023) verileri dikkate alındığında sera gazı emisyonları yıllar itibarıyla hızla artmaktadır. Ayrıca AB aday ülke konumunda olmalarına rağmen Avrupa İstatistik Ofisi Eurostat (2023) verilerine göre, AB'den en çok atık ithal eden ve nehirlerde kirlilik oranı

yüksek olan ekonomiler, bu ülkeler arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin çevresel bozulmalarını azaltabilmesi ve etkin politika kararlarının alınabilmesinde değişkenlerin uzun dönemli hareketlerinin belirlenebilmesi önem arz etmektedir. Böylece aday ülkelerin çevresel düzenlemelerini daha kısa sürede en uygun haline getirip bu sürecin etkin bir şekilde tamamlanması sağlayabilir.

Bu çalışmanın amacı, AB üyeliğine aday konumunda olan ülkelerin çevresel kirlilik seviyesinde yaşanan şokların kalıcı/geçici olma durumunun, dolayısıyla uygulanan politikaların etkinliğinin incelenmesidir. Bu bağlamda bu çalışma alan yazına üç farklı şekilde katkı sunmaktadır. Bunlardan ilki, alan yazında sıklıkla kullanılan CO₂ ve ekolojik ayak izini birlikte ele alarak çevresel bozulmayı ifade eden değişkenlerdeki şokların etkisinin karşılaştırılabilmesine imkân sağlamasıdır. Diğeri ise, bu karşılaştırmanın ele alınmasında geleneksel birim kök testlerinin yanı sıra, farklı yapısal değişimleri dikkate alarak geliştirilen birim kök testi kullanılarak elde edilen bulguların karşılaştırılmaktadır. Son olarak, alan yazında oldukça az incelenen ancak, son yıllarda çevresel bozulma hızı artan ve hızla gelişen ekonomiler arasında yer alan Türkiye başta olmak üzere diğer AB aday üyesi ülkeler ele alınarak, üyelik sürecinde uygulanan çevre politikalarının etkinliği ve sürdürülebilir ekonomik gelişmelerinin karşılaştırılmaktadır. Alan yazın incelendiğinde, ifade edilen bu durumları birlikte ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. İfade edilen tüm durumlar, bu çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Bu çalışma toplam beş bölümden oluşmaktadır. İlk olarak konu ve kapsamın ifade edildiği giriş bölümü, bu bölümü takibe günümüze kadar ele alınan konu ile ilgili yapılan çalışmaların yer aldığı alan yazın bölümü yer almaktadır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise, sırasıyla çalışmada uygulanan ekonometrik yöntemlerin ifade edildiği metodoloji bölümü ve veri seti ve bulgular yer alırken, son bölümde sonuç ve tartışmaya yer verilmektedir.

1. Alan Yazın

Hızla artan dünya nüfusu beraberinde üretim hızını da arttırmakta ve bu durum doğal kaynakların tahrip edilmesine neden olmaktadır. Çevre kirliliği ve buna bağlı olarak iklim değişikliğinde yaşanan artışlar dünya ekonomileri tarafından minimize edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda birçok anlaşma, protokol vb. yapılsa da ciddi azalmalar yaşanmamıştır. Bu nedenle çevresel sorunlar, iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik konuları son dönemlerde alan yazında tartışılmaya başlanmıştır.

Alan yazında yer alan çalışmalar, bireysel özellikleri doğru bir şekilde tespit edilemeyen değişkenler ile yürütülecek politikaların etkisiz olacağını belirlemiştir (Tiwari vd., 2016; Pata ve Yilanci, 2020). Bu durum çevresel göstergeler üzerindeki şokların kalıcı veya geçici bir etkiye sahip olup olmadığı ile belirlenmektedir. Bu doğrultuda çeşitli birim kök/durağanlık testlerinden yararlanılmaktadır (Solarin ve Bello, 2018; Kapkara Kaya ve Göv, 2023). Ayrıca, çevresel bozulmayı temsil eden başta CO₂ emisyonu ve ekolojik ayak izi olmak üzere birçok değişken kullanılmaktadır. Böylece çevresel göstergelerin stokastik özelliklerinin ölçülmesi ile etkili çevre politikalarının uygulanması ve sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflenmektedir (Pata ve Yilanci, 2021). Tablo 1’de alan yazında yer alan çalışmaların sonuçları ile birlikte özetlenmektedir.

Tablo 1. Alan Yazın Özeti

Yazar/lar	Dönem/Ülke	Değişkenler	Birim Kök Testi	Sonuç
Strazicich ve List (2003)	1960-1997 21 Endüstri ülkesi	CO ₂	IPS	I(0)
Aldy (2005)	1960-2000 OECD ülkeleri	CO ₂	Markov geçiş matrisi	I(1)
Romero-Ávila (2007)	1960-2002 23 Endüstri ülkesi	CO ₂	Panel KPSS durağanlık	I(0)
Lee ve Chang (2008)	1960-2000 OECD ülkeleri	CO ₂	SURADF	14 ülke I(1), diğerleri I(0)
Chang ve Lee (2008)	1960-2000 OECD ülkeleri	CO ₂	LM tek ve çift kırılmalı	I(0)
Lee ve Chang (2009)	1950-2002 OECD ülkeleri	CO ₂	Panel KPSS durağanlık	I(0)
Acaravcı (2013)	1960-2009 19 Kıta Avrupa ülkesi, Türkiye	CO ₂	LS tek ve çift kırılmalı	Genellikle I(1) – Tek kırımlı Karma Sonuçlar – Çift Kırımlı
Li vd. (2014)	1990-2010 50 ABD eyaleti	CO ₂	Panel Fourier KSS	12 eyalet I(0), diğerleri I(1)
Özcan ve Gültekin (2016)	1960-2013 OECD ülkeleri	CO ₂	RALS-LM	I(0)
Tiwari (2016)	1960-2009 Sahra-Altı Afrika ülkeleri	CO ₂	Fourier KPSS	15 ülke I(0), diğerleri I(1)
Ulucak ve Lin (2017)	1961-2013 ABD	EF ve alt bileşenleri	Fourier ADF, Fourier LM, Fourier GLS	I(1)
Lin vd. (2018)	1950-2013 G18 ülkeleri	CO ₂	Kantil	Genellikle I(1)
Solarin ve Bello (2018)	1961-2013 128 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke	EF	Kruse (2011) ve Narayan ve Popp (2010)	Karma sonuçlar
Bilgili vd. (2019)	1961-2014 Asya, Afrika, Amerika, Avrupa kıtaları	EF	Panel KPSS	Asya I(1), diğerleri I(0)
Solarin vd. (2019)	1961-2014 92 ülke	EF	Robinson (1994) yaklaşımı	Genellikle I(0)
Yıldırım (2019)	1920-2016 28 AB üye ülkesi	CO ₂	ADF ve ZA	Tüm seriler I(1) – ADF Karma Sonuçlar – ZA
Yilanci ve Pata (2020)	1961-2016 G7, E7 ülkeleri	EF	Fourier LM	Karma sonuçlar
Yilanci ve Pata (2020)	1961-2016 ASEAN-5	EF	Panel TAR	Karma sonuçlar
Yurtkuran (2020)	1971-2016 N11 ülkeleri	EF	CADF, Fourier CADF	Genellikle I(1)
Erdoğan ve Solarin (2021)	1960-2016 151 ülke	CO ₂	Fourier Wavelet	Karma sonuçlar
Pata ve Yilanci (2021)	1961-2016 G10, N11 ülke	EF	Fourier Quantile	5 ülke I(0), diğerleri I(1)
Yıldırım vd. (2021)	1961-2016 16 Avrupa ülkesi	EF	Panel Flexible Fourier KSS	Karma sonuçlar
Alper ve Alper (2021)	1961-2016 MINT	EF ve Alt Bileşenleri	Fourier KPSS	Karma sonuçlar
Erdoğan ve Okumuş	1961-2019	EF	Panel Fourier	Karma sonuçlar

(2021)	89 ülke		KPSS	
Topallı (2021)	1960-2016 Düşük gelirli ülkeler	CO ₂	ZA, LP, LS ve doğrusal olmayan testler	Karma Sonuçlar
Yazıcı ve Çil (2021)	1965-2019 AB ülkeleri	CO ₂	ADF ve Fourier ADF	Karma Sonuçlar
Çağlar ve Mert (2022)	1960-2018 Türkiye	CO ₂	FFFFFADF	I(1) ⁶
Tatar (2022)	1973-2017 ASEAN-5	EF	SURADF ve SURKSS	I(0) ⁷
Kardaşlar (2022)	1965-2022 En fazla karbon salınımı yapan 20 ülke	CO ₂	Fourier Panel durağanlık testi	16 ülke – I(0)
Çağlar ve Mert (2022)	1965-2020 İlk 5 ülke	CO ₂	Panel KPSS, Panel Fourier KPSS	I(1)
Pata ve Aydın (2022)	1868-2014 G7 ülkeleri	CO ₂	Lineer ve Nonlineer birim kök testleri	I(1) – Lineer testler Karma sonuçlar - Nonlinear testler
Yılcı vd.(2022)	1961-2017 Gelişmekte olan ülkeler	EF	Kesirli Frekans Fourier ADF	I(0)
Dürdü ve Konat (2023)	1961-2018 CIVETS ülkeleri	EF	Fourier QKS	I(0)
Erdoğan (2023)	1961-2022 Brezilya, Güney Afrika, Yeni Zelanda	EF	ADF, Naraya ve- Popp (2010), Kapetanious (2003), Kruse (2011) ve Güriş (2019)	I(1)
Kaya ve Göv (2023)	1961-2017 BRICS+T ülkeleri	EF	Sollis (2009) ve Harvey vd. (2013)	Genellikle I(1)
Alper vd. (2023)	1961-2018 En kirli ülkeler	EF ve alt bileşenleri	Hepsag (2021)	Karma sonuçlar
Bayraktar vd. (2023)	1992-2017 BRICS+T ülkeleri	EF	ADF, Fourier ADF, Kesirli Frekans Fourier ADF	Karma sonuçlar

Not: I(0) ve I(1) sırasıyla değişkenlerin seviyesinde ve birinci farkında durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 1 incelendiğinde, ekolojik ayak izi değişkeninin son dönemlerde daha sık kullanıldığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra, OECD, ASEAN gibi benzer ülke grupları için yapılan analiz sonuçları da kendi içerisinde farklılaşmaktadır. Gelişmiş ülkeler için yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçların genel olarak şokların geçici olması beklenirken, Aldy (2005), Lee ve Chang (2009), Pata ve Aydın (2022) CO₂ emisyonunu ve Ulucak ve Lin (2017) ekolojik ayak izini ele aldıkları çalışmalarında, beklenenin aksine, şokların etkisinin kalıcı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durum uygulanan analizlerin

⁶ Histerinin yönü için ardışık Bai-Perron yaklaşımından yararlanılarak örneklem dönemi rejimlere ayrılmış ve bütün rejimlerde pozitif karbon histerisinin geçerli olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, bu çalışma Türkiye'nin karbon azaltım hedefleri için önemli çevre politikaları sunmaktadır.

⁷ ASEAN-5 ülkelerinde yakınsamanın geçerli olduğu ispatlanmıştır.

farklılaşmasından (lineer/lineer olmayan veya yapısal değişimi dikkate alan/almayan) kaynaklanabilir. Ancak çevre politikaları daha sıkı olan gelişmiş ülkelerde dahi ortak bir sonuca ulaşamaması ele alınan tedbirlerin yetersiz olduğu ve konunun güncelliğini korumasını sağlamaktadır.

AB diğer ülke gruplarından daha sıkı çevre düzenlemelerine sahiptir (Yıldırım, 2019; Yıldırım vd., 2021). Bu nedenle birliğe aday olan ülkelerin çevre politikalarını yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Buna rağmen CO₂ emisyonunu ele alan Yıldırım (2019) ve Yazıcı ve Çil (2021); ekolojik ayak izini ele alan Bilgili vd. (2019), Yıldırım vd. (2021) ve Yılcı vd. (2022)'nin çalışmalarının sonuçları farklılık göstermektedir. Ancak, sonuçların genel olarak I(0) olduğu söylenebilir. Bu nedenle birliğin beklentisi AB üye sürecinde olan ülkelerin çevresel kirliliğini de kontrol altına alması ve şokların etkisinin geçici olması yönündedir. Bu bağlamda bu çalışma alan yazından farklı olarak, AB üyeliğine aday konumunda olan ülkelerin çevresel kirlilik seviyesinde yaşanan şokların kalıcı/geçici olma durumunun incelemektir. Çalışma bu yönüyle alan yazına önemli bir katkı sağlanmaktadır. Aynı zamanda alan yazından farklı olarak, elde edilen sonuçların sağlamlığını (*robustness*) kontrol edebilmek amacıyla bu araştırma, CO₂ emisyonu ve ekolojik ayak izi değişkenlerini aynı dönem ve yöntemler ile birlikte farklı yapısal değişim gösteren birim kök testleri ile incelemektedir.

2. Metodoloji

2.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testleri

Ülkeler arası faaliyetlerin gelişmesi beraberinde ülkeler arası etkileşimin artmasına neden olmaktadır. Bu durumda bir ülkede meydana gelen şok, diğer ülkelerde çeşitli etkiler meydana getirebilir. Bu durum panel veri analizlerinde kendini göstermekte ve yatay kesit bağımlılık analizleri altında ele alınmaktadır. Breusch ve Pagan (1980) çalışmasında Lagrange çarpan (LM) testini birimlere ait hata terimleri korelasyonu hesaplamak için ele almış ve böylece bu analizlerden ilkinin lalan yazına kazandırmıştır.

Pesaran (2004) çalışmasında Monte Carlo denemeleri ile bu yatay kesit bağımlılık testini sınamış ve küçük örneklerde bozulmalar yaşadığını belirlemiştir. Bu durumu dikkate alarak, küçük örneklerde dahi güçlü sonuçlar veren iki yeni test önermiştir (CD_{LM1} ve CD_{LM2}). Ayrıca, bu testler yapısal değişimin bulunması ve zaman boyutunun farklı eğim sergilemesi durumunda da güçlü sonuçlar vermektedir. Her iki testin kendine ait üstünlükleri bulunmaktadır; CD_{LM1} $T \rightarrow \infty$ iken, CD_{LM2} testi ise $N \rightarrow \infty$ iken daha güçlü sonuçlar vermektedir. Son olarak Pesaran vd. (2008) çalışmasında söz konusu yatay kesit bağımlılık testlerinin tutarsız sonuçlar verdiği durumda dahi tutarlı sonuçlar veren, aynı zamanda T ve $N \rightarrow \infty$ iken kullanılabilen yeni bir test önermektedir.

2.2. Panel Birim Kök Testleri

Birim kök testleri, bir serinin yaşadığı dışsal şok sonrası ortalamaya dönüşü hakkında bilgi vermektedir. Eğer seri birim kök içeriyorsa şokların etkisi kalıcı, içermiyorsa geçicidir (Tiwari vd., 2016, 528). Bu çalışmada bu durum panel birim kök testleri kullanılarak incelenmektedir.

Panel birim kök alan yazını Abuaf ve Jorion (1990) çalışması ile birlikte hızla gelişmektedir (Breuner vd., 2001). İlk dönemler geliştirilen testler (Im vd. (1997), Maddala ve Wu (1997), vb.) yatay kesit bağımlılığı dikkate almamaktadır. Bu testler birim köke

yakın ancak durağan alternatiflerle karşılaştırıldığında daha düşük güce sahiptir (Guloglu ve Ivrendi, 2008). Ayrıca yatay kesit bağımlılığı ihmal etmek hatalı sonuçların elde edilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada yatay kesit bağımlılığı dikkate alan SURADF, CADF, BCIPS panel birim kök testleri kullanılmıştır. Her bir testin diğerlerine göre avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır.

2.3. SURADAF Panel Birim Kök Testi

SURADF panel birim kök testi Breuner vd. (2001) tarafından alan yazına kazandırılmıştır. Breuner vd. (2001) çalışması, Levin ve Lin (1992) ve bu çalışmaya dayanan birim kök testlerini panel verilerinin birim kök tahminlemede tek denklem kullanılmasını eleştirmektedir. Bu eleştirinin temel nedeni, birimler arasında farklılaşan birim kök sürecindeki değişimleri göz ardı etmesi, panel tamamı için karar vermesinden kaynaklanmaktadır (Breuner vd., 2001; Guloglu ve Ivrendi, 2008). Bu sorunu gidermek ve her birim için sonuç elde edebilmek amacıyla Breuner vd. (2001) SUR yöntemine dayanan ve ADF test istatistiği kullanan yeni bir birim kök testi önermektedir. Bu denklem sistemi aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$\begin{aligned}\Delta y_{1,t} &= a_1 + \rho_1 y_{1,t-1} + \sum_{i=1}^{\rho_i} \delta_{1,i} \Delta y_{1,t-i} + \varepsilon_{1,t} \\ \Delta y_{2,t} &= a_2 + \rho_2 y_{2,t-1} + \sum_{i=1}^{\rho_i} \delta_{2,i} \Delta y_{2,t-i} + \varepsilon_{2,t} \\ &\vdots \\ \Delta y_{N,t} &= a_N + \rho_N y_{N,t-1} + \sum_{i=1}^{\rho_i} \delta_{N,i} \Delta y_{N,t-i} + \varepsilon_{N,t}\end{aligned}$$

Burada ρ_i her i. birim için otoregresif katsayıyı gösterirken, SUR sistemi içerisinde istatistiksel olarak anlamlılığı her bir birim kullanılarak yapılan simülasyon sonuçlarından elde edilen kritik değerler ile test edilir (Breuner vd. 2001). Testin sıfır hipotezi birim kökün varlığını ifade ederken, her bir birim için alternatifi ile birlikte aşağıdaki gibi kurulmaktadır.

$$\begin{aligned}H_0^1: \rho_1 &= 0; H_1^1: \rho_1 < 0 \\ H_0^2: \rho_2 &= 0; H_1^2: \rho_2 < 0 \\ &\vdots \\ H_0^N: \rho_N &= 0; H_1^N: \rho_N < 0\end{aligned}$$

Bu testin en önemli avantajlarından biri SUR yöntemine dayanmasıdır. SUR yöntemi, çok denklemlili bir yapıya dayanmakla birlikte, hata terimleri arasında korelasyon olması halinde En Küçük Kareler (EKK) yöntemine göre daha etkili tahminler üretmektedir. Diğer bir avantajı ise, birimler özgü sonuçlar ürettiği için heterojenliğe izin vermesidir. Böylece hangi birimleri durağan olup olmadığı belirlenebilmektedir. Son olarak, sıfır hipotezini test etmek için elde edilen test istatistikleri standart olmayan bir dağılıma sahip olmadığı için kritik değerleri bootstrap tekniği yoluyla hesaplanmaktadır. Böylece yatay kesit bağımlılığını da dikkate almaktadır (Güloğlu ve İvrendi, 2008; Yilanci ve Gorus, 2020). Testin en büyük dezavantajı ise zaman boyutu birim boyutundan küçük olması durumunda güç değerlerinde yaşanan bozulmalardır.

2.4. CADF Panel Birim Kök Testi

Birimler arası heterojenlik ve yatay kesit bağımlılığı dikkate alan bir diğer birim kök testi de Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF panel birim kök testidir. Pesaran (2007) çalışmasında Im vd. (1997) panel birim kök testini yatay kesit bağımlılığı dikkate alacak şekilde geliştirmiştir. Bu test SURADF birim kök testi gibi ADF testine dayanmakta, ancak farklı olarak birimlerin yanı sıra panelin geneli için de CIPS test istatistiği üretmektedir. CIPS test istatistiği birimler için elde edilen CADF test istatistiklerinin aritmetik ortalamasına dayanmaktadır. CADF test istatistiği ise, gecikmeli yatay kesit ortalamaları ile ADF test istatistiğinin geliştirilmiş versiyonudur. Bu test yatay kesit bağımlılığının paneli oluşturan zaman serilerinin gözlenmeyen ortak bir faktör ile gerçekleştiği varsayımına dayanmaktadır. Pesaran (2007) çalışmasında aşağıda yer alan denklem yardımıyla hata terimini gözlenemeyen ortak faktörlerden ayrıştırarak analize dahil etmektedir.

$$u_{i,t} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{i,t}$$

Bu denklemde f_t durağan olduğu varsayılan gözlenmeyen ortak etkiyi, $\varepsilon_{i,t}$ zamana (t) ve birimlere (i) göre değişen bireysel ve spesifik etkileri göstermektedir. Böylece Pesaran (2007) ortak faktörün $y_{t,i}$ değerinin yatay kesit ortalaması ve geçmiş değerleri ile yaklaşık olarak tahmin edilebileceğini göstermektedir. CADF test istatistiği EKK yöntemini kullanarak aşağıdaki denklem yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$\Delta y_{i,t} = \beta_i + \delta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + d_{i,t} + h_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^{p_i} \vartheta_{i,j} \Delta \bar{y}_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t}$$

Bu denklemde $\bar{y}_{i,t}$ gözlemlerin zaman göre ortalamasını ifade etmektedir. CADF test istatistiğinden yola çıkarak elde edilen CIPS test istatistiği ise aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$CIPS(N, T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i(N, T)$$

CADF panel birim kök testinin sıfır ve alternatif hipotezleri SURADF testi ile aynıdır. Ek olarak, bu testin SURADF birim kök testinden üstün yanından biri $N > T$ veya $T > N$ olduğu durumlarda tutarlı sonuçlar üretmesi ve kritik değerlerin Pesaran (2007) çalışmasında ifade edilmiş olmasıdır (Guloğlu ve İvrendi, 2008).

2.5. BCIPS Panel Birim Kök Testi

Serin birim kök sürecinin incelenmesinde yapısal değişimleri dikkate almamak sıfır hipotezi ile ilgili yanlış karar almaya neden olabilir (Enders ve Lee, 2012). Bu amaçla alan yazında geliştirilen birçok test bulunmaktadır. Ancak bu testler yapısal değişimi kukla değişkenler yardımıyla keskin kırılmalar altında incelemektedir (Carrion-i-Silvestre vd., 2005; Im vd., 2005; Bai ve Carrion-i-Silvestre, 2009). Enders ve Lee (2012) çalışmasında özellikle makroekonomik değişkenlerde değişimin hızlı yaşanmamasından dolayı sert kırılmalı birim kök testlerinde ziyade yumuşak geçişli testlerin kullanılmasını önermektedir.

Lee vd. (2016) farklı olarak yapısal değişimi yakalamak için kukla değişkenler yerine Enders ve Lee (2012) tarafından önerilen Fourier fonksiyonlarını⁸ kullanarak yeni bir birim kök testi alan yazına kazandırmışlardır. Bu doğrultuda Pesaran vd. (2013) çalışmasında kullandığı çok faktörlü hata yapısı modelini deterministik bileşenlerdeki yumuşak kırılmalara izin verecek şekilde geliştirmişlerdir. Lee vd. (2016) çalışmalarında bu testi, değişkenler arasındaki yatay kesit bağımlılığını ve deterministik bileşenlerdeki yumuşak kırılmalara izin veren yeni bir basit panel birim-kök testi olarak ifade etmektedir.

BCIPS panel birim kök testi, ilk aşamada kırılmaları ve yatay kesitsel bağımlılığı genişletilmiş ADF (BCADF) istatistiğini ve ortalama istatistiğini heterojen özelliğe sahip tek frekanslı bir Fourier fonksiyona analizde yer verebilmek amacıyla yatay kesitsel olarak artırılmış ADF (CADF) fonksiyonunu düzenleyerek genişletmişlerdir. Daha sonrasında kırılmalar ve yatay kesit bağımlılığı altında geliştirilmiş IPS (BCIPS) istatistiğinin BCADF istatistiklerinin birimlere ait aritmetik ortalaması alınarak kullanılması önerilmiştir (Lee vd., 2016).

Lee et al. (2016) söz konusu CADF istatistiği kullanılarak önerilen BCADF (Break and Cross-Sectional Dependence Augmented ADF Statistic) istatistiğini aşağıda yer alan denklem ile genişletmektedir.

$$\Delta y_{it} = c_{i,0} + c_{i,1} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + c_{i,2} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + c'_{1,3}\bar{z}_{t-1} + c'_{1,4}\Delta\bar{z}_t + \sum_{j=1}^p c'_{1,5}\Delta\bar{z}_{t-1} + \sum_{j=1}^p c_{i,6}\Delta y_{i,t-1} + b_i y_{i,t-1} + e_{it}$$

Bu denklemde yer alan p optimal gecike uzunluğunu; t trend değerini; $\pi = 3.1416$ değerini; T örnek hacmini ve k Fourier fonksiyonlarının optimal frekans sayısını; $z_{it} = (y_{it}, x'_{it})'$ ise x'_{it} ortak faktörün vektörünü göstermektedir. Lee vd. (2016), Pesaran et al. (2013) çalışmasında ele aldığı IPS istatistiği kırılmalar ve yatay kesit bağımlılığı kullanılarak geliştirerek BCIPS test istatistiği olarak ifade etmekte ve aşağıda gibi hesaplamaktadır.

$$BCIPS(N, T) = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_i(N, T)$$

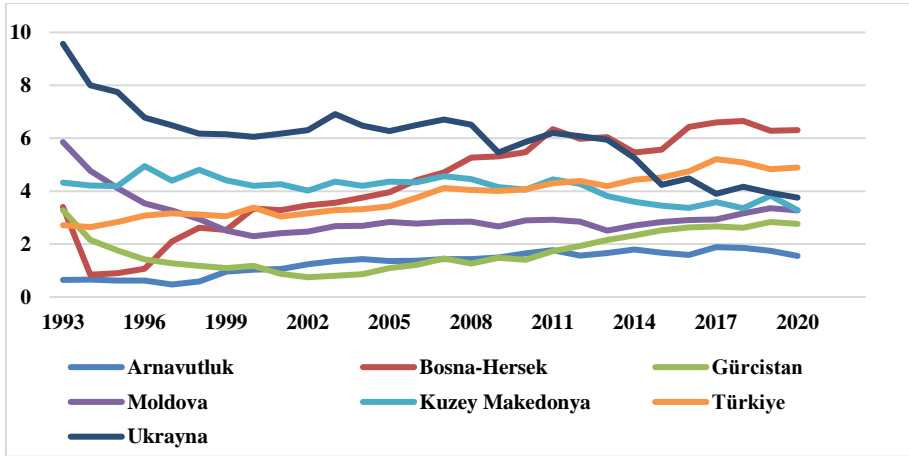
Bu denklemde t_i , her birim hesaplanan test istatistiğini göstermektedir. Ayrıca testin sıfır hipotezi birim kök sürecini ifade etmektedir.

⁸ Fourier fonksiyonlarının çeşitli avantajları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, modeldeki uygun bileşenin belirlenmesini içermekte ve bu nedenle kırılma tarihlerinin, kırılmaların sayısının ve kırılmaların biçiminin seçilmesi gibi karmaşık süreçleri ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca Fourier fonksiyonları bilinmeyen bir formdaki kırılmalar için iyi bir yaklaşım sunarak diğer kırılmalı testlere göre daha iyi sonuçlar üretir (Lee vd 2016: 366). Enders ve Lee (2012), önerilen testlerinin bilinmeyen formların ve sayıların deterministik eğilim fonksiyonundaki çeşitli olası kırılma mekanizmalarına karşı sağlam olduğunu göstermektedir.

3. Veri Seti ve Ampirik Bulgular

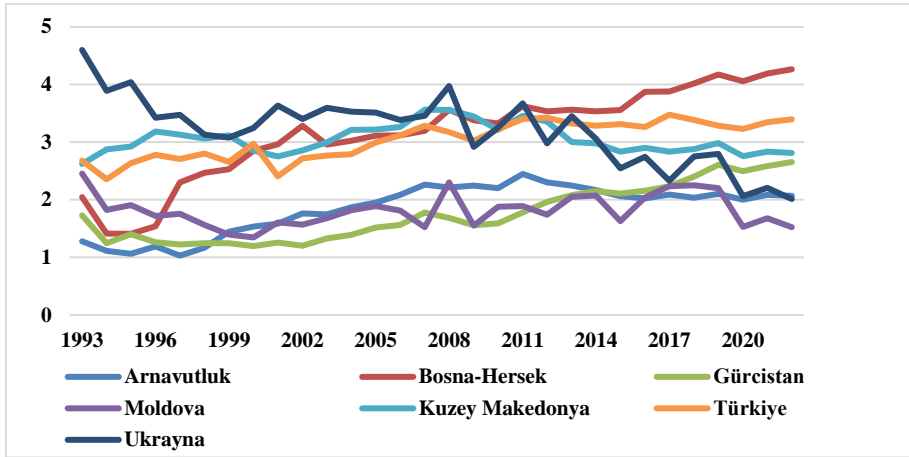
3.1. Veri Seti

AB üyeliğine aday konumunda olan ülkelerin çevresel kirlilik seviyesinde yaşanan şokların kalıcı/geçici olma durumunun incelenmesidir. Bu durumda olan 9 ülke (Arnavutluk, Bosna Hersek, Gürcistan, Moldova, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Türkiye ve Ukrayna) belirlenmiştir, ancak Karadağ ve Sırbistan'a ait verilerin kısıtlı olması sebebiyle analiz dışında bırakılmış olup diğer ülkeler ile analizler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kullanılan çevresel bozulma göstergelerinden CO₂ emisyonu için Dünya Bankası (2023) verilerinden kişi başına düşen CO₂ emisyonu, ekolojik ayak izi için ise Küresel Ayak İzi Ağı (Global Footprint Network, 2024) tarafından yayınlanan kişi başına düşen ekolojik ayak izi değişkeni ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, panel veri analiz yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışma, 1993-2020 dönemini kapsamaktadır. Başlangıç tarihi Sovyet Rusya'nı dağılmasından sonra ülkelerin veri yayınlanmaya başladığı tarih olarak belirlenirken; bitiş tarihi için Dünya Bankası (2023) tarafından CO₂'nin en son yayınlama tarihi dikkate alınmıştır. Dönem içerisinde değişkenlerin aldığı değerlere ait Grafik 1 ve Grafik 2'de yer verilmektedir.

Grafik 1. CO₂ (Kişi Başına) Değişkeni

Grafik 1 incelendiğinde, en yüksek kirlilik seviyesinin Ukrayna'ya, en düşük ise, Arnavutluk'a ait olduğu görülmektedir. Ancak Ukrayna ve Kuzey Makedonya'nın kirlilik seviyesi yıllar itibariyle düşüş eğilimi gösterirken diğer ülkelerde artış yönündedir. Özellikle Bosna-Hersek'te bu artış hızının diğerlerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, Grafik 2'de yer alan ekolojik ayak izi değişkeni dikkate alındığında, en yüksek değer Ukrayna'ya aitken, ortalama olarak en düşük olan ülke Gürcistan'dır. Benzer şekilde Ukrayna yıllar itibariyle ekolojik ayak izini azaltırken, Moldova hariç diğer ülkelerde artış, Moldova da belirli aralıkta dalgalanma yaşandığı görülmektedir.

Grafik 2. Ekolojik Ayak İzi (Kişi Başına) Değişkeni

Değişkenlerin ülke bazında karbondioksit emisyonu ve ekolojik ayak izi değişkenlerine ait tanısal istatistiklere Tablo 2’de yer verilmektedir. Tablo 2 incelendiğinde, CO₂ emisyonu Arnavutluk, Bosna-Hersek, K. Makedonya’nın, EF değişkeni ise Arnavutluk, Bosna-Hersek, Türkiye ve Ukrayna’nın sola çarpık bir eğilim gösterdiği belirlenmiştir. Basıklık değerleri incelendiğinde ise, CO₂ ve EF değişkenleri için sırasıyla Moldova ve Ukrayna, Ukrayna leptokurtik dağılım sergilerken; diğer ülkelere ait değişkenler platykurtik dağılım sergilemektedir. Bunun yanı sıra, Jarque-Bera test istatistiği incelendiğinde, değişkenler arasında sadece Moldova’ya ait CO₂ değerinin normal dağılıma uymadığı diğer tüm değişkenlerin normal dağılıma sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Tanısal İstatistikler

	Ortalama	Medyan	Maks.	Min.	SS	Eğiklik	Basıklık	JB	p- değeri
CO₂									
Arnavutluk	1,30	1,43	1,88	0,47	0,44	-0,59	2,03	2,74	0,25
Bosna-Hersek	4,34	4,56	6,65	0,84	1,81	-0,47	2,11	1,96	0,38
Gürcistan	1,74	1,47	3,28	0,74	0,73	0,44	1,95	2,19	0,33
Moldova	3,06	2,84	5,85	2,29	0,75	2,35	8,65	63,06	0,00
K. Makedonya	4,12	4,21	4,95	3,28	0,43	-0,43	2,51	1,13	0,57
Türkiye	3,81	3,88	5,21	2,64	0,77	0,20	1,79	1,91	0,39
Ukrayna	6,00	6,17	9,57	3,75	1,31	0,26	3,63	0,77	0,68
EF									
Arnavutluk	1,83	2,01	2,45	1,03	0,44	-0,61	2,00	2,93	0,23
Bosna-Hersek	3,08	3,24	4,18	1,41	0,78	-0,82	2,88	3,18	0,20
Gürcistan	1,69	1,58	2,61	1,20	0,44	0,57	2,08	2,48	0,29
Moldova	1,83	1,82	2,46	1,35	0,29	0,39	2,35	1,19	0,55
K.Makedonya	3,07	3,00	3,56	2,62	0,25	0,44	2,32	1,45	0,48
Türkiye	3,02	3,07	3,48	2,36	0,32	-0,38	1,94	1,96	0,37
Ukrayna	3,28	3,40	4,60	2,06	0,54	-0,04	3,33	0,13	0,94

Not: SS, JB sırasıyla standart sapma, Jarque-Bera istatistiklerini göstermektedir.

3.2. Ampirik Bulgular

Panel veriler birim ve zaman boyutunu birlikte incelemesinden dolayı ele alınan birimler arasında etkileşim olması beklenmektedir. Söz konusu etkileşim bir birimde meydana gelen şokun diğerlerini etkileyip etkilemediğinin araştırılmasına dayanmaktadır. Bu sorunun cevabı ise yatay kesit bağımlılık testleri ile elde edilmektedir. Bu doğrultuda değişkenler alan yazın tarafından önerilen farklı yatay kesit bağımlılık testlerine tabi tutulmuş ve elde edilen sonuçlara Tablo 3’de yer verilmiştir.

Tablo 3. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Yatay Kesit Bağımlılık Testleri	Test İstatistikleri	Test İstatistikleri
Breusch ve Pagan (1980)	37,018**	140,868***
Pesaran (2004)	2,472***	18,496***
Pesaran (2004)	-3,25***	-2,124**
Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008)	3,905***	2,889***

Not: **, *** sırasıyla 0,05, 0,10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini gösterilmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde, yatay kesit bağımlılığı belirlemek için yararlanılan testlerin her iki değişken için de benzer sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Bu nedenle değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına sahip olduğu ve bu durumu dikkate alan birim kök testlerin kullanılması gerektiği ifade edilebilir. Bu bağlamda bu çalışmada değişkenlere uygulanan şokun geçici mi, kalıcı mı olduğunun belirlenmesinde yatay kesit bağımlılığı dikkate alan SURADF, CADF ve BCIPS panel birim kök testlerinden yararlanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı dikkate almayan SURADF ve CADF panel birim kök testlerine ait ampirik sonuçlar Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4. Geleneksel Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	SURADF Test İstatistiği		CADF Test İstatistiği	
	Sabitli	Sabitli+Trendli	Sabitli	Sabitli+Trendli
<i>CO₂</i>				
Arnavutluk	-1,36 ¹	-1,72 ¹	-1,6 ¹	-1,73 ¹
Bosna-Hersek	-2,11 ¹	-3,28 ¹	-1,29 ¹	-3,32
Gürcistan	-2,39 ¹	-5,14 ¹	-1,55 ¹	-3,31 ¹
Moldova	-5,09 ^{1,*}	-5,3 ^{1,*}	-3,65 ^{**}	-2,68 ¹
K. Makedonya	-0,49 ¹	-2,42 ²	-1,61 ³	-3,47 ²
Türkiye	-1,55 ¹	-2,58 ¹	-0,21 ¹	-2,03 ¹
Ukrayna	-1,78	-3,53 ¹	-2,28 ¹	-2,65 ¹
<i>EF</i>				
Arnavutluk	-3,17 ¹	0,24 ¹	-0,77 ¹	-0,71 ¹
Bosna-Hersek	-4,12 ¹	-1,02 ¹	-1,81 ³	-2,22 ³
Gürcistan	-1,64 ¹	-5,97 ^{1,**}	-0,56 ³	-2,69 ³
Moldova	-1,99 ¹	-4,76 ¹	-2,91 ¹	-4,34 ^{1,**}
K. Makedonya	-3,55 ¹	-3,21 ¹	-2,92 ¹	-0,85 ¹
Türkiye	-3,23 ¹	-1,79 ¹	-1,86 ¹	-3,11 ¹
Ukrayna	-3,51 ¹	-4,64 ²	-0,7 ¹	-1,32 ²

Not: Üst indisler optimal gecikme uzunluğunu; *, 0,10 istatistiksel anlamlılık ve **, 0,05 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir. 5000 bootstrap değeri kullanılmış olup, tablo kritik değerler SURADF ve CADF için sırasıyla bootstrap değerlerin ve Pesaran (2007) çalışmasından temin edilmiştir.

Tablo 4’de yer alan SURADF panel birim kök sonuçları incelendiğinde, Moldova hariç diğer tüm ülkelerde karbondioksit emisyonu birim kök içermektedir. Bu durumda emisyonuna uygulanan bir birimlik şokun etkisinin kalıcı olduğu söylenebilir. Ekolojik ayak izi için sonuçlar incelendiğinde ise, sabitli+trendli modelde Gürcistan hariç, diğer tüm ülkelerde şokun etkisinin kalıcı olduğu belirlenmiştir. CADF panel birim kök testi sonuçları ele alındığında, CO₂ değişkeni benzer şekilde Moldova için durağan iken, EF değişkeni de sabitli+trendli modelde Moldova için durağan olduğu belirlenmiştir. Diğer tüm ülkelere ait CO₂ ve EF değişkenlerindeki şokların etkisi SURADF panel birim kök testinde olduğu gibi kalıcıdır. Grafik 1’de de görüldüğü üzere, Moldova’nın 2000’li yılların başından itibaren çevre kirliliğinde azalma bulunmaktadır. Ülke ekonomisinin yoğunlukla tarımdan oluşması, iklim değişikliğine duyarlılığı arttırmaktadır. AB tam üyeliği için çevre politikalarını uygulamayı sürdüren Moldova, 2010 yılından itibaren çevre ve enerji sektöründe politika geliştirme ve mevzuatın uyumlaştırılması için ilave yükümlülükler içeren Avrupa Enerji Topluluğu Antlaşması’nın tam üyesidir (United Nations Development Programme, 2024). Bu bağlamda elde edilen ampirik sonuçlar, ülkenin almış olduğu kararların etkili olduğunu göstermektedir.

SURADF ve CADF panel birim kök testleri yapısal değişimi dikkate almamaktadır. Yapısal değişimlerin dikkate alınmaması, sıfır hipotezi ile ilgili kararı yanlış olmasına neden olabilir. Ayrıca ele alınan dönem içerisinde ülkelerin politika yapıcılarının AB Yeşil Mutabakatı ve farklı anlaşmalar çerçevesinde çevresel düzenlemelerine ilişkin çeşitli kararlar aldığı dikkate alındığında şokların etkisinin belirlenmesinde yapısal değişimin önemli olduğu ifade edilebilir. Bunun yanı sıra, Enders ve Lee (2012) çalışmasında makroekonomik değişkenlerde yaşanan değişimlerin yumuşak gerçekleştiğini bu nedenle sert kırılmalar yerine yumuşak kırılmaların dikkate alınması gerektiğini belirlemiştir. Bu nedenle bu çalışmada yapısal değişim Fourier fonksiyonları altında değişimi yumuşak ele alan BCIPS panel birim kök testi ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlara Tablo 5’de yer verilmiştir.

Tablo 5. BCIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	m = 1			m = 2		
	Optimal Gecikme	Frekans Sayısı	Test İstatistiği	Optimal Gecikme	Frekans Sayısı	Test İstatistiği
CO ₂	3	2	-1,87	1	1	-2,96
EF	3	2	-2,07	1	2	-2,12

SURADF ve CADF panel birim kök testleri her birim için ayrı sonuç elde edebilmemize imkân sağlarken, BCIPS panel birim kök testi panelin tamamı için sonuç üretmektedir. Tablo 5’de yer alan test istatistikleri Lee vd. (2016) çalışmasından elde edilen tablo kritik değerleri ile karşılaştırıldığında, sıfır hipotezinin reddedilmediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda değişkenlerin yumuşak kırılmalar altında tüm panel için birim kök içerdiği ve şokların etkisinin kalıcı olduğu ifade edilebilir.

Sonuç

AB, çevresel kirliliğin önüne geçmek ve 2050’de sıfır emisyonu hedeflediği için çeşitli anlaşmaların yanı sıra AB Yeşil Mutabakatı ’nu uygulamaktadır. Bu nedenle aday ülkeler çevresel düzenlemelerine ve kirlilik seviyelerine önem vermektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, Türkiye ile benzer konumda olan AB üyeliğine aday ülkelerin (Arnavutluk, Bosna Hersek, Gürcistan, Moldova, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan,

Türkiye ve Ukrayna) çevre kirliliğine uygulanan şokların geçici/kalıcı olma durumunun incelenmesidir. Bu doğrultuda alan yazında sıklıkla kullanılan CO₂ ve ekolojik ayak izi değişkenleri 1993-2022 dönemi SURADF, CADF ve BCIPS panel birim kök testleri ile ele alınmıştır. Böylelikle elde edilen sonuçların farklı değişkenler ve yöntemler altında kıyaslanabilmesi hedeflenmiştir.

CO₂ değişkeni için SURADF ve CADF panel birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar, Moldova; EF için SURADF ve CADF panel birim kök testlerinde sırasıyla Gürcistan ve Moldova için uygulanan şokların geçici olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar Yıldırım vd. (2021), Yılcı vd. (2022) ve Dürdü ve Konat (2023) çalışmalarında şokların etkisinin geçici olduğu bulgularını desteklemektedir. Öte yandan, Gürcistan ve Moldova hariç diğer ülkelerde şokların etkisinin kalıcı olduğu belirlenmiştir. Alan yazın incelemesinde, AB ülkeleri ve benzer gelişme seviyesindeki ülkeleri ele alan çalışmalar dikkate alındığında, bu çalışmadan elde edilen bulgular genel olarak alan yazın ile aynı doğrultudadır (Yıldırım, 2019; Acaravcı 2013; Yılcı ve Pata, 2020; Çağlar ve Mert, 2022; Kapkara ve Göv, 2023).

Ampirik sonuçlar dikkate alındığında, AB üyeliğine aday ülkelerinin politika yapıcıları tarafından çevresel düzenlemeler ile almış oldukları kararların etkili olmadığı görülmektedir. Bu durumun temel sebebi olarak uygulanan şoklar sonucunda değişkenlerin ortalamaya tekrar dönmemesi gösterilebilir. Politika yapıcıları özellikle AB Yeşil Mutabakatı kapsamında yer alan hükümlerin yanı sıra, AB ülkelerinin sıkı bir şekilde uyguladığı Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşmasını şartlarını da yerine getirmesi gerekmektedir. Ayrıca söz konusu ülkeler gelişmekte olan ülke statüsünde olup genel olarak yabancı yatırımlardan etkilenen ekonomiye sahiptir (Dünya Bankası, 2023). Bu durum kirli endüstrileri çekmesine ve ülkelerin ekonomilerini daha kırılgan haline getirmekte neden olmaktadır. Ancak politika yapıcıları kirli endüstrileri çekmek için çevresel düzenlemeleri esnetmek yerine temiz ve teknoloji dostu üretimlerin ülkede gerçekleşmesini sağlayarak, uzun dönemde ekonominin sürdürülebilir gelişimini sağlayabilir ve kirlilik seviyesini azaltabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%60)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%60)

Kaynaklar / References

Acaravcı, A. (2013). Yapısal Kırılmalar ve Karbon Emisyonu: Kıta Avrupa Ülkeleri İçin Ampirik Bir Uygulama. *Neuşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-11.

Aldy, J. E. (2006). Per capita carbon dioxide emissions: convergence or divergence? *Environmental and Resource Economics*, 33(4), 533-555. <https://doi.org/10.1007/s10640-005-6160-x>.

Alper, A. E., Alper, F. O., Cil, A. B., İscan, E., ve Eren, A. A. (2023). Stochastic convergence of ecological footprint: new insights from a unit root test based on smooth transitions and nonlinear adjustment. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(8), 22100-22114. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-23763-6>.

Alper, A. E., ve Alper, F. Ö. (2021). Persistence of policy shocks to the ecological footprint of MINT countries. *Ege Academic Review*, 21(4), 427-440. <https://doi.org/10.21121/eab.1015635>.

Altıntaş, H., ve Kassouri, Y. (2020). Is the environmental Kuznets Curve in Europe related to the per-capita ecological footprint or CO₂ emissions? *Ecological indicators*, 113, 106187. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.106187>.

Bayraktar, Y., Koc, K., Toprak, M., Ozyılmaz, A., Olgun, M. F., Balsalobre-Lorente, D., ve Soylu, O. B. (2023). Convergence of per capita ecological footprint among BRICS-T countries: evidence from Fourier unit root test. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(22), 63022-63035. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-26532-1>.

Bello, M. O., Gil-Alana, L. A., ve Ch'ng, K. S. (2023). Mean reversion and convergence of ecological footprint in the MENA region: evidence from a fractional integration procedure. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(12), 35384-35397. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-24678-y>.

Bilgili, F., Ulucak, R., ve Koçak, E. (2019). Implications of environmental convergence: continental evidence based on ecological footprint. *Energy and environmental strategies in the era of globalization*, 133-165.

Breuer, J. B., McNown, R., ve Wallace, M. S. (2001). Misleading inferences from panel unit-root tests with an illustration from purchasing power parity. *Review of International Economics*, 9(3), 482-493. <https://doi.org/10.1111/1467-9396.00294>.

Breusch, T. S., ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>

Çağlar, A. E., ve Mert, M. (2022). Carbon hysteresis hypothesis as a new approach to emission behavior: a case of top five emitters. *Gondwana Research*, 109, 171-182. <https://doi.org/10.1016/j.gr.2022.05.002>

Carrion-i-Silvestre, J. L., del Barrio-Castro, T., ve Lopez-Bazo, E. (2005). Breaking the panels: an application to the GDP per capita. *The Econometrics Journal*, 159-175. <https://www.jstor.org/stable/23113636>

Chang, Chun-Ping ve Lee, Chien-Chiang (2008). Are per capita carbon dioxide emissions converging among industrialized countries? New time series evidence with structural breaks. *Environment and Development Economics*, 13 (4), pp 497-515 <https://doi.org/10.1017/S1355770X08004361>.

Churchill, S. A., Inekwe, J., Ivanovski, K., ve Smyth, R. (2020). Stationarity properties of per capita CO₂ emissions in the OECD in the very long-run: a replication and extension analysis. *Energy Economics*, 90, 104868. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2020.104868>.

Çelik, O., Adali, Z., ve Bari, B. (2023). Does ecological footprint in ECCAS and ECOWAS converge? Empirical evidence from a panel unit root test with sharp and smooth breaks. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(6), 16253-16265. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-23178-3>.

Dünya Bankası (2023). World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>.

Dürrü, Z. ve Konat, G. (2023). CIVETS ülkelerinde ekolojik dengenin stokastik yakınsaması: Fourier Kantil birim kök testi yaklaşımı. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 8(Özel Sayı), 137-152. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1149267>.

Enders, W., ve Lee, J. (2012). A unit root test using a Fourier series to approximate smooth breaks. *Oxford bulletin of Economics and Statistics*, 74(4), 574-599. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2011.00662.x>.

U.S. Environmental Protection Agency (2023). Climate Change. <https://www.epa.gov/>

Eurostat (2023) Database, environment and energy. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

European Commission. (2023). Türkiye 2023 Report: Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: 2023 Communication on EU Enlargement Policy. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_696%20T%C3%BCrkiye%20report.pdf.

Erdoğan, M. (2023). Şoklar Brezilya, Güney Afrika ve Yeni Zelanda’da Kişi Başı Ekolojik Dengeyi Kalıcı Olarak Etkiler mi? *EKOIST Journal of Econometrics and Statistics*, (39), 147-160. <https://doi.org/10.26650/ekoist.2023.39.1330203>

Erdogan, S., ve Okumus, I. (2021). Stochastic and club convergence of ecological footprint: an empirical analysis for different income group of countries. *Ecological Indicators*, 121, 107123. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.107123>

Erdogan, S., ve Solarin, S. A. (2021). Stochastic convergence in carbon emissions based on a new Fourier-based wavelet unit root test. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(17), 21887-21899. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-12033-y>

Global Footprint Network (2024). <https://data.footprintnetwork.org/?ga=2.112370956.900793520.1721215731-1537002386.1721215731#/>

Guloglu, B. ve Ivrendi, M. (2008) 'Output fluctuations: transitory or permanent? the case of Latin America', *Applied Economics Letters*, 17(4),381-386. <https://doi.org/10.1080/13504850701735880>.

Im, Kyung So, M. Hashem Pesaran, ve Yongcheol Shin (1997), "Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels," Manuscript, Department of Applied Economics, University of Cambridge.

Im, K. S., Lee, J., ve Tieslau, M. (2005). Panel LM unit-root tests with level shifts. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 67(3), 393-419. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2005.00125.x>.

Kaya, S. K., ve Göv, A. (2023). BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneğinde Ekolojik Ayak İzine Yönelik Çevresel Politika Şokları Kalıcı mı? *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 31-44. <https://doi.org/10.33399/biibfad.1192998> .

Kardaşlar, A. (2022). Kişi Başına Düşen Karbondioksit Emisyonunun (CO₂) Yakınsaması: Fourier Panel Durağanlık Testinden Bulgular. *Journal of Management and Economics Research*, 20(3), 239-252. <http://dx.doi.org/10.11611/yead.1061857>.

Lee, C. C., ve Chang, C. P. (2008). New evidence on the convergence of per capita carbon dioxide emissions from panel seemingly unrelated regressions augmented Dickey–Fuller tests. *Energy*, 33(9), 1468-1475. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2008.05.002>.

Lee, C. C., ve Chang, C. P. (2009). Stochastic convergence of per capita carbon dioxide emissions and multiple structural breaks in OECD countries. *Economic Modelling*, 26(6), 1375-1381. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2009.07.003>

Lee, C., Wu, J. L., ve Yang, L. (2016). A Simple panel unit-root test with smooth breaks in the presence of a multifactor error structure. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 78(3), 365-393. <https://doi.org/10.1111/obes.12109>.

Levin, A. ve Lin, C. F. (1992). 'Unit Root Test in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties', University of California at San Diego, Discussion Paper No. 92-93.

Li, X. L., Tang, D. P., ve Chang, T. (2014). CO₂ emissions converge in the 50 US states—sequential panel selection method. *Economic Modelling*, 40, 320-333. <http://dx.doi.org/10.1016/j.econmod.2014.04.003>.

Lin, J.; Inglesi-Lotz, R. ve Chang, T. (2018) Revisiting CO₂ emissions convergence in G18 countries, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 13(5), 269-280, <https://doi.org/10.1080/15567249.2018.1460422>.

Maddala, G. S., ve Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 61(S1), 631-652.

Mert, M., Bölük, G., ve Çağlar, A. E. (2019). Interrelationships among foreign direct investments, renewable energy, and CO₂ emissions for different European country groups: a panel ARDL approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 21495-21510. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-05415-4>.

Ozcan, B., ve Gultekin, E. (2016). Stochastic convergence in per capita carbon dioxide (CO₂) emissions: evidence from OECD countries. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 9(18), 113-134. <https://doi.org/10.17015/ejbe.2016.018.07>.

Pata, U. K., ve Aydin, M. (2023). Persistence of CO₂ emissions in G7 countries: a different outlook from wavelet-based linear and nonlinear unit root tests. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(6), 15267-15281. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-23284-2>.

Pata, U. K., ve Yilanci, V. (2021). Investigating the persistence of shocks on the ecological balance: Evidence from G10 and N11 countries. *Sustainable Production and Consumption*.28: 624–636. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2021.06.027>.

Pesaran, M. H. (2004). General, diagnostic tests for cross section dependence in panels. Discussion paper No1240. <https://docs.iza.org/dp1240.pdf>.

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>.

Pesaran, M. H., Ullah, A., ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The econometrics journal*, 11(1), 105-127. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x>.

Pesaran, M. H., Smith, L. V., ve Yamagata, T. (2013). Panel unit root tests in the presence of a multifactor error structure. *Journal of Econometrics*, 175(2), 94-115. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jeconom.2013.02.001>.

Rees, W.E., 1996. Revisiting carrying capacity: area-based indicators of sustainability. *Population and Environment*, 17(3), 195-215. <https://doi.org/10.1007/BF02208489>.

Romero-Ávila, D. (2008). Convergence in carbon dioxide emissions among industrialised countries revisited. *Energy Economics*, 30(5), 2265-2282. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2007.06.003>.

Solarin, S. A., ve Bello, M. O. (2018). Persistence of policy shocks to an environmental degradation index: the case of ecological footprint in 128 developed and developing countries. *Ecological indicators*, 89, 35-44. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2018.01.064>.

Solarin, Sakiru Adebol, Gil-Alana, Luis A. ve Lafuente, Carmen (2019) Persistence in carbon footprint emissions: an overview of 92 countries, *Carbon Management*, 10:4, 405-415, <https://doi.org/10.1080/17583004.2019.1620038>.

Strazich, M. C., ve List, J. A. (2003). Are CO₂ emission levels converging among industrial countries? *Environmental and Resource Economics*, 24, 263-271.

Tatar, H. E. (2022).Asean-5 Ülkelerinde Ekolojik Ayak İzi Yansıması: SURADF ve SURKSS Birim Kök Testi. *Fiscaoeconomia*, 6(3), 1018-1035. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1071194>.

Tiwari, A. K., Kyophilavong, P., ve Albulescu, C. T. (2016). Testing the stationarity of CO₂ emissions series in Sub-Saharan African countries by incorporating nonlinearity and smooth breaks. *Research in International Business and Finance*, 37(C), 527-540. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ribaf.2016.01.005>.

Topalli, N. (2021).Düşük gelirli ülkelerde kişi başına karbondioksit emisyonu durağanlığının test edilmesi: Doğrusal olmayan birim kök analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 608-626. <https://doi.org/10.30784/epfad.899797>.

Ulucak, R., ve Lin, D. (2017). Persistence of policy shocks to ecological footprint of the USA. *Ecological Indicators*, 80, 337-343. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolind.2017.05.020>

United Nations Environment Report (2023). Emissions Gap Report 2023. <https://www.unep.org/resources/emissions-gap-report-2023>.

Wachernagel, M. ve Rees, W. (1996). Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth. New Society Publishers, The New Catalyst Bioregional Series.

Wang, R., Usman, M., Radulescu, M., Cifuentes-Faura, J., ve Balsalobre-Lorente, D. (2023). Achieving ecological sustainability through technological innovations, financial development, foreign direct investment, and energy consumption in developing European countries. *Gondwana Research*, 119, 138-152. <https://doi.org/10.1016/j.gr.2023.02.023>.

Yazici, B. E., ve Çil, N. (2021). Avrupa Ülkelerinde CO₂ Emisyonu Yakınsamasının Fourier Koentegrasyon Testi ile Analizi. *EKOIST Journal of Econometrics and Statistics*, (35), 1-18. DOI: 10.26650/ekoist.2021.35.959182.

Yilanci, V., ve Abbas, S. (2023). Does the frequency of stochastic convergence in per capita ecological footprint matter? *Environmental Science and Pollution Research*, 30(21), 59676-59688. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-26688-w>.

Yilanci, V., ve Gorus, M. S. (2021). Considering nonlinearity and structural changes in the convergence of clean energy consumption: the case of OECD countries. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 32(2), 243-259. <https://doi.org/10.1108/MEQ-03-2020-0047>.

Yilanci, V., ve Pata, U. K. (2020). Convergence of per capita ecological footprint among the ASEAN-5 countries: evidence from a non-linear panel unit root test. *Ecological Indicators*, 113, 106178. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.106178>.

Yilanci, V., ve Pata, U. K. (2020). Are shocks to ecological balance permanent or temporary? Evidence from LM unit root tests. *Journal of Cleaner Production*, 276, 124294. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.124294>.

Yilanci, V., Pata, U. K., ve Cutcu, I. (2022). Testing the persistence of shocks on ecological footprint and sub-accounts: evidence from the big ten emerging markets. *International Journal of Environmental Research*, 16(1), 10. <https://doi.org/10.1007/s41742-021-00391-5>.

Yıldırım, S. (2019). Avrupa Birliği Ülkelerinde Karbon Dioksit Emisyonu Politikaları Başarılı Olabilir mi? Kırılmalı Birim Kök Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 2243-2255.

Yıldırım, D. Ç., Yıldırım, S., Erdoğan, S., Demirtaş, I., Couto, G., ve Castanho, R. A. (2021). Time-varying convergences of environmental footprint levels between European Countries. *Energies*, 14(7), 1813. <https://doi.org/10.3390/en14071813>.

Yurtkuran, S. (2020). N11 ülkelerinde ekolojik ayak izi yakınsaması: Fourier durağanlık testinden yeni kanıtlar. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(2), 191-210.

2024, 13 (5), 2160-2179 | Araştırma Makalesi

Türkülerdeki Söz Varlığının Kültürel Motiflerle Değerlendirilmesi - Safranbolu Örneği

Gülcan Ertan Hacısüleymanoğlu¹

Öz

Bir yörenin kültürel özelliklerini barındıran en önemli unsur şüphesiz ki sözlü kültürel öğelerden olan halk türküleridir. Belli bir yörede yakılan halk türküleri, içinde üretildiği toplumun sosyal yaşantısının dinamiklerini, gelenek-göreneklerini, dini yaşantısını, coğrafi yapısını, soyut ve somut kültürel değerlerini, yemeklerini, yörede yetişen bitkileri, hayvanları velhasıl gündelik hayatın olasılıklarından türeyebilecek sınırsız bir konu evreninden beslenir. Nesilden nesile toplum kültürünün sözlü ve sözsüz aktarılmasına aracılık ederek bireylerin içinde yaşadığı topluma karşı aidiyet duygusunu geliştirerek zaman içinde uluslaşma sürecine de doğrudan katkı sağlar. Dolayısı ile türkülerde bulunan söz varlıkları bu bağlamda önemlidir. Safranbolu ülkemizin Batı Karadeniz Bölgesinde Karabük iline bağlı bir ilçe merkezidir. Tarihi M.Ö. 3000'li yıllara dayanan Safranbolu pek çok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Bu durum Safranbolu'nun çok katmanlı kültürel bir yapı kazanmasını sağlamıştır. Kültürel yapısını, soyut ve somut kültürel varlıklarını zamana meydan okurcasına özenle koruyan kent, bunun sonucunda 1994 yılında UNESCO tarafından dünya miras listesine alınmıştır. Safranbolu'nun kültürel bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, yöre türkülerinin sözvarlığı açısından araştırılması kıymetli olacaktır. Bu çalışmamızda kaynak olarak Safranbolu yöresine ait Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) repertuarında bulunan Safranbolu türkülerinin yanı sıra Adnan Ataman'ın yazdığı, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Sanatçı Öğretim Görevlisi Dr. Süleyman Şenel tarafından derlenerek notaları, kaynak kişileri, derleyen ve notaya alan bilgileri verilerek yayına hazırlanan "Safranbolu Türküleri ve Oyun Havaları" adlı kitaptaki toplam 58 türkü literatür taraması kapsamında incelenerek sözvarlığı açısından içerdiği kültürel motifler tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucunda tarihi süreçte yörede mimari, coğrafi, kültürel pek çok söz varlığı tespit edilmiş olup özellikle de sosyal yaşam ile coğrafi yapı arasında paralellik olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın yönteminde hem nitel hem de nicel yaklaşım kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Safranbolu, Türk Halk Müziği, Türkü, Kültürel Motif, Söz Varlığı, İçerik Analizi.

Ertan Hacısüleymanoğlu, G. (2024). Türkülerdeki Söz Varlığının Kültürel Motiflerle Değerlendirilmesi -Safranbolu Örneği. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(5), 2160-2179. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1465990>

Geliş Tarihi	05.04.2024
Kabul Tarihi	15.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Müzik Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye, gulcanhso@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0220-5846

2024, 13 (5), 2160-2179 | Research Article

Evaluation of Vocabulary in Folk Songs with Cultural Motifs -Safranbolu Example

Gülcan Ertan Hacısüleymanoğlu¹

Abstract

The most important element that contains the cultural characteristics of a region is undoubtedly folk songs, which are oral cultural elements. Folk songs of a certain region are fed by an unlimited universe of topics that can be derived from the dynamics of the social life of the society in which they are produced, their traditions, religious life, geographical structure, abstract and concrete cultural values, foods, plants and animals growing in the region, in short, the possibilities of daily life. It directly contributes to the process of nationalization over time by mediating the verbal and non-verbal transmission of society's culture from generation to generation, developing individuals' sense of belonging to the society they live in. Therefore, the vocabulary found in folk songs is important in this context. Safranbolu is a district center of Karabük province in the Western Black Sea Region of our country. Dating back to the 3000s BC, Safranbolu has hosted many cultures in its history. This situation has enabled Safranbolu to gain a multi-layered cultural structure. The city, which carefully preserves its cultural structure and intangible and concrete cultural assets as if they defy time, was included in the world heritage list by UNESCO in 1994. In this study, in addition to the Safranbolu folk songs in the repertoire of the Turkish Radio and Television Corporation (TRT) belonging to the Safranbolu region as a source, a total of 58 folk songs in the book titled "Safranbolu Folk Songs and Game Airs" written by Adnan Ataman, compiled by ITU Turkish Music State Conservatory Artist Lecturer Dr. Süleyman Şenel and prepared for publication by giving the notes, source people, compiler and notator information were examined within the scope of literature review and the cultural motifs contained in terms of vocabulary were determined. As a result of the research, many architectural, geographical and cultural vocabulary assets have been identified in the region in the historical process and it has been determined that there is a parallelism between social life and geographical structure. Both qualitative and quantitative approaches were used in the methodology of the research.

Keywords: Safranbolu, Turkish Folk Music, Folk Song, Cultural Motif, Vocabulary, Content Analysis.

Ertan Hacısüleymanoğlu, G. (2024). Evaluation of Vocabulary in Folk Songs with Cultural Motifs -Safranbolu Example, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2160-2179. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1465990>

Date of Submission	05.04.2024
Date of Acceptance	15.10.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Müzik Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye, gulcanhso@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0220-5846

Giriş

Safranbolu Karadeniz Bölgesinin batısında bulunan Karabük iline bağlı bir ilçe merkezidir. Tarihi M.Ö.3000’li yıllara kadar uzanan bu kadim kent pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış, coğrafi konumu sebebiyle de ticaret yollarının merkezinde yer alarak tarih içinde sürekli olarak gözde bir yerleşim merkezi olmuştur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde sarayla olan ilişkiler hep canlı tutulmuş bu durumun doğal sonucu olarak kente han, hamam, camiler ve çeşmeler yaptırılarak kentin kültürel ve sanatsal anlamda gelişmesinin önü açılmıştır (Tunçözgür, 2002, s:24). Günümüzde daha çok tarihi mimarisini koruyarak günümüze taşıyan bir kent olarak bilinen Safranbolu, 1994 yılında UNESCO tarafından “Dünya Miras Listesi” ne alınmıştır.

Safranbolu’nun bu zengin tarihinin yanında kentin geçen yüzyılın ikinci yarısına kadar göç almamış olması etnik ve kültürel yapısının korunmasını sağlamıştır. Safranbolu sakinlerinin asırlar boyu nesilden nesile aktarılan; giyim-kuşamdan yemek çeşitlerine, düğün adetlerinden türkülerine, oyun havalarına kadar kendine özgü bir yaşam biçimleri vardır (Ulukavak, 2007, s:157).

Anadolu’nun her yöresine ilişkin söz derlemesi bulunan Safranbolu yerlisi Sadi Yaver Ataman Safranbolu folklorunun önemini şu sözlerle belirtmiştir;

“... Safranbolu, Türk folklor orijini her çağda koruyabilmiş; özellikle kaynak ve yayılma merkezi olarak uzun yıllar kendi uygarlık tarihi içinde milli kültür dalgalarını, orijinal müzik anılarını nesillere ve komşu bölgelere aktarmada, zengin bir folklor bölgesi olma niteliğini korumuştur. Safranbolu folklor anılarıyla ilk kez yabancı folklor literatüründe yer almış bölgelerimizden biridir” (Uzunkavak, 2007, s:158)

Safranbolu’nun binlerce yıllık tarihinden kaynaklanan tarihsel bir kimliği ve bu kimliğin oluşturduğu çok katmanlı bir kültürel yapısı vardır. Nitekim üzerinde taşıdığı “Dünya Miras Kenti” rozeti ve korunan kültürel yapısı bu durumu özetlemektedir. Şüphesiz ki Safranbolu yöresinin Miras Kenti rozetini almasında folklorunu ve dahası halk müziği ve halk oyunlarını koruyarak günümüze taşımasının önemli bir payı vardır.

Kültür kavramını ilk kez tanımlayanlardan İngiliz antropolog Edward B.Taylor kültürü: bir toplumun inanç, sanat, örf, adet ve becerileri olarak tanımlamıştır. İlk bakışta kısa bir tanım gibi algılsa da esasında insanlığın ilk kültürel ürünleri olarak bilinen mağara duvarlarına bırakılan el izlerinden başlayarak günümüze geldiğimiz noktaya kültürel açıdan baktığımızda o izlerin, o izleri bırakanların da tahayyül edemeyeceği kadar önem arz ettiği ortadadır. Buradan da hareketle de yukarıdaki tanımın kültürün tüm bileşenlerini ana hatlarıyla barındırdığını görmekteyiz. Etimolojik olarak kültür Latince cultura kelimesinden türemiştir. Türkçe karşılığı toprağı planlı bir şekilde ekip biçme manası taşır ki bu durum bir nevi yerleşikliği de ifade eder. Kültür insanla hayat bulur ve anlam kazanır (Durmuş, 2014, s:270). Toplumlar kültürlerini değişik argümanlar vasıtasıyla geliştirir ve gelecek kuşaklara aktarır. Kültürün sosyal kalıtım yoluyla aktarılan tarihsel birikim olduğu gerçeğinden hareketle bu aktarımın kendine özgü özellikler gösteren öğelerinden biri de müziktir (Paşaoğlu,2009, s:146).

Dünyanın çeşitli kültürlerinde olduğu gibi Türk kültürünün de gelişimi ve aktarımı için müziğin önemi fazladır. Bireylere aidiyet duygusu kazandırarak kültürel kimliğin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda halk türküleri kültürel motifleri bünyesinde en çok barındıran müzik türüdür. Diğer yandan türküler sözlü ve yazılı aktarım yoluyla hızlı bir şekilde yayılım göstermesi, geniş kitlelere ulaşması ile

barındırdığı kültürel motiflerin gelecek kuşaklara aktarılmasında başat bir görev üstlenir (Sıvacı-Mirzaoğlu, 2005, s:35).

Büyükyıldız, (2015) Halk Müziğini; *“Halkın ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan, halk içinde her zaman var olan halk sanatçıları tarafından yakılmış, yaratılmış, bestelenmiş, değişimler ve yoğrulmalarla dilden dile, telden tele, kulaktan kulağa yayılarak geçmişten günümüze ulaşmış geleneksel müziktir. Bir ulusun özüne özgü ulusal müziği halk müziğidir. (s:108)”*

Diyerek tanımlamıştır.

Türküler başlangıçta bir kişinin duygularıyla üretildiği düşünülse de temelde ait olduğu bölgenin yaşam tarzından, sosyal ilişkilerinden, doğasından, tarihinden ve geçmiş nesillerden aktarılan müzik geleneklerinden etkilenilerek üretilir. Türküler bu özelliği ile toplumun kültür hafızası rolünü üstlenir (Eroğlu, 2017, s:518). Halk türküsü toplumunun doğasından toplumun ürünlerinden beslenirken aynı zamanda ait olduğu toplumu kültürel açıdan besler. Karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Halk türküleri sözlü kültür taşıyıcılarıdır ve bu görevi söz varlıkları ile yerine getirir. Söz varlığı bir dildeki sözcükler, deyimler, terimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, mecazlar ve yan anlamlar gibi güçlü ve zengin bir anlam dünyasının bütünüdür. Söz varlığı insani duygu ve düşüncelerden çıkar, toplumsal etkileşimlerle de varlığını ve değerini koruyup uzak dönemlere aktarılır (Karadüz, 2009, s:644).

Türkülerdeki söz varlığı ile ilgili yaptığımız literatür taraması sonucunda pek çok çalışma yapıldığı (Özçimen; Gök 2013, Bahşi, 2023, Öztürk 2019, Dursun; Bahşi 2023 vb.) gözlemlenmiştir. Bu çalışmalarda çalışmanın yapıldığı yörelerdeki söz varlıkları; bitki, hayvan, eşya, kişi, coğrafi şekil, yemek, akrabalık, dini ve geleneksel motifler, aşk gibi motiflerle incelenmiş ve yörelerin söz varlıklarının tespiti amaç edinildiği görülmüştür. Bu bilgiler ışığında çalışmamızda Safranbolu yöresi türkülerindeki söz varlıklarını, kültürel motif ve sembollerini tespit etmek amaç edinilmiştir.

Burada makalemizin araştırma konusunun temel kaynağı niteliğindeki “Safranbolu Türküleri ve Oyun Havaları” adlı kitabın yazarı sayın Adnan Ataman’a bir parantez açarak hayatı hakkında bilgilendirme yapmak zoruridir.

Balkan savaşı sonrası Safranbolu’ya yerleşen Ataman ailesi daha sonraki yıllarda Karabük ve Safranbolu tarihine damga vurmuştur. İstiklal madalyası sahibi dede Dr. Ali Yaver Ataman Safranbolu’da baştabiplik görevini üstlenmiş ve Safranbolu’ya pek çok hizmette bulunmuş bir kişiliktir. Baba Sadi Yaver Bey ise Safranbolu ve çevresinin folklor özelliklerini köy köy gezerek toplamış ve Safranbolu’nun bu kültür hazinesini dokümanlaştırmıştır. Daha sonraki yıllarda Karabük Belediye Başkanlığı da yapan Sadi Bey, Karabük dergisini çıkararak Karabük ilinin tarihi ve kültürel belleğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Ailenin Karabük ve dahası Safranbolu’ya hizmetleri torun Adnan Ataman’la devam etmiştir.

Adnan Ataman 1926 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiş, ilk ve orta eğitimini Karadeniz Ereğli, Safranbolu ve Kastamonu şehirlerinde tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde eğitimine devam ederken TRT İstanbul Radyosunda babası Sadi Bey tarafından kurulan ve yönetilen “Memleket Havaları Ses ve Saz Birliği” topluluğunda saz sanatçısı olarak katılmıştır. Daha sonraki yıllarda yine babası Sadi Yaver Bey tarafından İstanbul Belediye Konservatuarı bünyesinde kurulan Folklor Tatbikat Topluluğu’nda

saz sanatçısı olarak yer alan Adnan Ataman babasının şeflik görevinden ayrılması üzerine Konservatuvar Müdürlüğüne bu topluluğun şefliği ve yöneticiliği görevine atanmıştır. Bu görev 44 yıl sürmüştür ve bu dönem boyunca 500'e yakın konser yönetmiştir. Gerek yurtiçi ve gerekse yurtdışında çalınıp söylenen çok sayıda türküyü derlemiş bunlardan 300 kadarını notaya geçirerek Türk Halk Müziği repertuarına kazandırmıştır. Adnan Ataman daha sonraki yıllarda İstanbul Belediye Konservatuarı bünyesinde "Folklor İnceleme ve Derleme Kurulu Üyesi", TRT İstanbul Radyosunda Saz sanatçısı ve Yurttan Sesler Topluluğu Yöneticiliği, Danışma Kurulu, Denetleme Kurulu, Repertuar Kurulu, Sınav Kurulu ve Nota Tahsis Kurulu üyelikleri yapmıştır. İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuarı (İTÜ) kurucuları arasında yer alan Adnan Ataman bir süre aynı kurumda öğretim elemanı olarak görev almıştır.

Emeklilik yıllarında Bu Toprağın Sesi (Halk Musikimiz) ve Safranbolu Türküleri ve Oyun Havaları kitaplarını yazan Adnan Ataman bu iki güzide eseri ülkemizin kültür ve sanat hayatına armağan etmiştir ("Biyografi Karabük", 2022; Kütükçüoğlu, 2015). Araştırmamızda referans aldığımız bu kitabın önsözünde Adnan Ataman bu eserin hazırlanmasının nasıl zaruri olduğunu kendi dilinden şöyle ifade etmektedir;

"...Safranbolumuzun halka inebilmiş ezgilerinden sadece 20 kadarının TRT THM Repertuarına girip, diğerlerinin girmemiş olması; bizim İstanbul Belediye Konservatuarı Folklor Tatbikat Topluluğu olarak anılmaya başladığımız 1950'li yıllardan bugüne kadar geçen yarım asırdan fazla bir süre boyunca yaptığımız çalışmaların TRT'ye aksettirilemeyeşinden kaynaklanmıştır. Bu yönüyle bu kitabın hazırlanmasına vesile olan neden budur.

Bu kitap; bu anlamda, hem memleketimize hem de halk müziğimize olan borcumuzu geçte olsa yerine getirme imkanı vermiştir."

Bu araştırma araştırmacının daha önce yayımlanan Safranbolu Yöresi Müzik Kültüründe Düğün Çalma Pratiği tezinden bağımsızdır. Bahsi geçen tezden üretilmemiştir.

Kapsam ve Yöntem

Çalışmamızda Safranbolu Yöresine ait türkülerde yer alan kültürel semboller ve motifler söz varlığı bakımından incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel düzeydeki çalışmamızda tarama metodu kullanılarak içerik analizi yapılmıştır. Araştırma yönteminin temel yaklaşımı olarak, bir olguyu doğal ortamında derinlemesine sorgulayan ve anlamayı amaçlayan, "ne" den ziyade "neden" sorusuna odaklanan araştırma tipi olan nitel yanı sıra muhtevasında nicel veriler de bulunduğu karma seçilmiştir. Çalışmamızda Safranbolu yöresine ait Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) repertuarında bulunan 21 sözlü Safranbolu türküsünün yanı sıra bu türkülerden 19'unu da bünyesinde barındıran Adnan Ataman'ın yazdığı, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Sanatçı Öğretim Görevlisi Dr. Süleyman ŞENEL tarafından derlenerek notaları, kaynak kişileri, derleyen ve notaya alan bilgileri verilerek yayına hazırlanan "Safranbolu Türküleri ve Oyun Havaları" adlı kitaptaki toplam 58 türkü literatür taraması kapsamında incelenmiştir. Yöre türkülerinde kullanılan bitki, hayvan, dış mekân ve coğrafi şekil, yerleşim birimi, kişi, kıyafet ve aksesuar, eşya, yiyecek, gelenek/görenek, dinî motifler ve sevgili için kullanılan motif adlarının kaç türküde geçtiği tespit edilmeye çalışılmış, sayısal veriler tablolar oluşturularak gösterilmiştir. Türkülerde yer alan bu motifler tespit edilirken, her türküde yalnızca bir kez aynı motifin sayılmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca çalışmamızda sıkça tekrarlanan kültürel sembol ve motifler açıklanmaya çalışılmıştır. Aşağıdaki tabloda incelenen türküler ve derleyen bilgileri verilmiştir.

Tablo 1. Safranbolu Yöresi Derlenmiş Türküler

S.No	Türkünün Adı	Yöresi	Trt	Repertuar No	Derleyen
	Abuca Hayın Abuca (Gelin Ağlatma Havası)	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Aç Kapıyı Ben Geldim (Erkek Oyun Havası)	Safranbolu	THM	Rep. Sıra No:510	Sadi Ataman Yaver
	Alçak Cevüz Dalları (Kımalı Keklik) (Türkmen Ağzı/ Safranbolu Çeşitlemesi)	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Aman Kürdün Kızı Kürdün de Gızı (Erkek Oyun Havası)	Safranbolu	THM	Rep. Sıra No:2268	Sadi Ataman Yaver
	Bahçesinde Kelemsin	Safranbolu	THM	Rep. Sıra No:4514	Ankara Devlet Konservatuarı
	Ben Yârime Gal'altında Gavuştum (Düğün Oyun Havası)	Safranbolu	THM	Rep. Sıra No:1682	Sadi Ataman Yaver
	Bir Gelinin Bir Gızınan Cengi Var (Gelin Kız Türküsü/ Gelin Kız Değişmesi)	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Bir Giderim Beş Ardıma Bakarım (Amani Oyun Havası)	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Bir Gömlek Giyer Kısarak	Safranbolu	THM	Rep. Sıra No:1055	Muzaffer Sarısozen
	Burma da Burma Duman Tüter Dağın Belinden	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Cemâlin Bağına Seyrana Geldim	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Çadır Kurdum Eğr' Ova'nın Düzüne (Eşkiyâ'dan Eğri Ahmet'in Türküsü)	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Çadır Kurdum Şu Derenin Düzüne	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Çayırılıkta Çimenlikte Evim Var (Kadın Oyun Havası)	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Dağ Olur Meşelerde (Keklik Türküsü)	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Dama Bulgur Sererler (Gadunum)	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Daş Harmanın Mazısı (Erkek Oyun Havası)	Safranbolu	THM	Rep. Sıra No:1276	Sadi Ataman Yaver
	Aman Değirmenci Guzum Değirmenci	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Denizde Urganım Var (Topallama)	Safranbolu			Sadi Ataman Yaver
	Güveyi Dama Çıkamaz (Dünürşüler Bölük Bölük)	Safranbolu	THM	Rep. Sıra No:1613	Sadi Ataman Yaver
	Eğrem de Büğrem Şu	Safranbolu	THM	Rep. Sıra No:3047	Muzaffer Sarısozen, Halil

Sarayın Yolları					Bedi Yönetken, Rıza Yetişen
Elimi Isırdı Pire	Safranbolu				Süleyman Şenel
EşimDostum Yüklensinler Yükümü (Gelin Helallik İsteme Havası)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Evlerine Varamadım Ärimden	Safranbolu				Adnan Ataman
Evlerinin Önü Keşkek Dübeği (Köy Havası)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Evlerinin Önü Yüksek Köşk Olsun	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Gale Gapisından Girdim İçeri (Düz Oyun-Mızımız)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Garalı Yazmam Benek Benek (Mızımız)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Garaoğlan Garaoğlan (Kız- Karaoğlan Değişmesi)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Garşudan Garşuya Olur Mu Böyle? (Kayabaşı Bozlak)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Gastamanı Gastamanı (Hele Hele Bidenem)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Gayadan Ener Akrap (Erkek Oyun Havaları)	Safranbolu	THM Rep. No:2592	Sıra		Sadi Yaver Ataman
Genc Osman Geliyor Alaylı Handan Genç Osman	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Getirin Gına Yakalım Nenni (Yük Dibine Yerin Ettim Nenni)	Safranbolu	THM Rep. No:2295	Sıra		Sadi Yaver Ataman
Geyme Dedim Geydin Sen Bu Alleri (Safranbolu'dan Zonguldak'a Tel Gider)	Safranbolu	THM Rep. No:749	Sıra		Muzaffer Sarısözen, Halil Bedi Yönetken, Rıza Yetişen
Goc'Adam'a Yatak Serdim Gül Gibi (Goc'adam Türküsü)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Gode Gode Göl Olsun (Yağmur Duası)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Güvercin Uçuverdi (Yaş Nane Türküsünün Safranbolu Çeşitlemesi)	Safranbolu	THM Rep. No:3049	Sıra		Muzaffer Sarısözen, Halil Bedi Yönetken, Rıza Yetişen
Havaş Bülbül Olacak (Havaş Türküsü)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman
Her Nereye Varsam Gurulur Engel (Bozlaklı Oyun/ Erkek Oyunu)	Safranbolu				Sadi Yaver Ataman Adnan Ataman
İlik Düştü Yakamdan	Safranbolu	THM Rep.	Sıra		Adnan Ataman

No:947							
Kâbe'nin Dallarını Bölük Bölüktür (Sini Çevirmesi /Gelin Kutlaması/ Gelin İlahisi/Düğün İlahisi)	Safranbolu	THM Rep. No:2293	Sıra	Sadi Ataman	Yaver		
Kızılbel'den Gelir Bekmez (Helosa) (Düğünde Kaynana / Sağdıç Okkalaması)	Safranbolu			Sadi Ataman	Yaver		
Köprüden Geçer İken (Kaşıklı Oyun Havası)	Safranbolu			Sadi Ataman	Yaver		
Küp İçinde İreçel	Safranbolu	THM Rep. No:3054	Sıra	Muzaffer Sarısozen, Halil Bedi Yönetken, Rıza Yetişen			
Mapusane İçinde Üç Ağaç İncir (Mapusane Türküsü)	Safranbolu			Sadi Ataman	Yaver		
Oğlan Da Golunu Sallama (Sallama)	Safranbolu			Sadi Ataman	Yaver		
Mehmed Bey'in Evine Yan Geldük (Al Bayrak Çağırması) (Bahşiş Toplama)	Safranbolu			Sadi Ataman	Yaver		
Ramazan Geldi Dayandı	Safranbolu			Sadi Ataman	Yaver		
Sahur Vakti Çıktık Yola	Safranbolu	THM Rep. No:2335	Sıra	Sadi Ataman	Yaver		
Selam Da Söyleyin Bey Babama (Mahmud'um Türküsü)	Safranbolu	THM Rep. No:3873	Sıra	Sadi Ataman	Yaver		
Tepecükten Bir Su İçtim Kanmadım (Kayabaşı Havası)	Safranbolu	THM Rep. No:3247	Sıra	Muzaffer Sarısozen, Halil Bedi Yönetken, Rıza Yetişen			
Türkülü Aşık Ali Hikayesi	Safranbolu			Sadi Ataman	Yaver		
Uyur İken Uyardılar (Pir Sultan'dan Nefes)	Safranbolu			Sadi Ataman	Yaver		
Uzun Olur Uzun Yolun Zelvisi (Hele Yavru)	Safranbolu			Sadi Ataman	Yaver		
Yeşil İpek Bükene (Elinde Şamdan)	Safranbolu	THM Rep. No:2361	Sıra	Sadi Ataman	Yaver		
Yüce Dağ Başında Gara Gış Olur (Seymen Yürüyüş Havası)	Safranbolu	THM Rep. No:1957	Sıra	Adnan Ataman			
Züriyem'in (Düriyem'in) Güğümler Galaylı (Kadın Düz Oyun Havası (Mızımız))	Safranbolu	THM Rep. No:2456	Sıra	Sadi Ataman	Yaver		

(Şenel, 2009 ed.; TRT Nota Arşivi, Erişim Tarihi:05/01/2024)

Bulgular ve Yorum

Safranbolu türkülerine ilişkin kültürel motif ve sembollere ilişkin bulgular sayısal veriler ışığında 11 ana başlık altında tablolarla gösterilmiştir.

Tablo 2. Safranbolu Türkülerinde Geçen Bitki Adları

Bitki Adları	f	Bitki Adları	f	Bitki Adları	f
Alıç	1	Çınar	1	Kavun	1
Armut	1	Çiçek	1	Kelem	1
Arpa	2	Darı/Mısır	2	Menekşe	1
Ayva	1	Elma	1	Meşe	2
Bağ/Üzüm	2	Gül	10	Mürdüm (Erik)	1
Bakla	1	İğde	1	Nane	1
Buğday	2	İncir	1	Nar	1
Ceviz	1	Kamuş	1	Nergis	1
Çam	2	Karpuz	1	Şeftali	1
Çavdar	1	Kavak	2	Turunç	1

Safranbolu türkülerinde geçen bitki adları Tablo 2. de gösterilmiştir. Yöre türkülerinde toplam 30 farklı bitki adı geçmektedir. Bu bitkiler alfabetik olarak; alıç, armut, arpa, ayva, bağ/üzüm, bakla, buğday, ceviz, çam, çavdar, çınar, çiçek, darı/mısır, elma, gül, iğde, incir, kamış, karpuz, kavak, kavun, kelem, menekşe, meşe, mürdüm (erik), nane, nar, nergis, şeftali, turunçtur. En sık geçen bitki 9 kez ile “gül” dür. 2 kez benzetme amaçlı kullanılan gül, 4 türküde gül-bülbül ilişkisi ile kullanılmıştır. Gül motifi Türk divan ve halk şiirlerinde en sık kullanılan motiftir. Aşk ve güzelliği sevgilinin yüzünde, yanağında, dudağında betimlemek için kullanılır. Gül-bülbül unsuru da sıklıkla Türk ve doğu edebiyatında karşımıza çıkmaktadır. Sevgililer gülle bülbüle benzetilir. (Mirzaoğlu, G., 2019, s:37)

Turunç dışında tüm bitkiler bölgede yetiştirilebilen bitkilerdir. Yöre türkülerinde geçen bitkilerin büyük ağırlığı ağaç türü olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun yörenin dağlık ve ormanlık coğrafi yapısıyla ilişkili olduğu değerlendirilmiştir.

Örnek türküler: Garşudan Garşuya Olur mu Böyle, Bir Gelinin Bir Gızınan Cengi Var

*“Yarin de dizinde döktüğüm diller
Dillere yerinür duysa bülbüller
Benim de efkaram çok açmasın güller
Sana da yangun olduğum duymasın eller
Yar aşkımla ölüyon hey”*

*“Kız da der ki bizim ile yağmur yağmamı
Beni gören yiğit başım eğmemi
O bir gece bin geceye değme mi
Kız olanlar nergis verir gül alır”*

Tablo 3. Safranbolu Türkülerinde Geçen Hayvan Adları

Hayvan Adları	f	Hayvan Adları	f	Hayvan Adları	f
Ahu (Ceylan)	1	Kaz	1	Sansar	1
Akrep	1	Keklik	1	Şahin	1
Arı	4	Koç	1	Tavşan	1
At	8	Koyun	1	Tavuk	1
Bülbül	4	Köpek	1	Tay	1
Güvercin	3	Kuzu	2	Tazı	1
Horoz	2	Martı	1	Tilki	1
Tablo 3 devamı					
Hayvan Adları	f	Hayvan Adları	f	Hayvan Adları	f

İnek	1	Ördek	1	Turna	3
Karga	1	Pire	1		

Safranbolu türkülerinde geçen hayvan adları Tablo 3. de gösterilmiştir. Yöre türkülerinde toplam 26 farklı hayvan adı geçmektedir. Bu hayvan adları alfabetik olarak; ahı (ceylan), akrep, arı, at, bülbül, güvercin, horoz, inek, karga, kaz, keklik, koç, koyun, köpek, kuzu, martı, ördek, pire, sansar, şahin, tavşan, tavuk, tay, tazi, tilki, turnadır. En çok türküde adı geçen hayvan “at” ır.

Türkülerde geçen “at” motifi mutluluk, murada erme ve iyi haberleri simgeler (Yılmaz, Müge, 2011, s:230). Bunun yanı sıra atları ehlileştirerek binek aracı olarak kullanan ilk millet Türklerdir. At bilinen Türk tarihi boyunca sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsurudur. Dolayısıyla Safranbolu’nun geçmişte önemli bir ticaret merkezi olması bu yörede de ulaşım, ticarete ve milli mücadele dönemlerinde at binildiğinin bir göstergesi olduğu sonucuna varılmaktadır.

Arı ve bülbül 4’er kez türkülerde geçmektedir. Bülbül incelenen türkülerde gül ile birlikte kullanılmıştır. Gül ile bülbül arasındaki ilahi aşk halk edebiyatımızda sıkça karşılaştığımız önemli bir ilişkidir. Bu ilişkinin Safranbolu türkülerinde de yer alması ortak milli kültür mozaiğinde yaşamamızın doğal bir sonucudur. Keklik 1 kez benzetme amaçlı kullanılmıştır. Diğer bütün hayvan adları gerçek anlamıyla türkülerdeki yerini almıştır. Türkü sözlerinde geçen tüm hayvan adları yörede yaşayan ya da geçmişte barınan hayvan türleri hakkında bilgi sunmaktadır. Bölgede ormanlık alanların varlığını sürdürmesi ahı (ceylan) türlerinin halen varlığını korumasını sağlamıştır. Türkülerde adı geçen hayvanlardan turna haricindeki tüm hayvanların yörede halen yaşam sürdürdükleri söylenebilir. Bilindiği üzere son elli yılda Orta Anadolu’da sulak alanların kurutulması Anadolu kültüründe önemli yer tutan turnaların hızla yok olmasına yol açmıştır. Yurdumuzda ortalama yüz civarı turna kaldığı tahminler arasında yer alıyor. Hal böyle iken bu canlıları maalesef artık sadece kadim kültür mirasımız olan halk müziği ezgilerimizin sözlerinde ve halk edebiyatımızda görebiliyoruz.

Örnek türkü: Güveyi Dama Çıkamaz, Dağ Olur Meşelerde (Keklik Türküsü)

<i>“Güveyinin atı da nallı (hey)</i>	<i>“Dağ olur meşelerde</i>
<i>Başında tülbendi telli (hey)</i>	<i>Gülsuyu şişelerde</i>
<i>Ağalar içinde belli (hey)</i>	<i>Eller yârin almış</i>
<i>Ağlama gelin anası (hey hey)</i>	<i>Ben kaldım köşelerde</i>
<i>Sabreyle sağduç ninesi (hey hey)”</i>	<i>Gel gel yanıma keklik</i>
	<i>Gastın canıma keklik</i>
	<i>Al gımalı parmakların</i>
	<i>Bastır ganıma keklik”</i>

Tablo 4. Safranbolu Türkülerinde Geçen Dış Mekân ve Coğrafi Şekil Adları

Dış Mekân ve Coğrafi Şekil Adları	f	Dış Mekân ve Coğrafi Şekil Adları	f	Dış Mekân ve Coğrafi Şekil Adları	f
Çarşı	1	Hamam	2	Köşk	2
Çay	2	Han	1	Mahpushane	2
Çöl	1	Harman	1	Mektep	1
Dağ	10	Havuz	1	Meyhane	1
Değirmen	1	Irmak/Dere	2	Pazar	3
Tablo 4 devamı					
Dış Mekân ve	f	Dış Mekân ve	f	Dış Mekân ve	f

Coğrafi Şekil Adları	Coğrafi Şekil Adları	Coğrafi Şekil Adları	Coğrafi Şekil Adları	Coğrafi Şekil Adları	
Deniz/Derya	3	Kanara*	1	Pınar	1
Gal (Kale)	4	Konak	2	Yayla	2
Göl	3	Köprü	1		

Safranbolu türkülerinde geçen dış mekân ve coğrafi şekil adları Tablo 4. te gösterilmiştir. Yöre türkülerinde toplam 23 farklı dış mekân ve coğrafi şekil adı geçmektedir. Bu dış mekân ve coğrafi şekil adları alfabetik olarak; çarşı, çay, çöl, dağ, değirmen, deniz/derya, gal (kale), göl, hamam han, harman, havuz, ırmak/dere, kanara, konak, köprü, köşk, mahpushane, mektep, meyhane, pazar, pınar, yayladır.

Kale 4, köşk 2, hamam 2, mahpushane 2, pazar 3, konak 2, köprü 1 defa geçmektedir. Şüphesizdir ki bu durumun temel nedeni Safranbolu kentinin kadim bir kent olması ve tarihi yapıtlar açısından zengin olmasıdır. Safranbolu kalesi Türklerin hakimiyetine kadar şehri koruyan önemi bir unsur iken, Safranbolu'nun Osmanlı hakimiyetine girmesi ile önemini yitirmiş ve günümüzde surlar tamamen yıkılmıştır. Safranbolu'nun Osmanlı hakimiyetine girmesiyle birlikte sayısız konak, han, hamam yapılmış ve pek çoğu günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Bu yönü ile Safranbolu kültürünü korumayı başarmış bir şehirdir. Safranbolu tarihte kervan yollarının üzerinde olması ticari hayatı hareketlendirmiş ve pazarcılık gelişmiştir. Dericilik, semercilik, bakır işçiliği Safranbolu'da pazarcılığın gelişimine katkı sağlamıştır (Tunçözgür, 2002, s:22).

Diğer yandan yöre türkülerinde coğrafi şekil olarak dağ 10 türküde geçmektedir. Bunun bir sebebi yöre coğrafyası olarak görülebileceği gibi diğer taraftan Türk kültüründeki dağ kültürünün yeri de bu duruma etki etmiş olduğu düşünülmektedir. Eski Türklerde dini inanış gereği dağlar kutsal sayılır hatta her Türk kavminin kutsal bir dağı bulunurdu. Dağ türkülerde bazen sevgiliye olan engel, bazen medet umulan yer, bazen de çekilen çilenin anlatıldığı sırdaş olarak görüldü (Sıvacı-Mirzaoğlu, 2005, s:38).

*Kanara : Mezbaha.

Örnek türkü: Yüce Dağ Başında Gara Gış Olur / Ben Yarime Gal' altında Gavuştum

*“Yüce dağ başında gara gış olur
Bastığım yerler donar daş olur
Gurbet elde derdim bana eş olur
Aldan aldım mordan aldım
Dal yazmayı yardan aldım
Allı yazma dallı yazma
Yarım gurbet elde gezme.”*

*“Ben yârime Gal' altında gavuştu
Öptüm sevdim helalleştim barıştım
Aman amman amman barıştım
Yandım aman aman barıştım...
Yüksek konaklarda gandil mi yanar
Öksüzün başına devlet mi gonar
Herkes sevdiğine böyle mi yanar
Dumanım dağlara ağlıyor benim
Aman aman ağlıyor benim
Yandım amman ağlıyor benim.”*

Tablo 5. Safranbolu Türkülerinde Geçen Yerleşim Birimleri

Yerleşim Yeri Adı	f	Yerleşim Yeri Adı	f	Yerleşim Yeri Adı	f
Bağdat	2	Kastamonu	1	Saray	1
Eğriova	1	Kızılbel	1	Zonguldak	1
İstanbul	1	Safranbolu	2		

Safranbolu türkülerinde geçen yerleşim birimi adları Tablo 5. te gösterilmiştir. Yöre türkülerinde toplam 8 farklı yerleşim birimi adı geçmektedir. Bu yerleşim birimi adları

alfabetik olarak; Bağdat, Eğri Ova, İstanbul, Kastamonu, Kızılbel, Safranbolu, Saray ve Zonguldak'tır.

Bağdat şehri iki türküde geçmektedir: Bir Gelinin Bir Gızınan Cengi Var ve Genç Osman Geliyor Alaylı Handan türküleridir. Bu türküler çeşitleme (varyant) olarak Safranbolu Yöresinde çalınıp söylenmektedir. Kızılbel, Zonguldak ili Çaycuma ilçesine bağlı bir köydür. Eğriova ise Ankara ve Karabük illeri arasında kalan yaylak bir bölgenin genel adıdır. Safranbolu tarihi süreç içerisinde Karabük iline bağlanmadan evvel Zonguldak ve Kastamonu illerine bağlı olarak idari yapısını sürdürmüştür.

Örnek türkü: Eşkiya Eğri Ahmet'in Türküsi (Çadır Kurdum Eğri'Ova'nın Düzüne), Geyme Dedim Geydin Sen Bu Alleri (Safranbolu'dan Zonguldak'a Tel Gider)

*"Eğri'Ahmed'i Eğri'ova'da bastılar (efem)
Cepkenini çam dalına astılar (yandım aman)
Beş yüz atlı birden gemi gastılar (aman)
Yattım uykulardan uyanamadım (aman)
Yattım yârin dizine
Baktım ela gözüne
Vallah billah uyku girmez gözüme (aman)"*

*"Geyme dedim geydin sen bu alleri
Başıma getirdin türlü halleri
Ezelden adettir gözele bakmak
Gözeler halinden ne bilir ahmak
Safranbolu'dan Zonguldak'a tel gider
Hanımlara deste deste gül gider."*

Tablo 6. Safranbolu Türkülerinde Geçen Kişi Adları

Kişi Adları	f	Kişi Adları	f	Kişi Adları	f
Ahmet	2	Hasan	1	Muhammed	2
Ali	2	Havaş*	1	Osman	3
Cemal	1	Mahmut	1	Züriye (Düriye)	1
Gevheri	1	Mehmet	1		

Safranbolu türkülerinde geçen kişi adları Tablo 6. de gösterilmiştir. Yöre türkülerinde 2'si kadın ismi ve 9'u erkek ismi olmak üzere toplam 11 farklı kişi adı geçmektedir. Bu kişi adları alfabetik olarak; Ahmet, Ali, Cemal, Hanım, Gevheri, Hasan, Mahmut, Düriye, Mehmet, Muhammed, Osman'dır. Muhammed (sav) ismi peygamberimizin ismi olarak 2 kez geçmektedir. Belirtilen isimlerden Gevheri 17. Yüzyılda yaşamış olduğu tahmin edilen halk ozanlarımızdandır. Yazınsal kaynaklarda hakkında fazla bilgi olmamakla birlikte Gevheri'nin mahlas olduğu, önceleri gerçek adının Mustafa olduğu söylenirken ozanın kendi şiirinde "Bir kemter kulundur Garip Mehemed" dizesi aracılığı ile asıl adının Mehmet olduğu kanaati oluşmuştur. Yine türkülerde geçen Ahmet, Mehmet, Mahmut; köken itibariyle Hz. Muhammed (sav) ile aynıdır. Dolayısıyla türkülerde bu isimlerin geçmesi bu toprakların insanının gönlündeki peygamber sevgisinin göstergesidir. Ayrıca Ali, Hasan ve Osman isimleri de İslam tarihinde çok önemli şahsiyetleri temsil etmektedir.

Gelin ilahisi veya bir başka deyişle düğün ilahisi formundaki türkünün bir bölümü şöyledir;

*"Kabenin yolları bölük bölüktür
Benim yürecüğüm delük delüktür
Dünya dedikleri bir gölgelüktür
Canım kabem varsam sana
Güzel kabem varsam sana
Ya Muhammed gel berü*

Salli ala Muhammed

Yeşil aleminen gelir Muhammed.”

Safranbolu türkülerinin konularına göre tasnifi üzerine yapılan çalışmada 12 farklı türkü konusu tespit edilmiş çoğunluğunun aşk/sevda üzerine olduğu görülmeye rağmen yöre türkülerinde kadın isminin erkek ismine nazaran daha az kullanıldığı görülmüştür (Doğan,2019, s:243).

*Havaş: Havva isminin Safranbolu halk ağzındaki söylenişidir.

Örnek türkü: Çayırılıkta Çimenlikte Evim Var (Kadın Oyun Havası)

“Çayırılıkta çimenlikte evim var

Eğride fesli bir oğlana meylim var

Benim senden ayrı da gayrı neyim var

...

Hac’Osman’ın havuzunda gum gaynar

Hac’Osman’ın gelinleri de çift oynar

Küçük gelin büyüğünden hoş oynar”

Tablo 7. Safranbolu Türkülerinde Geçen Kıyafet ve Aksesuar Adları

Kıyafet ve Aksesuar Adları	f	Kıyafet ve Aksesuar Adları	f	Kıyafet ve Aksesuar Adları	f
Cepken	1	Hotuz*	1	Sırmalı Süngü	1
Çarşaf	1	Kundura	1	Şalvar	1
Entari	1	Küpe	1	Tülbent	1
Etek	2	Pabuç	2	Yazma	4
Fes	2	Peştamal	1	Yelek	2
Fistan	1	Sarı	1	Yüzük	1
Gömlek	2	Sedef Nalın	1		

Safranbolu türkülerinde geçen kıyafet adları Tablo 7. de gösterilmiştir. Yöre türkülerinde toplam 20 farklı kıyafet adı geçmektedir. Bu kıyafet adları alfabetik olarak; cepken, çarşaf, entari, etek, fes, fistan, gömlek, hotuz*, kundura, küpe, pabuç, peştamal, sarık, sedef nalın, sırmalı süngü, şalvar, tülbent, yazma, yelek, yüzüktür.

Genel anlamda yörenin geçmiş zamanlardaki kendine has giyim tarzıyla uyumludur. Fes Safranbolu kültüründe hem erkek hem kadının gündelik giyiminde kullandığı bir aksesuardır. 2 yöre türküsünde geçmektedir. Kıyafet adlarında en çok bahsi geçen kıyafet yazmadır. Yazma önceleri sofraya bezi, başörtüsü, yatak örtüsü gibi amaçlarla kullanılsa da zamanla sadece başörtüsü olarak anılmaya başlanmıştır. Hemen hemen tüm yörelerde kadın kıyafetinin bir parçası olarak kullanılmaktadır. Türkülerde yazmaya atfedilen renk ile değişik anlamlarda kullanılmaktadır (Zeybek,N. 2015, s:131).

Hotuz*: Kadınların baş süsü, başa takılan bir çeşit aksesuardır.

Örnek türküler: Garalı Yazmam Benek Benek, Selam Da Söylen Beybabama (Mahmud’um Türküsü)

“Garalı yazmam benek benek

Üsküfeden kestür yelek

Gayınmaya sırmalı göynek

Ver bana elmas taşlarını

Tara da siyah saçlarını”

“Öyle ise selam söylen sevdiğime

Yüzüğünü küpesini satsında

Beş bine on bin katsında

Sevdiğüm Mahmud’um desin de aman

O çıkarsın beni zindandan mahpustan aman”

Tablo 8. Safranbolu Türkülerinde Geçen Eşya Adları

Eşya Adları	f	Eşya Adları	f	Eşya Adları	f
Çadır	1	Kelepçe	1	Saz	4
Davul	1	Keman	1	Sepet	1
Dibek	1	Kılıç	2	Şamdan	1
Gazak	1	Kovan	1	Şişe	2
Güğüm	1	Küp	1	Torba	1
Halı	1	Mendil	1	Urgan	2
Harar	1	Minder	1	Yatak	1
Hasır	1	Nal	3	Yorgan	1
İp	1	Perde	1	Zincir	3
Kabza	1	Saat	1		
Kandil	3	Sandık	1		

Safranbolu türkülerinde geçen eşya adları Tablo 8. de gösterilmiştir. Yöre türkülerinde toplam 31 farklı eşya adı geçmektedir. Bu eşya adları alfabetik olarak; çadır, davul, dibek, gazak*, güğüm, halı, harar, hasır, ip, kabza, kandil, kelepçe, keman, kılıç, kovan, küp, mendil, minder, nal, perde, saat, sandık, saz, sepet, şamdan, şişe, torba, urgan, yatak, yorgan ve zincirdir. Saz, keman, davul yöre halkının folklorik yapısından kaynaklı olarak kullandıkları çalgılarıdır. Diğer eşyalar gündelik yöre halkı yaşamının temel unsurlarıdır.

Gazak*: Topaç demektir.

Örnek türküler: Denizde Urganım Var (Topallama), Elimi Pire Isırdı

<i>“Denizde urganım var (aman aman)</i>	<i>“Elimi ısırdı pire</i>
<i>Gümüşt en yorganım var (aman)</i>	<i>İpek mendilini düre</i>
<i>Gız ben seni alırsam (aman aman)</i>	<i>Aç kapıyı gelin hanım</i>
<i>Gara goç gurbanım var (aman)”</i>	<i>Saatler geldi de bire”</i>

Tablo 9. Safranbolu Türkülerinde Geçen Yiyecek Adları

Yiyecek Adları	f	Yiyecek Adları	f	Yiyecek Adları	f
Baklava	2	Kaymak	1	Reçel	1
Bal	4	Keşkek	1	Sakız	1
Bulgur	1	Pastırma	1	Şeker	3
Hamur	3	Pekmez	1	Şekerli Furma	1

Safranbolu türkülerinde geçen yiyecek adları Tablo 9. da gösterilmiştir. Yöre türkülerinde toplam 12 farklı yiyecek adı geçmektedir. Bu yiyecek adları alfabetik olarak: baklava, bal, bulgur, hamur (işi), kaymak, keşkek, pastırma, pekmez, reçel, sakız, şeker ve şekerli furmadır.

Yörenin zengin mutfak kültürüne rağmen şekerli furma ve baklava dışında yörenin meşhur lezzetlerine araştırma evrenimizde bulunan türkülerde yeterince yer verilmemiştir. Türküde geçen şekerli furma ifadesini karşılayacak bir tarifin bulunmaması, hurma meyvesinin “h-f” konsonlarının yöresel ağızla farklılaşması sonucunda furma olarak kaydedilmiş olması ihtimalini düşündürmektedir. Bilindiği üzere hurma doğasında şeker oranı yüksek bir meyvedir, bu sebeple türkünün sözlerinde şekerli hurma ifadesinin geçmiş olması muhtemeldir.

Örnek türküler: Burma da Burma Duman Tüter Dağın Belinden, Küp İçinde İreçel

<i>“Gökte de turnam sesi gelir ganadı burma</i>	<i>“Küp içinde ireçel</i>
---	---------------------------

*Ağzı dolu yem getirir şekerli furma
Gıt Allah'ı sever isen garşımda durma
Atma bu daşları atma ben yareliyem
Eller aller giymiş (aman) ben kareliyem”*

*Eyi gün gelir geçer
Kötü yâre düşenin
Ahilen ömrü geçer
...
Küp içinde basdırma
Gız zılıfın kesdirme
Kesdirirsen az kesdir
Nişanlına gösterme”*

Tablo 10. Safranbolu Türkülerinde Geçen Gelenek/Görenek Öğeleri

Gelenek Öğeleri	f	Gelenek Öğeleri	f	Gelenek Öğeleri	f
Akça Saçmak	1	Gelin	9	Nazar	1
Bahşış	4	Güveyi	3	Nişanlı	1
Duvak	1	Hediye	1	Sağdıç	1
Dünür	1	Kına	2		

Safranbolu türkülerinde geçen Gelenek/Görenek Öğeleri adları Tablo 10. da gösterilmiştir. Yöre türkülerinde toplam 11 farklı Gelenek/Görenek Öğeleri adı geçmektedir. Bu Gelenek/Görenek Öğeleri adları alfabetik olarak: akça saçmak, bahşış, duvak, dünür, gelin, güveyi, hediye, kına, nazar, nişanlı ve sağdıçtır.

Gelenek/görenek öğeleri genel olarak düğün merkezli terimlerle türkülerle geçmiştir. Düğün Türk kültürel yapısının yöreden yöreye değişen ritüelleriyle vazgeçilemez bir unsurdur. Safranbolu yöresi içinde düğün ve düğün gelenekleri türkülerle geçmişten günümüze aktarılacak yaşanmıştır. Her ne kadar günümüzde düğün gelenekleri unutulmaya yüz tutmuş olsa da yakılan türkülerle zamana direnerek günümüzde de hatırlanmaktadır.

Örnek türküler: Getirin Gına Yakalım Nenni , Dünürşüler Bölük Bölük (Gelin alma havası)

*“Getirin gına yakalım (nenni)
Yetmezse azca gatalım (nenni)
Gelinin halin soralım (nenni)
Nenni haşam benim paşam nenni
Yatrayım ak pamuğum nenni
A gelin gınan kutlu olsun nenni
Evde dirliğin datlı olsun nenni”*

*“Dünürşüler bölük böşük (heey)
Oldu yürek delük deşük (heey)
Güveyinin cebi delük (heey)
Ağlama gelin anası (heey)
Sabreyle sağduç ninesi (heey)*

Tablo 11. Safranbolu Türkülerinde Geçen Dini Öğeler

Dini Öğeler	f	Dini Öğeler	f	Dini Öğeler	f
Huri	1	Kefen	1	Rahmet	1
Abdest	1	Keramet	1	Ramazan	3
Cami	1	Kıyamet	1	Sahur	1
Cenaze	1	Kurban	1	Şükür	1
Defin	1	Melaike	1	Tövbe	1
Ezan	1	Mezar	2		
Hak/Allah/Mevla/Hü/Settar	13	Minare	1		
Kabe	2	Namaz	1		

Safranbolu türkülerinde geçen Dini Öğeleri adları Tablo 11. da gösterilmiştir. Yöre türkülerinde toplam 21 farklı din temalı öğeleri adı geçmektedir. Bu dini öğeleri alfabetik

olarak: huri, abdest, cami, cenaze, defin, ezan, Hak/Allah/Mevla/Hü/Settar, Kâbe, kefen, keramet, kıyamet, kurban, melaike, mezar, minare, namaz, rahmet, ramazan, sahur, şükür ve tövbedir.

Safranbolu türkülerinin konularına göre tasnifi üzerine yapılan çalışmada Ramazan ayı ile ilgili 3 türkü ve dini içerikli 3 türkünün yörede çalınıp söylendiği görülmüştür. (Doğan,2019, s:243). Safranbolu eski belediye başkanlarından Kızıltan ULUKAVAK Safranbolulularını “Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu” adlı kitabında; “Safranbolulular, genel olarak mütedeyyin kişilerdir” diyerek tanıtmakla birlikte türkülerde dini motiflerin sıkça kullanılmasına da açıklık getirmektedir.

Örnek türküler: Sahur Vakti Çıktık Yola, Uyur İken Uyardılar (Pir Sultan’dan Nefes)

<i>“Sahur vakti çıktık yola Selam verdik sağa sola Ramazanı şerifinizde mübarek ola Galbiniz nur ile dola”</i>	<i>“...Sürülüüp kazaya gittik Kanarayı mesken ettik Canı Hakk’a teslim ettik Uluya saydılar bizi Pir defterine yazıldık Hak divanına dizildik Bal olduk şerbet ezildik Doluya saydılar bizi”</i>
--	--

Tablo 12. Safranbolu Türkülerinde Geçen Sevgili İçin Kullanılan Motifler

Sevgili için Kullanılan Motifler	f	Sevgili için Kullanılan Motifler	f	Sevgili için Kullanılan Motifler	f
Bi danem	2	Kınalı Keklik	1	Yar/Yarım	18
Gadunum	1	Koç Yiğit	1	Yavrum	1
Gıymetlim	1	Mecnun	1	Zarif Hanım	1
Gülüm	3	Nazlı Yar	6		
Hanım	1	Peri	1		

Safranbolu türkülerinde geçen Sevgili İçin Kullanılan Motifler Tablo 12. de gösterilmiştir. Yöre türkülerinde toplam 13 farklı Sevgili İçin Kullanılan Motif adı geçmektedir. Bu motifler alfabetik olarak: bi danem, gadunum, gıymetlim, gülüm, kınalı keklik, koç yiğit, Mecnun, nazlı yar, yar/yarım, yavrum ve zarif hanımdır. Sevgili için kullanılan ifadelerin ağırlıklı olarak erkek ağzı olduğu söylenebilir. Ataerkil toplum yapısı gereği kadınların bu konularda söz sahibi olma veya duygularını dile getirme özgürlükleri maalesef ki sınırlıdır, hatta çoğu kültürde imkansızdır da diyebiliriz.

Türküler temel insani duyguların söze dönüştürülmüş biçimidir. Doğal bir sonuç olarak bu duyguların başında aşk seveda motifi gelmektedir. Anadolu insanı aşkı sevdaşını sevgiliye olan muhabbetini türkülerle ifade etmiştir. Safranbolu türkülerinin konu tasnifinin yapıldığı çalışmalarda 15 türkünün aşk ve seveda temelli olduğu görülmüştür (Doğan,2019, s:243).

Örnek türküler: Alçak Cevüz Dalları (Kınalı Keklik), Bir Giderim Beş Ardıma Bakarım (Amani Oyun Havası)

<i>“Alçak cevüz dalları (Türkmenim anman) Sıva da beyaz golları (bi danem) Gece gelme gündüz gel Gol bekliyor yolları (bi danem)</i>	<i>“Amaniii Evelerine varamadım arimden (aman) Ayardılar beni nazlı yârimden (aman aman amaniii)</i>
--	--

*Haydindi hopla da gel
Şalvarı topla da gel
A benim gımalı da kekliğim
Yollarını gece gündüz beklerim."*

*Evdeki gızına
Duwardaki sazına
Akşama tez gel
Gıslığıma yazına"*

Sonuç

Yaklaşık 800 yıldır Türk yurdu olan Safranbolu, zengin folklorik yapısıyla dikkati çeken bir Anadolu şehridir. Asırlar boyu biriken sözvarlığı dağarcığıyla yakılan 58 halk türküsü bu çalışmada kültürel motiflerin kullanımı açısından incelenmiştir. Safranbolu yöresi türkülerinde geçen; "Bitki, hayvan, dış mekân ve coğrafi şekiller, yerleşim birimleri, kişi adları, kıyafet ve aksesuar, eşya, yiyecek adları, gelenek/görenek öğeleri, dini motifleri ile sevgili için kullanılan motifler" sözvarlığı açısından incelenerek tespiti yapılmıştır.

Safranbolu yöresi türkülerinde; 30 farklı bitki, 26 farklı hayvan, 23 farklı dış mekân ve coğrafi şekil, 8 farklı yerleşim birimi, 11 farklı kişi adı, 20 farklı kıyafet ve aksesuar, 31 farklı eşya, 12 farklı yiyecek, 11 farklı gelenek/görenek öğesi, 21 dini öge ve 13 sevgili için kullanılan motif adına rastlanılmıştır.

Bitki motifi olarak en çok türküde adı geçen "gül" motifidir. Bazen benzetme amaçlı olarak kullanılan gül motifi, alışlageldiğimiz gibi sıklıkla gül-bülbül ilişkisi ile kullanılmıştır. Yöre türkülerinde geçen hayvan motiflerinde en çok adı geçen hayvan "at" tır. Bu duruma atın Türk kültüründeki yeri düşünüldüğünde olası bir sonuç olduğu değerlendirilmektedir. Yine yöre türkülerinde en çok öne çıkan dış mekân "dağ" dır. Dağ 10 yöre türküsünde geçmektedir ki bu dağın hem Türk kültüründeki hem dinler tarihi açısından önemi, hem de yöre coğrafyası sebebiyle sıklıkla türkülerde geçmesinin sebebi olduğu değerlendirilmiştir. Safranbolu tarihi süreç içerisinde özellikle 15. yy. dan sonra önemli bir ticaret merkezi haline gelmesine rağmen, Safranbolu yöresi türkülerinde yerleşim merkezi isimleri nadiren kullanılmış ve dahası kullanılan yerleşim merkezi isimleri de Safranbolu'nun çevresinde bulunan birkaç yerleşim merkeziyle sınırlı kalmıştır. Yöre türkülerinde geçen insan adları incelendiğinde ve türküler konu olarak değerlendirildiğinde-ki konu bakımından büyük çoğunluğu insan ilişkileri ve sosyal hayat eksenli olmasına rağmen- kadın isimlerinin fazla kullanılmadığı görülmüştür. Türkülerde geçen erkek adlarının ise birçoğunun köken olarak Hz. Muhammet'in adından geliyor olması, tabiatında mütedeyyin olan Safranbolu halkının gönlündeki peygamber sevgisinin yansımasıdır. Bu noktada halk kültürünün, İslam kültürü ile ilişkili olduğunu türkü sözlerinde geçen gerek insan isimleri gerek oldukça sık karşımıza çıkan dini öğelerden çıkarım yaparak söylememiz mümkündür. Dini motiflere ilave olarak "Kabe'm Sana Varsam Konuk" adlı ilahi formundaki Safranbolu türküsünün geline kına yakılırken söylenmesi dikkat çekicidir. Normalde hacca gidenler için uğurlamalarda söylenen bu formun gelin kınasında kullanılması, yuva kurmanın kutsallığına ve inançlara olan sıkı bağlılığa işaret etmektedir ve yurdumuzun diğer yörelerinde sık rastlanan bir durum değildir. Safranbolu yöresi türkülerinde geçen kıyafet motifleri incelendiğinde, doğal olarak yörenin kendine has giyim kültürünün izlerine rastlanmıştır. 20 farklı kıyafet ve aksesuar türünün tamamı yöresel kıyafetlerdir. Yakın zamana kadar özellikle özel günlerde kullanılan bu folklorik giyim tarzının yörenin folkloruna sahip çıkarak koruması, türkülerinde sıklıkla yer bulmasının sebebi olarak düşünülmektedir. Eşya motifleri gündelik hayatta kullanılan eşyalardır. Özel nitelik taşıyan eşya adı türkülerde yoktur. Yöre türkülerinde geçen yiyecek motifleri

incelendiğinde “şekerli furma ve baklava” dışında yöreye has yiyecek motifine rastlanmamıştır. Şekerli furmanın hurma olduğu ve herhangi özel tarifi olan bir yiyecek olmadığı düşünülmektedir. Şeker ve şekerlikle ilgili olarak bilindiği üzere Safranbolu lokumu ile meşhur bir ilimizdir ve lokumlarının yanı sıra şekerlik de yörede yaygın ticaret alanlarının başında gelmektedir. Yiyecek motifleri yöreye has genel karakter özelliği göstermektedir. Yöre türkülerine gelenek, görenek öğelerinin düğün temelli olduğu gözlemlenmiştir. Dini öğeler ise Ramazan ayı ilintilidir. Yöre türkülerinde geçen gelenek görenek motifleri genel itibarla düğün adeti çevresinde toplanmıştır. Mezkurda ayrıntısıyla verildiği üzere gelin, güveyi, sağdıç gibi temalarla türkülerde kendine yer bulmuştur. Yöre türkülerinde sevgili için 13 motif kullanılmış yar/yârim en çok kullanılan motif olarak tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda Safranbolu yöresi türkülerinin öncelikle yörenin sosyal hayatı, insan ilişkileri ve yöre kültürünün insan unsurları ile coğrafyasına paralellik gösterdiği genel olarak yöresellik özelliği taşıdığı tespit edilmiştir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>* Bu makale, Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "....." adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.</p> <p>* Bu çalışma ... danışmanlığında ... tarihinde sunduğumuz/tamamladığımız ... başlıklı yüksek lisans/doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.</p> <p><i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i></p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled ".....", orally delivered at the Symposium....</p> <p>* This article is extracted from my master thesis/doctorate dissertation entitled "...", supervised by ... (Master's Thesis/Ph.D. Dissertation, ... University, City/State, Year).</p> <p><i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i></p>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Bahşi, Bahtiyar (2023). Selanik Türkülerinin Söz Varlığı ve Kültürel Motifler Açısından Değerlendirilmesi, *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 8 (1).

Biyografi Karabük (2022, 23 Eylül). Adnan Ataman, <https://biyografikarabuk.com/adnan-ataman/>, Erişim tarihi: 02.02.2024.

Büyükyıldız, H., Zeki (2015). *Türk Halk Müziği Ulusal Türk Müziği*. İstanbul, Arı Sanat Yayınevi.

Eroğlu, Türker (2017). Türk Halk Müziğinin Türkiye'deki Coğrafi Bölgelere Göre Temel Özellikleri Bakımından İncelenmesi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (41), s. 513-527.

Doğan, Can (2019). Safranbolu Türkülerinin Konularına Göre Tasnifi ve Günümüz Yöre İcrâcıları, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, 11-12/10/2019, Karabük Üniversitesi.

Durmuş, İlhami (2014). Türk Kültür Çevresinde Kültür Adlandırmaları, *Akademik Bakış Dergisi*, 8 (15), 269-298.

Dursun, K., Betül; Bahşi, Niyem (2023). Malatya Türkülerinde Söz Varlığı, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10.

Karadüz, Adnan (2009). Sözlük, Sözcük Anlamı ve Öğrenme Üzerine, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4 (4).

Kütükçüoğlu, Mehmet (2015, 25 Tem.). Bu Toprağın Sesi: Safranbolu'da Üç Kuşak Ataman'lar, *Safran Şehir'den Yazıyorum*, <https://www.mehmetkutukcuoglu.com/bu-topragin-sesi-safranboluda-uc-kusak-atamanlar/>, Erişim Tarihi: 02.02.2024.

Mirzaoğlu, F.Gülay, (2019). *Halk Türküleri*, (2.Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Özçimen, Aycan; Gök, Sevilay (2013). Antalya Yöresi Halk Türkülerinde Yer Alan Kültürel Motifler, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2 (4).

Öztürk, K. Mustafa (2019). Ardahan Türkülerinin Söz Varlığı ve Kültürel Motif Açısından Değerlendirilmesi, *Ana Dili Eğitim Dergisi*, 7 (1).

Paşaoğlu, Sibel (2009). Müzik Kültüründe Sözlü ve Yazılı Aktarım, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 143-159.

Sıvacı-Mirzaoğlu, Gülay,F. (2005). Türklerde Mitolojik Unsurlar, *Türkbilig Dergisi*, 2005/10 34-53.

Şenel, Süleyman ed. (2009). *Adnan Ataman Safranbolu Türküleri ve Oyun Havaları*, 1.Baskı, İstanbul, Seçil Ofset Matbaacılık.

TRT Nota Arşiv, <https://www.notaarsivleri.com/arama.html?kelime=safraanbolu> , Erişim Tarihi: 05.01.2024.

Tunçözgür, Ünsal (2002). *Dünü ve Bugünü ile Safranbolu*, 2.Baskı, Safranbolu, Işıl Yayıncılık.

Ulukavak, Kızıltan (2007). *Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu*, Ankara, Bizim Büro Basımevi.

Yılmaz, Müge, Aktan (2011). Sembolik ve Gerçek Anlamlarıyla Türkü Metinlerine Yansıyan Hayvanlar, *Folklor-Edebiyat Dergisi*, 17(66), 239-250

Zeybek, N., Şerife, (2015). Ege Türkülerinde Giyim-Kuşam ve Tesettür, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (3), s. 119-138.

2024, 13 (5), 2180-2194 | Research Article

Economic Growth and Female Labor Participation in Islamic Countries: Evidence from Labor Kuznets Curve

Saime Kavakcı¹

Abstract

As a result of industrialization and various economic developments, female participation in the labor force has been ensured and this participation has increased day by day. Public, and private sector representatives make various investments, especially for including females in the labor force. There are many studies in the literature on the relationship between female participation in the labor force and economic development processes. The main question of this study is whether it is possible to differentiate the U-shape, which is realized as pre-industrial and post-industrial in modern countries, in Islamic countries. Contrary to the existing literature, the study argues that there is an inverted U-shaped (Kuznets curve) relationship between female labor and economic growth in Islamic countries, not a U-shaped relationship. Accordingly, it is argued that women in Islamic countries join the labor force when the economy is deteriorating and leave the labor force when the economy is improving. Within the framework of this hypothesis, the study investigates the Kuznets curve relationship between female labor force participation and economic development using data from 39 Islamic countries between 1990 and 2019. The study employs panel data analysis, a quantitative research method, to explore this relationship. As a result of the study, the Kuznets curve was found in at least one model in Iran, Kazakhstan, Lebanon, Morocco, Pakistan, Kyrgyz Republic, Maldives, Mali, Mauritania, Sudan, Tunisia, Senegal and Comoros. The U-shaped feminization hypothesis is confirmed in at least one model in Algeria, Azerbaijan, Bangladesh, Indonesia, Iraq, Jordan, Malaysia, Oman, Türkiye, Yemen, UAE, Burkina Faso, Uzbekistan, Tajikistan, and Turkmenistan. In line with the study's claim, some Islamic countries represent the Kuznets curve contrary to the general feminization U theory. Religion, culture, and legal codes are thought to be the reason behind the Kuznets curve found between female labor force participation rate and economic development.

Keywords: Female Labor Participation, Economic Growth, Kuznets Curve, U-Shape, Islamic Countries

Kavakcı, S. (2024). Economic Growth and Female Labor Participation in Islamic Countries: Evidence from Labor Kuznets Curve, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2180-2194. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1552469>

Date of Submission	18.09.2024
Date of Acceptance	17.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Marmara University, Institute of Islamic Economics and Finance, İstanbul, Türkiye, saime.kavakci@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8257-6983

İslam Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Kuznets Eğrisinden Kanıtlar

Saime Kavakcı ¹

Öz

Sanayileşme ve çeşitli ekonomik gelişmeler sonucunda kadınların işgücüne katılımı sağlanmış ve bu katılım gün geçtikçe artmıştır. Özellikle kadınların işgücüne dahil olmasına ilişkin kamu ve özel sektör temsilcileri çeşitli yatırımlar yapmaktadır. Kadınların işgücüne dahil olmaları ve ekonomik kalkınma süreçleri arasındaki ilişkiyi dair literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın temel sorusu, modern ülkelerde sanayi öncesi ve sanayi sonrası olarak gerçekleşen U şeklinin İslam ülkelerinde farklılaşmasının mümkün olup olmadığıdır. Çalışmada mevcut literatürün aksine İslam ülkelerinde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında U şeklinde değil, ters U şeklinde (Kuznets eğrisi) bir ilişki olduğu savunulmaktadır. Bu doğrultuda, İslam ülkelerinde kadınların ekonomi kötüye gittiğinde işgücüne katıldıkları, ekonomi iyiye gittiğinde ise işgücünden çıktıkları savunulmaktadır. Bu iddia çerçevesinde çalışma, 1990-2019 yılları arasında 39 İslam ülkesinin verilerini kullanarak kadınların işgücüne katılımı ve ekonomik kalkınma arasındaki Kuznets eğrisi ilişkisini araştırmaktadır. Çalışmada bu ilişkiyi araştırmak için nicel bir araştırma yöntemi olan panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Kuznets eğrisi İran, Kazakistan, Lübnan, Fas, Pakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Maldivler, Mali, Moritanya, Sudan, Tunus, Senegal ve Komorlar'da en az bir modelde tespit edilmiştir. U şeklindeki feminizasyon hipotezi ise Cezayir, Azerbaycan, Bangladeş, Endonezya, Irak, Ürdün, Malezya, Umman, Türkiye, Yemen, BAE, Burkina Faso, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da en az bir modeli doğrulamaktadır. Çalışmanın iddiası doğrultusunda bazı İslam ülkeleri, genel feminizasyon U teorisinin aksine Kuznets eğrisini temsil etmektedir. Kadın işgücüne katılım oranı ve ekonomik kalkınma arasında tespit edilen Kuznets eğrisinin arkasındaki nedenin din, kültür ve yasal kodlar olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Ekonomik Büyüme, Kuznets Eğrisi, U Şekli, İslam Ülkeleri

Kavakcı, S. (2024). İslam Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Kuznets Eğrisinden Kanıtlar. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(5), 2180-2194. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1552469>

Geliş Tarihi	18.09.2024
Kabul Tarihi	17.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, saime.kavakci@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8257-6983

Introduction

There have been many economic, social, and cultural developments with industrialization. One of these developments is the quality of labor needed in the labor market. Female participation in the labor force will decrease and then increase with the transition from the pre-industrial agricultural economy to the industrial economy. Early researchers examining the relationship between female labor force participation and economic development have found a U-shaped relationship (Boserup, 1970; Goldin, 1995). After the first studies, the relationship between female labor and economic development has been analyzed with various data period and country groups (Altuzarra et al., 2019; Belke & Bolat, 2016; Chapman, 2015; Çağatay & Özler, 1995; Doğan & Akyüz, 2017; Lechman & Kaur, 2015; Lechman & Okonowicz, 2013; Olivetti, 2013; Tam, 2011; Tansel, 1998; Tsani et al., 2013).

The factors affecting female participation in the labor force were examined through various variables. Studies have shown that the educational level of female, the cultural structure of the society they live in, and the democratic environment in the country have various effects on female participation in the workforce (Bayanpourtehrani & Sylwester, 2013a; Bussemakers et al., 2017; Doumato & Posusney, 2003; Fernández, 2013; King & Hill, 1993; Tyrowicz et al., 2018).

Female labor force participation and economic development have been researched on various country groups. Among the country groups, various classifications have been made including Islamic countries (Gulf countries, Mena region, etc.) (Doumato & Posusney, 2003; Haghighat-Sordellini, 2009; King & Hill, 1993; Spierings, 2015; Yurtseven, 2015). Studies in this field are generally at panel data level. Various studies have also been conducted to measure the impact of religion on female labor force participation. In these studies, it has been found that the influence of Arab culture or the industrial sector, which has developed due to oil revenues, is more than the direct influence of Islam (Korotayev et al., 2015; Ross, 2008). Even if there several studies related to determine of female labor force participation in Islamic countries. Studies examining the U shape are limited.

The main question of this study is the possibility of differentiation of the U-shape, which is realized as pre-industrial and post-industrial in modern countries, in Islamic countries. This study argues that there is no U-shaped but an inverted U-shaped (Kuznets curve) relationship between female labor and economic development in Islamic countries. The claim is that female in Islamic countries enter the labor force when the economy is bad and exit the labor force when the economy improves. Research on the U-shape in Islamic countries remains limited. This study aims to make a significant contribution to the literature on economic development and female labor force participation in Islamic countries.

The article consists of 5 parts, including the introduction. Following the literature review on the subject and the information on the data in the article, the study ends with the Conclusions and Discussion section, where the results are evaluated, and various policy recommendations are made.

Literature Review

The basis of Kuznets curve theory is the relationship between the deterioration of environmental conditions and the level of per capita income. According to Kuznets curve theory, as per capita income increases, environmental pollution first increases and then decreases. Kuznets curve theory has been studied in terms of various variables such as environmental, tourism, female labor participation, etc.

The female labor force participation (FLFP) and economic development was first investigated by Boserup (1970, pp. 1-283). Focusing on the emergence of gender models in labor force participation, Boserup examines the changes in population pressure, modernization of agriculture, colonization, and changing employment opportunity structures in her study. Result show that the privileged access of men to education and technology in the first stage of development removes female from employment, but that female employment increases in the later stage of development.

Based on 1980-85 data for the United States, the first empirical evidence for the validity of U hypothesis was provided by Goldin (1995, pp. 63-84) indicate that the relationship between the labor force participation rate of female aged 45-59 and GDP per capita is U-shaped. It has been determined that the income effect is dominant in the decreasing part of the U shape and the substitution effect is dominant in the increasing part. Goldin (1995, pp. 63-84) bases the U hypothesis on the fact that female are largely absent from the workforce in periods when agricultural production is dominant, and income is very low. Therefore, female often work as unpaid family workers in the field or the household. As a result of the expansion of markets and the use of new technologies, incomes increase and female labor force participation decreases. With the increase in family income, female withdrawal from paid jobs is explained by the income effect. However, as the education level of female and the value of female labor increase, female will return to working life. In this period, there is a substitution effect. In summary, the income effect is dominant in the decreasing part of the U shape and the substitution effect is dominant in the increasing part.

There have been many studies examining the relationship between female labor force participation and economic development. In many of these studies, results supporting the U hypothesis were obtained (Altuzarra et al., 2019; Belke & Bolat, 2016; Chapman, 2015; Çağatay & Özler, 1995; Doğan & Akyüz, 2017; Lechman & Kaur, 2015; Lechman & Okonowicz, 2013; Olivetti, 2013; Tam, 2011; Tansel, 1998; Tsani et al., 2013).

Çağatay and Özler (1995, p. 1883) analyzed the relationship between female labor force participation and macroeconomic changes associated with long-term economic development processes and structural adjustment, using cross-country data from 1985 to 1990. Result support that the relationship between long-term development and the female labor force is U-shaped. On the other hand, Tansel (1998, p.3) investigated the validity of the U hypothesis for Turkey using the cross-section data for 67 provinces for 1980,1985 and 1990. The result show that U shape is valid, and education is one of the important factors increasing female labor force participation.

Luci (2009, p. 103), Tam (2011, p. 140) and Lechman and Kaur (2015, p. 246) investigate the validity of the U shape for 165, 130 and 162 countries, respectively. Empirical finding supports the validity of the U shape in all studies. Tsani et al. (2013, p. 323) also obtained

results confirming the U hypothesis for Southern Mediterranean countries. According to the findings obtained by Olivetti (2013, p. 2) from the data of the United States for the years 1890-2005, it has been revealed that the U hypothesis is valid not only in developing countries but also in historically developed countries. In their study, Lechman and Okonowicz (2013, p. 1) showed the existence of a U-shaped relationship by dividing 162 world countries into four income groups between 1990 and 2012. According to the findings, this relationship was mostly confirmed in low-income countries. The study of Chapman (2015, p. 5) also supported U hypothesis using data of 20 countries in the Middle East and North Africa (MENA) for the period 1990-2012. Belke and Bolat (2016, p. 70) investigate the determinant of the female labor participation force for 148 developing and developed countries using the data from 1991 to 2014. The result from GMM model shows that the U-shape hypothesis is valid in developing countries.

Doğan and Akyüz (2017, p. 33), on the other hand, tested the U hypothesis on the data of the 2000Q1-2013Q4 quarters of Turkey. According to the findings, it has been determined that there is a U-shaped relationship between economic development and female labor participation. Altuzarra et al. (2019, p. 1) analyzed the U hypothesis over the data of the 28 countries of the European Union for the period 1990-2016. While the authors found a U-shaped relationship in the analysis for all European countries (EU-28), in the analysis in which the European Union countries were divided into old (EU-15) and new (EU-13) members, the U hypothesis valid only for the new EU countries.

In addition to all these studies, there are also studies in which the U hypothesis is rejected (Lahoti & Swaminathan, 2013, p. 1; Verme, 2015, p. 1) or that precipitate the relationship between economic development and female labor force participation is weak (Gaddis & Klasen, 2014, p. 639). Lahoti and Swaminathan (2013, p. 1) were unable to detect a systematic U-shaped relationship as a result of their analysis using state-level data from India' for the years 1983-1984 and 2011-2012. Gaddis and Klasen (2014, pp. 639-640)'s study for different country groups and time period show that weak empirical evidence for the validity of the U-shaped relationship was obtained when GMM method was used, but this relationship disappeared when they used dynamic panel data econometrics. Verme (2015, p. 1) investigate the validity of the U hypothesis for the MENA region using data from 1990 to 2012. Result show that U hypothesis is not valid.

Fatima and Sultana (2009, p. 182)'s study examining the existence of a U-shaped relationship between female labor force participation and economic development in Pakistan. According to the findings, U shape is valid in Pakistan.

In studies dealing with the relationship between female labor force participation and economic development were used different control variables such as wages, fertility, education, inflation etc. Çağatay and Özler (1995, p. 1883) could not detect a relationship between female labor force participation and inflation. In this study, inflation will be used as a control variable.

There are also studies examining in terms of variables in addition to the relevance of female labor force participation to economic development, female labor force participation depends on political-cultural (Doumato & Posusney, 2003, pp. 1-23), social-marital status (Fernández, 2013, pp. 497-498; Tyrowicz et al., 2018, p. 154) and religious-educational (Bussemakers et al., 2017, p. 28; King & Hill, 1993, p. 29).

Religion has negative effect on female labor force participation (Beit-Hallahmi, 1997, pp. 166-176; Tzannatos, 1999, pp. 551-569). Sharabi (1988), explains the reason for the negative effect on Muslim FLFP as the entry of female into the labor force by Islamic traditions. In fact, FLFP may be affected by lower levels of education, early marriage, or higher fertility in Muslim countries. In a different way, Ross (2008, p. 1) attributes the low FLFP to the fact that the income of Muslim countries is based on oil. In addition, female labor force participation in Muslim countries lower than non-Muslim countries (Amin & Alam, 2008; Bayanpourtehrani & Sylwester, 2013a; Clark & Adler, 1991; Marshal, 1985; Papanek, 1973; Youssef, 1974). Bayanpourtehrani and Sylwester (2013a, p. 749) in their study also found some evidence that the relationship between FLFP and religion weakens over time.

Religion and culture are one of the important factors which affecting female labor force participation. Amin and Alam (2008, p. 2368), compare the labor market behavior of Muslim females in Malaysia with that of Buddhist, Hindu and female of other religious faiths using Malaysian Family Life Survey data. The results of the study suggest that religion has a significant impact on female labor force participation which Buddhist and Hindu female labor force participation are significantly higher than Muslim female labor force participation. Bayanpourtehrani and Sylwester (2013b, p. 107) claim that Islam may not reduce FLFP according to the results of their study. The authors find that the relationship between Islam and FLFP is similar to that of Catholicism, but that FLFP is higher in countries where Protestantism is prevalent or where no religion is practiced. The study also found some evidence that the relationship between FLFP and religion weakens over time.

Religion is effective in female labor force participation in Muslim countries. The religion of Islam considers labor as sacred. The primary duty of Muslim males is to meet family material needs. Accordingly, in Muslim countries, females are included in the labor market due to negative economic conditions where males' income is not enough and then leaving the labor market in the period of better economic conditions. Females are considered to be physically naive, and not encouraged to work unless it is necessary. According to Islamic belief, men are protector of female, and must provide their needs (Surah an-Nisâ verse 34).

In this study, it is assumed that females in the Muslim countries are included in the labor market for economic reasons. Thus, the relationship between female labor participation and economic development in Muslim countries will be shaped as a Kuznets curve.

Especially in Muslim countries, female, who are kept in the secondary place, have been affected by factors such as gender, religion, and culture and have remained in the background compared to men in almost all the world. Looking at Islamic law, all females can work, and start a business. It is not an obstacle for them to freely save on the money there have earned. It can be said that Islam aims to protect universal morality and female. In this context, according to Islam, female can work in jobs that do not contradict social morality and religion. It is even known that Zainab and Khadija, the wives of Muhammad, the prophet of Islam, were engaged in trade and were craftswoman (Cevherli, 2022, p. 299; Yelkenci, 2019, p. 1).

Korotayev et al. (2015, p. 3), investigated the relationship between female labor participation and Islam and Arab culture using cross section data and regression model. The result show that religion and Arap culture has significantly negative effect on FLFP.

Also, effect of Arab culture more dominant than religion factor. In addition to the assumption that religion is behind female labor force participation in Arab geography, there are also studies claiming that high oil production is the cause (Ross, 2008, pp. 14-15). Considering that female predominantly work in the trade and textile sector, an increase oil price will reduce the importance of those sectors. As a result, while family income increases female wages decreases. Therefore, female prefer to stay at home and FLFP decrease.

Data and Methodology

Consumer Price Index (CPI), Gross Domestic Product (GDP) and Female Labor Force Participation Rate (FLFP) variables are obtained from World Bank data. The countries in study are chosen from The Organization of Islamic Cooperation (OIC) based on countries which has more than 50% Muslim population and data availability. The study utilized data from 39 Islamic countries between 1990 and 2019, and the analysis was conducted using the Stata statistical software program. One of the study's limitations is the significant differences in the economic development levels of the countries analyzed. These disparities posed challenges both in accessing data and in interpreting the findings.

A four-stage econometric approach was used in the study. Accordingly, in the first step, the cross-sectional dependencies of the variables were examined using CD tests by Breusch and Pagan (1980) and Pesaran (2004).

$$\begin{aligned}
 \text{CDLM1} &= \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2, \text{ CDLM2: } \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\mathbf{T} \hat{p}_{ij}^2 - \mathbf{1}), \text{ and} \\
 \text{CD: } &\sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \right) \tag{1}
 \end{aligned}$$

The results reported in Table 1 show that all variables and models contain cross-sectional dependencies.

In the second step, the stationarity degrees of the variables were examined using the Pesaran (2007) CIPS unit root test.

$$\text{CIPS} = N^{-1} \sum_{i=1}^N \tilde{\tau}_i \tag{2}$$

According to the results reported in Table 2, all variables have a unit root at the level and are stationary in the first differences. In other words, all variables are I (1).

In the third step, the existence of a long-run relationship regarding the model was investigated using the Westerlund (2007) panel cointegration test.

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i (\tilde{\varnothing}_i - \hat{\varnothing})^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \tag{3}$$

$$DH_p = \hat{S}_n (\tilde{\varnothing}_i - \hat{\varnothing})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2$$

According to the results reported in Table 3, cointegration was detected according to both test statistics.

The coefficients related to the cointegration relationship detected in the last step were obtained using the augmented mean group (AMG) developed by Eberhardt and Teal (2010) and the common correlated effects test developed by Pesaran (2006). (CCE) estimators were used. The results are reported in Table 4.

Results

Table 1. Cross-Section Dependence Test

Variables	CDLM1	CDLM2	CD
CPI	18109.17***	451.1594***	133.8629***
GDP	11187.26***	271.3544***	67.46486***
GDP ²	11237.58***	272.6614***	67.57837***
LF	8674.160***	206.0735***	4.880696***
LF1	8583.428***	203.7166***	0.254154
LF2	10436.36***	251.8488***	2.160557**
LF-2	9623.325***	230.7292***	-0.363323
Model-LF1	14389.33***	354.5319***	-0.201963

*** and ** indicate the rejection of the null hypothesis at 1% and 5% significance levels

Table 1. shows that there is cross section dependence in all variables.

Table 1. CIPS panel unit root test results

Variables	Level	First differences
GDP	-2.404	-4.824***
GDP ²	-2.330	-4.754***
CPI	-2.403	-4.576***
LF	-1.635	-3.059***
LF2	-1.092	-3.317***

*** and ** indicate the rejection of the null hypothesis at 1% and 5% significance levels

Table 2. shows that there is unit root of first difference.

Table 2. Panel cointegration tests results

Tests	Value	P value
Westerlund (2008)		
dh_g	18.531***	0.000
dh_p	25.672***	0.000

***indicates the rejection of the null hypothesis at 1% significance levels.

Table 3. shows that there is cointegration between the variables.

Table 3. Economic Growth and Female Labor Participation in Islamic Countries

Countries	Model	LF-1	GDP	GDP2	CPI	FLEKC
Albania	AMG	.495***	-.213	.014	.004	Not Valid
	CCE	.486*	-.856	.068	.027	Not Valid
Algeria	AMG	.046	-40.216***	2.525***	.100**	U shape
	CCE	-.118	-47.645***	2.920***	.327***	U shape
Azerbaijan	AMG	.000	-.493***	.030***	-.003**	U shape
	CCE	.028	-.816***	.050***	-.005***	U shape
Bangladesh	AMG	.003	-1.493***	.118***	.152***	U shape
	CCE	-.067**	2.055	-.116	.127**	Not Valid
Bahrain	AMG	.065	-9.690	.501	-.106***	Not Valid
	CCE	.265	-64.218	3.231	-.170	Not Valid
Egypt	AMG	.565***	-2.534	.185	-.102	Not Valid
	CCE	.550***	-38.293	2.372	-.323**	Not Valid
Indonesia	AMG	.028	-2.869*	.190*	-.041	U shape
	CCE	.159	-4.159	.257	-.127	Not Valid
Iran	AMG	.136***	35.703***	-2.100***	-.032*	Valid
	CCE	.732***	27.567**	-1.588**	.237***	Valid
Iraq	AMG	.428***	-2.504**	.147**	.015	U shape
	CCE	.433**	1.530	-.094	.051	Not Valid
Jordan	AMG	.192	-27.518**	1.664**	.311***	U shape
	CCE	.289	-16.714	1.026	.381	Not Valid
Kazakhstan	AMG	-.003	.708***	-.041***	.000	Valid
	CCE	-.006	.451	-.026	.002	Not Valid
Lebanon	AMG	.489***	11.208**	-.618**	-.000	Valid
	CCE	.630***	12.269*	-.681*	-.032	Valid
Malaysia	AMG	.123***	-5.584***	.324***	-.198	U shape
	CCE	.236	-5.224*	.295*	.023	U shape
Morocco	AMG	.083**	16.120***	-1.049***	.180*	Valid
	CCE	.094	12.291***	-.820***	-.342	Valid
Oman	AMG	.432***	-107.014***	5.427***	-.461***	U shape
	CCE	.810***	-68.569*	3.463*	-.143	U shape
Pakistan	AMG	.574***	22.695***	-1.594***	.083*	Valid
	CCE	.289*	14.524	-1.065	-.008	Not Valid
Saudi Arabia	AMG	.083**	-8.866	.461	.070	Not Valid
	CCE	.502***	-15.746	.821	.033	Not Valid
Turkey	AMG	.028	-18.677***	1.044***	-.033	U shape
	CCE	.314**	-18.594***	1.028***	-.131***	U shape
Tunisia	AMG	.042	1.147	-.057	.026	Not Valid
	CCE	.275**	5.674*	-.356*	-.046	Valid
Yemen	AMG	1.088***	3.174	-.215	.052	Not Valid
	CCE	.943***	-6.958**	.450*	-.091***	U shape
United Arab Emirates	AMG	.895***	-29.443***	1.388***	.328***	U shape
	CCE	.980***	-4.804	.212	-.371***	Not Valid
Brunei Darussalam	AMG	.020	-14.280	.687	-.014	Not Valid
	CCE	.169***	-2.917	.135	-.033	Not Valid
Burkina Faso	AMG	.172***	-5.439***	.427***	-.008	U shape
	CCE	.648***	-1.652	.130	.115***	Not Valid
Chad	AMG	.855***	.150	-.012	-.008	Not Valid
	CCE	.885***	.035	-.002	-.002	Not Valid
Gambia	AMG	.731***	1.698	-.129	.008***	Not Valid
	CCE	.940***	2.043	-.155	-.007*	Not Valid

Table 4 ...

Countries	Model	LF-1	GDP	GDP ²	CPI	FLEKC
Guinea	AMG	-.034***	-.259	.019	.004***	Not Valid
	CCE	.005	.129	-.009	.006***	Not Valid
Kyrgyz Republic	AMG	.150**	2.404***	-.188***	-.005	Valid
	CCE	.527***	1.044	-.081	.004	Not Valid
Maldives	AMG	.067	37.161***	-2.122***	-.082	Valid
	CCE	.963***	-8.161	.462	-.062	Not Valid
Mali	AMG	-.004	2.940***	-.233***	-.019	Valid
	CCE	-.097**	2.522	-.198	-.008	Not Valid
Mauritania	AMG	-.000	3.199***	-.221***	.035***	Valid
	CCE	.042	2.590	-.179	.014	Not Valid
Niger	AMG	-.023*	1.229	-.115	-.021	Not Valid
	CCE	.054	1.822	-.156	.012	Not Valid
Nigeria	AMG	.345***	.397	-.026	-.018***	Not Valid
	CCE	.672***	-.149	.012	-.027**	Not Valid
Senegal	AMG	.068	7.390	-.492	.245***	Not Valid
	CCE	.589***	10.314*	-.722*	.006	Valid
Uzbekistan	AMG	-.020	-.218***	.009***	-.000***	U shape
	CCE	.116***	-.438***	.023***	1.57	U shape
Sierra Leone	AMG	-.027	-.044	.002	.002	Not Valid
	CCE	.039	.266	-.020	.016**	Not Valid
Sudan	AMG	-.017	5.161*	-.360*	.022***	Valid
	CCE	.029	.336	-.022	.009**	Not Valid
Tajikistan	AMG	.400***	-1.266***	.100***	.003	U shape
	CCE	.652***	-.390	.030	-.012	Not Valid
Turkmenistan	AMG	-.000	-.432***	.024***	-.000***	U shape
	CCE	.034***	-.422***	.023***	-.000*	U shape
Comoros	AMG	.324***	24.553**	-1.740**	-.071***	Valid
	CCE	1.049***	-7.380	.534	.045	Not Valid
PANEL	AMG	.225***	-2.615	.101	.010	Not Valid
	CCE	.388***	-5.555*	.288*	-.012	U shape

*** and ** indicate the rejection of the null hypothesis at 1%, 5% and 10% significance levels

Result from panel data shows that there is a U-shaped relationship between economic development and FLFP in CCE model.

On the country level AMG model shows that FLFP has a U-shaped relationship with economic development for Algeria, Azerbaijan, Bangladesh, Indonesia, Iraq, Jordan, Malaysia, Oman, Turkey, UAE, Burkina Faso, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan. In contrast, FLFP has inverted U-shape (Kuznets curve) relationship with economic development for Iran, Kazakhstan, Lebanon, Morocco, Pakistan, Kyrgyz Republic, Maldives, Mali, Mauritania, Sudan and Comoros.

While CCE model shows that FLFP has a U-shaped relationship with economic development for Algeria, Azerbaijan, Indonesia, Malaysia, Oman, Turkey, Yemen, Uzbekistan and Turkmenistan, FLFP has inverted U-shape (Kuznets curve) relationship with economic development for Iran, Lebanon, Morocco, Tunisia and Senegal.

Conclusions and Discussion

This paper investigated Kuznets curve relationship between the female labor participation rate and the process of economic development in 39 Islamic countries using data from 1990 to 2019. While Kuznets curve was detected in at least one model in Iran, Kazakhstan, Lebanon, Morocco, Pakistan, Kyrgyz Republic, Maldives, Mali, Mauritania, Sudan, Tunisia, Senegal, and Comoros, U shaped hypothesis confirms at least one model in Algeria, Azerbaijan, Bangladesh, Indonesia, Iraq, Jordan, Malaysia, Oman, Türkiye, Yemen, UAE, Burkina Faso, Uzbekistan, Tajikistan, and Turkmenistan.

In contrast to the general feminization U theory, some Islamic countries represent Kuznets curve. The religion, culture, and legal codes should be the reason behind the Kuznets curve. Since Iran, Mauritania and Sudan are governed by Islamic laws, there are restrictions on female labor force participation in the workforce. Pakistan, Tunisia, Maldives, Comoros, and Morocco are governed partially by Islamic laws. Interior conflicts in Mali, Senegal, and Lebanon hinder female participation in social life and the workforce. Therefore, while female in these countries participate in the labor force due to their economic needs, they withdraw from the labor force as their income increases. This explains the reason behind the result of Kuznets curve for the above country group.

The feminization of the labor force in certain countries, such as Algeria, Azerbaijan, Bangladesh, Indonesia, Iraq, Jordan, Malaysia, Oman, Turkey, Yemen, UAE, Burkina Faso, Uzbekistan, Tajikistan, and Turkmenistan, is often referred to as the "U feminization theory." These countries, which are typically secular, tend to see an increase in female labor force participation as income levels rise. As income increases, local females are more likely to be employed in the public sector, while foreign females are more likely to be employed in the private sector. This trend is particularly prominent in the Gulf Arab countries.

It is challenging to identify a single factor that affects female labor in Islamic countries due to the varying levels of economic development and cultural structures (although there are commonalities in Islam and religion). The development of different industries, such as agriculture, industry, and service sectors, affects female participation in the business world in these countries. Religion is not the main factor influencing female labor, but the legal system and general family structure (i.e., local culture) do affect female entry into the workforce in some cases. In the Gulf countries, the high presence of foreign workers (Bahrain, UAE, in the labor market makes it difficult to isolate the factors affecting female inclusion in the workforce.

Encouraging female participation in the labor force can support development in the region. To achieve this, cultural and political barriers that prevent female from joining the workforce must be removed. By creating work environments that do not negatively impact female family lives, it is likely that more female will be included in the labor market.

This study, which assumes that the U-shape observed in pre-industrial and post-industrial societies is distinct in Islamic countries, identified the presence of the Kuznets curve in some of these nations. Based on the findings, future research could explore the female labor force participation rates in countries that deviate from the study's claims.

Such studies could compare factors like religion, culture, legal frameworks, and the political environment to provide deeper insights.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

- Altuzarra, A., Gálvez-Gálvez, C., & González-Flores, A. (2019). Economic Development and Female Labour Force Participation: The Case of European Union Countries. *Sustainability (Switzerland)*, 11(7), 1-18. <https://doi.org/10.3390/su11071962>
- Amin, S., & Alam, I. (2008). Women's Employment Decisions in Malaysia: Does Religion Matter? *Journal of Socio-Economics*, 37(6), 2368-2379. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2008.04.012>
- Bayanpourtehrani, G., & Sylwester, K. (2013a). Democracy and Female Labor Force Participation: An Empirical Examination. *Social Indicators Research*, 112(3), 749-762. <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0080-2>
- Bayanpourtehrani, G., & Sylwester, K. (2013b). Female labour force participation and religion: A Cross-Country analysis. *Bulletin of Economic Research*, 65(2), 107-133. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8586.2012.00443.x>
- Beit-Hallahmi, B. (1997). Biology, Destiny and Change: Women's Religiosity and Economic Development. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE)*.
- Belke, M., & Bolat, S. (2016). The Panel Data Analysis of Female Labor Participation and Economic Development Relationship in Developed and Developing Countries. *Economic Research Guardian*, 6(2), 67-73.
- Boserup, E. (1970). *Woman's Role in Economic Development*. St. Martin's Press.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Bussemakers, C., van Oosterhout, K., Kraaykamp, G., & Spierings, N. (2017). Women's Worldwide Education–employment Connection: A Multilevel Analysis of the Moderating Impact of Economic, Political, and Cultural Contexts. *World Development*, 99, 28-41. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.07.002>
- Cevherli, F. (2022). As a Commercial Genius Khadija bint Khuwaylid (ra) and Her Mudarabah Partnership with Prophet Muhammad (saw). *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 3, 299-310. <https://doi.org/10.54427/ijisef.1191298>
- Chapman, K. A. (2015). Economic Development and Female Labor Participation in the Middle East and North Africa: A Test of the U-Shape Hypothesis. *Gettysburg Economic Review*, 8(3), 3-22. <https://doi.org/10.1186/s40175-014-0025-z>
- Clark, R. R. T. W., & Adler, E. S. (1991). Culture, Gender, and Labour Force Participation: A Crossnational Study. *Gender and Society*, 5(1), 47-66.
- Çağatay, N., & Özler, Ş. (1995). Feminization of the Labor Force: The Effects of Long-Term Development and Structural Adjustment. *World Development*, 23(11), 1883-1894. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00086-R](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00086-R)
- Doğan, B., & Akyüz, M. (2017). Female Labor Force Participation Rate and Economic Growth in the Framework of Kuznets Curve: Evidence from Turkey. *Review of Economic and Business Studies*, 10(1), 33-54. <https://doi.org/10.1515/rebs-2017-0047>

Doumato, E. A., & Posusney, M. P. (2003). *Women and Globalization in the Arab Middle East "Gender, Economy, and Society"*. Lynne Rienner Publishers.

Fatima, A., & Sultana, H. (2009). Tracing Out the U-Shape Relationship between Female Labor Force Participation Rate and Economic Development for Pakistan. *International Journal of Social Economics*, 36(1-2), 182-198. <https://doi.org/10.1108/03068290910921253>

Fernández, R. (2013). Cultural Change as Learning: The Evolution of Female Labor Force Participation over a century. *American Economic Review*, 103(1), 472-500. <https://doi.org/10.1257/aer.103.1.472>

Gaddis, I., & Klasen, S. (2014). Economic Development, Structural Change, and Women's Labor Force Participation: A Reexamination of the Feminization U Hypothesis. *Journal of Population Economics*, 27(3), 639-681. <https://doi.org/10.1007/s00148-013-0488-2>

Goldin, C. (1995). The U-shaped Female Labor Force Function in Economic Development and Economic History. In T. P. Schultz (Ed.), (pp. 61-90). University of Chicago Press.

Haghighat-Sordellini, E. (2009). Determinants of female labor force participation: A focus on Muslim countries. *International Review of Sociology*, 19(1), 103-125. <https://doi.org/10.1080/03906700802613970>

King, E., & Hill, A. (1993). *Women's Education in Developing Countries: An Overview*. The World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/849491468740172523/pdf/multi-page.pdf>

Korotayev, A. V., Issaev, L. M., & Shishkina, A. R. (2015). Female Labor Force Participation Rate, Islam, and Arab Culture in Cross-Cultural Perspective. *Cross-Cultural Research*, 49(1), 3-19. <https://doi.org/10.1177/1069397114536126>

Lahoti, R., & Swaminathan, H. (2013). *Economic Growth and Female Labour Force Participation in India*.

Lechman, E., & Kaur, H. (2015). Economic Growth and Female Labor Force Participation Verifying The U-Feminization Hypothesis. New Evidence for 162 Countries over The Period 1990-2012. *Economics and Sociology*, 8(1), 246-257. <https://doi.org/10.14254/2071>

Lechman, E., & Okonowicz, A. (2013). *Are Women Important for Economic Development? An Evidence on Womens Participation in Labor Market and Their Contribution To Economic Growth in 83 World Countries*.

Luci, A. (2009). Female Labour Market Participation and Economic Growth. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 4(2-3), 97-108. <https://doi.org/10.1504/IJISD.2009.028065>

Marshal, S. (1985). Development, Dependence, and Gender Inequality in the Third World. *International Studies Quarterly*, 29, 217-240.

Olivetti, C. (2013). *The Female Labor Force and Long-run Development : The American Experience in Comparative Perspective*. <http://www.nber.org/papers/w19131>

Papanek, H. (1973). Purdah: Separate Worlds and Symbolic Shelter. *Comparative Studies in Society and History*, 15(3), 289-325.

- Pesaran, M. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012. <https://EconPapers.repec.org/RePEc:ecm:emetrp:v:74:y:2006:i:4:p:967-1012>
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/https://doi.org/10.2139/ssrn.572504>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Ross, M. L. (2008). Oil, Islam, and Women. *American Political Science Review*, 102(1), 107-123. <https://doi.org/10.1017/S0003055408080040>
- Sharabi, H. (1988). *Neopatriarchy: A Theory of Distorted Change in Arab Society*. Oxford University Press.
- Spierings, N. (2015). *Women's Employment in Muslim Countries "Patterns of Diversity"*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137466778>
- Tam, H. (2011). U-shaped Female Labor Participation with Economic Development: Some Panel Data Evidence. *Economics Letters*, 110(2), 140-142. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2010.11.003>
- Tansel, A. (1998). *Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time-Series Evidence and Cross-Province Estimates*.
- Tsani, S., Paroussos, L., Fragiadakis, C., Charalambidis, I., & Capros, P. (2013). Female labour force participation and economic growth in the South Mediterranean countries. *Economics Letters*, 120(2), 323-328. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2013.04.043>
- Tyrowicz, J., van der Velde, L., & Goraus, K. (2018). How (not) to Make Women Work? *Social Science Research*, 75(June), 154-167. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2018.06.009>
- Tzannatos, Z. (1999). Women and Labor Market Changes in The Global Economy: Growth Helps, Inequalities Hurt, and Public Policy Matters. *World Development*, 27, 551-569.
- Verme, P. (2015). Economic Development and Female Labor Participation in the Middle East and North Africa: A Test of the U-Shape Hypothesis. *IZA Journal of Labor and Development*, 4(3), 1-21. <https://doi.org/10.1186/s40175-014-0025-z>
- Westerlund, J. (2007). Panel cointegration tests of the Fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193-233. <https://doi.org/10.1002/jae.967>
- Yelkenci, Z. S. (2019). *Orta Doğu ve İslam Ülkelerinde Çalışma Yaşamında Kadın*
- Youssef, N. H. (1974). *Women and Work in Developing Societies*. University of California Press.
- Yurtseven, C. (2015). The Socioeconomic Determinants of Fertility Rates in Muslim Countries: A Dynamic Panel Data Analysis. *Economics and Sociology*, 8(4), 165-178. <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2015/8-4/12>

2024, 13 (5), 2195-2213 | Araştırma Makalesi

Kaygı ve Korku Duygularını Kontrol Altına Almada Nebevî Metotlar

Orhan Yılmaz ¹

Öz

Ülkemizde üniversite sınavına hazırlanan veya üniversite okuyan yahut boş gezen gençlerin en fazla mustarip oldukları konulardan biri, geleceğe dair kaygı ve korkulardır. İyi bir okula yerleşememe, sınavlarda başarısız olma veya bir işe girememe korkusu ve kaygısı gençlerimizin başarısını, azmini ve yaşama sevincini olumsuz yönde etkilemektedir. Kontrol altına alınması halinde başarı ve huzur getirecek olan bu fitri duygular ciddi huzursuzluklara yol açmaktadır. Sağlıklı ve huzurlu bir hayata erişebilmek için bu tür kaygı ve korkuların kontrol altında alınması önem arz etmektedir. Gençlik dönemlerinde kaygı ve korku duygularını makul düzeyde tutup kontrol altına alabilmek için özel bir çaba gerekmektedir. Bu mücadelenin çok farklı yolları ve şekilleri olabilir. Bir uzmandan yardım alma, spor ve sanata yönelme, sosyal aktiviteleri artırma, meditasyon yapma, seyahate çıkma, toprakla uğraşma vb. ilk akla gelen önerilerdir. Hayata dair kaygı sorununa karşı eğitimciler ve psikologların önerdiği bu tür aktiviteler ülkemizin sosyal ve ekonomik yapısı dikkate alındığında herkese hitap etmeyebilir. Bu sorunu aşmak için daha kolay ve kabul gören, herkesin rahatlıkla uygulayabileceği bir metoda ihtiyaç duyulmaktadır. Bize göre bu da Kur'an ve Sünnet merkezli doğru bir din eğitimidir. Özellikle Hz. Peygamber'in (sav) yaşantısını ve sözlerini konu alan hadisler içinde insan psikolojisini müspet yönde etkileyen, duyguları kontrol altına almada yardımcı olan pek çok hikmetli söz ve eyleme rastlanmaktadır. Terapi etkisi yapacağını düşündüğümüz bu hadislerin tespit edilmesi ve güncel yorumlar ışığında kişisel gelişim ve nefis terbiyesi sahasında kullanılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada kaygı ve korku duyguları ile mücadelede dini referansların önemi dile getirilmiş, tavsiye ve telkin içerikli hadislerin etkileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Terapi, Eğitim, Kaygı, Stres

Yılmaz, O. (2024). Kaygı ve Korku Duygularını Kontrol Altına Almada Nebevî Metotlar. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(5), 2195-2213. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1569615>

Geliş Tarihi	18.10.2024
Kabul Tarihi	18.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr. Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Yozgat, Türkiye, orhanyilmaz04@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5251-241X

2024, 13 (5), 2195-2213 | Research Article

Prophetic Methods for Controlling Anxiety and Feelings of Fear

Orhan Yılmaz¹

Abstract

In our country, one of the most common issues faced by young people who are preparing for university exams, studying at university, or idling around is anxiety and fear about the future. The fear and anxiety of not being able to get into a good school, failing exams, or not being able to get a job negatively affects the success, determination and joy of life of our young people. These natural emotions, which will bring success and peace if controlled, lead to serious unrest when not controlled. It is important to keep such anxiety and fears under control in order to achieve a healthy and peaceful life. A special effort is required to keep feelings of anxiety and fear at a reasonable level and under control during youth. This struggle can have many different ways and forms. Getting help from an expert, turning to sports and arts, increasing social activities, meditation, traveling, dealing with soil, etc. These are the first suggestions that come to mind. Such activities recommended by educators and psychologists against the problem of anxiety about life may not appeal to everyone, considering the social and economic structure of our country. To overcome this problem, an easier and more accepted method that everyone can easily apply is needed. In our opinion, this is a correct religious education centered on the Quran and Sunnah. Especially Hz. Among the hadiths about the life and sayings of the Prophet (pbuh), many wise words and actions that positively affect human psychology and help control emotions are found. It is important to identify these hadiths, which we think will have a therapeutic effect, and to use them in the field of personal development and self-training in the light of current comments. In this study, the importance of religious references in combating feelings of anxiety and fear is emphasized, and the effects of hadiths containing advice and suggestions are emphasized.

Keywords: Hadith, Therapy, Education, Anxiety, Stress

Yılmaz, O. (2024). Prophetic Methods for Controlling Anxiety and Feelings of Fear. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2195-2213. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1569615>

Date of Submission	18.10.2024
Date of Acceptance	18.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Dr. Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences Hadith, Yozgat, Türkiye, orhanyilmaz04@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5251-241X

Giriş

Tüm ilâhi ve beşerî dinlerin ortak özelliği müntesiplerini dünya ve ahiret saadetine erdirmeye iddiasıdır. Son ilahi din İslâm bu iddiasını Hz. Peygamber (sav) döneminde Asr-ı saadet olarak bilinen örnek zaman dilimini yaşatmakla gerçekleştirmiştir. Sonraki çağlarda İslâm Emevî (661-750), Abbasi (750-1258), Selçuklu (1040-1308) ve Osmanlı (1299-1923) gibi büyük İslâm devletlerinin kurulmasında, adalet ve barış içinde yaşayan müreffeh toplumların oluşmasında etkin bir rol oynamıştır. On asırdan fazla bir süre tüm dünyada varlığını ve üstünlüğünü hissettiren, büyük bir medeniyet inşa eden Müslümanlar on yedinci asırdan sonra gerileme sürecine girmiştir ve bu süreç hala devam etmektedir. Müslümanların ekonomik ve sosyal bakımlardan geri kalmalarının temel sebebi İslâmî öğretiler değildir, o öğretileri güncelleyemeyen Müslümanlardır. Zira İslâm medeniyetinin inşasını, Sahabe gibi örnek bir toplumun oluşmasını sağlayan Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadisleri bugün de aynı güce ve kudrete sahiptir.

İslâm'ın tümel gayesi insana denge üzerine kurulu huzurlu bir hayat sunmaktır. Huzurlu bir hayata erişmek için de zamanın şartlarına uygun doğru bir din eğitimi ihtiyacı duyulmaktadır. Din eğitiminin içinde kişinin duygularını kontrol etmesini sağlayan öğretiler de mevcuttur. Nitekim Dünya İslâm Eğitimi 1. Konferansında İslâmî eğitimin amaçlarından birinin kişinin ruh, zekâ ve duygularının terbiye edilmesi olduğu ifade edilmiştir (Eşref, 1991, s.13). Batıda yapılan bazı araştırmalara göre de inanç ve ibadetlerin kişiyi stresten uzak tuttuğu ve kişinin kendini daha sağlıklı hissetmesine neden olduğu oraya konulmuştur (Argyle, 1975, s. 184).

Kaygı ve Korku Duygularının Tanımı, Kaynağı ve Sonuçları

Kaygı yüzyıllardır farklı kültürlerden bilim adamlarının üzerinde çalıştığı konulardan biridir. İslam düşünürleri arasında Ebû Zeyd el-Belhî (ö. 322/934), İbn Hazm (456/1064) ve İbn Sina (ö. 428/1037) gibi meşhur âlimler de, kaygı, hüzn ve korku gibi duyguları ahlak ile ilişkilendirip çözümüne yönelik çeşitli görüşler ortaya atmışlardır (Ayten, 2020, 28).

Günümüzde psikologlar kaygıyı; kötü şeyler olacağına dair beklenti durumu olarak tanımlamışlardır. Genel olarak kaygı gerginlik ve huzursuzluk halidir ve bu huzursuzluğun pek çok nedeni olabilir. Kaygının en yaygın nedenleri; ölüm korkusu, gelecek kaygısı ve sınavlardır (Ayten, 2020, 29).

Pek çok insan yaşam boyunca birtakım ruhsal ve bedensel sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Beklentileri karşılık bulmayan yahut bulmayacağını düşünen her insanda az veya çok bir memnuniyetsizlik ve rahatsızlık meydana gelmektedir. Çünkü her insan kendisi için tehlikeli olarak algıladığı durumlar karşısında kaygılanır. Bu fitri bir duygudur. İnsanlık tarihi kadar geçmiş olan bu duygular günümüzde “stres”, “sıkıntı”, “kaygı” veya “bunalım” kavramıyla açıklanmaktadır. Kişinin ruhsal durumundaki rahatsızlıkları ifade eden bu negatif duyguları biz kaygı ve korku kavramlarıyla izah etmeyi uygun bulduk. Kaygı ve korkular geçici ve daimi olmak üzere iki tür olarak ele alınmıştır. Geçici kaygı duygusu kontrol altına alınmadığında sürekli kaygıya dönüşmektedir (Yapıcı, 2007, 106).

Uzmanlara göre kaygı, hafif tedirginlik ve gerginlikten panik derecesine varıncaya dek değişik şiddetlerde ortaya çıkabilen bir ruh halidir. Kaygının hem fiziksel hem de ruhsal çeşitli belirtilerine rastlanmaktadır. Endişe, gerginlik, güvensizlik, korku, panik,

şaşkınlık, tedirginlik, ağız kuruluğu, baş dönmesi, mide bulantısı, kalp çarpıntısı, halsizlik, iştahsızlık, mide yanmaları, terleme, titreme ve uykusuzluk en bariz belirtiler olarak tespit edilmiştir (Köknel, 1995, s.135).

Negatif ruh halini ifade eden bu duyguların son yıllarda özellikle gençler arasında ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. Kaygı ve korkulardan kaynaklanan stres ve sıkıntılarla mücadelede sosyologlar, psikologlar ve psikiyatristler eskiye kıyasla daha çok çalışmaktadırlar. Açılan klinikler de bu düşüncüyü desteklemektedir. Özellikle tüm dünyada etkili olan Covid-19 salgınından sonra artan kaygı/anksiyete sorunu üzerinde ciddi çalışmalar yürütülmektedir (Akın, 2024, s. 111).

Tespitlerimize göre gençlerdeki stres ve sıkıntının temel kaynağı gelecek kaygısı ve başarılı olamama korkusudur. Pek çok genç liseden sonra iyi bir üniversite kazanamayacağı korkusunu yaşarken, bir üniversiteye yerleşmiş olanlar da okul bittikten sonra bir işe giremeyeceği telaşına kapılmaktadırlar. Tabi gençlerin huzursuz olması kaygı problemini aşamaması önce kendini ve ailesini sonra da tüm toplumu huzursuz etmektedir.

Kaygı ve Korkuların Kontrolünde İslâmi Öğretinin Rolü

Aslında insanoğlu nasıl bir hayat yaşarsa yaşasın sürekli kaygı ve endişe duygularını hissetmektedir. Kişilik yapısını ve davranışları inceleyen biyolojik ve fizyolojik bütün kuramlar ve ruhbilim öğretileri kaygıya (anxiety) yer vermişlerdir (Köknel,1995, s.133). Kişiliği ve ruh sağlığını korumak için önemli olan kaygı değil kaygının kontrol altına alınması ve savunma düzenlerinin verimli bir şekilde kullanılmasıdır. Kaygı, korku, endişe ve sıkıntı gibi ruh halleri huzursuzluğa neden olan negatif duygulardır. Kalbi ve aklı meşgul eden bu duygular kişinin üzülmesi, ağlaması zihinsel ve fiziksel hastalıklara maruz kalmasına neden olmaktadır. Genel olarak stres diye ifade edilen bu yoğun duygulara maruz kalan kişinin günlük hayatını mutlu bir şekilde sürdürmesi ve işlerini yoluna koyabilmesi için bir an önce bu duyguları kontrol altına alması gerekmektedir. Daha iyisi ise bu tür negatif duygulara maruz kalmadan yaşayabilmesidir. Ancak dünya hayatı bir imtihan yeridir. İnsanoğlu her türlü sıkıntı kaza ve belaya maruz kalabilmektedir. Önemli olan bu kaza ve belaları en az hasarla atlatıp huzurlu bir hayat sürdürebilmektir.

Uzmanlar kişinin iç dünyasında meydana gelen bu çatışmaları savuşturmasının çeşitli yöntemlerinden söz etmişlerdir. Zararlı bir duyguyu faydalı hale getirme, yani yüceltme, özgecilik, sezinleme ve şakaya vurma bu savunma yöntemlerinden bazılarıdır (Köknel; 1995, s. 138,139).

Yukarıda sayılan savunma düzenleri içine dindarlık düzeni de eklenebilir. Kaygı ve korkuları kontrol altında tutabilmenin en etkili yollarında biri dini değerlere yönelmek yani Hz. Muhammed'in yoluna tabi olmaktır diyebiliriz. Zira onun bıraktığı sünnet mirası hem aklı ve ruhu besleyen hem de kişiyi zamanın sıkıntılarına karşı koruyan özellikler barındırmaktadır. Çünkü Sünnet mirası içinde inanç, ibadet ve dua vardır. Bunların semeresi güzel ahlak ve huzurlu bir yaşamdır. Hz. Peygamber'in örnek ahlakı ve önerdiği dua ve ibadetlerin motivasyonu artırdığı, morali yükselttiği pek çok bilimsel çalışma ile ispatlanmıştır (Hayta, 2002, s. 118; Peker, 207, 74; Yapıcı, 2007, 111).

İslâm dinini oluşturan ayet ve hadislerde kalbi yatıştıran ve düşünceleri berraklaştıran oldukça etkili sözler yer almaktadır. Bu hikmetli sözler sahâbe yanında Mevlâna, Yunus

Emre, İbn Sina, Mehmet Akif ve Necip Fazıl Kısakürek gibi nice bilim adamı ve âlimin yetişmesine vesile olmuştur. Dahası İslâm bu öğretiler ile büyük bir medeniyet inşa etmiş son ilâhî dinin adıdır. Bu dinin son peygamberi de model insan Hz. Muhammed'dir (sav).

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in yaşadığı hayatın tüm insanlar için örneklik teşkil ettiği ifade edilir (Ahzab 33/21). Bir ayette ise; *"Ey Nebi! Biz seni şahit müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik"* (Ahzab, 33/45) denilerek Hz. Peygamber'in hayatın her alanında uyarıcı ve müjdeleyici olduğu bildirilmiştir. Bu ilahi mesajlar Hz. Peygamber'in bıraktığı kültürel mirasın önemine işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in hayatı ve öğretileri içinde gençlerin kalbine dokunacak, onları stres ve sıkıntılardan arındıracak, huzurlu bir hayatın yollarını gösterecek pek çok öğüt bulunmaktadır. *"Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin"* (Al-i İmran 3/32) şeklindeki ayetler sadece inanç ve ibadet değil diğer toplumsal alanlarda da Resûl'e itaat etmeyi gerekli kılmaktadır. Zira Hz. Peygamber'i rehber edinmenin birçok elem ve kederi def edeceği müjdelenmektedir.

İslâm'ın öngördüğü dünya görüşü aslında tüm insanlık için bir huzur vesilesidir. Zira İslâm'ın koyduğu normlar, kural ve kaideler insanlık tarihini kuşatacak kadar kapsamlı evrensel ve mükemmeldir. Zaten İslâm; *"kişiye dünyada ve ahirette saadet sağlayan emir ve yasakların bütünüdür"* şeklinde tarif edilmiştir. İslâm'ın daha geniş tanımları olsa da ana gayesi müntesiplerine en güzel hayatı yaşatmaktır (Sinanoğlu, 2001, s. 21/1).

Ülkemizde eğitimin neredeyse her safhasında bir üst basamağa geçişte sınav yapıldığı ve öğrencilerin yarıştırdığı, aldıkları puana göre de bir okula yerleştirildiği bilinen bir husustur.* Okuldan sonra da işin niteliğine bağlı olarak gençlerin yine yarıştırdığı, yazılı veya sözlü sınavlara tabi tutulduğu ve çok az kişinin bu sınavlardan geçerek bir işe yerleşebildiği, kalanların ise bir sonraki sınavı kaygı ve umutla beklediği bir hakikattir. Gerek bir okula yerleşme gerekse bir işe girmede zorunlu olan bu sınavların gençler üzerindeki negatif etkileri ortadadır. Umumiyetle yazılı, sözlü ve mülakat şeklinde yürütülen bu sınavların gençler üzerindeki negatif etkileri ciddi bir araştırma konusudur. Ülkemizin sosyal ve ekonomik şartları dikkate alındığında bu sınavların ortadan kalkma durumu söz konusu olmadığına göre bu sınavların yol açtığı kaygı ile mücadeleyi daha etkin ve verimli hale getirmek kaçınılmazdır.

Aslında fitri ve doğal bir duygu olan kaygının insana sorumluluk duygusunu aşılmasını ve motivasyon sağlaması gibi pozitif etkileri de vardır. Ancak kontrol altına alınmaması halinde strese başarısızlığa yol açtığı, hatta kişiyi intihara kadar sürüklediği gözlemlenmektedir. Kişinin iç dünyasını zedeleyen, moralini bozan ve motivasyonunu yok eden kaygı ile mücadele kaçınılmazdır. Ancak bu mücadelenin daha sistematik ve bilinçli bir şekilde yürütülmesi, argümanların iyi ve doğru seçilmesi, seçilen argümanlara olan inancın tam olması önem arz etmektedir. Bizim burada ele aldığımız kaygı ve korku duyguları, Anxiety teşhisi konulmuş psikolojik bir hastalık olarak tanımlanmış, klinik bir vakaya dönüşmüş olan kaygı değildir. Bizim üzerinde durduğumuz gençleri

* Resmi sınavların ilki çocuk dördüncü sınıfta iken başlar. İkinci sekizinci sınıfta yapılır. Şimdiki adı LGS (Liseye Geçiş Sınavı) olarak bilinen bu sınavda aldığı puana göre bir okula yerleşir. Lise son sınıfta iken üniversiteye girebilmek için önce TYT (Temel Yeterlik Tespiti) ardından AYT (Alan Yeterlik Tespiti) adı altında öğrencinin geleceği sayılan iki sınava girer. Üniversitede bir bölüm bitirdiğinde kamu sektöründe bir görev alabilmek için Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) girmek ve yeterli puanı almak zorundadır. Mesleğin niteliğine bağlı olarak alanında uzmanlaşmak için TUS, DUS, ALES vb. daha pek çok yazılı sınava girmek ve başarılı olmak zorundadır. Ülkemizde bir öğrencinin başarısı, huzuru ve geleceği bu sınavlara bağlıdır diyebiliriz. Kısacası eğitim hayatı boyunca sınavlar bir öğrencinin başarısını, huzurunu ve itibarını belirleyen temel ölçü olarak görülmektedir.

başarısızlığa sürükleyen, yaşama heveslerini kıran, doğru bir yönlendirme ile kontrol altına alınabilecek olan fitri negatif duygulardır.

Hz. Peygamber'den intikal eden elem ve kederi yok etmeye yönelik tavsiye ve telkinlere kulak asmak, Hz. Peygamber'in bu konudaki sünneti üzere yaşamak kaygıya karşı en önemli silahlardan biridir. Zira dünyanın geçici menfaatleri için kaygı duymak, korku ve strese kapılmak sünnet ahlakına uygun bir anlayış değildir. Başa gelen tüm musibetlerin aşkın bir güç yani Yüce Allah'ın takdiri ile meydana geldiği ve bu belalara sabırla karşı koymanın gerektiği düşüncesi kaygıyı öteleyen nebevi bir yöntemdir. Peygamberi anlayışa (Sünnet) göre başa gelen tüm bela ve musibetler ya bir günaha kefaret yahut bir imtihan olarak kabul edilmektedir. Allah'ın Elçisi bir sözünde; Müminin her halinde hayır olduğunu bu özelliğin sadece müminlere verildiğini bildirmiştir. Zira müminin başına bir musibet gelirse sabreder ve bu onun için hayırdır. Mümin bir nimet elde edince şükreder, bu da onun için hayır olur (Müslim, "Zühd" 64). Bu hadiste hayra da şerre de maruz kalan bir insanın her iki durumda da sevap kazanacağı ve karlı çıkacağı müjdelenmektedir.

Kişiyeye sabır ve sebatı tavsiye eden, psikolojik baskı ve zorlukların üstesinden gelmenin yollarını öğreten pek çok ayet ve hadis vardır. Bu çalışmada psikoterapi etkisi yaptığını düşündüğümüz bazı konular ve o konulara kaynaklık teşkil eden hadisler üzerinde durulacaktır. Kişinin duygu ve düşüncelerini kontrol altında tutabilme Tıbb-ı Nebevî konusu çerçevesinde manevi/ruhanî tıp ile ilgili kavramlarla da ifade edilmektedir (Aba, 2020, 128,129; Aba, 2020, 86-89).

Kaygı ve Korkuları Kontrol Etmede Temel Konular ve Nebevî Yaklaşımlar

İslam dininin temel kaynağı Hz. Peygamber'den zuhur eden bilgilerdir. Ayet ve hadis olarak bilinen bu bilgiler sadece ahiret saadetini değil dünya saadetini de müntesiplerine vadetmektedir. Din eğitiminin amaçları içinde; ruh sağlığı yerinde, kişilik bütünlüğüne sahip bireyler yetiştirmek maddesi de vardır (Ayhan,1997, s. 31).

Çocukluk, gençlik ve yetişkinlik yaşlarında her türlü korku, kaygı ve üzüntüye maruz kalan Hz. Peygamber, bu zor zamanlarda Rabbine sığınarak teselli bulmayı başarmıştır. Daha doğmadan babasını, beş yaşında annesini, sekiz yaşında kendisini büyüten çok sevdiği dedesini kaybetmenin acısını yaşamıştır. Çocukluğunu ve gençliğini amcası Ebu Talib'in evinde öksüz ve yetim olarak geçiren Resûlullah daha sonra amcasını da kaybetmiştir. Baba olduktan sonra önce sevgili eşi Hz. Hatice'nin ölümünün ardından beş çocuğunu kendi elleriyle toprağa gömmenin acısını yaşamıştır. Peygamber olduktan sonra kendisine inanmayanların yaptıkları zulümler, iftiralar ve işkencelerle tanışmıştır. Bedir ve Uhûd savaşlarında en yakın dostlarını kaybetmenin acısını tatmıştır. Uhûd savaşında müşriklere karşı kendisini koruyan kıymetli amcası Hz. Hamza (ö. 3/625) ve ilk muallim ve mübelliğ Mus'âb b. Umeyr'in de (ö. 3/625) aralarında bulunduğu yetmiş dostunu kaybetmenin yasını tutmuştur. Mekke'de inanmayanların alay ve baskısı, inananların sayısal azlığı ve çaresizliği Hz. Peygamber'in yaşadığı şehri terk etmesine neden olmuştur. Bazen de peygamberlik görevini yerine getiremediği ve İslâm'ı hakıyla tebliğ edemediği endişesi ve kaygısını yaşamıştır.

Bunca elem ve kedere rağmen Hz. Peygamber davasından vazgeçmemiş, hayata tutunabilmek ve peygamberlik görevini layıkıyla yerine getirebilmek için kalbini saran kaygı endişe ve korkuları kontrol altına almayı başarmış ve bu hususta ümmetine örnek olmuştur. Korku endişe ve sıkıntılara karşı verilen bu nebevî mücadele on binlerce

hadiste ve tarihî belgelerde kayıtlıdır. Hz. Peygamber gerek vahiy gerekse kendi içtihatlarıyla olsun ihdas ettiği bu yaşam felsefesini sonraki nesillere sünnet adı altında bir miras olarak bırakmıştır. Hz. Peygamber'in yetiştirdiği ilk kuşak sahabe nesli Hz. Peygamber'den tevarüs ettiği bu mirası sahiplenmiş, tatbik etmiş ve örnek bir toplum olarak tarihteki yerini almıştır. Asr-ı saadet dönemi olarak bilinen bu çağ kıyamet kadar tüm insanlığa örnek olabilecek güzel bir hayatın nüvelerini oluşturmuştur.

Günümüzde korku ve üzüntüden kurtulmak, başarılı ve huzurlu bir hayat sürdürebilmek, sağlam bir irade, sakin bir kalp ve dengeli bir hayat yaşayabilmek için Hz. Peygamber'in bıraktığı dünya görüşüne ciddi anlamda ihtiyaç duyulmaktadır. Zira onun tavsiye ettiği hayat nizamı müminin lehine bir yaşam stildir. Bu nizama göre hiçbir şey mümini strese ve sıkıntıya sokamaz. Zira nebevî anlayışa göre müminin her halinde kendisini huzura eriştirecek bir müjde vardır.

Hz. Peygamber'in dünyanın değeri, ahirete iman, sabır, şükür ve tevekkül gibi hayatı ve zihin dünyasını şekillendiren konulardaki tavsiyeleri ve yaklaşımları stres ve sıkıntı kapılarını kapatacak muhtevaya sahiptir. Zira Hz. Peygamber'in önerdiği hayat nizamı kişiye mutlu bir hayat, sağlıklı bir psikoloji, güvenli bir gelecek, sağlam bir irade, yüksek bir moral, kuvvetli bir anlayış ve kalp huzuru temin edecek özellikler taşımaktadır. Hz. Peygamber'in temel düşünce sistemi ve dünya görüşünü oluşturan mezkûr dört konunun açılımına geçebiliriz.

1.Dünyanın Değeri ve Ahirete İman Konusunda Nebevî Yaklaşım

Dünya nimetlerine gerektiği kadar değer vermek ve ahirete iman kaygı ve korkuları kontrol altına almada en önemli etkenlerden biridir. Öldükten sonra başlayan ve sonsuza kadar devam edecek olan ahiret hayatı ilahi dinlerin tamamında inanç esaslarından biridir (Topaloğlu, 1988, s.1/543-548). Müslümanlar için de ahiret inancı, Allah'a imandan sonra ikinci sırada zikredilir ve inanç esaslarından biri olarak yer alır (Bakara 2/62; Müslim, "İman" 1). Başka bir ifadeyle bir insanın Müslüman sıfatıyla anılabilmesi için ahiret hayatının varlığına inanması zorunludur, ahiretin varlığını inkâr eden İslâm dairesinin dışına çıkmış olur.

İslâm inancının temelini oluşturan ahiret inancının önemi ve özellikleri pek çok ayet ve hadiste dile getirilmiştir (Ankebût 29/64; Mümin 40/39; Hadid 59/20). Dini metinlerde Ahirete inanmayanlar şiddetle uyarılıp Cehennem azabıyla korkutulurken (Hûd 11/18-19) inananlar övülmüş ve Cennetle müjdelenmiştir. Dünya hayatının çok kısa ve geçiciliğini vurgulayan ayetlere karşın ahiret hayatının sonsuz ve ebediliği üzerinde durulmuştur (Kehf 18/46). Hz. Peygamber (sav) dünya ile ahiret hayatının süresini mukayese etmiş; ahiret hayatını okyanusa dünya hayatını ise kişinin parmağını okyanusa daldırdığında çıkardığı su miktarına benzetmiştir. (Müslim, "Cennet" 55).

Ayetlerde "Din günü (yevmü'd-dîn) olarak da geçen ahiret hayatına iman eden bir Müslümanın dünyaya dair arzu ve emelleri mutlaka sınırlı ve dengelidir. Zira dünya hayatının kısa ve geçici olduğu bilindiği için, mal-mülk, makam-mevki gibi nimetlere gerektiğinden fazla önem verilmez. Bu anlayışın bir neticesi olarak kişi dünyaya aşırı meyletmez, dünyalık için üzmez ve üzülmaz. Elde edemediklerine sabır, ettiklerine şükür anlayışı içinde yaşar ve insani ilişkilerini de bu anlayışa göre sürdürür. En yakınlarından başlamak üzere tüm insanlara en güzel şekilde muamele eder. Bunun nasıl yapılacağını ise Hz. Peygamber'den öğrenir. Zira o beşeri münasebetler konusunda en güzel örnektir. Yirmi üç yıl gibi kısa süre içinde sosyolojik bir devrim gerçekleştirmiş

puta taban cahili Arap toplumunu, kıyamete kadar örneklik teşkil eden Sahâbe nesline çevirmiştir. Devlet başkanı olmasına rağmen, kendini kuru ekmeği yiyen bir kadının oğlu olarak anlatmış, müracaat eden hiç kimseyi boş çevirmemiş, derdini anlatanları sonuna kadar dinlemiş ve deva olmuş, yumuşak ve tatlı üslubu, insan odaklı bakış açısı ile rahmet peygamberi olarak gönüllerde taht kurmuştur (Peker, 2017, 111-155).

İslâm dini hayatın tamamını kuşatan kural ve kaideler getirmiştir. Dini metinlerde dünya ve ahiret dengesinin gözetilmesi istenmiş, tamamen dünyaya meyiletmek yahut dünyayı unutup sadece ahirete yönelmek yasaklanmıştır (Bakara 2/201; Kasas 28/77). Müslümanın ebedi yaşayacakmış gibi dünyaya bağlanması, ömrünü mal mülk, makam mevki elde etmek için harcaması hoş karşılanmamıştır. Dünya nimetlerini elde etmeye yönelik aşırı çabaların kişiyi huzura erdirmediği ifade edilmiştir (Al-i İmran, 3/14).

İslami düşünceye göre gelecek kaygısı, yaşlanma ve ölüm korkuları umumiyetle imanı kuvvetli, inancı sağlam, hayatını kader, şükür ve sabır üzere inşa eden kişilerde görülmez. Onlar kendi varlıklarının ve kâinat tasarımlarının tatmin edici açıklamasını dinde buldukları için Allah'a yönelmişlerdir. Zira Allah'a ve ahirete iman etmiş müminler dünya nimetlerine gönülden bağlanmazlar. Dünya hayatının geçici bir karargâh olduğunu, asıl yurdun ahiret hayatı olduğunu bilirler. Onlar için ölüm yok oluş değil aksine Allah'a ulaşmak, daha güzel bir hayata erişmektir. Bu hususta müminler Yüce Allah'ın şu buyruğuna boyun eğmişlerdir: *"Dünya hayatı, sadece bir eğlence ve oyundan ibarettir. Asıl hayat, ahiret hayatıdır"* (Ankebût 29/64).

İslam itikadına göre kişinin bu dünyada yaşadığı hayat, ahiretteki durumunu da belirlemektedir. İnsanoğlu dünyada yaptığı iyilik ve kötülüklerin karşılığını ahirette mutlaka göreceklerdir (Zilzâl 99/7-8). Kişinin hem dünya hem de ahirette huzurlu olabilmesinin yolu dengeli yaşamına bağlıdır. Hz. Peygamber'in hadislerinde yukarıda geçen ayetleri teyid edecek şekilde Müslümanlara hem dünya hem de ahiret için çalışmaları tavsiye edilmiştir (Tirmizi, "Deavât" 84; İbn Mâce, "Ticaret" 2). Ahiret hayatındaki huzur dünya hayatında işlenen amellerle kazanıldığı için, dünya hayatı kısa da olsa önemli bir zaman dilimidir. Ancak insanoğlunun dünya malına karşı ciddi bir zaafı vardır. Uzun yaşama, çok kazanma, makam ve mevki elde etme gibi dünyevi arzular zaman zaman Allah'ı da ölümü de unutturabilmektedir. Yüce Allah bu durumu bildiği için insanı uyarmakta; insanoğlunun dünyayı çok sevdiğini, dünya malına tamah edip ahiret nimetlerini unuttuğunu (Kiyame 75/20-21; İnsan 76/ 27) oysa ahiret nimetlerinin daha üstün olduğunu hatırlatmaktadır (A'lâ 87/17). Bazı ayetler ise insanoğlunun dünyaya karşı haris olmasını şeytanın işi olarak bildirmektedir (Lokman 31/33). Hz. Peygamber (sav) de pek çok sözünde ümmetinin gönlünü dünya sevgisi ile doldurup ahireti unutacağından endişe ettiğini bildirmiştir (Buhârî, "Zekât" 47). Yüce Allah insanda fitraten var olan bu istek ve arzunun kontrol altına alınmasını istemekte, almayanları ise şiddetle uyarmaktadır. Nitekim bir ayette dünya hayatını tercih edenlerin yerinin Cehennem olacağını bildirmiştir (Nâziât 79/37-39). Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber; İnsanoğlunun büyürken mal sevgisi ve tulu emeli de büyüttüğünü ifade etmiştir (Buhârî, "Rikâk" 5).

Nebevi öğretiyeye göre insanoğlu dünya nimetleri ile imtihan edilmektedir. Sahip olduğu nimetleri Yaratıcıdan bilip şükreden ve onları yerli yerince kullanan, fakir fukara ile paylaşan imtihanı kazanırken verilen nimetleri kendinden bilen ve o nimetler ile azgınlık yapan bu imtihanı kaybedecektir. Kurân'ı-Kerim'de dünya malı ile imtihan edilip kaybeden ve helak olan kavimlerden örnekler verilmek suretiyle ibret alınması

istenmiştir. Özellikle Firavun ve Karun kıssaları dünya nimetlerine karşı haris olanlara önemli mesajlar vermektedir(Kasas 28/76-78; Zuhruf 43/51-54).

Bir rivayete göre sahabeden biri Hz. Peygamber'e (sav); "Servet, şer getirir mi?" diye sorar. Hz. Peygamber; zenginliğin doğru bir şekilde kullanılması yani; fakirlere, yolda kalmışlara, dul ve yetimlere harcanması halinde hayırlı olduğunu, eğer hak yolda kullanılmazsa kıyamet günü kişinin aleyhine şahitlik edeceğini bildirmiştir. (Müslim, "Zekât" 123). Anlaşılan o ki zenginlik doğru idare edilip hayra ulaşmada araç olarak görülürse güzeldir. Aksine kötü yönetilip amaç haline gelirse huzursuz bir hayatın kaynağı da olabilir.

Mevlâna dünya sevgisini bir benzetme ile anlatmıştır. " آب در کشتی هلاک کشتی است آب اندر /Zir kıştı şıstı /Su geminin içine girse gemiyi batırır. Su geminin altında olursa gemiyi yüzdürür" demiştir (Mevlâna, 2015, s. 68). Bu benzetmede dünya serveti denize insan da gemiye benzetilmiştir. Gemi su üzerinde yüzerse sahile ulaşır. Ancak gemi içine su alırsa bata, sahile ulaşamaz. Yani zenginlik kalbe girse işte o zaman kişi dünyasını da ahiretini de kaybeder.

Hz. Peygamber Huneyn gazvesinde (8/630) elde edilen ganimetleri dağıtırken Hakîm b. Hizam (ö. 54/674) isimli sahâbî nefesine uyararak üç kez gelip ganimetten pay ister. Mekke'nin fethi esnasında Müslüman olan Hâkim b. Hizam aslında cömertliği ile meşhur bir sahâbidir (Sarıçam, 1997, 15:187). Cömertliğine rağmen istemekten imtina etmemiştir. Hz. Peygamber onun bu tavrını hoşgörü ile karşılarsa da orada bulunan tüm Müslümanlara; dünya nimetlerinin çekici olduğunu, ancak mala mülke tamah edenlerin huzur bulamayacaklarını bildiren bir konuşma yapar ve sözlerini "Veren el, alan elden üstündür" (Buhârî, "Zekât" 50) cümlesi ile tamamlar.

Bir rivayete göre Hz. Peygamber (sav) el-Alâ' b. el-Hadramî'yi Bahreyn'e vali tayin eder. Toplanan vergileri Medine'ye getirmesi için de Ebû Ubeyde'yi gönderir. Zorlu bir yolculuktan sonra Ebu Ubeyde cizye malları ile birlikte bir sabah namazı vakti Medine'ye ulaşır. Ebû Ubeyde'nin Bahreyn'den çok miktarda mal ile döndüğü haberini alan sahâbiler Ebu Ubeyde'nin etrafını çevirir ve merakla ne getirdiğini sorarlar. Sabah namazı sonrası mescitten çıkan Hz. Peygamber bu manzarayı görünce sahabenin şahsında tüm insanlığa ders olabilecek uyarılarda bulunur. Ümmetinin ileride çok zengin olacağını ancak bu zenginliğin saadet getirmeyeceğini, dünya malına karşı dikkatli olmaları gerektiğini bildiren uzunca bir konuşma yapar (Buhârî, "Megâzî" 12). Hz. Peygamber insanoğlunun mala olan düşkünlüğünü; "bir vadi dolusu altını olsa bir vadi dolusu altın daha ister" cümlesi ile veciz bir şekilde anlatmıştır (Buhârî, "Rikâk" 10). Bir başka sözünde ise Hz. Peygamber her ümmetin bir nimetle imtihan edildiğini kendi ümmetinin ise zenginlikle imtihan edileceğini bildirmiştir. (Tirmizî, "Zühd" 26).

Bütün bu dini metinlerden anlaşılıyor Hz. Peygamber dünya ve ahirete yönelik çalışma konusunda bir denge koymuştur. Dünya malına gereğinden fazla bağlanmanın kişiyi sıkıntıya sokacağı huzursuz bir hayata sürükleyeceği açıktır. Ahiret inancı ise dünya malına meyletmenin önündeki en büyük engeldir. Günümüz insanının en büyük hastalıklarından biri belki de aşırı dünya sevgisidir. Gençlerimizin hayata küsmesinin ve kaygı sorunuyla yüzleşmesinin altında yatan sebeplerden biri de bu olsa gerek. Aşırı istek, beklenti ve arzuların karşılık bulamamasıdır.

2. Sabır Konusunda Nebevi Yaklaşım

Kaygı ve korkuları izale etmede diğer bir nebevî metot sabrı hâkim kılmaktır. Sözlükte; “hapsetmek, tutmak, anlamlarına gelen “sabır” kelimesi istilahta tahammül göstermek, nefse ve şeytana değil Allah’a ve peygamberine uymak, îmân edip sâlih ameller işlemeye devam etmek” şeklinde tarif edilmiştir (İbn Manzûr, 1956, s. 4/138). Râğıb el-İsfehânî, sabrı “aklın ve şeriatın gerektirdiği şeylere karşı nefsi tutmaktır.” Şeklinde tarif etmiştir (el-İsfehânî, 1961, s. 273).

Güncel metinlerde ise sabır; bireyin hayal kırıklığı, sıkıntı veya ıstırap karşısında sakince bekleme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Schnitker, 2012, s. 263). Sabır birtakım olumlu ya da olumsuz olay ve durumlar karşısında gösterilen metanet, kararlılık ve azim şeklinde de tarif edilmiştir (Karlı, 2020, s. 56). Tahammülü zor şeylere katlanmak, başa gelen ve insana büyük keder veren musibetlere karşı koyabilmek ve bunların üstesinden gelebilmek ancak sabretmekle mümkün olabilmektedir (Tüzün, 2011, s. 153).

İslâmî anlayışa göre insanın iş ve eğitim başta olmak üzere hayatının her aşamasında huzurlu ve başarılı olabilmesi kararlı, azimli ve sabırlı olmasına bağlıdır. (Ankebût, 29/58-59) Bir ayette Yüce Allah, sabırla çalışanların emeğini zayıf etmeyeceğini ifade etmiş onların sevdiği kullar arasında olduğunu bildirmiştir (Yusuf 12/90). Kur’an ve sünnet ile amel etmeyi gaye edinen Hz. Ömer (r) de bir sözünde tüm hayırlı işlerin sabır neticesinde gerçekleştiğini ifade etmiştir (Buhari, “Rikak” 20).

Kişi bela ve musibetlere karşı sabırlı olmayı öğrendiği gibi dersini çalışırken, ilim tahsil ederken de sabırlı olması gerektiğini bilmelidir. Pek çok ayet ve hadiste başa gelen bela ve musibetlere sabretmenin fazileti üzerinde durulmuştur. Bir ayette “*Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.*” (Zümer, 39/10)denilmiştir. Bir başka ayette ise “*يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ* / *Ey iman edenler! Sabredin, sebât gösterin, sabır yarışında düşmanlarımızı geçin, dâimâ mücadeleye hazırlıklı olun, uyanık bulunun ve Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.*” (Âl-i İmran 3/200) buyurulmuştur. Bazı ayetlerde sabırla birlikte namaz da zikredilmiş, başarı ve huzurun kaynağı olarak sunulmuş “*يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ* / *Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah’tan yardım isteyin! Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir* (Bakara 2/153) denilmiştir. Bazı ayetlerde ise namazın insanı kötülüklerden uzaklaştırdığı anlatılmıştır (Ankebût 29/45).

Yüce Allah, sabredenlere dünya ve ahirette pek çok mükâfat vadetmiştir. Ayetlerde Yüce Allah’ın sabredenleri sevdiği (Âl-i İmrân, 3/1), daima onlarla beraber olduğu (Enfâl 8/46), onlara yardım ettiği (Âl-i İmran 3/125), onları yaptıklarının en güzeli ile ödüllendireceği (Nahl 16/96), onları başısladığı, onlara merhamet ettiği (Nahl 16/110), ücretlerini iki kere (dünya ve ahirette) (Kasas 28/54) hesapsız vereceği (Zümer 39/10), Ahiretteki mükâfatlarının ise daha büyük olduğu (Nahl 16/41-42) ve sabredenlerin ahirette kurtuluşa erecekleri (Mü’minûn 23/111) Cennetin en yüksek köşklerinde ağırlanacakları (Furkan 25/75) bildirilmiştir. Hz. Peygamberimiz (sav) de insanın hoşlanmadığı zor şeylere sabretmesinde çok hayırlar bulunduğunu ve Allah’ın yardımının sabırdan sonra geldiğini söylemiştir (Ahmed b. Hanbel, s. 1/320).

Hadislerde sabır, başarının ve mutluluğun anahtarı olarak sunulmuştur. Zira Hz. Peygamber’e göre sabır, ışığı ve ısıyı kendinden olan “ziyâ” ya benzetilmiştir. Yani sabır aydınlıktır (Müslim, “Tahare” 1). Sabreden zafere erer (Ahmed b. Hanbel, s.1/307). Sabreden insan daima huzur içinde olur. Sabır insanoğluna verilen en hayırlı nimettir.

Peygamberimiz (sav); "... *Kim sabretmek isterse Allah ona sabır ihsan eder. Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha çok nimet verilmemiştir.*" (Buhârî, "Rikak" 20; Müslim, "Zekât" 124) buyurmuştur.

Enes İbni Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Nebî (sav) bir gün kabristana uğrar. Bir kadının bir mezar başında bağıra çağıra ağladığını görür. Ona; "Allah'dan kork ve sabret! der. Kadın kendisini uyararak kişiyi kaba bir ifadeyle; "Çek git başımdan; zira benim başıma gelen felâket, senin başına gelmedi" diyerek azarlar. Daha sonra kadına o kızdığı kişinin Hz. Peygamber olduğu söylenir. Hatasının farkına varan kadın en erken zamanda özür dilemek üzere Hz. Peygamber'in evine gider ve kendisini tanımadığı için kaba konuştuğunu söyleyip özür diler. Hz. Peygamber (sav) kadının şahsında tüm Müslümanlara sabrın ne olduğunu öğretmek üzere: "*Sabır dediğin, felâketle karşılaştığın ilk anda dayanmaktır*" buyurur. (Buhârî, "Cenâiz" 32, 43; "Ahkâm" 11).

İnsanoğlu dünya hayatında en sevdiği yakınlarını, malını, mülkünü ve uzuvlarını kaybedebilir yahut amansız bir hastalığa yakalanabilir. Ayetlerde kişinin böyle bela ve musibetlere maruz kalması bir imtihan olarak ifade edilmiş, sabredenlerin ödüllendirilecekleri belirtilmiştir (Bakara 2/155). Hz. Peygamber savaşlarda yakınlarını yahut uzuvlarını kaybeden, bedenen ve kalben yaralı, hayata küsmüş pek çok sahâbiyi bu ayetler yahut bu ayetlere uygun sözlerle teskin etmiş, bir ömür huzur içinde yaşamalarına vesile olmuştur.

Medine'de Mescid-i Nebevi'nin kadınlar bölümünde çalışan Ümmü Züfer isimli sara hastası bir kadın: "Ey Allah'ın Resûlü beni bu hastalıktan kurtar, zira nöbet geçirdiğimde üstüm başım açılıyor" diyerek derdine şifa arıyordu. Hz. Peygamber bu hastalığın kronik olduğunu, ancak kadını da teskin etmesi gerektiğini biliyordu. Kadına "*İstersen sabret cennete gir, istersen dua edeyim iyileş*" diyerek hastalığı bir ödüle çeviren sözleri sarf etmişti. Kadın iyileşmek yerine karşılığı ebedi saadet olan cenneti tercih etmiş ve ömrünün sonuna kadar huzur içinde yaşamıştır (Kandemir, 2013, s. 1/238). Rivayetlere göre kadınların dertlerini daha bir can kulağıyla dinleyen Hz. Peygamber, onları memnun etmeden, taleplerini yerine getirilmeden bırakmazdı. Hz. Enes'ten gelen bir rivayete göre Medine'de bir cariye Hz. Peygamber'in elinden tutar da istediği yere götürebilirdi (Buhârî, "Edeb" 61; Ahmed b. Hanbel, s.3/98).

Hz. Peygamber döneminde veba gibi bulaşıcı ve ölümcül hastalıklara maruz kalan bazı sahâbiler ve onların yakın akrabaları büyük bir üzüntü içinde iken Hz. Peygamber bu hastalığa karşı karantina uygulamasını başlatmış ve "*ölenler şehittir*" (Buhari, "Tıb" 31; "Enbiya" 54; "Kader" 15; Müslim, "İmâre" 166) diyerek kederli ailelerin gönüllerine su serpmiştir. Hz. Peygamber engelli Müslümanları da cennetle müjdelemiştir. Allah'ın Elçisi bir kutsi hadiste; Yüce Allah bir kulun gözlerini kör ederek o kulu imtihan etmişse ve o kulda buna sabretmişse yerinin cennet olduğunu haber vermiştir (Buhari, "Merda" 7; Tirmizi, "Zühd" 58). Müslümanların başına gelen her tür belanın günahlara kefareti olduğunu bildiren (Müslim, "Birr" 49) hadisler de aynı şekilde terapi etkisi yapmaktadır.

Bir hadise göre Hz. Zeyneb çocuğu Ali can çekişirken telaş içinde babasına haber gönderir ve hemen gelmesini ister. Hz. Peygamber kızına; "*Alan da veren de Allah'tır sabret ve sevabını bekle*" mealinde bir haber gönderir. Daha sonra eve gelen Hz. Peygamber can çekişmekte olan torunu Ali'yi kucağına alır, hüzünlenir, gözlerinden yaşlar akmaya başlar. Bu duruma şaşırarak Sa'd b. Ubade Ey Allahın Resûlü! Bu ne hal sen de mi ağlıyorsun? diyerek şaşkınlığını ifade eder. Allah'ın Elçisi; "*Bu Allah'ın kullarının kalbine*

koyduğu merhamet duygusudur” diyerek ağlamanın fitri bir duygu olduğunu bildirir (Buhârî, “Cenaiz” 32).

Kişinin en fazla kontrol altına alması gereken duygulardan biri öfkedir. Dini metinlerde öfke anında sükûneti koruyup sabırlı davranabilmek büyük bir erdem olarak ifade edilmiştir. Olgun müminlerin temel özelliklerinden biri öfke anında sükûnetlerini korumaları ve öfkelerini yutmalarıdır (Âl-i İmrân 3/134). Hz. Peygamber bu durumu; *“Gerçek pehlivanı rakibini değil öfkesini yenendir”* şeklinde bir benzetmeyle anlatmıştır (Buhari, “Edeb” 102).

Bir rivayete göre öfkeden yüzü kızarmış, boyun damarları şişmiş bir sahâbiyi gören Hz. Peygamber ona İstiâzeyi *“اعوذ بالله من الشيطان الرجيم”/Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım* tavsiye etmiştir. Zira öfke, kişiyi suça ve günaha sürükleyen şeytani bir duygudur ve kontrol edilmesi gerekmektedir. Bir hadiste öfkesini kontrol edebilenin cennette istediği huri ile evlenebileceği ifade edilmiştir (İbn Mace, “Zühd” 18; Tirmizi, “Birr” 74) Bir sahâbi tam üç kez *“Bana bir tavsiyede bulun”* dediğinde Hz. Peygamber her seferinde *“öfkelenme”* diyerek yanıt vermiştir (Buhârî, “Edeb” 76).

Anlatıldığına göre Müellef-i kulübten Uyeyne b. Hısn (ö. 30/650) isimli bir şahıs Hz. Ömer’e gelip ganimetlerin paylaşımında adil davranmadığını, kendilerine haksızlık yapıldığını, az pay verildiğini söyler. Halife Ömer bu duruma çok kızar, Uyeyne’yi cezalandırmak ister. O esnada orada buluna Hz. Ömer’in danışmanlarından Kur’an hafızı Hür b. Kays; *“خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ”/Affet, iyiliği emret, cahilleri cezalandırmaktan vazgeç*” (Ara 7/199) ayetini okur. Allah’ın kitabınsa son derece bağlı olan Hz. Ömer bir anda öfkesini yutar ve Uyeyne’yi cezalandırmaktan vazgeçer (Buhârî, “İ’tisam” 2).

Düşmana karşı her daim güçlü ve uyanık olmaya devam etmek de sabırdır. Düşmanın eza ve cefasına direnmek de sabırdır. Eşlerin birbirlerine karşı müsamahakâr olması, kusurları görmezlikten gelmesi Allah indinde mükâfatı gerektiren sabır örneklerindedir. Yine hastalık ve sakatlık gibi durumlara karşı sabırlı olmak kişiyi Allah yanında yücelttiği gibi kullar yanında da sevimli hale getirir. Hastalık, sakatlık, kaza, bela gibi durumlara sabırla karşı koyanlar kalben de huzurlu olurlar. Zira isyan ve yakınmanın, ağlayıp sızlamanın kişiye bir şey kazandırmadığı, aksine kişiyi yaşamaktan usandırdığı, psikolojik ve fizyolojik hastalıklara maruz bıraktığı söylenmektedir (“Memorial”, 2024).

Sonuç olarak insan; hayır ve şer, nimet ve musibetle imtihan edilmektedir. Bu imtihanda kişinin başarılı olabilmesinin ilk şartı sabretmesidir. İnsanın başarılı ve huzurlu bir hayat yaşayabilmesi sâlih amelleri işlemeye devam etmesine ve kötü amellerden sabırla uzak durmasına bağlıdır. Sabrı hayatına hâkim kılan bir gencin kaygı ve korkulara kapılması, sınav kazanamadıysa üzülmeye, işe giremediyse telaşa kapılması pek olası değildir.

3. Şükür Konusunda Nebevi Yaklaşım

Sağlık ve dünyevi nimetler karşı dil, kalp ve beden ile şükretmek kaygı sorununu kontrol etmede nebevî bir metottur. Yapılan iyiliği bilmek, iyilik edeni iyiliğiyle övmek, anlamına gelen şükür kelimesi terim olarak; *“Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etmek”* şeklinde tanımlanmıştır (Çağrı, 2010, s.39/259). Ayetlerde şükür kelimesi yetmiş beş yerde geçmektedir. Bu ayetlerde Allah’ın verdiği

nimetlere kulların şükretmesi gerektiği anlatılmakta, şükredenler övülmekte, etmeyenler ise yerilmektedir.

Verilen imkânlar için yaratıcıya teşekkür etmek doğuştan gelen bir duygudur. Birçok ayet ve hadiste yaratana verdiği nimetlerden dolayı şükretmek tavsiye edilmiştir. Eğer şükredilmezse nimetlerin kısılacağı kalplerin daralacağı da bildirilmiştir. Örneğin bir ayette; “فَاذْكُرُونِي أَذْكَرُكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَنْفَرُونِ”/Siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; nankörlük etmeyin.” buyurulmuştur (Bakara 2/152). Bir başka ayette ise şükredenler için nimetlerin artacağı bildirilmiştir. (İbrahim 14/7). Ayet ve hadisler göre Allah’a teşekkürün en güzel ifadesi huzurlu bir kalp ile ona yönelmek ve bağlanmaktır. Pek çok âyette Allah Teâlâ kullarından kendisini her an hatırlamalarını istemiştir. (Cuma, 62/ 10; Nisâ 4/103; Münâfikûn 63/ 9; Nûr 24/37).

Bazı hadislerde şükür ile teşekkür arasında bir bağ kurulmuş insanların birbirine teşekkür etmesi istenmiştir. Hz. Peygamber Allah’a şükürle insana teşekkür arasında yakın bir ilişki olduğunu ifade etmiş, insanlara teşekkür etmenin de şükür olduğunu bildirmiştir (Ebû Dâvûd, “Edeb” 11; Tirmizî, “Birr” 31).

Anlatıldığına göre Hz. Peygamber fâkih sahâbilerden Muâz b. Cebel’in (ö. 18/639) elini tutmuş; “Ey Muâz! Yemin olsun ki, seni çok seviyorum” dedikten sonra ona her namazdan sonra Allah’a şükretmeyi bildiren bir dua öğretmiştir. (Ebû Dâvûd, “Vitr” 26; Nesâî, “Sehv” 60. Tirmizî, “Zühd” 30).

Pek çok rivayette Hz. Peygamber’in bazı gecelerde ayakları şişinceye kadar namaz kıldığı ifade edilmektedir. Tüm günahları bağışlandığı halde neden bu kadar çok ibadet ettiği sorulunca da ‘Şükreden bir kul olmayayım mı?’ şeklinde cevap verdiği görülmektedir (Buhârî, “Teheccüd”, 6). Kişinin elinde olan imkânların kıymetini bilmesi ve o nimetleri veren Yüce Allah’ı anması ve ona şükretmesi kalbi rahatlatan bir eylemdir. Bazı hadislerde Allah’a karşı şükran duygusu kuvvetli kişilerin insanlara karşı da aynı duyguları taşıdığı ifade edilmiştir. Yapılan iyiliklerin dillendirilip hayırla yad edilmesi teşekkürün bir ifadesi, gizlenmesi ise nankörlük olarak açıklanmıştır (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 11). Bazı hadislerde ise şükreden ve teşekkür eden kişilerin oruç tutmuş gibi sevap kazanacakları ifade edilmiştir (Tirmizî, “Sıfâtü’l-kıyâme”, 43; İbn Mâce, “Sıyâm”, 55). Hz. Peygamber; az ile yetinemeyip şükretmeyenin çok ile de yetinemeyip şükür içinde olamayacağını bildirmiştir (Ahmed b. Hanbel, s. 4/278). Bir başka hadiste ise mealen; Allaha şükretmeyenin insanlara da teşekkür etmeyeceği, insanlara teşekkür edenlerin Allaha şükretmiş olacağı bildirilmiştir (Tirmizî, “Birr”, 35).

Mezkûr hadislerden anlaşıldığına göre şükürün ve teşekkürün bir yaşam biçimine dönüşmesi istenmektedir. Kalbe, dile ve davranışlara yansımış şükür ve teşekkür anlayışı kişinin huzurlu ve başarılı olmasına etki eden bir eylemdir. Bazı psikologlara göre şükran duygusuyla yaşamının kişilik üzerinde önemli etkileri vardır. Şükretmek iyi yönde sosyal davranışları artırır kişiye huzur verir, insanın kendisini iyi hissetmesine yardımcı olur. Olumlu duygular arttıkça kişi hayatın kıymetini daha iyi bilir. Hayatın kıymetini bilen kişi yaşadığı üzüntü, acı ve keder gibi durumlarla baş etmeyi öğrenir. Şükran duygusu fiziksel ve ruhsal sağlığı olumlu yönde etkiler, hayat kalitesini artırır, stresi azaltır (“Antalyapsikiyatrist”, 2024).

4. Tevekkül Konusunda Nebevi Yaklaşım

Kaygı ve korkuları bertaraf etmenin diğer bir yolu İslâm düşüncesinin temel taşlarından biri olan tevekkül anlayışıdır. Tevekkül tarih boyunca İslam toplumunun yaşam şeklini ve düşünce biçimini belirleyen en önemli kavramlardan biridir. Hz. Ömer döneminde olduğu gibi doğru anlaşıldığında Müslümanlara güç kuvvet ve cesaret vermiş, yanlış anlaşıldığında ise Müslüman toplumların çöküşünü hızlandırmıştır. Tevekkül anlayışının tembellik ve teslimiyet olarak anlaşıldığı zamanlarda çöküş başlamıştır. Böyle zamanlarda münevver âlimler canhıraş çalışarak tevekkül anlayışını tashih etme yoluna gitmişlerdir (Arslan, 2014, s. 21).

Tevekkül “birini vekil tayin etmek” manasına gelen v.k.l (وكل) kökünden türemiş bir kelimedir (Sarı, 1982, s. 1680). İstilahta ise tevekkül; Bir hedefe ulaşmak için gerekli olan maddi ve manevi sebeplerin hepsini yerine getirdikten ve insani planda yapılacak bir şey kalmadıktan sonra Allah’a dayanıp ona güvenmektir. (Altuntaş, 2000, s. 116). Bazı âlimler tevekkül kavramı üzerinde önemle durmuş, farklı tarifler yapmışlardır. Fahrüddin er-Razi’ye (ö.606/1210) göre tevekkül; İnsanın kendi iradesindeki işin zahiri sebeplerine başvurup yerine getirdikten sonra artık kalbini onlara değil mutlak ve her şeye kadir olan Cenab-ı Hakkin ismetine bağlamasıdır” (er-Râzi, 1994, s. 9/55). Elmalı Hamdi Yazır (ö. ise tevekkülü; “Allah’a güvenmek, kaza ve kadere razı olmak ve işin sonucunu Allah’a bırakmaktır.” (Yazır, 1994, s. 10/487) şeklinde tarif etmiştir.

Elinden geleni yaptıktan sonra gelen sonuca razı olmak ve bu sonucun hayırlı olduğunu düşünmek huzur sağlayan en önemli etkenlerden biridir. Tevekkül anlayışını yaşam biçimine dönüştüren bir gencin kaygı ve korkulardan emin olacağı kuvvetli bir inançtır. Zira tevekkül anlayışında cüzi irade ile yapılan bir eylemin karşılığı külli iradeden beklenmektedir. Külli irade ile verilen bir kararı kabul ile karşılık yaratana teslim olma anlamına gelmektedir. Sonuca razı olan bir insanın üzülmeye veya şımarmasına ise beklenmez. Zira o sonuca ulaştıran kendi değil Yüce Kudrettir. Burada önemli husus kulun iyi sonuca ulaşabilmesi için elinden geleni yapmasıdır.

Bir sahâbi Hz. Peygamber’e gelerek, “Ya Resûlallah! Devemi bağlayıp da mı Allah’a tevekkül edeyim?” diye sorduğunda Peygamber Aleyhisselam: “Önce deveni bağla, sonra Allah’a tevekkül et!” diyerek cevap vermiştir (Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 60). Akıllı ve sağlıklı yerinde bir insan sorumluluk taşımaktadır. Kişinin sorumlu olduğu kısım sadece deveyi sağlam kazığa bağlamaktır. Kişi devesini sağlam kazığa bağladıktan sonra, çalınır diye kaygı ve korkuya kapılması artık yersizdir. Zira elinden geleni yapmış, sonucu Allah’a havale etmiştir. Şayet deve ipini koparıp kaçarsa yahut çalınırsa sahibi üzülmek ve sızlanmak yerine “vardır bunda bir hikmet” diyerek devesini aramaya başlar. Bulamazsa sabreder ve devenin nasipten çıktığını düşünür. Bu da onu rahatlatır. Şayet devesini bulursa çok sevinir ve Rabbine şükreder. Bu da ona huzur verir. Görüldüğü üzere tevekkül anlayışı ile hareket eden bir mümin çıkan sonuç müspette olsa menfi de olsa mutlu olabilmektedir.

Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebû Bekir Medine’ye hicret için Mekke’den yola çıkarlar. Müşrikler amansız bir takibe başlar. Allah Resûlü ve sadık arkadaşı Hiz. Ebu Bekir düşmanı şaşırtmak için ters yöne gidip Sevr Dağı’nda bir mağaraya sığınır. Onları öldürmeye kararlı Mekke’nin azılı Müşrikleri saklandıkları mağaranın önüne kadar gelirler. Yakalanacakları ve ölecekleri korkusuna kapılan Hiz. Ebû Bekir, “Yâ Resûlallah! Eğilip ayaklarının dibine baksalar bizi görecekler.” diyerek endişesini dile getirir.

Tevekkül anlayışı ile hareket eden Hz. Peygamber “Üzülme! Allah bizimle beraberdir”(Tevbe, 9/40) ayeti ile cevap vermiştir.(Buhârî, “Fedâilü’l-ashâb” 2; Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe” 1.). Hz. Peygamber hayatının her aşamasında tevekkül anlayışı ile hareket etmiştir (Şen, 1981/173).

Tevekkülün kaderle de yakın ilgisi bulunmaktadır. Kader Yüce Allah’ın bir ölçü koyması, ezelde takdir etmesi olarak ifade edilmiştir. Ancak Yüce Allah’ın ezelde takdir ettiği şeyleri kul bilemez ve bilmeye de çalışmaz. Kula düşen elinden geleni yaptıktan sonra sonucu Allah’a havale etmektir. Çıkan sonuç kaderdir ve ona razı olmak gerekir. Nitekim Peygamber Efendimiz, akli kullanarak ve istişare ederek kararlar almış ve o karar doğrultusunda amel etmiştir. Çıkan sonucun ise hayırlı olduğunu ahabına bildirmiştir. Muhalefet eden sahabeleri ise uyarmıştır. Allah’ın Elçisi sıklıkla kendisinin sadece bir uyarıcı olduğunu, toplumu tezkiye etmek istediğini ancak Allah’ın yardımıyla bunu başarabileceğini bildirmiştir (Hud 11/88).

Tevekkülün rızıkla da doğrudan ilgisi vardır. İslami anlayışa göre kul çalışır ve Allah’tan rızıkını vermesini talep eder. Zira yeryüzündeki tüm canlıların rızıkını veren Allah’tır (Hüd, 11/6). Allah çalışana karşılığını zayi etmeden vereceğini vadedmiştir. Bir ayette “ *وَإِنَّ لِنَاسٍ لِّلْأَنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ* / *İnsana çalıştığıının karşılığı verilecektir.*” (Necm 53/39). Kula düşen helal kazanç elde etmek üzere çalışmaktır. Çabasının karşılığı az ya da çok olabilir, bu Allah’ın takdiridir. Kul Allah’ın kendisi için tayin ettiği sonuca razı olur ve bu sonucun hayırlı olduğunu düşünür. Tabi bu çalışmanın akıl, bilim ve bilgi çerçevesinde olması gerekmektedir. Hz. Peygamber çıkan sonuca hayıflanmayı, yakınmayı hoş görmemiştir. O ahabına faydalı şeyler üzerinde çalışmalarını, Allah’tan yardım istemelerini, acze düşmemelerini, bir musibetle karşılaştıklarında isyan etmemelerini tavsiye etmiş, dövünmenin ve isyanın şeytanın işi olduğunu bildirmiştir. Hz. Peygamber başa gelen her şeyin kader olduğu anlayışını yerleştirmiştir (Ebu Dâvûd, “Edeb” 114; Tirmizî, “Zühd” 39).

Bu hadislerden de anlaşıldığı üzere gerekli gayret gösterildikten sonra çıkan sonucun bir kader olduğu ve kadere rıza gösterilmesi gerektiği ifade edilerek kişinin isyanı ve kederlenmesi engellenmektedir. Çalışmadan kazanmak, alın teri olmadan dünyalık sahibi olmak, dilenmek, başkasının rızıkı ile geçinmek ise Hz. Peygamber’in lisaniyla yasaklanmıştır. Rızıkı veren Allah olsa da kule düşen çalışmaktır.

Müslümanları tembellikten sakındıran Hz. Ömer bir sözünde; “Hiçbiriniz rızık peşinde koşmadan “Ya Rabbi! Bizi rızıklandır” demesin. Biliniz ki gökten ne altın yağar ne de gümüş” demiştir. Halife olduğu esnada avare dolaşan bir grup insanla karşılaşır ve kim olduklarını ne iş yaptıklarını sorar. Avare grup tevekkül ehli olduklarını, çalışmadıklarını rızıkı Allah’tan beklediklerini söylerler. Hz. Ömer çok sinirlenir ve onlara “Sizler ehli tevekkül değilsiniz. Gerçek mütevekkil çalışıp tohumu toprağa attıktan sonra rızık bekleyen kişidir” der (Karaman, 1996, s. 80).

Tevekkül anlayışı ile hareket eden bir insanın dilinde yakınma olmaz. Akıl, zaman, para gibi imkânlarını kullanarak yatırımlar yapar. Eğer çok kazanırsa şükürünü eda etmekle mükellef olduğunu bilir, zekât ve sadakasını verir. Veren el olmanın huzuruyla yaşar. Az kazanırsa rızıkı veren Allah’tır düşüncesiyle hareket ettiği için morali yine bozulmaz. Yaptığı yatırım boşa giderse ve her şeyini kaybederse; “bu bir imtihandır, sabredenlere müjdeler olsun” kaidesiyle hareket ettiği için yine üzülmez, kaygı ve korkuya kapılmaz

Görüldüğü üzere tevekkül anlayışı insan psikolojisini kötü duygu ve düşüncelere karşı koruyan bir zırh gibidir.

Sonuç

Gençlerin beden ve ruh sağlıklarını korumaları, huzurlu ve başarılı bir eğitim ve çalışma hayatı sürdürmeleri Müslüman toplumların geleceği açısından son derece önemlidir. Zira sağlıklı ve huzurlu bir toplum zihnen ve bedenen sağlam ve sağlıklı bireylerden oluşmaktadır. Beden ve ruhen sağlıklı bireyler olabilmek için de fiziksel aktiviteler yanında ruhsal aktivitelere, yani nefis terbiyesine de yer vermek gerekmektedir. Bilhassa Covid-19 salgınından sonra gençlerde kaygı ve korku gibi negatif duyguların artış gösterdiği, psikolog ve psikiyatlara müracaatlarda artış olduğu, ilgili bilim dallarının bu konuya ciddiyetle eğildiği ve modern metotlar ışığında mevcut soruna çözümler aradığı bilinmektedir. Temel amaç gençleri kaygı ve korkularından kurtarmak, onlara huzurlu bir hayat sürdürmelerini sağlamaktır.

Gençlerdeki kaygı ve korku duygularını kontrol altına almada modern metotlar yanında dini argümanlara da gereksinim duyulmaktadır. Zira son ilahî din İslâm'ın son peygamberi Hz. Muhammed'in bıraktığı kültür mirası içinde Tıbb-ı Nebevî ve nefis terbiyesi başlığı altında, ruhu arındırmaya, duyguları kontrol altına almaya bireyi huzura kavuşturmaya yönelik önemli bilgiler mevcuttur.

Bu çalışmada Hz. Peygamber'in tavsiye ve telkinlerini ihtiva eden kişinin hayata bakış açısını belirleyen, gelecek ve sınavlarla ilişkili dört konuya değinilmiştir. Dünyanın değeri ve ahirete iman, sabır, şükür ve tevekkül olarak belirlenen bu konularda Hz. Peygamber'in tavsiyelerine tabi olanların kaygı ve korku duygularını kontrol edebilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Onun bu konulardaki yaklaşımları, tavsiye ve telkinleri huzurlu bir hayatın şifreleri mesabesinde denebilir.

Hz. Peygamber'in hayatı ve öğretileri içinde gençlerin kalbine dokunacak, onları stres ve sıkıntılardan arındıracak, huzurlu bir hayatın yollarını gösterecek daha pek çok nebevî metoda rastlamak mümkündür. Ancak bütün bu konuların daha kapsamlı ve interdisipliner çalışmalarla ele alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in tavsiye ve telkinlerine uygun olarak kendini sadece sefere çıkmakla sorumlu tutan, belaya sabır, nimete şükür anlayışını benimseyen, dünyanın geçici, ahiretin ise sonsuz olduğunu bilen bir gencin kaygı ve korku duygularına yenik düşmesi pek mümkün gözükmemektedir. Aksine maneviyatı zayıf, inançla ilgili sayılan hususlardan habersiz, bir din ve dünya görüşü olmayan gencin ise her türlü olumsuzluktan etkilenip kaygı ve korku duygularına yenik düşmesi kuvvetli bir olasılıktır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Aba, V. (2020) "Tıbb-I Nebevî Rivâyetleri Hakkında Bazı Yaklaşımlar (Sûfiler Ve Şîa Özelinde)". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 8, 73-106.
- Aba, V. (2020). "Tıbb-ı Nebevî Bağlamında İlâhî Şifânın Kaynağı Ve Değeri Üzerine Teolojik Değerlendirmeler". *Akademik Siyer Dergisi* 1, 112-139.
- Ahmed b. Hanbel. (2001) *el-Müsned*. Müessesetü'r-risâle.
- Akın, Ş. (2024). "Anxiety during the COVID-19 Pandemic". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. (16)1, 111-115.
- Altıntaş, R. (2000). "Yazgıcı ve Özgürlükçü Tevekkül Anlayışının Çalışma Hayatına Etkileri". *Dini Araştırmalar*. (3) 7, 113-116.
- Ayten, Ali. (2020). *Din Ve Sağlık Kavram, Kuram ve Araştırma*. Marmara Akademi Yayınları.
- Argyle, M. Benjamin & Beit-Hallahmi, B. (2013). *The Social Psychology of Religion Belief and Experience*. Imprint.
- Arslan, H. (2014). "Mehmet Akif'in Kader ve Tevekkül Anlayışı". *Hikmet Yurdu*. (7)13, 11-27.
- Ayhan, H. (1997). *Din Eğitimi ve Öğretimi*. İFAV Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil.(1999). *Sahîhu'l-Buhârî*. Dârusselâm.
- Çağrı, M. (210). "Şükür". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Ebu Dâvûd et-Tayâlisî. (1999). *el-Müsned*, Dârusselâm.
- Eşref, S.A. (1991). *İslam Eğitiminde Yeni Ufuklar*. Fikir Yayınları
- Fahrüddin er-Razi. (1990). *et-Tefsîrü'l Kebir*. Darü'l kütübü'l-ilmîyye.
- Hayta, A. (2002). *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. (1999). *es-Sünen*. Dârusselâm Yayınları.
- İbn Manzûr. (1956). *Lisânü'l-Arab*. Dâru'l-hadîs.
- Karaman, F. (1996). "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/0, 67-92.
- Karslı, N. (2020). "Üniversite Öğrencilerinde Sabır ve Dindarlık İlişkisi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (0)17, 52-72.
- Kandemir & Y, Çakan, İ.L. & Küçük, R. (2013). *Riyazu's-salihin Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*. Erkam Yayınları.
- Köknel, Ö. (1995). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Mevlâna, C.R. (2015). *Mesnevi*. Bilnet Matbaacılık.
- Müslim, b. Haccac el-Kuşeyrî. (1999). *Sahihu Müslim*. Dârusselam.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. (1999). *es- Sünen*. Dârusselâm.

- Peker, H. (2017). *Ruh Sağlığı ve Dini İnanç*. Ensar Neşriyat.
- Rağib el-İsfehânî. (1961). *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*.
- er-Razi, F. (1990). *et-Tefsîrû'l kebîr*. Dârü'l- kütübi'l- ilmiyye.
- Schnitker, S. (2012). "An Examination of Patience and Well-Being". *The Journal of Positive Psychology*, (7)4, 263-280.
- Sarı, M. (1982). *Arapça- Türkçe Lügat*. Bahar Yayınevi.
- Sarıçam, İ. (1997). "Hakîm b. Hizâm" md. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (15) 187. TDV. Yayınları.
- Sinanoğlu, M. (2001). "İslam" md. (23),1-2. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. TDV. Yayınları
- Şen, İ. H. (1981). "Peygamberimizin Tevekkül Anlayışı", *Diyanet İlmi Dergi* (Hicret Özel Sayısı). 173-180.
- Tarhan, N. (1912). *Mesnevi Terapi*. Timaş Yayınları.
- Tekin, F. *Stresle Başa Çıkma da Din Eğitimi'nin Rolü*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).
- Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. (1981). *es-Sünen*. Akçağ Yayınları.
- Tüzün, İ. (2011). *Ayet ve Hadislerle İslam Ahlakı*. Süedâ Yayınları.
- Topaloğlu, B. (1988). "Ahiret" md. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (1)543-548. TDV Yayınları.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din*. Karahan Yayınları.
- Yazır, E.H. (1994). *Hak Dini Kur'an Dili*. Feza Yayıncılık.
- <https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberi/stres-nedir-nasil-yonetilir>, 26.09.2024.
- <https://www.antalyapsikiyatrist.com/makaleler/sukretmenin-psikolojimize-olumlu-etkisi> 30. 09. 2024.

2024, 13 (5), 2214-2236 | Araştırma Makalesi

Zihinsel Yankıların İki Yüzü: Tefekkür ve Ruminasyon Arasındaki Çizgi

Muharrem Aka¹

Öz

Tefekkür; bireylerin olayları daha geniş bir perspektiften değerlendirmesini, içsel refahını ve zorluklarla daha esnek bir şekilde başa çıkma kapasitesini destekleyen önemli bir zihinsel süreçtir. Ruminasyon ise bireylerin sürekli olarak olumsuz düşüncelere odaklanmalarını ve bu düşünceleri tekrar tekrar zihinden geçirmelerini ifade eden bir kavramdır. Ruminasyon, bireyin mevcut anı yaşamasını engelleyerek, sürekli bir stres kaynağı yaratır ve bu da genel yaşam kalitesini düşürür. Bu çalışma, tefekkür ve ruminasyon kavramlarını zıt kutuplarda bulunan iki ayrı düşünme biçimi olarak irdeleyerek, bu düşünme biçimlerinin bireylerin bilişsel ve duygusal deneyimleri üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemeyi ve söz konusu kavramlar arasındaki farklılaşmayı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın ana hedefi, tefekkür ve ruminasyonun bireylerin günlük yaşamlarındaki, psikolojik iyi oluşlarındaki ve genel zihinsel sağlıklarındaki rollerini anlamaktır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda, tefekkür ve ruminasyon kavramlarına ilişkin literatürdeki kuramsal ve ampirik çalışmalar incelenmiş, bu iki kavramın bireylerin bilişsel ve duygusal süreçleri üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik bir teorik çerçeve oluşturulmuştur. Araştırma deseni, tefekkür ve ruminasyonun olumlu ve olumsuz etkilerini ayrıntılı bir şekilde karşılaştırmayı hedefleyen betimsel bir analiz yaklaşımına dayanmaktadır. Araştırmanın bulguları, tefekkürün bireylerin olayları daha geniş bir perspektiften değerlendirmelerine olanak tanıyarak duygusal dengeyi korumalarına ve psikolojik dayanıklılıklarını artırmalarına katkıda bulunduğunu göstermektedir. Buna karşılık, ruminasyon bireylerin olumsuz düşüncelere sürekli odaklanmalarına yol açarak zihinsel strese ve yaşam kalitesinde düşüşe neden olmaktadır. Çalışma, tefekkürün sağlıklı düşünme ve duygu yönetimi süreçlerini desteklediğini, ruminasyonun ise bireylerin zihinsel sağlıklarını olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın sonuçları, tefekkürün bireylerin psikolojik sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini, ruminasyonun ise olumsuz etkilerini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, tefekkürün sağlıklı düşünme ve duygu yönetimi süreçlerine olan katkısı, ruminasyonun olumsuz etkileriyle birlikte ele alınarak, bireylerin zihinsel sağlıklarını güçlendirmeye yönelik stratejilerin geliştirilmesine ışık tutması beklenmektedir. Bu çerçeve, araştırmanın daha geniş bir akademik bağlamda değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Psikoloji, Din, Tefekkür, Ruminasyon, Farkındalık

Aka, M. (2024). Zihinsel Yankıların İki Yüzü: Tefekkür ve Ruminasyon Arasındaki Çizgi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(5), 2214-2236. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1558869>

Geliş Tarihi	01.10.2024
Kabul Tarihi	18.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Kilis, Türkiye
muhammed.aka@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3195-8946

2024, 13 (5), 2214-2236 | Research Article

The Two Sides Of Mental Echoes: The Line Between Contemplation and Rumination

Muharrem Aka¹

Abstract

This study aims to deeply explore the effects of reflection and rumination on individuals' cognitive and emotional experiences. Contemplation is an important mental process that enables individuals to evaluate events from a broader perspective, supporting their inner well-being and enhancing their capacity to cope with challenges more resiliently. This process allows individuals to engage in profound thinking about their thoughts and emotional experiences, helping them maintain emotional balance and manage life's difficulties effectively. By increasing self-awareness, reflection facilitates healthier management of thought and emotional processes. In contrast, rumination refers to the tendency of individuals to focus persistently on negative thoughts, repeatedly cycling through them in their minds. This phenomenon hinders one's ability to live in the present moment, creating a continuous source of stress that diminishes overall quality of life. The main goal of this research is to understand the roles of reflection and rumination in individuals' daily lives, psychological well-being, and overall mental health. The findings emphasize the positive effects of reflection on psychological health, while highlighting the detrimental impacts of rumination. Using document analysis as a qualitative research method, a theoretical framework regarding reflection and rumination has been developed, allowing for a broader academic evaluation of the study. The results aim to significantly contribute to academic research exploring the multifaceted nature of reflection and rumination, as well as psychological well-being. Ultimately, the study seeks to highlight how reflection can contribute to individuals' psychological recovery processes, while addressing the negative effects of rumination, thereby aiding in the development of strategies to strengthen mental health.

Keywords: Psychology, Religion, Contemplation, Rumination, Mindfulness

Aka, M. (2024). The Two Sides Of Mental Echoes: The Line Between Contemplation and Rumination. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2214-2236. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1558869>

Date of Submission	01.10.2024
Date of Acceptance	18.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Kilis 7 Aralık University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Psychology, Kilis, Türkiye, muharrem.aka@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3195-8946

Giriş

Düşünme anlamına gelen tefekkür kavramı, Arapça f-k-r kökünden türetilmiş (Efendi, 2013, 2260). İsfahani' ye göre tefekkür; sadece düşünmek değil, akılı kullanarak bilinenden yola çıkıp yeni bilgilere ulaşmaya çalışmaktır (El-İsfahani, 2010, 805). Tefekkür, sadece insanlar için geçerlidir ve İslami literatürde bu düşünme eyleminin gerçekleştiği yer kalptir. Tefekkür, insanın kalbinde bir düşünce biçiminin oluşmasını ifade ettiği için bu kavram, Allah'a atfen kullanılması uygun görülmez. Kur'an'da tefekkür; nesnelere, olaylar ve oluşlar üzerine akıl yorup bir sonuç çıkarmak, ders almak, bu nesne, olay ve oluşların kabuğuyla gizlenen gerçeğe ulaşma çabası olarak tanımlanmıştır (Ünal, 1986, 437).

Felsefi anlamda tefekkür "zihnin, tüm faaliyetlerini, duyuların etkisi olmaksızın kendi malzemesiyle gerçekleştirdiği bir eylem"dir (Bolay, 2018, 70). Bu bağlamda, düşünme eylemi yalnızca zihnin içsel süreçlerine dayanır ve duyuşal girdilerden bağımsızdır. Psikolojik açıdan Jung, düşünme kavramına farklı bir boyut kazandırarak düşünmeyi; duygu, duyarlık ve sezgi ile birlikte kişiliğin dört temel ruhsal işlevinden biri olarak değerlendirir. Ona göre düşünme "kendi yasalarına uygun olarak fikir oluşturma sürecinde, içerikler arasında kavramsal bağlantı kurarak bu içerikleri birbiriyle ilişkilendiren bir psikolojik işlemdir" (Jung, 2016, 21). Jung'un psikolojik yorumunda tefekkür daha geniş bir bağlamda ele alınarak, insanın kişisel ve ruhsal işleyişindeki temel işlevlerden biri olarak yorumlanır. Düşünme eyleminde birey, mevcut bilgilerini kullanarak bilinmeyenleri üretmeye ve bildiklerini birbirleriyle ilişkilendirerek çoğaltmaya çalışır. Bu süreçte, bir yandan yeni anlamlar hayata aktarılırken, diğer yandan bu bilgilerin derinlemesine anlaşılması için analiz ve sentez yapılır. Düşünsel ürünlerin eksiklik ve üstünlükleri değerlendirilerek üst düzey bilişsel bir etkinlik ortaya konur (Karaca, 2018, s. 107). Düşünme eylemi, mantıksal akıl yürütme, problem çözme, değerlendirme gibi çeşitli özel ve genel becerileri içerir (Lipman, 2003, 178).

Tefekkür kelimesinin İngilizce karşılığı olan "contemplation" kavramı, ruhsal bir yoğunlaşmayı ifade eder. Contemplation, "özel bir adanmışlıkla ruhani şeylere odaklanmak, Tanrı'nın varlığına dair mistik bir farkındalık yaşamak ve dikkatlice düşünmektir" (Merriam-Webster, 2023). Tefekkür, bu süreçte bireyin derinlemesine düşünmesi ve sürekli olarak belirli bir konuyu göz önünde bulundurmasıyla ilişkilidir. Bu nedenle, tefekkür, contemplation kavramıyla benzer bir derinlik ve ruhsal yoğunluk taşır; her ikisi de düşünmenin öznel ve ruhsal bir boyutunu vurgular.

İnsan zihninin bir diğer yankısı olan ruminasyon, İngilizce'de "zihinde birşeyi tekrar tekrar ve genellikle gelişigüzel veya yavaşça gözden geçirmek, tefekkürle meşgul olmak, derin düşüncelere dalmak" anlamındadır. Ruminasyon, mecazi olarak "bir şeyi çiğnemek" veya "geviş getirmek" anlamına da gelir. Bu süreç, bireylerin düşüncelerini derinlemesine tekrar gözden geçirmesi ve bu düşünceleri uzun bir süre boyunca incelemesiyle oluşur (Merriam, 2023). Ruminasyon, olumsuz olayların ve duyguların nedenlerini, sonuçlarını ve çıkarımlarını sürekli tekrar eden bir düşünme biçimidir. Bu tarz düşünme, özellikle kişisel sorunlar ve yetersizlikler üzerinde yoğunlaşmayı ve neyin yanlış gittiğini gözden geçirmeyi içerir. Ruminasyon yapan bireyler, sorunlarını ve eksikliklerini analiz etmenin ruh hallerini iyileştireceğine inanırlar. Ancak, deneysel araştırmalar ruminasyonun depresif ruh halini sürdürdüğünü göstermektedir (Nolen-Hoeksema, 1991, 562).

Ruminasyon obsesif kompulsif bozukluk (OKB) ile ilgili çalışmaları olan Charles William Ingram (1961, 385) tarafından daha çok OKB'den bağımsız bir düşünce problemi olarak tanımlanmıştır. 1970'li yıllarda post travmatik stres bozukluğu (PTSB) üzerine yapılan araştırmalarda "zorlayıcı ruminasyon" terimi kullanılmıştır. Zorlayıcı ruminasyon, istenmeden ortaya çıkan ve genellikle tek bir düşünce etrafında dönen, bireyin günlük eylemlerini engelleyen, kontrol edilmesi ve bastırılması zor olan tekrarlayıcı düşünceler olarak tanımlanır (Rachman, 1971, 232).

Rippere'a (1977, 186) göre, ruminasyon, olumsuz bir duygu durumuna yanıt olarak oluşan tekrarlayıcı depresif düşüncelerdir. 1990'lı yıllara kadar ruminasyon genellikle OKB ve anksiyete bozukluklarıyla ilişkilendirilmiştir. Ancak 1991 yılında Nolen-Hoeksema tarafından geliştirilen Depresyonun Tepki Biçimleri Teorisi ile ruminasyon yeniden tanımlanmıştır (Karatepe, 2010, 6). Bu teoriye göre, ruminasyon, bireyin depresyon belirtileri ve bu belirtilerin olası nedenleri ve sonuçları hakkında tekrarlayan pasif düşünmelerini ifade eder (Nolen-Hoeksema, 2003, 107). Bu teori sayesinde, depresif ruminasyon ile ilgili birçok teori ve model geliştirilmiş, ruminasyonun depresyon, sosyal fobi, OKB, PTSD ve intihar ile olan ilişkileri, diğer bilişsel süreçlerle etkileşimleri ve aralarındaki farklılıkları araştırılmıştır (Smith - Alloy, 2009, 117).

Ruminasyon süreci ruhsal sağlık üzerinde önemli etkiler yaratabilir. Bireylerin düşünme süreçlerine ilişkin sahip oldukları inançlar ve tutumlar, üstbilişsel inançlar olarak adlandırılır ve ruminasyonu etkileyebilir. Bu bağlamda, ruminasyonla ilgili olumlu ve olumsuz inançların depresif ruminasyonla ilişkili olduğu belirlenmiştir (Papageorgiou - Wells, 2003, 18). Ruminasyon, sadece depresyonla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda anksiyete belirtileriyle de örtüşmektedir. Ruminasyon ile sosyal fobi, travma belirtileri, travma sonrası stres bozukluğu, yaygın anksiyete bozukluğu, panik bozukluğu ve obsesif kompulsif bozukluk gibi çeşitli psikopatoloji türleri arasında önemli ilişkiler bulunmaktadır. Ayrıca, bazı kuramcılar ruminasyonun ruhsal sağlık kadar fiziksel sağlık üzerinde de olumsuz etkileri olabileceğini savunmaktadır (Smith - Alloy, 2009, 119).

Ruminasyonu ilginç ve önemli bir çalışma konusu haline getiren, onun irade dışı gelişmesi ve ortadan kaldırılmasının zor olmasıdır. Bu durum, ruminasyonun uzun süreli hale gelmesine ve bireyin zihinsel yaşamına hâkim olabilmesine yol açar. Bireyler, bu düşüncelerden kurtulmak için çaba sarf etseler bile, yıllarca ruminatif düşüncelerle yaşamaya devam edebilirler (Silver vd., 1983, 85). Ruminasyon, bilişsel, duygusal ve davranışsal olgularla ilişkilidir. Sürekli tekrar eden istenmeyen düşünceler, huzursuzluğa yol açmaktadır. Ayrıca, ruminasyonun bireylerin problem çözme yeteneğini, tutumları sürdürmeyi ve diğer bilişsel becerileri olumsuz etkilediği de gösterilmiştir (Martin - Tesser, 1996, 1). Türkiye'de ruminasyon ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Mevcut araştırmalar, afet sonrası psikolojik tepkiler, depresif belirtiler, yardım arama davranışları ve bağlanma modelleri ile kendini affetme arasındaki ilişkileri incelemiştir. Bu çalışmalar, ruminasyonun psikolojik sorunlarla olan ilişkisi açısından uluslararası literatürdeki bulgularla benzerlik göstermektedir (Bugay - Erdur-Baker, 2011, 191).

Bu çalışma, zihinsel süreçler olarak tefekkür ve ruminasyon arasındaki farkları ve bu iki kavramın bireylerin bilişsel ve duygusal deneyimleri üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektedir. Çalışmada, tefekkür ve ruminasyon kavramlarına ilişkin teorik bir çerçeve oluşturmak amacıyla doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma

kapsamında, tefekkür ve ruminasyon kavramlarının tanımları, ilgili psikolojik kuramlar ve bu kavramların insan düşüncesine etkileri hakkında kitaplar, makaleler, raporlar ve diğer akademik dokümanlar incelenmiştir. Doküman analizinde içerik analizi yaklaşımı benimsenmiş ve inceleme sonucunda tefekkür ve ruminasyonla ilgili ana temalar belirlenmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin temel nedeni, tefekkür ve ruminasyon üzerine yapılmış geniş çaplı teorik ve ampirik çalışmaların varlığıdır. Bu teknik, mevcut literatürün derinlemesine incelenmesine olanak sağlamış ve yeni bir teorik çerçeve oluşturmak için zengin bir kaynak sunmuştur. Bu süreç, ilgili kavramların detaylı bir şekilde analiz edilmesini ve karşılaştırılmasını mümkün kılmış; ayrıca literatürdeki bilgi boşluklarını tespit ederek gelecekteki araştırmalar için öneriler geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Tefekkür ve ruminasyonun, bireylerin günlük yaşamlarında, psikolojik iyi oluşlarında ve genel zihinsel sağlıklarında nasıl rol oynadığını ve bu iki olgu arasındaki farkları belirlemek bu çalışmanın ana hedeflerinden biridir. Araştırmanın problemi, tefekkür ve ruminasyonun bireylerin psikolojik sağlığı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin daha iyi anlaşılmasıdır. Araştırmanın literatüre katkıları, tefekkür ve ruminasyon kavramlarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak, bu kavramların terapi süreçlerindeki rollerini incelemek ve psikolojik sağlığı iyileştirmeye yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmektir. Tefekkür ve ruminasyonun bireylerin bilişsel ve duygusal süreçlerindeki yerini anlamak, bu iki kavramın etkilerini optimize etmek açısından önemlidir. Araştırmada, tefekkür ve ruminasyon konusundaki önceki araştırmalar analiz edilmiştir. Bu analizler, tefekkürün bireylerin zihinsel gelişimine, problem çözme yeteneklerine ve duygusal dengelerine olumlu katkılar sağladığını göstermektedir. Tefekkür süreci, bireylerin olayları daha geniş bir perspektiften değerlendirmelerine, içsel farkındalıklarını artırmalarına ve duygusal tepkilerini daha sağlıklı bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilir. Tefekkür eden bireyler, zorluklar karşısında daha esnek ve dayanıklı olma eğilimindedir. Bu durum, tefekkürün bireylerin stresle başa çıkma yeteneklerini artırarak genel yaşam kalitelerini iyileştirdiğini göstermektedir.

1. Tefekkür

Tefekkürün; nazar, tedebbür, i'tibâr ve taakul gibi anlamları da vardır. Nazar, "görülmesi istenilen nesneyi görmek için göz bebeğini ona doğru yöneltip evirip çevirmek" (Kılıç, 2018, 50) "kalp gözüyle bakmak" ve "bir şey hakkında tefekküre dalmak, nazarî araştırmalarda bulunmak" (Kutluer, 1994, 10/53) anlamlarına gelmektedir. Nazar, bir işin sonucunu düşünmeyi ifade ederken, tedebbür bir işin sonucunu baştan düşünmeyi, yani tedbir almayı belirtir. Tedebbür, "bir nesnenin arka kısmı ve gerisi" anlamına gelen dübür kelimesinden türetilmiştir. Her nesnenin bir görünür tarafı olduğu gibi, bir de görünmeyen tarafı vardır. Bu kökten türeyen tedbir ise, "bir işin veya olayın arkasını, gerisini ya da sonucunu planlayıp düzenlemek" anlamına gelir. Tedbir, tedebbürün sonucu olarak gereken önlemi almak anlamındadır. Geçmişe yönelik düşünmeyi ifade eden tezekkür kelimesi, zikir kavramının türevidir ve "ezberleme", "hatırlama", "anma" ya da "yâd etme" anlamlarındadır. Bu bağlamda, tezekkür geçmiş deneyimlerin değerlendirilmesi ve hatırlanması ile ilgilidir (Erbaş, 2018, 28). Bu çerçevede tefekkür bir ayağı geçmişte bir ayağı gelecekte kendisi de şimdi de olan bir eylemdir. Üst düzey bilişsel bir etkinlik olan tefekkür hem bireyin anlamını öğrendiklerini hayata aktarması hem öğrendiklerini derinden kavramak için parçalayıp analiz etmesi hem de yeniden birleştirerek özgün sonuçlara ulaşarak sentez yapmasıdır (Karaca, 2018, 59).

Son olarak tefekkür bilişsel öğrenme hiyerarşisinin 'uygulama' aşamasına denk gelmektedir. Psikolojik olarak üst düzey bir bilişsel etkinlik olan tefekkür; bireyin öğrendiği şeyleri anlamlandırarak hayata uygulamasını, konuları derinlemesine anlamasını, analiz etmesini ve sentez yapmasını içerir. Bu sentez sürecinde, orijinal fikirlerin gözden geçirilip eleştirilmesi de önemlidir. Tefekkür, bir dizi süreci içererek yaratıcı sonuçlar ortaya koyar ve sonunda varoluşsal bir boyuta ulaşır. Bu süreç, dinî ve manevi bir motivasyonla desteklenebilir. Dinî boyutta tefekkür, ibadetin bir parçası olan zikri gerçekleştirmeyi, Allah'ın gücünü düşünmeyi ve gelecek için Ahiret'e hazırlıklı olmayı içerir (Karaca, 2018, 109). Tefekkürün bu sonuçları, bireyin psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Bu durum, bireylerin duygusal dengeyi koruma, stresle başa çıkma ve zihinsel dayanıklılık süreçlerinde tefekkürün önemli bir rol oynadığını ortaya koyan araştırmalarla desteklenmektedir (Carr - Sharp, 2014, 103).

Tefekkür ve düşünme kelimeleri İslam felsefesi geleneği içinde psikolojinin bir konusu olarak ele alınmıştır. Zihinsel bir faaliyet olarak düşünme daha çok insanın nasıl bildiğini temellendirme, analitik düşünme, bilgiye yönelme, bilme çabası şeklinde ele alınmıştır. Modern psikoloji ise bilmeyi, felsefenin epistemoloji disiplinine bırakmışken, kendisi daha çok düşünmenin zihni bir süreç olarak nasıl gerçekleştiği üzerinde durmuştur (Kutluer, 1994, 10/56). Kur'an-ı Kerim'de ise tefekkür çok sayıda ayette geçmiş ve sürekli teşvik edilmiş bir zihinsel eylemdir. Tefekkür kavramıyla eş anlamlı olarak kabul edilen akletmek, anlamak, nazar gibi ayetleri de kapsayacak şekilde yaklaşık beş yüz ayette bu kavram geçmektedir. Bu çerçevede Kur'an'da yer alan ayetlerin neredeyse her on tanesinden biri, tefekkür ve düşünmeyle ilgili mesajlar içermektedir (Keklik, 1996, 189).

Tefekkür etmenin dinî ve ahlaki açıdan önemi hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadislerde sürekli bir şekilde vurgulanmaktadır. İnsan tefekkür sayesinde kendi varlık gayesini anladığı gibi Allah, evren ve diğer insanlarla ilişkisine dair çeşitli tasavvurlara da sahip olur. Bu anlayış ile insan varoluş gayesine erişir ve tefekkür ile kendisine yüklenen sorumlulukların bilincine erer (Sözen, 2018, 88).

Kur'an-ı Kerim'de düşünme fiili kalbe nispet edilmiştir*. İlgili ayetler, kalbin idrak etme, düşünme, ilim ve marifet aracı olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda, söz konusu ayetler kalbin işlevinin düşünme ve anlama kapasitesine dayandığını açıkça ortaya koymaktadır (Uludağ, 2001, s.230). Tefekkür ile ilgili bu ayetler Kur'an'ın düşünmeye verdiği önem ile birlikte düşünmenin biçiminin, hareket noktalarının ve amacının da nasıl olması gerektiği göstermektedir. Düşünme ile ilgili bu ayetler aslında düşünmenin önemli bir kulluk görevi ve ibadet olduğunu ortaya koymaktadır. Kur'an'ın ne düşünülmesi gerektiği ile ilgili telkinlerine bakıldığında da Allah âlem ilişkisi, insan âlem ilişkisi ve Allah insan ilişkisinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (Kutluer, 1994, 10/53).

* Kaf 50/37: *Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki düşüncecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler kör olur. (Hac, 22/46)", "Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler, kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır. (Ar'af, 7/179)", "Kalbi olanlar için bunda öğüt vardır.*

Kur'an'ın düşünme fiilini kalbe nispet etmesi, İslami literatürdeki dil bilginleri tarafından da benimsenmiştir. Akıl ile kalb özdeş kavramlar olarak kabul edilmiş, kalp kelimesinin geçtiği yerlerde bu kelimeyi akıl olarak anlamakta tereddüt göstermemişlerdir. Bir şeyi akletmek, onu anlamak, kişinin akleden bir kalbinin olması, onun anlayışının yerinde olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Düşünme ile ilgili anlamlar taşıyan diğer kavramlar ise teemmül ve re'y kavramlarıdır. Teemmül; "bir nesne hakkındaki düşünceyi zihinde yoğunlaştırma" (Kutluer, 1994, s. 53) anlamına gelmektedir. Re'y ise nazar kelimesinde olduğu gibi hem gözle hem de akılla (kalple) bakıp görmek anlamına gelir. İnsanda göz ve kalp (akıl) aracılığıyla elde edilen gözlemler sonucunda oluşan fikri kanaat re'y olarak adlandırılmaktadır. Re'y ve rü'yet kavramlarını Kur'an'da hem hissî hem de akfî olarak 'anlamak' manasındadır. İsfahânî (2010, 451-452) re'y kavramını psikolojinin temel kavramları olan hissî, hayalî, vehmî ve akfî idrak açısından tefekkür ve akletmeyle bağlantılı anlamlarını ayetlerden örnekler getirerek açıklamıştır.

Malik Bedri, "Contemplation: An Islamic Psychospiritual Study" adlı eserinde contemplation terimini, tefekkür kelimesinin karşılığı olarak kullanmaktadır. Bedri, tefekkür kavramının İngilizce sözlüklerde genellikle 'meditasyon' ile eş anlamlı olarak yer aldığını fakat bu durumun yanıltıcı olabileceğini vurgular. Meditasyon, doğu dinlerinde bilinç hallerinin değişimini sağlamak amacıyla bilinçli düşünmenin terk edilmesini gerektiren bir eylemdir. Tefekkür ise, zihnin, duyguların ve ruhun birleştirildiği hem bilişsel hem de ruhsal bir faaliyettir. Bu bağlamda, tefekkür derin düşünme ve yansıma içeren ruhsal bir etkinlik olarak tanımlanabilir (Bedri, 2018, 6).

1.1. Tefekkürün Yansımaları

Tefekkürün hem hayret, şaşkınlık, acizlik, hayranlık, sevgi ve saygı gibi duygusal yansımaları hem de farkındalık gibi bilişsel yansımaları vardır. Bireyin daha önce fark etmediği unsurları keşfetmesi, tefekkürün bir sonucudur. Bireyin kendisiyle ilgili yeni farkındalıklar geliştirmesi, bilişsel ürünler ortaya çıkarır. Öte yandan, Allah ile ilgili farkındalıklar ise daha çok duygusal ürünler doğurur. Bu bağlamda, tefekkürün bilişsel bir ürünü olan farkındalığın psikolojik iyi oluş üzerindeki etkileri önemlidir. Farkındalık temelli geliştirilmiş pek çok terapi kuramlarında yeni yöntemler geliştirilmiştir (Karaca, 2018, 110).

Bilişsel bir çıktı olan farkındalık ve bilinçli farkındalık (mindfulness), Batı psikolojisine Budist ruhani gelenekten geçmiştir. Farkındalık (mindfulness) ve bilinçli farkındalık (conscious mindfulness) terimleri, aynı temel kavramı ifade etmekle birlikte, kullanım alanlarında bazı farklılıklar vardır. "Farkındalık" genel anlamda bireyin dikkatini yargısızca mevcut ana odaklamasını ifade ederken, "bilinçli farkındalık" bireyin hem farkında olduğu şeyleri hem de bu farkındalığı bilinçli bir şekilde yönetmesini ifade eder (Uzun - Kral, 2021, 17). Bu çalışmada "farkındalık" kavramının tercih edilmesinin nedeni, mindfulness teriminin temel anlamını daha yalın ve kapsayıcı bir şekilde karşılamasıdır. Farkındalık, bireyin dikkatini yargısızca içinde bulunduğu ana odaklama sürecini ifade eder ve mindfulness'ın Batı psikolojisindeki anlamı ile örtüşmektedir (Çatak - Ögel, 2010, 86). Farkındalık, mindfulness'ın özü olan bilinçli ve amaçlı dikkatin, herhangi bir yargı olmaksızın mevcut anın deneyimine yönlendirilmesini vurgular. Ayrıca, farkındalık kavramı dilsel olarak daha geniş bir kitleye hitap edebilmekte ve mindfulness'ın özünü daha anlaşılır hale getirmektedir. Kavramın hem bireysel farkındalığı hem de bu

farkındalığın getirdiği psikolojik süreçleri basit bir şekilde ifade etmesi, çalışmada bu kavramın kullanılmasını sağlamıştır (Baer, 2003, 128).

Farkındalık, Budizm gibi birçok ruhani geleneğe uzun zamandır önemli bir uygulama olarak görülmektedir. Budist psikolojide "sati" teriminin karşılığı olan "mindfulness" kavramı, 2500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Batı literatürüne bu kavram, Jon Kabat-Zinn tarafından "mind" (zihin) ve "full" (dolu) kelimelerinin birleşimiyle tanıtılmıştır. Sıfat olarak "mindful" terimi "dolu zihin" anlamına gelirken, isim hali "mindfulness" olarak kullanılmaktadır ve farkındalık durumunu ifade eder (Uzun - Kral, 2021, 17). Bu kavramın İngilizce tam karşılığı her ne kadar olmasa da Kabat-Zinn mindfulness kavramını zihnin bilinçli ve yargısız biçimde içinde bulunulan an'a getirilmesi olarak tanımlamıştır (Kabat-Zinn, 2003, 145). Kavramın içeriğinin çok zengin olmasından dolayı farklı dillere çevirisi çok zordur. Türkçe alan yazında bu kavramı ifade eden farklı kullanımlar olmuştur (Uzun - Kral, 2021, 17). Çatak ve Ögel (2010, 86) 'farkındalık' kavramını seçerken Karacaoğlan ve Hisli Şahin 'bilinçli farkındalık' kavramlarını tercih etmişlerdir (Karacaoğlan - Şahin, 2016, 425). Farkındalık, genellikle şu ortak özelliklerle tanımlanmaktadır: Kavramsal ve yargılayıcı olmayan, sözcüklere bağlı olmayan, özgürleştirici, keşfe dayalı, amaçlı ve bireyin gözlemlerine dayanan bir süreçtir (Snel, 2013, 14). Batı psikolojisi ve psikiyatrisinde farkındalığın psikolojik sağlığa uygulanması, 1970'lerde başlamıştır (Bishop vd., 2004, 233). Klinik sorunlara yönelik davranışsal müdahale tekniği olarak farkındalık, ilk kez Jon Kabat-Zinn tarafından kronik ağrı çeken hastaların tedavisinde kullanılmıştır (Kabat-Zinn, 1982, 38).

İlk olarak, Jon Kabat-Zinn tarafından Farkındalık Temelli Stres Azaltma (Mindfulness-Based Stress Reduction - MBSR) adıyla bir müdahale tekniği geliştirilmiştir. Bunu takiben, Farkındalık Temelli Bilişsel Terapi (Mindfulness-Based Cognitive Therapy - MBCT) kurulmuş ve Diyalektik Davranış Terapisi (Dialectical Behavior Therapy - DBT) ile Kabul ve Kararlılık Terapisi (Acceptance and Commitment Therapy - ACT) gibi farkındalık ilkelerini ve uygulamalarını içeren diğer terapiler de geliştirilmiştir (Keng vd., 2011). Bu gelişmelerle birlikte, farkındalığın psikolojik sağlık üzerindeki etkilerini inceleyen çok sayıda teorik ve ampirik araştırma yapılmıştır. Budist geleneklerde farkındalık, kişisel acıların sona erdirilmesi için geliştirilen ve merkezi bir role sahipken, çağdaş psikolojide farkındalık, daha çok duygusal sıkıntılara ve uyumsuz davranışlara neden olan bilişsel süreçlere müdahale etmeyi amaçlayan bir yaklaşım olarak benimsenmiştir (Bishop vd., 2004, 230).

Farkındalık, dikkatin anlık deneyimlere odaklanmasını ve bu deneyimlerle kendini düzenlemeyi içerir. Bu sayede birey, şu andaki zihinsel deneyimlere karşı bir merak, açıklık ve kabullenme geliştirebilir. Farkındalık, dikkatin sürekli olarak kendini düzenlemesi, dikkati değiştirme ve ayrıntılı işlemleri engelleme süreçlerini kapsar. Bu da farkındalığın üst bilişsel süreçlerle ilişkili olduğunu gösterir (Bishop vd., 2004, 232). Dikkatin kendini düzenlemesi, her an duyuların, düşüncelerin ve duyguların gözlemlenmesini ifade eder. Burada dikkat, hem bir duruma odaklanma hem de bilinçli bir şekilde deneyimin farklı yönleri arasında geçiş yapabilme becerisini içerir (Keng vd., 2011, 1052). Farkındalık bağlamında 'kabullenme', pasiflik ya da boyun eğme anlamına gelmez; aksine, bireyin deneyimini bastırmadan veya aşırı meşgul olmadan tam anlamıyla deneyimleyebilmesi yeteneğini ifade eder. Klinik bağlamda farkındalık, bireyin her an yaşadığı deneyimi yargılamadan ve kabul ederek farkında olma durumudur (Cardaciotto vd., 2008).

Farkındalık, sağlıklı ve etkili psikolojik işlevsellik için önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Ancak her birey için aynı derecede etkili olduğu varsayımı doğru olmayabilir. Yine de birçok araştırma, farkındalığın psikolojik sağlıkla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir (Caprara - Cervone, 2003, 65). Çünkü farkındalık bireyin kendini kontrol etmesini, zihinsel dağınıklığı toparlamasını ve her anı tam anlamıyla yaşamasını sağlayan bir beceridir. Bu beceri, teorik ve ampirik çalışmalarla psikolojik iyi oluşla ilişkilendirilmiştir (Hanh, 1999, 45). Farkındalığın temel unsurları, bireyin her an yaşadığı deneyimin farkında olması ve bunu yargılamadan kabul etmesidir. Bu özellikler, ruminasyon, kaygı, endişe, korku ve öfke gibi yaygın psikolojik sıkıntılara karşı etkili bir çözüm olarak görülmektedir. Çünkü bu sıkıntılar, genellikle bireyin rahatsız edici düşünce ve duygularından kaçınma, bastırma ya da onlarla aşırı meşgul olma eğilimlerinden kaynaklanır (Hayes - Feldman, 2004, 258).

1.2. Tefekkür ve Ruhsal Sağlık

Psikolojik sağlık ile tefekkürün bilişsel yansıması olan farkındalık arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar, farkındalık düzeyi yüksek bireylerin duygusal tepkilerini daha iyi düzenleyebildiklerini ve benlik ile ilgili olumsuz düşünceleri azaltmada daha başarılı olduklarını göstermektedir (Frewen vd., 2008). Farkındalık meditasyonu yapan bireylerin daha yüksek farkındalık, öz-şefkat ve genel iyilik hali bildirdikleri, ayrıca daha düşük psikolojik belirtiler, ruminasyon, düşünce bastırma ve duygusal zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir (Lykins - Baer, 2009). Ortner ve arkadaşlarının (2007, s. 273) çalışmalarında, farkındalık meditasyonu yapan kişilerin dikkatlerinin uyarılardan daha kolay ayrıldığı, duygusal tepkilerinin azaldığı ve psikolojik iyi oluşlarının arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca düzenli meditasyonun bilişsel esenlik ve dikkat işlevlerinde artış sağladığı da bulunmuştur. Korelasyon araştırmaları, farkındalığın yaşam memnuniyeti, canlılık, duygusal denge ve düşük psikopatolojik belirtiler gibi sağlık göstergeleriyle olumlu ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, farkındalığın psikolojik sağlık üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Hodgins - Adair, 2010).

Farkındalığın olumlu psikolojik etkileri nedeniyle, son yirmi yılda MBSR, MBCT, DBT ve ACT gibi birçok farkındalık odaklı müdahale tekniği geliştirilmiştir. MBSR tekniği, bireylerin tekrarlanan eğitimlerle deneyimlerine daha az tepkisel ve yargılayıcı olmayı öğrenebileceklerini, uyumsuz düşünce ve davranış kalıplarını tanıyıp bunlardan kurtulabileceklerini savunur. MBSR'nin etkisini inceleyen randomize kontrollü çalışmalarda, bu tekniğin anksiyete, öfke, depresyon, ruminasyon (Jain vd., 2007, 13) algılanan stres, kaçınma semptomları, (Bränström vd., 2010) bilişsel düzensizlik, travma sonrası belirtiler (Williams vd., 2001) gibi psikolojik sıkıntılar üzerinde olumlu etkileri olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda MBSR'nin; olumlu duygular, maneviyat, (Astin, 1997; Shapiro vd., 1998) empati, uyum, farkındalık, affedicilik, öz şefkat, (Shapiro vd., 2005) yaşam memnuniyeti ve yaşam kalitesini artırma konusunda hem klinik hem de klinik olmayan popülasyonlarda etkili olduğu tespit edilmiştir (Grossman vd., 2010; Koszycki vd., 2007; Shapiro vd., 2005).

Sekiz haftalık MBCT programı, depresyonun tekrarını önlemeye yönelik olarak MBSR modelinden uyarlanmıştır. Bu program, bilişsel terapi ve farkındalık eğitimi unsurlarını birleştirir (Segal vd., 2013, 71). MBCT, katılımcıların olumsuz otomatik düşüncelerinin depresyonu sürdürmedeki rolünü fark etmelerini, bu düşünceleri bir gerçeklik olarak değil, zihinsel olaylar olarak görmelerini sağlamayı amaçlar (Barnhofer vd., 2009).

Böylece, olumsuz düşüncelerin psikolojik etkilerinden uzaklaşmalarına yardımcı olur. MBCT, bireylerin düşünce ve duygularına dair farkındalığını artırmayı hedefler ve özellikle olumsuz düşünceler ile depresif duygular arasındaki bağı gevşetmeye çalışır. Randomize kontrollü çalışmalar, MBCT'nin depresyonun tekrarını azaltmada veya nüksetme süresini uzatmada etkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, depresyondaki hastalarda bu programın depresif semptomları azaltmada standart tedavilere göre daha etkili olduğu bulgulanmıştır (Godfrin - Heeringen, 2010).

DBT, başlangıçta borderline kişilik bozukluğu olan bireylerde kronik intihar ve kendine zarar verme davranışlarının tedavisi için geliştirilmiştir. DBT, bilişsel davranışçı terapinin Zen felsefesi ile birleştirilmesiyle oluşturulmuş olup, hastaların duygularını düzenleme becerilerini geliştirmeyi ve davranış değişiklikleri yaratmayı amaçlar (Linehan, 1993, 19). Bu terapide farkındalık becerileri, hastaların zorlayıcı duygular ve korku tepkilerinden kaçınmayı bırakıp, kendilerini kabul etmelerini sağlamaya yönelik maruz bırakma stratejisi olarak öğretilir. Farkındalığı geliştirmek için ise düşünce, duygu ve hisleri gökyüzünden geçen bulutlar gibi görselleştirme, nefesi izleyerek sayma ya da ayak sesleriyle nefesi koordine etme teknikleri kullanılır. DBT, özellikle kendine zarar verme geçmişi olan bireylerde bu davranışların sıklığını ve şiddetini azaltmada etkili bulunmuştur (Koons vd., 2001; Linehan vd., 2006). Ayrıca, hastanede yatış gün sayısını azaltmada ve borderline kişilik bozukluğu ile madde kullanımı bozukluğu olan bireylerde madde kullanımını düşürmede başarılı olduğu tespit edilmiştir (Linehan vd., 2002). Takip çalışmaları, DBT'nin etkilerinin bir yıla kadar sürdüğünü göstermektedir. Bu terapi, intihar davranışlarının azalması, sosyal uyumun artması ve kriz hizmetlerinin kullanımının azalması gibi sonuçlar vermiştir. Aynı zamanda yeme bozukluğu, bulimia (Safer vd., 2001) ve yaşlılarda kronik depresyon tedavisinde de etkili olduğu bulunmuştur (Lynch vd., 2003).

Farkındalık üzerine yapılan deneysel çalışmalar, farkındalığın işlevleri ve olumlu psikolojik etkileri hakkında önemli bulgular sağlamıştır. Bu araştırmalar, kısa süreli farkındalık eğitimlerinin bile tutarlı sonuçlar verdiğini göstermektedir. Ayrıca, farkındalık konusunda önceden geniş bir eğitim almadan bile bazı acil faydaların deneyimlenebileceği bulunmuştur (Keng vd., 2011, 1048). Özellikle farkındalık eğitimlerinin maneviyat duygusu, dindarlık öz şefkat ve olumlu zihinsel durumlarda artış sağladığı tespit edilmiştir (Carmody vd., 2008). Ayrıca, travma sonrası kaçınma semptomları, algılanan stres, ruminasyon, sürekli kaygı ve genel psikolojik sıkıntı gibi olumsuz durumlarda da azalma sağladığı görülmüştür (Carmody vd., 2008, 392).

2. Ruminasyon

Ruminatif düşüncenin içeriğine dair farklı modeller, ruminasyonun işleyişine ve etkilerine ilişkin farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Bazı modeller, ruminasyonun olumsuz duygulara ve bu duyguları tetikleyen koşullara odaklandığını savunmaktadır. Diğer modeller ise ruminasyonun üzücü bir olaydan sonra, kişinin mevcut durumu ile arzuladığı durum arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını öne sürer (Smith - Alloy, 2009, 123). Zaman açısından bakıldığında da ruminasyonun farklı odak noktaları olduğu görülmektedir. Bazı teoriler, ruminasyonun geçmiş, şimdi ve gelecek arasında gidip geldiğini belirtirken, bazıları sadece geçmişe veya şimdije odaklandığını ileri sürmektedir. Endişe ile karşılaştırıldığında, ruminasyonun daha çok geçmişle ilgili düşünceler içerdiği ifade edilmektedir (Watkins - Moulds, 2005, 322). Ayrıca, bir çalışma,

ruminasyon süresince zaman yöneliminin değiştiğini, bireylerin önce geçmişe odaklandığını, sonra şimdiki zaman ve gelecekle ilgili düşüncelerinin arttığını göstermiştir (McLaughlin vd., 2007, 28).

Ruminasyon, bazı teorilere göre yanlış yönlendirilmiş bir duygu düzenleme stratejisi olarak kabul edilir. Bu yaklaşıma göre bireyler, sorunları çözme, hedeflerine ulaşma veya stresli olaylarla başa çıkma amacıyla ruminasyona başvururlar. Ancak, başa çıkma stratejisi olarak ruminasyon, kaçınmacı bir yöntem olarak tanımlanır ve bazen kaçınılan düşüncelerin daha da artmasına yol açabilir (Hayes - Feldman, 2004, 258). Yüksek ruminasyon düzeyine sahip bireyler genellikle olumsuz duygulardan kaçınmaya çalışsalar da bu süreç olumsuz ruh hallerini daha da kötüleştirebilir. Bu nedenle, ruminasyon problem çözme yeteneği ve motivasyonla karmaşık bir ilişki içerisindedir. Duygusal kaçınma stratejisi olarak ruminasyon, alkol kullanımında artışa neden olabilir. Buna karşılık, duyguların doğrudan deneyimlenmesi ve olayların neden-sonuç ilişkisi üzerinde düşünme, daha olumlu sonuçlar verir. Ayrıca, duygu durum bozukluğu olan bireylerde ruminasyonu azaltan farkındalık eğitiminin etkili olduğu bulunmuştur (Smith - Alloy, 2009, 122).

2.1. Ruminasyonun Etkileri

Nolen-Hoeksema'nın geliştirdiği Tepki Biçimleri Teorisi (The Response Styles Theory – RST), ruminasyonu depresyona bilişsel yatkınlık ve kırılganlık oluşturan önemli bir faktör olarak kabul etmiştir (Nolen-Hoeksema, 2003, 107). Bu teori, ruminasyon kavramını merkeze alarak, depresyona verilen edilgen bir tepki olarak tanımlar ve bu düşünce tarzının bireyler arasında farklılık gösterse de bireysel anlamda genellikle istikrarlı ve değişmez bir yapıya sahip olduğunu öne sürer (Nolen-Hoeksema - Davis, 1999, 811). RST, ruminasyonun üzüntü veya depresyona eşlik eden tekrarlayıcı bir düşünce biçimi olduğunu vurgular. Teori, ruminasyonun olumsuz düşünceleri artırarak bireylerin problem çözme yeteneklerini zayıflattığını, etkili başa çıkma stratejilerini engellediğini ve sosyal destek ağını zayıflatarak depresyonu sürdürdüğünü belirtir. Ayrıca, RST bu kavramı ölçmek amacıyla ilk kez bir ölçek geliştirmiş ve böylece gelecekteki araştırmaların bu konuda ilerlemesine öncülük etmiştir (Nolen-Hoeksema vd., 2008, 401).

RST, depresyon sonucunda gelişen ruminasyon tepkisinin bireyin kalıcı huzursuzluk ve memnuniyetsizlik (disfori) yaşamasına yol açtığını belirtmektedir. Ruminasyon, depresyonun belirtilerinin şiddetini ve süresini artırarak kronikleşmesine neden olmaktadır (Nolen-Hoeksema - Morrow, 1993, 563). Bu teori, depresyonun şiddetini uzatmasını dört mekanizma ile açıklar: İlk olarak, ruminasyon olumsuz düşüncelerin gelişmesine yol açarak bireyin mevcut durumlarını olumsuz bir şekilde değerlendirmesine neden olur. İkinci olarak, bu durum bireylerin sorunlarla baş etme yeteneklerini azaltır; disforik bireyler sorunları çözülemez olarak görmeye eğilimli hale gelir ve etkili çözüm becerileri azalır (Papageorgiou - Wells, 2003, 8). Üçüncü olarak, ruminasyon depresyonla ilişkili disforik durumu artırarak bireylerin sosyal ve davranışsal aktivitelerini kısıtlar, bu da dikkat dağıtıcı aktivitelere katılımı azaltır (Benight - Bandura, 2004, 1135). Son olarak, ruminatif bireyler bireylerarası ilişkilerde güçlendirici tutumlar geliştirmekte zorlanır; affetme ve bağışlama eğilimleri azalarak öz alma eğilimleri artar (McCullough vd., 1998, 1592). Bu nedenle, ruminatif düşüncelere sahip bireylerin başkalarına iyilik yapma, sorumluluk hissi, muhtaçlık gibi sosyal uyum

gerektiren durumlarda yetersiz kaldıkları gözlemlenmektedir (Nolen-Hoeksema - Jackson, 2001, 42).

RST her ne kadar ruminasyon ile depresyon arasındaki ilişkiye odaklansa da, ruminasyonun farklı psikopatoloji türlerini öngörme potansiyeli de bulunmaktadır. Abramson ve arkadaşları, ruminatif düşüncelerle başa çıkmaya çalışan bireylerin, bu düşünceleri geçici olarak bastırmak amacıyla tıknırcasına yeme ve içme gibi kaçış davranışlarına yöneldiğini belirlemiştir (Abramson vd., 2006, 332). Yetişkinler üzerinde yapılan bir araştırmada, ruminasyonun zamanla alkol bağımlılığı belirtilerini artırdığı gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, ruminasyon puanları yüksek olan ergen kızlarda depresyonun yanı sıra alkol kullanımında artış belirtileri de tespit edilmiştir. Ayrıca, ruminatif eğilim gösteren kızların bulimia nevroza semptomları ve özellikle tıknırcasına yeme bozukluğu olasılıklarının yüksek olduğu bulunmuştur (Nolen-Hoeksema - Harrell, 2002, 395). Hilt ve arkadaşlarının ergen kızlarla gerçekleştirdiği kesitsel bir çalışmada ise intihar amaçlı olmayan kendine zarar verme davranışları ile ruminasyon arasında önemli bir ilişki saptanmıştır (Hilt vd., 2008, 68).

Depresyon ve anksiyete arasındaki güçlü ilişki göz önüne alındığında, ruminasyonun yalnızca depresyonu değil, aynı zamanda anksiyete bozukluklarını da artıran bir risk faktörü olabileceği düşünülmektedir. Yapılan boylamsal çalışmalar, zihinsel geviş getirme eğiliminde olan bireylerin genel anksiyete düzeyleri ile travma sonrası stres semptomlarının yüksek olduğu ortaya konmuştur (Lyubomirsky - Nolen-Hoeksema, 1993, 1049). Ruminasyon, patolojik durumlarla ilişkili olmasının yanı sıra farklı işlevler de taşımaktadır. Ruminasyon yapan bireyler, sorunlarını çözmeye çalıştıklarını iddia etseler de, zihinsel geviş getirme, bireylerin çözümlerini uygulamalarının önünde engeller oluşturmakta, üretilen çözümlerin hayata geçirilmesine karşı isteksizlik yaratmakta ve bireylerin gerçek hayattaki sorunlarla yüzleşmek yerine onlardan kaçma eğilimlerini artırmaktadır (Ward vd., 2003, 103).

Ruminatif Tepki Skalası ile yapılan araştırmalarda, ruminasyon skorları yüksek olan bireylerin olumsuz duygularla başa çıkmak için daha fazla alkol tükettikleri ve bu nedenle işten kovulma, akşamdan kalma ve alkollü araç kullanmaktan tutuklanma gibi sosyal sorunlarla sık sık karşılaştıkları tespit edilmiştir (Nolen-Hoeksema, 2003, 110). Ruminasyon yapan bireylerin, önemli durumların kontrol edilebilir olup olmadığı konusunda belirsizlik yaşadığı gözlenmiştir. Araştırmalar, çevresini kontrol etme konusundaki belirsizliğin kaygının temel nedeni olduğunu göstermektedir. Ruminasyon, bireylerin kendileri ve geleceği hakkında olumsuz değerlendirmeler yapmalarına yol açmakta ve bu da depresif durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Lyubomirsky vd., 1999, 1048). Bireylerin ruminasyonu seçmesi, bunun işlevselliği ile ilgili bir inançla da bağlantılıdır. Çünkü bireyler, depresyonlarıyla ilgili çözüm bulmak ya da geçmişteki hatalarını önlemek için ruminasyon yapmaları gerektiğine inanabilirler (Nolen-Hoeksema, 2003, 110). Ruminasyon yapan disforik kişiler, sorunlarına zayıf çözümler ürettiklerini belirtirken, aynı zamanda bu süreçte kendileri ve sorunları hakkında içgörü kazandıklarını ifade etmektedirler (Lyubomirsky - Nolen-Hoeksema, 1993, 346). Ancak, bu içgörü hissi ve ruminasyon yapanların düşündüğü sorunların zorluğu, geviş getirme eylemi başladıktan sonra bunu sona erdirmekte zorlanmalarına neden olabilir (Nolen-Hoeksema, 2003, 111).

Yapılan araştırmalar, ruminasyon yapan bireylerin yaşamlarında daha fazla kronik sorun bildirdiğini ortaya koymaktadır. Toplumda rastgele seçilen yetişkinlerle gerçekleştirilen bir çalışmada, duşuk gelir, tatmin edici olmayan evlilikler ve iş koşulları gibi kronik stres faktörleriyle karşılaşan bireylerin ruminasyon yapma olasılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Nolen-Hoeksema - Davis, 1999, 812). Benzer Şekilde, yas süreçleri üzerine yapılan araştırmalar, sevdikleri kişiinin kaybı veya kronik hastalık gibi stresli durumlarla karşılaşan bireylerin geviş getirme olasılıklarının arttığını göstermektedir. Kronik stresle karşılaşan bireyler, yaşamlarının neden istedikleri gibi gitmediği ve sürekli hayal kırıklıkları yaşadıkları konusunda derin düşüncelere dalmakta, bu da ruminasyonların oluşumuna yol açmaktadır (Nolen-Hoeksema, 2003, 111). Ayrıca, bireylerin kişilik özelliklerinin ruminasyon eğilimi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ruminasyon, özellikle nevroitik kişilik özellikleri ile önemli ölçüde ilişkilidir. Ktmsерlik ve çaresizlik duygularının ruminasyon ile birleşmesi ise depresyonun gelişiminde önemli bir etki oluşurmaktadır (Nolen-Hoeksema vd., 1994, 93).

Nolen-Hoeksema ve arkadaşları, ruminasyon eğiliminde dört önemli faktörün etkili olduğunu belirtmektedir (Nolen-Hoeksema vd., 1994). İlk olarak, kadınların ruminasyona erkeklerden daha yatkın olduğu ifade edilmektedir. Araştırmalar, kadınların özgün ruh hallerine odaklanma olasılığının erkeklerden önemli ölçüde fazla olduğunu göstermektedir. Özellikle z bildirim araştırmalarında, kadınların erkeklere göre daha fazla geviş getirme tepkileri geliştirdikleri gözlemlenmiştir (Butler - Nolen-Hoeksema, 1994, 335). Kadınlardaki yüksek ruminasyon oranının nedenleri arasında dşuk gelir ve tatmin edici olmayan evlilikler gibi stres faktörleri yer almaktadır. Ayrıca, kadınların cinsel istismar gibi travmatik olaylara maruz kalma oranları erkeklere göre daha yüksektir. Özellikle ocuk yaşta istismara uğrayan kadınların, depresyon düzeyleri kontrol edilebile yetişkinlik dönemlerinde ruminasyon gösterme olasılıkları yüksektir. Kadınların ilişkilerde kendilerini sorumlu hissetmeleri, her detaya dikkat etmeleri, sorunlara karşı tetikte olmaları ve başkalarını mutlu etme düşüncelerinin ruminasyona yol açan diğer faktörler olduğu belirtilmektedir (Nolen-Hoeksema, 2003, 112). İkinci olarak, yaşlı bireylerin sevdiklerinin ölümüne ek olarak yaşadıkları iş kaybı, evlilik sorunları veya sağlık sorunları gibi stres faktörleri ruminatif tepkileri artırmaktadır. nc olarak, yüksek kaliteli sosyal desteğin olmaması, bireylerin geviş getirme eğilimlerini etkilemektedir. Sosyal olarak yalıtılmış yaşlı bireylerin ruminasyon için daha fazla fırsata sahip oldukları görülmektedir. Arkadaş ve aile desteği bulunsa bile bu desteğin yetersiz olması, yaşlı bireylerin ruminasyon yapma olasılığını artırmaktadır. Son olarak, kayıpların hemen ardından büyük depresif semptomların yaşanması durumunda ruminasyon riski daha yüksektir. Depresyon durumu, bireyin depresyon belirtileri üzerinde sürekli düşünmesine neden olmakta ve geviş getirici tepkilerden kaçınmayı zorlaştırmaktadır (Nolen-Hoeksema vd., 1994, 95).

2.2. Ruminasyon ve Diğer Bilişsel Yapılar Arasındaki İlişkiler

Ruminasyonun diğer bilişsel yapılarla benzerlikleri ve farklılıkları bulunmaktadır. Ruminasyon, endişe ile bazı ortak yönler taşısa da belirgin farklılıklar da mevcuttur. Ruminasyon, özellikle kayıplar ve başarısızlıklar hakkında geçmişte daha fazla düşünmeyi ifade ederken, endişe gelecekteki olası tehditlere odaklanma eğilimindedir (Wells - Matthews, 2014, 68). Ruminasyon, endişeye kıyasla daha az sözel içeriğe sahiptir ve harekete geçme dürtüsü ile problem zme konusunda daha dşuk gayret ve güvenle ilişkilidir. Ayrıca, ruminasyon ve endişe zaman yönelimleri açısından da farklılık

göstermektedir. Endişe, geleceğe yönelik bir düşünce biçimidir ve henüz gerçekleşmemiş ancak potansiyel tehditlere odaklanır. Örneğin, insanlar sosyal ortamlarda geçmişte yaptıkları bir gaf hakkında endişelendiklerinde bile, genellikle bu olayın gelecekteki olası etkileri üzerine düşünürler. Bu bağlamda, ruminasyon ve endişe, zihinsel süreçlerde farklı yönelimler ve içerikler barındırmaktadır (Papageorgiou - Wells, 1999, 158). Ruminasyon ve endişe, kendine odaklı ve aşırı genel düşünme biçimleri olarak benzerlik gösterir (Watkins vd., 2000, 915). Her iki süreç de bilişsel esneklik eksikliği ve olumsuz uyarılardan dikkati uzaklaştırma güçlüğü ile ilişkilidir. Bu durumlar, performans düşüklüğü, konsantrasyon ve dikkat sorunları, ayrıca problem çözme yetersizlikleri gibi ortak sonuçlara yol açabilir. Ruminasyon ve endişe, depresyon ve anksiyete ile bağlantılıdır ve bu psikopatolojilerin şiddetini artırma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, bu iki bilişsel yapı arasındaki etkileşim ve etkileri ruh sağlığı alanında dikkate alınmalıdır (Schwartz - Koenig, 1996, 18).

Ruminatif düşüncenin içeriği, bilişsel kuramcılar tarafından otomatik düşünceler, şemalar ve olumsuz bilişsel stiller gibi olumsuz unsurlar bağlamında kapsamlı bir şekilde incelenmiştir (Burns, 2012, 52). Ancak ruminasyon, belirli düşüncelerin içeriğinden ziyade bireyin duyguları ve sorunları üzerine ısrarlı bir düşünme süreci olduğundan, dikkatin bireyin sorunlarının belirtilerine yöneltilmesini ve bu belirtilerin nedenleri ile sonuçlarının analiz edilmesini içerir. Ruminasyon, otomatik düşüncelerden ayrı bir mekanizma olmasına rağmen, olumsuz çıkarımsal stiller, işlevsiz tutumlar, umutsuzluk, kötümserlik, düşük yeterlilik algısı, sosyal bağımlılık ve nevroitiklik gibi çeşitli uyumsuz bilişsel stillerle ilişkilidir (Ciesla - Roberts, 2002, 443). Ayrıca, ruminasyon, bireyin ruh halinden bağımsız olarak kendine odaklanma ve öz-analiz yapma eğilimi ile öz-bilinçten ayrılmaktadır. Ruminasyon, depresyonun anlamlı bir yordayıcısı olarak kabul edilirken, öz-bilinç depresyon üzerinde benzer bir etkiye sahip değildir (Nolen-Hoeksema - Morrow, 1993, 565).

3. Tefekkür ile Ruminasyon Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Tefekkür, dinî, felsefi ve psikolojik boyutları olan bir kavram olarak İslam literatüründe genellikle psikolojik bir konu bağlamında ele alınmış, ancak psikolojik ve psikiyatrik yönleri üzerinde yeterince durulmamıştır (Bedri, 2018, 28). İslami perspektiften incelenen tefekkür, aslında önemli psikolojik süreçlerle de ilişkilidir. Özellikle tefekkürün bilişsel bir çıktısı olarak kabul edilen farkındalık, modern psikoterapilerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Psikoterapi literatüründe ruminasyon, psikolojik sağlık üzerinde çeşitli olumsuz etkilere sahiptir. Tefekkür ve ruminasyon, insan zihninin iki farklı işleyiş biçimini temsil eder ve tefekkür, ruminasyonun zararlı etkilerine karşı bir panzehir potansiyeli olabilmektedir.

Tefekkür ve ruminasyon, iki farklı zihinsel süreç olarak belirgin ayrılıklar gösterir. Tefekkür, bilinçli ve amaçlı bir düşünme sürecidir. Genellikle bir sorunu çözmeye, bir konuyu anlamaya veya bir durumu değerlendirmeye yöneliktir. Bu süreç, pozitif ve yapıcı düşünceler içerir ve bireyin özgün çözümler üretmesine katkı sağlar. Tefekkür, farkındalığı artırarak bireyin psikolojik refahını yükseltir ve stresin azalmasına, mutluluğun artmasına yardımcı olur (Deniz, Erus, & Büyükbeci, 2017, s. 23). Ayrıca, geçmiş hataları değerlendirme ve tekrar etmenin önüne geçme imkânı sunar. Ruminasyon ise daha çok olumsuz ve tekrarlayıcı düşüncelerle karakterizedir. Bu süreçte birey, genellikle geçmişteki hatalar veya olumsuz deneyimler üzerine yoğunlaşır. Sonuç

olarak, bireyin duygusal durumu kötülebilir ve bu, stres, anksiyete ve depresyon gibi duygusal sorunlara yol açabilir. Ruminasyon, kişinin kendisini daha fazla sıkıntı ve ruhsal zorlanmalarla karşı karşıya bırakma riskini artırır (Nolen-Hoeksema vd., 2008, 412).

Tefekkür, belirli bir amaç doğrultusunda gerçekleşen ve genellikle sınırlı bir süre içinde tamamlanan bilinçli bir düşünme sürecidir. Sorunlar çözüldüğünde veya bir konu anlaşıldığında, tefekkür sona erer. Bu süreç, bireyin gelişimini destekler ve olumlu duygusal sonuçlar sağlar. Ruminasyon ise genellikle sonuca ulaşamayan, sürekli olarak aynı negatif düşüncelerin tekrarlandığı bir süreçtir. Bu düşünceler uzun süre zihinde döner ve bireyde duygusal sıkıntılara neden olur. Ruminasyon, stres, anksiyete ve depresyon gibi zihinsel sağlık sorunlarını artırabilir (Butler - Nolen-Hoeksema, 1994, 338). Bu nedenle, zihinsel sağlık açısından ruminasyonu azaltmak ve tefekkürü teşvik etmek önemlidir.

Tefekkür; yapıcı düşünmeyi, açık fikirliliği ve kendini yansıtmayı teşvik ederek kişisel büyümeyi ve içgörü gelişimini kolaylaştırır. Ruminasyon ise olumsuz düşünceler üzerinde tekrarlayan bir karakterle sıkıntı ve duygusal kargaşanın artmasına sebep olur (Nolen-Hoeksema vd., 2008, 402). Tefekkür düşüncelerin çeşitli açılardan incelenmelerine olanak sağlayarak güçlenme duygusunu teşvik eder ve bireyin kendisi ve dünya hakkında anlayışlar geliştirir. Farklı ihtimallerin keşfedilmesini teşvik eder, uyum ve yaratıcılığı destekler (Deniz vd., 2017, s. 24). Ruminasyon ise bireyleri olumsuz düşünceler döngüsüne hapsederek bireyin bakış açısını daraltır ve çözüm bulma becerilerini sınırlar. Ruminasyon insanların hayatlarındaki sorunların farkında olmalarını sağlayabilir; fakat bu sorunlara yönelik çözümler üretebilmelerine ve hayatlarını değiştirecek girişimlerde bulunmalarına yönelik umutsuz ve karamsar bir tutum geliştirir. Bu sebeple de zihinsel geniş getirenler pasiflik ve umutsuzluk döngülerine takılıp kalmakta bazen de 'bir şeyler yapmak' için dürtüsel veya akılsızca girişimlerde bulunabilmektedir. Bu durumda, ruminasyonun depresyonun kronikleşmesine ve diğer durumlarla ilişkili olabileceği düşünülebilir. Örneğin, anksiyete ve alkol bağımlılığı gibi ek psikolojik sorunlarla da bağlantılı olabilir (Ciesla - Roberts, 2002, 442).

Ruminasyon eğilimli bireyleri olumsuz düşüncelerin etkisinden kurtarmak ve daha yapıcı düşüncelerini teşvik etmek için tefekkür becerilerini bir reçete olarak sunmak önemli olabilir. Bilişsel davranışçı terapiler ve tefekkürün bir türevi olan farkındalık temelli teknikler ruminasyonu gidermek ve tefekkürü geliştirmek için kullanılabilir. Tefekkür bireylerin olumsuz düşünce kalıplarına meydan okumalarına, bilişsel çarpıtmaları belirlemelerine ve daha dengeli ve gerçekçi düşünce geliştirmelerine yardımcı olabilir. Tefekkür kişinin düşünceleri ve duyguları hakkında farkındalığının artmasını sağlayarak bireylerin bunları yargulamadan gözlemlemesine ve daha şefkatli ve kabulleni bir zihniyet geliştirmesine olanak tanır (Creswell vd., 2007, 562).

Sonuç

Çalışmada zihinsel süreçler olarak tefekkür ve ruminasyon arasındaki farkları ve bu iki kavramın bireylerin bilişsel ve duygusal deneyimleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma üç ana başlık altında yapılandırılmıştır. İlk olarak, tefekkür kavramının derinlemesine analizi yapılmış ve tefekkürün bilişsel ve duygusal deneyimler üzerindeki

etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda, tefekkürün bilişsel çıktısı olan farkındalık kavramının psikolojik sağlık üzerindeki etkileri ve farkındalık temelli terapi yaklaşımları ele alınmıştır. İkinci bölümde, ruminasyon kavramı ve ruminasyonun psikolojik sağlık üzerindeki olumsuz etkileri ile ruminasyonun endişe ve öz-düşünüm ilişkileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, tefekkür ve ruminasyonun benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Literatür taraması sonucunda, tefekkürün bireylerin içsel farkındalığını artırarak daha derin düşüncelerine, duygusal dengelerini korumalarına ve stresle başa çıkma yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olduğu görülmüştür. Ruminasyon, bireylerin zihinsel sağlığını olumsuz etkileyerek depresyon ve anksiyete gibi psikolojik sorunlara yol açmakta, ayrıca bireylerin geçmişte yaşanan olumsuz olaylara veya gelecekte olabilecek kötü senaryolara odaklanmalarına sebep olarak mevcut anı yaşamalarını engellemektedir. Terapötik uygulamalar açısından tefekkürün farkındalık temelli terapilerde kullanılması, ruminasyonun olumsuz etkilerini azaltmada etkili olabileceği sonucuna varılmıştır. Bu süreç, bireylerin duygusal farkındalıklarını artırarak daha sağlıklı düşünme ve duygu düzenleme stratejileri geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Farkındalık temelli terapiler aynı zamanda tefekkür sürecini geliştirerek bireylerin ruminasyonu tanınmasına ve bu döngüden çıkmasına da yardımcı olur. Bireylerin geçmişteki olumsuz deneyimlere takılıp kalmaları olarak tanımlanan ruminasyon, farkındalık sayesinde yönetilebilir hale gelebilir. Farkındalık, bireylerin olumsuz düşüncelerinin farkına varmalarını sağlayarak, bu düşüncelerden uzaklaşmalarına yardımcı olur. Farkındalık temelli terapiler, bireylerin düşüncelerini yargılamadan gözlemlmelerine olanak tanıyarak, düşünce süreçlerini yeniden yapılandırmalarına yardımcı olur. Bu yaklaşımlar, ruminasyonun olumsuz etkilerini azaltırken, tefekkür yoluyla daha derin ve anlamlı bir düşünsel süreç geliştirmeyi teşvik eder. Terapilerde uygulanan çeşitli teknikler, bireylerin dikkatlerini şimdiki ana odaklamalarını sağlar, bu da ruminasyon döngüsünden çıkmalarına yardımcı olur.

Araştırma, tefekkür ve ruminasyon kavramlarının daha iyi anlaşılmasına ve terapi süreçlerindeki rollerinin incelenmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Tefekkür ve ruminasyonun bilişsel ve duygusal süreçler üzerindeki etkilerinin daha iyi anlaşılması, bu kavramların sağlıklı bir yaşam sürdürmeye olan katkılarını optimize etmek açısından önem taşımaktadır. Nihai olarak, tefekkürün bireylerin psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkileri söz konusuysen, ruminasyonun genellikle olumsuz sonuçlara yol açtığı ortaya konmuştur. Bu bulgular, tefekkür ve ruminasyonun daha derinlemesine araştırılması gerektiğini ve tefekkürün terapi süreçlerinde potansiyel kullanımının desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı - İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Abramson, Lyn Y. vd. "Cognitive Vulnerability to Bulimia". *Cognitive Vulnerability to Emotional Disorders*. ed. L. B. Alloy - J. H. Riskind. 329-364. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2006.

Astin, John A. "Stress Reduction Through Mindfulness Meditation: Effects on Psychological Symptomatology, Sense of Control, and Spiritual Experiences". *Psychotherapy and Psychosomatics* 66/2 (1997), 97-106.

Baer, Ruth A. "Mindfulness Training as a Clinical Intervention: A Conceptual and Empirical Review". *Clinical Psychology: Science and Practice* 10/2 (2003), 125-143.

Barnhofer, Thorsten vd. "Mindfulness-Based Cognitive Therapy as a Treatment for Chronic Depression: A Preliminary Study". *Behaviour Research and Therapy* 47/5 (2009), 366-373.

Bedri, Malik. *Contemplation An Islamic Psychospiritual Study*. Herndon: International Institute of Islamic Thought, 2018.

Benight, Charles C. - Bandura, Albert. "Social Cognitive Theory of Posttraumatic Recovery: The Role of Perceived Self-Efficacy". *Behaviour research and therapy* 42/10 (2004), 1129-1148.

Bishop, Scott R. vd. "Mindfulness: A Proposed Operational Definition." *Clinical Psychology: Science and Practice* 11/3 (2004), 230-241.

Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atlas Kitap, 2018.

Bränström, Richard vd. "Self-Report Mindfulness as a Mediator of Psychological Well-Being in a Stress Reduction Intervention for Cancer Patients—a Randomized Study". *Annals of behavioral medicine* 39/2 (2010), 151-161.

Bugay, Aslı - Erdur-Baker, Özgür. "Ruminasyon Düzeyinin Toplumsal Cinsiyet ve Yaşa Göre İncelenmesi Age and Gender Differences in Rumination". *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4/36 (2011), 191-201.

Burns, David. *İyi Hissetmek*. çev. Esra Tuncer. İstanbul: Psikonet Yayınları, 2012.

Butler, Lisa D. - Nolen-Hoeksema, Susan. "Gender Differences in Responses to Depressed Mood in a College Sample". *Sex Roles* 30/5 (1994), 331-346.

Caprara, Gian - Cervone, Daniel. "A Conception of Personality for a Psychology of Human Strengths: Personality as an Agentic, Self-Regulating System." *A Psychology of Human Strengths: Fundamental Questions and Future Directions for a Positive Psychology*. ed. Lisa G. Aspinwall - Ursula M. Staudinger. 61-74. Washington, D.C: American Psychological Association (APA), 2003.

Cardaciotto, Leeann vd. "The Assessment of Present-Moment Awareness and Acceptance: The Philadelphia Mindfulness Scale". *Assessment* 15/2 (2008), 204-223.

Carmody, James vd. "Mindfulness, Spirituality, and Health-Related Symptoms". *Journal of Psychosomatic Research* 64/4 (Nisan 2008), 393-403.

Carr, Deborah - Sharp, Shane. "Do Afterlife Beliefs Affect Psychological Adjustment to Late-Life Spousal Loss?" *The Journals of Gerontology: Series B* 69B/1 (01 Ocak 2014), 103-112.

Ciesla, Jeffrey A. - Roberts, John E. "Self-Directed Thought and Response to Treatment for Depression: A Preliminary Investigation". *Journal of Cognitive Psychotherapy* 16/4 (2002), 435-453.

Creswell, J. David vd. "Neural Correlates of Dispositional Mindfulness During Affect Labeling". *Psychosomatic medicine* 69/6 (2007), 560-565.

Çatak, Pelin Devrim - Ögel, Kültegin. "Farkındalık Temelli Terapiler ve Terapötik Süreçler". *Klinik Psikiyatri* 13 (2010), 85-91.

Deniz, Mehmet Engin vd. "Bilinçli Farkındalık ile Psikolojik İyi Oluş İlişkisinde Duygusal Zekanın Aracılık Rolü" 7/47 (2017), 17-31.

Efendi, Mütercim Ahmed Âsım. *Muhtasar El Kamûsu'l Muhit Tercümesi*. ed. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

El-İsfahani, Ragıb. *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.

Erbaş, Muammer. "Kur'ân Ve Sünnet Işığında Dini Tefekküre DaİR Bazı Kavramların Tahlili". *Diyanet İlmî Dergi* 54/4 (2018), 13-40.

Frewen, Paul A. vd. "Letting Go: Mindfulness and Negative Automatic Thinking". *Cognitive Therapy and Research* 32/6 (01 Aralık 2008), 758-774.

Godfrin, K. A. - Heeringen, C. "The Effects of Mindfulness-Based Cognitive Therapy on Recurrence of Depressive Episodes, Mental Health and Quality of Life: A Randomized Controlled Study". *Behaviour Research and Therapy* 48/8 (2010), 738-746.

Grossman, Paul vd. "Ms Quality of Life, Depression, and Fatigue Improve After Mindfulness Training: A Randomized Trial". *Neurology* 75/13 (2010), 1141-1149.

Hanh, Thich Nhat. *The Miracle of Mindfulness*. Boston: Beacon Press, 1999.

Hayes, Adele M. - Feldman, Greg. "Clarifying the Construct of Mindfulness in the Context of Emotion Regulation and the Process of Change in Therapy". *Clinical Psychology: Science and Practice* 11/3 (2004), 255-262.

Hilt, Lori M. vd. "Nonsuicidal Self-Injury in Young Adolescent Girls: Moderators of the Distress-Function Relationship". *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 76/1 (2008), 63-71.

Hodgins, Holley S. - Adair, Kathryn C. "Attentional Processes and Meditation". *Consciousness and cognition* 19/4 (2010), 872-878.

Ingram, I. M. "Obsessional İllness in Mental Hospital Patients". *Journal of Mental Science* 107/448 (1961), 382-402.

Jain, Shamini vd. "A Randomized Controlled Trial of Mindfulness Meditation Versus Relaxation Training: Effects on Distress, Positive States of Mind, Rumination, and Distraction". *Annals of behavioral medicine* 33 (2007), 11-21.

- Jung, Carl Gustav. *Analitik Psikoloji Sözlüğü*. İstanbul: Pinhan, 2016.
- Kabat-Zinn, Jon. "An Outpatient Program in Behavioral Medicine for Chronic Pain Patients Based on the Practice of Mindfulness Meditation: Theoretical Considerations and Preliminary Results". *General hospital psychiatry* 4/1 (1982), 33-47.
- Kabat-Zinn, Jon. "Mindfulness-Based Interventions in Context: Past, Present, and Future."
- Karaca, Faruk. "Günümüzde Dinî Tefekkürün Yüzleştiği Temel Problemler". *Diyanet İlmî Dergi* 54/4 (2018), 107-116.
- Karacaoğlan, Burak - Şahin, Nesrin Hisli. "Bilgece Farkındalık Ve Duygu Düzenleme Becerisinin İş Tatminine Etkisi". *İşletme Araştırmaları Dergisi* 8/4 (2016), 421-444.
- Karatepe, Hasan Turan. *Ruminatif Düşünme Biçimi Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması, Geçerlik Ve Güvenirlilik Çalışması (Psikiyatri Uzmanlık Tezi)*. İstanbul: Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı Ve Sinir Hastalıkları Eğitim Ve Araştırma Hastanesi, 2010.
- Keklik, Nihat. *Türk-İslam Felsefesi Açısından Felfenin Temel İlkeleri*. Ankara: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996.
- Keng, Shian-Ling vd. "Effects of Mindfulness on Psychological Health: A Review of Empirical Studies". *Clinical Psychology Review* 31/6 (2011), 1041-1056.
- Kılıç, Sadık. "Kur'an'da Tefekkürün Semantik Evreni". *Diyanet İlmî Dergi* 54/4 (2018), 41-86.
- Koons, Cedar R. vd. "Efficacy of Dialectical Behavior Therapy in Women Veterans with Borderline Personality Disorder". *Behavior Therapy* 32/2 (2001), 371-390.
- Koszycki, Diana vd. "Randomized Trial of a Meditation-Based Stress Reduction Program and Cognitive Behavior Therapy in Generalized Social Anxiety Disorder". *Behaviour Research and Therapy* 45/10 (2007), 2518-2526.
- Kutluer, İlhan. "Düşünme". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/53-57. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Linehan, Marsha. *Cognitive-Behavioral Treatment of Borderline Personality Disorder*. New York: The Guilford Press, 1. Basım, 1993.
- Linehan, Marsha vd. "Dialectical Behavior Therapy Versus Comprehensive Validation Therapy Plus 12-Step for the Treatment of Opioid Dependent Women Meeting Criteria for Borderline Personality Disorder". *Drug and Alcohol Dependence* 67/1 (01 Haziran 2002), 13-26.
- Linehan, Marsha vd. "Two-Year Randomized Controlled Trial and Follow-up of Dialectical Behavior Therapy Vs Therapy by Experts for Suicidal Behaviors and Borderline Personality Disorder". *Archives of General Psychiatry* 63/7 (Temmuz 2006), 757-766.
- Lipman, Matthew. *Thinking in Education*. New York: Cambridge University Press, 2. Basım, 2003.

Lykins, Emily LB - Baer, Ruth A. "Psychological Functioning in a Sample of Long-Term Practitioners of Mindfulness Meditation". *Journal of cognitive Psychotherapy* 23/3 (2009), 226-241.

Lynch, Thomas R. vd. "Dialectical Behavior Therapy for Depressed Older Adults: A Randomized Pilot Study". *The American Journal of Geriatric Psychiatry* 11/1 (2003), 33-45.

Lyubomirsky, Sonja vd. "Why Ruminators Are Poor Problem Solvers: Clues from the Phenomenology of Dysphoric Rumination." *Journal of personality and social psychology* 77/5 (1999), 1041-1060.

Lyubomirsky, Sonja - Nolen-Hoeksema, Susan. "Self-Perpetuating Properties of Dysphoric Rumination." *Journal of personality and social psychology* 65/2 (1993), 339.

Martin, Leonard L. - Tesser, Abraham. "Some Ruminative Thoughts". *Advances in Social Cognition*. ed. Robert S. Wyer. Psychology Press, 1. Basım, 1996.

McCullough, Michael E. vd. "Interpersonal Forgiving in Close Relationships: Ii. Theoretical Elaboration and Measurement." *Journal of personality and social psychology* 75/6 (1998), 1586-1603.

McLaughlin, Katie A. vd. "The Effects of Worry and Rumination on Affect States and Cognitive Activity". *Behavior Therapy* 38/1 (2007), 23-38.

Merriam, Websters. "Rumination". www.merriam-webster.com/. 16 Ağustos 2023. Erişim 27 Ağustos 2023. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/rumination>

Merriam-Webster. "Contemplation". 04 Eylül 2023. Erişim 12 Eylül 2023. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/contemplation>

Nolen-Hoeksema, S. - Davis, C. G. "'Thanks for Sharing That': Ruminators and Their Social Support Networks". *Journal of Personality and Social Psychology* 77/4 (Ekim 1999), 801-814.

Nolen-Hoeksema, Susan. "Responses to Depression and Their Effects on the Duration of Depressive Episodes." *Journal of abnormal psychology* 100/4 (1991), 569.

Nolen-Hoeksema, Susan vd. "Rethinking rumination". *Perspectives on psychological science* 3/5 (2008), 400-424.

Nolen-Hoeksema, Susan vd. "Rethinking Rumination". *Perspectives on psychological science* 3/5 (2008), 400-424.

Nolen-Hoeksema, Susan vd. "Ruminative Coping with Depressed Mood Following Loss." *Journal of personality and social psychology* 67/1 (1994), 92-104.

Nolen-Hoeksema, Susan. "The Response Styles Theory". *Depressive Rumination: Nature, Theory and Treatment*. ed. Costas Papageorgiou - Adrian Wells. West Sussex: Wiley, 1. Basım, 2003.

Nolen-Hoeksema, Susan - Harrell, Zaje A. "Rumination, Depression, and Alcohol Use: Tests of Gender Differences". *Journal of Cognitive Psychotherapy* 16/4 (2002), 391-403.

Nolen-Hoeksema, Susan - Jackson, Benita. "Mediators of the Gender Difference in Rumination". *Psychology of women quarterly* 25/1 (2001), 37-47.

Nolen-Hoeksema, Susan - Morrow, Jannay. "Effects of Rumination and Distraction on Naturally Occurring Depressed Mood". *Cognition & emotion* 7/6 (1993), 561-570.

Ortner, Catherine NM vd. "Mindfulness Meditation and Reduced Emotional Interference on a Cognitive Task". *Motivation and emotion* 31 (2007), 271-283.

Papageorgiou, Costas - Wells, Adrian. "Nature, Functions, and Beliefs about Depressive Rumination". *Depressive Rumination: Nature, Theory and Treatment*. ed. Costas Papageorgiou - Adrian Wells. 3-21. West Sussex: Wiley, 1. Basım, 2003.

Papageorgiou, Costas - Wells, Adrian. "Process and Meta-Cognitive Dimensions of Depressive and Anxious Thoughts and Relationships with Emotional Intensity". *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice* 6/2 (1999), 156-162.

Rachman, S. "Obsessional Ruminations". *Behaviour Research and Therapy* 9/3 (1971), 229-235.

Rippere, V. "'What's the Thing to Do When You're Feeling Depressed?' --A Pilot Study". *Behaviour Research and Therapy* 15/2 (1977), 185-191.

Safer, Debra L. vd. "Dialectical Behavior Therapy for Bulimia Nervosa". *American Journal of Psychiatry* 158/4 (2001), 632-634.

Schwartz, Jennifer AJ - Koenig, Linda J. "Response Styles and Negative Affect Among Adolescents". *Cognitive Therapy and Research* 20 (1996), 13-36.

Segal, Zindel V. vd. *Mindfulness-Based Cognitive Therapy for Depression*. New York London: Guilford Press, 2013.

Shapiro, Shauna L. vd. "Effects of Mindfulness-Based Stress Reduction on Medical and Premedical Students". *Journal of Behavioral Medicine* 21 (1998), 581-599.

Shapiro, Shauna L. vd. "Mindfulness-Based Stress Reduction for Health Care Professionals: Results from a Randomized Trial." *International journal of stress management* 12/2 (2005), 164.

Silver, Roxane L. vd. "Searching for Meaning in Misfortune: Making Sense of Incest". *Journal of Social Issues* 39/2 (1983), 81-101.

Smith, Jeannette M. - Alloy, Lauren B. "A Roadmap to Rumination: A Review of the Definition, Assessment, and Conceptualization of This Multifaceted Construct". *Clinical psychology review* 29/2 (2009), 116-128.

Snel, Eline. *Sitting Still Like a Frog: Mindfulness Exercises for Kids (and Their Parents)*. Shambhala, First edition., 2013.

Sözen, Kemal. "Din-Tefekkür İlişkisi". *Diyanet İlmi Dergi* 54/4 (2018), 87-106.

Uludağ, Süleyman. "Kalb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Uzun, Bilge - Kral, Tennur. "Fark Et, Anda Kal; Namıdğer Mindfulness: Farkandalık Uygulamalarının Dünü, Bugünü Ve Kültüre Duyarlılığı". *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi* 4/1 (2021), 16-27.

Ünal, Ali. *Kur'an'da Temel Kavramlar*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1986.

Ward, Andrew vd. "Can't quite commit: Rumination and uncertainty". *Personality and social psychology bulletin* 29/1 (2003), 96-107.

Watkins, E. D. vd. "Decentring and Distraction Reduce Overgeneral Autobiographical Memory in Depression". *Psychological medicine* 30/4 (2000), 911-920.

Watkins, Ed - Moulds, Michelle. "Distinct Modes of Ruminative Self-Focus: Impact of Abstract versus Concrete Rumination on Problem Solving in Depression". *Emotion (Washington, D.C.)* 5/3 (Eylül 2005), 319-328.

Wells, Adrian - Matthews, Gerald. *Attention and Emotion: A Clinical Perspective*. New York: Psychology Press, Classic Edition., 2014.

Williams, Kimberly A. vd. "Evaluation of a wellness-based mindfulness stress reduction intervention: A controlled trial". *American Journal of Health Promotion* 15/6 (2001), 422-432.

2024, 13 (5), 2237-2256 | Research Article

Effectiveness of Occupational Health and Safety Practices for Employees in Workplaces: A Meta-Analysis Study

Onur Doğan¹

Abstract

The use of new machines in production lines due to technological developments makes business ecosystems more complex every day. In parallel with the changes experienced, the diversity and impact level of risks pose serious threats to employees, businesses, and the environment. Ensuring the sustainability of production can be achieved through effective and comprehensive occupational health and safety practices. Risk assessments, checklists and emergency plans are some of these practices. This study is a study conducted to reveal the impact levels of practices aimed at improving occupational health and safety. Meta-analysis method was used in the study. The data used in the analysis were obtained by searching Web of Science, Google Scholar, YÖK (The Council of Higher Education), PubMed, EBSCOhost databases without any time limitation until 31.01.2024. As a result of the comprehensive search, it was determined that 20 studies were suitable for the analysis. These studies were then included in the analysis and synthesized by meta-analysis. As a result of this meta-analysis, it was determined that occupational health and safety practices for employees were effective (SMD: 0.924, 95% CI:-0.494-1.354, Z=4.214, p=0.000, I²= 98.670%, Q=1428.054). The analysis results revealed that the variance between the studies was statistically significant (p<0.05). Additionally, occupational health and safety practices were found to enhance employees' sense of security and productivity, reduce workplace accidents and occupational diseases, and make a significant contribution to the development of a safety culture.

Keywords: Occupational health and safety, Safety culture, Occupational health and safety practices, Meta-analysis.

Doğan, O. (2024). Effectiveness of Occupational Health and Safety Practices for Employees in Workplaces: A Meta-Analysis Study. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2237-2256. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1486030>

Date of Submission	18.05.2024
Date of Acceptance	23.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹Assistant Professor, Gümüşhane University, Vocational School, Department of Property Protection and Security, Gümüşhane, Türkiye, onur.dogan5065@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8231-9872.

2024, 13 (5), 2237-2256 | Araştırma Makalesi

İşyerlerinde Çalışanlara Yönelik İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının Etkinliği: Bir Meta Analiz Çalışması

Onur Doğan¹

Öz

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak üretim bantlarında yeni makinelerin kullanılması işletme ekosistemlerini her geçen gün daha karmaşık hale getirmektedir. Yaşanan değişime paralel olarak risklerin çeşitliliği ve etki düzeyi, çalışan, işletme ve çevre için ciddi tehlike oluşturmaktadır. Üretimin sürdürülebilirliğinin sağlanması etkin ve kapsamlı şekilde hazırlanmış iş sağlığı ve güvenliğine yönelik uygulamalar ile sağlanabilir. Risk değerlendirmeleri, kontrol listeleri ve acil durum planları bu uygulamalardan bazılarıdır. Bu çalışma, iş sağlığı ve güvenliğini geliştirmeye yönelik uygulamaların etki düzeylerini ortaya koymak amacıyla yapılmış bir çalışmadır. Çalışmada meta-analiz yöntemi kullanılmıştır. Analizde kullanılan veriler, 31.01.2024 tarihine kadar, Web of Science, Google Scholar, YÖK (Yükseköğretim Kurulu), PubMed, EBSCOhost veri tabanlarında herhangi bir süre sınırlaması yapılmaksızın tarama yapılarak elde edilmiştir. Yapılan kapsamlı tarama sonucu analiz kullanılmak üzere 20 araştırmanın uygun olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra bu çalışmalar analize dahil edilerek meta-analiz ile sentez edilmiştir. Bu meta-analiz sonucunda çalışanlara yönelik, iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının etkin olduğu tespit edilmiştir (SMD:0,924, %95 CI:-0,494-1,354, Z=4,214, p=0.000, I²= %98,670, Q=1428,054). Analiz sonuçları, çalışmalar arasındaki varyansın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur (p<0.05). Ayrıca, iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının çalışanların güvenlik hissini ve verimliliğini artırdığı, iş kazalarını ve meslek hastalıklarını azalttığı ve iş güvenliği kültürünün gelişimine güçlü bir katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği, Güvenlik kültürü, İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları, Meta analiz.

Doğan, O. (2024). İşyerlerinde Çalışanlara Yönelik İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarının Etkinliği: Bir Meta Analiz Çalışması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(5), 2237-2256. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1486030>

Geliş Tarihi	18.05.2024
Kabul Tarihi	23.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Gümüşhane, Türkiye, onur.dogan5065@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8231-9872

Introduction

Occupational diseases and injuries are critical global health issues (Konijn et al., 2018, p.91), prompting the implementation of the ILO's 2024-2030 Global Strategy. This strategy aims to improve workplace safety worldwide. It encourages ILO members to take action in three key areas: enhancing national OSH frameworks, strengthening coordination, and adapting workplace OSH management systems to sector-specific hazards (ILO, 2023). To achieve these goals, employers must implement effective safety measures and provide additional training to enhance workers' competencies (Ricci et al., 2016, p.3). Moreover, in addition to internal services, employers can hire external services to improve employees' skills. Occupational health and safety is a multidisciplinary concept, and its core aim is to create a healthy working environment by minimizing safety risks (Väyrynen, 2015, p.8). At this point, the impact of occupational health and safety practices on employees gains importance. Getting feedback from the implemented activities is also vital for the development of such studies in the future. In particular, employees should be included in practices that affect the business ecosystem, such as risk assessment and emergency action plan, and their opinions and suggestions should be taken. Workplace satisfaction surveys should be conducted periodically to determine the impact of the practices on employees. In addition, the most appropriate and efficient occupational health and safety practices can be determined by considering the studies in the literature comprehensively. Issues such as hazard class of workplaces, type of work, demographic structure of employees, technological infrastructure may be the determining constraints of occupational health and safety practices. For example, Jozan et al., (2023) evaluated the effect of e-trainings in occupational health and safety. As a result of the study, they found that e-training is effective in improving the knowledge and skill levels of employees and is also effective in reducing occupational accidents. The technologies and methods used in today's world appear as elements that support this process. Virtual reality and security training is one of the most serious developments in this field. Studies have shown that virtual reality application increases the effectiveness of security training (Lovreglio, 2020, p.5).

Unlike traditional training methods, these trainings are given in the form of videos, online courses, safety manuals (Feng et al., 2018). Studies have shown that this type of practice is better than traditional training performance (Scorgie et al. 2024). Of course, protecting workers' health and improving their well-being in workplaces does not only depend on processes and norms. If interventions are to reduce injury and mortality rates, then it is necessary to go beyond the technical aspects of the work. At this point, organisational communication, adequacy of work processes and contributions to social areas are among the factors that affect the occupational health and safety process (Reason, 2008). These findings are some of the issues that clearly show the importance of occupational accidents and occupational diseases and the need for appropriate management (Mohammadfam et al., 2017, p.156).

The aim of this study is to determine the level of impact of practices to improve occupational health and safety on employees. Occupational health and safety is a phenomenon that closely concerns and affects not only working individuals but also the whole society. For this reason, all kinds of studies used or developed related to occupational health and safety are important in providing a safe work environment.

Based on this determination, some comparisons and various suggestions were made by taking into account the data obtained from the analysis and the literature.

Materials And Methods

This study is a meta-analysis type study. The analysis was prepared according to the checklist (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses Protocols (Checklist) (Moher et al., 2009, p.875). In order to minimise the possibility of bias in the meta-analysis study, literature search, article identification and data extraction procedures were performed and reviewed repeatedly by the researcher. Quality assessments of the studies used in the analysis were also performed by the researcher.

Inclusion and Exclusion Criteria

The studies used in this study were screened according to PICOS or inclusion criteria;

- ✓ Study group (P: Patient): Employees or those who will start the study
- ✓ Intervention (I: Intervention): Interventions for occupational safety and employee health
- ✓ Comparison (C: Comparison): Non-implementation of interventions for occupational health and safety
- ✓ Outcomes (C: Outcomes): Employees' level of knowledge on occupational health and safety
- ✓ Study design (S: Study design): Experimental, quasi-experimental studies published in English and Turkish.

Editorial letters, traditional studies and systematic studies were not included in the study (CRD, 2008; Gerrish & Lacey, 2010).

Search Strategy

The data used in the analysis were obtained by screening the Web of Science, Google Scholar, The Council of Higher Education (YÖK), PubMed and EBSCOhost databases up to January 31, 2024, without any time restrictions. The searches were conducted in English and Turkish using keywords such as "*occupational health and safety training or activity*," "*risks faced by employees*," or "*practices for occupational safety of employees and occupational safety culture*." All intervention or application studies related to occupational health and safety practices for employees were reviewed, including bibliographies of selected studies.

Selection of Studies

13034 records were accessed to be used in the study. After the duplicate studies were removed, 12942 records were examined in order to make a selection in the title and abstract. In the review, 92 studies were identified as full text. The 92 full-text studies were examined according to the inclusion and exclusion criteria, and 20 studies were included in the analysis to be conducted in this context in terms of occupational health and safety in workplaces. The studies selected within the scope of the study were conducted as shown in Figure 1.

Data Extraction

In order to reach the data obtained within the scope of the study, a data extraction tool was developed and this data tool was used. With the data extraction tool, data such as author and publication dates of the studies included in the systematic review and meta-analysis, data collection tool, study design, date of the study, study area and country, intervention method/type, sample size, ages of the participants, group nature, hazard class were collected (Table 1).

Research Ethics

This study is a meta-analysis type study based on the studies published in the literature. Within the scope of the study, it is not necessary to obtain permission from individuals or ethics committee approval.

Assessment of Methodological Quality of Studies

The quality assessment of the data used in the study was made with quality assessment tools prepared by the Joanna Briggs Institute according to the research design (The Joanna Briggs Institute Critical Appraisal Tools for Use in IBI Systematic Reviews, 2021). In this study, the evaluation tool was selected according to the designs of the studies included in the meta-analysis. In the study, evaluation tools consisting of 13 questions for randomised controlled trials (The Joanna Briggs Institute Critical Appraisal Tools for Use in IBI Systematic Reviews, 2021) and 9 questions for quasi-experimental studies (Tufanaru et al., 2017) were used. These evaluation tools include questions such as "Yes, No, Uncertain, Not Applicable" and are answered with these options. The evaluation results for each study used in our study are shown in Table 1 as "Quality score" As (Uzun and Ozmaya, 2022, p.2453).

Data Synthesis

CMA Ver 2. was used in the statistical calculation of the study. When the studies were analysed, heterogeneity between them was evaluated with Cochrane Q and Higgins I² tests. I² being more than 50% is an important indicator for heterogeneity. SMD (Standardised Mean Difference) was calculated for each variable of the study at 95% confidence interval (CI). Some of the data examined in the meta-analysis were made by taking into account the quality-of-life performance score and the subscales of the relevant scales. In the analysis, the subscale scores of these data were combined with the CMA program meta-analysis during the creation of the data set. In the analysis, only one score for each data was obtained and used in the meta-analysis. In all tests, $p < 0.05$ was considered statistically significant.

Findings

In this meta-analysis study, 13034 studies were reached as a result of the screening performed in the first step. After removing the repetitive studies, 92 full texts were selected according to the abstract and title. Then, after re-examining these full texts according to the inclusion criteria, 20 studies were selected to be included in the analysis (Figure 1).

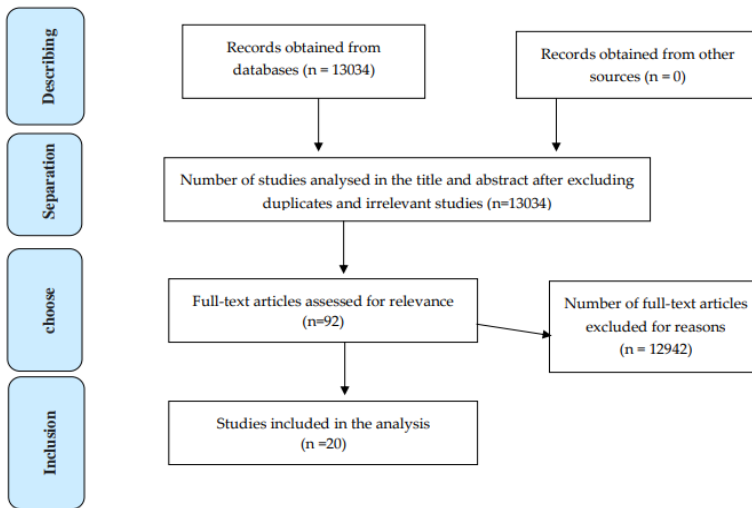

Figure 1. Selection of studies according to PRISMA flow diagram

Twenty of the studies included in the study were post-test-pre-test and control groups and quasi-experimental (Table 1).

Table 1. Characteristics and results of the included studies

Author Information	Sample group	Working pattern	Measuring tools	Sample size/ characteristic	Years	Response time	Type of intervention	Quality Score
Almos et al. 2019	Hospital staff	Semi-experimental	(OHSMS) leading indicator assessment tool	Pre Intervention: 270 Last Intervention Test: 286	2017	6 Week	Leading indicators in occupational health and safety health management systems	Yes: 8/9 No: 3/9 Uncertain: 1/9 Not applicable: 1/9
Lary et al. 2019	Hospital Staff	Semi-Experimental	McNamar a training program	70	2016	8 Week	The Effect of Stress Management Program on the Stress Response of Nurses in Neonatal Intensive Care Units	Yes: 5/9 No: 2/9 Uncertain: 1/9
Kaushik and Jyoti 2015	Hospital Staff	Semi-Experimental	Information survey and prevention (SOP) procedures	150	2015	10 Week	Operating procedures for needlestick prevention and management	Yes: 5/9 No: 2/9 Uncertain: 1/9

Table 1...

Author Information	Sample group	Working pattern	Measuring tools	Sample size/ characteristic	Years	Response time	Type of intervention	Quality Score
Khashaba et al. 2023	Hospital Staff	Semi-Experimental	Refresher training	133	2022	20 Week	Impact of a waste management intervention program on knowledge, attitudes and practice (CONTAINER)	Yes:9/9 No:2/9 Uncertain: 1/9 Not applicable :1/9
Lapkin et al. 2014	Health Professional students	Semi-Experimental	Theory of Planned Behaviour Medication Safety Survey	320	2014	1 Week	Evaluating the effectiveness of learning modules	Yes:6/9 No:2/9 Uncertain: 1/9
Lee and Dähinse n 2023	Hospital Staff	Semi-Experimental	Patient Safety Attitude scale	107	2020	8 Week	Evaluation of the patient safety course	Yes:9/9
Mohamadi et al. 2023	Hospital Staff	Semi-Experimental	Health Action Model	45	2023	12 Week	Health-based education intervention action model to promote safe Behaviour	Yes:7/13 No:6/13 Uncertain: 7/13
Navidina n et al. 2017	Hospital Staff	Semi-Experimental	Health and Safety Manager Occupational Stress Survey	80	2017	4 Week	Effectiveness of stress vaccination	Yes:2/9 No:4/9 Uncertain: 5/9 Not applicable :1/9
Othman et al. 2023	Hospital Staff	Semi-Experimental	Maslach Burnout Inventory , Five-Factor Mindfulness Questionnaire (FFMQ), and Self-Compassion Scale	60	2023	8 Week	Mindfulness-based effectiveness interventions on burnout and self-compassion	Yes:7/9 No:2/9 Uncertain: 3/9 Not applicable :1/9
Otu et al. 2021	Hospital Staff	Semi-Experimental	InStrat COVID-19 training app	627	2020	12 Week	E-health interventional study	Yes:13/13

Table 1...

Author Information	Sample group	Working pattern	Measuring tools	Sample size/ characteristic	Years	Response time	Type of intervention	Quality Score
Saleh et al. 2023	Hospital Staff	Semi-Experimental	Occupational Safety Scale	42	2018	3 Week	Occupational Safety Perception and Green Management Practices	Yes:7/13 No:6/13 Uncertain: 4/13
Sarbaz et al. 2017	Hospital Staff	Semi-Experimental	Data are descriptive statistics and chi-square test.	60	2017	12 Week	Effectiveness of Preventive Nursing Program in Multidrug Resistant Patients	Yes:7/13 No:6/13 Uncertain: 4/13
Wang et al. 2020	Hospital Staff	Semi-Experimental	BBP prevention program	106	2000	8 Week	An educational program to prevent occupational exposure	Yes:7/9
Park et al. 2023	Hospital Staff	Semi-Experimental	Analysis, Design, Development, Implementation and Evaluation (ADDIE) step process	69	2021	16 Week	Cyber Bullying Cognitive Rehearsal Mobile Learning Program	Yes:13/13
Nicoletta and Alessandra 2010	Private Sector Employees	Semi-Experimental	Theory of Planned Behaviour	345	2010	3 Day	The impact of security training programs on employees	Yes:7/9 No:2/9 Uncertain: 4/9 Not applicable :1/9
Yıldırım, 2020	Hospital Staff	Semi-Experimental	Compliance with Standard Precautions Scale	50	2019	2 Week	Employee Health and Safety Improvement Program	Yes:6/9 No:2/9 Uncertain: 5/9
Bayram, 2020	Academic and Administrative Staff	Semi-Experimental	Satisfaction scale from distance OHS trainings	490	2019	1 Week	Quality of Remote Occupational Health and Safety Training	Yes: 8/9 No:2/9 Uncertain: 4/9 Not applicable :3/9

Table 1 ...

Author Information	Sample group	Working pattern	Measuring tools	Sample size/ characteristic	Years	Response time	Type of intervention	Quality Score
Sen, 2019	Clothing Industry Workers	Semi-Experimental	OHS practices evaluation form	83	2007	4 Week	The Relationship between Occupational Health and Safety Practices and Quality	Yes: 9/9 No:2/9 Uncertain: 2/9 Not applicable :3/9
Sahmaran and Kar, 2023	Hospital Staff	Semi-Experimental	OHS Knowledge Score	702	2022	2 Week	Occupational Health and Safety Training Given to Hospital Personnel	Yes:8/9
Ulfiye et al. 2017	Nursing Students	Semi-Experimental	ISG information score	82	2015	8 Week	ISG educational information	Yes: 9/9 No:2/9 Uncertain: 2/9 Not applicable :3/9

As a result of the study, occupational health and safety practices for employees are important in terms of being effective for employees. In all of the studies used in the meta-analysis, it was determined that the quality of evidence met more than half (50%) of the items of the evaluation tool (Table 1). Accordingly, it is important in terms of basing the evidence quality of the information presented in the meta-analysis on studies with acceptable quality.

Meta-analysis results on the effectiveness of occupational health and safety practices for employees

In the study, two methods were used to check for publication bias. These are: (a) funnel scatter plot, (b) Egger's Regression Test (Egger et al., 1997, p.629). Funnel plot is an important method used to detect publication bias. The fact that the studies in the data set show a symmetrical distribution and are above the funnel shows us that the study has no publication bias.

Egger's method was used for publication bias among the studies used in the data set. According to this method, the cut-off point (B0) is 1.958, 95% confidence interval (-6.967, 10.883), $t=0.4609$, $df=18$ and two-way p value is 0.6503. This result shows that the study publication bias is not statistically significant ($p=0.6503$).

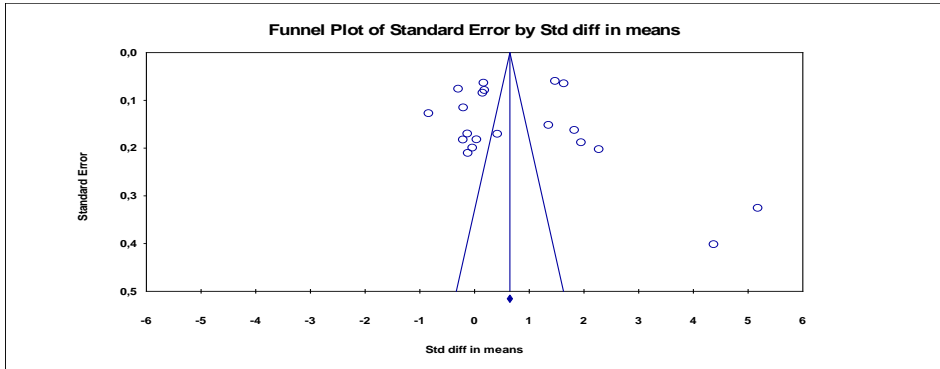

Figure 2. Funnel plot of the studies

The effect sizes of occupational health and safety practices applied to employees, standard error and lower and upper limit values according to 95% reliability interval are given in Table 2.

Table 2. Effect sizes of occupational health and safety practices applied to employees

Study name	Effect size (d)	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	P-Value
Almos at al., 2019	0,154	0,085	0,007	-0,013	0,320	1,811	0,070
Lary at al., 2019	0,425	0,171	0,029	0,090	0,760	2,486	0,013
Kaushik and Jyoti 2015	-0,198	0,116	0,013	-0,425	0,029	-1,709	0,087
Khashaba et al., 2023	-0,833	0,128	0,016	-1,084	-0,582	-6,516	0,000
Lapkin et al., 2014	0,189	0,079	0,006	0,034	0,344	2,385	0,017
Lee and Dâhinsen 2023	1,513	0,163	0,027	1,513	2,152	11,250	0,000
Mohammad i et al., 2023	-0,115	0,211	0,045	-0,528	0,299	-0,545	0,586
Navidian et al., 2017	2,280	0,203	0,041	1,882	2,678	11,227	0,000
Othman et al., 2023	-0,204	0,183	0,034	-0,562	0,155	-1,112	0,266
Otu et al., 2021	1,640	0,065	0,004	1,512	1,768	25,117	0,000
Saleh et al., 2023	4,379	0,402	0,162	3,591	5,167	10,888	0,000
Sarbaz et al., 2017	0,044	0,183	0,033	-0,314	0,402	0,243	0,808
Wang et al., 2020	1,359	0,152	0,023	1,061	1,658	8,919	0,000
Park et al., 2023	-0,123	0,170	0,029	-0,457	0,211	-0,720	0,472
Nicoletta and Alessandra 2020	-0,290	0,077	0,006	-0,440	-0,140	-3,793	0,000

Table 2...

Study name	Effect size (d)	Standard error	Variance	Lower limit	Upper limit	Z-Value	P-Value
Yıldırım, 2020	-0,032	0,200	0,040	-0,424	0,360	-0,159	0,874
Bayram, 2020	0,172	0,064	0,004	0,047	0,298	2,692	0,007
Sen, 2019	1,955	0,189	0,036	1,585	2,325	10,361	0,000
Şahmaran and Kar, 2023	1,480	0,060	0,004	1,362	1,598	24,563	0,000
Ulfiye et al. 2017	5,185	0,326	0,106	4,546	5,825	15,899	0,000

In Table 2, the weights of the studies on the effect of employees on occupational health and safety practices are analysed. It was observed that the effect sizes of the 20 studies used in the analysis were close to each other. According to the random and fixed effects model, the average effect size of occupational health and safety practices applied to employees on employees was 0.000 according to the meta-analysis result. According to this value, it can be said that occupational health and safety practices are an effective variable on employees.

In the calculation of effect size, standardised effect sizes specified as Cohen's d or Hedges's g are used (Grissom & Kim, 2005). In the study, the effect size was calculated using Cohen's d, and the statistical significance level was 95%. In interpreting the effect sizes, the effect size classification determined by Cohen (1988) was taken into account. According to the analysis, the value between 0.15 and 0.40 indicates a small effect, while the value between 0.40 and 0.75 indicates a medium effect. The value between 0.75-1.10 indicates a large effect, the value between 1.10-1.45 indicates a very large effect, and the value greater than 1.45 indicates an excellent effect.

In the study, according to the effectiveness of occupational health and safety practices, the average effect size value (SMD) according to the effects model was calculated as ES= 0.258 (Table 2). In the calculations made, the data of 20 studies included in the meta-analysis, according to the random effects model, occupational health and safety practices were found to have an effect on employees (Cohen, 1988). The forest plot of the 20 studies included in the study is shown in Figure 2.

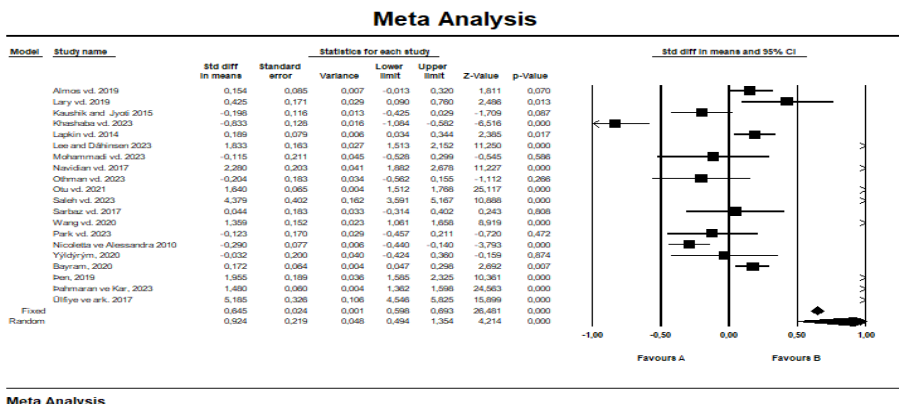

Figure 3. Forest plot of the studies

In 20 studies selected to be used in the meta-analysis, it was determined that occupational health and safety practices had an effect on employees. Figure 3 shows the standard error, effect sizes, lower-upper limits, variance and forest plot of occupational health and safety practices applied to employees. The forest plot in Figure 3 shows that the studies used in the analysis; those with positive values above 0.000, i.e. above 0.000, have a positive effect on occupational health and safety practices, while those with negative values, i.e. below this value, do not have a positive effect. In the meta-analysis based on the findings of these studies, it was determined that occupational health and safety practices applied to employees were statistically significant (SMD-Point Estimate: 0.358, 95% CI: -0.279-0.996, Z=1.101, p=0.000, I²=99%; Figure 3).

When the studies included in the meta-analysis are homogenous, the fixed effects model is applied. In case of heterogeneity, instead of the fixed effects model, random effects model or subgroup analyses, which assume that the size varies from study to study, are used. For this reason, heterogeneity-homogeneity test was performed before deciding which model to use in the study. A significant difference was found between the effect sizes of occupational health and safety practices on employees in the homogeneity test (Q=1287,389; p<.05). This result shows that the distribution is not homogeneous. In this study, I² is accepted as highly heterogeneous with a value of 99%. The effect size averages of the studies used in the study and included in the analysis are far from each other. Therefore, since there is a heterogeneous distribution in the study, it was concluded that it would be correct to use the random effects model as a model (Table 3).

Table 3. Homogeneity test results of the effect size distribution of occupational health and safety practices on occupational health and safety

Q value	df (Q)	p	I ² value
1428,054	19	0.000	98,670

Table 4. Moderator results regarding the impact of occupational health and safety practices applied to employees on employees

Moderator	Number of studies	Effect size	Standard error	lower limit	Upper limit	P
Measuring tool used						
OHSMS) leading indicator assessment tool	1	0,154	0,085	-0,013	0,320	0,070
McNamara training program	1	0,425	0,171	0,760	2,486	0,013
Information survey and prevention (SOP) procedures	1	-0,198	0,116	0,425	0,029	0,087
Refresher training	1	-0,833	0,128	-1,084	-0,582	0,000
Theory of planned behaviour medication safety survey	1	0,189	0,079	0,034	0,344	0,017
Patient safety attitude scale	1	1,833	0,163	1,513	2,152	0,000
Health action model	1	-0,115	0,211	-0,528	0,299	0,586
Health and safety manager occupational stress survey	1	2,280	0,203	1,882	2,678	0,000
Maslach burnout inventory, five-factor mindfulness questionnaire (ffmq), and self-compassion scale	1	-0,204	0,183	-0,562	0,155	0,266

Table 4...						
Moderator	Number of studies	Effect size	Standard error	lower limit	Upper limit	P
InStrat COVID-19 training app	1	1,640	0,065	1,512	1,768	0,000
Occupational safety scale	1	4,379	0,402	3,591	5,167	0,000
Data are descriptive statistics and chi-square test.	1	0,044	0,183	-0,314	0,402	0,808
BBP prevention program	1	1,359	0,152	1,061	1,658	0,000
Analysis, design, development, implementation and evaluation (ADDIE) step process	1	-0,123	0,170	-0,457	0,211	0,472
Theory of Planned Behaviour	1	-0,290	0,077	-0,440	-0,140	0,000
Compliance with standard precautions scale	1	-0,032	0,200	-0,424	0,360	0,874
Satisfaction scale from distance OHS trainings	1	0,172	0,064	0,047	0,298	0,007
OHS practices evaluation form	1	1,955	0,189	1,585	2,325	0,000
OHS knowledge score	1	3,319	1,853	-0,313	6,950	0,073
Total	20	0,451	0,027	0,399	0,504	0,000
Year the study was conducted						
2010	1	-0,290	0,077	-0,440	-0,140	0,000
2014	1	0,189	0,079	0,034	0,344	0,017
2015	1	-0,198	0,116	-0,425	0,029	0,087
2017	3	1,691	1,385	-1,022	4,405	0,222
2019	3	0,835	0,515	-0,174	1,845	0,105
2020	3	0,501	0,404	-0,290	1,293	0,214
2021	1	-0,204	0,183	-0,562	0,155	0,266
2023	7	0,547	0,764	-0,950	2,044	0,474
Total	20	-0,052	0,047	-0,144	0,041	0,273
Country where the research was conducted						
Australia	1	0,189	0,079	0,034	0,344	0,017
Canada	1	0,154	0,085	-0,013	0,320	0,070
China	1	1,359	0,152	1,061	1,658	0,000
Egypt	3	1,067	1,023	-0,939	3,072	0,297
India	1	-0,198	0,116	-0,425	0,029	0,087
Iran	4	0,657	0,523	-0,368	1,683	0,209
Nigeria	1	1,640	0,065	1,512	1,768	0,000
South Korean	2	0,856	0,978	-1,061	2,772	0,381
Italy	1	-0,290	0,077	-0,440	-0,140	0,000
Türkiye	5	1,709	0,512	0,705	2,713	0,001
Total	20	0,531	0,035	0,001	0,463	0,000

Table 4...

Moderator	Number of studies	Effect size	Standard error	lower limit	Upper limit	P
Duration of applications						
3 Day	1	-0,290	0,077	-0,440	-0,140	0,000
1 Week	2	0,179	0,050	0,081	0,276	0,000
2 Week	2	0,736	0,756	-0,745	2,217	0,330
10 Week	1	-0,198	0,116	0,425	0,029	0,087
12 Week	3	0,533	0,663	0,767	1,834	0,422
16 Week	1	-0,123	0,170	-0,457	0,211	0,472
20 Week	1	-0,833	0,128	-1,084	-0,582	0,000
24 Week	1	-5,279	0,260	-5,788	-4,770	0,000
3 Week	1	4,379	0,402	3,591	5,167	0,000
4 Week	1	2,280	0,203	1,882	2,678	0,000
4 Week	1	1,955	0,189	1,585	2,325	0,000
6 Week	1	0,154	0,085	-0,013	0,320	0,070
8 Week	5	1,695	0,643	0,435	2,955	0,070
Total	20	0,124	0,032	0,061	0,188	0,000
Hazard Class						
Less dangerous	4	2,262	0,837	0,621	3,903	0,007
Dangerous	15	0,665	0,245	0,185	1,144	0,007
Very dangerous	1	-0,290	0,077	-0,440	-0,140	0,000
Total	20	-0,187	0,073	-0,329	-0,044	0,010

*p < .05

The average effect size of the measurement tools used in the studies was found to be 0.451 (CI=0.399-0.504, $p < .05$). The variance between the studies for the moderator related to the measurement tools was statistically significant ($p = 0.000$). It was determined that the occupational health and safety measurement tools used in the study changed the effect size on employees (Table 4). The effect size values for the year interval in which occupational health and safety practices were performed in the study were found to be -0.052 (CI=-0.144-0.041, $p > .05$). It was determined that time moderator did not change the effect size in occupational health and safety practices applied to employees (Table 4). In the study, the average size values of occupational health and safety practices for countries were found to be 0.531 (CI=0.001-0.463, $p < .05$). The variance between the studies for the countries moderator was found to be statistically significant ($p = 0.000$).

It was determined that the effect size values of the countries changed the effect size on the practices for occupational health and safety. In the study, the mean magnitude values of the duration of occupational health and safety implementation were found to be 0.124 (CI=0.061-0.188, $p < .05$). The variance between the studies for the moderator of the duration of implementation of occupational health and safety was found to be statistically significant ($p = 0.000$). It was determined that the effect size values of the duration of occupational health and safety implementation changed the effect size of the employees on the practices given for occupational health and safety. In the study, the effect size of the hazard class of occupational health and safety practices was found to be -0.187 (CI=-0.329--0.044, $p = 0.010$). The variance between the studies for the hazard class moderator was statistically significant ($p = 0.010$). Accordingly, it was determined that hazard class changed the effect size on occupational health and safety practices (Table 4).

In light of these findings, it can be concluded that various factors such as the measurement tools, country context, duration of implementation, and hazard class significantly influence the effectiveness of occupational health and safety practices. The statistical significance of these moderators suggests that tailoring interventions to specific contexts, such as country-specific practices or the nature of hazards, can enhance their impact on employee outcomes. Future research should explore the interaction of these moderators and develop strategies to further optimize occupational health and safety practices in different work environments.

Conclusion and Recommendations

It has been determined that practices for occupational safety in workplaces are effective on individuals' occupational health and safety knowledge and awareness levels. In the study, it was determined that the satisfaction of distance occupational health and safety trainings was effective on the employees' satisfaction with occupational safety practices in workplaces. Similar to the study in the literature, Hutchinson et al. (2022) conducted a meta-analysis study on the effects of industry risk level on safety training outcomes. As a result of the meta-analysis, it was determined that safety training interventions had a positive effect on employees in terms of safety compliance and safety. Among similar studies in the literature in terms of content, Wong et al. (2019) conducted a meta-analysis study on the occupational health of long working hours and overtime. According to the results of the analysis, they found that workers working long hours are vulnerable to occupational health problems. Peng and Chan (2019) conducted a meta-analysis study on the relationship between ageing and occupational health and safety. According to the results of the analysis, they found that older workers are more vulnerable than younger workers, and that older workers have twice as many fatal work accidents as younger workers. Hargreaves et al. (2019) conducted a systematic meta-analysis of occupational health outcomes among international migrant workers. They made recommendations to meet the needs of this group of workers, such as meeting their needs, affordable and appropriate health services, as well as improving occupational health and safety practices. Temisola et al. (2021) conducted a scientometric review and meta-analysis of occupational health and safety of women workers in construction. According to the results of the study, they found that the main factor faced by women in the construction sector is stress or biological hazards. The moderator of the measurement tools used in the study was significant. Significant results were obtained in the study conducted on the scale of compliance with standard measures ($p < 0.000$). However, when the literature was examined, no study was found in which measurement tools were used in the applications made for occupational safety in workplaces. It is thought that the use of measurement tools in similar studies may be a variable that should not be ignored. The country-continent moderators used in the study yielded significant results ($p < 0.000$). However, when the literature related to the content of the study was examined, no study addressing the country-continent moderator was found. It is thought that this situation is due to the lack of studies conducted to evaluate the effectiveness of interventions for occupational safety in workplaces.

The hazard class moderator used in the study was significant ($p < 0.000$). However, when the literature related to the content of the study was examined, no study addressing the hazard class moderator was found. This situation shows that there are few studies conducted to evaluate the effectiveness of interventions for occupational safety in

workplaces. It is thought that hazard class is an important variable that should be taken into consideration in future studies. The line of work moderator used in the study was significant ($p < 0.000$). However, there is no study in the literature in which the line of work moderator is included. It is thought that the line of work is an important variable that should be included in future studies.

It was determined that occupational health and safety practices were effective on individuals' occupational health and safety knowledge and awareness levels. At the same time, the measurement tool used in the study, the country-continent where the research was conducted, hazard class, working year, implementation period and line of work moderators were found to be effective on the occupational health and safety knowledge and awareness levels of individuals. Occupational health and safety is a multidisciplinary field. It is vital in terms of ensuring employee, business and environmental safety in almost every field. The study is important in terms of examining the changes in individuals caused by occupational health and safety practices applied in different business lines.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	*This study is a meta-analysis based on studies published in the literature. Within the scope of the study, it is not necessary to obtain permission from individuals or ethics committee approval.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	There are no conflicts of interest among the author(s)."
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, literatürde yayınlanan çalışmalar temel alınarak yapılan bir meta-analiz türü çalışmadır. Çalışma kapsamında bireylerden izin alınması veya etik kurul onayı alınması gerekli değildir. Çalışmamız Helsinki Bildirgesi'nin ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

Almost JM, VanDenKerckhof EG, Strahlendorf P, Caicco Tett L, Noonan J, Hayes T, Van Hulle H, Adam R, Holden J, Kent-Hillis T, McDonald M, Paré GC, Lachhar K, Silva E Silva V. (2018). A study of leading indicators for occupational health and safety management systems in healthcare. *BMC Health Serv Res.* 23, 18(1), 296. doi: 10.1186/s12913-018-3103-0.

Barati Jozan, M.M., Ghorbani, B.D., Khalid, M.S. et al. (2023). Impact assessment of e-trainings in occupational safety and health: a literature review. *BMC Public Health*, 23,1187. <https://doi.org/10.1186/s12889-023-16114-8>.

Bayram, M. (2020). The Effect of Remote Occupational Health and Safety Training Quality on Participants' Satisfaction Perceptions. *The Journal of Social Science*, 4(7), 110-120. <https://Doi.Org/10.30520/Tjsosci.658516>.

Cavazza, N. & Serpe, A. (2010). The impact of safety training programs on workers' psychosocial orientation and behaviour. *Revue internationale de psychologie sociale*, 23, 187-210. <https://www.cairn.info/revue--2010-2-page-187.htm>.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioural sciences* (2nd ed.). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Retrieved from <http://books.google.com.tr/>

Centre for Reviews and Dissemination. (2008). *Systematic reviews: CRD's guidance for undertaking reviews in health care*. University of York, 2008 Published by CRD, University of York: York Publishing Services Ltd, ISBN 978-1-900640-47-3.

D. Scorgie, Z. Feng, D. Paes, F. Parisi, T.W. Yiu , R. Lovreglio (2024). Virtual Reality for Safety Training: A Systematic Literature Review and Meta-Analysis. *Safety Science* (171), 106372. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106372>.

Düzen, E.B. (2008). *The Relationship between Occupational Health and Safety Practices and Quality in the Ready-made Clothing Industry*, T.R. Dokuz Eylül University, Institute of Social Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Human Resources Master's Thesis, İzmir.

Egger, M., Smith, G. D., Schneider, M., Minder, C. (1997). Bias in meta-analysis detected by a simple, graphical test. *British Medical Journal*, 315(7109), 629.

Grissom, R. J., & Kim, J. J. (2005). *Effect sizes for research: A broad practical approach*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Hargreaves S, Rustage K, Nellums LB, McAlpine A, Pocock N, Devakumar D, Aldridge RW, Abubakar I, Kristensen KL, Himmels JW, Friedland JS, Zimmerman C. (2019). Occupational health outcomes among international migrant workers: a systematic review and meta-analysis. *Lancet Glob Health*, 7(7), 872-882. doi: 10.1016/S2214-109X (19)30204-9.

Occupational health and safety (2023). Approximately 3 million people lose their lives due to work accidents and occupational diseases. Access Link: <https://www.ilo.org/tr/resource/news/yakla%C5%9F%C4%B1k-3-milyon-ki%C5%9Fi-i%C5%9F-kazalar%C4%B1-ve-meslek-hastal%C4%B1klar%C4%B1-nedeniyile>.

Hutchinson D., Luria G., Pindek S., Spector P. (2022). The Effects Of Industry Risk Level on Safety Training Outcomes: A Meta-Analysis Of Intervention Studies, *Safety Science*, (152), 105594. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2021.105594>

Kaushik, A., & Jyoti, S. (2017). A quasi experimental study to assess the effectiveness of standard operating procedures on prevention and management of needle stick injury in a teaching hospital of Haryana, India. *International Journal of Research in Medical Sciences*, 3(11), 3069–3073. <https://doi.org/10.18203/2320-6012.ijrms20151125>

Khashaba E, El-Gilany AH, Denewar K. (2023). Effect of a waste management intervention program on knowledge, attitude, and practice (KAP) of nurses and housekeepers: a quasi-experimental study, *Egypt. J Egypt Public Health Assoc.* 4, 98(1),15. doi: 10.1186/s42506-023-00140-w.

Konijn AM, Lay AM, Boot CRL, Smith PM. (2018). The effect of active and passive occupational health and safety (OHS) training on OHS awareness and empowerment to participate in injury prevention among workers in Ontario and British Columbia (Canada), 108, 286–91.

L. Peng, A.H.S. Chan, (2019). A Meta-Analysis of The Relationship Between Ageing and Occupational Safety and Health, *Saf. Sci.*, 112, 162–172, <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.10.030>

Lapkin, S., Levett-Jones, T., & Gilligan, C. (2014). The effectiveness of web-based interprofessional learning modules on health professional students' behavioural intentions in relation to medication safety: A quasi-experimental study. *Focus on Health Professional Education: A Multi-Professional Journal*, 16(1), 46–58. <https://doi.org/10.11157/fohpe.v16i1.45>

Lary A, Borimnejad L, Mardani-Hamooleh M. (2019). The Impact of a Stress Management Program on the Stress Response of Nurses in Neonatal Intensive Care Units: A Quasi-Experimental Study. *J Perinat Neonatal Nurs.* 33(2), 189-195. doi: 10.1097/JPN.0000000000000396.

Lee, S. E. and Dahinten, V.S. (2023). Evaluating a patient safety course for undergraduate nursing students: A quasi-experimental study. *Collegian Journal*, Volume 30, Issue 1, 75-83.

Lovreglio, R. (2020). Virtual and Augmented reality for human behaviour in disasters: a review. In: *Fire and Evacuation Modeling Technical Conference (FEMTC) Online Conference*.

The Joanna Briggs Institute Critical Appraisal Tools Foruse in IBI Systematic Reviews. <http://joannabriggs.org/research/critical-appraisal-tools.html>, Access Date: 25.03.2024.

Gerrish, K., & Lacey, A. (2010). *The Research Process in Nursing*, 79-92, 188-198, 284- 302. London: Wiley-Blackwell.

Mariam, Akinlolu Temisola, Olalusi, Oladimeji Benedict, Haupt, Theo C. (2021). A Scientometric Review And Meta-Analysis of The Health And Safety of Women In Construction: Structure and Research Trends, *Journal of Engineering, Design and Technology*, Volume 19, 446-466(21).

Mohammadfam, I., Kamalinia, M., Momeni, M., Golmohammadi, R., Hamidi, Y., & Soltanian, A. (2017). Evaluation of the quality of occupational health and safety management systems based on key performance indicators in certified organizations. *Safety and Health at Work*, 8(2), 156–161. <https://doi.org/10.1016/j.shaw.2016.09.001>

Mohammadi M, Vahedian-Sharoodi M, Joghatei Z, Esmaily H, Tehrani H. (2023). Educational intervention based on health action model to promote safe behaviour of hospital service workers. *BMC Health Serv Res*. 24,23(1),1296. doi: 10.1186/s12913-023-10267-3. PMID: 38001435.

Mohammed Ali Saleh, N., Mahmoud Eldeep, N., & Mohammed Soliman, S. (2023). Effect of Green Management Training Program on Nursing Managers' Perception of Occupational Safety and Green Management Practices. *Egyptian Journal of Health Care*, 14(3), 381-395. doi: 10.21608/ejhc.2023.317241.

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., and Altman, D.G., (2009). PRISMA Group, 2009. Reprint—preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA statement. *Physical Therapy*, 89, 873-880.

Navidian A, Navaee M, Kaykha H. (2019). Effectiveness of stress inoculation training on occupational stress of midwives in healthcare centers of Zahedan in Health Transformation Plan in 2017. *J Educ Health Promot*. 14, 8, 66. doi: 10.4103/jehp.jehp_264_18.

Othman SY, Hassan NI, Mohamed AM. (2023). Effectiveness of mindfulness-based interventions on burnout and self-compassion among critical care nurses caring for patients with COVID-19: a quasi-experimental study. *BMC Nurs*. 6;22(1), 305. doi: 10.1186/s12912-023-01466-8.

Otu A, Okuzu O, Effa E, Ebenso B, Ameh S, Nihalani N, Onwusaka O, Tawose T, Olayinka A, Walley J. (2021). Training health workers at scale in Nigeria to fight COVID-19 using the InStrat COVID-19 tutorial app: an e-health interventional study. *Ther Adv Infect Dis*, 23,8. doi: 10.1177/204993612111040704.

Uzun S, Ozmaya E. (2022). The effect of motivational interview conducted by nurses on quality of life: Meta-analysis. *Perspect Psychiatr Care*, 58(4), 2449-2459. doi: 10.1111/ppc.13080.

Park, Mijeong, Ok Yeon Cho, and Jeong Sil Choi. (2023). "A Pilot Study to Examine the Effects of a Workplace Cyberbullying Cognitive Rehearsal Mobile Learning Program for Head Nurses: A Quasi-Experimental Study" *Healthcare* 11, no. 14: 2041. <https://doi.org/10.3390/healthcare11142041>.

Ricci, F., Chiesi, A., Bisio, C., Panari, C., & Pelosi, A. (2016). Effectiveness Of Occupational Health and Safety Training: A Systematic Review with Meta-Analysis. *Journal Of Workplace Learning*, 28, 355-377. [Http://Dx.Doi.Org/10.1108/JWL-11-2015-0087](http://Dx.Doi.Org/10.1108/JWL-11-2015-0087)

S. Väyrynen, K. Hakkinen, T. Niskanen. (2015). *Integrated Occupational Safety and Health Management Solutions and Industrial Cases* Springer, Switzerland, 7-15.

Sarbaz M, Kimiafar K, Taherzadeh Z, Naderi H, Eslami S. (2016). Effect of modifying the information and training structure on the occupational safety of health care workers in

exposure to blood and body fluids: A quasi-experimental study. *Am J Infect Control*, 1;45(1), 80-82. doi: 10.1016/j.ajic.2016.05.023.

Sahmaran, T., & Kar, H. (2023). The Effect of Occupational Health and Safety Training Given to Hospital Personnel on their Knowledge Levels. *Journal of İnönü University Vocational School of Health Services*, 11(2), 1524-1537. <https://Doi.Org/10.33715/İnonusaglik.1168180>

Şen, A. (2019). Development And Application of Safety Culture Matrix for Underground Metal Mines And Comparison of two Companies, A Thesis Submitted To The Graduate School Of Natural And Applied Sciences Of Middle East Technical University, Master of Science Thesis, Ankara.

Tufanaru, C., Munn, Z., Aromataris, E., Campbell, J., and Hopp, L. (2017). Chapter 3: Systematic Reviews of Effectiveness. In: Aromataris E, Munn Z (Editors). *Joanna Briggs Institute Reviewer's Manual*. The Joanna Briggs Institute.

Wang H, Fennie K, He G, Burgess J, Williams AB. (2003). A training programme for prevention of occupational exposure to bloodborne pathogens: impact on knowledge, behaviour and incidence of needle stick injuries among student nurses in Changsha, People's Republic of China. *J Adv Nurs*, 41(2), 187-94. doi: 10.1046/j.1365-2648.2003.02519.x.

Wong K, Chan AHS, Ngan SC. (2019). The Effect of Long Working Hours and Overtime on Occupational Health: A Meta-Analysis of Evidence from 1998 to 2018. *Int J Environ Res Public Health*, 16(12), 2102. doi: 10.3390/ijerph16122102. PMID: 31200573.

Yıldırım, M. (2020). The Effect of Employee Health and Safety Improvement Program on Employees' Perception of Health Behaviours and Safety Culture. T.R. Dokuz Eylül University Health Sciences Institute, Doctoral Thesis, İzmir.

Z.A., V.A. Gonzalez, R. Amor, R. Lovreglio, G. Cabrera-Guerrero.(2018). Immersive virtual reality serious games for evacuation training and research: A systematic literature review *Comput. Educ.*, (127), 252-266. 10.1016/j.compedu.2018.09.002

2024, 13 (5), 2257-2273 | Research Article

The Relationship Between Earthquake Risk Perception and Claustrophobia Level and Affecting Factors

Fatma Akgül ¹

Melike Demir Doğan ²

Abstract

Purpose: This research was planned as correlational and cross-sectional to examine the relationship between earthquake risk perception and claustrophobia and the affecting factors.

Method: This correlational cross-sectional study was conducted to identify the relationship between earthquake risk perception and claustrophobia level in earthquake victims who experienced the Elazığ earthquake on January 24, 2020, and the affecting factors. The population of the research is individuals who experienced the earthquake in Elazığ city. The sample group of the research consisted of 400 people who agreed to participate in the research and were over the age of 18. In this study, data were collected via online survey method between 01.07.2023 and 01.09.2023. Data were collected using an information form on socio-demographic characteristics and a questionnaire prepared by the researchers by scanning the relevant literature.

Results: It was identified that the average age of the study participants was 35.08±12.51, half of them were women (54.8%) and 55% had children. According to the T-Test analyses in this research; it was found that there are significant differences between women's and men's perception of earthquake risk. According to the Anova Test analyses in this research; it was observed that as the education level of earthquake victims increased, the severity of claustrophobia decreased and as the level of damage in their homes increased, the severity of claustrophobia increased. It was identified that there was a positive significant relationship between claustrophobia behavior and earthquake risk perception and its affective and cognitive sub-dimensions. In other words, individuals with high claustrophobia behavior also have high earthquake risk perception.

Conclusion: As a result, it was seen that education status and gender have significant differences on earthquake risk perception, and significant relationship between affective and cognitive earthquake risk perception and claustrophobia.

Keywords: Disaster Management, Earthquake Risk Perception, Claustrophobia

Akgül, F., & Demir Doğan, M. (2024). The Relationship Between Earthquake Risk Perception and Claustrophobia Level and Affecting Factors. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2257-2273. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1499693>

Date of Submission	11.06.2024
Date of Acceptance	26.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ PhD Student, Gümüşhane University, Graduate Education Institute, Department of Disaster Management, Gümüşhane, Türkiye, fkgul2000@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2347-5151

² Professor, Gümüşhane University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, Gümüşhane, Türkiye, melekdin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7051-2202

2024, 13 (5), 2257-2273 | Araştırma Makalesi

Deprem Risk Algısı ve Klostrofobi Düzeyi Arasındaki İlişki ve Etkileyen Faktörler

Fatma Akgül ¹

Melike Demir Doğan ²

Öz

Amaç: Bu araştırma deprem risk algısı ile klostrofobi arasındaki ilişki ve etkileyen faktörleri incelemek amacıyla ilişkisel ve kesitsel olarak planlanmıştır.

Yöntem: Bu ilişkisel kesitsel çalışma, 24 Ocak 2020'de Elâzığ depremini yaşayan depremedelerde oluşan deprem risk algısı ile klostrofobi düzeyi arasındaki ilişki ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evreni Elâzığ ilinde depremi yaşamış bireylerdir. Araştırmaya katılmayı kabul eden, 18 yaşını doldurmuş 400 kişi araştırmanın örneklem grubunu oluşturmuştur. Bu çalışmada veriler 01.07.2023 ile 01.09.2023 tarihleri arasında çevrimiçi anket yöntemiyle toplanmıştır. Veriler, sosyo-demografik özelliklere ilişkin bilgi formu ve araştırmacılar tarafından ilgili literatür taranarak hazırlanan anket kullanılarak toplanmıştır.

Bulgular: Çalışmaya katılanların yaş ortalamasının 35,08±12,51 olduğu, yarısının kadın olduğu (%54,8) ve %55'inin çocuk sahibi olduğu belirlendi. Araştırmada uygulanan T-Testi analizlerine göre, deprem risk algısının kadınlar ve erkekler arasında anlamlı düzeyde farklılıklar gösterdiği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Anova Testi analizlerine göre ise depremedelerin eğitim düzeyleri arttıkça klostrofobi davranışlarının azaldığı; evlerindeki hasar düzeyi arttıkça ise klostrobi davranışlarının da arttığı gözlemlenmiştir. Klostrofobi davranışı ile deprem risk algısı ve duyuşsal ve bilişsel alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptandı. Yani klostrofobi davranışı yüksek olan bireylerin deprem risk algısı da yüksektir.

Sonuç: Elde edilen bulgular neticesinde, eğitim durumu ve cinsiyetin deprem riski algısı üzerinde anlamlı farklılıklara sahip olduğu, duyuşsal ve bilişsel deprem riski algısı ile klostrofobi arasında ise anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Afet Yönetimi, Deprem Risk Algısı, Klostrofobi

Akgül, F., & Demir Doğan, M. (2024). Deprem Risk Algısı ve Klostrofobi Düzeyi Arasındaki İlişki ve Etkileyen Faktörler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(5), 2257-2273. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1499693>

Geliş Tarihi	11.06.2024
Kabul Tarihi	26.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doktora Öğrencisi, Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Afet Yönetimi Anabilim Dalı, Gümüşhane, Türkiye, fkgul2000@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2347-5151

² Prof. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Gümüşhane, Türkiye, melekd@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7051-2202

Introduction

Disaster is a concept defined as sudden, dramatic, and unplanned events that may cause large-scale losses (Doğru and Ede, 2020: 26). Disasters, whose place and time are unknown, affect human life in various ways and are impossible to control, causing a lot of material and emotional losses (Özlemiş and Eren, 2024: 860). Disasters create long-standing social problems throughout human history and require rapid intervention, especially today. Strict steps must be taken to minimize the inevitable negative effects of disasters, which can cause injuries and deaths in society and serious disruptions in the flow of life (Odabaşı and Cengiz, 2021: 521). Because disasters affect human life, causing untimely deaths, decline in health conditions throughout the society, and negative conditions in residential areas (Kopuz, Bekdemir and Yılmaz, 2024: 359). Although it is often not possible to prevent disasters, reducing their devastating effects may depend on people's disaster awareness and perception of disaster (Akgül, 2023: 181). Creating disaster-resistant societies is the first step in minimizing the negative effects of disasters. A society that is resilient to disasters means a society that is prepared for possible disasters. Education is seen as the key that can open the door to being prepared for disasters (Kotan, 2024: 905). Natural disasters cause loss and damage and can affect subjective expectations about the prevalence and severity of future disasters (Brown, Daigneault, Tjernström and Zou, 2018: 310). Earthquakes are one of the events that have the greatest devastating effect among disasters. Earthquakes are one of the most severe and unpredictable natural disasters, often causing huge economic losses and loss of life (Ao, Zhang, Yang, Wang, Martek and Wang, 2021: 2). Earthquakes have caused high losses of life and property in various parts of the world throughout history.

Disasters, which affect the whole or a certain part of the society in which they occur and cause disruptions in individual activities and social life, exceed the coping capacity of the society. As a result, socio-economic and physical losses are experienced (Doğru, 2024: 1186). Nowadays, the necessity of being prepared for earthquakes to overcome them with the least damage is an undeniable fact. The first step to being prepared for earthquakes is the understanding of earthquake risk perception by society members (Özdemir, 2018: 5). Perception can be explained as the process by which a person mentally processes a certain part of all kinds of stimuli coming from the outside world, gives meaning to them, and reaches a conclusion as a result of this process (Kırmızıgöl, 2020: 1). Risk perception is considered the primary motivation for initiating disaster preparedness actions. However, this does not always mean that people who have had previous disaster experiences or have a high-risk perception are more prepared for disasters. The relationship between risk perception and disaster preparedness can be more complex when evaluated for hazards with different characteristics (Cisternas, Cifuentes, Bronfman and Repetto, 2024: 1). The formation of earthquake risk perception in society can occur as a result of an awareness process. Because risk perception focuses especially on understanding human interaction with natural and technological hazards (Marshall, 2020: 1). If people perceive that environmental risks are increasing, they may be willing to take the necessary steps to manage these risks (Bardsley, Moskwa, Weber, Robinson, Waschl and Bardsley, 2018: 1). As in all kinds of disasters, people's quality of life may be indirectly impaired through risk perception in an earthquake (Cui and Han, 2019: 1). Therefore, not being able to manage risk perception correctly determines the reactions of the individual during or after a possible earthquake. Perception management is defined as the efforts of individuals or institutions to convince and direct individuals, groups, or masses in line

with the messages they want to give (Akdemir and Kırmızıgül, 2015: 223). Since managing the perception of earthquake risk will identify the reactions of individuals in the event of a possible earthquake, it can reduce the occurrence of traumatic situations.

Especially in recent years, there has been a significant increase in the frequency and severity of disasters. This increase is effective in both the loss of life and the increase in economic losses (Atalay, 2024: 142). Disasters such as earthquakes, landslides, floods, and avalanches cause social losses, injuries, and destruction. In other words, it is observed that major disasters have profound negative effects on both the individual and society. Again, the sudden occurrence of disasters and the losses that people experience as a result of disasters cause feelings of fear, anxiety, and helplessness. Due to these effects, disasters are considered to be traumatic events (Çavuşoğlu and Karaaziz, 2024: 764). An earthquake is when vibrations that occur suddenly and unexpectedly as a result of fractures in the earth's crust spread as waves and make themselves felt in the form of a tremor on the earth (Edemen, Okay, Tugrul, Kurt, Bircan and Yoldaş, 2023: 720). Turkey is a seismically active region worldwide. More than 60% of the loss of life as a result of disasters in Turkey occurs due to earthquakes. Studies conducted around this information show that earthquake awareness increases the disaster resilience of society (Atalay, 2024: 142).

An earthquake is a natural event that has physical and financial threats and can bring profound social and psychological consequences in the long term. After disasters, especially earthquakes, survivors may experience trauma such as going into shock, experiencing severe fears, feelings of helplessness and anger, distressing memories, and loss of concentration while doing daily tasks (Eliasi Sarzali, 2019: 1). After major tragic events such as earthquakes, the reactions of individuals or the psychological damage they may receive may vary depending on the person's preparedness for the disaster, demographic factors, or whether they have a previous psychological disorder (Önder, 2022: 13). When the psychological state of individuals was examined after the Sar Pole Zahab earthquake that occurred in the autumn of 2016, claustrophobia findings were observed (Eliasi Sarzali, 2019: 1). Phobia can be defined as a fear that causes a significant impairment in an individual's ability to continue daily life (Vadakkan and Siddiqui, 2023: 1). Claustrophobia is the fear of enclosed spaces. Most people who experience fear find ways to cope, often by engaging in intentional escape behavior from small or enclosed spaces. Small or locked rooms, tunnels, cellars, elevators, subway trains, and crowded places are stimuli that can trigger fear, and people who react to one of these situations will likely react to all of them (Rachman, 1997: 163). Fears of restriction and being trapped, such as sitting in a dentist's chair or waiting in a long line, are also associated with the fear of being in enclosed spaces and are generally considered symptoms of claustrophobia. A claustrophobic person is not afraid of an enclosed space, they are afraid of what might happen in an enclosed space (Radomsky, Rachman, Thordarson, McIsaac and Teachman, 2001: 287).

Since Turkey is an earthquake country, earthquakes occur at certain intervals in different regions. These earthquakes bring with them many economic, social, and psychological consequences depending on their size. It may take many years to rehabilitate the severe situation caused by sudden earthquakes in seconds. Earthquakes that leave behind death, injury, destruction, fear, and anxiety can often leave traumatic consequences that can last for years (Gülyol, 2024: 37). Among the individuals who experience a major earthquake,

those who are trapped under the rubble experience a state of mind that is very difficult to endure, such as waiting for death helplessly and being buried alive. Even if they are not trapped under the rubble, the feeling of having lost their home, workplace, and savings, and having to accept a difficult picture such as the end of their old life creates traumatic situations in individuals that are difficult to repair. When the safe space in which an individual who previously lived without needing anyone is destroyed, their basic sense of trust is shaken (Uğuz, 2023: 7). Most people who experience earthquake fear and lose their sense of security usually try to cope by exhibiting escape behavior from small or closed places.

The idea that the earthquake may have created claustrophobia in people because people did not enter their homes and preferred to stay outside after the earthquake gave birth to the idea of this study. The reason to see how the 6.8 magnitude earthquake that occurred in Elazığ in 2020 affected people's fear of entering enclosed spaces makes this study necessary. People living in Elazığ feel many tremors after this earthquake, both in the epicenter of Elazığ and in the surrounding cities. As a result of this situation, it has been seen those individuals living in Elazığ experience fear when entering their homes or enclosed spaces. The necessity of this study was considered based on the curiosity of measuring the severity of claustrophobia of individuals, as it was seen that earthquake victims exhibited behaviors such as not being able to enter enclosed areas and staying together with their relatives in detached houses in the village or garden after the earthquake.

1. Materials and Methods

1.1. Purpose of the Research

This study aims to examine the relationship between earthquake risk perception and the level of claustrophobia among earthquake victims following the Elazığ earthquake on January 24, 2020, as well as the factors influencing this relationship.

1.2. Type of Research, Population, and Sample

The population of this correlational and cross-sectional study consisted of individuals who experienced the earthquake in Elazığ city. The sample of the research is identified as a minimum of 384 according to the purposive sampling method. For a 95% confidence interval and 5% sampling error, the number of samples is taken as 384 when the population size is 1,000,000 and above (Yazıcıoğlu and Erdoğan, 2004: 50). The sample group of the research consisted of 400 people who agreed to participate in the research, were over the age of 18, and could read and write. Data were collected by applying an online survey. Before applying the online survey, the sample group was briefly informed about the study. After the data were collected from 414 people, 14 questionnaires that were found to be deficient were removed from the study. Analyzes of the study were made on the questionnaires of the remaining 400 people.

1.3. Data Collection and Data Collection Tools

In this study, data were collected using an online survey between 01.07.2023 and 01.09.2023. Data in the study were collected using the Personal Characteristics Form, Earthquake Risk Perception Scale, and DSM-5 Specific Phobia Severity Scale.

1.3.1. Personal Characteristics Form

The personal characteristics form created by the researchers in line with the literature includes the following questions: gender, age, marital status, having children status, education status, did you have a mental illness before the earthquake, did you have a fear of staying in enclosed spaces before the earthquake, did you have a fear of staying in enclosed spaces after the earthquake, did you fear leaving your child alone at home after the earthquake, what is your home damage status, did you lose a relative in the earthquake, did you experience financial loss due to the earthquake, did you have to get financial support due to the earthquake, did you receive psychological support due to the earthquake, do you experience fear while staying at home after the earthquake, are you worried about staying in enclosed spaces after the earthquake, are you worried about an earthquake while you are sleeping in different rooms with your children or when you are away from your family.

1.3.2. Earthquake Risk Perception Scale

The earthquake risk perception scale, adapted and Turkish validity and reliability by Mızrak et al., consists of 8 items and 2 sub-dimensions: Affective Earthquake Risk Perception (Items 1-4) and Cognitive Earthquake Risk Perception (Items 5-8). While grading on a Likert-type scale; Numbering was made as (1) I Strongly Disagree, (2) I Disagree, (3) I Moderately Agree, (4) I Agree, (5) I Completely Agree. The increase in the average score indicates that the perception of earthquake risk also increases (Mızrak, Özdemir and Aslan, 2021).

1.3.3. DSM-5 Specific Phobia Severity Scale

It is a 10-item scale that evaluates the severity of specific phobia in adult individuals aged 18 and over. Each item on the scale is rated on a 5-item score (0: Never, 1: Sometimes, 2: Half of the Week, 3: Most of the Week, and 4: All of the Week). The total score ranges from 0 to 40 points, with a higher score indicating more severe specific phobia symptoms (Öztekin, Aydın and Aydemir, 2017).

1.4. Analysis of Data

Descriptive statistics, including mean, standard deviation, frequency, and percentage, were used to analyze the study data. Inferential statistics such as T-Test, Mann-Whitney U, Pearson Correlation, and Spearman Correlation analyses were also applied. Results were reported within a 95% confidence interval, with statistical significance set as $p < 0.05$.

1.5. The Ethical Aspect of Research

For the Earthquake Risk Perception Scale (Mızrak et al., 2021) and the DSM-5 Specific Phobia Severity Scale (Öztekin et al., 2017), whose Turkish validity and reliability studies were conducted by Öztekin et al., used in the research, permission was obtained from the scale owners via e-mail and ethics committee approval from Gümüşhane University. Participants were given preliminary information on the research questionnaire and were achieved to participate in the study if they approved.

1.6. Limitations of the Research

The limitation of the research is that the research survey was applied only to earthquake victims in Elazığ city and that the surveys were conducted online.

2. Results

The average age of the participants was 35.08 ± 12.51 years. Half of the participants were women (54.8%), and 55% had children. A total of 31.5% held a bachelor's degree, and 94.5% reported no history of mental illness before the earthquake. Among the participants, 85% indicated they had no fear of enclosed spaces before the earthquake, whereas 52.5% reported a fear of staying in enclosed spaces afterward. It was found that 61% were afraid of leaving their child alone at home after the earthquake, 89% did not lose a relative in the earthquake, and 72.8% did not experience financial loss. Additionally, 94.3% did not receive psychological support due to the earthquake. However, 64% reported fear while staying at home, 58.5% expressed concern about staying in enclosed spaces, and 77.3% experienced anxiety while sleeping in different rooms with their children (Table 1).

Table 1. Socio-Demographic Characteristics

Variables	n	%
Gender		
Woman	219	54.8
Man	181	45.3
Do you have children?		
I do have	220	55.0
I don't have	180	45.0
Education status		
Primary education	46	11.5
High school	107	26.8
Associate's degree	76	19.0
Bachelor's degree	126	31.5
Postgraduate degree	45	11.3
Did you have a mental illness before the earthquake?		
I did have	22	5.5
I didn't have	378	94.5
Did you have a fear of staying in enclosed spaces before the earthquake?		
I did have	60	15.0
I didn't have	340	85.0
Did you have a fear of staying in enclosed spaces after the earthquake?		
Yes	190	47.5
No	210	52.5
Did you fear leaving your child alone at home after the earthquake?		
Yes	244	61.0
No	156	39.0
What is your home damage status?		
Undamaged	249	62.3
Less Damaged	106	26.5
Medium Damaged	16	4.0
Severely Damaged	27	6.8
Destruction	2	0.5
Did you lose a relative in the earthquake?		
Yes	44	11.0
No	356	89.0
Did you experience financial loss due to the earthquake?		
Yes	109	27.3
No	291	72.8
Did you have to get financial support due to the earthquake?		
Yes	77	19.3
No	323	80.8
Did you receive psychological support due to the earthquake?		
Yes	23	5.8

No	377	94.3
Table 1...		
Variables	n	%
Do you experience fear while staying at home after the earthquake?		
Yes	256	64.0
No	144	36.0
Are you worried about staying in enclosed spaces after the earthquake?		
Yes	234	58.5
No	166	41.5
Are you worried about an earthquake while you are sleeping in different rooms with your children or when you are away from your family?		
Yes	309	77.3
No	91	22.8

The average score on the claustrophobia scale was 19.53±9.37. No statistically significant differences were observed in claustrophobic behavior based on gender, marital status, or having children. The mean claustrophobia scale scores were significantly higher in individuals who had pre-existing claustrophobia compared to those without (p<0.001). Similarly, those who developed claustrophobia after the earthquake had higher average scores than those who did not (p<0.001). The mean claustrophobia scale scores were also significantly higher in individuals who experienced anxiety about leaving their children home alone after the earthquake compared to those who did not (p<0.001). Furthermore, individuals who lost a relative in the earthquake had significantly higher claustrophobia scale scores compared to those who did not experience such a loss (p=0.003). The average claustrophobia scale scores were higher in individuals who experienced financial loss due to the earthquake, who received financial support after the earthquake, who received psychological support, and who expressed concern about sleeping in separate rooms from their children after the earthquake, compared to those who did not experience these factors (respectively: p=0.001; p<0.001; p=0.005; p<0.001) (Table 2).

Table 2. Variables Affecting Claustrophobia Scale, Earthquake Risk Perception Scale, and Sub-Dimensions (t-test, Mann-Whitney U)

	Claustrophobia Scale total score		Earthquake Risk Perception Scale total score average		Affective Earthquake Risk Perception subscale total score average		Cognitive Earthquake Risk Perception subscale total score average	
	mean±SD	p	mean±SD	P	mean±SD	p	mean±SD	p
Gender								
Woman	19.90±9.27	0.384*	4.06±0.68	0.001*	3.95±0.84	P<0.001*	4.18±0.71	0.185*
Man	19.08±9.51		3.81±0.77		3.55±0.95		4.08±0.79	
Marital status								
Married	19.90±9.59	0.369*	3.98±0.71	0.308*	3.87±0.85	0.014**	4.10±0.77	0.302*
Single	19.05±9.10		3.91±0.76		3.64±0.97		4.18±0.73	
Do you have children?								
I do have	19.98±9.74	0.290*	3.98±0.71	0.353*	3.87±0.85	0.013**	4.09±0.76	0.211*
I don't have	18.98±8.90		3.91±0.76		3.64±0.98		4.19±0.73	
Did you have a fear of staying in enclosed spaces before the earthquake?								
I did have	26.88±10.24	P<0.001**	4.26±0.64	P<0.001*	4.18±0.78	P<0.001*	4.35±0.66	0.019*
I didn't have	18.23±8.60		3.90±0.73		3.70±0.92		4.10±0.76	
Did you have a fear of staying in enclosed spaces after the earthquake?								
Yes	24.39±9.62	P<0.001**	4.23±0.61	P<0.001**	4.15±0.73	P<0.001**	4.31±0.65	P<0.001**
No	15.13±6.57		3.70±0.74		3.42±0.92		3.97±0.80	
Did you fear leaving your child alone at home after the earthquake?								
Yes	21.63±9.94	P<0.001**	4.12±0.67	P<0.001*	4.04±0.79	P<0.001*	4.21±0.74	0.016*
No	16.23±7.32		3.68±0.74		3.35±0.94		4.02±0.76	
Did you lose a relative in the earthquake?								
Yes	23.43±10.06	0.003*	4.06±0.67	0.284*	3.90±0.89	0.317*	4.23±0.67	0.385*

No		19.05±9.19	3.94±0.74	3.75±0.92	4.12±0.76				
Table 2...		Claustrophobia Scale total score		Earthquake Risk Perception Scale total score average	Affective Earthquake Risk Perception subscale total score average	Cognitive Earthquake Risk Perception subscale total score average			
		mean±SD	p	mean±SD	P	mean±SD	p		
Did you experience financial loss due to the earthquake?									
Yes		22.46±11.57	0.001**	4.09±0.70	0.022*	3.90±0.95	0.086*	4.28±0.65	0.017*
No		18.43±8.16		3.90±0.74		3.72±0.90		4.08±0.78	
Did you have to get financial support due to the earthquake?									
Yes		24.37±12.26	P<0.001**	4.14±0.66	0.012*	3.96±0.87	0.038*	4.32±0.64	0.017*
No		18.37±8.15		3.91±0.74		3.72±0.92		4.09±0.77	
Did you receive psychological support due to the earthquake?									
Yes		26.86±11.77	0.005**	4.44±0.48	P<0.001**	4.34±0.62	P<0.001**	4.54±0.56	0.008*
No		19.08±9.04		3.92±0.73		3.73±0.92		4.11±0.76	
Are you worried about an earthquake while you are sleeping in different rooms with your children or when you are away from your family?									
Yes		21.02±9.67	P<0.001**	4.09±0.68	P<0.001*	3.97±0.81	P<0.001*	4.21±0.73	0.001*
No		14.47±5.98		3.50±0.73		3.10±0.92		3.89±0.79	

*t-test, **Mann-Whitney U

The average total score on the earthquake risk perception scale was 3.95±0.73, with the affective subdimension scoring 3.77±0.91 and the cognitive subdimension scoring 4.13±0.75. Women's average total earthquake risk perception scores were found to be significantly higher than those of men (p=0.001). A significant difference was observed between marital status and the affective subdimension of the earthquake risk perception scale (p=0.014). Specifically, married individuals had higher average affective earthquake risk perception scores than single individuals. Additionally, individuals with children had higher average affective earthquake risk perception scores compared to those without children (p=0.013) (Table 3).

Table 3. Correlation Between Claustrophobia Scale, Disaster Risk Perception Scale and Sub-Dimensions, and Some Variables

	Claustrophobia scale total score		Earthquake Risk Perception Scale total score average		Affective Earthquake Risk Perception subscale total score average		Cognitive Earthquake Risk Perception subscale total score average	
	r	p	r	p	r	p	r	p
Education status	-0.124	0.013**	-0.014	0.781**	0.007	0.890**	-0.036	0.478**
Damage situation at home	0.157	0.002**	0.063	0.212**	0.055	0.274**	0.055	0.270**
Claustrophobia scale total score	1		0.508	P<0.001*	0.502	P<0.001*	0.380	P<0.001*
Earthquake Risk Perception Scale total score average	0.508	P<0.001*	1		0.902	P<0.001*	0.852	P<0.001*
Affective Earthquake Risk Perception subscale total score average	0.502	P<0.001*	0.902	P<0.001*	1		0.543	P<0.001*
Cognitive Earthquake Risk Perception subscale total score average	0.380	P<0.001*	0.852	P<0.001*	0.543	P<0.001*	1	

*Pearson Correlation, **Spearman's Correlation

It was found that individuals "who had a fear of staying in enclosed spaces before the earthquake", "who began to be afraid of staying in enclosed spaces after the earthquake", "who developed fear behavior to leave their child alone at home after the earthquake", "who had to receive financial and psychological support due to the earthquake", and "who was worried about staying in different rooms with their children after the earthquake" had higher claustrophobia scale mean scores, earthquake risk perception total mean scores, and earthquake risk perception sub-dimension mean scores (Table 2). A very weak negative relationship was found between educational status and claustrophobia ($r=-0.124$; $p=0.013$). In other words, increasing people's education level has a very weak effect on decreasing claustrophobic behavior. It was identified that there was a positive and very weak relationship between the damage status of the house and claustrophobia, and that earthquake victims with more damage to their houses had higher claustrophobic behavior ($r=0.157$; $p=0.002$). It was identified that there was a moderately and positive significant relationship between claustrophobia behavior and earthquake risk perception ($r=0.508$; $p=0.001$) and its sub-dimensions. In other words, individuals with high claustrophobia behavior also have high earthquake risk perception. There is a significant positive relationship between earthquake risk perception and affective ($r=0.902$; $p=0.001$) and cognitive ($r=0.852$; $p=0.001$) earthquake risk perception. Therefore, it was observed that people with high earthquake risk perception also had high affective and cognitive earthquake risk perception (Table 3).

The linear regression model established to identify the effect of claustrophobia and some variables (age, gender, marital status, having children, education status, affective earthquake risk perception, cognitive earthquake risk perception) is statistically significant ($p<0.001$). It was observed that education status, affective earthquake risk perception, and cognitive earthquake risk perception affected claustrophobia (Table 4).

Table 4. Effect of Some Variables on Claustrophobia Scale Score (Linear Regression)

Dependent Variable = Claustrophobia Scale score					
R = 0.540 R ² = 0.291 F = 23.031 df.1= 7 df.2 = 392 Sig. F = 0.000					
Independent Variable	Non-Standardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	p
	B	Std. Hata	Beta		
Age	0.062	0.043	0.082	1.425	0.155
Gender	1.137	0.826	0.060	1.377	0.169
Marital status	0.646	1.523	0.034	0.424	0.672
Having children	0.465	1.642	0.025	0.283	0.777
Education status	-0.889	0.330	-0.116	-2.692	0.007
Affective earthquake risk perception	4.534	0.542	0.444	8.368	0.000
Cognitive earthquake risk perception	1.739	0.639	0.140	2.722	0.007

The regression model established to identify the effect of earthquake risk perception and some variables (age, gender, marital status, having children, education status) is statistically significant ($p=0.022$). It was observed that only gender affected earthquake risk perception (Table 5).

Table 5. Effect of Some Variables on Earthquake Risk Perception Total Score Average

Dependent Variable = Earthquake Risk Perception Scale total score					
R = 0.180 R ² = 0.033 F = 2.653 df.1= 5 df.2 = 394 Sig. F = 0.022					
Independent Variable	Non-Standardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	P
	B	Std. Hata	Beta		
Age	-0.003	0.004	-0.045	-0.674	0.501
Gender	-0.247	0.074	-0.167	-3.352	0.001
Marital status	-0.057	0.139	-0.039	-0.413	0.680
Having children	-0.073	0.150	-0.049	-0.485	0.628
Education status	-0.007	0.030	-0.011	-0.227	0.820

3. Discussion

The frequency of high-intensity and devastating earthquakes in Turkey has increased in recent years. It was observed that individuals, especially those who experienced the earthquake and who witnessed the loss of life and property caused by the earthquake through the media, hesitated to enter their homes and enclosed spaces. Based on the idea that this situation may cause claustrophobia in individuals, this research was conducted to identify the effect of people's earthquake risk perception on their claustrophobia severity. According to the research, it was identified that women's earthquake risk perception was higher than men's. In the study conducted by Mızrak et. al, it was identified that many of the women were more sensitive to earthquakes and experienced greater fear of earthquakes and financial anxiety. Living with a fear of earthquakes, experiencing depression, and worrying about future generations were cited as the reasons why women feel more sensitive (Mızrak et. al., 2021: 2241). Although there are not many studies on earthquake risk perception, it appears that women's disaster risk perception is higher. In the study of Zhang, Wang, Lin, Zhang, Shang and Wang (2017: 6), it was found that women were more afraid of typhoons than men, and in the study of Petraroli and Bas (2022: 1), women were prone to gender-based disaster risks. In his study where Tercan (2023: 1283) examined individuals' disaster risk perception according to different variables, he found that women's disaster risk perception was higher. The reason for this difference in women's perception and their excess fear and anxiety may be the instinct to protect their children or relatives, as well as the fact that they have been assigned certain roles by society.

In this study, while there was no significant relationship between educational status and earthquake risk perception, it was found that educational status had a very weak negative relationship with claustrophobia. In the study by Qasim, Khan, Shrestha and Qasim (2015: 373) examining flood risk perception, it was found that education level increased risk perception. The reason for this was that education improves and raises people's awareness of environmental risks.

While age and marital status have an effect on risk perception in various disaster-related studies, no significant effect of age and marital status on earthquake risk perception was observed in the findings of this study. In this study, a positive significant relationship was found between house damage and claustrophobia. In Önder's (2022: 66,70) study, which investigated the post-traumatic stress state, claustrophobia development, and psychological resilience of earthquake victims after the İzmir earthquake, results that were compatible with our findings were obtained. Education status and damage to the house affected claustrophobia. As education level increased, the development of

claustrophobia decreased. The development of claustrophobia was more common in individuals with more damage in the house. In our study, the higher severity of claustrophobia among earthquake victims whose houses were damaged in the Elazığ earthquake may be associated with the magnitude of the trauma they experienced and their inability to get rid of the effects of thoughts that the house might collapse. Demirarslan and Demirarslan (2021: 1) studied that creating open-air spaces in homes would be less claustrophobic during the Covid-19 period. Including open spaces such as gardens in homes can also reduce the perception of earthquake risk and reduce the fear of enclosed spaces caused by earthquakes. The number of studies examining the occurrence of claustrophobia after an earthquake is quite low. Eliasi Sarzalı (2019: 1) detected claustrophobia findings in individuals after the Sar Pole Zahab earthquake that occurred in 2016. Şahan (2021: 227) found that claustrophobia was observed in hospitalized patients after Covid-19. Sheek-Hussein, Abu-Zidan and Stip (2021: 3) found that claustrophobia occurred in women and elderly individuals during the quarantine conditions caused by Covid-19 in India. In the study by Köse (2023: 61) about the experiences of volunteer search and rescue workers in witnessing trauma at the earthquake site, there was also a claustrophobic experience. When Cansel and Ucuş (2022: 83) examined post-traumatic stress and related factors among healthcare workers after the 2020 Malatya-Elazığ earthquake, claustrophobia was among the variables examined. While no significant relationship was noted regarding claustrophobia, trauma scores were found to be high.

Jo and Baek (2023) revealed that the feeling of being confined to homes increased due to social isolation during the Covid 19 period. It was observed that people's feeling of claustrophobia increased within the scope of social measures due to Covid 19, which is a biological disaster. Geçit and Kesici (2024: 196), in their study examining the psychological states of individuals exposed to an earthquake, asked individuals the question "What behaviors did you do that made your life dysfunctional after the earthquake?" In the answers given, situations such as eating problems and crying spells, as well as the occurrence of claustrophobia, were also remarkable. Studies show that earthquakes cause people to have fear of staying in enclosed spaces. In this regard, Karakan and Çolak (2024: 474) conducted a study on children affected by the earthquake and concluded that recreational activities reduce the level of claustrophobia in children who survived the earthquake and make them feel safer. One of the most probable situations after an earthquake is difficulty in re-entering closed spaces. Tanhan and Kayri (2013: 1017) developed a scale that identifies the level of trauma after the earthquake and included claustrophobia under the dimension of behavioral problems. This is also proven by the fact that people were not able to enter their homes after the earthquake, but stayed in meeting areas, in their cars, or in the houses of relatives who had detached houses with gardens. This is also why claustrophobia is taken into account when determining the level of trauma. In the study titled "Black Feminist Storytelling After the 2010 Earthquake" by Durban (2024), the discussion in the content of the book "What Storm, What Thunder" addressed the difficult contents in the book, such as physical and sexual violence, suicide and mental illness. Duhan mentioned that focusing on the Haiti earthquake in the book gave a devastatingly claustrophobic feeling even while reading the book.

Conclusions

The findings of this research revealed that women's earthquake risk perception is higher than men's. According to the research findings, education status and gender have significant difference on earthquake risk perception and there is significant relationship between cognitive earthquake risk perception and claustrophobia. It has been observed that when people's education level increases, their claustrophobic behavior is not affected much, and the severity of claustrophobia is higher in earthquake victims whose homes were damaged. Additionally, it has been observed that individuals with high levels of claustrophobia have high earthquake risk perceptions. High awareness of earthquake risk perception among people will increase society's preparation behavior to reduce the destructive effects of earthquakes. Therefore, it is predicted that there will be a decrease in the claustrophobic behavior of individuals who are prepared for an earthquake.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * Gümüşhane University Rectorate, Gümüşhane University Scientific Research and Publication Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 14.06.2023, numbered 2023/3 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%100) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Submission and Revision: 1. Author (%70), 2. Author (%30)
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. * Gümüşhane Üniversitesi Rektörlüğü, Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 14.06.2023 Tarih, 2023/3 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%100) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30)

References / Kaynakça

Akdemir, B., & Kırmızıgül, B. (2015). Turistlerin geldikleri ülkelere göre destinasyon algıları arasındaki farklılığı belirlemeye yönelik bir araştırma. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 222-243.

Akgül, F. (2023). Sürdürülebilir kalkınma ve afet yönetimi. Turan, M. (Ed.), Bütünleşik afet yönetimi kapsamında afet lojistiğinin sürdürülebilir kalkınmaya etkisi (pp. 173-188), Ankara: Gazi Kitabevi.

Ao, Y., Zhang, H., Yang, L., Wang, Y., Martek, I., & Wang, G. (2021). Impacts of earthquake knowledge and risk perception on earthquake preparedness of rural residents. *Natural Hazards*, 107, 1287-1310. <https://doi.org/10.1007/s11069-021-04632-w>

Atalay, E. (2024). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin deprem bilgi düzeylerinin belirlenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (64), 141-152. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1438961>

Bardsley, D. K., Moskwa, E., Weber, D., Robinson, G. M., Waschl, N., & Bardsley, A. M. (2018). Climate change, bushfire risk, and environmental values: examining a potential risk perception threshold in peri-urban South Australia. *Society & Natural Resources*, 31(4), 424-441. <https://doi.org/10.1080/08941920.2017.1421733>

Brown, P., Daigneault, A. J., Tjernström, E., & Zou, W. (2018). Natural disasters, social protection, and risk perceptions. *World development*, 104, 310-325. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.12.002>

Cansel, N., & Ucuz, I. (2022). Post-traumatic stress and associated factors among healthcare workers in the early stage following the 2020 Malatya-Elazığ earthquake. *Konuralp Medical Journal*, 14(1), 81-91. <https://doi.org/10.18521/ktd.1000636>

Çavuşoğlu, İ., & Karaaziz, M. (2024). 2023 Hatay depremini yaşayanlarda depremin travma sonrası stres bozukluğu belirtileri ve travma sonrası büyüme arasındaki ilişkide psikolojik esnekliğin aracı rolü. *Ulusal ve Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi*, 5(4), 764-776. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11406139>

Cisternas, P. C., Cifuentes, L. A., Bronfman, N. C., & Repetto, P. B. (2024). The influence of risk awareness and government trust on risk perception and preparedness for natural hazards. *Risk analysis*, 44(2), 333-348. <https://doi.org/10.1111/risa.14151>

Cui, K., & Han, Z. (2019). Association between disaster experience and quality of life: The mediating role of disaster risk perception. *Quality of life research*, 28, 509-513. <https://doi.org/10.1007/s11136-018-2011-4>

Demirarslan, D., & Demirarslan, O. (2021). A study on determining the need for use of outdoor spaces in houses during the covid-19 pandemic period. *Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Science*, 8(50), 1-25.

Doğru, S. (2024). Afet risk algısının afet gönüllüsü olma tutumu üzerine etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(3), 1185-1193. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1459390>

Doğru, S., & Ede, G. (2020). Planning food and nutrition support in disaster situations. *Current Perspectives on Health Sciences*, 1(1), 25-34.

Durban, E. L. (2024). Black feminist storytelling in the wake of the 2010 earthquake. *Palimpsest: A Journal on Women, Gender, and the Black International*, 13(1), 136-144. <https://doi.org/10.1353/pal.2024.a930531>

Edemen, M., Okay, M., Tugrul, R., Kurt, M. Ş., Bircan, O., Yoldaş, H., ... & Aslan, A. (2023). Deprem nedir? Nasıl oluşur? Türkiye’de olmuş depremler ve etkileri nelerdir? Depremlere karşı alınabilecek tedbirler hususunda öneriler. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(93), 719-734. <https://doi.org/10.26450/jshsr.3584>

Eliasi Sarzali, F. (2019). Analysis of post-earthquake psycho-social traumas: The case of Sar-Pole-Zahab earthquake. *Journal of Iranian Social Studies*, 13(2), 5-28. <https://doi.org/10.22034/jss.2019.43298>

Geçit, H. K., & Kesici, Ş. (2024). Opinions of individuals exposed to earthquake regarding their psychological inflexibility. *Research on Education and Psychology*, 8(1), 182-204. <https://doi.org/10.54535/rep.1467625>

Gülyol, Y. (2024). Deprem kaynaklı ikincil travmatik strese genel bir bakış. *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, 5(5), 37-60. <https://doi.org/10.62156/habitus.1412564>

Jo, H., & Baek, E. M. (2023). Impacts of social isolation and risk perception on social networking intensity among university students during covid-19. *Plos one*, 18(4), e0283997. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0283997>

Karakan, H. İ., & Çolak, O. (2024). A study on expert opinions on the impact of recreational activities on earthquake-affected children. I. *International Istiklal Symposium*, 06-08 Şubat-February 2024, Kahramanmaraş, Türkiye, (s. 469-477).

Kırmızıgül, B. (2020). Post truth çağda algı ve algı yönetimi turizm destinasyonlarında algı oluşturma. 1.bs., Ankara: Gazi Kitapevi.

Kopuz, B., Bekdemir, Ü., & Yılmaz, A. (2024). Sosyal bilgiler ders kitaplarında doğal afet ile ilgili konular ve bu konuların öğretiminin önemi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(30), 358-380. <https://doi.org/10.38155/ksbd.1355236>

Köse, A. (2023). Voluntary search-and-rescue workers’ experiences after witnessing trauma in the earthquake field. *OPUS Journal of Society Research*, 20(51), 56-66. <https://doi.org/10.26466/opusjsr.1214128>

Kotan, H. (2024). Ders kitaplarında yer alan afet eğitimi konularının incelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 11(107), 905-919. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11404168>

Marshall, T. M. (2020). Risk perception and safety culture: Tools for improving the implementation of disaster risk reduction strategies. *International journal of disaster risk reduction*, 47, 101557. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2020.101557>

Mızrak, S., Özdemir, A., & Aslan, R. (2021). Adaptation of hurricane risk perception scale to earthquake risk perception and determining the factors affecting women's earthquake risk perception. *Natural Hazards*, 109(3), 2241-2259. <https://doi.org/10.1007/s11069-021-04918-z>

Odabaş, L., & Cengiz, S. (2021). Eğitim kurumları idarecilerinin kriz anında afet ve acil durumlara yönelik yeterliliklerinin değerlendirilmesi: Gümüşhane ili örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(3), 521-531. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.943792>

Önder, D. (2022). 2020 izmir Depremi sonrası depremedelerin travma sonrası stres, klostrfobi gelişimi ve psikolojik dayanıklılık açısından değerlendirilmesi (Master's thesis, Ege Üniversitesi).

Özdemir, A. (2018). Toplumun afet risk algısı ve afete hazırlıklı olma durumu: Kocaeli ili örneği (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Özlemiş, Ş., & Eren, T. (2024). Afet sonrası kullanılacak geçici barınma alanlarının çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak seçilmesi üzerine bir uygulama. *International Journal of Engineering Research and Development*, 16(2), 861-880. <https://doi.org/10.29137/umagd.1469270>

Öztekin, S., Aydın, O., & Aydemir, Ö. (2017). DSM-5 özgül fobi şiddet ölçeği Türkçe formunun geçerliliği ve güvenilirliği. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(2), 31-37. <https://doi.org/10.5455/apd.240709>

Petraroli, I., & Baars, R. (2022). To be a woman in Japan: Disaster vulnerabilities and gendered discourses in disaster preparedness in Japan. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 70, 102767. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2021.102767>

Qasim, S., Khan, A. N., Shrestha, R. P., & Qasim, M. (2015). Risk perception of the people in the flood prone Khyber Pukhthunkhwa province of Pakistan. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 14, 373-378. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2015.09.001>

Rachman, S. (1997). Claustrophobia. *Phobias: A handbook of theory, research and treatment*, 163-182. <https://doi.org/10.1891/0889-8391.14.1.115>

Radomsky, A. S., Rachman, S., Thordarson, D. S., McIsaac, H. K., & Teachman, B. A. (2001). The claustrophobia questionnaire. *Journal of anxiety disorders*, 15(4), 287-297. [https://doi.org/10.1016/S0887-6185\(01\)00064-0](https://doi.org/10.1016/S0887-6185(01)00064-0)

Şahan, E. (2021). Hasta penceresinden Covid-19 tanısıyla tek başına bir hastane odasında olmak: nitel çalışma. *Cukurova Medical Journal*, 46(1), 223-232.

Sheek-Hussein, M., Abu-Zidan, F. M., & Stip, E. (2021). Disaster management of the psychological impact of the COVID-19 pandemic. *International journal of emergency medicine*, 14(1), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12245-021-00342-z>

Tanhan, F., & Kayri, M. (2013). Deprem sonrası travma düzeyini belirleme ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 1013-1025.

Tercan, B. (2023). Bireylerin afet risk algısının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(3), 1279-1287. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1180447>

Uğuz, Ş. (2023). Depremlerin görünmez yıkımı: insanların psikolojik sağlığı üzerindeki etkileri. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 17(1), 6-9. <https://doi.org/10.21763/tjfm.1256896>

Vadakkan, C., & Siddiqui, W. (2023). Claustrophobia. In StatPearls. Statpearls Publishing.

Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). SPSS, uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Detay Yayıncılık.

Zhang, W., Wang, W., Lin, J., Zhang, Y., Shang, X., Wang, X., ... & Ma, W. (2017). Perception, knowledge and behaviors related to typhoon: A cross sectional study among rural residents in Zhejiang, China. *International journal of environmental research and public health*, 14(5), 492. <https://doi.org/10.3390/ijerph14050492>

2024, 13 (5), 2274-2293 | Araştırma Makalesi

Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretimi Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme

Sibel Barcın¹

Öz

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan araştırmalar, dil öğretimindeki farklı yaklaşımları ve uygulamaları anlamak bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmalar, öğretimi geliştirmek için veriler sunmaktadır. Bu alandaki mevcut bilgilerin derinlemesine incelenmesi, eğitim stratejilerinin daha etkili hâle gelmesine katkı sağlayabilmektedir. Bununla birlikte farklı yöntemlerin ve uygulamaların karşılaştırılması, daha etkili öğretim yöntemlerinin belirlenmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaları incelemektir. Mevcut literatürün kapsamlı bir şekilde incelenmesi amacıyla doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma çerçevesinde Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimine ilişkin yazılmış makaleler veri kaynağı olarak seçilmiş ve bu makalelerin belirlenmesinde ULABİM tarafından oluşturulan TR Dizin'de taranan dergiler temel alınmıştır. TR Dizin platformunda 01.08.2024 tarihine kadar yayımlanmış olan makaleler değerlendirilmiştir. İncelemeye alınan araştırmalar 2009-2024 yılları arasında yayımlanan çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Tarama sonucunda toplam 65 makale incelemeye alınmış ve bu makalelerden 34'ü araştırmanın amaçları doğrultusunda analiz sürecine dâhil edilmiştir. Yapılan içerik analizi sonucuna bakıldığında katılımcı grubun büyük çoğunluğunu lisans, TÖMER ve dil hazırlık sınıflarındaki öğrencilerin oluşturduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte tek yazarlı makalelerin daha çok yer aldığı, makalelerin en çok 2020 yılında yayımlandığı, daha fazla yazma becerisi üzerine çalışmalar yapıldığı, yöntem olarak daha fazla nitel seçildiği anlaşılmıştır. Ayrıca veri toplama aracı olarak öğrenci yazılı ürünlerinin ön plana çıktığı görülmüş ve ana dilinin hedef dilde konuşmaya ket vurması en fazla ulaşılan sonuç görünümü olarak belirlenmiştir. Bu nedenle incelenen çalışmalarda, daha çok öğrencilerin hatalarına odaklanıldığı saptanmış ve bu hataların düzeltilmesine yönelik önerilere de ağırlık verildiği gözlemlenmiştir. Sonuç olarak bu araştırma Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi konusundaki literatürü analiz ederek bu alandaki araştırmalara ve uygulamalara yönelik bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İçerik Analizi, Literatür Taraması, Türk Soylu Öğrenciler, Türkiye Türkçesi Öğretimi, Türk Cumhuriyetleri, Türk Dünyası

Barcın, S. (2024). Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretimi Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(5), 2274-2293. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1538156>

Geliş Tarihi	24.08.2024
Kabul Tarihi	29.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Öğr. Gör. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Dil Hazırlık Bölümü, Bişkek, Kırgızistan, sibelbarcin@windowslive.com, ORCID 0000-0002-7617-2699

2024, 13 (5), 2274-2293 | Research Article

Manuscript Title an Evaluation of Studies on Teaching Türkiye Turkish to Turkic Descendants

Sibel Barcın¹

Abstract

Research on teaching Turkish to people of Turkish descent is significant in understanding different approaches and practices in language education. These studies provide data to enhance teaching methodologies. A thorough examination of existing knowledge in this field can contribute to making educational strategies more effective. Additionally, comparing different methods and practices allows for identifying more effective teaching techniques. In this context, the purpose of this research is to examine studies on teaching Turkish to people of Turkish descent. The document analysis technique was used to conduct a comprehensive review of the current literature. Within the scope of this research, articles on teaching Turkish to people of Turkish descent were selected as data sources, focusing on journals indexed in the TR Index, created by ULAKBİM. Articles published on the TR Index platform up to August 1, 2024, were reviewed. The research was limited to studies published between 2009 and 2024. A total of 65 articles were included in the review, with 34 of them being analyzed according to the study's objectives. Content analysis revealed that TÖMER and language preparatory classes were the predominant participant groups. Additionally, it was found that single-author articles were more common, with most studies being published in 2020. Writing skills were the primary focus of most studies, and qualitative methods were preferred. Furthermore, student-written works emerged as the main data collection tool, and the most frequently reported outcome was the interference of the native language in speaking the target language. Therefore, it has been determined that the reviewed studies predominantly focus on students' errors, and it has also been observed that considerable emphasis is placed on suggestions for correcting these errors. In conclusion, this research aims to provide a valuable perspective on studies and practices in teaching Turkish to people of Turkish descent by analyzing the existing literature.

Keywords: Students of Turkish Descent, Teaching Türkiye Turkish, Turkic Republics, Turkic World, Literature Review, Content Analysis

Barcın, S. (2024). Manuscript Title an Evaluation of Studies on Teaching Türkiye Turkish to Turkic Descendants, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2274-2293. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1538156>

Date of Submission	24.08.2024
Date of Acceptance	29.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Lecturer, Kyrgyzstan-Türkiye Manas University, School of Foreign Languages, Preparatory Department, Bishkek, Kyrgyzstan, sibelbarcin@windowslive.com, ORCID 0000-0002-7617-2699

Giriş

Bir toplumun kimliği, kültürel değerleri ve tarihsel birikimi dil ile doğrudan ilişkilidir. Tarihsel birikim, toplumun geçmişten günümüze taşıdığı sosyal, siyasi, ekonomik ve sanatsal unsurları içermektedir. Bu çerçevede dil öğretimi esnasında kültürel değerlerin aktarılmasına özen gösterilmektedir. Günümüzde farklı toplumlar arasındaki iletişimi güçlendirmek amacıyla dil öğrenimi gün geçtikçe daha büyük bir önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Demir ve Açık'ın söyledikleri gibi (2011, s. 54) bir milletin özelliklerini en iyi ifade eden unsurlardan biri dildir. Toplumun yapısı dil ile bütünleşir ve kültürün bir yansıması hâline gelir. Mehmet'e göre (2019, s. 274) ticaret, kültür ve eğitimde ilerlemek isteyen devletler, şirketler veya gruplar hedef kitlenin dilini öğrenerek o alanı daha iyi tanımayı ve ihtiyaçları belirlemeyi amaçlamaktadır. Yurt dışında yaşamak, seyahat etmek, iş fırsatlarını değerlendirmek gibi nedenlerle dil öğrenmek isteyen bireyler de benzer bir amacı taşımaktadır. Bu kapsamda Türkçe öğrenmek isteyen bir bireyin amacını belirlemek ve öğreticinin, o bireye neden Türkçe öğreneceğini açıklaması önem arz etmektedir. Dolayısıyla ihtiyaca göre Türkçe öğrenmek dil öğretiminin temel unsuru hâline gelmektedir.

Türkçe, geniş bir coğrafyada yaygın olarak kullanılan ve çeşitli lehçeleri bulunan zengin bir dildir. Türkçenin tarihi ve kültürel boyutu hem Türk Dünyası arasında hem de farklı coğrafyalardan gelen kişiler arasında büyük bir ilgi görmektedir. Alyılmaz (2018, s. 2453), konuşulan kişi sayısı ve oranı açısından bakıldığında Türkçenin tarihte ve günümüzde dünyanın en çok konuşulan dillerinden biri olduğunu belirtmektedir. Gümüş'e göre (2021, s. 7) her yıl çeşitli ülkelerden Türkiye'ye gelen binlerce kişinin bilim, eğitim, kültür, sanat ve özel sektör alanlarında Türkiye Türkçesi öğrenmesine katkı sağlanmaktadır. Bu durum Türkçenin bir iletişim aracı olmasının yanında kültürel etkileşim ve bağ kurma sürecinde destekleyici bir rolü olduğunu göstermektedir.

Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan'da Türkiye Türkçesi öğretimi yapan çeşitli eğitim kurumları bulunmaktadır. Bununla beraber Türkmenistan'da Aşgabat Türk İlkokulu, Özbekistan'da Taşkent Devlet Ulaştırma Üniversitesi bünyesinde Türkçe Öğretim Merkezi faaliyet göstermektedir. Bu eğitim kurumları, dil öğretiminin ötesinde kardeşlik bağlarını güçlendirmekte ve ortak kültürel değerlerin aktarılmasına da önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu bilgilere ek olarak Irak'ta ise Türkmenlere yönelik Türkçe eğitim veren okullar mevcuttur. Böylelikle Türkçe öğretiminin yapıldığı bu eğitim ortamları, öğrencilerde dil ve kültüre yönelik olumlu bir tutum geliştirmeye olanak tanımaktadır.

Türkçe öğretimi, ana dili Türkçe olan bireyler ile Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere yönelik farklı yaklaşımlar içermektedir. Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına yönelik Türkçenin iki dillilere ana dili olarak öğretimi, onların ana dillerini koruması kapsamında dil becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Türk soylulara Türkçe öğretimi benzer kültürel geçmişe sahip bireylerin hedef dildeki becerilerini artırmanın yanında dilin kültürel değerlerini aktarma işlevi de taşımaktadır. Yabancılar Türkçe öğretimi ise Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek isteyen bireylere yöneliktir. Bununla beraber Türkçe öğretimi, bireyin ihtiyaçlarına ve öğrenme amacına göre farklı alanlarda olabilmektedir. İlkokul çağındaki bir çocuğa dilin temel yapılarını öğrenmesi ve günlük konuşmalarda kendini ifade etmesi için Türkçe öğretimi yapılabilir. Türkiye'de çalışan bir yabancı, mesleğiyle ilgili terimleri öğrenmek isteyebilir. İletişim için Türkçe öğrenmek isteyen biri, sosyal hayatta daha etkili ve doğal

bir dil kullanımını hedefleyebilir. Ticaretle ilgilenen bir birey ise iş dünyasına yönelik Türkçe terimleri ve ifadeleri öğrenmek isteyebilir. Bu ihtiyaçlar, Türkçe öğretiminde hedef kitlenin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda Türkçe öğretiminde, bireyin ihtiyaçlarını anlamak ve ona göre bir dil öğretimi sunmak kayda değerdir. Dolayısıyla Türkçe öğrenmek isteyen bir yabancıya öncelikle öğrenme amacını belirlemek dil öğretiminin verimliliğini artırmaktadır. Bununla beraber dil öğretim sürecinde bireyin içinde bulunduğu seviyeye uygun okuma, dinleme, konuşma ve yazma yeterliklerinde iyi düzeyde olabilmesi için Türkçeyi iyi anlamlandırması gerekmektedir. Bu becerilerden birisi diğerinden daha önemli veya daha önemsiz değildir. Bu kapsamda hedef kitleye uygun dil öğretimi yapılması için bireyin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş yöntemlerin kullanılması temel şartlardan biridir.

Temel düzeyde Türk lehçelerini konuşan öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenme süreci yabancı öğrencilere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu öğrenciler, ortak dil yapıları ve kelimeler sayesinde başlangıçta avantajlı olabilmektedir. Ancak ana dilleri ile Türkiye Türkçesi arasındaki farklılıklar öğrenme sürecinde zorluklar yaratabilmektedir. Bu nedenle öğretim materyallerinin bu öğrenci grubunun ihtiyaçlarına uygun olarak uyarlanması ve öğrencilerin öğrendikleri dil yapısını yeni bağlamlarda uygulayarak pratik yapmalarının sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte yurt dışında Türkçe öğrenmeye çalışan bir birey dile maruz kalmadığı için alıştırma yapılması çok önemlidir. Özyürek (2017, s. 1823-1824); Türk devlet ve topluluklarından gelen öğrencilerin, Türkiye Türkçesi öğreniminde yabancı uyruklu öğrencilere kıyasla daha avantajlı olduğunu ifade etmiştir. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tataristan'dan gelen öğrencilerin ana dilleri Türkçenin lehçeleri olduğundan bu durum dil öğrenimlerini kolaylaştırmaktadır. Bununla beraber Barın'ın da belirttiği gibi (1998, s. 262) Türk soylulara; yabancılara Türkçe öğretimine yönelik yaklaşımların uygulanmasının, hedef kitlenin sorunlarını çözmediği ve bazı konularda karışıklıklara yol açtığı saptanmıştır.

Birey, dili önce dinleyerek ardından konuşarak öğrenmeye başlar. Dil yapılarını dolaylı yoldan öğrenir. Metinler ise dil öğretiminde araçtır. Metin vasıtasıyla 4 temel dil becerisi verilir. Bununla birlikte ana dilin edinilmesinde olduğu gibi ikinci bir dilin öğrenilmesinde de en zor kazanılan beceri yazma becerisidir. Bu durum, Türk soylu öğrencilerde de görülmektedir. Yazma becerisine yönelik etkinliklerde, öğrencilerin en çok diller arası hatalar yaptıkları bilinmektedir. Türkiye Türkçesini öğrenmek, Türk lehçelerini konuşan bazı öğrenciler için daha kolay olabilir, bu yüzden genellikle ana dillerinde düşünerek olumsuz aktarım yaparlar. Öğreticinin hedef kitlenin ana dilindeki farklılıkları anlaması ve bu farklılıkları öğretim sürecine dâhil etmesi büyük önem taşır. Bu çerçevede öğrencilere her zaman dönüt verilmesi dil öğrenimi açısından kayda değerdir. Türk Dünyasından gelen öğrenciler için ortak kelimelere sıkça yer verilmesi ve kültürel benzerliklerden yararlanılması, öğretim sürecini daha verimli hâle getirebilmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde Türk Dünyası üzerine çeşitli araştırmaların yer aldığı görülmektedir. Azerbaycanlı öğrencilerin sosyo-ekonomik durum ve problemleri (Küçükali, 2016), Türk televizyon dizilerinin Azerbaycan toplumu üzerindeki sosyo-kültürel etkilerini anlamaya yönelik bir değerlendirme (Sığın ve Ghanbarlou, 2020), Türk dillerinde imla sorunları (İbrahimov, 2016), Türki Cumhuriyetleri öğrencilerinin utangaçlık düzeylerini etkileyen faktörler (Yüksel, 2005), Türki Cumhuriyetlerden Türkiye'ye gelen yükseköğretim öğrencilerinin akademik ve

sosyal beklentilerinin karşılama düzeyi (Enterieva ve Sezgin, 2016), Türkiye’de yüksek öğrenim gören Kırgız öğrencilerin eğitimlerinden sonra ülkelerindeki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumları (Beşirli, 2010), yalancı eş değerlerin tasnifi (Altun, 2020), Türkçe ve Özbekçede nezaket anlatan paralinguistik (dil ötesi) olayların mukayeseli çözümlenmesi (İmamova, 2016), Türk dizilerinin Kazak-Türk kültürel etkileşimine ve Türkçenin yaygınlaşmasına etkisi (Arbatlı ve Kurar, 2015), Türkiye ve Kazakistan’da okutulan Türkçe öğretmenliği lisans programlarının karşılaştırılması (Yılmaz, 2014), Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında aktarma üzerine bazı problemler (Adıgüzel,2012), Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan’da ders kitaplarının ortak kültür bakımından incelenmesi (Yar Yıldırım, 2020), Türk üniversitelerinde öğrenim gören Türk Cumhuriyetleri ve Akriba Toplulukları öğrencilerinin sorunları (Çağlar, 1999) gibi başlıklarda araştırmalar yapıldığı görülmektedir.

Türk Dünyası ile ilgili çalışmalar mevcut olmasına rağmen Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir. Bununla birlikte son yıllarda Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimine de ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Bunun en belirgin örneği Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi tarafından hazırlanan Altın Köprü Türkçe öğretimi setidir. Bunun yanında Türk Devletleri Teşkilatı’nın çalışmaları, TİKA, TÜRKSOY, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Yunus Emre Enstitüsü ve Maarif Koleji’nin çalışmaları sayesinde tarihî ve kültürel bağların daha da pekiştiği görülmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırmanın amacı Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmalarını incelemektir. Bu çerçevede TR Dizin platformunda taranan Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmalar incelenecek ve bu çalışmaların verileri yorumlanacaktır. Bu amaç doğrultusunda 2009-2024 yıllarını kapsayan araştırmanın soruları aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

1. Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların hedef kitleye göre dağılımı nasıldır?
3. Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların yayımlandıkları dergiye göre dağılımı nasıldır?
4. Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların yazar sayısına göre dağılımı nasıldır?
5. Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların konularına göre dağılımı nasıldır?
6. Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların yöntem seçimine göre dağılımı nasıldır?
7. Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların katılımcı gruplarına göre dağılımı nasıldır?
8. Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların araştırma desenine göre dağılımı nasıldır?
9. Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?

10. Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların sonuç görünümü nasıldır?

2. Yöntem

Araştırmanın bu kısmında, araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ile verilerin analizi sırasıyla detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, 2009-2024 yılları arasında Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaları inceleyen nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma yöntemleri konuların derinlemesine ve ayrıntılı olarak çalışılmasını kolaylaştırır (Patton, 2001, s. 14). Araştırmanın verilerine ulaşırken doküman incelemesinden faydalanılmıştır. Bu çerçevede (Bowen, s. 2009) doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 189). Bu kapsamda Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların incelendiği bu araştırmada verilerin dokümanlardan elde edilmesinden dolayı bu yöntem tercih edilip TR Dizin’de taranan dergiler incelenmiştir.

2.2. Veri Kaynakları

Bu araştırmada, Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmalar veri kaynağı olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen dokümanlara erişmek için TR Dizin platformu kullanılmıştır. Araştırmanın veri kaynakları, TR Dizin platformunda taranan ve Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmalardan derlenmiştir. İncelenen araştırmalar; yayımlanma yılı, hedef kitle, konu dağılımı, yazar sayısı, yöntem seçimi, katılımcı grupları, araştırma deseni, veri toplama araçları ve sonuç bulguları gibi çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Bulgular, Kazak ve Kırgız öğrenciler üzerine yapılan çalışmaların ağırlıkta olduğunu, ancak Azerbaycanlı öğrencilerle ilgili bir çalışmanın TR Dizin platformunda bulunmadığını göstermektedir. Genel olarak TR Dizin’de Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olduğu dikkati çekmektedir. Bu durum ilgili araştırmaların farklı platformlarda yayımlanmış olabileceğini düşündürmektedir.

2.3. Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Bu araştırmada, Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, inceleme alanı TR Dizin platformunda yer alan çalışmalara odaklanarak sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamında, gelişmiş tarama bölümünde “Türk soylulara Türkçe öğretimi, Türk Dünyası, Türk soylular, Türk Cumhuriyetleri, Türk dilli, Orta Asya Cumhuriyetleri, Orta Asya, Azerbaycan, Türkmen, Kazak, Kırgız, Özbek, Gagavuz” gibi kavramlar kullanılarak taramalar gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda bu kavramlardan çıkan çalışmalar araştırmaya konu olmuştur. 2009-2024 yılları arasında yapılan toplam 65 makale incelemeye alınmış ve bu makalelerden 34’ü araştırmanın amaçları doğrultusunda analiz sürecine dâhil edilmiştir. Araştırmada makale sınıflama formu oluşturulduktan sonra elde edilen makaleler, araştırma sorularına göre kategorize edilip içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın yayım yılı, hedef kitlesi, yayımlandığı dergiler, yazar sayısı, konu başlıklarına göre dağılımı, kullanılan araştırma yöntemleri, katılımcı grupları, araştırma desenleri, veri toplama araçları, yayım dili ve sonuç görünümleri

olmak üzere 11 başlık altında sınıflandırılmıştır. Analiz aşamasında, Yıldırım ve Şimşek'in (2021, s. 243) tanımladığı tümevarımsal analiz yaklaşımına uygun olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra araştırmalardan elde edilen veriler formda kodlanarak birleştirilmiş, yorumlanmış ve bulgular bölümünde yer verilmiştir. Ulaşılan bulgular ise araştırmacı tarafından yorumlanmış, ardından bu yorumlar doğrultusunda araştırmacının sonuçları sunulmuş ve önerilerde bulunulmuştur.

3. Bulgular

Bu bölümde Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi konusundaki çalışmalar değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, 2009-2024 yılları arasında yapılmış 34 çalışmanın yayım yılı, hedef kitlesi, yayımlandığı dergiler, yazar sayısı, konu başlıklarına göre dağılımı, kullanılan araştırma yöntemleri, katılımcı grupları, araştırma desenleri, veri toplama araçları, yayım dili ve sonuç görünümüleri temelinde sunulmuştur.

3.1. Makalelerin Yayım Yılları

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların yayım yıllarına göre dağılımları tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Makalelerin Yayınlanma Yıllarına Göre Dağılımı

Yayım Yılı	Yayım Sayısı
2009	1
2010	0
2011	2
2012	0
2013	0
2014	2
2015	3
2016	1
2017	4
2018	1
2019	3
2020	5
2021	3
2022	4
2023	4
2024	1
Toplam	34

Tablo 1 incelendiğinde, 2009-2024 yılları arasında Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı görülmektedir. Bu kapsamda 2009-2024 yılları arasında Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi alanında toplam 34 yayın üretilmiştir. 2010, 2012 ve 2013 yıllarında herhangi bir yayına rastlanmamıştır. 2014'te yeniden başlayan araştırmalar, 2020 yılı 5 yayımla alanda en çok makalenin üretildiği yıl olarak görülmektedir. 2021 yılında yayım sayısı düşse de hâlâ yüksek seviyede kalmıştır. 2023'te yayım sayısı 4 iken 2024'te ise sadece 1 yayım yer almaktadır. Tablo yıllara göre genel bir değerlendirmeye alındığında Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların belirli dönemlerde yoğunlaştığı, bazı dönemlerde ise azaldığı söylenebilir. Bununla beraber 2014 yılından beri her yıl en az

bir makale olmak üzere Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi alanında düzenli olarak makaleler yayımlanmaktadır. Bu kapsamda Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların sürekliliğini sağlamak ve bu dalgalanmalara yol açan etkenleri belirleyebilmek gelecekteki çalışmalar için önemli bir adım olabilir.

3.2. Makalelerin Hedef Kitleye Göre Dağılımı

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların hedef kitleye göre dağılımları tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Makalelerin Hedef Kitleye Göre Dağılımı

Hedef Kitle	Sayı
Gagavuz	1
Kazak	9
Kırgız	7
Özbek	4
Türkmen	2
Karma grup	11
Toplam	34

Bu tabloda, Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların hedef kitleye göre dağılımı gösterilmektedir. Tablo 2, en fazla çalışmanın Türk Dünyasından oluşan karma grup kategorisinde yapıldığını ortaya koymaktadır. Bunu, Kazak ve Kırgız öğrenciler üzerine yapılan çalışmalar takip etmektedir. Türkmen ve Gagavuz öğrencilerle ilgili çalışmalar ise oldukça azdır. Türkmen öğrenciler için 2, Gagavuz öğrenciler için ise yalnızca 1 çalışma yapılmıştır. Bu bilgilere ek olarak literatürde Azerbaycanlı öğrenciler üzerine sosyolojik ve psikolojik yönden araştırmalar yer alsa da Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine çalışmalar saptanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında Azerbaycanlı öğrencilere yönelik Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılacak araştırmaların önemli bir boşluğu dolduracağı söylenebilir. Bunun yanında yapılacak çalışmaların çalışma gruplarını çeşitlendirmesi ve tüm Türk soylu gruplara hitap eden kapsamlı bir bilgi birikimi oluşturması akademik açıdan kayda değer önem taşımaktadır.

3.3. Makalelerin Yayımlandıkları Dergiler

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların yayımlandıkları dergiler aşağıda sıralanmıştır:

Tablo 3. Makalelerin Yayımlandığı Akademik Dergilere Göre Dağılımı

Dergi İsimleri	Sayı
Turkish Studies	1
Türk Eğitim Bilimleri Dergisi	1
Türk Dünyası	1
Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi	2
ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi	1
bilig	2
Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi	1
Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi	2
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1

Tablo 3 devamı

Dergi İsimleri	Sayı
Dil Dergisi	2
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi	3
Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi	1
Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri	1
Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	2
Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi	1
Millî Eğitim	1
Ana Dili Eğitimi Dergisi	1
TÜBAR	1
Motif Akademi Halkbilimi Dergisi	1
Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi	1
Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi	1
Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi	1
International Journal Of Eurasia Social Sciences	1
EKEV Akademi Dergisi	1
Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
Toplam	28

Çalışmalar incelendiğinde 2009-2024 yılları arasında Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların yayımlandıkları dergilere bakıldığında 34 araştırmanın toplam 28 dergide yayımlandığı görülmektedir. Bu çalışmaların, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisinde en fazla yayımlandığı tespit edilmiştir. Bilig, Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi ve Dil Dergisi gibi dergilerde ise ikişer çalışma yer alırken diğer dergilerde tek bir çalışma bulunmaktadır. Bu dağılım, Türkiye Türkçesi öğretimi alanındaki araştırmaların çeşitli dergilerde yayımlandığını göstermektedir.

3.4. Makalelerin Yazar Sayısı

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmalarının yazar sayısına göre dağılımları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Makalelerin Yazar Sayısına Göre Dağılımı

Yazar	Sayı
1 yazarlı	19
2 yazarlı	11
3 yazarlı	4
Toplam	34

Tablo 4'e bakıldığında, 1, 2 ve 3 yazarlı çalışmaların sayısı gösterilmektedir. 1 yazarlı çalışmaların sayısı 19, 2 yazarlı çalışmaların sayısı 11 ve 3 yazarlı çalışmaların sayısı 4'tür. Bu çerçevede tabloda 1 yazarlı çalışmaların sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2 ve 3 yazarlı çalışmalar, 1 yazarlı çalışmalara göre daha az sayıdadır. Bu durum Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmalarda

genellikle tek yazarlı çalışmaların daha yaygın olduğunu, yazarlı sayısı arttıkça çalışma sayısının azaldığını göstermektedir. Dolayısıyla Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi alanında yapılan araştırmalarda bireysel çalışmaların ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

3.5. Makalelerin Konularına Göre Dağılımı

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların konu dağılımı aşağıda belirtilmiştir:

Tablo 5. Makalelerin Konularına Göre Dağılımı

Makale Konusu	Konu Sayısı
Konuşma becerisi	1
Akademik yayınların analizi	1
Yazma becerisi	7
Okuma becerisi	1
Türkçeye yönelik tutumlar	2
Türkçeyi öğrenme kaygısı	1
Türkçeye yönelik görüşleri	2
İşbirlikli öğrenmeyle ilişkili etkinlikler	3
Türk soylu öğrencilerin sorunları ve çözüm önerileri	1
Dil yapısı	1
Söz varlığı	1
Toplam	21

Tablo 5'te Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların konu dağılımları verilmiştir. Bu kapsamda tablo incelendiğinde en yüksek değere sahip olan beceri yazma becerisidir. Bu tespit, Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimiyle ilgili çalışmalarda yazma becerisinin ön planda olduğunu göstermektedir. Yazma becerisini, işbirlikli öğrenme üzerine yapılan çalışmalar takip etmektedir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde önemli olan bazı alanların alan yazınında yeterince araştırılmadığı söylenilebilir. Özellikle konuşma ve okuma becerisi gibi temel dil becerilerinin yalnızca birer çalışmada incelenmesi Türk soylu öğrencilerin karşılaştığı zorlukları anlamak için bu alanlarda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

3.6. Makalelerin Araştırma Yöntemi

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların araştırma yöntemleri aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 6. Makalelerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	Sayı
Nitel	15
Nicel	7
Karma	1
Belirtilmemiş/yok	11
Toplam	34

Tablo 6'da araştırma yöntemlerinin dağılımı yer almaktadır. En fazla kullanılan yöntem, 15 araştırmada tercih edilen nitel araştırma yöntemidir. Nicel araştırma yöntemi ise 7 araştırmada kullanılmıştır. Karma yöntem, yani hem nitel hem de nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı yöntem, en az tercih edilen yöntem olup sadece 1 araştırmada kullanılmıştır. Bu çerçevede Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun nitel yöntemlere odaklandığını ve karma yöntemlerin daha az tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 11 çalışmada araştırma yöntem bölümüne ulaşamadığı için çalışmanın yöntemi belirlenememiştir.

Nitel yöntemin bu alanda bu kadar çok kullanılmasının sebebi araştırmacıların öğrencilerin öğrenme ortamındaki gelişimine yönelik araştırmalara daha çok yer vermesi gösterilebilir. Benzer olarak Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmalarının yazar sayısı incelendiğinde de tek yazarlı çalışmaların en yüksek oranda olduğu görülmüştür

3.7. Makalelerin Katılımcı Grupları

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların katılımcı gruplara göre dağılımı şu şekilde sunulmuştur:

Tablo 7. Makalelerin Katılımcı Gruplarına Göre Dağılımı

Katılımcı Grup	Sayı
İlköğretim	2
Ortaöğretim	1
TÖMER	7
Dil Hazırlık Sınıfı	7
Lisans	10
Toplam	27

Tablo 7'de görüldüğü üzere Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların hedef kitleye göre dağılımı gösterilmektedir. Lisans seviyesinde bu çalışmalara katılan bireylerin sayısı en yüksek düzeyde olup 10 çalışma bulunmaktadır. Ardından dil hazırlık sınıfı ile TÖMER³ seviyeleri gelmektedir. İlköğretim düzeyinde 2, ortaöğretim düzeyinde ise yalnızca 1 çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu durum, Türkiye Türkçesi öğretimi çalışmalarının daha çok yükseköğretim seviyelerine odaklandığını, ortaöğretim düzeyinde ise oldukça sınırlı kaldığını göstermektedir. Bunun sebebi olarak Türk soylu öğrencilerin daha çok yükseköğretimde Türkiye Türkçesini öğrenmeyi tercih ettiği gösterilebilir. Dolayısıyla bu eğilimin araştırma çalışmalarına yansıtıldığı söylenebilir. Bununla birlikte ileride ortaöğretim ve ilköğretim seviyelerinde de kapsamlı araştırmalar yapılması bu düzeylerdeki öğrencilere yönelik ihtiyaçların daha iyi anlaşılmasına olanak sağlar. Bu bilgilere ek olarak Orta Asya'da Türkiye Türkçesi öğretiminin ağırlıklı olarak üniversitelerin ilgili bölümlerinde ve Türkçe öğrenim merkezlerinde gerçekleştirildiği söylenebilir.

³ TÖMER, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin kısaltmasıdır ve ilk olarak Ankara Üniversitesi tarafından kullanılmıştır.

3.8. Makalelerin Araştırma Deseni

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların araştırma desenine göre dağılımı şu biçimdedir:

Tablo 8. Makalelerin Araştırma Desenine Göre Dağılımı

Araştırma Deseni	Sayı
betimsel tarama	4
betimsel araştırma	3
olgubilim	2
doküman incelemesi	4
mikro öğretim yöntemi	1
durum çalışması	2
nedensel karşılaştırma	1
nitel tarama	1
nicel tarama	1
belgesel tarama	1
gözlem	2
keşfedici sıralı desen	1
meta-sentez	1
nicel tasarım	1
ön test-son test kontrol gruplu model	1
belirtilmemiş/yok	8
Toplam	34

Tablo 8’de görüldüğü gibi Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların araştırma desenine göre dağılımı sunulmaktadır. İncelenen 4 çalışmada betimsel tarama deseni ile tercih doküman incelemesinin tercih edildiği görülmektedir. Gözleme dayalı nitel araştırma, nedensel karşılaştırma gibi araştırma deseni ise oldukça az kullanılmıştır. Bu dağılım, betimsel tarama ile doküman analizinin araştırmalarda yaygın araştırma desenleri olduğunu, diğer desenlerin ise nispeten daha az tercih edildiğini göstermektedir. Bu bilgilere ek olarak bazı araştırmalarda araştırma deseninin yer almadığı tespit edilmiştir. Benzer olarak Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların araştırma yöntemleri incelendiğinde de bazı çalışmaların yöntemlerinin yer almadığı saptanmıştır.

3.9. Makalelerde Kullanılan Veri Toplama Araçları

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı şu şekilde açıklanmıştır:

Tablo 9. Makalelerde Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Dağılımı

Veri Toplama Aracı	Sayı
Öğrenci konuşma ürünleri	2
Öğrenci yazılı ürünleri	5
Tutum ölçeği	2
Odak grup görüşmesi	1
Yarı yapılandırılmış görüşme	2
Anket	3
Gözlem formu	2

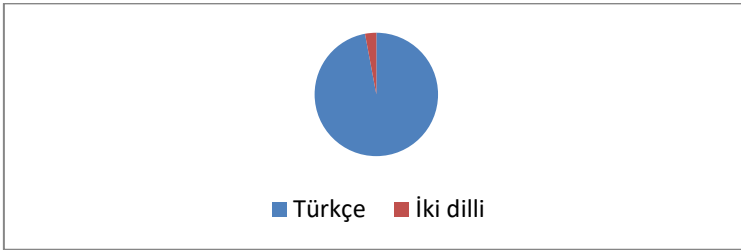
Tablo 9 devamı

Veri Toplama Aracı	Sayı
Görüşme	3
Ses kayıtları	1
Kişisel bilgi formu	2
Yabancı dil öğrenme zorlukları ölçeği	1
Yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenme uygulamaları ölçeği	1
İnceleme formu	1
Başarı testi	1
Sınav kâğıtları	1
Yayınlar	4
Not alma	1
Öğretici görüşleri	1
Toplam	34

Tablo 9’da çeşitli veri toplama araçlarının kullanım sıklığı gösterilmektedir. “öğrenci yazılı ürünleri” en sık kullanılan araç olarak öne çıkmakta ve 5 kez kullanılmıştır. Bu da yazılı ifadelerin değerlendirilmesinin önemli olduğunu göstermektedir. “görüşme” ve “anket” ise 3 kez kullanılmıştır. Dolayısıyla bu iki yöntemin dengeli bir şekilde tercih edildiğini göstermektedir. “yarı yapılandırılmış görüşme”, “tutum ölçeği”, “gözlem formu”, “kişisel bilgi formu”, “konuşma ürünleri” 2 kez, diğer araçlar ise yalnızca birer kez kullanılmıştır. Bu çeşitlilik, araştırmalarda farklı veri toplama yöntemlerinin tercih edildiğini ve her birinin farklı boyutları değerlendirmek için kullanıldığını ortaya koymaktadır.

3.10. Makalelerin Yayım Dili

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların yayımlandığı dillere göre dağılımında aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır:

Grafik 1. Makalelerin Yayım Diline Göre Dağılımı

Grafik değerlendirildiğinde, makalelerin yayımlanma diline göre dağılımında büyük çoğunluğun Türkçe olarak yayımlandığı görülmektedir. Toplamda 34 makale incelenmiş ve bunların 33’ü Türkçe olarak yayımlanmıştır. Bu durum, çalışmanın neredeyse tamamının Türkçe yazıldığını göstermektedir. Yalnızca 1 makale iki dilli olarak yayımlanmıştır. Bu veriler, araştırma alanındaki çalışmaların ağırlıklı olarak Türkçe üretildiğini ve yayımlandığını işaret etmektedir. Bununla birlikte, araştırmaların çoğunlukla Türk araştırmacılar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

3.11. Makalelerin Sonuç Görünümleri

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların sonuçları kısaca aşağıdaki gibidir:

- Ana dilin hedef dilde konuşmaya ket vurması
- Özgün örnek cümle çalışmalarının olumlu etkisi
- Türkçeyi öğrenme tutumunun artırılması
- Türkçe öğretiminin Kazakistan'da ticari yatırımlarla geliştirilmesi
- Kazak öğrencilerde istek kullanımı ve doğrudanlık farklarının öğretime katkısı
- Kazak öğrencilerin yazma hataları: ekler, cümle dizimi, alfabe, fiiller, harf yazımı
- Karşılaştırmalı çözümleme yönteminin olumlu etkisi
- İstasyon rotasyon modelinin güdülenmeye etkisi
- Mikro öğretim yönteminin etkililiği
- Kaygı tespiti öğretime etkisi
- Öğrenim zorluklarını aşma yollarının öğretilmesi
- Yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenme uygulamaları ölçeğinin katkısı
- Bağdaşıklık sorunlarının akademik başarıya etkisi
- Türkiye'ye ve Türkiye Türkçesine yönelik özel eğilimler
- Özbeklere Türkiye Türkçesi öğretiminde eş değerlerin doğru anlatılması
- Ana dilin hedef dilde okutulan kitaplara etkisi
- Türkçe metinlere yönelik olumlu tutum geliştirme
- Türk dillerinin benzerlik ve farklılıklarının öğretime etkisi
- Oyunlarla Türkçe öğretiminin başarıya etkisi
- Yazma ve gramer öğretiminde yerel öğretmenlerin yaşadığı zorluklar
- İran'da Türkçe öğretiminde hedef kitlenin ayrılmamasının yarattığı sorunlar
- Türk soyluların vatan algısı
- Türkmenlerin sesli okumada yaptığı yanlışlar
- Yazma becerisini geliştirme
- Burs imkânlarının artırılması
- Yaratıcı yazma çalışmalarının öğrenmeye katkısı
- Türk soylu öğrenciler için nitelikli dil öğrenme ortamının oluşturulması

Yukarıdaki bilgiler ışığında incelenen çalışmalarda, Türkiye Türkçesi öğretiminin çok yönlü bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Bazı araştırmalar, ana dilin hedef dil üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanırken diğerleri özgün örnek cümle çalışmaları ve öğrencilerin tutumlarını geliştirme gibi unsurların önemini vurgulamaktadır. Bu bilgilere ek olarak Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi sürecinde kültürel ve dilsel benzerliklerin öğretime etkisi de gözlemlenmiştir. Bu bilgilerden hareketle Türkiye Türkçesi öğretiminde kültürel, pedagojik ve dilbilimsel unsurların bir araya gelmesiyle başarıya ulaşılabileceği anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Türkçe, farklı lehçeleri ve geniş bir konuşma alanını kapsayan zengin bir dil olarak öne çıkar. Bu lehçe çeşitliliği, Türk lehçelerini konuşan bireylerin Türkiye Türkçesini öğrenme sürecini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu bağlamda Türk lehçelerini konuşanlara Türkiye Türkçesinin öğretilmesi, diğer hedef kitlelere göre bazı farklılıklar göstermektedir. Bu kapsamda Türk soylulara Türkiye

Türkçesi öğretimi alanında akademik çalışmalar oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu araştırmada, Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi ile ilgili yapılan araştırmaların incelenmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede, TR Dizin platformunda yayımlanmış makaleler taranmış ve bulunan makaleler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu kapsamda Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimini inceleyen 34 makale tespit edilmiştir. Ulaşılan bu makaleler yıllara göre dağılım, hedef kitle, yazar sayısı, yöntem seçimi, konu, katılımcı grupları, araştırma deseni, veri toplama araçları, sonuç görünümü şeklinde sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlar şöyledir:

Araştırmanın sonuçlarına göre en çok 2020 yılında yayın yapıldığı tespit edilmiştir. Bununla beraber son yıllarda Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi alanında makale sayısının arttığı saptanmıştır. 2010, 2012 ve 2013 yıllarında hiç yayına rastlanmaması dikkat çekmektedir. Bu bulgular, Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların belirli dönemlerde arttığını, bazı dönemlerde ise azaldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yıllara göre makalelerin dağılımında belirgin ve sürekli bir artış eğilimi gözlemlenmemektedir. Bununla beraber son yıllarda her yıl en az bir yayın yapılması, bu alana olan ilginin giderek arttığını göstermektedir. Her yıl düzenli olarak yapılan yayınlar, bu alandaki bilgi birikiminin ve araştırma derinliğinin artmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu araştırmanın verileri, hedef kitle olarak en çok Türk Dünyasından oluşan karma grupların tercih edildiğini ortaya koymuştur. Bu durumun nedeni, katılımcı gruplarının Türkiye'de büyük ölçüde TÖMER ve dil hazırlık sınıflarından oluşması olarak değerlendirilebilir. Karma gruplardan sonra Kazak ve Kırgız öğrencilerin tercih edildiği anlaşılmıştır. Bununla beraber Türkmen ve Gagauz öğrencilerle ilgili çalışmaların oldukça az olduğu görülmüştür. Bununla birlikte karma grup dışında Azerbaycanlı öğrencilere dair herhangi bir makaleye ulaşılamamıştır. Bu sonuçlar literatürde çalışma grubu olarak seçilen karma gruba yönelik çalışmaların daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Araştırmadan elde edilen bu sonuçlar, alan yazınındaki bazı çalışmalarla benzerlikler göstermektedir. Örnek olarak Biçer ve Alan (2019, s. 148) araştırmalarında inceledikleri çalışmaların hedef kitlelerinin farklı Türk boy ve topluluklarını içeren karma grupta yoğunlaştığını tespit etmişlerdir.

Çalışmaların yazar sayısı bakımından tek yazarlı çalışmaların oldukça yüksek bir oranda yer aldığı, iki ve üç yazarlı çalışmaların ise daha az sayıdaki bir grup oluşturduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan araştırmalarda genellikle tek yazarlı çalışmalara öncelik verildiğini ve yazar sayısının artmasıyla çalışma sayısının azaldığını göstermektedir. Bu çerçevede gelecekteki araştırmalarda, ortak çalışmaların teşvik edilmesi daha kapsamlı ve çok yönlü araştırma sonuçlarına ulaşılmasını sağlayabilir.

Araştırmada kullanılan yöntemler arasında en çok nitel araştırma yönteminin tercih edildiği belirlenmiştir. Bu yöntemden sonra nicel araştırma yönteminin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Karma yöntem, yani hem nitel hem de nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı yöntem ise en az tercih edilen yöntem olarak dikkat çekmiştir ve yalnızca 1 araştırmada uygulanmıştır. Bu sonuç, TR Dizin platformunda Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun nitel yöntemlere odaklandığını, nicel ve karma yöntemlerin daha az tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Bu bilgilerden hareketle nitel araştırmaların sıklığı Türk soylulara Türkiye

Türkçesi öğretiminde daha çok öğretim süreçlerinin incelendiğine işaret etmekte ve öğrencilerin hangi öğrenme çıktılarıyla donanacağına değerlendirildiğini belirtmektedir.

Literatürdeki araştırmalar, Türkiye Türkçesi öğretiminde Türk soylulara yönelik yazma becerisini ön planda tutan makalelerin ağırlıkta olduğunu göstermektedir. Ana dilin hedef dilde konuşmaya ket vurması, özgün örnek cümle çalışmalarının olumlu etkisi, Türkçeyi öğrenme tutumunun artırılması gibi konuların da çalışıldığı tespit edilmiştir. Bununla beraber araştırmalarda katılımcı grup olarak en çok TÖMER ve dil hazırlık sınıflarının seçildiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte araştırmanın verileri Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi alanında araştırma deseni olarak tarama modelinin daha çok kullanıldığını göstermiştir. Emek'in araştırmasından elde edilen sonuçlar ile bu araştırmanın sonuçları birbirini doğrulamaktadır. Emek (2020, s. 162), incelediği çalışmalarda betimsel yöntemi kullanan çalışmaların ilk sırada yer aldığı ifade etmiştir.

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında, incelenen araştırmalarda "öğrenci yazılı ürünleri" en yaygın kullanılan araç olarak öne çıkmaktadır. Bunu, "görüşme" ve "anket" izlemektedir. Bu çeşitlilik araştırmalarda farklı veri toplama yöntemlerinin tercih edildiğini ve her bir yöntemle çeşitli boyutların değerlendirildiğini göstermektedir. Bu bilgiler kapsamında araştırmacıların öğrenci yazılı ürünlerini, öğrencilerin dil öğrenim sürecini anlamada önemli bir kaynak olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Görüşme ve anket gibi araçların kullanılması ise hem öğrencilerin hem de öğretim süreçlerinin daha derinlemesine analiz edilmesine yardımcı olabilir.

Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, makalelerde ana dilinin etkisiyle dil yapılarında yapılan hatalar gibi sorunların tespitine odaklanıldığı belirlenmiştir. Akdemir'in (2023, s. 56) araştırmasında da konuların genellikle "sorun, hata, problem ve yanlışlıkların" belirlenmesine yönelik eğilimler sergilendiği vurgulanmıştır. Bu sonuç araştırmacıların ana dilinin etkisiyle ortaya çıkan zorlukları anlamaya odaklandıklarını ve dil öğrenim sürecinde bu tür hataların nasıl giderilebileceği üzerine yoğunlaştıklarını açıklayabilir.

Sonuç olarak, Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi üzerine yapılmış araştırmaların alan yazınında yer aldığı, ancak bu konuda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçlarından hareketle çalışmalarda karma araştırma yöntemlerinin daha çok ağırlık verilmesi, yöntem bölümünün daha açık şekilde gösterilmesi, Türkiye Türkçesi öğretiminde yazma becerisinin yanında dinleme, okuma ve konuşma becerilerine yönelik araştırmalara da ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Adıgüzel, S. (2012). Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında aktarma üzerine bazı problemler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 47, 51-56.
- Akdemir, M. (2023). Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimine ilişkin akademik yayınların betimsel analizi. *Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi (UTÖAD)*, 3(1), 45-65. DOI: 10.47834/utoad.58
- Altun, H. O. (2020). Yalancı eşdeğerler nasıl tasnif edilmeli? Kazakça ve Türkiye Türkçesi üzerinde deneme. *SUTAD*, 48, 27-46.
- Alyılmaz, S. (2018). Türkçe öğretiminde hedef kitlenin / "öğrenen" in önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2452-2463.
- Arbatlı, M. S. ve Kurar, İ. (2015). Türk dizilerinin Kazak-Türk kültürel etkileşimine ve Türkçenin yaygınlaşmasına etkisi. *Journal of Turkish Studies*, 10(2), 31-48.
- Barın, E. (1998). Grameri Türkçe olan topluluklara Türkiye Türkçesinin öğretimi. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Beşirli, H. (2010). Türkiye'de Yüksek Öğrenim Gören Kırgız Öğrencilerin Eğitimlerinden Sonra Ülkelerindeki Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Durumları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 39-62.
- Biçer, N. ve Alan, Y. (2019). Türk soylulara Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 143-157.
- Bowen, G.A. (2009). Document Analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Çağlar, A. (1999). Türk üniversitelerinde öğrenim gören Türk Cumhuriyetleri ve akraba toplulukları öğrencilerinin sorunları. *Amme İdaresi Dergisi*, 32(4), 133-169.
- Demir, A. ve Açıık, F. (2011). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kültürlerarası yaklaşım ve seçilecek metinlerde bulunması gereken özellikler. *TÜBAR*, 30, 51-72.
- Emek, M. (2020). 2010-2020 yılları arasında Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretimi alanında Türkiye'de yapılan tez ve makale türü akademik çalışmaların çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. A. Okur; İ. Güleç ve B. İnce (Ed.), *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yeni Yönelimler 2* içinde, (ss. 147-165). Beşiz Yayınları.
- Enterieva, M. ve Sezgin, F. (2016). Türki Cumhuriyetlerden Türkiye'ye gelen yükseköğretim öğrencilerinin akademik ve sosyal beklentilerinin karşılanma düzeyi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(1), 102-115.
- Gümüş, M. (2021). Altın Köprü Türkçe öğretimi (B2 ve C1) ders kitaplarının Avrupa Dilleri Ortak Çerçeve Programının dil düzeyi göstergelerine uygunluğu açısından değerlendirilmesi. *Uzbekistan: Language and Culture*, 2021(2), 6-37.
- İbrahimov, E. (2016). Türk dillerinde imla sorunları (Oğuz grubu Türk dillerinde genel imla kuralları). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1676-1681.
- İmamova, H. (2016). Türkçe ve Özbekçede nezaket anlatan paralinguistik (dil ötesi) olayların mukayeseli çözümlemesi. *Journal of Turkish Studies*, 11(10), 333-342.

Küçükali, A. (2016). Atatürk Üniversitesinde öğrenim gören Azerbaycanlı öğrencilerin Sosyo-Ekonomik durum ve problemleri. *Journal of Turkish Studies*, 11(2), 875-894. DOI: 10.7827/turkishstudies.9447

Mehmet, G. (2019). Türk dilli gruplara Türkiye Türkçesinin öğretiminde dikkat edilecek noktalar. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(1), 273-284.

Özyürek, R. (2009). Türk devlet ve topluluklarından Türkiye üniversitelerine gelen Türk soylu yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe öğrenimlerinde karşılaştıkları sorunlar. *Turkish Studies*, 4(3), 1819-1862.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. 3. ed. London: Sage Publications.

Sığın, A., Ghanbarlou, R. M. (2020). Türk televizyon dizilerinin Azerbaycan toplumu üzerindeki sosyokültürel etkilerini anlamaya yönelik bir değerlendirme, *Turkish Studies*, 15(1), 583-592. DOI: 10.29228/TurkishStudies.37366

Yar Yıldırım, V. (2020). Ders kitaplarında Türk kültürü: Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan örnekleri. *Turkish Studies-Education Sciences*, 15(5), 3849-3869. DOI: 10.47423/TurkishStudies.4487

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, O. (2014). Türkiye ve Kazakistan'da okutulan Türkçe öğretmenliği lisans programlarının karşılaştırılması üzerine bir çalışma. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 184-203. DOI: 10.17556/jef.96207

Yüksel, G. (2005). Türki Cumhuriyetleri öğrencilerinin utangaçlık düzeylerini etkileyen faktörler: Gazi üniversitesi örneği. *Bilgi*, 35, 151-172.

Ek 1: İçerik Analizine Dâhil Edilen Makaleler

Yayın

1. Gagauz Öğrencilerin Türkiye Türkçesi konuşma becerisinin değerlendirilmesi
2. Kazak dil bilimi “-p”, “-ArAk” ve “-A” zarf-fiil eki üzerinden Türkiye Türkçesine intibak süreçleri
3. Kazak öğrencilerin hedef dil olarak Türkçeye yönelik tutumları
4. Kazakistan örneğinde Türkçe öğrencilerinin genel durumu: sorunlar, beklentiler ve öneriler
5. Kazaklara Türkçe öğretimi ve söz edimsel bir karşılaştırma
6. Ana dili Kazak Türkçesi olan öğrencilerin Türkçe öğrenim sürecinde yazma becerileri sorunları
7. Kazaklara Türkçe öğretiminde karşılaştırmalı çözümleme yönteminin kullanılması: Pedagojik model önerisi
8. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde istasyon rotasyon modelinin uygulanmasına yönelik tasarım ve taslak örneği
9. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde “mikro öğretim tekniği” Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi hazırlık sınıflarında karşılaştırmalı bir çalışma
10. Kırgızlara Türkiye Türkçesi öğretiminde C1 seviyesindeki öğrencilerin konuşma becerisi performans düzeylerinin saptanması
11. Kırgız öğrencilerin yabancı dil olarak Türkçe öğrenme kaygıları

12. Üniversite öğrencilerinin yabancı dil öğrenme zorluklarını yaşama düzeyleri
13. Yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenme uygulamaları ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği
14. Türkiye Türkçesi öğrenen B2 seviyesindeki Kırgız öğrencilerin yazılı anlatımlarının değerlendirilmesi
15. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Afganistan kökenli Özbek öğrencilerin yazma becerisindeki hataların tespiti
16. Türk ve göçmen öğrencilerin yazılı anlatımlarında metin bağdaşıklığı
17. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Afganistanlı Özbek Türklerinin Türkiye Türkçesine yönelik görüşleri
18. Özbek Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasında biçimsel eş değerler ve Türkiye Türkçesinin akraba topluluklara öğretimi
19. Türkiye Türkçesi öğrenen Türkmenlerde görülen sesli okuma yanlışları ve çözüm önerileri
20. Türkiye Türkçesi öğrenen Türkmen öğrencilerin olumsuz aktarım yanlışları
21. Türk Dünyası öğrencilerinin Unesco somut olmayan kültür mirası değerlerine ilişkin bilgi ve deneyim düzeylerinin karşılaştırılması
22. Romanya'da Türk soylulara okutulan Türkçe ders kitaplarındaki hatalarda Rumence'nin etkileri
23. Türk Dünyasından gelen öğrencilerin Türkiye Türkçesi metinlerine yönelik tutumları
24. Türk dilli gruplara Türkiye Türkçesinin öğretiminde dikkat edilecek noktalar
25. Oyunlarla yabancılara Türkçe öğretimi
26. İran'da yabancı dil olarak Türkçe öğreten yerel öğretmenlerin dil öğretim tecrübelerine ilişkin bir durum tespiti çalışması
27. İran'da Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretiminde yöntem sorunu
28. Türkiye Türkçesi öğrenen Türk soylu öğrencilerin vatan kavramına ilişkin algıları
29. Türkiye ve Kazakistan'da okutulan Türkçe Öğretmenliği lisans programlarının karşılaştırılması üzerine bir çalışma
30. Türk soylu yabancı uyruklu öğrencilerin sorunları ve çözüm önerileri
31. Atatürk Üniversitesinde öğrenim gören Kırgız öğrencilerin Türkçe ve Türkiye'ye yönelik görüşleri
32. Türk soylulara Türkçe öğretimi ile ilgili çalışmalara genel bir bakış
33. Yaratıcı yazma çalışmalarının Türk soylu öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenmelerine katkısı üzerine bir uygulama
34. Türk dillilere Türkiye Türkçesi öğretimine ilişkin akademik yayınların betimsel analizi

2024, 13 (5), 2294-2318 | Araştırma Makalesi

Stratejik Yönetim Perspektifinden Dijital Hükümet: Uygulama Süreçlerine İlişkin Nitel Bir İnceleme

Faruk Selahattin Yolcu ¹

Mehmet Seyda Ozan ²

Öz

Dijital hükümet, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu yönetimi süreçlerine entegre edilmesi yoluyla kamu hizmetlerinin daha etkili, verimli ve vatandaş odaklı bir şekilde sunulmasını amaçlayan bir yönetim modelidir. Geleneksel uygulamalarının dijitalleştirilmesine dayanan bu yönetim modeli, kamu yönetiminde şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılığı güçlendirirken, kamu hizmetlerinin erişilebilirliğini ve sunum hızını da artırmaktadır. Dijital hükümet modeli, kamu yönetimi alanında sadece teknolojik bir dönüşümü değil aynı zamanda organizasyonel yapıların, süreçlerin ve hizmet sunum yöntemlerinin yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir. Bu bağlama odaklanan araştırmanın amacı, dijitalleşmenin kamu yönetiminde meydana getirdiği değişimleri ve dijital hükümet projelerinin sürdürülebilirliği açısından hangi unsurların ne derece etkili olduğunu stratejik yönetim perspektifinden değerlendirmektir. Stratejik yönetim ve dijital hükümet kavramlarına ilişkin literatürün incelenmesi ve Kocaeli Bölgesi'ndeki yerel yönetimlerde görev yapan üst düzey kamu idarecileri ile yapılacak yarı yapılandırılmış mülakatlar araştırmanın kapsam ve sınırlılığı olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, örneklemde elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiş olup, yapılan kapsamlı analizler ve çıkarımlarla Türk kamu yönetimine ilişkin anlamlı bulgular ortaya konulmuştur. Bulgular, dijital hükümet projelerinin sürdürülebilirliğinde stratejik planlama, kaynak tahsisi, teknolojik altyapı, vatandaş katılımı, farkındalık ve sürekli eğitim gibi unsurların belirleyici bir rol oynadığını göstermiştir. Bu kapsamda araştırma, dijital hükümet projelerinin başarısında stratejik yönetimin gerekliliğine ışık tutmakta ve bu alanda yapılacak gelecek araştırmalar için teorik altyapının geliştirilmesine yönelik ipuçları sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Stratejik Yönetim, Dijital Hükümet, Vatandaş Katılımı, Sürdürülebilirlik.

Yolcu, F. S., & Ozan, M. S. (2024). Stratejik Yönetim Perspektifinden Dijital Hükümet: Uygulama Süreçlerine İlişkin Nitel Bir İnceleme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(5), 2294-2318. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1577095>

Geliş Tarihi	31.10.2024
Kabul Tarihi	31.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kocaeli, Türkiye, selahattin.yolcu@kocaeli.edu.tr, ORCID:0000-0001-9942-7669

2 Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilimleri ve Hukuk Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye, msozan@erciyes.edu.tr, ORCID:0000-0003-1821-0287

2024, 13 (5), 2294-2318 | Research Article

Digital Government from a Strategic Management Perspective: A Qualitative Study of Implementation Processes

Faruk Selahattin Yolcu ¹

Mehmet Seyda Ozan ²

Abstract

Digital government is a management model that aims to provide public services in a more effective, efficient, and citizen-focused manner by integrating information and communication technologies into public administration processes. This management model, which is based on the digitalization of traditional practices, strengthens transparency, accountability, and participation in public administration, while also increasing the accessibility and speed of public service delivery. The digital government model requires not only a technological transformation in public administration but also the restructuring of organizational structures, processes, and service delivery methods. The objective of this research, focusing on this context, is to evaluate the changes brought about by digitalization in public administration and assess the extent to which these elements are effective in terms of the sustainability of digital government projects from a strategic management perspective. The review of the literature on the concepts of strategic management and digital government, along with semi-structured interviews conducted with senior public administrators working in local governments in the Kocaeli Region, define the scope and limitations of this research. In this context, data obtained from the sample were evaluated using the thematic analysis method, and meaningful findings regarding Turkish public administration were revealed through comprehensive analyses and inferences. The findings indicate that elements such as strategic planning, resource allocation, technological infrastructure, citizen participation, awareness, and continuous education play a decisive role in the sustainability of digital government projects. Thus, this research highlights the necessity of strategic management for the success of digital government projects and provides insights into developing a theoretical infrastructure for future studies in this field.

Keywords: Public Administration, Strategic Management, Digital Government, Citizen Participation, Sustainability.

Yolcu, F. S., & Ozan, M. S. (2024). Digital Government from a Strategic Management Perspective: A Qualitative Study of Implementation Processes. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2294-2318. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1577095>

Date of Submission	31.10.2024
Date of Acceptance	31.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Kocaeli University, Faculty of Political Science, Department of Political Science and Public Administration, Kocaeli, Türkiye, selahattin.yolcu@kocaeli.edu.tr, ORCID:0000-0001-9942-7669

² Asst. Prof., Erciyes University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Management Sciences and Law, Kayseri, Türkiye, msozan@erciyes.edu.tr, ORCID:0000-0003-1821-0287

1. Giriş

Dijitalleşmenin hızla yayıldığı günümüzde, kamu yönetiminde köklü bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde dijital hükümet kavramı, kamu hizmetlerinin verimli, şeffaf ve vatandaş odaklı sunulmasını destekleyen bir model olarak ön plana çıkmaktadır. Dijital hükümet, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu hizmetlerine entegre edilmesi yoluyla daha hızlı, etkili ve şeffaf bir yönetim anlayışı tesis etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda dijital hükümet, yalnızca teknolojik bir değişim değil, kamu kurumlarına ilişkin yapıları, süreçleri ve hizmet sunum yöntemlerini değiştiren ve dönüştüren bir kavramdır. Bu dönüşüm sürecinde stratejik yönetim yaklaşımı kritik bir rol üstlenmektedir. Stratejik yönetim, kamu kurumlarının uzun vadeli hedeflerini belirlemelerine, kaynakları verimli bir şekilde kullanmalarına ve dijital çağın dinamik gereksinimlerine uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Dijitalleşme sürecinde stratejik yönetimin uygulanması, kamu kurumlarının dijital dönüşümünü desteklemekte ve bu süreçlerin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Stratejik yönetim çerçevesinde dijital hükümet projeleri; planlama, kaynak yönetimi, vatandaş katılımı, performans ölçümleme gibi alanlarda sistematik yaklaşımlar geliştirilmesine imkân tanımaktadır.

Dijital hükümet sistemlerine geçiş süreci, dünya genelinde 1990'ların sonlarından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Türkiye'de dijital hükümet dönüşümü, e-Devlet Kapısı gibi projeler aracılığıyla ivme kazanmış ve kamu hizmetlerinin çevrim içi ortamda sunulması sağlanmıştır. Bu sistemler, vatandaşların kamu hizmetlerine kolay ve hızlı erişimini mümkün kılmakta, kamu yönetiminde daha etkin ve şeffaf bir yapı sunmaktadır. Dijital dönüşümün temel hedefleri arasında bürokrasiyi azaltmak, vatandaşlarla etkileşimi güçlendirmek ve hizmetleri daha erişilebilir hale getirmek bulunmaktadır. Bu çalışmada dijital hükümet uygulamalarının Türkiye'deki gelişimi konusu, stratejik yönetim perspektifinden ele alınmaktadır. Bu araştırmanın amacı, dijital hükümet projelerinin kamusal işleyişe katkılarını değerlendirmek, kamu kurumlarının şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini nasıl uyguladıklarını ortaya koymak ve dijital hükümetin sürdürülebilirliğini sağlamak adına stratejik yönetimin gerekliliğine dikkat çekmektir.

Kocaeli Bölgesi'ndeki yerel yönetimlerde görev yapan üst düzey kamu idarecilerinin dijital hükümet uygulamalarına yönelik görüşleri araştırmanın verileridir. Bu veriler ışığında elde edilen bulgular, Türkiye'deki dijital hükümet projelerine yönelik analizler ve çıkarımlar sunmaktadır. Araştırmanın Kocaeli bölgesinde gerçekleştirilmiş olması çalışmanın hem kapsamı hem de sınırlılığıdır. Ancak bölgesel bağlamda değerlendirilen bu araştırma, Türkiye'deki diğer yerel yönetimlere ve benzer koşullardaki diğer bölgelere ışık tutabilecek niteliktedir. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış mülakatlar kullanılmıştır. Mülakatlara ilişkin katılımcı sayısının bilimsel gereklilikler açısından belirlenmesinde Greg Guest ve arkadaşlarının ortaya koymuş olduğu analizden yararlanılmıştır. Bu analiz, yarı yapılandırılmış mülakat çalışmalarında 6-12 katılımcıdan alınan yanıtların ideal aralık olduğunu ve bu aralığın doyum noktasına ulaşma anlamında yeterli olacağı ifade edilmiştir (Guest vd., 2006: 78). Mülakatlar, araştırmaya gönüllü olarak katılan 7 katılımcının anonim kalma talepleri doğrultusunda yürütülmüştür. Katılımcıların isimleri ve kurumları araştırmanın etik ilkelerine uygun olarak güvenilirlik ve gizlilik ilkeleri çerçevesinde açıklanmamıştır. Bu doğrultuda mülakatlardan elde edilen bulgular genel bir çerçevede ele alınmış ve herhangi bir kişi ya da kurum ile doğrudan ilişkilendirilmeksizin analiz edilmiştir. Kurum ve katılımcı

kimliklerinin korunması araştırmanın bütünlüğünü ve tarafsızlığını güçlendirmek adına önem arz etmektedir. Araştırma ilgili yöneticilerin uygulama süreçlerine ilişkin görüş ve algılayışlarına yönelik yürütülmüş olup, belediye kaynaklarına (örneğin personel, veriler ya da belgeler) yönelik herhangi bir erişim talebi içermemiştir. Mülakatlar, dijital hükümet uygulamalarının gelişimi, stratejik planlama süreçleri, kaynak yönetimi, vatandaş katılımı ve sürdürülebilirlik gibi ana temalar çerçevesinde yapılandırılmıştır. Katılımcıların derinlemesine görüşleri, dijital hükümetin çeşitli boyutlarını anlamak ve stratejik yönetim yaklaşımlarını değerlendirmek amacıyla tematik analiz yöntemi ile incelenmektedir. Tematik analiz, elde edilen verilerin anlamlı örüntülerini ortaya koyarak dijital hükümet projelerinin Türkiye'deki durumu hakkında kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır.

Araştırma kurgusunda dijital hükümet ve stratejik yönetim kavramları tanıtılmasına öncelik verilmekte, ardından Kocaeli Bölgesi'ndeki yerel yönetimlerde yapılan nitel incelemeler ışığında bulgular tartışılmaktadır. Bu araştırma, dijital hükümetin kamu yönetiminde stratejik yönetim çerçevesinde nasıl şekillendiğini ve Türkiye'deki uygulamalara ilişkin özgün bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Kocaeli Bölgesi özelinde yapılan incelemeler ve elde edilen bulgular, dijital hükümet projelerinin yerel yönetimlerdeki işleyişine dair derinlemesine bir bakış sağlamaktadır. Bu bağlamda, dijitalleşme süreçlerinin kamu yönetiminde sürdürülebilirlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda nasıl yönlendirilebileceğine dair önemli ipuçları ortaya koyulmaktadır. Araştırmada elde edilen bulguların Türkiye'nin diğer bölgelerindeki yerel yönetimler için de örnek teşkil edebileceği düşünülmekte olup, dij.

2. Literatür İncelemesi

Stratejik yönetim, organizasyonların uzun vadeli hedeflerine ulaşmaları için izledikleri kapsamlı bir süreç olup, içsel kaynakların etkin kullanımı ve dışsal çevresel dinamiklerin değerlendirilmesiyle rekabet avantajı sağlamayı amaçlamaktadır. Dijital dönüşümün hız kazandığı günümüzde, stratejik yönetim teorisi hem kamu kurumlarının hem de özel sektör kuruluşlarının dijitalleşme stratejilerini şekillendirmelerinde rehberlik etmektedir. Bu bağlamda kavramsal çerçeve, stratejik yönetim sürecinin temel aşamalarını ve bu sürece yön veren teorik katkıları incelemekte; ayrıca dijital dönüşümün stratejik yönetim süreçlerine olan etkisini ele alarak dijital hükümet uygulamalarının gelişiminde stratejik yönetim yaklaşımlarının rolünü vurgulamaktadır.

Stratejik Yönetim Teorisi'nin Gelişimi: *Stratejik yönetim*, bir organizasyonun uzun vadeli hedeflerine ulaşmak için gerekli olan kararları alma, bu kararları uygulama ve sonuçlarını değerlendirme sürecidir. Bu süreç, organizasyonların içsel yetenekleri ve dışsal çevresel faktörleri dikkate alarak rekabet avantajı elde etmelerini ve sürdürmelerini sağlamayı hedeflemektedir (Bircan, 2002: 13-14). Bu bağlamda stratejik yönetim teorisi, organizasyonların uzun vadeli başarılarını sağlamak amacıyla kaynaklarının nasıl tahsis edileceğini ve yönetileceğini belirlemektedir. Bu teori, kuruluşların çevresel fırsat ve tehditleri algılayarak stratejik kararlar almalarına ve bu kararları uygulamalarına odaklanmaktadır (Porter, 1980: 15). Teori, yıllar içinde çeşitli akademisyenlerin katkılarıyla zenginleşmiştir. Alfred Chandler (1962: 85), stratejik yönetim alanına önemli katkılar sağlamış, strateji ve yapı arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Chandler, organizasyonların stratejik hedeflerine ulaşmak için yapılarını yeniden düzenlemeleri gerektiğini savunmuştur. Michael Porter (1980: 34), rekabet stratejileri ve beş güç modeli

ile stratejik yönetim literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Porter, rekabet avantajının sürdürülebilirliğini sağlamak için sektör analizi ve stratejik konumlandırmanın önemini vurgulamaktadır. Jay Barney (1991: 101) ortaya koymuş olduğu Kaynak Tabanlı Görüş (Resource Based View-RBV) ile stratejik yönetim teorisine önemli bir katkı sağlamıştır. RBV, organizasyonların benzersiz kaynak ve yeteneklerinin rekabet avantajı sağlamada nasıl kullanılacağını vurgulamaktadır. Barney, rekabet avantajının sürdürülebilirliğini sağlamak için organizasyonların nadir, taklit edilemez ve değerli kaynaklara sahip olmaları gerektiğini savunmaktadır.

Henry Mintzberg, stratejik planlamanın evrimi ve stratejik yönetim süreçleri üzerine yaptığı çalışmalarla stratejik yönetim teorisine önemli katkılarda bulunmuştur. Mintzberg, stratejik planlamanın sadece formal bir süreç olmadığını, aynı zamanda örgütsel öğrenme ve adaptasyon sürecinin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Mintzberg'in deliberate ve emergent strateji kavramları, stratejik yönetim süreçlerinin dinamik doğasını anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır (Mintzberg, 1994: 107). Bu dinamik süreçte stratejilerin niyetlenilmiş (deliberate) ve ani (emergent) olarak ortaya çıkması mümkündür. Bu çerçevede hangi stratejilerin niyetlenilmiş stratejiler olarak önceden belirlenmiş hedeflere yönelik planlı ve amaçlı bir yaklaşımın ürünleri olduğu, hangi stratejilerin ise çevresel koşullara ve beklenmedik gelişmelere verilen tepkiler sonucu ani stratejiler olduğu anlaşılabilir (Mintzberg ve Waters, 1985: 257). Mintzberg ve Waters niyetlenilmiş stratejilerin yöneticiler tarafından bilinçli olarak formüle edilen ve uygulanan bir yol haritası olduğunu vurgularken, ani stratejilerin ise süreç içerisinde karşılaşılan zorluklar ve fırsatlar doğrultusunda kendiliğinden gelişen stratejiler olduğunu belirtmektedir. Gerçekleşen strateji genellikle niyetlenilmiş ve ani stratejilerin bir bileşimidir. Yani bir organizasyonun stratejik yönelimi hem planlı çabalarla hem de zamana ve koşullarla bağlı esnek gelişmelerle şekillenmektedir.

Stratejik Yönetim Sürecinin Uygulama Aşamaları: Stratejik yönetim, strateji formülasyonu, strateji uygulaması ve strateji değerlendirmesi olmak üzere üç ana aşama içermektedir (Cohen ve Cyert, 1973: 349-350). Bu üç aşamaya ilişkin temel varsayımlar ise şöyle özetlenebilir:

1- *Strateji Formülasyonu:* Strateji formülasyonu aşamasında, organizasyonlar iç ve dış çevre analizleri yaparak stratejik hedeflerini belirlemektedirler. İç analiz, organizasyonun güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarken, dış analiz, fırsatlar ve tehditleri belirlemeyi amaçlamaktadır (Barney, 1991: 101). Michael Porter'ın beş güç modeli, dış çevre analizinde sıklıkla kullanılan bir araçtır ve sektörün rekabet yapısını değerlendirmeye yardımcı olmaktadır (Porter, 1980: 34). Bu model, rekabetin yoğunluğunu ve sektördeki kârlılık potansiyelini belirleyen beş temel güçten (yeni giriş tehditleri, tedarikçilerin pazarlık gücü, alıcıların pazarlık gücü, ikame ürün tehditleri ve mevcut rakiplerin rekabeti) oluşmaktadır. SWOT analizi de strateji formülasyonu sürecinde yaygın olarak kullanılmaktadır. SWOT analizi, organizasyonların hem iç hem de dış faktörleri göz önünde bulundurarak stratejik hedeflerini belirlemelerine yardımcı olmaktadır (Grant, 1996: 112). İç faktörler, organizasyonun güçlü ve zayıf yönlerini, dış faktörler ise fırsatlar ve tehditleri içermektedir.

2- *Strateji Uygulaması:* Strateji uygulaması, belirlenen stratejilerin hayata geçirilmesi aşamasıdır. Bu süreç, organizasyonel yapıların, kaynakların ve süreçlerin stratejik hedeflere uygun hale getirilmesini içermektedir (Chandler, 1962: 85). Kaynak tabanlı teori

(Resource-Based View), organizasyonların benzersiz kaynak ve yeteneklerinin rekabet avantajı sağlamada nasıl kullanılacağını vurgulamaktadır (Wernerfelt, 1984: 171). Strateji uygulaması sürecinde organizasyonlar; genellikle yapılarını, süreçlerini ve kaynaklarını yeniden düzenleyerek stratejik hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır. Bu süreç, organizasyonel değişim yönetimi, liderlik ve kurumsal kültür gibi unsurları da içermektedir (Hoskisson vd., 1999: 427).

3- *Strateji Değerlendirmesi*: Strateji değerlendirme, stratejik yönetim sürecinin son aşamasıdır ve stratejilerin etkinliğinin değerlendirilmesi ile ilgilidir. Bu aşamada, performans ölçümleri ve geri bildirimler kullanılarak stratejilerin başarı düzeyi değerlendirilmekte ve gerekli düzeltici önlemler alınmaktadır (Kaplan ve Norton, 2005: 73). Performans yönetimi ve ölçümleme, organizasyonların stratejik hedeflerine ne ölçüde ulaştığını değerlendirmek için kullanılan önemli araçlardır. Balanced Scorecard gibi yöntemler, performans ölçümlemesinde yaygın olarak kullanılmaktadır ve organizasyonların finansal performanslarının yanı sıra müşteri memnuniyeti, iç süreçler, öğrenme ve gelişim gibi farklı perspektiflerden performanslarını değerlendirmelerine olanak tanımaktadır (Kaplan ve Norton, 1996: 28).

Stratejik Yönetim ve Dijital Dönüşüm İlişkisi: Dijital dönüşüm, stratejik yönetim teorisinin modern uygulamalarında önemli bir rol oynamaktadır. Dijital teknolojiler, organizasyonların stratejik yönetim süreçlerini yeniden şekillendirmekte ve stratejik hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Dijital dönüşüm stratejileri, organizasyonların rekabet avantajı elde etmeleri için teknolojik yenilikleri nasıl kullanabileceklerini belirlemektedir (Matt, Hess, ve Benlian, 2015: 339). Dijital dönüşüm, aynı zamanda organizasyonların operasyonel verimliliklerini artırmalarına, müşteri deneyimlerini iyileştirmelerine ve yeni iş modelleri geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Robert Grant (1996: 109), bilgiye dayalı teori ile stratejik yönetim literatürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Grant, bilginin organizasyonlar için en değerli kaynak olduğunu ve rekabet avantajının sürdürülebilirliği için bilgi yönetiminin kritik öneme sahip olduğunu savunmaktadır. Dijital teknolojiler, bilgi yönetimini kolaylaştırmakta ve organizasyonların stratejik kararlarını daha hızlı ve etkin bir şekilde almalarını sağlamaktadır. Dijital dönüşüm, yalnızca teknolojik bir değişim değil, aynı zamanda organizasyonel yapıların, kültürlerin ve iş modellerinin de dönüşümünü gerektirmektedir (Westerman vd., 2012: 3). Dijital dönüşüm süreçlerinin stratejik yönetim aracılığıyla etkili şekilde gerçekleştirilmesine ilişkin adımlar ise şöyle özetlenebilir:

1-*Dijital Strateji Geliştirme*: Dijital dönüşüm süreçlerinde stratejik yönetim, organizasyonların dijital teknolojileri nasıl kullanacaklarını belirlemelerine yardımcı olmaktadır. Bu süreç, dijital fırsatların ve tehditlerin analiz edilmesini, dijital vizyon ve hedeflerin belirlenmesini içermektedir (Bharadwaj vd., 2013: 471). Stratejik yönetim, organizasyonların dijital dönüşüm süreçlerini etkin bir şekilde planlamalarını ve uygulamalarını sağlamaktadır. Ayrıca, dijital strateji geliştirme süreci, organizasyonların rekabet avantajı elde etmeleri için gerekli olan yenilikçi yaklaşımları belirlemelerine yardımcı olmaktadır (Kane vd., 2015: 41).

2-*Kaynakların Yönetimi*: Dijital dönüşüm, önemli ölçüde yatırım gerektiren bir süreçtir. Stratejik yönetim, bu kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesini ve yönetilmesini sağlamaktadır. Örneğin, yeni teknolojilere yatırım, personelin dijital yeteneklerinin geliştirilmesi ve dijital altyapının iyileştirilmesi gibi konular stratejik planlama ile

yönetilmektedir (Kane vd., 2015: 42). Dijital dönüşüm sürecinde, mali kaynakların yanı sıra insan kaynaklarının da etkin bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bu, personelin dijital becerilerinin artırılması ve organizasyonel değişim yönetimi süreçlerinin başarılı bir şekilde uygulanmasını içermektedir (Westerman vd., 2012: 13).

3-Performans ve Değerlendirme: Dijital dönüşüm projelerinin başarısı, performans ölçümleri ve değerlendirme süreçleri ile belirlenmektedir. Stratejik yönetim, bu süreçlerin etkin bir şekilde uygulanmasını ve sürekli iyileştirme fırsatlarının değerlendirilmesini sağlamaktadır (Mithas vd., 2013: 517). Performans yönetimi, dijital dönüşüm projelerinin stratejik hedeflerine ne ölçüde ulaştığını değerlendirmek için kritik bir araçtır. Balanced Scorecard gibi yöntemler, performans ölçümlemesinde yaygın olarak kullanılmaktadır ve organizasyonların performanslarını çeşitli perspektiflerden değerlendirmelerine olanak tanımaktadır (Kaplan ve Norton, 1996: 30).

4-Stratejik Uyum ve Kültürel Değişim: Dijital dönüşüm, organizasyonel kültürde de değişiklikler gerektirmektedir. Stratejik yönetim, bu kültürel değişimi yönlendirerek, dijital dönüşümün organizasyonun tüm seviyelerinde benimsenmesini sağlamaktadır (Fitzgerald vd., 2013: 5-6). Organizasyonel kültürün dijital dönüşüme uyum sağlaması, değişim yönetimi stratejilerinin etkin bir şekilde uygulanmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda stratejik yönetim, organizasyonel kültürün dijital dönüşüm süreçlerine uyum sağlamasını destekleyen stratejiler geliştirmektedir (Westerman vd., 2012: 17).

Sonuç olarak, dijital dönüşümün başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için stratejik yönetim yaklaşımlarının etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Dijitalleşme sürecinde stratejik yönetim teorilerinin kullanımı, planlanan eylemlerin daha etkili ve verimli bir şekilde uygulanabilmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda, dijital hükümet uygulamalarının planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreçlerinde stratejik yönetim teorilerinin rehberliği oldukça önem arz etmektedir.

Dijital Hükümet Sistemlerine Geçiş; 1980'lerin sonlarına gelinen dönemde çeşitli uygulamalarla karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde, kamu kurumları bilgi ve iletişim teknolojilerini (ICT) kullanarak bilgi paylaşımını ve temel hizmetleri elektronik ortama taşımaya başlamışlardır. İlk adımlar, genellikle iç yazışmaların ve belge yönetiminin dijitalleştirilmesi şeklinde olmuştur (Heeks, 2006: 35). Bu dönemde kullanılan teknolojiler sınırlı olup, genellikle e-posta ve basit veri tabanları gibi araçlarla sınırlı kalmıştır. 1990'ların sonlarına doğru, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte e-devlet uygulamaları hız kazanmıştır. Bu dönemde, kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması amacıyla çeşitli e-hizmetler geliştirilmiştir. Örneğin, çevrimiçi vergi ödeme sistemleri, elektronik sağlık kayıtları ve çevrimiçi başvuru sistemleri bu dönemde yaygınlaşmıştır (Dunleavy vd., 2006: 64). Bu hizmetler, vatandaşların kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırarak bürokrasiyi azaltmış ve hizmet sunumunun etkinliğini artırmıştır.

2000'li yılların başlarından itibaren, dijital hükümet uygulamaları e-katılım ve vatandaş etkileşimini de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu dönemde, dijital platformlar aracılığıyla vatandaşların kamu politikalarının oluşturulma süreçlerine katılımı teşvik edilmiştir. Vatandaşlar, çevrimiçi anketler, geri bildirim formları ve e-katılım portalları aracılığıyla görüş ve önerilerini kamu kurumlarına iletebilmiştir (Macintosh, 2004: 31). Bu gelişmeler, demokratik süreçlerin güçlenmesine ve kamu yönetiminin daha şeffaf hale gelmesine katkı sağlamıştır. 2010'lu yıllara gelindiğinde, dijital hükümet uygulamaları

daha ileri düzeyde dijitalleşme ve e-idare süreçlerini içermeye başlamıştır. Bu dönemde, kamu kurumları iç süreçlerini dijitalleştirerek daha verimli hale getirmiştir. Elektronik belge yönetimi, dijital arşivleme ve iç iletişim süreçleri gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır (Gil-Garcia ve Pardo, 2005: 76). Ayrıca, büyük veri analitiği ve yapay zekâ gibi ileri teknolojiler, kamu hizmetlerinin sunumunda kullanılmaya başlanmıştır.

2010'lu yılların sonlarına doğru, mobil teknolojilerin ve akıllı cihazların yaygınlaşmasıyla birlikte mobil hükümet (m-government) kavramı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, kamu hizmetleri mobil cihazlar aracılığıyla sunulmaya başlanmış, vatandaşların hizmetlere her zaman ve her yerden erişimi sağlanmıştır. Akıllı şehirler ve IoT (Nesnelerin İnterneti) gibi teknolojiler, kamu hizmetlerinin daha akıllı ve kişiselleştirilmiş bir şekilde sunulmasına olanak tanımıştır (Cordella ve Iannacci, 2010: 58).

Türkiye’de Dijital Hükümet Sistemlerine Geçiş; dünya ile paralel bir şekilde 1990’lı yılların sonlarından itibaren hız kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, 2000’li yılların başında başlatılan ve 2006 yılında resmi olarak hayata geçirilen “e-Devlet Kapısı” projesi ile dijital dönüşüm sürecine önemli bir adım atmıştır. E-Devlet Kapısı, vatandaşların kamu hizmetlerine dijital platform üzerinden erişimini sağlayarak hizmetlerin daha hızlı ve kolay bir şekilde sunulmasına imkân tanımaktadır. Uygulamanın başlatılması ve geliştirilmesinde Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ve Dijital Dönüşüm Ofisi gibi kamu kurumları önemli rol oynamıştır. E-Devlet Kapısı’nın yanı sıra, “UYAP” (Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi) gibi projelerle yargı süreçlerinin dijitalleştirilmesi sağlanırken, “MERNİS” (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi) gibi projelerle nüfus bilgilerinin elektronik ortamda güncellenmesi ve paylaşılması mümkün hale getirilmiştir. Ayrıca, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi’nin kurulmasıyla, Türkiye’de kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi ve dijital yönetim uygulamalarının genişletilmesi adına yeni bir ivme kazanılmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye’de dijital hükümetin, kamu hizmetlerinde şeffaflık, etkinlik ve erişilebilirliği artırma yönünde attığı önemli adımlar olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de dijital hükümet sistemlerine geçiş, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile paralel olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte, kamu hizmetlerinin dijitalleşmesi, e-hizmetlerin sunumu, e-katılımın teşviki, iç süreçlerin dijitalleştirilmesi ve mobil hükümet uygulamaları gibi önemli adımlar atılmıştır. Dijital hükümetin geleceği, daha entegre, verimli ve vatandaş odaklı hizmetlerin sunulması yönünde şekillenmektedir (Kane vd., 2015: 40). Yapay zekâ, blokzincir ve diğer ileri teknolojiler, kamu hizmetlerinin sunumunda devrim niteliğinde değişiklikler yapma potansiyeline sahiptir.

3. Yöntem

Yarı yapılandırılmış mülakatlar, nitel araştırmalarda araştırmacıya belirli bir çerçevede sorular sorma esnekliği sağlarken, katılımcıların da konuyla ilgili derinlemesine bilgi ve görüşlerini ifade etmelerine olanak tanıyan etkili bir veri toplama yöntemidir. Bu teknik, araştırmacının belirli bir konuya odaklanarak bilgi edinmesini sağlarken, aynı zamanda katılımcıların deneyimlerini ve gözlemlerini özgürce aktarmalarına imkân tanımaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilen veriler yalnızca yüzeysel bilgileri değil, aynı zamanda katılımcıların konuya dair kişisel ve profesyonel perspektiflerini de yansıtarak araştırmanın derinliğini ve geçerliliğini artırmaktadır (Polat, 2022: 177). Bu doğrultuda araştırma kapsamında, dijital hükümetin gelişimi ve uygulama süreçleri

üzerine kapsamlı bilgi toplamak amacıyla dijital hükümet uygulamalarında görev alan üst düzey yedi kamu idarecisi ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakat soruları dijital hükümet projelerine ilişkin stratejik yönetim boyutlarının keşfedilmesine yönelik olarak aşağıdaki ana temalar çerçevesinde yapılandırılmıştır:

- *Stratejik Planlama*: Dijital hükümet projelerinin stratejik planlama süreçlerinin nasıl gerçekleştirildiği, hedeflerin nasıl belirlendiği ve bu süreçlerde karşılaşılan zorluklar hakkında bilgi edinilmiştir. Güçlü liderliğin, iş birliğinin ve yenilikçi yaklaşımların stratejik planlama süreçlerinde kritik öneme sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca, teknolojik altyapının kalitesi ve veri güvenliği önlemleri de hedef belirleme süreçlerinde dikkate alınan önemli faktörlerdir. En temelde stratejik plan; başlangıç değil, bir süreçtir. Proje yönetimini ele alan bu süreç performans izleme ve risk yönetimi gibi kritik unsurlarla desteklenebilmektedir.
- *Kaynak Yönetimi ve Tahsisi*: Dijital hükümet projeleri için gerekli mali, beşerî ve teknolojik kaynakların nasıl yönetildiği ve tahsis edildiği konuları ele alınmıştır. Bu süreçlerin etkinliği ve verimliliği incelenmiştir. Kaynak yönetiminde eğitim ve kapasite geliştirme programları, mali kaynakların etkin kullanımı ve teknolojik altyapının modernizasyonu oldukça önem arz etmektedir. Kaynak kullanımının bütüncül bir anlayışla ele alınması gerekli ve önemli olup her kaynağın birbirini tamamladığı bilinciyle hareket edilmesi gerekmektedir. Bunların yanında sürdürülebilirlik bağlamında kaynakların uzun vadeli yönetimi ve optimizasyonu (kaynakları hedefe en kısa sürede ve en düşük maliyetle ulaştırmak) da oldukça önemlidir.
- *Teknoloji Kullanımı ve Entegrasyonu*: Dijital hükümet projelerinde hangi teknolojilerin kullanıldığı ve bu teknolojilerin entegrasyon sürecinin nasıl yönetildiği incelenmiştir. Modern ve esnek teknolojik çözümler projelerin başarısında kritik bir rol oynamaktadır. Ayrıca teknoloji kullanımı, gerçekleştirilecek projelerde maliyetleri düşürme avantajı sağlayan önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.
- *Vatandaş Katılımı ve Geri Bildirim*: Dijital hükümet projelerinde vatandaş katılımının ve geri bildiriminin nasıl sağlandığı araştırılmıştır. Vatandaş geri bildirimleri projelerin iyileştirilmesinde önemli bir kaynaktır. Vatandaş katılımının yürütülen projelere en temel katkılarından biri ise şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırabilme potansiyelidir.
- *Performans Yönetimi ve Ölçümleme*: Dijital hükümet projelerinin performansının nasıl ölçüldüğü ve değerlendirildiği hakkında bilgi edinilmiştir. Performans göstergeleri, projelerin başarısını değerlendirmek ve sürekli iyileştirme sağlamak için kritik öneme sahiptir. Performans yönetimi ve ölçümleme süreçlerinde, net ve ölçülebilir göstergelerin belirlenmesi ve bu göstergelerin düzenli olarak izlenmesi gerekmektedir.
- *Başarıda Öne Çıkan Faktörler*: Dijital hükümet projelerinin başarısında öne çıkan faktörlere ilişkin bilgi edinilmiştir. Projelerde; liderlik, kurumsal iş birliği, teknolojik altyapı, veri güvenliği, erişilebilirlik ve inovasyon gibi teknik ve sosyal unsurlar oldukça önemlidir. Kamu çalışanlarının dijital becerilerinin sürekli olarak geliştirilmesi projelerin başarısı için gereklidir. Ayrıca önemli bir stratejik

unsur olan manevra kabiliyeti projelerin başarısı için oldukça önem arz etmektedir.

- *Başlıca Zorluklar ve Engeller:* Dijital hükümet projelerinin uygulanmasında karşılaşılan başlıca zorluk alanları incelenmiştir. Genel anlamda yasal ve düzenleyici engeller projelerin uygulanmasını zorlaştırabilmektedir. Altyapı, entegrasyon, nitelikli personel ve kaynak yetersizliği gibi unsurlar da dijital hükümet projelerini zorlaştırabilen unsurlar arasındadır. Proje süreçlerine yönelik uygun yasal düzenlemelerle bu engeller aşılabilir.
- *Sürdürülebilirlik:* Dijital hükümet projelerinde sürdürülebilirliğe ilişkin temel yaklaşımlar hakkında bilgi edinilmiştir. Bu bağlamda çok boyutlu stratejiler, kaynakların doğru yönetilmesi, değişime uyum sağlama ve kamu-özel sektör iş birlikleri oldukça önem taşımaktadır. Vatandaş katılımı, dijital hükümet projelerinin sürdürülebilirliğini büyük ölçüde etkilediğinden, dijital okuryazarlığın artırılması da oldukça önemlidir.

Bu temalar, dijital hükümetin stratejik yönetim perspektifinden nasıl ele alındığını ve uygulama süreçlerinin nasıl geliştirildiğinin incelenmesine yönelik oluşturulmuştur. Bu temalar aracılığıyla mülakatlardan elde edilen veriler, tematik analiz yöntemi kullanılarak anlam örüntülerini keşfetme ve yorumlama kapsamında değerlendirilmiştir. Tematik analiz, verilerin anlamlı kalıplarını belirleyerek sınıflandıran ve bunları sistematik bir yaklaşımla inceleyen nitel bir araştırma yöntemidir; bu sayede, verilerdeki örtük örüntüler derinlemesine analiz edilip yorumlanabilmektedir (Clark: 2017: 297). Tematik analiz, mevcut durumun kapsamlı şekilde tanımlanmasına olanak tanıdığı gibi, projelerin daha etkin ve verimli şekilde uygulanabilmesi için stratejik öneriler geliştirilmesine de katkı sunmaktadır. Çalışmada bu analiz yönteminin kullanımı, dijital hükümet uygulamalarında stratejik yönetim boyutlarının ayrıntılı bir şekilde incelenmesine olanak tanımaktadır. Kullanılan metodoloji, bulguların güvenilirliğini sağlarken, dijital hükümetin gelişimi üzerine teorik ve pratik katkılar sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmada kullanılan tematik analiz, araştırmacının bulgularını sistematik ve objektif bir şekilde sunarak dijital hükümet projelerinin başarı faktörlerinin ve karşılaşılan zorlukların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu sayede, dijital hükümet projelerinin daha etkin ve verimli bir şekilde uygulanmasına yönelik stratejik öneriler geliştirilebilecektir.

4. Araştırmacının Bulguları

Bu bölüm içerisinde gerçekleştiren mülakatlara ilişkin yanıtlar ve değerlendirmeler yer almaktadır.

4.1. Stratejik Planlama Sürecinin Dijital Hükümet Projeleri için Öneme İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kamu idarecilerine (K.İ) “Sizce bir kurumda stratejik planlamanın mevcudiyeti dijital hükümet projelerini ne yönde etkiler?” sorusu yöneltilmiştir.

Mülakatta sorulan bu soruya verilen yanıtlar şöyledir:

K.İ.1: “Stratejik planlamanın bir kamu kurumundaki mevcudiyeti projelerin nereye gideceğini belirleyen bir rehber gibidir. Sonuçta dijital hizmetlerin hangi alanlarda sunulacağı ve hangi

teknolojilerin kullanılacağı bu aşamada netleşiyor. Ayrıca projelerin başarısı için hangi kaynaklara ihtiyaç duyulacağını ve bu kaynakların nasıl önceliklendirileceğini de burada belirliyoruz. Yani aslında stratejik planlama olmadan bir proje rotasız kalır.”

K.İ.2: “Stratejik planlama elbette çok kıymetli ancak bence en önemli nokta; bu planlamada net ve ölçülebilir hedefler koyabilmektir. Hedefler ne kadar net ve ölçülebilir olursa projelerin başarılı veya başarısız olduğunu açık şekilde anlayabiliriz. Eğer hedefleriniz belirsiz olursa projenin ilerleyişini takip etmek çok zorlaşır. Örneğin dijital hizmetlerin kullanım oranını belli bir seviyeye çıkarmak ya da vatandaş memnuniyetini artırmak gibi somut hedefler koymak işin sağlamlasını yapmamızı kolaylaştırır.”

K.İ.3: “Stratejik planlama projelerin yönünü ve kapsamını netleştirir, ama bu iş sadece uzun vadeli düşünmekle bitmez. Kısa vadeli adımları da göz önünde bulundurmamız lazım. Kaynakların nasıl kullanılacağı, hangi işlerin öncelikli olduğu gibi konuları da bu aşamada netleştiriyoruz. Bir yandan projelerin uzun vadede başarılı olmasını sağlarken, diğer yandan kısa vadeli hedeflerle ilerlemeyi takip ediyoruz.”

K.İ.4: “Stratejik planlamanın projenin başında yapılacak bir durum değerlendirmesi olduğunu düşünüyorum. Bu süreçte mevcut durumu analiz eder ve gelecekte ne yapılması gerektiğini belirleriz. Mesela, dijital hizmetlerin hangi alanlarda sunulacağı ya da hangi süreçlerin dijitalleşeceği gibi kararları bu aşamada alırız. Böylece projelerin yönü ve hedefleri daha belirgin hale gelir.”

K.İ.5: “Benim için stratejik planlama projelerin başarıya ulaşması için olmazsa olmazdır. Projeleri kolaylaştırıyor sonuçta. Stratejik planlama olmasa dijital projeler iyi yapılandırılmaz.”

K.İ.6: “Stratejik planlama olmadan dijital projelerin nereye gideceği belirsiz olur. Neyi başarmak istediğinizi bilmek çok önemli. Bir projeye başlarken adımlarımızı nasıl atacağımızı bilmeden ilerleyemezsiniz. Bu nedenle her şeyin başında nereye varmak istediğimizi belirlemek şart. Stratejik planlamanın, bu projelerin sağlam bir temele oturmasını sağladığını düşünüyorum.”

K.İ.7: “Dijital çağda bu çağa ayak uydurabilmek çağdaş yaklaşımları benimsemeyi gerektiriyor. Stratejik planlama bunlardan biri ve dijital projelerde neyin nasıl yapılacağını bilmek herkese ne yapacağını bilgisini verir. Stratejik planlama işte tam burada devreye giriyor. Stratejik planlama amaç birliği olmazsa bu projeleri sağa sola savrulmadan yürütmek zorlaşır.”

Stratejik planlama sürecinin dijital hükümet projeleri için önemi üzerine alınan yanıtlarda stratejik planlama sürecinin proje süreçlerinde kritik bir role sahip olduğu görülmektedir. Bu çerçevede stratejik planlamanın projelere sistematik bir yaklaşım kazandırdığı, süreci kontrol altında tutmayı kolaylaştırdığı ve yönetsel süreçlerde yol gösterici olduğu katılımcı yanıtlarından da anlaşılmaktadır.

Alınan yanıtlara ek olarak, stratejik planların yalnızca bir başlangıç değil, tüm projeyi kapsayan bütünsel bir süreci ifade etmesi dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Bu süreç, performans izleme, risk yönetimi ve sürekli iyileştirme gibi unsurlarla desteklenmekte, böylece projelerin uzun vadeli başarısı ve sürdürülebilirliği için temel bir çerçeve sunmaktadır. Daha fazla vurgulanması beklenen bu aşamalar projelerin başarıyla tamamlanması adına kritik bir rol oynamaktadır. Performans izleme, stratejik planın uygulama sürecinde projelerin ilerlemesini sürekli olarak değerlendirmekte, kaynakların verimli kullanıldığını güvence altına almakta ve belirlenen hedeflere ne ölçüde yaklaşıldığını ortaya koymaktadır. Bu sayede projede eksiklikler veya sapmalar

erken tespit edilerek gerekli düzeltici adımlar atılabilmektedir. Risk yönetimi ise stratejik planın karşılaşılabileceği belirsizlikler ve potansiyel sorunlar için hazırlıklı olmayı sağlamaktadır. Proje sürecinde ortaya çıkabilecek risklerin önceden belirlenmesi ve bu risklere karşı uygun önlemlerin alınması, projelerin beklenmedik aksaklıklardan korunmasına ve başarısızlık riskinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Sürekli iyileştirme, stratejik planın uygulama sürecinde elde edilen geri bildirimlerle projelerin daha etkin ve verimli hale getirilmesini sağlamakta, süreçteki her adımın optimize edilmesine olanak tanımaktadır. Bu üç unsur, stratejik plan ve proje yönetiminin sürdürülebilirliğini sağlayan temel yapı taşları olarak projelerin başarıya ulaşmasına önemli katkılar sunmaktadır.

4.2. Dijital Hükümet Projelerinde Kaynak Kullanımı ve Tahsisinin Öneme İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kamu idarecilerine “Sizce dijital hükümet projelerinde kaynak kullanımı ve tahsisinin önemi nedir?” sorusu yöneltilmiştir.

Mülakatta sorulan bu soruya verilen yanıtlar şöyledir:

K.İ.1: *“Kaynak yönetimi olmadan dijital projelerin başarılı olması çok zor. Mali, beşerî ve teknolojik kaynakları etkin bir şekilde kullanmak gerekiyor. Projeye başlarken doğru bir bütçe planlaması yapmak, kaynakları en gerekli alanlara ayırmak şart. Aksi takdirde, kaynak israfı kaçınılmaz olur ve projeler hedefe ulaşamaz.”*

K.İ.2: *“İnsan kaynakları yönetimi bu işin belkemiği diyebilirim. Dijital becerilere sahip kamu çalışanlarıyla çalışmak çok önemli. Ayrıca, projeleri yönetecek deneyimli personel olmazsa işler rayından çıkabilir. Bunun için eğitim programları düzenleyip personelin dijital dönüşüm sürecine ayak uydurmasını sağlamalıyız.”*

K.İ.3: *“Teknolojik kaynakların doğru yönetilmesi projelerin verimliliğini doğrudan etkiliyor. Modern teknolojiler kullanarak dijital hizmetleri daha hızlı ve verimli bir şekilde sunmak mümkün.”*

K.İ.4: *“Mali kaynakların verimli kullanımı, projelerin başarısı için kilit bir nokta. Eğer doğru bir bütçe planlaması yapılmazsa kaynaklar boşa harcanabilir. Bu yüzden, teknolojik altyapıyı kurmak ve sürdürülebilir hale getirmek için yeterli mali kaynağı önceden ayırmak gerekiyor.”*

K.İ.5: *“Nitelikli personel kaynağı, projelerin başarısını belirleyen en önemli faktörlerden biri. Deneyimli çalışanların projelerde görev alması, işleri planlandığı gibi ilerletir. Ayrıca, dijital dönüşüm süreçlerine ayak uydurmak için sürekli eğitim ve kapasite geliştirme programları düzenlemek şart.”*

K.İ.6: *“Kaynak yönetimi dijital projelerin kalbidir diyebilirim. Eğer doğru şekilde planlama yapılmazsa, teknolojik yatırımların bir anlamı kalmaz. İnsan gücünün yanı sıra teknolojik ekipmanların da doğru zamanda ve doğru yerde kullanılması gerekir. Teknolojik kaynakların yanı sıra personelin bu süreçlere adaptasyonu, projenin başarıya ulaşması için büyük bir etkiye sahip.”*

K.İ.7: *“Dijital dönüşüm projelerinde kaynak planlamasının iyi yapılması, kaynakların verimli dağıtılması sağlayarak projeyi hızlandırır. Örneğin, doğru zamanda doğru teknolojiyi kullanmazsanız sürecin başarısız olma ihtimali artar.”*

Alınan yanıtlarda, dijital hükümet projelerinin başarısında kaynak yönetiminin kritik bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Katılımcılar, mali, beşerî ve teknolojik kaynakların etkin bir şekilde kullanılması gerektiğini, aksi takdirde kaynak israfının kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Mali kaynakların doğru planlanması ve bütçe oluşturmanın projelerin sürdürülebilirliği için elzem olduğu ifade edilmektedir. Beşerî kaynaklar açısından, dijital becerilere sahip nitelikli personelin projelerde görev almasının önemi öne çıkmaktadır; bu bağlamda kamu çalışanlarının sürekli eğitim ve gelişim programlarıyla dijital dönüşüm süreçlerine adaptasyonu desteklenmelidir. Teknolojik kaynakların doğru yönetimi ise projelerin verimliliğini artırmakta, hizmetlerin daha hızlı ve etkin bir şekilde sunulmasına olanak tanımaktadır. Genel olarak, kaynakların doğru bir şekilde planlanması ve tahsis edilmesinin, dijital projelerin başarıya ulaşmasında merkezi bir önem taşıdığı görülmektedir.

Alınan yanıtlarda, kaynak kavramına dair farklı algılayışlar olduğu görülmektedir. Kaynak türlerinin sadece mali ya da insan kaynaklarına indirgenmesi, dijital projelerin çok boyutlu yapısına uygun olmayan dar bir bakış açısı oluşturabilmektedir. Bu bağlamda kaynakların bütüncül bir anlayışla ele alınması gerekli ve önemli olup, her kaynağın birbirini tamamladığı bir gerçektir. Bunun yanı sıra sürdürülebilirlik bağlamında kaynakların uzun vadeli yönetimi ve optimizasyonu konularına da yeterince vurgu yapılmadığı görülmektedir. Sonuç olarak dijital hükümet projelerinde kaynak kullanımı ve tahsisi, projenin başarısı ve sürdürülebilirliği açısından temel bir unsurdur. Kaynakların planlanması ve yönetilmesi sadece mali veya insan kaynaklarıyla sınırlı tutulmamalı, teknolojik altyapı, zaman ve diğer maddi olmayan kaynaklar da dahil edilerek bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Bu sayede projelerin uzun vadeli başarıları ve sürdürülebilirliği güvence altına alınabilir.

4.3. Dijital Hükümet Projelerinde Teknoloji Kullanımının Rolüne İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kamu idarecilerine "Sizce dijital hükümet projelerinde teknoloji kullanımının rolü nedir?" sorusu yöneltilmiştir.

Mülakatta sorulan bu soruya verilen yanıtlar şöyledir:

K.İ.1: *"Teknoloji, dijital hükümet projelerinin bel kemiği diyebilirim. Modern ve esnek teknolojiler kullanarak dijital hizmetleri çok daha etkin şekilde sunabiliyoruz. Mesela, bulut bilişim sayesinde verileri güvenli bir şekilde depolayıp, ihtiyaç duyduğumuzda hızlıca erişebiliyoruz. Yapay zekâ ve büyük veri analitiği ile vatandaşların ihtiyaçlarını daha iyi anlayıp hizmetlerimizi ona göre düzenleyebiliyoruz. Ayrıca teknolojik altyapının kalitesi, hizmetlerin kesintisiz ve güvenli bir şekilde sunulmasında büyük rol oynuyor."*

K.İ.2: *"Teknolojinin kamu yönetimindeki süreçlerin daha kaliteli kılıyor. Örneğin, otomasyon teknolojileri sayesinde rutin idari işler çok daha hızlı ve hatasız bir şekilde tamamlanabiliyor. Bu da kamu çalışanlarının daha stratejik işlere odaklanmalarına imkân tanıyor. Ayrıca, dijital platformlar sayesinde vatandaşlarla daha etkili iletişim kurup geri bildirimlerini hızlıca alabiliyoruz."*

K.İ.3: *"Dijital hükümet projelerinin başarısında teknoloji çok büyük bir rol oynuyor. Güçlü bir teknolojik altyapı olmadan projelerin başarılı olması zor. Özellikle veri güvenliği ve gizlilik konularında yüksek güvenlik protokolleri kullanarak vatandaşların bilgilerini koruyoruz. Bu*

güvenlik önlemleri, vatandaşların dijital hizmetlere güvenini artırıyor ve projelerin daha geniş bir kitle tarafından benimsenmesini sağlıyor.”

K.İ.4: “Yenilikçi teknolojilerin kullanımı ve bu teknolojilere hızlı adapte olabilmek dijital dönüşüm projelerinde büyük önem taşıyor. Ayrıca dijital platformlar sayesinde vatandaşlarla daha etkili bir şekilde iletişim kurup onların ihtiyaçlarına hızlı yanıt verebiliyoruz.”

K.İ.5: “Kamu-özel sektör iş birlikleri, teknoloji kullanımında yenilikçi çözümler geliştirmemizi sağlıyor. Özel sektörle yapılan bu iş birlikleri, projelerin daha hızlı ve etkili bir şekilde tamamlanmasına katkıda bulunuyor. Ayrıca, bu sayede kamu hizmetleri daha erişilebilir hale geliyor ve vatandaş memnuniyeti artıyor.”

K.İ.6: “Teknoloji, dijital hükümet projelerinde sadece bir araç değil, aynı zamanda bu projelerin temel yapı taşıdır aslında. Teknolojik altyapıyı doğru bir şekilde kurmak, bu projelerin uzun vadeli başarısı için kritik bir önem taşıyor.”

K.İ.7: “Dijital hizmetlerin başarılı olabilmesi için teknolojiyi sadece teknik olarak kullanmak değil, aynı zamanda vatandaş odaklı çözümler geliştirmek için kullanmak gerekiyor. Özellikle mobil uygulamalar ve kullanıcı dostu dijital platformlar sayesinde vatandaşların hizmetlere daha hızlı ve kolay erişebilmesini sağlıyoruz. Böylelikle genel memnuniyet de artıyor.”

Dijital hükümet projelerinde teknoloji kullanımının rolü üzerine alınan yanıtlarda teknolojinin dijital dönüşüm süreçlerinde merkezi bir rol oynadığı ve projelerin başarısında kritik bir unsur olduğu görülmektedir. Teknoloji, dijital dönüşüm süreçlerinde sadece bir araç değil, aynı zamanda kamu hizmetlerinin etkin, güvenli ve vatandaş odaklı sunulmasına olanak tanıyan bir yapı taşıdır. Katılımcılar, bulut bilişim, yapay zekâ, büyük veri analitiği ve otomasyon gibi yenilikçi teknolojilerin projelerin verimliliğini artırdığını ve maliyetleri optimize ettiğini belirtmektedir. Bu teknolojiler, verilerin güvenli şekilde yönetilmesine imkân tanırken vatandaş ihtiyaçlarını anlamaya ve hizmetleri daha kullanıcı dostu hale getirmeye katkı sağlamaktadır. Özellikle bulut bilişim ile veri güvenliğinin sağlanması, maliyetlerin düşürülmesi ve hızlı erişim imkânı sağlanması gibi avantajlar, dijital projelerin uzun vadeli başarısını destekleyen önemli faktörler olarak vurgulanmaktadır. Katılımcılar ayrıca, teknolojinin yalnızca operasyonel verimliliği değil, aynı zamanda kamu-özel sektör iş birlikleriyle yenilikçi çözümlerin geliştirilmesini ve hizmetlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağladığını ifade etmektedir. Teknolojinin bu iş birliklerinde rol alması, projelerin daha hızlı ve etkili bir şekilde tamamlanmasına olanak tanımaktadır. Bunun yanı sıra, teknolojinin vatandaş geri bildirimlerini toplama ve değerlendirme sürecinde şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi unsurları desteklemesi, dijital hizmetlerin daha iyi şekillenmesine katkıda bulunmaktadır.

Alınan yanıtlara ek olarak teknolojinin maliyetleri düşürme avantajı da oldukça önemlidir. Dijital projelerde teknolojik altyapılar, uzun vadede daha düşük birim maliyetlerle daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Fiziksel altyapı ve kâğıt bazlı işlemlerin azalmasıyla operasyonel maliyetler düşmektedir. Ayrıca bulut sistemleri ve merkezi veri yönetimi gibi teknolojiler, veri depolama ve işleme maliyetlerini optimize etmektedir. Bu maliyet avantajları kamu kaynaklarının daha etkin kullanılmasını ve dijital projelerin uzun vadede sürdürülebilir olmasını desteklemektedir. Tüm bu faktörler, teknolojinin dijital dönüşüm projelerinin sürdürülebilirliği ve başarıya ulaşmasında vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

4.4. Dijital Hükümet Projelerinde Vatandaş Katılımının Öneminde İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kamu idarecilerine “Sizce dijital hükümet projelerinde vatandaş katılımının önemi nedir?” sorusu yöneltilmiştir.

Mülakatta sorulan bu soruya verilen yanıtlar şöyledir:

K.İ.1: “Vatandaş katılımı olmadan dijital hükümet projelerinin başarılı olması zor. Dijital platformlar sayesinde vatandaşlardan geri bildirim alabiliyoruz ve bu geri bildirimlerle projelerimizi daha iyi hale getirebiliyoruz. Vatandaşların projelere aktif olarak katılması, hizmetlerimizi onların gerçek ihtiyaçlarına göre şekillendirmemizi sağlıyor. Ayrıca bu katılım, kamu hizmetlerine olan güveni artırıyor.”

K.İ.2: “Vatandaş katılımı, dijital hizmetlerin daha etkili ve verimli sunulmasına yardımcı oluyor. Vatandaşlardan gelen geri bildirimler, hizmetlerin kalitesini ve kullanıcı deneyimini geliştirmemize katkı sağlıyor. Mesela çevrimiçi anketler ve forumlar aracılığıyla vatandaşların görüşlerini alıyoruz ve bu görüşleri politika geliştirme süreçlerimize entegre ediyoruz. Bu da kamu yönetimine olan güveni ve bağlılığı artırıyor.”

K.İ.3: “Dijital hükümet projelerinin sürdürülebilir olması için vatandaşların aktif katılımı çok önemlidir. Bu katılım projelerin uzun vadede başarılı olmasını sağlıyor. Ayrıca vatandaşların projelere olan ilgisi ve desteği, kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasına ve projelerin daha geniş kitlelere ulaşmasına yardımcı oluyor. Bilinçlendirme kampanyaları da vatandaşların dijital hizmetlere erişimini artırıyor.”

K.İ.4: “Vatandaşların projelere katılımı, hizmetlerin kalitesini ve vatandaş memnuniyetini artırıyor. Geri bildirimlerle hizmetlerimizi daha iyi hale getirme şansımız oluyor. Ayrıca, vatandaşların katılımı projelerin sürdürülebilirliğine de katkı sağlıyor.”

K.İ.5: “Dijital platformlar üzerinden vatandaşların görüşlerini alıp projelerimize entegre ediyoruz. Bu da vatandaşların kamu hizmetlerinden memnuniyetiyle sonuçlanıyor.”

K.İ.6: “Vatandaş katılımı olmadan dijital hükümet projelerinin etkili olacağını düşünmek zor. Vatandaşlar projelere ne kadar aktif katılırsa, hizmetler o kadar ihtiyaca uygun hale gelir. Geri bildirim almak, sadece hizmet kalitesini artırmakla kalmıyor, aynı zamanda vatandaşların bu hizmetlere sahip çıkmasını sağlıyor. Bu, projelerin sürdürülebilirliği açısından da önemli bir faktör.”

K.İ.7: “Vatandaşların projelere dahil olmasıyla geri bildirimler daha hızlı bir şekilde alınıyor ve projelerin dinamik bir yapıya kavuşmasına yardımcı oluyor. Vatandaşların düşüncelerine değer verilmesi vatandaş nezdinde olumlu karşılıyor.”

Dijital hükümet projelerinde vatandaş katılımının önemi üzerine alınan yanıtlarda katılımın projelerin başarılı olmasında ve vatandaş memnuniyetinin artırılmasında kilit bir rol oynadığını görülmektedir. Geri bildirim mekanizmaları, dijital projelerin gerçek ihtiyaçlara göre şekillendirilmesini sağlayarak politikaların ve uygulamaların daha etkili bir şekilde hayata geçirilmesine katkı sağlamaktadır. Vatandaşlardan alınan geri bildirimler yalnızca proje sürecinde yapılan iyileştirmeler için değil, aynı zamanda politika yapım süreçlerinin geliştirilmesi açısından da önemli bir rol oynamaktadır.

Ancak bir diğer önemli husus; vatandaş katılımının, şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırabilme potansiyelidir. Katılım, kamu yönetimi süreçlerinin daha açık ve izlenebilir olmasını sağlamanın yanında kamu hizmetlerinin hesap verebilirliğini de artırmaktadır. Vatandaşlar projelerin işleyişini takip ederek yöneticilerin verdiği kararlar ve harcamalar hakkında sorular sorabilmekte ve denetim rolü üstlenebilmektedir. Bu süreçler kamu yönetimine güveni pekiştirmekte ve daha demokratik bir yönetim anlayışını desteklemektedir. Sonuç olarak dijital hükümet projelerinde vatandaş katılımı, projelerin gerçek ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi, memnuniyetin artırılması ve şeffaflık-hesap verebilirliğin sağlanması açısından büyük bir öneme sahiptir. Katılımın artırılması, dijital projelerin daha demokratik bir yapıya kavuşmasını sağlarken, vatandaşların geri bildirimleri doğrultusunda hizmetlerin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu doğrultuda dijital projelerin sürdürülebilirliği ve başarısı, vatandaş katılımının güçlendirilmesi ile doğrudan ilişkilidir.

4.5. Dijital Hükümet Projelerinde Performans Ölçümünün Öneme İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kamu idarecilerine “Sizce dijital hükümet projelerinde performans ölçümünün önemi nedir?” sorusu yöneltilmiştir.

Mülakatta sorulan bu soruya verilen yanıtlar şöyledir:

K.İ.1: “Performans ölçümü olmadan projelerin başarısını nasıl değerlendirebiliriz ki? Performans göstergeleri sayesinde projelerin başarısını rahat şekilde görmekteyiz.”

K.İ.2: “Bence performans ölçümü net göstergeler sayesinde anlamlıdır. Böylelikle projeyi objektif bir şekilde değerlendirebiliyoruz ve sürdürülebilirliğini sağlayabiliyoruz.”

K.İ.3: “Performans ölçümü, projelerin için olmazsa olmaz bir süreç. Bu göstergeler sayesinde gelecekteki projeler için fikirlerimiz çoğalıyor ve bize yol gösterici oluyor.”

K.İ.4: “Projelerin sürdürülebilir olması için performans ölçümlemesi büyük önem taşıyor. Projelerin başarı şansını artırıyor ve performansa ulaşıldığını görmek motive edici oluyor.”

K.İ.5: “Performans ölçümü, bizler için adeta karnesini merak eden bir öğrenci hevesiyle bekleniyor. Dijital projelerin geniş kitlelere ulaşabilecek bir seviyeye çıkması doğrudan performansımızla alakalı.”

K.İ.6: “Performans ölçümü, projenin neresinde olduğumuzu ve hedeflere ne kadar yaklaştığımızı net bir şekilde gösterir. Yaklaşma veya tamamlama konusunda motivasyonumuzu güçlendiriyor.”

K.İ.7: “Performans göstergeleri, projenin başarıya ulaşıp ulaşmadığını görmek için önemli sağlama verileri ortaya koyuyor. Göstergeler sayesinde projeye dair kapsamlı bir analiz yapabiliyoruz.”

Dijital hükümet projelerinde performans ölçümünün önemi üzerine alınan yanıtlarda performans ölçümünün projelerin başarısı ve sürdürülebilirliği açısından kritik bir role sahip olduğu konusunda hemfikir olunduğu görülmektedir. Katılımcılar, performans göstergeleri sayesinde projelerin başarı durumunun objektif bir şekilde değerlendirilebildiğini ve bu değerlendirmenin projelerin sürdürülebilirliğini sağlamada önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Performans ölçümü, projenin ilerleme

durumunu net bir şekilde göstererek, projede eksik ya da sapmaların erken tespit edilmesine ve gerekli düzeltici adımların atılmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, performans ölçümünün gelecekteki projelere ışık tuttuğu, projelerin geniş kitlelere ulaşmasında etkili olduğu ve çalışanlar için motivasyon kaynağı oluşturduğu ifade edilmektedir. Performans göstergelerinin, projelerin başarıya ulaşip ulaşmadığını anlamak için önemli bir veri sağladığı ve kapsamlı analiz yapılmasını mümkün kıldığı görüşü öne çıkmaktadır.

Ancak performans ölçümünün yalnızca bir sonuç değerlendirme aracı olarak görülmesi, süreç derinliğinin göz ardı edilmesi riskini taşımaktadır. Performans ölçümü sadece başarı ve başarısızlık durumlarını ortaya koymakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sürekli iyileştirme döngüsüyle de ilişkilendirilmelidir. Diğer bir ifadeyle performans ölçümü yalnızca sonuç odaklı değil, süreç odaklı bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Sonuç olarak dijital hükümet projelerinde performans ölçümü, hem projelerin başarısını ve sürdürülebilirliğini değerlendirme hem de sürekli iyileştirme ve gelişim fırsatları yaratma açısından kritik bir role sahiptir. Bu süreç somut göstergeler, düzenli analizler ve sürekli iyileştirme döngüsü üzerine kurulmalı, stratejik yönetim süreçleriyle paralel bir işleyiş sergileyerek projelerin uzun vadeli sürdürülebilirliğine katkı sağlamalıdır.

4.6. Dijital Hükümet Projelerinin Başarısında Öne Çıkan Faktörlere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kamu idarecilerine “Sizce dijital hükümet projelerinin başarısında hangi faktörler öne çıkmaktadır?” sorusu yöneltilmiştir.

Mülakatta sorulan bu soruya verilen yanıtlar şöyledir:

K.İ.1: “Bence dijital hükümet projelerinde liderlik gerçekten çok önemli. Üst düzey yöneticilerin dijital dönüşüme olan bağlılığı, projelerin başarılı olup olmayacağını büyük ölçüde belirliyor. Ayrıca, kamu kurumları arasındaki iş birliği de projelerin daha etkin ilerlemesini sağlıyor. Teknolojik altyapı meselesi ise başlı başına bir öncelik. Modern çözümlerle hizmetleri daha verimli sunabiliyoruz. Veri güvenliği ve gizlilik de vatandaşların güvenini artırıyor.”

K.İ.2: “Kamu çalışanlarının dijital becerilerini geliştirmek için düzenli eğitim programları düzenliyoruz. Bu eğitimlerin projelerin başarısında çok büyük etkisi var. Bir diğer önemli konu ise vatandaş katılımı. Vatandaşlardan gelen geri bildirimler, projeleri iyileştirmemiz için bize yol gösteriyor ve böylece hizmetleri daha iyi bir noktaya taşıyabiliyoruz.”

K.İ.3: “Teknolojik altyapının sağlam olması, projelerin başarılı olmasında hayati bir öneme sahip. Modern teknolojilerle hizmet sunmak daha kolay hale geliyor. Ayrıca, veri güvenliği ve gizlilik konularında aldığımız önlemler, vatandaşların güvenini artırıyor ve projeleri daha sağlam bir zemine oturtuyor. Güçlü veri yönetim sistemleri ve siber güvenlik protokolleri olmadan projelerin başarısı riske girer.”

K.İ.4: “Yenilikçi ve esnek stratejiler, dijital dönüşüm projelerinin başarısında önemli bir rol oynuyor. Teknolojideki değişimlere hızlı adapte olabilen kurumlar, bu süreçleri çok daha iyi yönetebiliyor. Ayrıca, açık veri ve şeffaflık ilkeleri sayesinde vatandaşların güvenini kazanmak mümkün. Bu tür yaklaşımlar, projelerin uzun vadeli başarısını destekliyor.”

K.İ.5: “Kullanıcı dostu arayüzler ve erişilebilirlik standartları bence kilit noktalar. Vatandaşların dijital hizmetlere kolayca erişebilmesi, projelerin başarılı olmasında belirleyici bir etken. Özellikle

engelli bireyler ve yaşlılar gibi grupların bu hizmetlere rahatça ulaşabilmesi için özel önlemler almak gerekiyor. Hizmetleri herkes için erişilebilir kılmak şart."

K.İ.6: "Proje yönetiminde plana sadık kalmak büyük önem taşıyor. Ayrıca, iş birliği yapabilen ve proaktif olan kurumlar, projelerini daha hızlı hayata geçirebiliyor. Teknolojik altyapı kadar bu adaptasyon yeteneği de projelerin başarısında belirleyici faktörlerden biri."

K.İ.7: "Vatandaş memnuniyetini artırmanın en iyi yollarından biri, onlara sunduğumuz dijital hizmetlerin kullanım kolaylığını sağlamak. Dijital hizmetlerin sadece teknolojik altyapıya dayanması yeterli değil; bu hizmetlerin kullanıcı dostu olması ve vatandaşlar tarafından kolayca erişilebilir hale getirilmesi projelerin başarısı açısından çok önemli. Geri bildirim mekanizmaları da vatandaşların ihtiyaçlarına daha hızlı yanıt vermemizi sağlıyor."

Dijital hükümet projelerinin başarısında öne çıkan faktörler üzerine alınan yanıtlarda, bu tür projelerde başarıya ulaşmada bir dizi kritik unsurun rol oynadığı görülmektedir. Katılımcılar, liderliğin önemini vurgulamakta; üst düzey yöneticilerin dijital dönüşüme olan bağlılığının projelerin başarısını doğrudan etkilediğini belirtmektedir. Ayrıca, kamu kurumları arasında sağlanan iş birliğinin projelerin etkin bir şekilde ilerlemesine katkı sunduğu ifade edilmektedir. Teknolojik altyapının sağlamlığı, modern çözümler ve veri güvenliği gibi unsurlar, projelerin daha verimli bir şekilde uygulanmasını sağlamakta ve vatandaş güvenini artırmaktadır. Katılımcılar, dijital becerilerin geliştirilmesi için düzenli eğitim programlarının kamu çalışanlarının projelere daha etkin katkı sunmasını sağladığını, vatandaş katılımı ve geri bildirim mekanizmalarının ise projelerin iyileştirilmesine rehberlik ettiğini belirtmektedir.

Alınan yanıtlara ek olarak projelerde manevra kabiliyeti gibi önemli bir stratejik unsurun dikkate alınması da oldukça önemlidir. Projelerin hızla değişen şartlara ve beklenmeyen sorunlara esnek bir şekilde yanıt verebilme yeteneği manevra kabiliyeti ile ilgilidir. Bu kabiliyet başarısızlık riskini minimal seviyelerde tutmakta ve projelerin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Sonuç olarak dijital hükümet projelerinin başarısı, liderlik, teknolojik altyapı, veri güvenliği, erişilebilirlik ve katılımçılık gibi birçok faktörün bir araya gelmesine bağlıdır. Bu projelerin hem teknik hem sosyal hem de stratejik unsurları dikkate alan bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, uzun vadeli başarı ve sürdürülebilirlik için kritik öneme sahiptir. Dijital projelerde; manevra kabiliyeti, kullanıcı odaklı yaklaşımlar ve geri bildirim mekanizmalarıyla birlikte inovasyon ve teknolojik adaptasyon önemli başarı anahtarları olarak öne çıkmaktadır.

4.7. Dijital Hükümet Projelerinde Karşılaşılan Başlıca Zorluklar ve Engellere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kamu idarecilerine "Sizce dijital hükümet projelerinde karşılaşılan başlıca zorluklar ve engeller nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir.

Mülakatta sorulan bu soruya verilen yanıtlar şöyledir:

K.İ.1: "Teknolojik altyapının yetersizliği gerçekten ciddi bir engel. Özellikle eski ve uyumsuz sistemleri yeni sistemlerle entegre etmek çok zor oluyor ve bu durum projelerin hızını ve etkinliğini olumsuz etkiliyor. Ayrıca, siber güvenlik tehditleri ve veri gizliliğiyle ilgili endişeler de dijital hükümet projelerini zorlaştırıyor. Bu yüzden, daha güvenli ve modern teknolojilere yatırım yapmamız lazım."

K.İ.2: “Bence en büyük zorluklardan biri dijital yetkinliklerin eksikliği ve yeterli personel bulunmaması. Kamu çalışanlarının dijital becerileri yetersiz olunca, projelerin ilerlemesi de yavaşlıyor. Deneyimli ve dijital dönüşüme uyum sağlayabilecek personel eksikliği, projelerin hızını ve etkinliğini ciddi şekilde düşürüyor. Bu yüzden eğitim programları düzenleyip, nitelikli personeli kamu sektöründe çalışmaya teşvik etmemiz gerekiyor.”

K.İ.3: “Personel eğitim süreçlerinin bazen uzun ve zaman alıcı olması zorluk teşkil edebiliyor. Eğitimlerin içeriğini daha fazla sadeleştirmek durumunda kalabiliyoruz. Personelin uygulama süreçleriyle birlikte daha fazla aşinalık kazandığı bir süreçten bahsediyoruz.”

K.İ.4: “Teknolojik değişimlerin hızına yetişememek de büyük bir sorun. Teknoloji çok hızlı geliyor, ama bizim mevcut sistemler bu yeniliklere ayak uydurmakta zorlanıyor. Bu da doğal olarak projelerin etkinliğini olumsuz yönde etkiliyor.”

K.İ.5: “Bütçe kısıtlamaları ve kaynak yetersizliği de başka bir büyük engel. Dijital dönüşüm projelerinin başarılı olabilmesi için yeterli finansmanın sağlanması çok önemli. Kaynakları iyi yönetmek ve doğru bir bütçe planlaması yapmak projelerin başarısı açısından kritik.”

K.İ.6: “Kamu kurumları arasında iş birliğinin eksikliği de dijital dönüşüm projelerinde büyük bir engel olarak karşımıza çıkıyor. Kurumlar arasında veri paylaşımı ve ortak çalışma kültürünün henüz tam oturmamış olması, projelerin verimliliğini düşürüyor. Bu süreçlerin daha entegre bir şekilde ilerleyebilmesi için, kurumlar arası iş birliğini artırmamız gerekiyor.”

K.İ.7: “Vatandaşların dijital hizmetlere olan güven eksikliği de önemli bir sorun. Özellikle yaşlı bireylerin davranış ve endişeleri, dijital hizmetleri kullanma oranını düşürebiliyor. Bu yüzden, farkındalık ve erişim çalışmalarına daha fazla yatırım yaparak vatandaşların güvenini kazanmamız oldukça önemli.”

Dijital hükümet projelerinde karşılaşılan başlıca zorluklar ve engeller üzerine alınan yanıtlarda teknik, mali, sosyal ve personele yönelik çeşitli engeller ifade edildiği görülmektedir. Altyapı yetersizlikleri ve entegrasyon sorunları projelerin teknik başarısını tehdit ederken, güvenlik tehditleri kullanıcıların sisteme olan güvenini zedeleyebilmektedir. Nitelikli personel ve deneyim eksikliği projelerin yürütülmesini zorlaştırmakta, uzun ve karmaşık eğitim süreçleri ise hem çalışanlar hem de vatandaşlarca sürecin sahiplenilmesini zorlaştırabilmektedir. Mali kaynak yetersizliği, projelerin sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorunken, teknolojik değişimlere ayak uyduramama problemi de projelerin cazibesini/güncelliğini yitirmesine yol açabilmektedir. İş birliği ve ortak çalışma kültürünün eksikliği projelerin entegrasyonunu zorlaştırırken, vatandaş güveni ve özellikle yaşlı bireylerin uyum sağlayamaması sosyal engeller arasında sayılabilir. Sonuç olarak ifade edilen bu engellerin üstesinden gelinebilmesi için stratejik bir yaklaşım benimsenmeli, projeler hem teknik hem de sosyal boyutlar dikkate alınarak tasarlanmalıdır. Dijital hükümet projelerinde başarılı olunabilmesi için teknik çözümler kadar toplumsal katılımı teşvik eden ve güveni artıran stratejik bir yaklaşım gereklidir. Altyapı, personel, mali kaynaklar ve toplumsal güven gibi birçok faktörün bir arada değerlendirilmesi projelerin sürdürülebilirliği, güvenliği ve kapsayıcılığı açısından önemlidir.

4.8. Dijital Hükümet Projelerinin Sürdürülebilirliğine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan kamu idarecilerine “Sizce dijital hükümet projelerinin sürdürülebilirliği nasıl sağlanabilir?” sorusu yöneltilmiştir.

Mülakatta sorulan bu soruya verilen yanıtlar şöyledir:

K.İ.1: “Dijital hükümet projelerinin sürdürülebilirliği için uzun vadeli stratejilere ve belirlenen ilkelere sadık kalmak çok önemli. Çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik hedeflerini her zaman göz önünde bulundurmalıyız. Mesela enerji tüketimini azaltan, karbon ayak izini küçülten teknolojilere yatırım yapmalıyız. Aynı zamanda, geri dönüştürülebilir malzemeler kullanarak atık yönetimi politikalarını devreye sokmamız gerekiyor.”

K.İ.2: “Ekonomik sürdürülebilirlik açısından baktığımızda, mali kaynakların etkin kullanımı büyük önem taşıyor. Kamu harcamalarının maliyet etkinliği için teknolojik çözümler üretmeliyiz. Dijital hizmetlerin ekonomik değer oluşturmasını sağlamak kritik bir nokta. Bunun yanı sıra, kamu ve özel sektör iş birlikleriyle inovasyonu teşvik etmeli ve ekonomik sürdürülebilirliği desteklemeliyiz.”

K.İ.3: “Sosyal sürdürülebilirlik açısından vatandaşların projelere katılımını artırmamız ve toplumsal eşitliği sağlamamız gerekiyor. Toplum bu süreçlere dahil etmeliyiz. Özellikle dezavantajlı grupların dijital hizmetlere çekmeliyiz.”

K.İ.4: “Dijital projelerde uzun vadeli başarı için sürekli yenilik yapmak şart. Teknolojinin hızla geliştiği bir dünyada yaşıyoruz ve bu yüzden dijital hükümet projelerinin de bu değişimlere ayak uydurması gerekiyor. Yeni teknolojilere yatırım yapmalı ve sistemleri güncel tutacak stratejiler oluşturmalıyız.”

K.İ.5: “Kamu-özel sektör iş birlikleri, dijital hükümet projelerinin sürdürülebilirliğinde çok önemli bir yer tutuyor. Bu iş birlikleri sayesinde inovasyonu teşvik edebilir ve kaynakları daha etkin kullanabiliriz. Ayrıca, bu iş birlikleri projelerin finansmanını kolaylaştırıyor ve sürdürülebilirliği güçlendiriyor.”

K.İ.6: “Dijital hükümet projelerinin sürdürülebilirliği için vatandaşların bu projeleri sahiplenmesi gerekiyor. Ayrıca, hizmetlerin kolay erişilebilir ve kullanıcı dostu olması, projelerin uzun vadede başarıya ulaşmasını sağlamakta.”

K.İ.7: “Sürdürülebilirliği sağlamak için dijital hükümet projelerinde kapasite geliştirme programlarına yer vermeliyiz. Kamu çalışanlarının dijital dönüşüm süreçlerine adapte olabilmesi gerekiyor ve sürdürülebilirliğin temeli budur.”

Alınan yanıtlarda katılımcılar, dijital hükümet projelerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için uzun vadeli stratejilere, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik hedeflerine bağlı kalmanın, mali kaynakların etkin kullanılmasının ve kamu-özel sektör iş birliklerinin önemine dikkat çekmektedir. Sosyal sürdürülebilirlik kapsamında, vatandaş katılımını artırmak ve toplumsal eşitliği sağlamak, projelerin başarısını destekleyen unsurlar olarak görülmektedir. Sürekli yenilik yapma, kapasite geliştirme ve vatandaşların projeleri sahiplenmesini sağlama ise projelerin uzun vadeli sürdürülebilirliğini güçlendiren temel faktörler olarak vurgulanmaktadır. Alınan yanıtlarda projelerin uzun vadeli başarılarını güvence altına alabilmek için çok boyutlu stratejilere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Uzun vadeli stratejilerin belirlenmesi, çevresel sürdürülebilirlik ve geri bildirim odaklı yaklaşımlar dijital hükümet projelerinin sadece bugünkü değil, gelecekteki ihtiyaçlarına da cevap verebilmesi için kritik unsurlardır.

Alınan yanıtlarda ifade edilen unsurlar kadar önemli olan bir diğer husus ise dijital okuryazarlığın artırılmasıdır. Dijital okuryazar olan vatandaşlar dijital hükümet

hizmetlerini etkin bir şekilde kullanabilmekte, geri bildirimlerde bulunabilmekte ve kamu hizmetlerine olan genel güveni artırabilmektedir. Bu katılım, projelerin toplumsal ihtiyaçlara uygun olarak şekillendirilmesine ve sürekli iyileştirilmesine olanak tanımaktadır. Aynı zamanda dijital okuryazarlık, hizmetlerin daha geniş kitleler tarafından benimsenmesini sağlayarak projelerin uzun vadeli sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Sonuç olarak dijital hükümet projelerinin sürdürülebilirliği uzun vadeli stratejilerin, mali kaynak yönetiminin, kamu-özel iş birliklerinin, vatandaş katılımının ve dijital okuryazarlık teşvik edilmesiyle sağlanabilir. Projelerin; çevresel sürdürülebilirlik, inovasyon, sürekli iyileştirme ve dijital okuryazarlık gibi unsurları dikkate alarak planlanması, uzun vadede sürdürülebilirliği sağlayacak temel ve kritik unsurlardır.

Sonuç ve Değerlendirme

Dijitalleşme, kamu yönetiminde köklü bir dönüşüm süreci başlatmış ve dijital hükümet kavramı, bu değişim sürecinin merkezinde yer almıştır. Dijital hükümet projeleri, kamu hizmetlerinin daha etkin, verimli ve erişilebilir bir şekilde sunulmasını hedeflemektedir. Stratejik planlama, dijital hükümet projelerinin yönünü ve hedeflerini netleştirirken, kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesini ve yönetilmesini sağlamaktadır. Stratejik yönetim teorilerinin uygulanması, dijital hizmetlerin etkinliğini ve verimliliğini artırmakta, kamu hizmetlerinin kalitesini yükseltmektedir. Bu bağlamda, dijital hükümet projeleri, stratejik yönetim araçları ve yöntemleri kullanılarak daha başarılı ve sürdürülebilir hale gelmektedir.

Bu araştırmada, dijital hükümet projelerinin stratejik yönetim açısından nasıl ele alındığı ve uygulandığı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma, yarı yapılandırılmış mülakatlar ve kapsamlı literatür taraması kullanılarak gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler tematik analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, projelerin başarısını ve sürdürülebilirliğini sağlayan sekiz temel unsuru ortaya koymakta ve her birinde geliştirilmesi gereken yönleri işaret etmektedir. İlk olarak, katılımcılar nezdinde stratejik planlamanın projelere rehberlik ettiği ve doğru hedefler sağladığına ilişkin temel kabuller dikkat çekmiştir; ancak stratejik planlamanın yalnızca bir başlangıç aşaması değil, tüm projeyi kapsayan bütünsel bir süreç olarak değerlendirilmesi ve performans izleme, risk yönetimi ve sürekli iyileştirme unsurlarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Kaynak yönetimi, projelerin başarısı için bir diğer kritik unsur olarak öne çıkmaktadır; mali ve beşerî kaynakların etkin tahsisi önemli görülmele birlikte, bu sürecin yalnızca maliyet ve personel odaklı olmaması gerekmektedir. Kaynak yönetimi, teknolojik altyapı, zaman ve diğer destekleyici kaynakları da içerecek şekilde çok boyutlu bir anlayışla ele alınmalıdır. Teknoloji kullanımının dijital projelerde temel bir yapı taşı olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut durumda modern ve esnek teknolojiler, dijital hizmetlerin daha güvenli ve verimli hale gelmesini sağlamakta; ancak teknolojinin yalnızca bir araç olarak değil, projelerin sürdürülebilirliği için maliyetleri azaltan merkezi bir unsur olarak konumlandırılması gerekmektedir.

Vatandaş katılımı, projelerin toplum ihtiyaçlarına uyum sağlamasında önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Mevcut katılım düzeyi proje başarısını desteklese de bu katılımın sürdürülebilir ve geniş kapsamlı bir şekilde teşvik edilmesi gerekmektedir. Özellikle, vatandaşların dijital okuryazarlığını artırmak ve geri bildirimlerin projelere doğrudan entegrasyonunu sağlamak için daha etkileşimli dijital platformlar oluşturulmalıdır.

Performans ölçümü, dijital projelerin hem başarı durumunu izlemek hem de sürdürülebilirliğini sağlamak açısından kritik bir araçtır. Ancak performans ölçümünün sadece sonuç odaklı kalması, projelerde süreçlere ilişkin katkıyı sınırlamaktadır. Performans ölçümünün süreç odaklı bir yaklaşımla sürekli iyileştirme döngüsüne dahil edilmesi gerekmektedir. Kamu çalışanlarının projelere daha etkin katkı sağlaması için dijital beceri eğitimleri düzenlenmektedir; ancak bu eğitimlerin içerik ve uygulama yönünden daha güncel ve etkili hale getirilmesi, dijital dönüşüme uyum sağlamada oldukça önemlidir. Kamu-özel sektör iş birlikleri, projelerin inovasyonla güçlenmesini ve finansal sürdürülebilirliği desteklemekte; ancak bu iş birliklerinin proje süreçlerinin her aşamasına daha derinlemesine entegre edilmesi gerekmektedir. Son olarak, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerinin, enerji verimliliğini artıran ve karbon ayak izini azaltan teknolojilerin entegrasyonu ile projelerde daha belirgin bir yer alması gerekmektedir. Dijital hükümet projelerinin her aşaması kamu kurumlarına önemli bir stratejik avantaj sağlayan manevra kabiliyetini inşa etme odağında gerçekleştirilmelidir. Araştırma bulgularında, dijital hükümet projelerinin başarısı için çok boyutlu ve dinamik bir stratejik yönetim anlayışının benimsenmesi, sürdürülebilirlik için kısa ve uzun vadeli hedeflerin dengelenmesi, vatandaş katılımının daha fazla desteklenmesi ve kaynak yönetiminin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekliliği açıkça görülmektedir. Bu faktörlerin tümü, Türkiye'deki dijital hükümet projelerinin başarısı için bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, dijital hükümet projelerinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için stratejik yönetim yaklaşımlarının etkin kullanımı bir gereklilik haline gelmiştir. Stratejik yönetim teorilerinin dijitalleşme sürecine entegre edilmesi, kamu hizmetlerinin daha etkili ve verimli sunulmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada, dijital hükümetin gelişimi ve uygulama süreçlerine ilişkin teorik ve pratik katkılar üzerinden Türkiye'deki ve dünyadaki kamu kuruluşlarında daha etkili stratejiler geliştirilebilmesine yönelik öneriler sunulmuştur. Gelecekteki araştırmalar, dijital hükümet projelerinin toplumsal etkileri, vatandaş memnuniyeti ve kamu değerine katkıları gibi konuları daha geniş bir perspektiften ele almalıdır. Ayrıca, teknolojik altyapı ve dijital yetkinliklerin geliştirilmesi için yeni stratejilerin araştırılması önem arz etmektedir. Bu tür araştırmalar, dijital hükümet projelerinin sürdürülebilirliğini ve uzun vadeli başarılarını sağlamada önemli katkılar sunacaktır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> *(Kocaeli Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 20.09.2024 Tarih , 2024/09 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50),
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> * (Kocaeli University Rectorate, Sosyal ve Beşeri Bilimler Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 20.09.2024, numbered 2024/09 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50), Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50), Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50), Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50), Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50),

Kaynakça | References

- Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A., & Venkatraman, N. (2013). Digital Business Strategy: Toward a Next Generation of Insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471-482.
- Bircan, İ. (2002). Kamu Kesiminde Stratejik Yönetim ve Vizyon. *Planlama Dergisi*, 42(1), 11-19.
- Chandler, A. D. (1962). *Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise*. MIT Press.
- Clarke, V., & Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The journal of positive psychology*, 12(3), 297-298.
- Cohen, K. J., & Cyert, R. M. (1973). Strategy: Formulation, implementation, and monitoring. *The Journal of Business*, 46(3), 349-367.
- Cordella, A., & Iannacci, F. (2010). Information Systems in the Public Sector: The E-Government Enactment Framework. *The Journal of Strategic Information Systems*, 19(1), 52-66.
- Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, & Tinkler, J. (2006). *Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and E-Government*. Oxford University Press.
- Fitzgerald, M., Kruschwitz, N., Bonnet, D., & Welch, M. (2013). Embracing Digital Technology: A New Strategic Imperative. *MIT Sloan Management Review*, 55(2), 1-16.
- Gil-Garcia, J. R., & Pardo, T. A. (2005). E-Government Success Factors: Mapping Practical Tools to Theoretical Foundations. *Government Information Quarterly*, 22(2), 187-216.
- Grant, R. M. (1996). Toward a Knowledge-Based Theory of the Firm. *Strategic Management Journal*, 17(S2), 109-122.
- Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability. *Field methods*, 18(1), 59-82.
- Heeks, R. (2006). *Implementing and Managing E-Government: An International Text*. Sage Publications.
- Hoskisson, R. E., Hitt, M. A., Wan, W. P., & Yiu, D. (1999). Theory and Research in Strategic Management: Swings of a Pendulum. *Journal of Management*, 25(3), 417-456.
- Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., Kiron, D., & Buckley, N. (2015). Strategy, Not Technology, Drives Digital Transformation. *MIT Sloan Management Review*, 14(1), 37-44.
- Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996). Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System. *Harvard Business Review*, 74(1), 28-46.
- Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2005). The Balanced Scorecard: Measures That Drive Performance. *Harvard Business Review*, 70(1), 71-79.
- Macintosh, A. (2004). Characterizing E-Participation in Policy-Making. In *Proceedings of*

the 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, IEEE, 1-10.

Matt, C., Hess, T., & Benlian, A. (2015). Digital Transformation Strategies. *Business & Information Systems Engineering*, 57(5), 339-343.

Mintzberg, H. (1994). The Rise and Fall of Strategic Planning. *Harvard Business Review*, 72(1), 107-114.

Mintzberg, H., & Waters, J. A. (1985). Of Strategies, Deliberate and Emergent. *Strategic Management Journal*, 6(3), 257-272.

Mithas., Tafti, A., & Mitchell, W. (2013). How a Firm's Competitive Environment and Digital Strategic Posture Influence Digital Business Strategy. *MIS Quarterly*, 36(2), 511-536.

Polat, A. (2022). Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler Ve Sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 161-182.

Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. Free Press.

Wernerfelt, B. (1984). A Resource-Based View of the Firm. *Strategic Management Journal*, 5(2), 171-180.

Westerman, G., Tannou, M., Bonnet, D., Ferraris, P., & McAfee, A. (2012). The Digital Advantage: How digital leaders outperform their peers in every industry. *MITSloan Management and Capgemini Consulting, MA*, 2, 2-23.

2024, 13 (5), 2319-2336 | Research Article
Parallel Mediating Role of FoMO and Mental Well-Being Between
Entrapment and Psychological Distress

Tuncay Oral ¹

Yusuf Akyıl ²

Beste Erdinç ³

Abstract

Individuals may occasionally experience psychological distress and entrapment, which is not a desirable situation. Psychological distress is defined as a state of emotional suffering characterized by symptoms of depression and anxiety, whereas entrapment is defined as negative feelings caused by an unsuccessful struggle and the belief that the defeating situation cannot be resolved or escaped. Currently, rapid developments have brought along with them the fear of missing out on these developments. In order to minimize these undesirable situations in human life, this study aims to test the mediating role of FoMO and mental well-being between psychological distress and entrapment. The relationships between these variables have not been investigated before and this study is the first to investigate the relationships between the mentioned variables. 64 male and 420 female participants over the age of 18 participated in the study voluntarily. To evaluate the related variables, Entrapment Scale, Fear of Missing Out Scale, Mental Well-Being Scale, and the Kessler Psychological Distress Scale were used. Structural Equation Modeling was used to conduct mediation analysis on the study's data. The findings revealed that FoMO and mental well-being acted as parallel mediators of psychological distress and entrapment. In other words, psychological distress predicts entrapment both directly and through fear of missing out and mental well-being. In the model, psychological distress positively predicted entrapment and FoMO, but mental well-being negatively predicted. The direct relationship between psychological distress and entrapment, through related mediators, significantly aids individuals in managing negative experiences such as psychological distress, entrapment, and FoMO more effectively. The current research is a quantitative model explaining the relationship between psychological distress, entrapment, fear of missing out and mental well-being. The findings are discussed within the scope of the relevant literature.

Keywords: Psychological Distress, Entrapment, Fear of Missing Out, Mental Well-Being

Akyıl, Y., Oral, T., & Erdinç, B. (2024). Parallel Mediating Role of FoMO and Mental Well-Being Between Entrapment and Psychological Distress. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(5), 2319-2336. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1544859>

Date of Submission	06.09.2024
Date of Acceptance	31.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹Assoc. Prof., Pamukkale University, Child Care and Youth Services Department, Denizli, Türkiye, toral@pau.edu.tr, ORCID:0000-0001-5039-9812

²Dr., Ministry of National Education, İstanbul, Türkiye, yusufakyil430@gmail.com, ORCID:0000-0002-9482-1429

³Psychological Counselor, Yıldız Technical University, İstanbul, Türkiye, besteerdinc00@gmail.com, ORCID:0009-0006-4795-1593

2024, 13 (5), 2319-2336 | Araştırma Makalesi

Sıkışmışlık Hissi ve Psikolojik Sıkıntı Arasında FoMO ve Mental İyi Oluşun Paralel Aracılık Rolü

Tuncay Oral¹

Yusuf Akyıl²

Beste Erdiñç³

Öz

Bireyler zaman zaman arzu edilen bir durum olmayan psikolojik sıkıntı ve sıkışmışlık yaşayabilirler. Psikolojik sıkıntı, depresyon ve anksiyete belirtileriyle karakterize edilen duygusal acı çekme durumu olarak bilinirken, sıkışmışlık ise başarısız bir mücadelenin neden olduğu olumsuz duygular ve karşılaşılan durumun çözülemeyeceği veya kaçılmayacağı inancı olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde hızlı gelişmelerin yaşanması bunların yanı sıra bireylerin gelişmeleri kaçırmaktan korkmalarını da beraberinde getirmiştir. İnsan hayatındaki bu istenmeyen durumların incelenmesi ve mental sağlığın geliştirilmesi için bu çalışma, sıkışmışlık hissi ve psikolojik sıkıntı arasındaki ilişkide FoMO ve mental iyi oluşun aracı rolünü araştırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkileri araştıran ilk çalışmadır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır ve 18 yaş üstü 64 erkek ve 420 kadın katılımcıyı kapsamaktadır. İlgili değişkenleri ölçmek için Sıkışmışlık Hissi Ölçeği, Eksik Kalma Korkusu Ölçeği, Mental İyi Oluş Ölçeği ve Kessler Psikolojik Sıkıntı Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın verileri üzerinde aracılık analizi yapmak için Yapısal Eşitlik Modellemesi'nden yararlanılmıştır. Bulgular, FoMO ve mental iyi oluşun, psikolojik sıkıntı ve sıkışmışlık arasında paralel aracılar olduğunu ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle psikolojik sıkıntı hem doğrudan hem de FoMO ve mental iyi oluş dolayısıyla sıkışmışlığı yordamaktadır. Modelde psikolojik sıkıntı, sıkışmışlık ve FoMO'yu pozitif yönde, mental iyi oluş ise negatif yönde yordamıştır. Psikolojik sıkıntı ve sıkışmışlık arasındaki doğrudan ilişki ilgili araçlar vasıtasıyla, bireylerin psikolojik sıkıntı, sıkışmışlık ve FoMO gibi olumsuz deneyimleri daha iyi bir şekilde yönetmelerine önemli ölçüde yardımcı olmaktadır. Literatüre bakıldığı zaman mevcut araştırma psikolojik sıkıntı, sıkışmışlık, FoMO ve mental iyi oluş kavramları arasındaki ilişkiyi açıklayan niceliksel bir model durumundadır. Elde edilen bulgular ilgili literatür kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sıkıntı, Sıkışmışlık Hissi, FoMO, Mental İyi Oluş

Akyıl, Y., Oral, T., & Erdiñç, B. (2024). Parallel Mediating Role of FoMO and Mental Well-Being Between Entrapment and Psychological Distress. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(5), 2319-2336. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1544859>

Geliş Tarihi	06.09.2024
Kabul Tarihi	31.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
* Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Çocuk Bakım ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Denizli, Türkiye, toral@pau.edu.tr, ORCID:0000-0001-5039-9812

² Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Türkiye, yusufakyil430@gmail.com, ORCID:0000-0002-9482-1429

³ Psikolojik Danışman, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, besteerdinc00@gmail.com, ORCID:0009-0006-4795-1593

Introduction

Depression is a timeless and enduring subject in human history, with references to it appearing in ancient biblical texts, Greek, Roman, and Chinese classics, Shakespearean plays, and Russian novels (Hammen, 2018). Depression is distinguished by a depressed mood, feelings of sadness, and a lack of interest in activities that were previously enjoyable (American Psychological Association, n.d.). It is primarily a response to a variety of challenges or stressful life experiences that many individuals will encounter at some point, despite the fact that it can cause significant stress and impairment in life (Reevy et al., 2010). Those who are both depressed and helpless are more likely to have suicidal thoughts, according to a study of university students that examined the relationship between the severity of depression, feelings of helplessness, and suicidal ideation (Garlow et al. 2008). Depressed individuals may experience intense anger (fighting) and a desire to flee, as demonstrated by prior research. However, the suppression of these "fight/flight" defenses can result in an increase in stress (Gilbert and Gilbert, 2003). The negative emotions that result from an individual's experience of a "failed struggle" and the perception that the defeating situation cannot be resolved or fled are referred to as entrapment, with the primary theme being the desire to act and escape (Gilbert & Allan, 1998). Suicidal ideation and entrapment are also known to have a substantial positive correlation with depression. Psychological and emotional distress were found to be significantly and positively associated with entrapment by researchers (Chabbouh et al., 2024; Taliaferro et al., 2020). For instance, Uchitomi et al. (2003) found that psychological distress is linked to depression in Japanese individuals with lung cancer. A state of emotional suffering characterized by signs of depression (loss of interest, sadness, hopelessness, etc.) and anxiety (restlessness, feelings of tension, etc.) is referred to as psychological distress (Mirowsky and Ross 2002). Given the link between entrapment and psychological distress, depression, and suicidal ideation, it seems prudent to investigate these two concepts concurrently.

Another focus of the current research is on the mental health development of individuals. For this purpose, it is important both to contribute to a higher level of mental health and to evaluate the advantages that can be obtained as a result. Psychological distress and entrapment should be taken into account in the context of mental health. According to Oyekcin et al. (2017), suicidal ideation is highly correlated with depression and anxiety symptoms, perceived mental health, and feelings of hopelessness. Suicidal thoughts are negatively associated with mental health, according to Banerjee and Chatterjee (2016). Additionally, longitudinal studies are conducted to examine the correlation between mental well-being and psychological distress. Studies have shown that mental well-being reduces the likelihood of developing psychological issues in the future (Lamers et al., 2015), while low mental well-being increases the likelihood of developing depression in the future (Schotanus-Dijkstra et al., 2017; Wood & Joseph, 2010). Griffiths et al. (2014) found that individuals' perceptions of defeat and entrapment were associated with elevated levels of anxiety and depression 12 months later. They also found that altering individuals' perceptions of defeat and entrapment increased the probability of their behaviors and thoughts changing, thereby reducing psychological distress and promoting well-being. Consequently, it would be advantageous to examine the relationship between psychological distress and mental well-being through depression, in addition to the direct relationship between the two. Additionally, entrapment is

associated with stress, stress-related mental health symptoms, suicidal thoughts, and other adverse consequences (Siddaway et al., 2015; Cheon, 2012). According to a study conducted by Cramer et al. (2019), entrapment is linked to both positive mental health symptoms and suicidal thoughts and behaviors. It was also discovered in another study that subjective well-being and depression are significantly predicted by perceived entrapment (Cheon 2011). It is evident that entrapment and psychological distress are concepts that require additional research, as previously mentioned, when examining the relationship between mental well-being and depression, suicidal ideation, and mental health.

FoMO is the fear that others have more useful experiences or information than you (Przybylski et al., 2013). FoMO is linked to entrapment and psychological distress. Entrapment, a complex cognitive-affective construct, is defined by an emotional desire to escape or eliminate undesirable self-focused or socially defined conditions (Gilbert & Allan, 1998). Depressive symptoms are more common among socially isolated people (Ge et al., 2017). As a result, these people may overlook important or enjoyable activities (Steger & Kashdan, 2009). At this point, FoMO may come into play. Research indicates that FoMO is a significant predictor of the psychological effects of social media use, especially depression and anxiety (Ibrahim et al., 2022; Kartol & Gündoğan, 2020; Leung et al., 2021). Research indicates that those with a higher fear of missing out are more likely to experience depression symptoms (Baker et al., 2016; Öztürk et al., 2020). In contrast, Upreti and Musalay's (2018) study found a significant positive relationship between FoMO and entrapment in the online context, implying a link between the two factors and depression. On the other hand, studies have discovered significant positive relationships between psychological distress and FoMO (Sanghai, 2023; Malik et al., 2023). Furthermore, because depression and anxiety are linked to social isolation, one study proposes that FoMO is also linked to depression and anxiety (Elhai et al., 2020).

Many studies in the literature have found that psychological distress, entrapment, mental well-being, and FoMO all share a common denominator: depression. While studies have linked these concepts to depression, they have also looked directly at their interactions. As a result, we decided to focus our current research on the relationships between these concepts.

H1. There is a positive relationship between psychological distress and entrapment.

H2. FoMO has a mediating role between psychological distress and entrapment.

H3. There is a mediating role of mental well-being between psychological distress and entrapment.

H4. FoMO and mental well-being have a parallel mediating role between psychological distress and entrapment.

Method

Participants and Procedure

The study includes 484 participants, 64 males and 420 females, from 48 different cities across Turkey. When the distribution of the participants according to age is analyzed, 431 participants (89%) were between the ages of 18-24, 40 participants (8.3%) were between 25-34, and 13 participants were between 35-44. When the distribution of the participants

according to age is analyzed, 431 participants (89%) were between the ages of 18-24, 40 participants (8.3%) were between 25-34, and 13 participants were between 35-44. Data were collected online and through social media announcements. The study only included voluntary participants, who were required to carefully read the informed consent in the scale sets.

Measures

K-10 Psychological Distress Scale

The scale evaluates the psychosocial distress dimension, which is a state of emotional harm characterized by symptoms of anxiety and depression, as well as individuals' levels of agitation, irritability, and psychological fatigue over the past four weeks. A scale for measuring psychological distress was developed by Kessler et al. (2002), and Altun et al. (2019) adapted it into Turkish. It comprises one sub-dimension and ten items. The scale's internal consistency is quantified by Cronbach's alpha coefficient, which is 0.95. The response options are categorized on a five-point Likert scale, with 1 representing "never" and 5 representing "always." The scale, which is intended for use with adult samples, has a minimum score of 10 and a maximum score of 50. Increased psychological distress is indicated by higher scores.

Fear of Missing Out Scale – FoMOs

A development study for the scale was conducted by Przybylski et al. (2013). The scale, which has been translated into Turkish by Can and Satıcı (2019), is suitable for the use of samples of students, employees, and pensioners. The Cronbach alpha reliability coefficient of the scale is .79. The Fear of Missing Out Scale is a ten-item self-report scale that is a single factor. Each item is rated on a five-point scale, with one indicating that it does not reflect the respondent at all and five indicating that it fully reflects the respondent. The scale has a total score that ranges from 10 to 50. The scale indicates that individuals who achieve higher scores are more apprehensive about missing out. The scale demonstrated a satisfactory fit, as evidenced by the fit values of GFI = 0.95, CFI = 0.91, SRMR = 0.050, and RMSEA = 0.069.

Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale Short Form

The scale, which is a fundamental concept of positive psychology, was developed by Tennant et al. (2007) to assess mental well-being. Demirtaş and Baytemir (2019) applied it to Turkish. High mental well-being is indicated by high scores on the scale, which participants are required to complete by evaluating their last two weeks of life. The seven-item scale, which is suitable for adult samples, is composed of positive statements in a five-point Likert type (1: never, 2: rarely, 3: sometimes, 4: frequently, and 5: always). CFI=.99; NFI=.97; GFI=.96; AGFI=.91; RMSEA=.065; SRMR=.040; and AGFI=.91 were the fit values of the scale.

Entrapment Scale Short-Form (E-SF)

De Beurs et al. (2020) carried out the research that led to the development of the scale, and it is now available in the published literature. A five-point Likert scale is employed to evaluate responses on this scale, comprising four items and two dimensions: internal and external entrapment. The scale ranges from 0 (not at all suitable for me) to 4 (completely suitable for me). It is also known that the scale showed a good fit with fit

indices $\chi^2 = 4.582$, $df = 1$, $p < .05$; $\chi^2/df = 4.58$; $RMSEA = .08$; $CFI = .99$; $IFI = .99$; $GFI = .99$; $NFI = .99$; $TLI = .98$; $RFI = .97$; $SRMR = .010$. In their translation of the scale into Turkish, Turk et al. (2024) obtained a Cronbach's alpha coefficient of .88 through their work. It is appropriate to use this scale with adult samples because it allows individuals to experience a greater degree of entrapment as their score on the scale increases.

Data Analysis

This study examined the relationship between psychological distress, entrapment, fear of missing out, and adult mental well-being using normality, descriptive, reliability, and correlation analysis. Since there was a quantitative imbalance between genders in the research sample, a t-test was conducted. These analyses were done with SPSS, JASP, and AMOS. Then a SEM analysis was performed. Because it allows multi-parameter decision-making, the structural equation model (SEM) is a powerful quantitative analysis tool (Kline, 2011). Kline (2011) recommended a two-stage structural equation model for the study. First, we validated the measurement model, which examines indicator-latent variable relationships. The hypothetical structural model was tested immediately after measurement model validation. We assessed structural equation modeling (SEM) results using Hu and Bentler's (1999) goodness of fit indices. We calculated GFI, RFI, CFI, NFI, IFI, TLI, SRMR, RMSEA, chi-square ($<0 \times 7E > 2$), and degrees of freedom. χ^2 to degrees of freedom ratio of less than 5, GFI, RFI, CFI, NFI, IFI, and TLI values above .90, and SRMR and RMSEA values below .08 are considered critical. (Hu & Bentler, 1999; Tabachnick & Fidell, 2001). In contrast, we used AIC, ECVI, and the chi-square difference test to choose the best SEM model. We prefer the model with the lowest AIC and ECVI (Akaike 1987; Browne and Cudeck 1993).

SEM psychological distress, entrapment, FoMO, and mental well-being are one-dimensional, so item parcellation was used. The parcellation method in personality trait concepts reduces observed variables, improves reliability, and allows scales to have a normal distribution (Nasser-Abu Alhija and Wisenbaker, 2006). Each concept gained two dimensions through parcellation.

Bootstrapping and SEM were used to support mediation's importance (Preacher & Hayes, 2008). With bootstrapping, the sample size was increased to 10,000, and confidence intervals (C.I.I.) were calculated. Non-zero confidence intervals indicate that the tested mediation is significant.

Results

The results of correlation analysis and descriptive statistics are initially presented in this section. Next, the structural model and measurement model results are presented. Finally, the bootstrapping process's outcomes are illustrated.

Table 1 Descriptive statistics and correlation coefficients for study variables

Variable	1	2	3	4
1. Distress	–			
2. Mental Well-being	-.38**	–		
3. FoMO	.35**	-.10*	–	
4. Entrapment	.67**	-.42**	.44**	–
Mean	29.83	25.01	26.42	7.95
SD	9.09	5.70	8.37	4.56
Skewness	.128	-.101	.204	-.024
Kurtosis	-.337	-.269	.012	-.762

McDonald ω	.913	.872	.852	.883
Cronbach α	.912	.870	.862	.880
Guttman λ_6	.920	.861	.891	.865

** $p < .001$; Mental WB: Mental Well-being; FoMO: Fear of Missing Out

The variables' descriptive statistics and correlations are illustrated in Table 1. The following statistics are included: the arithmetic mean, standard deviation, skewness, and kurtosis. The variables' skewness (ranging from $-.101$ to $.204$) and kurtosis (ranging from $-.762$ to $.012$) satisfy the normality criteria stipulated by Finney and DiStefano (2006), as illustrated in Table 1. The skewness and kurtosis values are ± 2 and ± 7 , respectively.

Table 1 illustrates substantial positive correlations between psychological distress and entrapment ($r = .67$ $p < .001$), psychological distress and fear of missing out ($r = .35$ $p < .001$), and fear of missing out and entrapment ($r = .44$ $p < .001$). However, there was a negative correlation between psychological distress ($r = -.38$ $p < .001$), fear of missing out ($r = -.10$ $p < .05$), and entrapment ($r = -.42$ $p < .001$) and mental well-being in this study.

Once the significance of the relationships between the concepts was established, the measurement model was launched. The measurement model includes four latent variables: psychological distress, entrapment, fear of missing out, and mental well-being. In addition, there are eight observed variables, two for each latent variable. Table 2 shows the fit values, which correspond to the results. Fit values can be considered satisfactory. Furthermore, it is widely acknowledged that the factor loadings vary from 68 to 95. Thus, it is possible to conclude that the quantifiable values correspond to the underlying variables.

The structural model first tested the hypothesis that fear of missing out and mental well-being serve as full mediators between psychological distress and entrapment. The full mediation model does not establish a direct link between psychological distress and entrapment, but it does address how psychological distress predicts entrapment through fear of missing out and mental well-being. Table 2 shows the fit values for the model that completely mediates fear of missing out and mental well-being. We found the best mediator model by testing one that partially mediates between fear of missing out and mental well-being. The partial mediation model demonstrates a direct relationship between psychological distress and entrapment, with fear of missing out and mental well-being also mediating. Table 2 shows the fitted values for the test results. Although the partial mediation model has acceptable fit values, not all of the fit values in the full mediation model are acceptable. Chi-square difference test results as well as AIC and ECVI values determine which model to use.

Table 2 SEM fit indices

	Measure	Partial Mediator Model	Full Mediator Model
CMIN/DF	3.951	3.701	9.592
GFI	.973	.972	.932
NFI	.973	.973	.924
RFI	.945	.945	.867
IFI	.979	.979	.932
TLI	.959	.962	.880
CFI	.979	.980	.931
RMSEA	.07	.07	.13
SRMR	.04	.04	.07
AIC	-	97.5	193.4
ECVI	-	.20	.40

** $p < .001$

Which model, in which mental well-being and fear of missing out are full or partial

mediators, is more suitable, as determined by the chi-square difference test results? It is evident that the model is significantly enhanced by the inclusion of a direct connection between psychological distress and entrapment. The chi-square difference test suggests a substantial correlation between psychological distress and entrapment ($\Delta\chi^2 = 97.955$, $sd = 1$, $p < .001$), with fear of missing out and mental well-being serving as full or partial mediators. In addition, the partial mediation model's AIC and ECVI values are lower than those of the full mediation model. The model that utilized fear of missing out and mental well-being as partial mediators between psychological distress and entrapment was the preferred model across all of these findings. Figure 1 illustrates the path coefficients for this model.

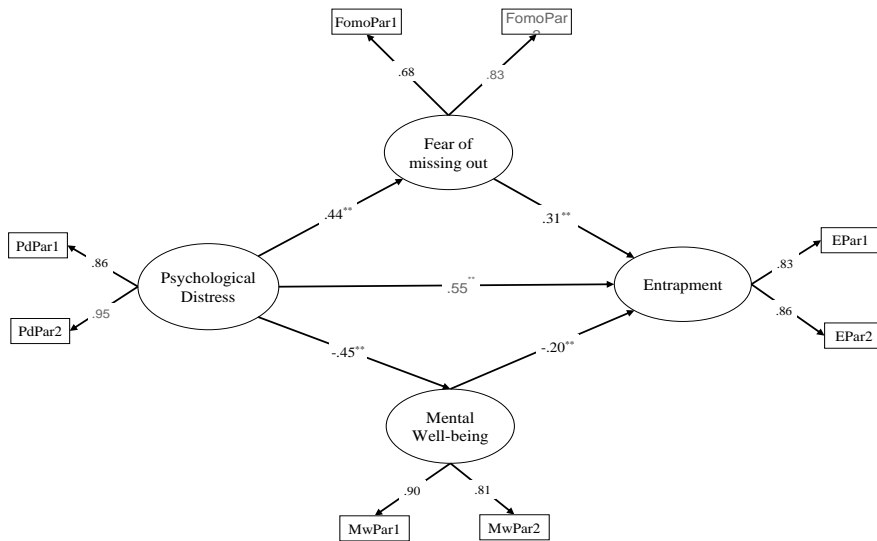

Figure 1. Standardised factor loadings for the partially mediated structural model. Note. $N = 484$; ** $p < .001$; EPar parcels of entrapment; FomoPar parcels of fear of missing out; MwPar parcels of mental well being; PdPar parcels of psychological distress

Bootstrapping was performed to support and strengthen the research. As a result, it is understood that all direct path coefficients are significant. The results are given in table 3.

Table 3 Bootstrapping results

Path	Coefficient	95% CI	
		LL	UL
Psychological distress → Fear of missing out → Entrapment	.126	.078	.193
Psychological distress → Mental well-being → Entrapment	.088	.043	.142
Psychological distress → Mental well-being → FoMO → Entrapment	.036	.156	.297
Total effect	.019	.264	.338
Direct effect	.214	.168	.262
Total indirect effect	.087	.060	.117

CI confidence interval, LL lower limit, UL upper limit

Within all these results, it can be said that fear of missing out and mental well-being levels play a partial mediating role between psychological distress and entrapment. In addition, there is a parallel mediation between fear of missing out and mental well-being between psychological distress and entrapment.

Upon reviewing table 4 for the t-test results conducted to address the gender imbalance, it is evident that there is no significant difference in mental well-being and FoMO between male and female participants. Conversely, a notable disparity exists between genders regarding distress and entrapment.

Table 4 Independent sample t-test results between groups

Variable	Gender	N	Mean	SD	T	p
Distress	Male	64	31.21	11.22	.831	<.001
	Female	420	30.00	8.73		
Mental well-being	Male	64	25.84	6.01	1.255	.998
	Female	420	24.88	5.65		
FoMO	Male	64	28.40	8.86	2.040	.439
	Female	420	26.12	8.26		
Entrapment	Male	64	7.70	5.26	-.411	.026
	Female	420	7.98	4.45		

Discussion

Negative emotions, such as feeling trapped or psychological distress, are common. How these unfavorable circumstances are related and how other ideas influence them is important in human life. Entrapment and psychological distress have many meanings. This study examined how fear of missing out (FoMO) and mental well-being mediate the relationship between entrapment and psychological distress. The analyses showed psychological distress and entrapment mediation. Fear of missing out and mental health-mediated. Thus, psychological distress predicted entrapment by linking mental health to FoMO. The current study's hypotheses and findings were discussed in light of relevant literature.

Initial research examined psychological distress and entrapment. Positive correlations were found between psychological distress and entrapment. Both ideas were positively correlated with suicidal ideation, self-harm, and depression in several independent studies. Entrapment occurs when a person wants to leave an intolerable situation but believes there is no way out (Chabbouh et al., 2024). Suicidal ideation, anxiety, depression, and PTSD are all widely predicted by entrapment (Siddaway et al., 2015). Russell et al. (2016) found that self-harmers scored higher on defeat and entrapment. Some scored significantly lower. This means that high levels of entrapment carry a risk that can only be associated with other negative constructs, such as self-harm. Therefore, it is necessary to examine it from various aspects. The same study states that self-harm behavior, depression, anxiety, and stress are all associated with entrapment. In addition, it has been revealed that non-suicidal self-harm behavior has a positive and significant relationship with psychological distress and depression (Williams & Hasking, 2009; Heath et al., 2016; Baetens et al., 2015). Lin et al. (2018) found that distress tolerance and depression predict non-suicidal self-harm one year later using full mediation of depression. Suicidal ideation, entrapment, and psychological distress are positively correlated (Turk et al., 2024; Flett, 2023; Chabbouh, 2024). Given these factors, the current research findings, which show a positive and significant relationship between entrapment and psychological distress, can be supported by previous research. Since these difficult circumstances are linked to psychological distress and entrapment, it is generally accepted that people should experience less of both to create more conducive living conditions.

The study also found that fear of missing out (FoMO) mediates psychological distress

and entrapment. Analysis showed that fear of missing out (FoMO) mediates psychological distress and entrapment. Riordan et al. (2020) define FoMO as the belief that others are having a fulfilling experience that the individual is not. This feeling has other names. As the definition implies, it is not a state that would be desired or satisfied by people who are afraid of missing out, but it can cause discomfort to the person who experiences it. According to the study (Liang et al., 2022; Malik et al., 2023), psychological distress positively predicts fear of missing out. Fear of missing out (FoMO), entrapment, and psychological distress are positively related to depression (Taylor et al., 2009), supporting the current study's findings (Elhai et al., 2016; Dempsey, 2019). Elhai et al.'s 2020 and Oberst et al.'s 2017 studies found that fear of missing out (FoMO) mediates anxiety, depression, and problematic phone use. Elhai et al. (2018), Wolniewicz et al. (2018), and Sampasa-Kanyinga & Lewis (2015) found that people with high psychological distress and poor mental health use social media more. Those in severe psychological distress may be able to anticipate their fears of entrapment and missed opportunities and take precautions.

Another hypothesis that was tested and proved to be correct is the mediating role of mental well-being in the relationship between psychological distress and entrapment, and the analysis revealed that mental well-being is a partial mediator in the relationship between these two. Mental well-being partially mediates this relationship, according to the analysis. Entrapment has been linked to suicidal ideation, stress, mental health symptoms, and other negative outcomes (Siddaway et al., 2015; Cheon, 2012). Entrapment was linked to mental health and well-being by MaMaher (2018). However, longitudinal studies by Lamers et al. (2015), Schotanus-Dijkstra et al. (2017), and Wood & Joseph (2010) have shown that mental health negatively affects psychological distress. Psychological distress, a mood disorder with depression and anxiety symptoms, is semantically linked to mental health (Drapeau et al., 2012). These factors suggest that psychological distress predicts and mediates entrapment through mental well-being. Low psychological distress is important and desirable because it inversely affects mental well-being and entrapment.

This study investigated how fear of missing out (FoMO) and mental well-being mediate psychological distress and entrapment. Results showed that fear of missing out (FoMO) and mental well-being mediate psychological distress and entrapment. Besides studies showing direct correlations, these concepts have been studied independently in various studies. Examples of direct associations include studies demonstrating a positive correlation between psychological distress and entrapment, a positive correlation between psychological distress and FoMO, and a negative correlation between psychological distress and mental well-being (Chabbouh et al., 2024; Malik et al., 2023; Schotanus-Dijkstra et al., 2017). Depression, suicidal ideation, and self-harm behavior can support the current study's findings when examined in relation to each other. Entrapment and FoMO had a positive correlation with depression, according to Baker et al. (2016) and Taylor (2009). Poor mental health is linked to depression, according to Wood and Joseph (2010). To better understand the relationship between psychological distress and entrapment, individuals should reduce psychological distress, improve their mental well-being, and consider FoMO's effects.

The gender imbalance in the research sample leads to t-test findings indicating that entrapment and distress vary by gender, although mental well-being and FoMO do not.

The data indicate that men encounter greater entrapment, whereas women suffer heightened distress. A review of the relevant literature showed that entrapment did not have a significant relationship with gender in the U.S. sample, but women in the England group reported more cases of internal entrapment (Cramer et al., 2019). This scenario contrasts with the findings derived from the present study on entrapment. Nonetheless, this disparity may be attributable to cultural factors. The results found in the aforementioned study varied between the two countries. Research indicates that women endure greater distress, corroborating the findings of the present study (Matud et al., 2015; Viertiö et al., 2021). Considering well-being, it can be asserted that there is no substantial disparity in the well-being levels of women and men, and gender is not a critical factor of well-being (Kasapoğlu & Kış, 2016). Finally, Rozgonjuk et al. (2021) supported that there is no gender difference in FoMO experience.

Conclusion

According to the findings of the study, fear of missing out (FoMO) and mental well-being play a role in mediating the relationship between psychological distress and entrapment. To put it another way, psychological distress predicts entrapment directly, whereas fear of missing out and mental well-being predict it indirectly. Psychological distress has been identified as a factor that can contribute to an increase in FoMO (fear of missing out) and a decline in mental well-being, both of which can lead to increased entrapment. Psychological distress, a quantitative model that explains the relationship between entrapment, fear of missing out, and mental well-being, has been discussed in academic literature. Individuals suffering from psychological distress may have a negative impact on their well-being, and they may believe that they are missing out on life's activities and developments in the outside world at any time while in this gloomy state. Being a part of this situation can make one feel trapped. Individuals now have the opportunity to strengthen their psychological resilience and participate in programs that promote their well-being. People, on the other hand, can contribute to living a more mindful life while they are already conscious, rather than focusing on other aspects of their lives that they ignore. As a result, it is possible to exert some control over how individuals are entrapped.

Limitations and Future Research

Despite the fact that the research findings contribute to the field, there are a few limitations to consider. First and foremost, the data for this study were gathered using self-reported measurement tools. This means that the data obtained can only explain the variables that are covered by the measurement tools used. In future studies, in addition to self-report-based measurement tools, various methods such as observation, interview, peer evaluation, and so on may be used. An additional limitation stems from the research methodology. Despite the fact that the study used structural equation modeling, which is capable of producing robust results from quantitative methods, and bootstrapping to increase the number of samples to 10,000, it is critical to exercise caution and care when utilizing the cause-and-effect link that arises from the nature of the quantitative method and the cross-sectional nature of the sample. Despite the fact that the structural equation model predicts a wide range of outcomes, including psychological distress, fear of missing out, and mental well-being, longitudinal and experimental studies are required to fully reveal these causal sequences. Another limitation is that it is only applicable to

the variables mentioned above. It is possible to investigate the extent to which different concepts mediate the relationship between psychological distress and entrapment. Individuals can, however, experience a wide range of emotional states throughout their lives. At this point, it is possible to conduct research on the factors that contribute to psychological distress in individuals, as well as studies to develop preventative measures before the factors become apparent. On the other hand, it is possible to develop programs that promote positive well-being. On the subject of FoMO, studies can be conducted with the scenarios of remaining present in the moment and remaining with oneself as the subjects. Finally, the disparity in the sample size, with fewer males than women, can be identified as a weakness of the research.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. *(Sirt University Rectorate Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 30.06.2022, numbered 2955 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%33.3), 2. Author (%33.3), 3. Author (%33.3) Data Acquisition: 1. Author (%33.3), 2. Author (%33.3), 3. Author (%33.3) Data Analysis: 1. Author (%33.3), 2. Author (%33.3), 3. Author (%33.3) Writing up: 1. Author (%33.3), 2. Author (%33.3), 3. Author (%33.3) Submission and Revision: 1. Author (%33.3), 2. Author (%33.3), 3. Author (%33.3)
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> *(Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu E.526221 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%33.3), 2. Yazar (%33.3), 3. Yazar (%33.3) Veri Toplanması: 1. Yazar (%33.3), 2. Yazar (%33.3), 3. Yazar (%33.3) Veri Analizi: 1. Yazar (%33.3), 2. Yazar (%33.3), 3. Yazar (%33.3) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%33.3), 2. Yazar (%33.3), 3. Yazar (%33.3) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%33.3), 2. Yazar (%33.3), 3. Yazar (%33.3)

References / Kaynakça

- Akaike, H. (1987). Factor analysis and AIC. *Psychometrika*, 52(3), 317-332.
- Altun, Y., Özen, M., & Kuloğlu, M. M. (2019). Psikolojik Sıkıntı Ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20, 23-31. <https://doi.org/10.5455/apd.12801>
- American Psychological Association. (n.d.). *Depression*. In APA dictionary of psychology. Retrieved March 1, 2024, from <https://dictionary.apa.org/depression>
- Baetens, I., Claes, L., Hasking, P., Smits, D., Grietens, H., Onghena, P., & Martin, G. (2015). The relationship between parental expressed emotions and non-suicidal self-injury: The mediating roles of self-criticism and depression. *Journal of Child and Family Studies*, 24, 491-498. <https://doi.org/10.1007/s10826-013-9861-8>
- Baker, Z. G., Krieger, H., & LeRoy, A. S. (2016). Fear of missing out: Relationships with depression, mindfulness, and physical symptoms. *Translational Issues in Psychological Science*, 2(3), 275. <https://doi.org/10.1037/tps0000075>
- Banerjee, N., & Chatterjee, I. (2016). Academic stress, suicidal ideation & mental well-being among 1st semester & 3rd semester medical, engineering & general stream students. *Researchers World*, 7(3), 73. <http://dx.doi.org/10.18843/rwjasc/v7i3/09>
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1993) Alternative ways of assessing model fit. *Sage Focus Editions*, 154, 136-136. <https://doi.org/10.1177/0049124192021002005>
- Can, G., & Satici, S. A. (2019). Adaptation of fear of missing out scale (FoMOs): Turkish version validity and reliability study. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 32, 3. <https://doi.org/10.1186/s41155-019-0117-4>
- Chabbouh, A., Charro, E., Al Tekle, G. A., Soufia, M., & Hallit, S. (2024). Psychometric properties of an Arabic translation of the short entrapment scale in a non-clinical sample of young adults. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 37(1), 3. <https://doi.org/10.1186/s41155-024-00286-2>
- Cheon, S. H. (2011). The relationship among perceived entrapment, depression and subjective well-being of women as family caregivers caring for dementia elderly. *Korean Journal of Women Health Nursing*, 17(3), 285-293. <https://doi.org/10.4069/kjwhn.2011.17.3.285>
- Cheon, S. H. (2012). Relationships among daily hassles, social support, entrapment and mental health status by gender in university students. *Korean Journal of Women Health Nursing*, 18(3), 223-235. <https://doi.org/10.4069/kjwhn.2012.18.3.223>
- Cramer, R. J., Rasmussen, S., & Tucker, R. P. (2019). An examination of the Entrapment Scale: Factor structure, correlates, and implications for suicide prevention. *Psychiatry Research*, 282, 112550. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2019.112550>
- De Beurs, D., Cleare, S., Wetherall, K., Eschle-Byrne, S., Ferguson, E., O'Connor, D. B., & O'Connor, R. C. (2020). Entrapment and suicide risk: the development of the 4-item Entrapment Scale Short-Form (E-SF). *Psychiatry Research*, 284, 112765. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112765>

Demirtaş, A. S., & Baytemir, K. (2019). Warwick-edinburgh mental iyi oluş ölçeği kısa formu'nun türkçe'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(70), 689-701. <https://doi.org/10.17755/esosder.432708>

Dempsey, A. E., O'Brien, K. D., Tiamiyu, M. F., & Elhai, J. D. (2019). Fear of missing out (FoMO) and rumination mediate relations between social anxiety and problematic Facebook use. *Addictive Behaviors Reports*, 9, 100150. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2018.100150>.

Drapeau, A., Marchand, A., & Beaulieu-Prévost, D. (2012). Epidemiology of psychological distress. *Mental Illnesses-Understanding, Prediction And Control*, 69(2), 105-106.

Elhai, J. D., Levine, J. C., Alghraibeh, A. M., Alafnan, A., Aldraiweesh, A., & Hall, B. J. (2018). Fear of missing out: Testing relationships with negative affectivity, online social engagement, and problematic smartphone use. *Computers in Human Behavior*, 89, 289-298. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.08.020>.

Elhai, J. D., Levine, J. C., Dvorak, R. D., & Hall, B. J. (2016). Fear of missing out, need for touch, anxiety and depression are related to problematic smartphone use. *Computers in Human Behavior*, 63, 509-516. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.079>

Elhai, J. D., Yang, H., & Montag, C. (2020). Fear of missing out (FOMO): overview, theoretical underpinnings, and literature review on relations with severity of negative affectivity and problematic technology use. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 43, 203-209. <https://doi.org/10.1590/1516-4446-2020-0870>

Finney, S. J., & DiStefano, C. (2006). Non-normal and categorical data in structural equation modeling. *Structural Equation Modeling: A Second Course*, 269-314.

Flett, G. L., Su, C., Nepon, T., Sturman, E. D., Ma, L., & Guo, L. R. (2023). Mattering, Stress, and Burnout in Feelings of Distress, Defeat, and Entrapment Among Chinese High School Students. *Journal of Concurrent Disorders*.

Garlow, S. J., Rosenberg, J., Moore, J. D., Haas, A. P., Koestner, B., Hendin, H., & Nemeroff, C. B. (2008). Depression, desperation, and suicidal ideation in college students: results from the American Foundation for Suicide Prevention College Screening Project at Emory University. *Depression and anxiety*, 25(6), 482-488. <https://doi.org/10.1002/da.20321>

Ge, L., Yap, C. W., Ong, R., & Heng, B. H. (2017). Social isolation, loneliness and their relationships with depressive symptoms: A population-based study. *Plos One*, 12(8), e0182145. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0182145>

Gilbert, P., & Allan, S. (1998). The role of defeat and entrapment (arrested flight) in depression: an exploration of an evolutionary view. *Psychological Medicine*, 28(3), 585-598. <https://doi.org/10.1017/S0033291798006710>

Gilbert, P., & Gilbert, J. (2003). Entrapment and arrested fight and flight in depression: An exploration using focus groups. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 76(2), 173-188. <https://doi.org/10.1348/147608303765951203>

Griffiths, A. W., Wood, A. M., Maltby, J., Taylor, P. J., & Tai, S. (2014). The prospective role of defeat and entrapment in depression and anxiety: A 12-month longitudinal study.

Psychiatry Research, 216(1), 52-59. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2014.01.037>

Hammen, C., & Watkins, E. (2018). *Depression*. Routledge.

Heath, N. L., Carsley, D., De Riggi, M. E., Mills, D., & Mettler, J. (2016). The relationship between mindfulness, depressive symptoms, and non-suicidal self-injury amongst adolescents. *Archives of Suicide Research*, 20(4), 635-649. <https://doi.org/10.1080/13811118.2016.1162243>

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>

Ibrahim, S. A. S., Pauzi, N. W. M., Dahlan, A., & Vetrayan, J. (2022). Fear of missing out (FOMO) and its relation with depression and anxiety among University students. *Environment-Behaviour Proceedings Journal*, 7(20), 233-238. <https://doi.org/10.21834/ebpj.v7i20.3358>

Kartol, A., & Gündoğan, S. (2020). The mediating role of emotional intelligence in the relationship between the fear of missing out in social environments (FoMO) and depression. *European Journal Of Education Studies*. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.3613904>

Kasapoğlu, F., & Kış, A. (2016). Öznel iyi oluşun cinsiyet açısından incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 770-782. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.282379>

Kessler, R. C., Andrews, G., Colpe, L. J., Hiripi, E., Mroczek, D. K., Normand, S. L., Walters, E. E., & Zaslavsky, A. M. (2002). Short screening scales to monitor population prevalences and trends in non-specific psychological distress. *Psychological Medicine*, 32(6), 959-976. <https://doi.org/10.1017/S0033291702006074>

Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.

Lamers, S. M., Westerhof, G. J., Glas, C. A., & Bohlmeijer, E. T. (2015). The bidirectional relation between positive mental health and psychopathology in a longitudinal representative panel study. *The Journal of Positive Psychology*, 10(6), 553-560. <https://doi.org/10.1080/17439760.2015.1015156>

Leung, A. N. M., Law, W., Liang, Y. Y., Au, A. C. L., Li, C., & Ng, H. K. S. (2021). What explains the association between usage of social networking sites (SNS) and depression symptoms? The mediating roles of self-esteem and fear of missing out. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 18(8), 3916. <https://doi.org/10.3390/ijerph18083916>

Liang, L., Li, C., Meng, C., Guo, X., Lv, J., Fei, J., & Mei, S. (2022). Psychological distress and internet addiction following the COVID-19 outbreak: Fear of missing out and boredom proneness as mediators. *Archives of Psychiatric Nursing*, 40, 8-14. <https://doi.org/10.1016/j.apnu.2022.03.007>

Lin, M. P., You, J., Wu, Y. W., & Jiang, Y. (2018). Depression mediates the relationship between distress tolerance and nonsuicidal self-injury among adolescents: One-year

follow-up. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 48(5), 589-600. <https://doi.org/10.1111/sltb.12382>

Maher, D. (2018). The relationship between defeat and entrapment and adolescent mental health and well-being [Doctoral dissertation]. University of Glasgow.

Malik, L., Shahnawaz, M. G., Rehman, U., Pragyendu, Uniyal, R., & Griffiths, M. D. (2023). Mediating roles of fear of missing out and boredom proneness on psychological distress and social media addiction among Indian adolescents. *Journal of Technology in Behavioral Science*, 1-11. <https://doi.org/10.1007/s41347-023-00323-4>

Matud, M. P., Bethencourt, J. M., & Ibáñez, I. (2015). Gender differences in psychological distress in Spain. *International Journal of Social Psychiatry*, 61(6), 560-568. <https://doi.org/10.1177/00207640145648>

Mirowsky, J., & Ross, C. E. (2002). Measurement for a human science. *Journal Of Health And Social Behavior*, 152-170. <https://doi.org/10.2307/3090194>

Nasser-Abu Alhija, F., & Wisenbaker, J. (2006). A Monte Carlo study investigating the impact of item parceling strategies on parameter estimates and their standard errors in CFA. *Structural Equation Modeling*, 13(2), 204-228. https://doi.org/10.1207/s15328007sem1302_3

Oberst, U., Wegmann, E., Stodt, B., Brand, M., & Chamarro, A. (2017). Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out. *Journal Of Adolescence*, 55, 51-60. <http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.12.008>

Oyekcin, D. G., Sahin, E. M., & Aldemir, E. (2017). Mental health, suicidality and hopelessness among university students in Turkey. *Asian journal of psychiatry*, 29, 185-189. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2017.06.007>

Öztürk, H., Gençoğlu, İ., & Kırkgöz, F. (2020). The Relationship between type of social media usage and depression with fear of missing out. *Koç University Undergraduate Psychology Journal*, 9, 1-10.

Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3), 879-891. doi: 10.3758/BRM.40.3.879

Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>

Reevy, G. M., Ozer, Y. M., & Ito, Y. (2010). Encyclopedia of emotion (Vol. 1 & 2). Greenwood.

Riordan, B. C., Cody, L., Flett, J. A., Conner, T. S., Hunter, J., & Scarf, D. (2020). The development of a single item FoMO (fear of missing out) scale. *Current Psychology*, 39, 1215-1220. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9824-8>

Rozgonjuk, D., Sindermann, C., Elhai, J. D., & Montag, C. (2021). Individual differences in Fear of Missing Out (FoMO): Age, gender, and the Big Five personality trait domains, facets, and items. *Personality and Individual Differences*, 171, 110546.

<https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110546>

Russell, K., Rasmussen, S., & Hunter, S. (2016, September 8-10). *Examining levels of defeat and entrapment in first time and repeat episode self-harm*. 16th European Symposium on Suicide and Suicidal Behaviour Oviedo, Spain.

Sampasa-Kanyinga, H., & Lewis, R. F. (2015). Frequent use of social networking sites is associated with poor psychological function [1] ing among children and adolescents. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 18(7), 380–385. <https://doi.org/10.1089/cyber.2015.0055>

Sanghai, S. (2023). A Study on Psychological Distress due to Fear of Missing Out and Gaslighting among Young Adults. *International Journal of Interdisciplinary Approaches in Psychology*, 1(7), 51-64.

Schotanus-Dijkstra, M., Ten Have, M., Lamers, S. M., de Graaf, R., & Bohlmeijer, E. T. (2017). The longitudinal relationship between flourishing mental health and incident mood, anxiety and substance use disorders. *The European Journal of Public Health*, 27(3), 563-568. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckw202>

Siddaway, A. P., Taylor, P. J., Wood, A. M., & Schulz, J. (2015). A meta-analysis of perceptions of defeat and entrapment in depression, anxiety problems, posttraumatic stress disorder, and suicidality. *Journal Of Affective Disorders*, 184, 149-159. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2015.05.046>

Steger, M. F., & Kashdan, T. B. (2009). Depression and everyday social activity, belonging, and well-being. *Journal Of Counseling Psychology*, 56(2), 289. <https://doi.org/10.1037/a0015416>

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics* (4th. ed.). Boston: Pearson Education.

Taliaferro, L. A., Muehlenkamp, J. J., & Jeevanba, S. B. (2020). Factors associated with emotional distress and suicide ideation among international college students. *Journal of American college health*, 68(6), 565-569. <https://doi.org/10.1080/07448481.2019.1583655>

Taylor, P. J., Wood, A. M., Gooding, P., Johnson, J., & Tarrier, N. (2009). Are defeat and entrapment best defined as a single construct?. *Personality and Individual Differences*, 47(7), 795-797. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2009.06.011>

Tennant, R., Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J., & Stewart-Brown, S. (2007). The Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale (WEMWBS): Development and UK validation. *Health and Quality of Life Outcomes*, 5(1), 50-63. <https://doi.org/10.1186/1477-7525-5-63>.

Türk, N., Yasdiman, M. B., & Kaya, A. (2024). Defeat, entrapment and suicidal ideation in a Turkish community sample of young adults: an examination of the Integrated Motivational-Volitional (IMV) model of suicidal behaviour. *International Review of Psychiatry*, 1-14. <https://doi.org/10.1080/09540261.2024.2319288>

Uchitomi, Y., Mikami, I., Nagai, K., Nishiwaki, Y., Akechi, T., & Okamura, H. (2003). Depression and psychological distress in patients during the year after curative resection of non-small-cell lung cancer. *Journal of Clinical Oncology*, 21(1), 69-77.

<https://doi.org/10.1200/JCO.2003.12.139>

Upreti, A., & Musalay, P. (2018). *Fear of missing out, mobile phone dependency and entrapment in undergraduate students*. In *Applied Psychology Readings: Selected Papers from Singapore Conference on Applied Psychology, 2017* (pp. 39-56). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-8034-0_3

Viertiö, S., Kiviruusu, O., Piirtola, M., Kaprio, J., Korhonen, T., Marttunen, M., & Suvisaari, J. (2021). Factors contributing to psychological distress in the working population, with a special reference to gender difference. *BMC public health, 21*, 1-17. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10560-y>

Williams, F., & Hasking, P. (2010). Emotion regulation, coping and alcohol use as moderators in the relationship between non-suicidal self-injury and psychological distress. *Prevention Science, 11*, 33-41. <https://doi.org/10.1007/s11121-009-0147-8>

Wolniewicz, C. A., Tiamiyu, M. F., Weeks, J. W., & Elhai, J. D. (2018). Problematic smartphone use and relations with negative affect, fear of missing out, and fear of negative and positive evaluation. *Psychiatry Research, 262*, 618-623. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.09.058>

Wood, A. M., & Joseph, S. (2010). The absence of positive psychological (eudemonic) well-being as a risk factor for depression: A ten year cohort study. *Journal of affective disorders, 122*(3), 213-217. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2009.06.032>